AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Esra TAY

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E ANTALYA SANCAĞI'NDA İMAR HAREKETLERİ (1839-1923)

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Esra TAY

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E ANTALYA SANCAĞI'NDA İMAR HAREKETLERİ (1839-1923)

Danışman
Prof. Dr. Osman ERAVŞAR

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Bu tez, KU AKMED 2018/T.1038 proje numarasıyla Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) tarafından desteklenmiştir.

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Esra TAY'ın bu çalışması jürimiz tarafından Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK	(İmza)
Üye (Danışmanı)	: Prof. Dr. Osman ERAVŞAR	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. Bahattin YAMAN	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. Abdullah KARAÇAĞ	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Remzi AYDIN	(İmza)

Tez Başlığı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Antalya Sancağı'nda İmar Hareketleri (1839-1923)

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 18/05/2022

Mezuniyet Tarihi ../16/06/…. 2022

(İmza)

Prof. Dr. Ebru İÇİGEN

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Antalya Sancağı’nda İmar Hareketleri (1839-1923)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Esra TAY

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

14 / 06 / 2022

TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Esra TAY
Öğrenci Numarası	20145248001
Anabilim Dalı	Sanat Tarihi
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Osman ERAVŞAR
Doktora Tez Başlığı	Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Antalya Sancağı'nda İmar Hareketleri (1839-1923)
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	**1856208460/ 1856203778**
Rapor Tarihi	14.06.2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %5 Alıntılar dahil: %6

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 578 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.
Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:
(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise:
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.
( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise:
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Danışman Öğretim Üyesi
Unvanı, Adı-Soyadı
Prof. Dr. Osman ERAVŞAR

İmza

İ Ç İ N D E K İ L E R

İ Ç İ N D E K İ L E R ..... **i**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **x**
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ ..... **xi**
ÇİZİMLER LİSTESİ ..... **xxviii**
ÖZET ..... **xxxi**
SUMMARY ..... **xxxiii**
ÖNSÖZ ..... **xxxv**
GİRİŞ **1**
BİRİNCİ BÖLÜM **11**
1. TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E OSMANLI DEVLETİ **11**
1.1. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Devleti 11
İKİNCİ BÖLÜM **18**
2. TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E ANTALYA SANCAĞI'NDA İMAR HAREKETLERİ (1839-1923) **18**
2.1. Günümüze Ulaşan Yapılar 18
2.1.1. Camiler 18
2.1.1.1. Akseki Belenalan Köyü Camisi 18
2.1.1.2. Akseki Çimi Köyü Camisi 23
2.1.1.3. Akseki Çimi Köyü Orta Cami 29
2.1.1.4. Akseki Emiraşıklar Köyü Camisi 35
2.1.1.5. Akseki Güçlüköy Camisi 41
2.1.1.6. Akseki Merkez Camisi 46
2.1.1.7. Akseki Minareli Köyü Camisi 62
2.1.1.8. Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi 69
2.1.1.9. Akseki Süleymaniye Köyü Camisi 82
2.1.1.10. Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi 90
2.1.1.11. Döşemealtı Camili Köyü Camisi 99
2.1.1.12. Elmalı Bayralar Köyü Camisi 106
2.1.1.13. Elmalı Geçmen Köyü Camisi 118
2.1.1.14. Elmalı Gümüşyaka Köyü Camisi 131
2.1.1.15. Elmalı Toklular Mescidi 142
2.1.1.16. Finike Turunçova Mahallesi Bağyaka Camisi 151
2.1.1.17. Finike İskele Mahallesi Camisi 162
2.1.1.18. Gündoğmuş Kalecik Köyü Camisi 170

2.1.1.19. İbradı Ala Cami 178
2.1.1.20. İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi 184
2.1.1.21. Kepez Kızıllı Köyü Camisi 196
2.1.1.22. Korkuteli Yeşilyayla Köyü Kerpiç Cami 202
2.1.1.23. Muratpaşa İskele Camisi 211
2.1.1.24. Serik Akbaş Köyü Camisi 220
2.1.1.25. Serik Alacami Köyü Camisi 229
2.1.1.26. Serik Aşağıoba Köyü Camisi 237
2.1.1.27. Serik Kürüş Köyü Camisi 241
2.1.1.28. Serik Macar Camisi 246
2.1.1.29. Serik Tekkeköy Sulu Tekke Camisi 252
2.1.2. Deniz Fenerleri 258
2.1.2.1. Alanya Deniz Feneri 258
2.1.3. Depolar 262
2.1.3.1. Finike Depo Binası 262
2.1.4. Fabrikalar 268
2.1.4.1. Finike Çavdır Un Fabrikası 268
2.1.5. Gümrük Binaları 274
2.1.5.1. Finike Gümrük Muhafaza Binası 274
2.1.6. Hamamlar 280
2.1.6.1. Gâvur Hamamı 280
2.1.7. Hanlar 290
2.1.7.1. Finike Şekerci Hanı 290
2.1.8. Kiliseler 295
2.1.8.1. Alanya Hagios Konstantionos Kilisesi 295
2.1.8.2. Alanya Hıdırellez Kilisesi 300
2.1.8.3. Alanya Mikhail Archangelos Kilisesi 303
2.1.8.4. Kalkan Meryem Ana Kilisesi (Mustafa Kocakaya Cami) 308
2.1.8.5. Kaş Yeni Cami (Kilise Camisi) (Eski Rum Kilisesi) 316
2.1.8.6. Muratpaşa Agios Georgios Kilisesi 322
2.1.8.7. Antalya Yeni Kapı Rum Kilisesi 330
2.1.9. Okullar 335
2.1.9.1. Korkuteli Fatih İlkokulu 335
2.1.9.2. Korkuteli Karataş Köyü Okulu 341

2.1.9.3. Muratpaşa Antalya Lisesi 347
2.1.9.4. Muratpaşa Dumlupınar Ortaokulu (Rum Kız Mektebi) 358
2.1.9.5. Muratpaşa Gazi Mustafa Kemal İlkokulu (Valilik Binası) 366
2.1.10. Saat Kulesi 371
2.1.10.1. Antalya Saat Kulesi 371
2.1.11. Telsiz Telgraf İstasyonu 375
2.1.11.1. Patara Telsiz Telgraf İstasyonu 375
2.2. Günümüze Ulaşan Ancak Asli Özelliğini Kaybeden Yapılar 378
2.2.1. Camiler 378
2.2.1.1. Muratpaşa Edipzade Camisi 378
2.2.1.2. Muratpaşa Şarampol Cami 383
2.2.2. Hanlar 388
2.2.2.1. Muratpaşa İki Kapılı Han 388
2.2.2.2. Muratpaşa Tek Kapılı Han 391
2.3. Günümüze Ulaşamayan Yapılar 396
2.3.1. Camiler 396
2.3.1.1. Akseki Yeğen Mehmet Paşa Camisi 396
2.3.1.2. Elmalı Avlan Köyü Camisi 399
2.3.1.3. Elmalı Çalpınar Köyü Camisi 399
2.3.1.4. Elmalı Dere Köyü Camisi 399
2.3.1.5. Elmalı Karaağaç Köyü Camisi 399
2.3.1.6. Elmalı Kocapınar Köyü Camisi 400
2.3.1.7. Elmalı Macun Köyü Camisi 400
2.3.1.8. Kızılkaya Köyü Camisi 400
2.3.1.9. Manavgat Altınkaya Köyü Camisi 400
2.3.2. Gümrük Daireleri 401
2.3.2.1. Aksu Gümrük Dairesi 401
2.3.2.2. Antalya Gümrük Dairesi 401
2.3.3. Hapishaneler 402
2.3.3.1. Akseki Hapishanesi 402
2.3.3.2. Alanya Hapishanesi 403
2.3.3.3. Antalya Hapishanesi 405
2.3.3.4. Elmalı Hapishanesi 408
2.3.3.5. Kaş Hapishanesi 409

2.3.4. Hastaneler 410
2.3.4.1. Alanya Hastanesi ve Eczanesi 410
2.3.4.2. Antalya Gureba Hastanesi 411
2.3.5. Hükümet Konakları 414
2.3.5.1. Akseki Hükümet Konağı 414
2.3.5.2. Alanya Hükümet Konağı 414
2.3.5.3. Antalya Hükümet Konağı 415
2.3.5.4. Elmalı Hükümet Konağı 420
2.3.5.5. Finike Hükümet Konağı 421
2.3.5.6. Kaş Hükümet Konağı 421
2.3.5.7. Korkuteli Hükümet Konağı 422
2.3.6. Karakolhaneler 422
2.3.6.1. Antalya Değirmenönü Karakolhanesi 422
2.3.6.2. Antalya Şarampol Karakolhanesi 423
2.3.6.3. Antalya Yenikapı Karakolhanesi 424
2.3.6.4. Demre Karakolhanesi 425
2.3.7. Karantinahaneler 426
2.3.7.1. Alanya Karantinahanesi 426
2.3.7.2. Antalya Karantinahanesi 426
2.3.8. Kiliseler 426
2.3.8.1. Alanya Kilise 426
2.3.8.2. Antalya Kilise ve Hastane 426
2.3.8.3. Antalya Aya Anderya Kilisesi 427
2.3.8.4. Antalya Meryem Ana Kilisesi 427
2.3.8.5. Demre Rum Kilisesi 427
2.3.8.6. Finike Aya İstiradi Kilisesi 427
2.3.9. Köprüler 428
2.3.9.1. Alanya Köprüsü 428
2.3.9.2. Antalya Köprüsü-1 429
2.3.10. Liman Daireleri 430
2.3.10.1. Alanya Liman Dairesi 430
2.3.10.2. Antalya Liman Dairesi 430
2.3.11. Okullar 430
2.3.11.1. Akseki Okul 431

2.3.11.2. Alanya Okul 432
2.3.11.3. Alanya Rüşdiye Mektebi 432
2.3.11.4. Antalya Aya Leonidi Kilisesi ve Okulu 432
2.3.11.5. Antalya İdadisi 433
2.3.11.6. Antalya İptidai Mektebi 433
2.3.11.7. Antalya Meydan Mahallesi Rum Mektebi 433
2.3.11.8. Antalya Rüştiye Mektebi 435
2.3.11.9. Elmalı İptidai Mektebi 435
2.3.11.10. Elmalı Kız Mektebi 436
2.3.11.11. Elmalı Rüştiyesi 436
2.3.11.12. Manavgat Okul 436
2.3.11.13. Manavgat Okul 436
2.3.11.14. Kalkan Okul 437
2.3.12. Telgrafhaneler 440
2.3.12.1. Akseki Telgrafhanesi 440
2.3.12.2. Alanya Telgrafhanesi 441
2.3.12.3. Antalya Telgrafhanesi 441
2.3.12.4. Elmalı Telgrafhanesi 443
2.3.12.5. Manavgat Telgrafhanesi 443
2.3.12.6. Kaş Telgrafhanesi 443
2.3.13. Diğer Yapılar 443
2.3.13.1. Akseki Jandarma Dairesi 444
2.3.13.2. Finike İskelesi 444
2.3.13.3. Kaş İdari Bina 444
2.3.13.4. Kaş Sütleğen Köyü Medresesi 445
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 446
3. DEĞERLENDİRME 446
3.1. Camiler 447
3.1.1. Plan Özellikleri 447
3.1.1.1. Derinlemesine Planlı Camiler 448
3.1.1.2. Kare Planlı Camiler 454
3.1.1.3. Altıgen Planlı Köşk Mescit Tarzında Olanlar 457
3.1.2. Yapı Elemanları 458
3.1.2.1. Taşıyıcı Elemanlar 458

3.1.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları 458
3.1.2.3. Örtü Düzeni 459
3.1.2.4. Son Cemaat Yerleri 460
3.1.2.5. Minareler 460
3.1.2.6. Mihraplar 463
3.1.2.7. Minberler ve Vaaz Kürsüleri 467
3.1.2.8. Mahfiller 468
3.1.3. Kitabeler 470
3.1.4. Malzeme ve Teknik 470
3.1.4.1. Düzgün Kesme Taş 470
3.1.4.2. Moloz Taş 470
3.1.4.3. Kerpiç 471
3.1.4.4. Ahşap 471
3.1.5. Süsleme 473
3.1.5.1. Malzeme ve Tekniğine Göre 473
3.1.5.1.1. Ahşap 473
3.1.5.1.2. Kalemişi 474
3.1.5.2. Türüne Göre 474
3.1.5.2.1. Bitkisel Süsleme 474
3.1.5.2.2. Geometrik Süsleme 475
3.1.5.2.3. Nesneli Süsleme 476
3.1.5.2.4. Mimari Süsleme 477
3.1.5.2.5. Yazı 478
3.2. Deniz Feneri 478
3.2.1. Plan Özellikleri 479
3.2.2. Yapı Elemanları 479
3.2.2.1. Taşıyıcı Elemanlar 479
3.2.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları 479
3.2.2.3. Örtü Düzeni 479
3.2.3. Malzeme ve Teknik 479
3.3. Depolar 479
3.3.1. Plan Özellikleri 480
3.3.2. Yapı Elemanları 480
3.3.2.1. Taşıyıcı Elemanlar 480

3.3.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları 480
3.3.2.3. Örtü Düzeni 480
3.3.3. Malzeme ve Teknik 480
3.4. Fabrikalar 480
3.4.1. Plan Özellikleri 481
3.4.2. Yapı Elemanları 481
3.4.2.1. Taşıyıcı Elemanlar 481
3.4.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları 481
3.4.2.3. Örtü Düzeni 482
3.4.3. Malzeme ve Teknik 482
3.4.4. Süsleme 482
3.5. Gümrük Binaları 482
3.5.1. Plan Özellikleri 484
3.5.2. Yapı Elemanları 484
3.5.2.1. Taşıyıcı Elemanlar 484
3.5.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları 484
3.5.2.3. Örtü Düzeni 484
3.5.3. Malzeme ve Teknik 485
3.6. Hamamlar 485
3.6.1. Plan Özellikleri 485
3.6.2. Yapı Elemanları 485
3.6.2.1. Taşıyıcı Elemanlar 485
3.6.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları 485
3.6.2.3. Örtü Düzeni 486
3.6.3. Malzeme ve Teknik 486
3.6.4. Süsleme 486
3.7. Hanlar 486
3.7.1. Plan Özellikleri 486
3.7.2. Yapı Elemanları 487
3.7.2.1. Taşıyıcı Elemanlar 487
3.7.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları 487
3.7.2.3. Örtü Düzeni 487
3.7.3. Malzeme ve Teknik 487
3.8. Hapishaneler 488

3.8.1. Plan Özellikleri 488
3.9. Hastaneler 488
3.10. Hükümet Konakları 489
3.11. Karakolhaneler 490
3.12. Karantinahaneler 490
3.13. Kiliseler 491
3.13.1. Plan Özellikleri 491
3.13.1.1. Dikdörtgen Planlı Tek Nefli 491
3.13.2. Yapı Elemanları 493
3.13.2.1. Taşıyıcı Elemanlar 493
3.13.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları 493
3.13.2.3. Örtü Düzeni 494
3.13.2.4. Apsisler 495
3.13.2.5. Ambonlar 495
3.13.2.6. Bemalar 495
3.13.2.7. Galeriler (Mahfiller) 495
3.13.3. Malzeme ve Teknik 495
3.13.3.1. Taş 495
3.13.3.2. Ahşap 496
3.13.3.3. Mermer 496
3.13.3.4. Alçı 496
3.13.4. Kitabe 496
3.13.5. Süsleme 496
3.13.5.1. Malzeme ve Tekniğine Göre 497
3.13.5.1.1. Ahşap 497
3.13.5.1.2. Alçı 497
3.13.5.1.3. Mermer 497
3.13.5.2. Türüne Göre 497
3.13.5.2.1. Bitkisel Süsleme 497
3.13.5.2.2. Figürlü Süsleme 497
3.13.5.2.3. Geometrik Süsleme 498
3.14. Okullar 498
3.14.1. Plan Özellikleri 498
3.14.1.1. Dikdörtgen Planlı 498

3.14.1.2. H Planlı 499
3.14.1.3. U Planlı 499
3.14.2. Yapı Elemanları 500
3.14.2.1. Taşıyıcı Elemanlar 500
3.14.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları 500
3.14.2.3. Örtü Düzeni 501
3.14.3. Malzeme ve Teknik 501
3.14.3.1. Taş 501
3.14.3.2. Ahşap 501
3.14.4. Kitabe 501
3.14.5. Süsleme 501
3.15. Saat Kulesi 502
3.15.1. Plan Özellikleri 502
3.15.2. Yapı Elemanları 502
3.15.2.1. Taşıyıcı Elemanlar 502
3.15.2.2. Kapı ve Pencereler 502
3.15.3. Malzeme ve Teknik 502
3.15.4. Süsleme 502
3.16. Telsiz Telgraf İstasyonu ve Telgrafhaneler 503
3.16.1. Plan Özellikleri 503
3.16.2. Yapı Elemanları 503
3.16.2.1. Taşıyıcı Elemanlar 503
3.16.2.2. Kapı ve Pencereler 503
3.16.2.3. Örtü Düzeni 504
3.16.3. Malzeme ve Teknik 504
3.17. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Antalya Sancağı'nda Onarım Faaliyetleri 504
SONUÇ 510
KAYNAKÇA 516
ÖZGEÇMİŞ 538

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3.1 Yapı Listesi 447
Tablo 3.2 Günümüze Ulaşan ve Ulaşamayan Yapılar 447

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 2.1 Caminin Genel Görünüşü 19
Fotoğraf 2.2 Minare 20
Fotoğraf 2.3 Minare Şerefesi 20
Fotoğraf 2.4 Depo Bölümüne Giriş Kapısı 21
Fotoğraf 2.5 Caminin Harim Kısmı 21
Fotoğraf 2.6 Mihrap ve Minberden Görünüş 22
Fotoğraf 2.7 Kadınlar Mahfili 22
Fotoğraf 2.8 Caminin Genel Görünüşü 24
Fotoğraf 2.9 Caminin Minaresi 25
Fotoğraf 2.10 Minare Detayı 25
Fotoğraf 2.11 Güney ve Doğu Cephelerden Görünüş 26
Fotoğraf 2.12 Camiye Giriş Kapısı 27
Fotoğraf 2.13 Harim Kısmı 27
Fotoğraf 2.14 Mihrap 28
Fotoğraf 2.15 Üst Örtüden Detay 28
Fotoğraf 2.16 Caminin Genel Görünüşü 30
Fotoğraf 2.17 Caminin Minaresi 31
Fotoğraf 2.18 Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe 31
Fotoğraf 2.19 Yapının Avlusu 32
Fotoğraf 2.20 Caminin Harim Kısmı 33
Fotoğraf 2.21 Kuzey Cephede Yer Alan Mahfil 33
Fotoğraf 2.22 Caminin Mihrabı 34
Fotoğraf 2.23 Üst Örtü 34
Fotoğraf 2.24 Caminin Genel Görünüşü 36
Fotoğraf 2.25 Caminin Minaresi 37
Fotoğraf 2.26 Caminin Batı Cephesi 37
Fotoğraf 2.27 Camiye Giriş Kapısı 38
Fotoğraf 2.28 Harim Kısmı 39
Fotoğraf 2.29 Mihrap 39
Fotoğraf 2.30 Kadınlar Mahfili 40
Fotoğraf 2.31 Üst Örtüden Detay 40
Fotoğraf 2.32 Caminin Genel Görünüşü 42

Fotoğraf 2.33 Caminin Batı Cephesi 42
Fotoğraf 2.34 Caminin Minaresi 43
Fotoğraf 2.35 Minareden Detay 43
Fotoğraf 2.36 Yapıya Giriş Kapısı 44
Fotoğraf 2.37 Harim Kısmı 44
Fotoğraf 2.38 Mihrap 45
Fotoğraf 2.39 Mihrap ve Minber 45
Fotoğraf 2.40 Caminin Genel Görünüşü 47
Fotoğraf 2.41 Caminin Doğu Cephesi 48
Fotoğraf 2.42 Caminin Güney Cephesi 49
Fotoğraf 2.43 Caminin Batı Cephesi 49
Fotoğraf 2.44 Camiye Giriş Kapısı 51
Fotoğraf 2.45 Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe 51
Fotoğraf 2.46 Caminin Minaresi 52
Fotoğraf 2.47 Kuzeybatı Köşede Yer Alan Kitabe 52
Fotoğraf 2.48 Mahfilde yer alan kitabe 53
Fotoğraf 2.49 İmam Odası 54
Fotoğraf 2.50 Giriş Bölümü 54
Fotoğraf 2.51-2.52 Üst Katta Yer Alan Kitabe 55
Fotoğraf 2.53 Harimin Kuzey Cephesi 55
Fotoğraf 2.54 Harim Bölümü 56
Fotoğraf 2.55 Mihrap 57
Fotoğraf 2.56 Minber 58
Fotoğraf 2.57 Minberin Külah Kısmında Yer Alan Kitabe 58
Fotoğraf 2.58 Üst Örtüden Detay 59
Fotoğraf 2.59 Mihrap Önünde Yer Alan Kubbe 60
Fotoğraf 2.60 Ortada Yer Alan Kubbe 60
Fotoğraf 2.61 Kuzeydeki Kubbe 61
Fotoğraf 2.62 Hatlardan Detay 61
Fotoğraf 2.63 Caminin Genel Görünüşü 63
Fotoğraf 2.64 Caminin Minaresi 64
Fotoğraf 2.65 Minare Kaidesi ve Abdest Muslukları 65
Fotoğraf 2.66 Caminin Batı Cephesi 65
Fotoğraf 2.67 Caminin Güney Cephesi 66

Fotoğraf 2.68 Caminin Doğu Cephesi 66
Fotoğraf 2.69 Camiye Giriş Kapısı 67
Fotoğraf 2.70 Harim Kısmı 68
Fotoğraf 2.71 Kadınlar Mahfili 68
Fotoğraf 2.72 Üst Örtüden Detay 69
Fotoğraf 2.73 Caminin Genel Görünüşü 70
Fotoğraf 2.74 Caminin Minaresi 71
Fotoğraf 2.75 Caminin Kuzey Cephesi 72
Fotoğraf 2.76 Caminin Doğu Cephesi 72
Fotoğraf 2.77 Caminin Güney Cephesi 73
Fotoğraf 2.78 Caminin Batı Cephesi 73
Fotoğraf 2.79 Kuzey Cephede Yer Alan Depo 74
Fotoğraf 2.80 Camiye Giriş Kapısı 74
Fotoğraf 2.81 Harim Kısmı 75
Fotoğraf 2.82 Mihrap 76
Fotoğraf 2.83 Mihraptan Ayrıntı 76
Fotoğraf 2.84 Mihrap Tepeliği 77
Fotoğraf 2.85 Minber 77
Fotoğraf 2.86 Güney Cephedeki Hat Örnekleri 78
Fotoğraf 2.87 Yapının Doğu Cephesi 79
Fotoğraf 2.88 Kadınlar Mahfili 79
Fotoğraf 2.89 Üst Örtü 80
Fotoğraf 2.90 Üst Örtüden Detay 81
Fotoğraf 2.91 Minare Üzerinde Yer Alan Onarım Kitabesi 82
Fotoğraf 2.92 Caminin Genel Görünüşü 83
Fotoğraf 2.93 Minare 84
Fotoğraf 2.94 Yapıya Ait Eski Fotoğraf 85
Fotoğraf 2.95 Caminin Doğu Cephesi 85
Fotoğraf 2.96 Caminin Güney Cephesi 86
Fotoğraf 2.97 Caminin Batı Cephesi 86
Fotoğraf 2.98 Yapıya Giriş Kapısı 87
Fotoğraf 2.99 Caminin Harim Kısmı 87
Fotoğraf 2.100 Mihrap 88
Fotoğraf 2.101 Minber 88

Fotoğraf 2.102 Harimin Batı Duvarı 89
Fotoğraf 2.103 Kadınlar Mahfili 89
Fotoğraf 2.104 Üst Örtüden Detay 90
Fotoğraf 2.105 Caminin Genel Görünüşü 91
Fotoğraf 2.106 Caminin Kuzey Cephesi 92
Fotoğraf 2.107 Caminin Doğu Cephesi 93
Fotoğraf 2.108 Caminin Güney Cephesi 93
Fotoğraf 2.109 Caminin Batı Cephesi 94
Fotoğraf 2.110 Camiye Giriş Kapısı 95
Fotoğraf 2.111 İnşa Kitabesi 95
Fotoğraf 2.112 Harim Bölümü 96
Fotoğraf 2.113 Harimin Batı Cephesi 97
Fotoğraf 2.114 Harimin Güney Cephesi 97
Fotoğraf 2.115 Mihrap 98
Fotoğraf 2.116 Minber 98
Fotoğraf 2.117 Kubbe Detayı 99
Fotoğraf 2.118 Caminin Genel Görünüşü 100
Fotoğraf 2.119 Kuzey Cephe 101
Fotoğraf 2.120 Doğu Cephe 102
Fotoğraf 2.121 Güney ve Batı Cephe 102
Fotoğraf 2.122 Son Cemaat Bölümü 2.Bölüm 103
Fotoğraf 2.123 Harime Giriş Kapısı 103
Fotoğraf 2.124 Harim Bölümü 104
Fotoğraf 2.125 Mihrap 105
Fotoğraf 2.126 Kubbeden Detay 105
Fotoğraf 2.127 Caminin Genel Görünüşü 107
Fotoğraf 2.128 Caminin Kuzey Cephesi 108
Fotoğraf 2.129 Kadınlar Mahfiline Ulaşımı Sağlayan Kapı 108
Fotoğraf 2.130 Caminin Güney- Doğu Cephesi 109
Fotoğraf 2.131 Caminin Güney Cephesi 109
Fotoğraf 2.132 Caminin Batı Cephesi 110
Fotoğraf 2.133 Harime Giriş Kapısı 111
Fotoğraf 2.134 Harime Giriş Kapısı Detay 111
Fotoğraf 2.135 Harime Giriş Kapısı Detay 112

Fotoğraf 2.136 Harim Bölümü 113
Fotoğraf 2.137 Batı Cephe Detay 113
Fotoğraf 2.138 Mihrap 114
Fotoğraf 2.139 Minber 114
Fotoğraf 2.140 Harimin İçinde Yer Alan Sınıf 115
Fotoğraf 2.141 Kadınlar Mahfili 115
Fotoğraf 2.142 Caminin Üst Örtüsü 116
Fotoğraf 2.143Caminin Bağdadi Kubbesi 116
Fotoğraf 2.144 Üst Örtü Detay 117
Fotoğraf 2.145 Caminin Genel Görünüşü 119
Fotoğraf 2.146 Caminin Kuzey Cephesi 120
Fotoğraf 2.147 Kadınlar Mahfiline Ulaşımı Sağlayan Kapı 121
Fotoğraf 2.148 Son Cemaat Yerinde Bulunan Kalemişi Detay 121
Fotoğraf 2.149 Son Cemaat Yerinde Bulunan Kalemişi 122
Fotoğraf 2.150 Son Cemaat Yerinde Bulunan Sekiler 122
Fotoğraf 2.151 Caminin Doğu Cephesi 123
Fotoğraf 2.152 Caminin Güney Cephesi 123
Fotoğraf 2.153 Harime Giriş Kapısı 124
Fotoğraf 2.154 Kapı Üzerinde Yer Alan Kitabe 124
Fotoğraf 2.155 Caminin Harim Bölümü 126
Fotoğraf 2.156 Caminin Batı Cephesi 126
Fotoğraf 2.157 Pencere Detay 127
Fotoğraf 2.158 Mihrap 127
Fotoğraf 2.159 Minber 128
Fotoğraf 2.160 Caminin Doğu Cephesi 128
Fotoğraf 2.161 Caminin Kuzey Cephesi 129
Fotoğraf 2.162 Mahfilin Altında Yer Alan Dolap 129
Fotoğraf 2.163 Kadınlar Mahfili 130
Fotoğraf 2.164Caminin Üst Örtüsü 130
Fotoğraf 2.165 Caminin Genel Görünüşü 132
Fotoğraf 2.166 Caminin Kuzey Cephesi 133
Fotoğraf 2.167 Kuzey Duvarda Yer Alan Kitabe 134
Fotoğraf 2.168 Caminin Doğu Cephesi 134
Fotoğraf 2.169 Caminin Güney Cephesi 135

Fotoğraf 2.170 Harime Giriş Kapısı 135
Fotoğraf 2.171 Caminin Batı Cephesi 137
Fotoğraf 2.172 Pencere Detay 137
Fotoğraf 2.173 Mihrap 138
Fotoğraf 2.174 Minber 138
Fotoğraf 2.175 Caminin Doğu Cephesi 139
Fotoğraf 2.176 Caminin Kuzey Cephesi 139
Fotoğraf 2.177 Mahfilin Altında Yer Alan Dolap 140
Fotoğraf 2.178 Kadınlar Mahfili Detay 140
Fotoğraf 2.179 Kadınlar Mahfili 141
Fotoğraf 2.180 Caminin Üst Örtüsü 141
Fotoğraf 2.181 Mescidin Genel Görünüşü 143
Fotoğraf 2.182 Mescidin Doğu Cephesi 144
Fotoğraf 2.183 Su Deposunun Bulunduğu Kısım 145
Fotoğraf 2.184 Alt Katta Yer Alan Bölüm 145
Fotoğraf 2.185 Mescidin Güney Cephesi 146
Fotoğraf 2.186 Mescidin Güney Cephesi 146
Fotoğraf 2.187 Harime Giriş Kapısı 147
Fotoğraf 2.188 Erkekler Bölümüne Giriş Kapısı 148
Fotoğraf 2.189 Erkekler Bölümü 148
Fotoğraf 2.190 Mekânda Yer Alan Dolaplar 149
Fotoğraf 2.191 Kadınlar Bölümü 150
Fotoğraf 2.192 Minareye Girişi Sağlayan Kapı 150
Fotoğraf 2.193 Caminin Genel Görünüşü 152
Fotoğraf 2.194 Yapının Kuzey Cephesi 153
Fotoğraf 2.195 Mahfile Çıkış Merdiveni 154
Fotoğraf 2.196 Yapının Güney ve Batı Cephesi 154
Fotoğraf 2.197 Harime Giriş Kapısı 155
Fotoğraf 2.198 Kapı Detayı 155
Fotoğraf 2.199 Kapı Detayı 156
Fotoğraf 2.200 Harimin Genel Görünüşü 158
Fotoğraf 2.201 Doğu Duvarı Detay 158
Fotoğraf 2.202 Yapının Kitabesi 159
Fotoğraf 2.203 Süslemelerden Detay 159

Fotoğraf 2.204 Mihrap....160
Fotoğraf 2.205 Minber....160
Fotoğraf 2.206 Batı Cephe Detay....161
Fotoğraf 2.207 Kadınlar Mahfilinden Görünüş....161
Fotoğraf 2.208 Üst Örtü....162
Fotoğraf 2.209 Caminin Genel Görünüşü....163
Fotoğraf 2.210 Minare üzerinde Yer Alan Kitabe....164
Fotoğraf 2.211 Yapının Batı Cephesi....165
Fotoğraf 2.212 Yapının Güney Cephesi....165
Fotoğraf 2.213 Yapının Doğu Cephesi....166
Fotoğraf 2.214 Yapıya Giriş Kapısı....167
Fotoğraf 2.215 Giriş Mekânı....167
Fotoğraf 2.216 Harim Bölümü....168
Fotoğraf 2.217 Mihrap....168
Fotoğraf 2.218 Minber....169
Fotoğraf 2.219 Harimin Kuzey Cephesi....169
Fotoğraf 2.220 Caminin Genel Görünüşü....171
Fotoğraf 2.221 Alt Katta Yer Alan Depo....172
Fotoğraf 2.222 Avlu Bölümü....172
Fotoğraf 2.223 Yapıya Giriş Kapısı....173
Fotoğraf 2.224 Sonradan Eklene Bölüm....173
Fotoğraf 2.225 Harime Giriş Kapısı....174
Fotoğraf 2.226 Doğu Cephe....175
Fotoğraf 2.227 Güney Cephe....175
Fotoğraf 2.228 Minber....176
Fotoğraf 2.229 Batı Cephe....176
Fotoğraf 2.230 Kuzey Cephe....177
Fotoğraf 2.231 Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe....177
Fotoğraf 2.232 Yeni Camiye Taşınan Tabela....178
Fotoğraf 2.233 Caminin Genel Görünüşü....179
Fotoğraf 2.234 Yapının Doğu Cephesi....180
Fotoğraf 2.235 Yapının Güney Cephesi....181
Fotoğraf 2.236 Yapının Batı Cephesi....181
Fotoğraf 2.237 Yapının Kuzey Cephesi....182

Fotoğraf 2.238 Yapıya Giriş Kapısı 182
Fotoğraf 2.239 Harim Kısmı 183
Fotoğraf 2.240 Minber 183
Fotoğraf 2.241 Kuzey Cephe ve Üst Örtü 184
Fotoğraf 2.242 Caminin Genel Görünüşü 185
Fotoğraf 2.243 Caminin Batı Cephesi 186
Fotoğraf 2.244 Caminin Güney Cephesi 187
Fotoğraf 2.245 Caminin Doğu Cephesi 187
Fotoğraf 2.246 Caminin Kuzey Cephesi 188
Fotoğraf 2.247 Son Cemaat Yerinde Bulunan Kapı 188
Fotoğraf 2.248 Üst Kata Çıkmayı Sağlayan Merdivenler 189
Fotoğraf 2.249 Harime Giriş Kapısı 189
Fotoğraf 2.250 Caminin Harim Kısmı 190
Fotoğraf 2.251 Mihrap 191
Fotoğraf 2.252 Minber 191
Fotoğraf 2.253 Kadınlar Mahfili 192
Fotoğraf 2.254 Ortada yer alan Bağdadi Kubbe 192
Fotoğraf 2.255 Bağdadi Kubbe Detay 193
Fotoğraf 2.256 Süsleme Detayı 193
Fotoğraf 2.257 Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe 194
Fotoğraf 2.258 Eski Minareye Ait Olan Kitabe 195
Fotoğraf 2.259 Caminin Genel Görünüşü 197
Fotoğraf 2.260 Caminin Kuzey Cephesi 198
Fotoğraf 2.261 Caminin Doğu Cephesi 198
Fotoğraf 2.262 Caminin Güney Cephesi 199
Fotoğraf 2.263 Caminin Batı Cephesi 199
Fotoğraf 2.264 1. Son Cemaat Yeri 200
Fotoğraf 2.265 2. Son Cemaat Yeri 200
Fotoğraf 2.266 Harim Bölümü 201
Fotoğraf 2.267 Caminin Genel Görünüşü 203
Fotoğraf 2.268 Caminin Doğu Cephesi 204
Fotoğraf 2.269 Caminin Güney Cephesi 204
Fotoğraf 2.270 Caminin Batı Cephesi 205
Fotoğraf 2.271 Caminin Kuzey Cephesi 205

Fotoğraf 2.272 Camiye Giriş Kapısı.....207
Fotoğraf 2.273 Harimin Genel Görünüşü.....207
Fotoğraf 2.274 Süleymaniye Camisi Tasviri.....208
Fotoğraf 2.275 Mihrap.....208
Fotoğraf 2.276 Harimin Doğu Duvarı.....209
Fotoğraf 2.277 Sultanahmet Camisi Tasviri.....209
Fotoğraf 2.278 Bağdadi Kubbe.....210
Fotoğraf 2.279 İskele Mescidi Genel Görünüş.....213
Fotoğraf 2.280 Alt Katta Bulunan Havuz.....214
Fotoğraf 2.281 Yapının Minaresi.....214
Fotoğraf 2.282 Üst Kata Çıkış ve Pencere Detayı.....215
Fotoğraf 2.283 İnşa Kitabesi.....215
Fotoğraf 2.284 Sahınlık Bölümü.....216
Fotoğraf 2.285 Harime Giriş Kapısı.....217
Fotoğraf 2.286 Harimden Görünüş.....217
Fotoğraf 2.287 1914 Yılına Ait Yapı ve Çevresini Gösteren Fotoğraf.....218
Fotoğraf 2.288 1914 Yılına Ait Yapı ve Çevresini Gösteren Fotoğraf.....219
Fotoğraf 2.289 1930'lu Yıllarda Yapı ve Çevresinin Görünüşü.....219
Fotoğraf 2.290 1960'lı Yıllara Ait Yapı ve Çevresini Gösteren Fotoğraf.....220
Fotoğraf 2.291 Caminin Genel Görünüşü.....221
Fotoğraf 2.292 Minare Kalıntısı.....222
Fotoğraf 2.293 Caminin Kuzey Cephesi.....223
Fotoğraf 2.294 Caminin Doğu Cephesi.....223
Fotoğraf 2.295 Caminin Güney Cephesi.....224
Fotoğraf 2.296 Caminin Batı Cephesi.....224
Fotoğraf 2.297 Harim.....225
Fotoğraf 2.298 Mihrap.....226
Fotoğraf 2.299 Mihrap Detayı.....226
Fotoğraf 2.300 Minber.....227
Fotoğraf 2.301 *Vaaz Kürsüsü*.....227
Fotoğraf 2.302 *Kadınlar Mahfili*.....228
Fotoğraf 2.303 *Kadınlar Mahfili Detay*.....228
Fotoğraf 2.304 Caminin Genel Görünüşü.....230
Fotoğraf 2.305 Caminin Kuzey Cephesi.....231

Fotoğraf 2.306 Caminin Doğu Cephesi 231
Fotoğraf 2.307 Caminin Güney Cephesi 232
Fotoğraf 2.308 Kuzeydeki Mekân 233
Fotoğraf 2.309 Kuzey cephede Yer Alan Ek Bölüm 233
Fotoğraf 2.310 Harimden Görünüş 234
Fotoğraf 2.311 Mihrap ve Minber 234
Fotoğraf 2.312 Yapının İçinde Yer Alan Kalemişleri 235
Fotoğraf 2.313 Yapının İçinde Yer Alan Kalemişleri 236
Fotoğraf 2.314 Yapının İçinde Yer Alan Kalemişleri 236
Fotoğraf 2.315 Caminin Genel Görünüşü 238
Fotoğraf 2.316 Caminin Güney Cephesi 238
Fotoğraf 2.317 Caminin Doğu Cephesi 239
Fotoğraf 2.318 Mihrap 240
Fotoğraf 2.319 Üst Örtü 240
Fotoğraf 2.320 Caminin Genel Görünüşü 242
Fotoğraf 2.321 Caminin Kuzey Cephesi 243
Fotoğraf 2.322 Caminin Doğu Cephesi 243
Fotoğraf 2.323 Caminin Güney Cephesi 244
Fotoğraf 2.324 Caminin Batı Cephesi 244
Fotoğraf 2.325 Harime Giriş Kapısı 245
Fotoğraf 2.326 Harimin Genel Görünüşü 245
Fotoğraf 2.327 Mihrap Detayı 246
Fotoğraf 2.328 Caminin Genel Görünüşü 247
Fotoğraf 2.329 Avlu İçerisinde Bulunan Mezarlar 248
Fotoğraf 2.330 Caminin Kuzey Ve Batı Cepheleri 249
Fotoğraf 2.331 Caminin Doğu Ve Güney Cepheleri 249
Fotoğraf 2.332 Harim Bölümü 250
Fotoğraf 2.333 Harimin Doğu Cephesi 251
Fotoğraf 2.334 Batı Cephedeki Süslemeden Detay 251
Fotoğraf 2.335 Kubbe Eteği Detay 252
Fotoğraf 2.336 Caminin Genel Görünüşü 253
Fotoğraf 2.337 Caminin Kuzey Cephesi 254
Fotoğraf 2.338 Caminin Doğu Cephesi 255
Fotoğraf 2.339 Caminin Güney Cephesi 255

Fotoğraf 2.340 Caminin Batı Cephesi 256
Fotoğraf 2.341 Kuzeydeki Muhdes Bölüm 257
Fotoğraf 2.342 Harimin Güney Cephesi 257
Fotoğraf 2.343 Mihrap 258
Fotoğraf 2.344 Deniz Fenerinin Genel Görünüşü 259
Fotoğraf 2.345 Lojman Bölümünden Görünüş 260
Fotoğraf 2.346 Lojman Bölümünde Yer Alan Ocak 261
Fotoğraf 2.347 Fenerden Görünüş 261
Fotoğraf 2.348 Depo Binaları Genel Görünüş 263
Fotoğraf 2.349 Yapının Doğu Cephesi 264
Fotoğraf 2.350 Yapının Batı Cephesi 264
Fotoğraf 2.351 1 Numaralı Mekân 265
Fotoğraf 2.352 2 Numaralı Mekân 266
Fotoğraf 2.353 3 Numaralı Mekân 266
Fotoğraf 2.354 4 Numaralı Mekân 267
Fotoğraf 2.355 Fabrikanın Genel Görünüşü 268
Fotoğraf 2.356 Güneydeki Bölüm 269
Fotoğraf 2.357 Yapının Doğu Cephesi 270
Fotoğraf 2.358 Yapının Kuzey Cephesi 270
Fotoğraf 2.359 Yapının Batı Cephesi 271
Fotoğraf 2.360 Yapının Güney Cephesi 271
Fotoğraf 2.361 Yapıya Giriş Kapısı 272
Fotoğraf 2.362 İç Kısımdan Görünüş 272
Fotoğraf 2.363 Güney Duvar 273
Fotoğraf 2.364 Batı Cephe Detay 273
Fotoğraf 2.365 Kuzeydeki Bölüm 274
Fotoğraf 2.366 Gümrük Binasının Genel Görünüşü 276
Fotoğraf 2.367 Yapının Güney Cephesi 277
Fotoğraf 2.368 Yapının Batı Cephesi 277
Fotoğraf 2.369 Yapının Kuzey Cephesi 278
Fotoğraf 2.370 Yapının Doğu Cephesi 278
Fotoğraf 2.371 Batı Köşede olan Alt Kat Mekânı 279
Fotoğraf 2.372 Hamamın Genel Görünüşü 281
Fotoğraf 2.373 Güneybatı ve Kuzeybatı Cephe 282

Fotoğraf 2.374 Kuzeydoğu Cephe....282
Fotoğraf 2.375 Soğukluk Bölümü....283
Fotoğraf 2.376 Aydınlık Feneri....284
Fotoğraf 2.377 Soğukluk Bölümü İkinci Kat....284
Fotoğraf 2.378 Soğukluk Bölümü Kuyusu....285
Fotoğraf 2.379 Soğukluk Bölümünde Yer Alan Kalem işleri (M. Denktaş Arşivi)....285
Fotoğraf 2.380 Ilıklık Bölümü....286
Fotoğraf 2.381 Halvet Hücrelerine Giriş Kapısı....286
Fotoğraf 2.382 Güney Halvet Hücresi....287
Fotoğraf 2.383 Sıcaklık Bölümü....288
Fotoğraf 2.384 Sıcaklık Bölümü Üst Örtü....288
Fotoğraf 2.385 Kurna Detayı....289
Fotoğraf 2.386 Külhana Giriş Kapısı....289
Fotoğraf 2.387 Külhan....290
Fotoğraf 2.388 Hanın Genel Görünüşü....291
Fotoğraf 2.389 Hanın Kuzey Cephesi....292
Fotoğraf 2.390 Hanın Batı Cephesi....292
Fotoğraf 2.391 Hanın Güney Cephesi....293
Fotoğraf 2.392 Hanın Doğu Cephesi....293
Fotoğraf 2.393 Hanın İçinden Görünüş....294
Fotoğraf 2.394 Güney Cephe....295
Fotoğraf 2.395 Kilisenin Genel Görünüşü....296
Fotoğraf 2.396 Güneybatı Cephe....297
Fotoğraf 2.397 Kuzeybatı Cephe....298
Fotoğraf 2.398 Naos Bölümü....299
Fotoğraf 2.399 Apsis....299
Fotoğraf 2.400 Kilisenin Genel Görünüşü....301
Fotoğraf 2.401 Naos Bölümü....303
Fotoğraf 2.402 Kilisenin Genel Görünüşü....304
Fotoğraf 2.403 Kilisenin Güney Cephesi....305
Fotoğraf 2.404 Naos Bölümü....306
Fotoğraf 2.405 Apsis....306
Fotoğraf 2.406 Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Yazıt....307
Fotoğraf 2.407 Kilisenin Genel Görünüşü....309

Fotoğraf 2.408 Minare 310
Fotoğraf 2.409 Avlu İçinde Yer Alan Şapel 311
Fotoğraf 2.410 Kilisenin Doğu Cephesi 311
Fotoğraf 2.411 Naostan Genel Görünüş 312
Fotoğraf 2.412 Mihrap ve Minber 313
Fotoğraf 2.413 Galeri Bölümü 313
Fotoğraf 2.414 Ambon 314
Fotoğraf 2.415 Yapıya Ait Eski Fotoğraf-1 314
Fotoğraf 2.416 Yapıya Ait Eski Fotoğraf-2 315
Fotoğraf 2.417 Kilisenin Çanının Sergilendiği Alan 316
Fotoğraf 2.418 Kilisenin Genel Görünüşü 317
Fotoğraf 2.419 Minare 318
Fotoğraf 2.420 Papaz Evi 319
Fotoğraf 2.421 Fırın 319
Fotoğraf 2.422 İnşa Kitabesi 320
Fotoğraf 2.423 Naostan Görünüş 321
Fotoğraf 2.424 Mihrap 321
Fotoğraf 2.425 Galeri 322
Fotoğraf 2.426 Kilisenin Genel Görünüşü 323
Fotoğraf 2.427 Güney Kapı 325
Fotoğraf 2.428 Kapı Detayı 325
Fotoğraf 2.429 Güney Kapıda Yer Alan Kitabe 326
Fotoğraf 2.430 Kuzeydeki Kapı 327
Fotoğraf 2.431 Kuzey Kapıda Yer Alan Kitabe 327
Fotoğraf 2.432 Kuzey Kapı Detay 328
Fotoğraf 2.433 Naostan Görünüş 329
Fotoğraf 2.434 Ambon 329
Fotoğraf 2.435 Apsis 330
Fotoğraf 2.436 Kilisenin Genel Görünüşü 331
Fotoğraf 2.437 Avluya Giriş Kapısı 332
Fotoğraf 2.438 Yapıya Ait Kitabe 333
Fotoğraf 2.439 Naos Bölümü 334
Fotoğraf 2.440 Galeri 334
Fotoğraf 2.441 Okulun Genel Görünüşü 335

Fotoğraf 2.442 Okulun Doğu-Kuzey Cephesi 336
Fotoğraf 2.443 Avluya Giriş Kapısı 337
Fotoğraf 2.444 Okula Giriş Kapısı 338
Fotoğraf 2.445 Girişte Yer Alan Koridor 339
Fotoğraf 2.446 Batı Cephede Bulunan Birinci Sınıf 339
Fotoğraf 2.447 Kuzey Cephede Yer Alan Mekân 340
Fotoğraf 2.448 Okulun Genel Görünüşü 342
Fotoğraf 2.449 Okulun İnşa Malzemesi Detayı 343
Fotoğraf 2.450 Okulun Batı Cephesi 344
Fotoğraf 2.451 Giriş Mekânı 345
Fotoğraf 2.452 Sınıftan Genel Görünüş 345
Fotoğraf 2.453 Lojmandan Genel Görünüş 346
Fotoğraf 2.454 Yapının Genel Görünüşü 347
Fotoğraf 2.455 Yapının Doğu Cephesi 349
Fotoğraf 2.456 Bodrum Kat B-01 Görünüş 350
Fotoğraf 2.457 Batı Cephesinden Zemin Kata Çıkış 352
Fotoğraf 2.458 Birinci Kata Çıkış Merdiveni 352
Fotoğraf 2.459 Birinci Kat Görünüş 354
Fotoğraf 2.460 Asma 1. Kat Görünüş 354
Fotoğraf 2.461 Asma 2.Kat Hol Görünüş 355
Fotoğraf 2.462 Tavan Süslemesi Detay 356
Fotoğraf 2.463 Yapının Eski Fotoğrafı 357
Fotoğraf 2.464 Okulun Genel Görünüşü 359
Fotoğraf 2.465 Okulun Doğuda Yer Alan Kapısı 360
Fotoğraf 2.466 Okulun Giriş Kapısı 361
Fotoğraf 2.467 Okulun Batı Cephesinde Yer Alan Cumba 361
Fotoğraf 2.468 Okulun Doğu Cephesi 362
Fotoğraf 2.469 Okula Giriş Kapısı (Doğu Cephe) 362
Fotoğraf 2.470 Zemin Kat 363
Fotoğraf 2.471 Zemin Katta Yer Alan Sınıf 364
Fotoğraf 2.472 Birinci Kat 364
Fotoğraf 2.473 Birinci Katta Bulunan Sınıf 365
Fotoğraf 2.474 Okulun Genel Görünüşü 366
Fotoğraf 2.475 Okulun Genel Görünüşü 367

Fotoğraf 2.476 Okula Ait Eski Fotoğraf....369
Fotoğraf 2.477 Saat Kulesi Genel Görünüş....372
Fotoğraf 2.478 Saat Kulesinin Eski Fotoğrafı....373
Fotoğraf 2.479 Saat Kulesi Detay....373
Fotoğraf 2.480 Saat Kulesinin Merdivenleri....374
Fotoğraf 2.481 Çan Üzerinde Yer Alan Bezemeden Detay....374
Fotoğraf 2.482 Kuzey-Güney Doğrultulu Bina....376
Fotoğraf 2.483 Doğu- Batı Doğrultulu Bina....376
Fotoğraf 2.484 Binanın Eski Fotoğrafı....377
Fotoğraf 2.485 Caminin Genel Görünüşü....379
Fotoğraf 2.486 Kuzey Cephe....380
Fotoğraf 2.487 Doğu Cephe....380
Fotoğraf 2.488 İnşa Kitabesi....381
Fotoğraf 2.489 Harim Bölümü....382
Fotoğraf 2.490 Kadınlar Mahfili....383
Fotoğraf 2.491 Caminin Genel Görünüşü....384
Fotoğraf 2.492 Minare....385
Fotoğraf 2.493 Mihrap ve Minberden Görünüş....385
Fotoğraf 2.494 Camiye Ait Eski Fotoğraf....386
Fotoğraf 2.495 Harimde Meydana Gelen Katlar....387
Fotoğraf 2.496 Kitabe....388
Fotoğraf 2.497 Hanın Genel Görünüşü....390
Fotoğraf 2.498 Hanın Giriş Kapısı....391
Fotoğraf 2.499 Hanın Genel Görünüşü....393
Fotoğraf 2.500 2011 Yılına Ait Yenileme İnşaatından Görünüş....394
Fotoğraf 2.501 Hanın Eski Fotoğrafı....395
Fotoğraf 2.502 Hanın Avlusu....395
Fotoğraf 2.503 Caminin Minaresi....397
Fotoğraf 2.504 Camiden Genel Görünüş....397
Fotoğraf 2.505 Camiden Görünüş....398
Fotoğraf 2.506 Caminin Mahfilinden Görünüş....398
Fotoğraf 2.507 Caminin Genel Görünüşü....401
Fotoğraf 2.508 Hastanenin Genel Görünüşü....411
Fotoğraf 2.509 Hastanenin Bombalama Sonucundaki Hali....412

Fotoğraf 2.510 Hastanenin Bombalama Sonucundaki Hali 413
Fotoğraf 2.511 Şehit Olan Hastane Personeli 413
Fotoğraf 2.512 Hükümet Konağı 416
Fotoğraf 2.513 Hükümet Konağı 416
Fotoğraf 2.514 Yapının Batı Cephesi 417
Fotoğraf 2.515 Şarampol Mahallesi Karakolhanesi 424
Fotoğraf 2.516 Yenikapı Mahallesi Karakolhanesi 425
Fotoğraf 3.1 Akseki Belenalan Köyü Camisi 462
Fotoğraf 3.2 Akseki Çimi Köyü Camisi 462
Fotoğraf 3.3 Akseki Güçlüköy Camisi 462
Fotoğraf 3.4 Elmalı Toklular Mescidi 462
Fotoğraf 3.5 Akseki Merkez Camisi 462
Fotoğraf 3.6 Akseki Minareli Köyü Camisi 462
Fotoğraf 3.7 Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi 463
Fotoğraf 3.8 Akseki Süleymaniye Köyü Camisi 463
Fotoğraf 3.9 Muratpaşa İskele Camisi 463
Fotoğraf 3.10 Akseki Yeğen Mehmet Paşa Camisi 463
Fotoğraf 3.11 Akseki Belenalan Köyü Camisi 464
Fotoğraf 3.12 Akseki Çimi Köyü Camisi 464
Fotoğraf 3.13 Akseki Güçlüköy Camisi 464
Fotoğraf 3.14 Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi 464
Fotoğraf 3.15 Elmalı Bayralar Köyü Camisi 465
Fotoğraf 3.16 Serik Akbaş Köyü Camisi 465
Fotoğraf 3.17 Serik Aşağıoba Yıkık Camisi 465
Fotoğraf 3.18 Akseki Merkez Camisi 465
Fotoğraf 3.19 Elmalı Geçmen Köyü Camisi 465
Fotoğraf 3.20 Elmalı Gümüşyaka Köyü Camisi 465
Fotoğraf 3.21 Finike Bağyaka Camisi 466
Fotoğraf 3.22 Korkuteli Yeşilyayla Kerpiç Camisi 466
Fotoğraf 3.23 Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi 466
Fotoğraf 3.24 Serik Aşağıoba Macar Camisi 466
Fotoğraf 3.25 Elmalı Toklular Mescidi 466
Fotoğraf 3.26 Gündoğmuş Kalecik Köyü Camisi 466
Fotoğraf 3.27 İbradı Ala Camisi 467

Fotoğraf 3.28 Muratpaşa İskele Camisi....467
Fotoğraf 3.29 Serik Tekkeköy Camisi....467
Fotoğraf 3.30 Serik Kürüş Köyü Camisi....467
Fotoğraf 3.31 Belenalan Köyü Camisi....468
Fotoğraf 3.32 Akseki Merkez Camisi....468
Fotoğraf 3.33 Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi....468
Fotoğraf 3.34 İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi....468
Fotoğraf 3.35 Elmalı Gümüşyaka Köyü Camisi....468
Fotoğraf 3.36 Serik Akbaş Köyü Camisi....468
Fotoğraf 3.37 Akseki Merkez Camisi....469
Fotoğraf 3.38 Akseki Emiraşıklar Köyü Camisi....469
Fotoğraf 3.39 Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi....469
Fotoğraf 3.40 Elmalı Geçmen Köyü Camisi....469
Fotoğraf 3.41 Elmalı Gümüşyaka Köyü Camisi....469
Fotoğraf 3.42 Finike Bağyaka Camisi....469
Fotoğraf 3.43 Serik Akbaş Köyü Camisi....469
Fotoğraf 3.44 Elmalı Gümüşyaka Köyü Camisi....475
Fotoğraf 3.45 Elmalı Geçmen Köyü Camisi....475
Fotoğraf 3.46 Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi....475
Fotoğraf 3.47 Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi....475
Fotoğraf 3.48 Akseki Çimi Köyü Camisi....476
Fotoğraf 3.49 Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi....476
Fotoğraf 3.50 Elmalı Bayralar Köyü Camisi....477
Fotoğraf 3.51 Finike Bağyaka Köyü Cami....477
Fotoğraf 3.52 Finike Bağyaka Camisi....477
Fotoğraf 3.53 Serik Aşağıoba Macar Cami....477
Fotoğraf 3.54 Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi....477
Fotoğraf 3.55 Elmalı Gümüşyaka Köyü....477
Fotoğraf 3.56-3.57 Korkuteli Yeşilyayla Kerpiç Camisi....478
Fotoğraf 3.58 Gümrük Binasının Görünüşü....482
Fotoğraf 3.59 Gümrük Binasının Görünüşü....483
Fotoğraf 3.60 Gümrük Binasının Görünüşü....483
Fotoğraf 3.61 Gümrük Binasının Yerini Gösterir Harita....484
Fotoğraf 3.62 -3.63 Muratpaşa Agios Georgios Kilisesi....498

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 2.1 Belenalan Köyü Camisi Planı 18
Çizim 2.2 Çimi Köyü Camisi Planı 24
Çizim 2.3 Çimi Köyü Orta Cami Planı 30
Çizim 2.4 Emiraşıklar Köyü Camisi Planı 36
Çizim 2.5 Güçlüköy Camisi Planı 41
Çizim 2.6 Akseki Merkez Camisi Planı 47
Çizim 2.7 Minareli Köyü Camisi Planı 63
Çizim 2.8 Sarıhacılar Köyü Camisi Planı 70
Çizim 2.9 Süleymaniye Köyü Camisi Planı 83
Çizim 2.10 Yeşilkaraman Köyü Camisi Plan 91
Çizim 2.11 Camili Köyü Camisi Plan 100
Çizim 2.12 Bayralar Köyü Camisi Planı 106
Çizim 2.13 Geçmen Köyü Camisi Planı 118
Çizim 2.14 Gümüşyaka Köyü Camisi Planı 132
Çizim 2.15 Toklular Mescidi Alt Kat Planı 142
Çizim 2.16 Tokular Mescidi Üst Kat Planı 143
Çizim 2.17 Finike Bağyaka Camisi 152
Çizim 2.18 Finike İskele Mahallesi Camisi 163
Çizim 2.19 Kalecik Köyü Camisi Planı 170
Çizim 2.20 İbradı Ala Cami Planı 179
Çizim 2.21 Sururi Vezir Paşa Cami Planı 185
Çizim 2.22 Kızıllı Köyü Cami Plan 196
Çizim 2.23 Yeşilyayla Köyü Kerpiç Cami Planı 202
Çizim 2.24 İskele Mescidi Alt Kat Planı 211
Çizim 2.25 İskele Mescidi Üst Kat Planı 212
Çizim 2.26 Akbaş Köyü Cami Plan 221
Çizim 2.27 Alacami Köyü Camisi Plan 229
Çizim 2.28 Aşağıoba Köyü Camisi Plan 237
Çizim 2.29 Kürüş Köyü Cami Plan 241
Çizim 2.30 Macar Camisi Plan 247
Çizim 2.31 Tekkeköyü Sulu Tekke Cami Plan 253
Çizim 2.32 Alanya Deniz Feneri Planı 259

Çizim 2.33 Depo Binaları 262
Çizim 2.34 Çavdır Un Fabrikası Plan 268
Çizim 2.35 Gümrük Binası Zemin Kat Planı 275
Çizim 2.36 Gümrük Binası Birinci Kat Planı 275
Çizim 2.37 Gâvur Hamamı Planı 280
Çizim 2.38 Hagios Konstantionos Kilisesi Plan (..... 296
Çizim 2.39 Hıdırellez Kilisesi Plan 301
Çizim 2.40 Mikhail Archangelos Kilisesi Plan 304
Çizim 2.41 Kalkan Meryem Ana Kilisesi Planı 308
Çizim 2.42 Kaş Yeni Cami Planı 317
Çizim 2.43 Agios Georgios Kilisesi Zemin Kat Planı 323
Çizim 2.44 Yeni Kapı Rum Kilisesi Planı 331
Çizim 2.45 Korkuteli Fatih İlkokulu Planı 335
Çizim 2.46 Karataş Köyü Okulu Planı 342
Çizim 2.47 Bodrum Kat Planı 350
Çizim 2.48 Zemin Kat Planı 351
Çizim 2.49 Birinci Kat Planı 353
Çizim 2.50 Dumlupınar Ortaokulu Plan ve Görünüş 358
Çizim 2.51 Okulun Kuzey ve Güney Cepheleri 368
Çizim 2.52 Okulun Batı ve Doğu Cephesi 369
Çizim 2.53 Bodrum Kat Planı 370
Çizim 2.54 Zemin Kat Planı 370
Çizim 2.55 Birinci Kat Planı 371
Çizim 2.56 Patara Telsiz Telgraf İstasyonu Planı 375
Çizim 2.57 Edipzade Cami Plan 378
Çizim 2.58 Vaziyet Planı 384
Çizim 2.59 İki Kapılı Han Zemin Kat Planı 389
Çizim 2.60 İki Kapılı Han Birinci Kat Planı 389
Çizim 2.61 Tek Kapılı Han Zemin Kat Planı 392
Çizim 2.62 Tek Kapılı Han 1. Kat Planı 1/100 393
Çizim 2.63 Akseki Hapishanesi Planı 403
Çizim 2.64 Alanya Hapishanesi Planı 405
Çizim 2.65 Antalya Hapishanesine Yapılacak Ek Planı 408
Çizim 2.66 Elmalı Hapishanesi Planı 409

Çizim 2.67 Kaş Hapishanesi Planı 410
Çizim 2.68 Yapının Güney Cephesi 417
Çizim 2.69 Yapının Kuzey Cephesi 417
Çizim 2.70 Yapının Kat Planları 418
Çizim 2.71 Yapının Kat Planları 418
Çizim 2.72 Değirmenönü ve Yenikapı Mahallelerinde İnşa Edilen Karakolhaneler 423
Çizim 2.73 Şarampol Mahallesinde İnşa Edilen Karakolhane 424
Çizim 2.74 Aya İstiradi Kilisesi Planı 428
Çizim 2.75 Antalya'da İnşa Edilen Yolların Haritası 429
Çizim 2.76 Antalya'da İnşa Edilen Köprü 430
Çizim 2.77 Mektebin yerini Gösteren Kroki 434
Çizim 2.78 Mektebin Cephe ve Plan Çizimleri 435
Çizim 2.79 Okul İçin Tasarlanan İlk Plan 437
Çizim 2.80 Okul İçin Tasarlanan İkinci Plan 438
Çizim 2.81 Rum Kızları İçin Yapılacak Mektep Planı 439
Çizim 2.82 Telgrafhanenin Arşiv Çizimi 442
Çizim 2.83 Telgrafhanenin Arşiv Çizimi 442

ÖZET

Bu çalışmada Tanzimat Fermanı'nın ilanından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen sürede Antalya Sancağı'ndaki imar hareketleri incelenmiştir. 1839-1923 yılları arasında Antalya Sancağı'nda 23 farklı yapı türünde toplam 135 adet eser inşa edilmiştir. Bu yapılardan 31 cami, 7 kilise, 4 okul, 3 han, 1 deniz feneri, 1 depo, 1 fabrika, 1 gümrük binası, 1 hamam, 1 telsiz telgraf istasyonu ve 1 adet saat kulesi olmak üzere 52'si günümüze ulaşabilmiştir. 29 okul, 9 cami, 8 telgrafhane, 7 hükümet konağı, 6 kilise, 5 hapishane, 4 karakolhane, 3 hastane, 2 gümrük dairesi, 2 karantinahane, 2 köprü, 2 liman dairesi, 1 idari bina, 1 iskele, 1 jandarma dairesi ve 1 medrese olmak üzere 83 yapı ise günümüze ulaşamamıştır. Buradan yola çıkarak yapı türlerini ve sayılarını karşılaştırdığımızda geleneksel yapılarla birlikte Tanzimat mimarlığının getirdiği yeni yapı türlerinin bir arada uygulandığı görülmüştür.

İnşa edilen yapıların sayılarına baktığımızda camilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Camilerde; derinlemesine planlı, kare planlı ve altıgen planlı köşk mescit tarzında olmak üzere üç plan tipi görülmektedir. Camilerin bu kadar yoğun inşa edilmiş olması Tanzimat'tan bağımsız olarak ihtiyaçlar doğrultusunda geleneksel uygulamaların devam ettiğini göstermektedir. Sayı bakımından camileri okullar izlemektedir. Ancak inşa edilen okulların büyük kısmı günümüze ulaşamamıştır. Okul inşalarında görülen yoğunluk Osmanlı eğitim sisteminin modernleşme çabalarının sancağa yansıması olarak değerlendirilebilir. Cami ve okullardan başka kilise inşalarının da yoğun olduğu görülmektedir. İnşa edilen kiliselerin tümü dikdörtgen planlı ve tek neflidir. Kilise inşalarındaki artış 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile gayrimüslimlere tanınan haklarla açıklanabilir.

Tanzimat'tan sonra Antalya'da inşa edilen yapıların malzeme ve tekniğine baktığımızda, yöresel malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Yapıların banileri belli değildir. Bu durum inşaların halk tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir. Yapıların süsleme programına baktığımızda ise genellikle sade yapılarla karşılaşmaktayız. Özellikle kamu yapılarında herhangi bir süsleme unsuru görülmemektedir. Süslemenin daha çok camilerde olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu bu süslemeler genellikle klasik dönem unsurlarını içermekle birlikte; özellikle kalemişi süslemelerde dönem modasına uygun olarak, vazodan çıkan çiçekler, saat, kandil ve perde gibi motiflere yer verilmiştir.

Çalışmamızın sınırlarını oluşturan tarihler içerisinde inşa faaliyetlerinin yanı sıra çeşitli onarımlar da yapılmıştır. Ayrıca dikkati çeken bir diğer husus kentte nüfus artışına bağlı olarak yeni mahallelerin kurulmuş olmasıdır.

Sonuç olarak, Antalya'nın başkente olan uzaklığı, kentin coğrafi konumu ve yeryüzü şekillerinin oluşturduğu ulaşım zorluğu nedeniyle Tanzimat'ın etkisi Antalya Sancağı'nda sınırlı kalmıştır. Buna bağlı olarak plan, malzeme ve süslemede geleneksel uygulamalar devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antalya, İmar, İnşa, Onarım, Tanzimat Fermanı.

SUMMARY

FROM TANZIMAT TO CUMHURIYET, THE MOVEMENTS OF THE PEOPLE IN THE SANJAK OF ANTALYA (1839-1923)

In this study, the reconstruction movements in the Sanjak of Antalya in the period from the announcement of the Tanzimat Edict to the establishment of the Republic of Turkey were examined. between 1839 and 1923, a total of 135 works of art were built in 23 different types of buildings in Antalya Decca. Of these buildings, 31 mosques, 7 churches, 4 schools, 3 inns, 1 lighthouse, 1 warehouse, 1 factory, 1 customs building, 1 bathhouse, 1 radio telegraph station and 1 clock tower, 52 of which have survived to the present day. 29 schools, 9 mosques, 8 telegraph offices, 7 government houses, 6 churches, 5 prisons, 4 police stations, 3 hospitals, 2 customs offices, 2 quarantines, 2 bridges, 2 port offices, 1 administrative building, 1 pier, 1 gendarmerie office and 1 madrasa, 83 structures have not reached our days. Based on this, when we compare the types and numbers of buildings, it dec seen that the new types of buildings brought by Tanzimat architecture were applied together with the traditional buildings.

When we look at the number of structures built, it is seen that mosques are the majority. There are three types of plans in mosques; deeply planned, square planned and hexagonal planned pavilion masjid style. The fact that mosques are built so intensively shows that traditional practices continue in line with needs regardless of Tanzimat. In terms of number, mosques are followed by schools. However, most of the schools built have not survived to the present day. The intensity seen in the school buildings can be considered as a reflection of the modernization efforts of the Ottoman education system to the right. In addition to mosques and schools, church buildings are also busy. All the churches built have a rectangular plan and a single nave. The increase in church buildings can be explained by the rights granted to non-Muslims by the Tanzimat Edict of 1839 and the Reform Edict of 1856.

When we look at the materials and techniques of the structures built in Antalya after Tanzimat, it can be seen that local material is used. The categories of structures are not clear. This situation shows that the construction was carried out by the public. When we look at the decoration program of structures, we usually encounter simple structures. In particular, no decorative elements are visible in public buildings. We can say that the decoration is mostly in mosques. Although these decorations in question usually contain elements of the classical

period; in accordance with the fashion of the period, motifs such as flowers, clocks, oil lamps and curtains coming out of the vase were included, especially in pencil-like decorations.

In addition to the construction activities, various repairs were also made within the dates that constitute the boundaries of our study. It is also worth noting that new neighborhoods have been established in the city due to population growth.

As a result, the influence of Tanzimat has been limited in the Sanjak of Antalya due to the distance of Antalya from the capital, the geographical location of the city and the difficulty of transportation created by the shapes of the earth. Accordingly, traditional practices in planning, materials and decoration have continued.

Keywords: Antalya, Zoning, Construction, Repair, Tanzimat Edict.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Tanzimat'ın ilanından Cumhuriyet'e kadar geçen sürede Antalya Sancağı'ndaki imar faaliyetleri ele alınmıştır. 1839 yılında Gülhane Parkı'nda okunan ve Gülhane-i Hattı Hümayun olarak bilinen Tanzimat Fermanı Osmanlı Devleti için dönüm noktalarından birisidir. Bu dönemde devlet içerisinde siyasi ve askeri birçok dönüşüm yaşandığı gibi mimaride de birtakım yenilikler görülmektedir. Yaşanan bu değişimin mimariye yansıması yeni yapı tiplerinin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur.

Araştırmamızın konusunu oluşturan Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Antalya Sancağı'ndaki İmar Hareketleri başlığının altında yer alan yapıların bazıları mimari ile ilgili genel çalışmalara, bazıları da münferit yayınlara konu edilmiştir. Ancak gerek ilgili tarihler içerisindeki yeni yapıların inşası gerekse yapıların geçirdiği onarımları toplu şekilde ele alıp sanat tarihi disiplini içerisinde inceleyen ve Tanzimat'ın getirilerinin sancağa yansımasını değerlendiren bir çalışma bugün için mevcut değildir. Böyle bir eksikliğin giderilmesi düşüncesiyle bu konuda çalışmaya karar verdik.

Tez konusunun belirlenmesinden sonuna kadar yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Osman ERAVŞAR'a; tez süresince değerli görüşleriyle bana destek olan hocalarım Prof. Dr. Yıldray ÖZBEK ve Prof. Dr. Bahattin YAMAN'a teşekkür ederim.

Bazı planlara ulaşmamda ve yapıların tespit edilmesi aşamasında yardımlarını esirgemeyen Şebnem ALP'e; devlet arşivlerindeki belgelerin okunması ve değerlendirilmesinde yardımlarını esirgemeyen Ufuk Ali KAFTANLI'ya teşekkür ederim. Tezin her safhasında yanımda olup fikirleriyle yolumu aydınlatan, pes ettiğimde ayağa kaldıran hayat arkadaşım Doç. Dr. Lokman TAY'a sonsuz teşekkür ederim. Kıymetli oğlum Tunahan sabrın için teşekkür ederim. Bugünlerim için şükran borçlu olduğum annem ve kardeşlerim iyi ki varsınız teşekkür ederim. Son olarak canım babam Muzaffer GENCEL'e en büyük teşekkürlerimi sunuyorum. Olmasaydın başaramazdım Ruhun Şad olsun…

Esra TAY

Antalya, 2022

GİRİŞ

A- Konunun Tanımı, Amacı, Önemi ve Sınırları

"Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Antalya Sancağı'nda İmar Hareketleri (1839-1923)" başlıklı bu tezde 1839-1923 yılları arasında Antalya Sancağı'nda yapılan imar hareketleri ele alınacaktır. Bu kapsamda sancak sınırları içerisinde yer alan köy, nahiye ve kazalarda[1] gerçekleştirilen inşa faaliyetleri öncelikli olarak irdelenecektir. Çalışmanın devamında ise yine aynı sınırlar dâhilinde yer alan yapıların onarımları belgeler üzerinden değerlendirilecektir. Tüm bunların ötesinde Tanzimat'la birlikte Osmanlı'nın geçirdiği değişimin sancağa yansıması mimari üzerinden değerlendirilecektir.

Tanzimat, genel olarak idari işlerin düzeltilmesi için alınan önlemlerin ve uygulamaların tamamı[2] şeklinde tanımlanabilir. 1839 yılında Gülhane Parkı'nda halka ilan edilmiş olan bir grup yeni düzenlemeyi içeren bir fermanın adı olarak da tarih sayfalarına geçmiştir. Aslında başa geçen her padişahın yapmış olduğu bir takım yenileşme faaliyetlerinin 1876 yılında devletin değişen siyasi yönetimine dek süren adıdır[3]. Tanzimat bazen sadece Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde Müslüman kitle ile tabi olan Hristiyan halk arasındaki münasebetlerin bir gelişim safhası olarak görülmektedir. Bazen de Osmanlı'nın batı medeniyetine girişinin bir adımı gibi düşünülmektedir. Tanzimat şüphesiz bu iki ana unsuru tamamı ile sınırları içine almakla birlikte aslında bu iki hareket arasında da pek yakın bir bağ bulunmaktadır[4].

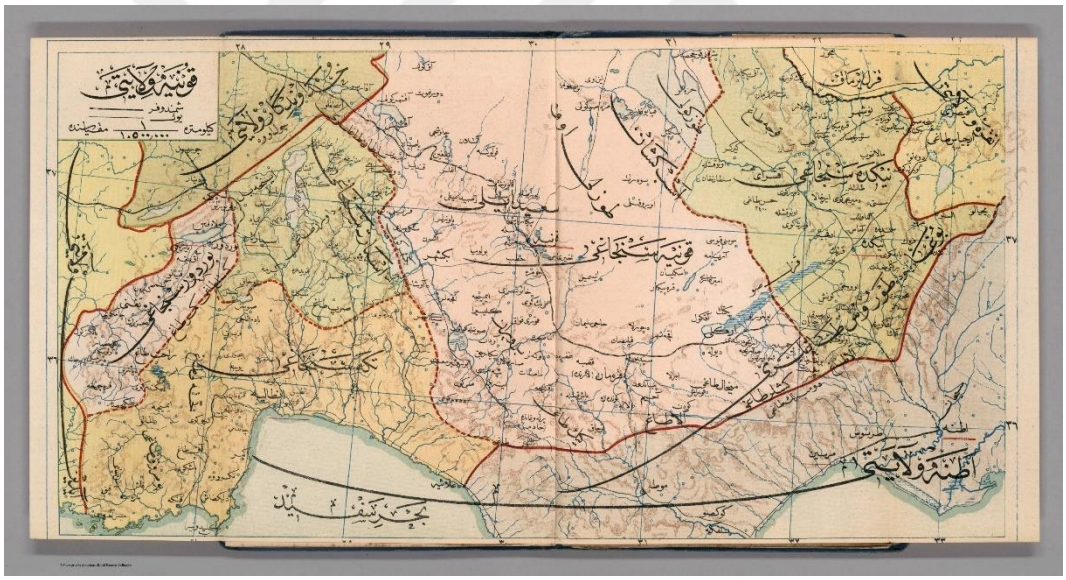
Osmanlı Devleti klasik dönemdeki durumun aksine kötüye gidişin farkına varmış ve Tanzimat'tan önce bir takım modernleşme çabalarına girmiştir[5]. Ancak, özellikle 19. yüzyılda daha kapsamlı bir ıslahatlar ve değişim süreci yaşanmaya başlamıştır[6]. Tanzimat Fermanı ile başlayan dönem ise devletin işleyişi ve toplum düzeni kurallarını yazılı olarak ortaya koyma amacı taşıdığından, yapılmaya çalışılan değişime köklü ve farklı bir yapı kazandırmıştır[7]. Bu dönemde bakanlıkların kurulması, bakanlıklara bağlı taşra yapılanmalarının oluşturulması ve daha küçük yerlerde belediye meclislerinin kurulması, devletin modernleşmesi açısından oldukça büyük adımlardır[8]. İşte bu modernleşme çabalarından birisi de idari taksimatların

---

[1] Bugün ilçe, kasaba ve köy kavramları kullanılmasına rağmen çalışmanın daha sağlıklı yürütülebilmesi için nahiye ve kaza kavramları kullanılmıştır.
[2] Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük: erişim tarihi, 30.12.2019.
[3] Findley,2016: 37.
[4] İnalcık,2017: 31.
[5] İnalcık,2015; Hamadeh, 2010; Şen,2003.
[6] Bakınız: Faroqhi,2011; İnalcık,2016; Ortaylı, 2017.
[7] Aygün,2010: 36.
[8] Aygün,2010: 36.

yeniden düzenlenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Tanzimat'ın ilanından hemen sonra 1840 yılında yapılan mülki taksimata göre, köy, nahiye, kaza ve sancaklara kadar çok geniş çaplı bir yapılanmaya gidilmiştir[9].

1840 tarihinde Osmanlı sınırları içerisinde gerçekleştirilen yeni idari düzenlemeye göre Konya Vilayeti'ne bağlı Antalya Sancağı oluşturulmuştur. Antalya Sancağı da kendi içerisinde; Merkez, Serik, Elmalı, Beşkonak, Kızılkaya, Bucak, Kaş, Kalkan, Finike, Kumluca olmak üzere 10 kazadan meydana gelmekteydi[10]. 1864 yılında yapılan bir başka düzenleme ile daha önce belirlenen sınırlar daha da genişletilerek Vilayet Nizamnamesi adıyla yayınlamıştır. 1867 yılında yayınlanan Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi ile sancağın sınırları yeniden belirlenmiştir[11]. Bu tarihten itibaren mevcut kazalara Alanya, Manavgat, Akseki ve İbradı eklenmiştir. Bugün Antalya şehri, merkez ve merkeze bağlı ilçeler ile birlikte Akseki, Alanya, Demre, Elmalı, Finike, Gazipaşa, Gündoğmuş, İbradı, Kaş, Kemer Korkuteli, Kumluca, Manavgat ve Serik ilçelerinden meydana gelmektedir.

Harita 1. 1909 Tarihli Konya Vilayeti Haritası[12]

[9] Ortaylı, 2018.
[10] Sarıhan, 2003: 9.
[11] Durgun, 2018: 22.
[12] https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~311599~90081063:Ghonieh-Vilayeti Erişim tarihi: 17.04.2022

Harita 2. 1922 Tarihli Antalya Sancağı Haritası[13]

Çalışmamızın coğrafi sınırlarını "Antalya Sancağı" oluşturduğu için çalışma kapsamına Gazipaşa dışında bugünkü ilçelerin tamamı girmektedir. Burada belirtilmesi gereken iki husus vardır. Birincisi Gazipaşa, Cumhuriyet'e kadar hiçbir dönemde Antalya'ya bağlanmamıştır[14]. Bu sebeple çalışmamız sınırları içerisinde yer almayacaktır. Bir diğer husus ise Alanya 1868 Vilayet Kanunu'na kadar kendi bir sancak statüsündeyken, ilan edilen nizamname ile Antalya'nın bir kazası haline dönüştürülmüştür[15]. Çalışmamızda Alanya 1868 tarihi itibariyle yer alacaktır.

Antalya genelinde 1839-1923 yılları arasında geçen 84 yıllık sürede 23 farklı yapı türünde toplam 135 adet yapı inşa edilmiştir. İnşa edilen bu yapıların dağılımları şu şekildedir: 40 cami, 33 okul, 13 kilise, 7 hükümet konağı, 8 telgrafhane, 5 hapishane, 4 karakolhane, 3 gümrük dairesi, 3 han, 3 hastane, 2 karantinahane, 2 liman dairesi, 2 köprü ile birlikte birer adet de deniz feneri, depo, fabrika, medrese, saat kulesi, telsiz telgraf istasyonu, idari bina, hamam, iskele ve jandarma dairesidir. Söz konusu 135 yapıdan 31 cami,1 deniz feneri, 1 depo, 1 fabrika, 3 han, 1 hamam, 1 gümrük binası, 1 telsiz telgraf istasyonu, 7 kilise, 4 okul ve 1 adet saat kulesi olmak üzere 52 yapı günümüze ulaşabilmiştir. Geriye kalan

[13] BOA, HRT.0604
[14] Yıldız, 2008.
[15] Konyalı, 2011: 260.

yapılardan, 29 okul, 9 cami, 8 telgrafhane, 7 hükümet konağı, 5 hapishane, 4 karakolhane, 6 kilise, 2 gümrük dairesi, 3 hastane, 2 liman dairesi, 2 karantinahane, 1 medrese, 1 Jandarma Dairesi, 1 iskele ve 1 idari bina olmak üzere 81 yapı ise günümüze ulaşamamıştır. Ancak bu yapılardan 5 hapishane, 2 hastane, 1 kilise, 1 liman dairesi, 2 okul, 3 telgrafhane, 1 jandarma dairesi ve 1 idari bina olmak üzere 16 yapının kesin olarak inşa edildiği net değildir.

B-Yöntem

Araştırmamıza, ilk olarak Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte Antalya'nın sahip olduğu sınırların belirlenebilmesine yönelik çalışma ile başlanmıştır. Kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında da sancağın sınırları belirlenmiştir. Sonrasında bölgeye yönelik yayınların tespit edilmesi işlemi gerçekleştirilmiştir. Bunun için de ansiklopedi, sözlük ve online veri tabanlarından elde edilen bilgiler kullanılmıştır. Bu bilgilerden hareketle, literatüre dayalı olarak tespit edilen kaynakların okumaları ve fişlemesi yapılmış, bölgeye yönelik Osmanlı arşivlerinde bulunan birincil belgelerin toplanması işlemine geçilmiştir. Bu kapsamda Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nden dönem ile ilgili elde edilen belgelerin okumalarının yapılması sağlanmıştır. Arşiv içerisinde Antalya başlığıyla 8000 civarında belgenin olduğu tespit edilmiştir. Bu belgelerin bir kısmı o dönemi gösteren haritalardan oluşmaktadır.

Arşiv belgelerinden sonra çağdaş (birincil) kaynaklar ve günümüz yayınları ile araştırma sürdürülmüştür. Araştırmamızda kullanacağımız birincil kaynaklar içerisinde seyahatnameler yer almaktadır. Bu kaynakların büyük bir kısmı Koç Üniversitesi Suna İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) kütüphanesinde bulunduğundan bu kaynaklara kütüphaneden ulaşılıp, konuya yönelik okumalar gerçekleştirilmiştir. Bölgeye yönelik araştırmaların sonucunda; fermanın ilanı olan 1839 yılının hemen öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunun nasıl olduğu, fermanın ilan edilmesiyle birlikte devletin nasıl bir hal aldığı ve imparatorluğun diğer yerlerinde fermanın yankılarının saptamasına çalışılmıştır. Kısaca dönemin nabzının anlaşılabilmesi açısından bazı yayınlar taranmış, okunan kısımlardaki gerekli yerler not alınarak çalışmamızda yeri geldiği zaman kullanılmıştır.

Literatür araştırması sonucunda elde edilen bilgilerin doğrulanabilmesi ve tespit edilen yapıların belgelenmesi amacıyla 2019-2020 ve 2021 yıllarının Temmuz ve Ağustos aylarında arazi çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılara ait çeşitli kurumlardan elde edilen çizimler varsa arazi çalışmasında kontrol edilmiştir. Çizimleri elde edilememiş olan yapıların ise ölçüleri alınarak; ölçekli çizimleri yapılmıştır. Yine bu yapıların genel ve detay fotoğrafları çekilmiştir. Arazi çalışması sonucunda tezin yazım aşamasına geçilmiştir. Elde edilen bilgi ve

belgeler doğrultusunda yapıların ayrıntılı bir şekilde tanımlaması yapılmıştır. Son olarak yapılar plan özellikleri, malzeme ve süsleme açısından karşılaştırılmış ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Tüm bunların ötesinde çalışmamızda irdelenmeye çalışılan temel sorunsal, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte devlette olan değişim rüzgârının Antalya Sancağı'nı nasıl ve hangi boyutta etkilediğidir. Bu etkinin boyutu ve şekli de tespit edilen yapılar üzerinden okunabilmektedir.

Çalışmamız "Giriş" ve "Sonuç" bölümleri ile birlikte beş ana başlıktan meydana gelmektedir. "Giriş" bölümünde; tezin konusu, amacı, sınırları, araştırma yöntemi ve kaynak tanıtımına yer verilmiştir.

Birinci bölüm, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Devleti" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Osmanlı Devleti'nde 1839'dan 1923'e kadar geçen sürede yaşananlar ele alınarak devletin siyasi, sosyal ve ekonomik durumu ile mimarlık alanındaki gelişmeleri irdelenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölüm "Katalog" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde kaynaklardan elde edilen veriler ışığında yapılan arazi çalışmasıyla birlikte varlıklarından kesin olarak haberdar olduğumuz yapılar ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır. Yapıların tanıtılmasında öncelikli olarak yapı tipleri alfabetik olarak ele alınmıştır. Yine yapı tipleri incelenirken ilçe bazında alfabetik sıraya dikkat edilmiştir. Ayrıca bugün asli özelliğini kaybetmiş olan yapılar ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Daha sonra arşiv belgelerinde adı geçen ancak bugün varlığını tespit edemediğimiz ya da bir şekilde yıkılarak günümüze ulaşamamış olan yapıların belgelerden elde edilen bilgilerinin derlemesi yapılmıştır.

Üçüncü bölüm olan "Değerlendirme" kısmında ise, yapılar; plan tipleri, yapı elemanları, malzeme ve süsleme özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Değerlendirme bölümünde Tanzimat döneminden itibaren Antalya'da gerçekleştirilen onarım faaliyetleri de ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Ayrıca burada Tanzimat'ın Antalya üzerindeki değerlendirmesi de yapılmaya çalışılmıştır. "Sonuç" bölümünde ise elde edilen tüm verilerin genel bir yorumlaması yapılmış ve çıkarımlar üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızda faydalanılan tüm yayınlar, ilgili yerlerde numaralandırılarak, dipnot olarak gösterilmiştir. Tamamına ait liste ise tez sonunda yazar soy isimlerine göre alfabetik sıra ile "Kaynakça" kısmında verilmiştir. İncelenen eserlerin fotoğrafları ve çizimleri ile konu ile ilgili haritalar yine ilgili yerlerde numaralandırılmış ve metin içine yerleştirilmiştir.

C-Kaynak Değerlendirmesi

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nden elde edilmiş olan belgeler araştırmamızın omurgasını oluşturmaktadır. Söz konusu arşiv belgeleri ile öncelikli olarak sancağın sınırları

belirlenmeye çalışılmıştır. Sonrasında ise sancak sınırları içerisinde yer alan yapıların listesi çıkarılmıştır. Elde edilen liste ile hem kaynak taramasına devam edilmiş hem de yapıların bugünkü durumlarının gözlenmesi yapılmıştır. Arşivde yapılan tarama sonucunda Antalya ile ilgili 8000 civarında belge olduğu görülmüştür. Ancak bu 8000 belgenin büyük bir kısmının sancağın diğer işleri ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamıza kaynaklık edebilecek 290 adet belgenin varlığı saptanmış olup bu belgelerin de 160 adeti doğrudan inşa faaliyetleri ile ilgilidir. Aynı zamanda çok sayıda harita da arşiv taraması sırasında temin edilmiştir. İlgili belge ve haritalar metin içerisinde kullanılmış ve gerekli yerlerde dipnot olarak verilmiştir.

Osmanlı'nın geç döneminde Antalya Sancağı'na çok sayıda yabancı seyyah ziyarette bulunmuştur. Bu seyyahların bir kısmı gezi notlarını okuyucular ile paylaşmışlardır. Tutulan bu notlar da zaman içerisinde yayınevleri tarafından yayınlanmıştır. Çalışmamız esnasında söz konusu seyahatnameler incelenerek konumuz ile bağlantısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Gelen seyyahların ilgisini Antalya'nın antik dönemi çekmiştir. Bu sebeple antik yerleşimleri tanıtma yoluna gitmişlerdir. Az sayıda seyyah ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin inşa etmiş olduğu yapılardan söz etmektedir. Yine de bu seyahat notlarının ilgili tarihlerde Antalya'nın durumu, yollar arasındaki mesafenin öğrenilmesi gibi bilgiler sunması açısından fayda sağlamıştır[16]. Bahsi geçen bu seyahatnameler dışında, Duyun-u Umumiye idaresi tarafından Vital Cuinet'e yaptırılan çalışmada, konumuz sınırları çerçevesinde ele alınmıştır. Cuinet'in hazırlamış olduğu 1892 tarihli bu eser, imparatorluğun envanterini çıkarmasının yanı sıra Antalya Sancağına bağlı olan yerlerdeki bazı yapılardan da bahsederek, sancağın ulaşım ve alt yapı gibi işleri hakkında da bilgi vermektedir[17].

Antalya'da yer alan mimari eserlerin tamamını ele alan bir kaynak bugün için mevcut değildir. Leyla Yılmaz'ın "*Antalya: Bir Ortaçağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusunun Gelişimi (16.yüzyılın Sonuna Kadar)"* isimli kitabı şimdiye kadar kent ile ilgili yapılan en geniş kapsamlı eserdir[18]. Ancak eser işlediği dönem sebebiyle bizim araştırma konumuza girmemektedir. Bu yayın dışında Serkan Kılıç'ın "*Antalya'da Tek Kubbeli Cami ve Mescitler (Osmanlı Dönemi)",*adlı çalışması bulunmaktadır[19]. Eser tez konumuz dâhilindeki birkaç camiyi katalog düzeninde ele almaktadır. Antalya'da yer alan yapıların ele alındığı bir başka eser ise, Zeynep Çelik tarafından hazırlanan*, "Antalya Çevresindeki Geç Dönem Osmanlı Yapıları (1600-1923)*" isimli yüksek lisans tezidir[20]. Çelik'in tezi tarih ve

[16] Wınıewıcz-Wolska,2014; Danieloğlu,2010; Davıs,2006; Lanckoroński,2005; Lanckoroński,2015; Recke,2007; Dörtlük; Boyraz, 2008.
[17] Cuinet, 1892.
[18] Yılmaz**,** 2002.
[19] Kılıç, 2015.
[20] Çelik, 2002.

başlık uyumsuzluğu taşımaktadır. *"Geç Dönem*" sözcüğü *ve "1600"* tarihi çelişki yaratmaktadır. Ayrıca 15.yüzyıla tarihlendirilen yapıları da konusu içerisine dâhil etmektedir. Yine de çalışma konumuz dâhilindeki bazı yapıları katalog kısmında ele alması açısından önemlidir.

Söz konusu yayınlar dışında tezimiz içerisinde yer alan bazı yapıların ele alındığı makaleler de çalışmamıza kaynaklık etmektedir. Lokman Tay'ın *"Akseki Sarıhacılar Köyü Cami" ve "Akseki'nin Düğmeli Camileri"* isimli makaleleri[21] hem kataloğumuza ait yapıları ele almış olması, hem de yapıların tarihlendirilmesi açısından bize yol gösterici olmuştur. Bir diğer çalışma Serkan Kılıç tarafından yayınlanmış olan makalelerdir. Yazarın *"Elmalı'daki Ahşap Tavanlı Cami ve Mescitler"* ile *"Antalya Korkuteli Yeşilyayla Eski Kerpiç Cami"* isimli yayınları, çalışmamıza ait bazı yapıları tanıtması açısından önemlidir[22]. Son olarak Sibel Yarar'ın "*İbradı Sururi Vezir Paşa Camiinin Yeniden İnşası, Geçirdiği Değişimler ve Günümüzdeki Durumu"* isimli yazısı yapının tarih içerisinde geçirdiği serüveni ve günümüzdeki durumunu gözler önüne sermektedir[23]. Cebe Özer'in *"Serik Çevresinde Beş Cami"* isimli yazısı eski tarihli bir yayın olup Serik köylerinde yer alan beş farklı caminin tanıtımını yapması ve bunları bilim dünyasına tanıtmış olması açısından son derece değerlidir[24].

İ.Hakkı Konyalı'nın *Alanya ve Manavgat* için ayrı ayrı hazırlamış olduğu eserler çalışmamız açısından oldukça faydalı olmuştur[25]. İbrahim Hakkı Konyalı'nın 1946 yılında hazırladığı ilk kitap Alanya tarihi hakkında çok önemli bilgiler içermektedir. Öncelikli olarak Alanya'nın tarihinden bahseden yazar, "İslamdan Evvelki Devirler", "İslami Devirlerde Koreksiyon, Alaiyye", "Osmanlı İdari Teşkilatında Alaiyye", "Cumhuriyet Devri İdari Teşkilatında Alaiyye", "Konya Salnamelerine Göre Alaiyye", "Alaiyye Abideleri" ve "Alaiyye Büyükleri" isimli başlıklardan oluşmaktadır. Eserin "Osmanlı İdari Teşkilatında Alaiyye" ve "Alaiyye Abideleri" bölümü doğrudan çalışmamız ile ilgili olup, yol gösterici bilgiler içermektedir. Konyalı'nın hazırlamış olduğu bir diğer eser ise "Abideleri ve Kitabeleriyle Manavgat Tarihi" adını taşımaktadır. Konyalı'nın 1972 yılında kaleme aldığı eser 2010 yılında Ali Yıldız'ın çeşitli eklemeler yapmasıyla yeniden yayınlanmıştır. Eser, genel olarak on bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm farklı başlıklar altında Manavgat hakkında genel bilgileri içermektedir. İkinci bölüm, "İslami Devirlerden Önce Manavgat" başlığını taşımakta ve ilçenin antik dönemi hakkında bilgi vermektedir. Üçüncü bölüm;

[21] Tay, 2017: 309-323; aynı yazar, 2017: 127-146.
[22] Kılıç, 2018: 407-425; aynı yazar, 2019: 695-703.
[23] Yarar, 2019: 705-721.
[24] Özer, 1996: 26-31.
[25] Konyalı, 2011; Konyalı; Yıldız, 2010.

"İslami Devirlerde Manavgat" başlığını taşımakta ve Osmanlılara kadar Manavgat'ın tarihçesini ele almaktadır. Dördüncü bölüm, "Osmanlı Devri Belgelerinde Manavgat" ismini taşımaktadır. Çalışmamızla ilgili en faydalı bölümü de burası oluşturmaktadır. Antalya ve ilçeleriyle ilgili yapılmış başka bir eser ise Hatice Durgun'un Elmalı hakkında hazırlamış olduğu tezdir[26]. Durgun'un tezi daha sonra kitap olarak basılmıştır[27]. Söz konusu çalışma genel olarak üç bölümden oluşmakla birlikte ikinci bölüm olan "Sosyal Yapı" bölümünde yapıların yer alması bizim için çalışmayı önemli kılmaktadır.

Burada değinilmesi gereken bir diğer eser ise, Ali Rıza Gönüllü'nün *"Meşrutiyet'ten Günümüze Alanya"* isimli kitabıdır[28]. Eser, genel olarak giriş ile birlikte dört ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın birinci bölümü "II. Meşrutiyet'in ilanından I. Dünya Savaşının Sonuna Kadar Alanya" başlığını taşımaktadır. Sosyal, ekonomik ve kültürel hayat alt başlıklarını taşıyan bölümde çalışmamız içerisinde kullanabileceğimiz bilgiler bulunmaktadır. Hüseyin Çinal ile Yaşar Yiğit Kaçmaz'ın yayına hazırladığı *"Osmanlı Devrinde Alanya: Belgeler ve Fotoğraflarla"*[29] isimli eser Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan Alanya ile ilgili belgelerin derlenerek, günümüz Türkçesi'ne çevrilmesiyle oluşturulmuştur. 12 ayrı başlık altında belgeleri toplamış olan kitabın özellikle, "Vakıflar", "İmar Faaliyetleri" ve "Eğitim" başlıkları çalışmamız açısından büyük önem taşımaktadır. Ele alınan belgelerin bir yorumlamasını yapmayan eser sadece belgelerin Türkçe okunuşlarını vermiş olsa da belgelerin kullanılabilirliğini arttırması açısından oldukça değerlidir. Gamze Kaymak'ın *"Antalya Cuma'nın Camii"* isimli yayını bugün Kesik Minare adıyla bilinen yapının kökeninden günümüze kadar geçirdiği evreleri detaylı bir şekilde incelemektedir. Bu sebeple sancaktaki onarım faaliyetleri ile ilgili olan kısımda bize büyük fayda sağlamıştır[30]. Yukarıda bahsedilen eserler dışında Antalya ve tarihi ile ilgili çok sayıda yayın bulunmaktadır[31]. Ancak burada hepsinin verilmesi çalışmanın sınırları açısından mümkün değildir.

Çalışmamızın tarihsel başlangıcını "Tanzimat" oluşturunca fermanın ilanı ve uygulamaları hakkında bazı genel kaynaklardan da bahsetmek gerekmektedir. Bu yayınlardan ilki Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu'nun editörlüğünde hazırlanan *"Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu"* başlığını taşımaktadır. İçerisinde çeşitli konulara ev sahipliği yapan eser, döneme dair çıkarımların yapılabilmesi açısından önem taşımaktadır. Dönem ile ilgili bir diğer eser, Halil İnalcık'ın *Devlet-i Aliyye,* serisinin dördüncü cildidir[32].

---

[26] Durgun,2014.
[27] Durgun, 2018.
[28] Gönüllü, 2008.
[29] Çinal, Kaçmaz, 2016.
[30] Kaymak,2009.
[31] Erten,1922; Günay,2008; Redford**,** 2008; Özdemir, 1992: 133-166; Güçlü, 2007: 219-250; Aynı Yazar, 2000; Aynı Yazar, 1997; Uysal, 2010: 103-119; Özkan, 2011, Aynı Yazar, 2011: 275-291; Çaycı, 2004: 107-128; Koçakoğlu, Karslı,vd; 2018; Aynı Yazar, 2019.
[32] İnalcık, 2016.

Yazar eserde, 1600 yılından itibaren Meşrutiyet'in ilanına kadar ki sürede imparatorluğun durumunu çeşitli başlıklar halinde farklı bir bakış açısıyla ele almıştır. İlber Ortaylı'nın, "*Osmanlı'da Değişim Ve Anayasal Rejim Sorunu"* isimli eseri Tanzimat Dönemi'ni ele alan bir başka yayındır. Ortaylı bu eserinde II. Viyana Kuşatması'ndan başlayarak II. Abdülhamid dönemini de kapsayan sürede imparatorluğun durumunu çok farklı konular çerçevesinde ele almaktadır[33]. Tanzimat dönemi ile ilgili belki de en önemli ve kapsamlı eserlerden birisi de *"Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye"* isimli ansiklopedidir[34]. Altı cilt halinde yayınlanan eserin her bir cildi ilgili tarihler içerisinde Türkiye'nin farklı bir sorununu ele almaktadır. Bu bölümde tanıtılması gereken bir diğer eser ise, Halil İbrahim Eryılmaz tarafından hazırlanmış olan, "*Türkiye'deki II.Abdülhamid Dönemi Camileri"* isimli çalışmadır[35]. Söz konusu yayın II.Abdülhamid'in inşa ettirdiği ya da onun döneminde inşa edilmiş olan yapıları katalog düzeninde ele almaktadır. Antalya Sancağı genelinde padişahın tahtta olduğu süre zarfında inşa edilmiş olan yapılar mevcuttur. Ancak yazarın çalışmayı ele alma prensibine aykırı olmasından dolayı bu yapılardan hiçbiri kitapta tanıtılmamıştır. Sadece eserin arka kısmında yer alan tablolarda isim olarak verilmekle yetinilmiştir.

Tanzimat ile ilgili yayınlar tabi ki bunlarla sınırlı değildir. Ancak konu itibariyle burada hepsinin verilmesi ve tanıtılması ne yazık ki mümkün değildir[36]. Çalışma konumuz ile ilgili olmasa da yöntem olarak bize kaynaklık eden ve belki de Tanzimat sonrası durumu diğer sancaklarda da gözlemlememizi sağlayacak bazı eserlerden de burada bahsetmek gerekmektedir. Bu eserlerin ilki Musa Çadırcı'nın, *"Tanzimat Sürecinde Türkiye: Anadolu Kentleri"* isimli kitabıdır[37]. Eser temelde farklı başlıklar altında Samsun, Trabzon, Diyarbakır, Kütahya ve Ankara gibi kentlerin 19. yüzyıldaki durumunu ele almaktadır. Tanzimat'ın kentler üzerindeki etkisini inceleyen diğer bir eser, Yasemin Avcı'nın "*Bir Osmanlı Anadolu Kentinde Tanzimat Reformları ve Kentsel Dönüşüm: Denizli (1839-1908)"*[38] adını taşımaktadır. Beş bölümden oluşan eser Denizli kentinin kimliğinden başlayarak Tanzimat dönemine kadar ulaşmakta ve burada gerek kentin gerekse kent kurumlarının modernleşmesini ele almaktadır. Tanzimat'ın Rumeli kentlerindeki yansımasını görmek amacıyla Baha Öztunç'un *"Manastır Tanzimat Döneminde Bir Rumeli Şehri Sosyo-Ekonomik Yapı (1839-1876)"* isimli eseri kaynak gösterilebilir. Bu kısımda tanıtılacak son eser ise; Sacit Uğuz'un *"Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Tarsus (1876-1926)"* isimli kitabıdır.

[33] Ortaylı, 2017.
[34] Aral, Belge, 1985.
[35] Eryılmaz,2019.
[36]Tanzimat Dönemi Ve Sonrası İçin Bakınız; Somel, 2015; Yazıcı Metin, 2019; Avcı**,** 2017; Akyürek, 2011; Keleş, 2019; Kasaba, 2010; Şenyurt, 2011; Deringil, 2007; Ünal, 2015; Çetin, 2017; Şahin**,**2018; Aktüre, 1978; Çadırcı, 2013; Hülagü, Batmaz, Alan, 2011.
[37] Çadırcı, 2011.
[38] Avcı, 2010.

Uğuz bu kitabında Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte kentte yaşanan değişimi ele almaktadır[39]. Burada dikkat edilmesi gereken husus Tanzimat ile ilgili Sanat Tarihi alanının dışında özellikle Tarih alanında yapılmış yüzlerce yayın bulunmaktadır. Fakat bizim konumuz doğrudan Tanzimat olmayınca, sadece konuyla ilgili temel kaynaklarla yetinilmiştir.

[39] Uğuz, 2019.

BİRİNCİ BÖLÜM
TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E OSMANLI DEVLETİ

1.1. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Devleti

Kuruluşundan Karlofça Anlaşması'na kadar en parlak dönemini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu'nda çözülmenin, ilk toprak kaybının yaşandığı 1699'da başladığı tarihçiler tarafından yazılmıştır[40]. 17.yüzyılda başlayan çözülmenin açtığı boşluklar ise devlet adamları tarafından ancak 18.yüzyılda, Rusya ve Avusturya karşısında alınan bir dizi yenilgi ile fark edilmiştir. Bu durum Osmanlı yönetici sınıfının eski kurumları yenileme, askeri sistemde düzenlemeler yapma gibi bir dizi ıslahat hareketi yapmalarını zorunlu hale getirmiştir. Yapılması gereken bu ıslahatlar için Avrupa'daki benzerlerinin örnek alındığı bir uygulama yoluna gidilmiştir. Avrupa'nın örnek alındığı ve tarihçiler tarafından *"Batılılaşma"* olarak isimlendiren bu zaman Osmanlı için yeni bir devrin başlangıcı olmuştur. Bu tarihten itibaren *Osmanlı Batılılaşması* tabiri her yerde karşımıza çıkacaktır[41].

Batılılaşma olarak tanımlanan bu dönem kötü gidişatın farkına varılması ve batının bilgisinden ve tekniğinden yararlanma girişimleridir. Kısaca Osmanlı'nın çağı yakalama girişimi olarak adlandırılabilir. III. Ahmet (1703-1730) ve sadrazamı Damat İbrahim Paşa'yla başlayan batılılaşma serüveni batıyı tanıma ve gözlemlemenin olduğu bir dönem olarak ele alınabilir[42]. Bu amaç doğrultusunda ilk kez yabancı bir ülkeye elçi gönderilmiştir. Elçi olarak giden Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi Fransa seyahati sırasında gördüklerini, izlenimlerini, edindiği bilgileri padişaha ve sadrazama sunmuş ve hem seyahati hem de anlattıkları geniş yankılar uyandırmıştır[43]. Bu dönemde yapılanlar elçi gönderimi ile kalmamış matbaanın getirilmesi ve kitap basılması gibi birçok yenileşme hareketi gerçekleştirilmiştir[44]. Ancak bu ilk girişimler, karşı ayaklanmalarla sekteye uğramış ve padişahın tahttan indirilmesiyle son bulmuştur[45].

III. Ahmet'ten sonra yerine geçen I. Mahmut (1730-1754)'da batılı tarzda yapılacak olan yenileşme hareketleri ile devletin düzelebileceğini düşünmüştür[46]. Ancak ıslahat hareketleri için öncelikli olarak huzur ve güven ortamının sağlanmasını amaç edinmiş ve

[40] İnalcık, 2015; Özcan, 2001: 504-507; Turan, 1998: 389-429.
[41] Batılılaşma konusu hakkında bakınız: İnalcık, 2016; Eldem, 1999: 189-199; Ortaylı, 1985:134-138; Timur, 1985:139-146; Kılıçbay,1985: 147-152; Kayserilioğlu,1993.
[42] III. Ahmet ve dönemi için bakınız; Aktepe, 1989: 34-38; Aktepe,1993: 441-443; Andıç, 2006; Şahin, 2009.
[43] Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin bir seyahatnamesi bulunmaktadır. Seyahatname için bakınız; Rado, 2006.
[44] Osmanlı'da matbaanın gelişimi ile ilgili olarak bakınız; Sabev, 2006.
[45] III. Ahmet'in saltanatına son veren ayaklanma Patrona Halil İsyanıdır. Detaylı bilgi için bakınız; Unat,1999.
[46] I. Mahmut dönemi hakkında detaylı bilgi için bakınız; Özcan,2003:348-352; Kurtaran, 2014; Şahin, 2009.

saltanatının ilk yıllarında bu amaç doğrultusunda çalışmıştır. Sonrasında ise daha çok askeri alanda düzenlemeler yaparak batılılaşmaya ayak uydurmuştur.

I.Mahmut'tan sonra tahta sırasıyla III. Osman (1754-1757)[47], III. Mustafa (1757-1774)[48] ve I.Abdülhamit (1774-1789) çıkmış[49] olsa da batılılaşma faaliyetlerinin hız kazanması III. Selim (1789-1807) dönemi ile olmuştur. III. Selim, Fransız İhtilali'nin gerçekleştiği 1789 yılında tahta çıkmıştır yani artık batılılaşma için en çok yardım aldığımız Fransa başta olmak üzere Avrupalı Devletler için de yeni bir süreç başlamıştır[50]. Tahtta kaldığı 18 yıl boyunca Osmanlı'nın yeni bir düzene kavuşması için çok sayıda yenilikler yapmaya çalışmıştır. III. Selim saltanatının ilk yıllarında Viyana'ya elçi olarak Ebubekir Ratıp Efendi'yi göndermiştir[51]. Ratıp Efendi, Avusturya kurumları ve siyaseti hakkında bir risale yazarak bunu sultana sunmuştur. Sunulan bu risalede yeni düzen hakkında detaylı bilgiler vermiş ve kurulacak yeni düzeni "Nizam-ı Cedid" olarak adlandırmıştır[52]. Böylece askeri odaklı başlayan batılılaşma hareketleri devletin bütün kurumlarına yansıtılmaya çalışılmıştır. Ancak sultanın tüm bu çabaları isyan sonucu tahtan indirilip, öldürülmesiyle sekteye uğramıştır[53].

III. Selim'den sonra Osmanlı tahtına IV. Mustafa (1807-1808)[54] geçse de saltanatı bir yıl sürmüş ve yerine II. Mahmut (1808-1839) geçmiştir[55]. II. Mahmud (1808- 1839), amcasının oğlu olan III. Selim'in başlattığı yenileşme ve değişme çabalarını sürdürmekte kararlıydı bu sebeple yenilik çabalarını askeri, idari, siyasi**,** sosyal, kültürel, eğitim, ekonomi ve sağlık alanlarında yaymaya çalışmıştı. Tarihçiler tarafından Vak'a-i Hayriye öncesi ve sonrası olmak üzere iki kısımda değerlendirilen II. Mahmut'un ıslahatları, almış olduğu radikal kararlar ile Osmanlı tarihinde bir döneme damgasını vurmuştur[56]. Bu dönemde uzun yıllardır devletin içinde sorun çıkaran yeniçeri ocağı kaldırılmış, eğitim sistemi yeniden düzenlenerek, yeni okulların açılması sağlanmıştır. Ayrıca bakanlıklar kurularak devlet sisteminde de hatırı sayılı değişikler yapılmıştır. Devlet içinde bir takım reform hareketleri devam ederken Avrupalı devletler ile mücadele de devam etmektedir. 1838 yılında dönemin sadrazamı Mustafa Reşit Paşa İngilizlerle Baltalimanı anlaşmasını imzalamıştır[57]. Bu anlaşma

[47] III. Osman hakkında bakınız; Sarıcaoğlu,2007: 456-459.
[48] III. Mustafa hakkında bakınız; Beydilli: 280-283.
[49] I. Abdülhamit hakkında bakınız; Aktepe, 1988: 213-216.
[50] III. Selim dönemi için bakınız; Beydilli,2009:420-425; Kenan, 2010; Shaw, 2008; Salgar,2011; Şen,2003;
[51] Ünal,2001: 27
[52] Yeşil, 2002.
[53] III. Selim'in tahtan indirilmesine ve öldürülmesine sebep olan isyan Kabakçı Mustafa İsyanıdır. Detaylı bilgi için bakınız; Satır, 2006; Kılıç, 2003; Ayvalık, 2018.
[54] Beydilli, 2006: 283-285.
[55] Beydilli, 2003: 352-357.
[56] Şahin, 2009; Agras,2010.
[57] Akşin, 2017: 135-143.

reformlarla ayağa kaldırılmaya çalışan devletin çökmesini daha hızlandıran bir hamle olmuştur. 1 Mart 1839'da yürürlüğe giren antlaşma sonun başlangıcı olacak ve aynı yıl II. Mahmut hayata veda edecektir[58].

II. Mahmut'un böyle zor bir dönemde vefat etmesi üzerine yerine oğlu Abdülmecit (1839-1861) tahta geçmiştir[59]. Abdülmecit'in tahta geçmesinin üzerinden henüz dört ay geçmiş olmasına rağmen, Osmanlı tarihinde bir dönüm noktası olacak olan "Tanzimat Fermanı" ya da diğer adıyla Gülhane-i Hattı Hümayun'u ilan ederek devlet için yeni bir sayfanın açılmasına vesile olmuştur[60].

Tanzimat, genel olarak idari işlerin düzeltilmesi için alınan önlemlerin ve uygulamaların tamamı[61] şeklinde tanımlanabilir. 1839 yılında Gülhane Parkı'nda halka ilan edilmiş olan bir grup yeni düzenlemeyi içeren bir fermanın adı olarak da tarih sayfalarına geçmiştir. Aslında başa geçen her padişahın yapmış olduğu bir takım yenileşme faaliyetlerinin 1876 yılında devletin değişen siyasi yönetimine dek süren adıdır[62]. Tanzimat bazen sadece Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde Müslüman kitle ile tabi olan Hristiyan halk arasındaki münasebetlerin bir gelişim safhası olarak görülmektedir. Bazen de Osmanlı'nın batı medeniyetine girişinin bir adımı gibi düşünülmektedir. Tanzimat şüphesiz bu iki ana unsuru tamamı ile sınırları içine almakla birlikte aslında bu iki hareket arasında da pek yakın bir bağ bulunmaktadır[63]. Padişahın yayınladığı ferman ile halka; can, mal ve namusunun devlet güvencesi altına alındığını, vergilerin herkesin gelirine göre, adaletli bir biçimde toplanacağını, askerlik işlerinin de süreye bağlanarak vatan borcu haline dönüştürüleceğinin haberinin verildiği bir bildirgedir[64]. Ayrıca bu hususta gerekli yasaların derhal yapılacağı belirtilerek, din ayrımı yapılmaksızın her tebaaya yaşam güvencesi de vaat edilmiştir[65].

Tanzimat politikası yapılan reformların sürekli hale gelmesini ve yoğunlaşmasını ifade etmektedir[66]. Tanzimat Dönemi'nde devletin içine düştüğü bataktan kurtulması için bütün kurumlarda bir değişim ve düzenleme sürecine girilmiştir. Bu sebeple ferman yayınlandıktan sonra devletin gazetesi olan Takvim-i Vekayi'de yayınlanmış ve bir hafta sonra da tüm eyaletlere ve sancaklara ayrı fermanlar halinde tebliğ olunmuştur. Vergi ve asker için yeni emirlerin beklenmesi gerektiği bildirilen bu fermanlarda diğer hususların ise acilen ve

[58] Beydilli, 2003: 356.
[59] Küçük, 1988: 259-263; Şahin,2013.
[60] İnalcık, 2017: 89-110.
[61] Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük: erişim tarihi, 30.12.2019.
[62] Findley,2016: 37.
[63] İnalcık,2017: 31.
[64] Çadırcı, 2011:72.
[65] Çadırcı, 2011:72.
[66] Findley, 2016: 38.

harfiyen yerine getirilmesi istenilmiş ve ayrıca Tanzimat Fermanı'nın halka da okunması istenmiştir[67].

Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasıyla devlet yeni bir evreye geçmiş ve fermanın ilanını izleyen ilk on yıl içinde merkez örgütü öncelikli olmak üzere bütün kurum ve kuruluşlarda köklü ve kalıcı düzenlemeler yapılmıştır[68]. Ama bu durum toplumsal düzeni de yakından ilgilendirerek sosyal yapıda derin sarsıntılar oluşturmuştur[69].

Fermanın ilanını izleyen 1840 yılı uygulamaların başladığı yıl olmuştur. Her ne kadar uygulamalar başlamış olsa da nasıl yapılacağına dair uygun bir program yoktur. Öncelikle vergi düzenlemeleri ve can ile mal güvenliği için hem nüfus sayımına hem de mal mülk sayımına ihtiyaç vardır. Ancak bu sayımı yapacak yeterli eleman bulunamamıştır. Dahası toplumdan nüfuzlu kişilerin nasıl tepki verecekleri de kestirilememiştir. Bu sebeple reformların uygulanması işinin öncelikli olarak başkente yakın olan vilayetlerde uygulamaya koyulmasına karar verilmiştir[70].

Tanzimat dönemine geçilmekle birlikte her alanda yapılan düzenlemeler imparatorluğa bağlı kentleri doğrudan etkilemiştir. Bağlı bulunan büyük kentlerde meclisler oluşturulmuş, halkın yönetime katılabilmesi için büyük adımlar atılmıştır[71]. Bunların dışında 1840 yılında hazine gelirlerinin toplanmasında kolaylık sağlayacağı düşünülerek *muhassıllık*[72] kurumu oluşturulmuş, her sancağa bir muhassıl gönderilmiş ve onlara yardımcı olması açısından da *muhassıllık meclisleri* kurulmuştur[73]. Ancak yeni uygulama pek tutmamış ve 1842 yılında kent idarecilerine yeni bir ferman gönderilerek, uygulamada bazı sıkıntıların olduğu ve yeni tedbirlerin alınacağından bahsedilmiştir[74]. Bu tarihte idari teşkilat yeniden düzenlenmiştir[75]. Tanzimat'ın uygulandığı yerlerde eyaletler sancaklara; sancaklar kazalara ayrılmıştır. Kazalardan sonra en küçük birim ise köyler olmuştur[76]. Söz konusu idari düzenlemeler süreç içerisinde 1864, 1867, 1871 ve 1876'da yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler içerisinde en dikkati çeken husus ise 1871 yılında kazalar ve köyler arasında ilk kez nahiye denilen birimlerin kurulması olmuştur[77].

---

[67] İnalcık, 2016: 147.
[68] Çadırcı, 2011:13.
[69] İnalcık, 2017: 172.
[70] Çadırcı, 2011: 72.
[71] Çadırcı, 2011: s.53.
[72] Muhassıllık kurumu için bakınız: Özkaya; Akyıldız, 2006: 18-20.
[73] Çadırcı,2011: 63.
[74] Kaya Kılıç, 1995: 25.
[75] Çadırcı, 2011: 63.
[76] Kaya Kılıç, 1995: 26.
[77] Durgun, 2014:18.

Tanzimat'ı ilan eden padişah Abdülmecit 1861 yılında vefat edince yerine sultan olarak Abdülaziz (1861-1876) geçmiştir[78]. Sultan Abdülaziz döneminde Tanzimat reformları devam etmiş ancak devletin içinde bulunduğu borç batağı, özellikle 1875 yılında bütçenin beş milyon altın açık vermiş olması zaten gergin olan aydın kesimin ve bir kısım yükseköğrenim öğrencisini daha da çileden çıkarmıştır[79]. Başta saraya bağlı paşaların olduğu bir grup padişaha bir layiha sunmuştur. Ancak sunulan layiha kabul görmeyince Sultan Abdülaziz tahttan indirilip[80], yerine V. Murat padişah yapılmıştır[81]. V. Murat'ın üç ay süren padişahlığından sonra meşrutiyeti ilan etmeyi kabul eden II. Abdülhamid (1876-1909) tahta geçmiştir. Artık Osmanlı için başka bir yeninin ilk adımları da atılmış oldu.

II. Abdülhamid'in tahtta kaldığı 33 yıllık süre içinde yaptıkları, yaşananlar üzerine yazılacak söylenecek sayfalar dolusu söz vardır. Ancak ne çalışmanın konusu ne de kapsamı bunları anlatmaya yetecektir[82]. Tarihte 31 Mart Vakası olarak bilinen olay ile tahttan indirilip, sürgün edilmiş ve yerine Mehmet Reşat (1909-1918) geçirilmiştir[83]. Sultan Mehmet Reşat'ın hükümdarlık yılları büyük savaşlarla geçmiş ve I. Dünya savaşının sonunda yerini son Osmanlı padişahı Mehmet Vahdettin'e (1918-1922)[84] bırakmıştır.

Şüphesiz ki Tanzimat dönemi Osmanlı imparatorluğu için yepyeni bir dönem olmuştur. Siyasi alanda yapılan ıslahatların yanında mimarlık alanında da yeni bir dönem başlamıştır. Ve bu dönem bizim için oldukça büyük önem arz etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Osman Gazi döneminden itibaren devlet bünyesinde mimar ve ustaların çalıştığı bilinmektedir[85]. Ancak devlet bünyesinde bir kurumun kurulup, işlerin sistemli bir şekilde yürütülmesi ise Hassa Mimarlık Ocağı'nın kurulması ile olmuştur[86]. Osmanlı sarayının bîrun teşkilatı içerisinde bulunan ve şehreminine bağlı bir kurum olarak hizmet veren ocağın ne zaman kurulduğunu bilmemekle birlikte, 1831 yılında kapatılarak yerine *Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'nün* kurulduğu kaynaklardan öğrenilmektedir[87]. Ebniye Müdürlüğü'nün kurulmasıyla birlikte, Osmanlı imar sisteminde de köklü değişimler yaşanmaya başlanmıştır[88]. Bu köklü değişim sayesinde uzun süredir inşa ve onarım

---

[78] Küçük, 1988: 179-185.
[79] Küçük, 1988: 183.
[80] Ayvalık, 2018.
[81] Küçük, 2006.
[82] Şüphesiz ki II. Abdülhamid dönemiyle ilgili sayfalar dolusu kaynak verilebilir. Ulusal Tez merkezinde yapılan taramalar sonucunda Abdülhamid dönemiyle ilgili çeşitli alanlarda yapılmış 150'den fazla lisansüstü tezin olduğu görülmüştür. Ulusal Tez Merkezi: erişim tarihi, 12.07.2020. Bu sebeple burada sınırlı sayıda kaynak verilmekle yetinilecektir: Küçük ,1988: 216-224; Hülagü, Batmaz, Alan, 2011; Aksun,2017; Deringil, 2007; Kırlı,2009.
[83] Küçük,2003: 418-422.
[84] Küçük, 2003: 422-430.
[85] Turan, 1963: 159.
[86] Hassa Mimarlar Ocağı hakkında detaylı bilgi için bakınız; Turan, 1963: 159-200; Can, 2010; Afyoncu, 1999: 207-216; Afyoncu, 2001.
[87] Can,2002: 16.
[88] Can, 2010:12.

faaliyetlerinde görülen birtakım aksaklıkların giderilerek, kural ve kaidelere bağlanması amaçlanmıştır[89].

Yeni kurulan Ebniye Müdürlüğü'nün görev ve sorumlulukları arasında inşa edilecek olan resmi binaların planlarının hazırlanması, keşif işleminin gerçekleştirilmesi ve inşaatların denetiminin yapılması sayılabilir[90]. Ancak yönetimin ilgisizliği edeniyle müdürlük, sayılan bu görevleri tam anlamıyla yerine getiremez. Bu nedenle müdürlüğün bünyesinde 1848 yılında *"Ebniye Meclisi"* açılır. Kurulan bu meclisin görevi inşa edilecek binaların münakasa (açık arttırma) yoluyla müteahhitler aracılığı ile yapılmasını sağlamaktır[91]. Yani bir müteahhitlik sistemi oluşturularak, imar işlerinin kalfa denilen müteahhitler tarafından yapılır hale getirilmesi sağlanmıştır[92]. Ancak kurulan tüm bu kurumlar yetersiz kalmış olacak ki, 1848 yılında *Nafia Nezareti* kurulmuş ve Ebniye Müdürlüğü muavinlik olarak değiştirilerek nezarete bağlı hale getirilmiştir. Başta köprü, yol ve bina inşası için kurulan *Umur-ı Nafia Nezareti* 1849 yılından itibaren inşalar ile ilgili tüm yazışmalar Nafia Nezaretinde yapılmaya başlanmıştır.

1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte başta başkent olmak üzere tüm Osmanlı kentlerinde görülen mevcut görüntünün toptan değiştirilmesi ve eskinin reddedilmesini bildiren belediye düzenlemesi de aynı yıl yayınlanmıştır[93]. Bu kanun ile birlikte hem batılı anlamda kentler oluşturulacak hem de devlet otoritesi bu alanda da sağlanmış olacaktır[94]. 1839 yılında yayınlanan kanunun ardından kurulan yeni kurumların yanı sıra 1848 ve 1856'da iki nizamname daha yayınlandı[95]. Böylece *"Batılı Kentler"* için gerekli alt yapı hazırlanmış oldu. Ancak istenilen başarı ve istikrar sağlanamadı ve 1852 yılında Ebniye Muavinliği kaldırılarak, Ticaret Nazırlığı altında Nafia Meclislerinde imar işleri yapılır hale getirildi[96]. Tüm bunların yanı sıra 1864 ve 1871 vilayet nizamnameleri ile taşradaki yeni idari düzenleme ile mimari üretime yansıyan bir süreç başlatılmıştır[97].

1911 yılına gelindiğinde *"Heyet-i Fenniye Müdürlüğü"* kurulmuş ebniye işleri bu müdürlük altında toplanmıştır. Beş şubeye ayrılan müdüriyetin bir şubesi de mimari işler için düzenlenmiştir. Bu şekilde düzenlenen Ebniye İdaresi Şehremaneti bünyesindeki Hendesehane içine alınarak çalışmalarını sürdürmüş, *Heyet-i Fenniyye Müdürlüğü* olarak devletin sonuna kadar varlığını korumuştur[98]. 1831'de Ebniye Müdürlüğü kurulduğunda, başta saray ve kasırların onarımını üstlenen sonradan ise karakollar, hastaneler ve kışlalar gibi

[89] Can, 2010:12.
[90] Can,2010: 25.
[91] Can, 2010: 27.
[92] Yazıcı Metin,2019: 28.
[93] Yerasimos, 2017:507.
[94] Yerasimos, 2017: 508.
[95] Yerasimos, 2017: 508.
[96] Can, 2010: 29.
[97] Yazıcı Metin,2019: 24.
[98] Yazıcı Metin, 2007: 33.

yapıların da inşa işlerini üslenen bir birim olan "*Ebniye-i Miriyye Müdürlüğü"* 1861 yılında "*Ebniye-i Seniyye İdaresi"* adını almış ve 1920 yılında Maliye Nezaretine bağlanmıştır[99].

Tanzimat öncesi kentlerde göze çarpan düzensizliğin temel sebebinin iradesizlik olduğunu düşünen yöneticiler bu dönemde iradeyi hayata geçirebilmek için batıdan alınmış yöntemlerle yeni kurumlarla ve yeni yapı tipleriyle modern ve düzenli kentler oluşturmaya çalışmışlardır[100]. Modern ve düzenli kentler oluşturma çabası kentlerde görülen bina tiplerine yansımıştır. Bu dönemde idari ve hukuki işlevler çeşitlenmiş, ticari ve ekonomik etkinlikler artmıştır. Buna bağlı olarak da eğitim sistemi yenilenmiş, yeni haberleşme ve ulaşım araçları ortaya çıkmıştır[101]. Tüm bu gelişmeler, Osmanlı kentlerinin sahip olduğu mekân kurgusunda şimdiye dek görülmemiş yeni mimari yapıların yer almasını sağlamıştır[102]. Bu yapıların başlıcaları; hükümet konakları, kışlalar, idadiler, rüştiyeler, adliye binaları, jandarma binaları, karakolhaneler, belediye binaları, istasyonlar, postaneler, telgrafhaneler, hapishaneler, gümrük binaları ve saat kuleleridir. Ayrıca 18. yüzyılın başlarına kadar bir üslup birlikteliği içinde olan Osmanlı mimarlığı, bu yüzyıl başından itibaren, Avrupa etkili mimari akımların etkisi altına girmeye başlamıştır[103]. Ancak asıl değişim 19.yüzyılda yaşanacak ve Fransa'nın üslubu olan *ampir*, Osmanlı mimarlığında kullanılacak ve Türk Ampiri olarak adlandırılacaktır. Yine Avrupa kökenli *neoklasik* üslup, Osmanlı başkentinde bu dönemde uygulanacak ve uzun bir süre bu üslupta yapılar inşa edilmeye devam edecektir. Yüzyılın ortalarına doğru, yine Avrupa'da etkili olan *eklektik* akım, bünyesinde Osmanlı mimarisine özgü öğeleri de barındırarak kullanılacaktır. Bu dönemde, özellikle yapıların cephelerinde neo-grek, neo-gotik, neo-rönesans ve neo-barok ögeler sıkça kullanılacaktır[104]. Bu yüzyıl mimarlığında bir üslup birlikteliğinden söz edilemez, çok çeşitli üslupların kullanıldığı görülür[105]. Ancak Tanzimat Devri mimarisini en güzel yansıtan örnekler, ağırlıklı olarak neoklasik üsluptadır. Batı kökenli üsluplar, cami, türbe, kilise, konut, kamu binası gibi her yapı türünde uygulanmıştır[106].

1839 yılında Tanzimat ile başlayan kent reformları Cumhuriyet dönemine kadar sürmüş ve Cumhuriyet'in ilanı ve yeni bir devletin kurulmasıyla birlikte ivme kazanmıştır.

[99] Can, 2010: 33.
[100] Yerasimos, 2017: 513.
[101] Avcı, 2017: 18.
[102] Avcı, 2017: 18.
[103] Yazıcı Metin, 2007: 121.
[104] Batı Sanat Akımlarının Osmanlı Mimarisindeki yeri hakkında bakınız: Eyice, 2002: 284-309.
[105] Yazıcı Metin, 2007: 122.
[106] Yazıcı Metin, 2007: 122.

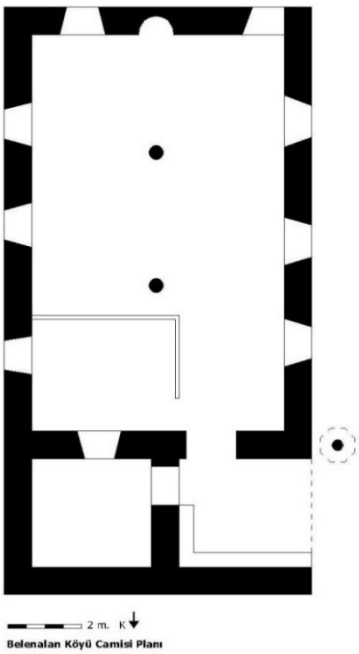
İKİNCİ BÖLÜM
TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E ANTALYA SANCAĞI'NDA İMAR HAREKETLERİ (1839-1923)

2.1. Günümüze Ulaşan Yapılar

2.1.1. Camiler

2.1.1.1. Akseki Belenalan Köyü Camisi

Yapı, Akseki İlçesi'nin 6 km. güneyinde yer alan Belenalan Köyü'nde bulunmaktadır. Köy okulunun hemen yanına konumlandırılmış olan eser, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır (Fotoğraf 2.1) (Çizim 2.1). İçten düz ahşap tavanla örtülü olan yapı, dışarıdan iki yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır. Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan caminin kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak avluya girişi sağlayan kapı üzerinde günümüz harfleriyle Fadime-Hacı Hasan Arıcı tarafından tamir ettirildiği yazmaktadır. Tamir levhasında herhangi bir tarih belirtilmemiştir.

Çizim 2.1 Belenalan Köyü Camisi Planı

Çizim: Lokman TAY

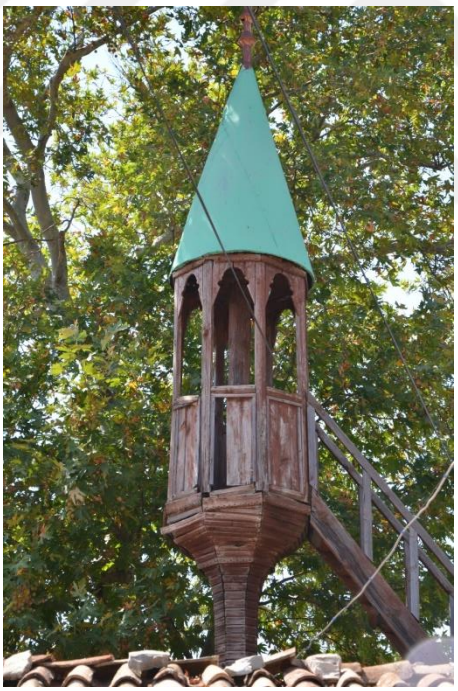
Fotoğraf 2.1 Caminin Genel Görünüşü

Yapı, ahşap ve moloz taş malzeme ile yöreye özgü "düğmeli duvar" tekniğinde inşa edilmiştir. Boyuna ve dikine ahşap hatıllar kullanılarak, takviyeli moloz taş malzemeli kuru yığma duvar olan bu sistemde, hatılların uçları dışarıya doğru 15-20 cm. taşıntı yaptığı için yöre halkı tarafından düğmeli duvar olarak adlandırılmıştır[107]. Yapının kuzeydoğu köşesine ahşap bir minare yerleştirilmiştir. Ahşaptan bir direk üzerinde yükselen, sekizgen bir şerefeye sahip köşk minare tarzında inşa edilmiş olan minare de inşa tekniği gibi yine yöreye özgüdür (Fotoğraf 2.2). Şerefeye yine ahşap malzemeden yapılmış "L" şekilli merdivenle çıkılmaktadır. Şerefealtı, çıtalarla oluşturulmuş kadeh şeklindedir (Fotoğraf 2.3). Yapının minaresi dışında, kapı ve pencere doğramaları, minberi, kadınlar mahfili ile mihrabın çerçevesi de ahşap malzemeden yapılmıştır.

[107] Düğmeli Duvar hakkında detaylı bilgi için bakınız; Kavas,2016.

Fotoğraf 2.2 Minare

Fotoğraf 2.3 Minare Şerefesi

Yapının kuzeybatı cephesinde eyvan şeklinde düzenlenmiş bir giriş açıklığı mevcuttur. Bu giriş açıklığının doğu ve güney duvarlarına birer kapı yerleştirilmiştir. Doğu duvarında yer alan kapıdan depo olarak kullanılan dikdörtgen planlı odaya girilmektedir (Fotoğraf 2.4). Eyvanın güneyine yerleştirilmiş olan kapı ise harime girişi sağlamaktadır. Kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı harim, duvarlar ve ortadaki iki ahşap ayağın taşıdığı düz ahşap

tavan ile örtülüdür (Fotoğraf 2.5). Harim kısmı, doğu ve batı cephelerde üç adet, güney cephede ise iki adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Kuzey cephe ise sağır tutulmuştur.

Fotoğraf 2.4 Depo Bölümüne Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.5 Caminin Harim Kısmı

Harimin güney duvarına yarım daire planlı, ahşap çerçeveli oldukça sade bir mihrap yerleştirilmiştir. Mihrabın batısına ise sade sayılabilecek bir minber konulmuştur (Fotoğraf

2.6). Harimin kuzeyinde kadınlar mahfili yer almaktadır (Fotoğraf 2.7). Son derece sade olan camide minberdeki ajur tekniğinde yapılmış bezemeler dışında bir süsleme öğesi görülmemektedir.

Fotoğraf 2.6 Mihrap ve Minberden Görünüş

Fotoğraf 2.7 Kadınlar Mahfili

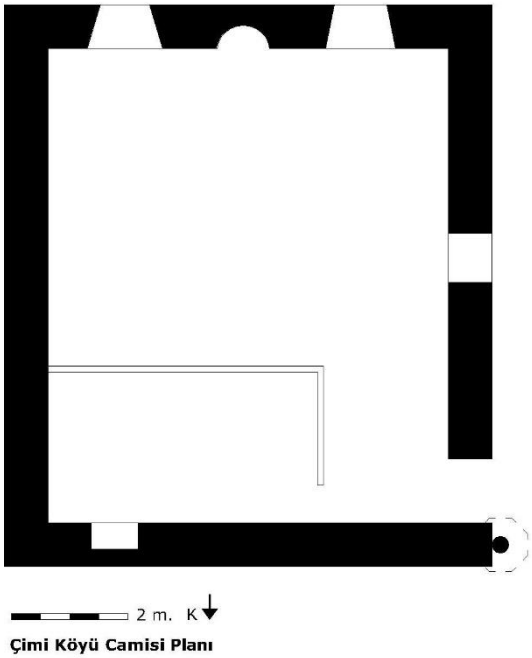
Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan yapı hakkında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde de bir bilgi bulunamamıştır. Ancak 1954 tarihli bir yayında, "*Hacı Ahmet isminde birinin buraya bir cami inşa ettiği, Müderris Sadık bin Hüseyin'in 1080 kuruş vakfettiğini"* evkaf kayıtlarından öğrenildiği yazmaktadır. Aynı kaynakta, "*Çimili Mir Miran Abdi Paşa'nın bir cami inşa ettirdiği ve Esseyyid Mustafa Bin-Ahmedi'nin 1249 yılında hatip tayin edildiği ve ölümü üzerine Velyüddin isminde birisinin yerine tayin edilmiş olduğunu;1316'da onun da ölümüyle birlikte 1329'da Abdullah Haki Efendi'ye devredildiği"* yazmaktadır[108].

Belenalan Köyü başka çalışmalara da konu olmuştur. Yapılan bu çalışmalarda yapı, plan özellikleri ve inşa tekniği göz önüne alınarak 19. yüzyılın sonu 20.yüzyılın başına tarihlendirilmiştir[109]. Yapılan arazi çalışması, yapının gerek plan özelliklerinin gerekse inşa tekniklerinin 19.yüzyıl sonu 20.yüzyıl başı ile uyumlu olduğunu göstermektedir. Bu sebeple yapıyı 19.yüzyıl sonu 20.yüzyıl başına tarihlendirmek yerinde olacaktır.

2.1.1.2. Akseki Çimi Köyü Camisi

Yapı, Akseki İlçesi'nin 6 km. doğusundaki Çimi Köyü'nde yer almaktadır. Eğimli bir arazi üzerine kurulmuş olan yapı, yaklaşık kare planlıdır (Fotoğraf 2.8) (Çizim 2.2). Üzeri içten düz ahşap tavanla, dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Caminin minaresi kuzeybatı köşeye yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.9). Ahşap bir direk üzerinde yükselen minare, sekizgen şerefeye sahiptir. Şerefeye "L" şekilli merdivenle ulaşılmaktadır. Şerefealtı çıtalarla oluşturulmuş kadeh formundadır (Fotoğraf 2.10). Bu şekilde yapılmış olan minarelere Akseki bölgesinde sıklıkla rastlanmaktadır. Üzerinde herhangi bir kitabe bulunmayan caminin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

[108] Özkaynak, 1954: 97.
[109] Tay, 2017: 312.

Çizim 2.2 Çimi Köyü Camisi Planı

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.8 Caminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 2.9 Caminin Minaresi

Fotoğraf 2.10 Minare Detayı

Akseki bölgesine has bir özellik olan "düğmeli duvar" tekniği ile inşa edilmiş olan yapı, dışarıdan çimento harcı ile sıvanmıştır (Fotoğraf 2.11). Yapının minaresi dışında, kapı ve pencere doğramaları, minberi, kadınlar mahfili ile mihrabın çerçevesi de ahşap malzemeden yapılmıştır.

Kurulduğu arazinin eğiminden dolayı yapının güney cephesi diğer cephelere oranla fevkani bir görünüşe sahiptir (Fotoğraf 2.12). Yapının, güney cephesinde iki adet, batı cephesinde bir adet penceresi bulunmaktadır. Doğu ve kuzey cepheler ise sağır tutulmuştur. Camiye, batı cephede yer alan kapıdan girilmektedir (Fotoğraf 2.13). Duvarların taşıdığı düz ahşap örtüyü, daire şeklinde bir tavan göbeği hareketlendirmektedir (Fotoğraf 2.14). Merkezden çevreye dağılan ışınsal bir kompozisyona sahip tavan göbeğinin, merkezinde bir sakıt yer almaktadır (Fotoğraf 2.15). Harimin güney cephesine yarım daire planlı mihrap yerleştirilmiştir. Ahşap çerçeveye sahip olan mihrabın bu kısmına zikzak ve rozet motifleri işlenmiştir (Fotoğraf 2.16). Yapıya yeni olduğu anlaşılan bir minber eklenmiştir. Ayrıca harimin kuzey cephesinin bir kısmını kaplayan kadınlar mahfili dikkati çekmektedir. Tavan göbeği ile mihrap üzerinde yer alan süslemeler dışında yapıda herhangi bir süsleme öğesi görülmemektedir.

Fotoğraf 2.11 Güney ve Doğu Cephelerden Görünüş

Fotoğraf 2.12 Camiye Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.13 Harim Kısmı

Fotoğraf 2.14 Mihrap

Fotoğraf 2.15 Üst Örtüden Detay

Üzerinde herhangi bir kitabe bulunmayan yapının inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yapılan aramalar sonucunda da yapıyla ilgili bir veriye ulaşılamamıştır. Akseki ile ilgili yapılmış çalışmalarda şu şekilde bir bilgiyle karşılaşılmıştır: "*Alhac Ali Cami oldukça eskidir. Cami 1194 senesine kadar birkaç yangın geçirmiş ve yerinde yeniden yapılmıştır.1270'teki büyük yangından sonra Mehmet*

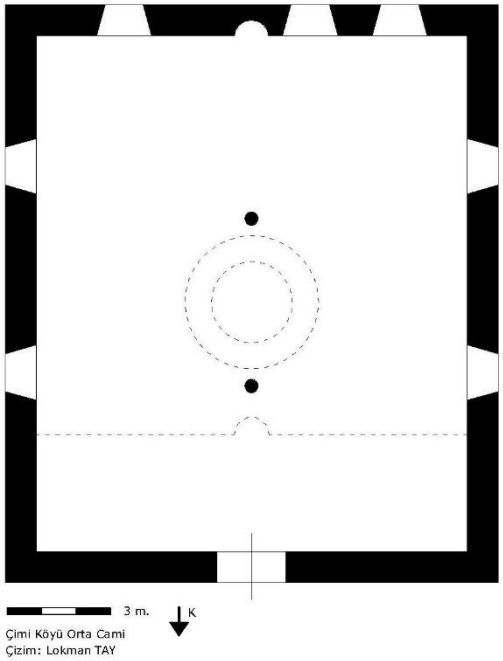
Reşit Paşa tarafından tekrar yapılmıştır. Caminin ilk hatibi, Süleyman Efendidir"[110]. Yine aynı kaynakta; "*Köyde ikinci caminin Çukur Cami olarak anıldığı ve burasının 1946 yangınında yanmış, son yıllarda da halk tarafından yeniden yapılmıştır"* yazmaktadır[111]. Çimi köyünde, *bir Nakşibendi tekkesinin yanı sıra, iki medrese, beş-altı adet cami ve mescit* olduğu da verilen bilgiler arasındadır[112]. Yapılan arazi çalışmalarında köy içerisinde bahsedilen yapılardan sadece iki adet caminin günümüze ulaşmış olduğu tespit edilmiştir.

Cami ile ilgili yapılmış olan diğer çalışmalarda eserin plan özellikleri ve inşa tekniği göz önüne alınarak yapı 19. yüzyıl sonu 20.yüzyıl başına tarihlendirilmiştir[113]. Yapının mimari özellikleri dikkate alındığında söz konusu tarihlendirmenin uygun olduğu kanaatine varılmıştır.

2.1.1.3. Akseki Çimi Köyü Orta Cami

Yapı, Akseki İlçesi'nin doğusunda, 6 km. uzaklıkta olan Çimi Köyü'nde yer almaktadır. Eğimli bir arazi üzerine kurulmuş olan yapı, yaklaşık kare planlıdır (Fotoğraf 2.16) (Çizim 2.3). Üzeri içten düz ahşap tavan ve bağdadi kubbe ile örtülüyken, dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Caminin minaresi kuzeydoğu köşeye yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.17). Üzerinde herhangi bir kitabesi bulunmayan caminin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak yapının giriş kapısı üzerine yerleştirilmiş olan tabelada "Çimi Orta Cami 1845" yazısı yer almaktadır (Fotoğraf 2.18).

[110] Özkaynak,1954: 91.
[111] Özkaynak, 1954:91.
[112] Özkaynak, 1954: 91.
[113] Tay, 2017: 313.

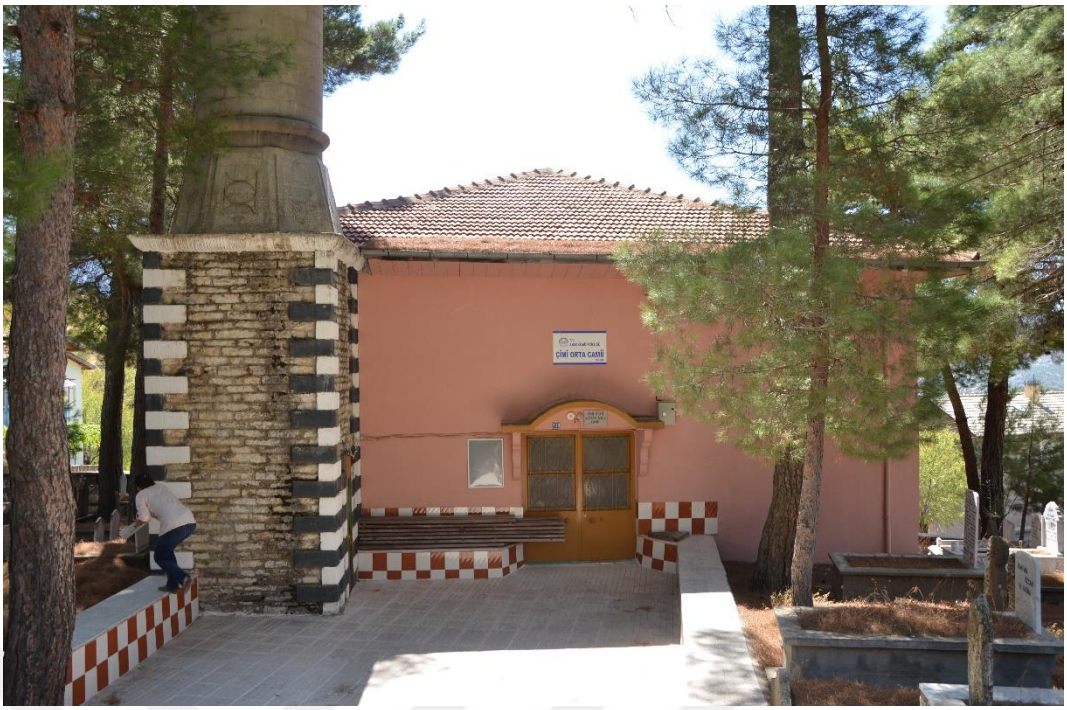

Çizim 2.3 Çimi Köyü Orta Cami Planı

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.16 Caminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 2.17 Caminin Minaresi

Fotoğraf 2.18 Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

Arazinin eğiminden dolayı yapının avlusuna kuzey cephede bulunan merdivenlerle inilmektedir. Avlu kısmında küçük bir hazirenin varlığı görülmektedir (Fotoğraf 2.19). Caminin duvarları günümüzde sıvalı ve boyalıdır. Bu sebeple yapının inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Yapının minaresi ise kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Kapı ve

pencere doğramaları, minberi, kadınlar mahfili ile mihrabın çerçevesi ise ahşap malzemeden yapılmıştır.

Fotoğraf 2.19 Yapının Avlusu

Harime kuzey cephede yer alan kapıdan girilmektedir Kare planlı harimin, güney cephesinde alt sırada iki adet dikdörtgen formlu, üst sırada ise içeri doğru şevli üç adet pencere yer almaktadır (Fotoğraf 2.20). Doğu ve batı cepheler güney cephedeki pencerelerle aynı özelliği göstermesine karşın bu cephelerde üst sırada birer adet pencerenin varlığı görülmektedir. Yapının kuzey cephesi ise sağır tutulmuştur. Bu cepheye ahşap malzemeden kadınlar mahfili yerleştirilmiştir. Ahşap direkler üzerinde yükselen mahfil ajur tekniğinde yapılmış korkuluklara sahiptir. Ayrıca mahfilin alt kısmının kuzeybatı köşesi kapatılarak imam odasına dönüştürülmüştür (Fotoğraf 2.21). Harimin güney cephesine yarım daire planlı mihrap yerleştirilmiştir. Ahşap çerçeveye sahip olan mihrap son derece sadedir (Fotoğraf 2.22). Yapıya yeni olduğu anlaşılan bir de minber eklenmiştir. Yapının üzerini örten ahşap tavanın merkezine bağdadi tekniğiyle yapılmış bir kubbe yerleştirilmiştir. Kubbenin ortasında merkezden çevreye dağılan, ışınsal bir kompozisyona sahip tavan göbeği bulunmaktadır (Fotoğraf 2.23). Üst örtüyü her ne kadar duvarlar taşısa da iki adet ahşap direk duvarların yükünü hafifletmektedir. Tavan göbeği ile mahfil korkulukları üzerinde yer alan süslemeler dışında yapıda herhangi bir süsleme öğesi görülmemektedir.

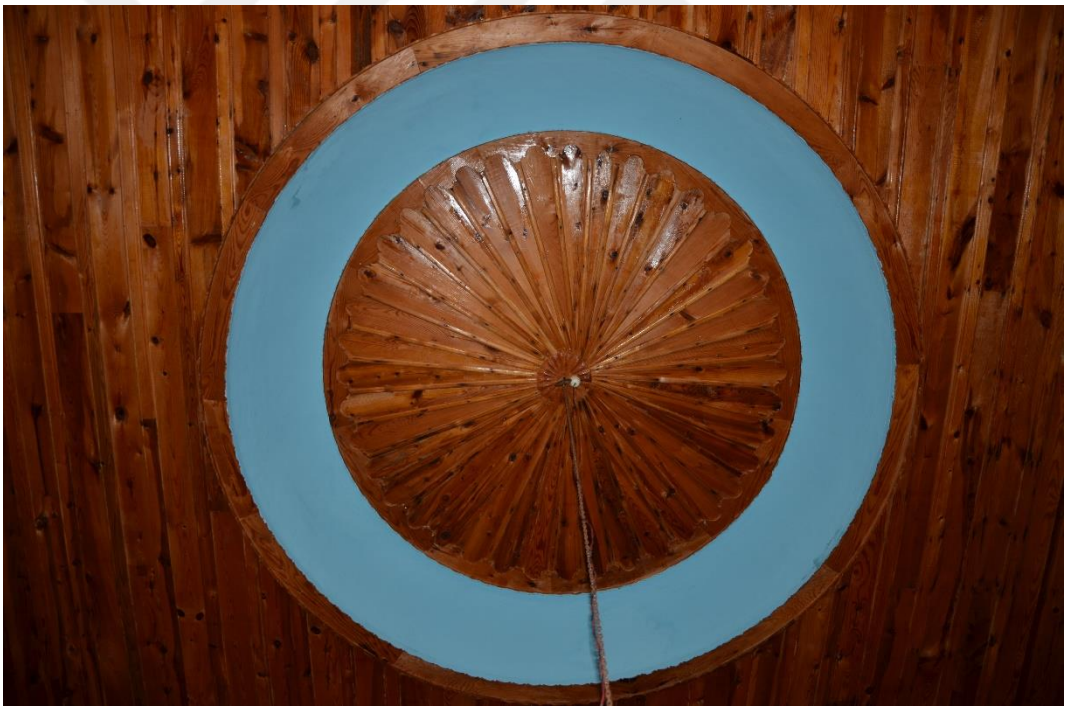
Fotoğraf 2.20 Caminin Harim Kısmı

Fotoğraf 2.21 Kuzey Cephede Yer Alan Mahfil

Fotoğraf 2.22 Caminin Mihrabı

Fotoğraf 2.23 Üst Örtü

Üzerinde herhangi bir kitabe bulunmayan yapının inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Sadece giriş kapısının üzerinde metal bir levhada yapının adı ile birlikte 1845 tarihi yazmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yapılan aramalar sonucunda da yapıyla ilgili bir veriye ulaşılamamıştır. Metal levha üzerindeki tarih dışında Akseki ile ilgili yapılmış çalışmalarda köy hakkında şu şekilde bilgilerle karşılaşılmıştır: "*Alhac Ali Cami oldukça eskidir. Cami 1194 senesine kadar birkaç yangın geçirmiş ve yerinde yeniden*

yapılmıştır.1270'teki büyük yangından sonra Mehmet Reşit Paşa tarafından tekrar yapılmıştır. Caminin ilk hatibi, Süleyman Efendidir"[114]. Yine aynı kaynakta; "Köyde *ikinci caminin Çukur Cami olarak anıldığı ve burasının 1946 yangınında yandığını, son yıllarda da halk tarafından yeniden yapıldığını"* yazmaktadır[115]. Çimi köyünde, *bir Nakşibendi tekkesinin yanı sıra, iki medrese, beş-altı adet cami ve mescit* olduğu da verilen bilgiler arasındadır[116]. Yapılan arazi çalışmalarında köy içerisinde bahsedilen yapılardan sadece iki adet caminin günümüze ulaşmış olduğu tespit edilmiştir.

Özkaynak'ın vermiş olduğu bilgiler şüphesiz çok önemlidir. Ancak bahsettiği camilerin bugün hangi yapı olduğu anlaşılmamaktadır. Çimi Köyü Orta Cami'nin son zamanlarda yenilendiği aşikârdır. Ayrıca, yapı eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir ve yapıya merdivenlerle inilip ulaşılmaktadır. Bu hususlar göz önüne alındığında araştırmacının bahsettiği Çukur Caminin, bugün Orta Cami olarak anılan cami olduğunu düşünmekteyiz. Tüm bu bilgilerin dışında, eserin avlusunda yer alan haziredeki mezar taşları incelediğinde çeşitli tarihlere ulaşılmaktadır. Bu tarihlerden en erkeni 1214/M.1799-1800 yılını verirken en geç tarihlisi 1303/M.1885-86 yılını vermektedir.

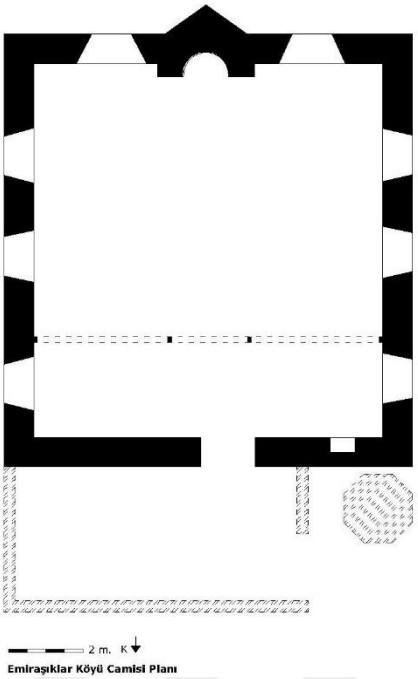
Tüm bu veriler göz önüne alındığında yapının 1800 tarihinden önce yapıldığını ve bugün üzerinde yazılı olan 1845 yılında kapsamlı bir onarım ya da yeniden yapım geçirdiğini düşündürmektedir.

2.1.1.4. Akseki Emiraşıklar Köyü Camisi

Yapı, Akseki İlçesi'nin 6 km. batısındaki Emiraşıklar Köyü'nde yer almaktadır. Köy meydanında bulunan yapı, kare planlı bir görünüm arz etmektedir (Fotoğraf 2.24) (Çizim 2.4). Caminin kuzey cephesine betonarme bir bölüm eklenmiştir. Kuzeybatı köşesinde ise tek şerefeli bir minare yer almaktadır (Fotoğraf 2.25). Yapının üzeri içten düz ahşap tavanla, dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür. Yapı, giriş kapısı üzerindeki yazıya göre 1878 yılında inşa edilmiştir.

Akseki İlçesi'nde sıklıkla karşılaştığımız düğmeli duvar sistemiyle inşa edilen yapının dış cepheleri çimento harcıyla sıvanmıştır. Caminin orijinalinde ahşap olması gereken kapı ve pencere doğramaları plastik doğrama ile değiştirilmiştir (Fotoğraf 2.26).

[114] Özkaynak,1954: 91.
[115] Özkaynak, 1954:91.
[116] Özkaynak, 1954: 91.

Çizim 2.4 Emiraşıklar Köyü Camisi Planı

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.24 Caminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 2.25 Caminin Minaresi

Fotoğraf 2.26 Caminin Batı Cephesi

Fotoğraf 2.27 Camiye Giriş Kapısı

Yapıya, kuzey cephede yer alan kapıdan girilmektedir (Fotoğraf 2.27). Yaklaşık kare planlı olan harimi doğu ve batı cephelerde simetrik olarak yerleştirilmiş dikdörtgen formlu üç adet alt sıra penceresi, üç adet de üst sıra penceresi aydınlatmaktadır (Fotoğraf 2.28). Güney cephede ise dikdörtgen formlu iki alt sıra, iki de üst sıra penceresi açılmıştır. Bu cephede yer alan ve ayrıca doğru taşıntı yapan mihrabı yakın bir tarihte seramik kaplanarak yenilenmiştir (Fotoğraf 2.29). Seramik malzeme mihrabın yanı sıra minber ve vaaz kürsüsünde de kullanılmıştır. Harimin kuzeyinde ahşap bir kadınlar mahfili yer almaktadır. Ahşap korkuluklu mahfili ahşap direkler taşımaktadır (Fotoğraf 2.30). Harimin üzeri duvarlar tarafından taşınan düz ahşap tavanla örtülüdür (Fotoğraf 2.31). Yapı üzerinde herhangi bir süsleme unsuru görülmemektedir.

Fotoğraf 2.28 Harim Kısmı

Fotoğraf 2.29 Mihrap

Fotoğraf 2.30 Kadınlar Mahfili

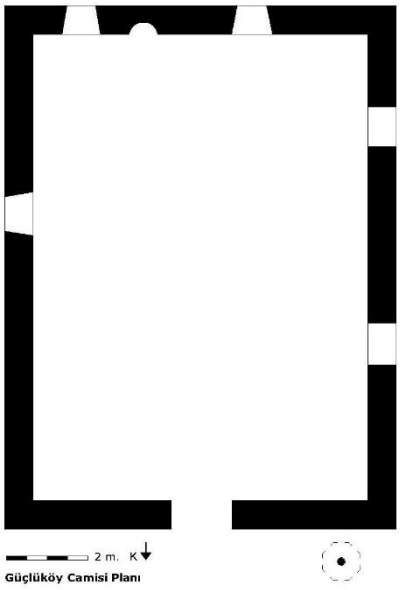
Fotoğraf 2.31 Üst Örtüden Detay

Üzerinde herhangi bir kitabe bulunmayan yapının inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yapılan aramalar sonucunda da yapıyla ilgili bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak eserin giriş kapısı üzerinde "Emiraşıklar Cami 1878" yazan bir tabela mevcuttur. Tabela üzerinde yer alan tarihin neye göre yazıldığı belli

değildir. Ayrıca Akseki ile ilgili yapılan yayınlarda[117] "*köyde iki adet caminin olduğu, birinin hitabetinin 1253 yılında Ali Efendi bin Esseyyid Mahmut; imametininde 1306'da Ali Efendi'ye verildiği" yazmaktadır. "İkinci caminin Esseyyid El-Hac Mustafa'ya ait olduğu"* verilen bilgiler arasındadır. Verilen tarihlerden H.1253/M.1837-1838 yılı bizim yapımız için erken bir tarih olmakta ve tabelada yazan 1878 tarihini açıklamamaktadır. Bu durumda ikinci cami olarak bahsedilen yapı bizim ele aldığımız cami olmalıdır. Eserin sahip olduğu mimari özellikleri de dikkate alındığında, 1878 yılı yapının inşası için uygun görünmektedir.

2.1.1.5. Akseki Güçlüköy Camisi

Yapı, Akseki İlçesi'nin 35 km. güneyinde ve bugün terkedilmiş olan eski köyde yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı bir kütleden oluşan yapı bugün için oldukça harap durumdadır (Fotoğraf 2.32) (Çizim 2.5). Üzerinde inşa kitabesi olmayan yapının banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir. Ahşap ve moloz taş malzemenin kullanılmasıyla yöreye özgü olan düğmeli duvar tekniğinde inşa edilen caminin dış cepheleri çimento harcı ile sıvanmıştır (Fotoğraf 2.33). Yapının kuzeybatı köşesinde ahşap bir baba direği üzerine sekizgen formlu bir şerefe ile yerleştirilmiş olan ve yine yöreye özgü olan köşk minaresi mevcuttur (Fotoğraf 2.34). Ancak minareye çıkılan ahşap merdiven basamaklarının tamamı ile şerefe kısmındaki ahşap korkulukların bir bölümü caminin terk edilmesiyle birlikte yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır (Fotoğraf 2.35). Yapının kapı ve pencere doğramaları, minaresi, mihrap çerçevesi ve minberi ahşaptır. Yapının üzeri içten düz ahşap tavanla, dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür.

Çizim 2.5 Güçlüköy Camisi Planı

Çizim: Lokman TAY

[117] Özkaynak, 1954: 99.

Fotoğraf 2.32 Caminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 2.33 Caminin Batı Cephesi

Fotoğraf 2.34 Caminin Minaresi

Fotoğraf 2.35 Minareden Detay

Yapıya kuzey cephede bulunan iki kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir (Fotoğraf 2.36). Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı harim, duvarlar tarafından taşınan düz ahşap tavan ile örtülüdür. Ancak yapı terk edilmiş durumda olduğu için örtü sistemi büyük oranda yıkılmıştır (Fotoğraf 2.37). Yapı doğu cephesinde bir, güney ve batı cephelerinde ise ikişer adet olmak üzere beş adet dikdörtgen formlu pencere ile aydınlatılmaktadır. Ayrıca batı

cephede dikdörtgen formlu küçük bir üst sıra penceresinin de yer aldığı görülmektedir. Harabe haldeki caminin güney duvarında yarım daire planlı ahşap çerçeveli mihrap nişi yer almaktadır (Fotoğraf 2.38). Mihrap nişinin hemen yanında ise eskiden var olan minberin ahşap parçaları bulunmaktadır (Fotoğraf 2.39). Yapı üzerinde herhangi bir süsleme unsuru görülmemektedir.

Fotoğraf 2.36 Yapıya Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.37 Harim Kısmı

Fotoğraf 2.38 Mihrap

Fotoğraf 2.39 Mihrap ve Minber

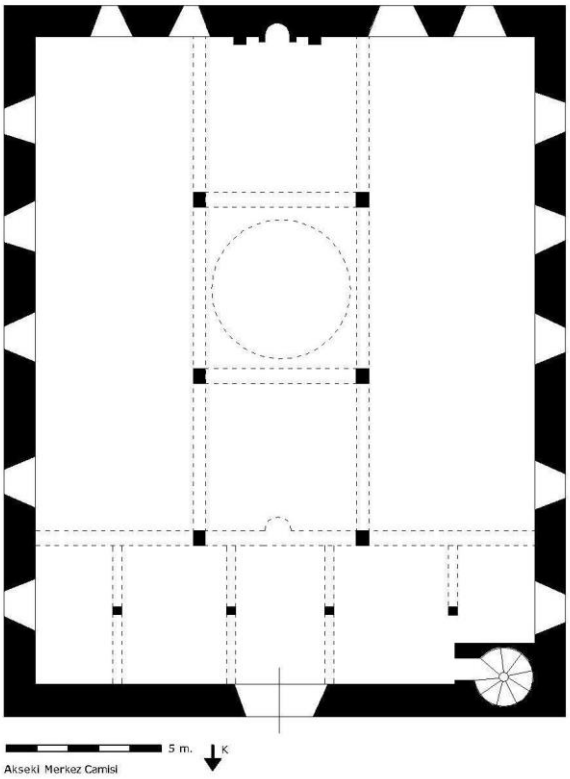
Üzerinde herhangi bir kitabe bulunmayan yapının inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yapılan aramalar sonucunda da yapıyla ilgili bir veriye ulaşılamamıştır. Fakat kuzey cephedeki kapının üzerinde 1964 tarihi yazılıdır. Sıva üzerine yazılmış bu tarih yapının çimento harcıyla sıvandığı tarihi gösteriyor olmalıdır. Ayrıca eser farklı çalışmalara da konu olmuştur. Bu çalışmalarda da çeşitli tarihlendirmeler yapılmıştır. Yapılan çalışmalardan ilki; yapıyı plan özellikleri ve inşa

tekniğini göz önüne alarak 19. yüzyıl sonu 20.yüzyılın başına tarihlendirmiştir[118]. Bir diğer çalışmada ise cami 1940 yılına tarihlendirilmiştir[119]. Fakat yapılan bu ikinci tarihlendirme oldukça geç bir zamanı vermektedir ve yapının özellikleri göz önüne alındığında bu tarih uygun düşmemektedir. Yapının bahsedildiği bir başka yayında ise köyde iki adet caminin olduğu, birini *Seyid Mahmut Çavuş;* diğerini ise *Şeyh Abdülaziz* isminde kişilerin yaptırdığı yazmaktadır[120]. Bu isimler dışında camiler hakkında başka herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Arazi çalışmaları sırasında, Güçlüköy Camisi'nin genel özellikleri ve inşa tekniği incelenerek yapının 19. yüzyılın sonunda inşa edilmiş olabileceği kanaatine varılmıştır.

2.1.1.6. Akseki Merkez Camisi

Yapı, Akseki İlçesi'nin merkezinde yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir kütleden meydana gelen cami, içten düz ahşap tavan ve bağdadi kubbe ile örtülüyken, dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür (Fotoğraf 2.40) (Çizim 2.6). Caminin kesme taş malzemeden inşa edilmiş olan minaresi kuzeybatı köşeye yerleştirilmiştir. Caminin kim tarafından ne zaman yaptırıldığı bilinmemekle birlikte, giriş kapısı üzerinde yer alan tamir kitabesine göre H.1314/M.1896-97 yıllarında onarılmıştır. Akseki müftülüğü tarafından eklenen demir tabelada da 1314 tarihi yazmaktadır.

[118] Tay, 2017: 315.
[119] Tatar Binici,2019:227.
[120] Özkaynak,1954: 115.

Çizim 2.6 Akseki Merkez Camisi Planı

Çizim: Zeynep Çelik'ten düzenlenerek

Fotoğraf 2.40 Caminin Genel Görünüşü

Eğimli bir arazi üzerine konumlandırılmış olan yapının duvarları günümüzde sıvalı ve boyalıdır. Bu sebeple yapının inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Kapı ve pencere doğramaları ile kadınlar mahfilinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Caminin doğu cephesinde

dikdörtgen formlu, sivri kemerli beş adet pencere açılmıştır. Ayrıca bir adet yuvarlak pencere de üst seviyeye yerleştirilmiştir. Söz konusu cephenin hemen bitişiğine tuvalet eklenmiştir (Fotoğraf 2.41).

Fotoğraf 2.41 Caminin Doğu Cephesi

Yapının güney cephesinde dikdörtgen formlu, sivri kemerli dört adet pencere açılmıştır. Arazinin eğiminden dolayı pencere seviyeleri yukarıda algılanmaktadır (Fotoğraf 2.42)

Fotoğraf 2.42 Caminin Güney Cephesi

Caminin batı cephesinde ise diğer cephelerde yer alan pencerelerle aynı özelliklere sahip beş adet pencere açılmıştır. Ayrıca üst sırada bir adet yuvarlak pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 2.43) Bu cephenin yan tarafı park olarak düzenlenmiştir. Batı cephe ile doğu cephe birbirleriyle simetrik bir düzenlemeye sahiptir.

Fotoğraf 2.43 Caminin Batı Cephesi

Kuzey cephe ise harime girişin sağlandığı cephedir. Dikdörtgen formlu basık kemerli kapıdan harime girilmektedir (Fotoğraf 2.44). Giriş kapısının hemen üzerinde dikdörtgen kitabeliğin içerisi kemerlerle üç bölüme ayrılmıştır (Fotoğraf 2.45). Kitabe şu şekildedir[121]:

Mâ şâe'llâh kâne *Gördüler kim olmuş bu âli cami'n* *niyet-i hayra muvaffak itti Hak* *Hasbetenlillah(?) bu ibâdetgah-ı din* *İdesiniz bu âli cami'i bir güzel tarih*	*Bismillahirrahmanirrahim* *sakfu erkânı harîk ve inhidâm eylemiş dıvarları meyl-i rükû* *'kıldılar ta'mîrine sarf-ı ihtimâm kendi mal-ı hâlis hare eyleyub* *itti tecdîd-i libâs-ı ihtitâm eylesun cümle sa'yîn Hakk kabul* *işitdim su-yı felekden böyle bir irşâd-ı tâm tahira tarh ile vadi târîhini*	*Dâru'r-rahman* *Kalmış tarhında asâr-ı enam ahsen-i sûretde virdiler nizâm* *bulmasun asar-ı hayrı îdam besmeleyle dar-ı rahman tarih-i tam*

Cephenin kuzeybatı cephesinde ise kesme taş malzemeden inşa edilmiş olan minare beden duvarları üzerinde yükselmektedir. Bu bölüme iki sütun halinde, altı satırlık bir kitabe yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.46). Kitabe şu şekildedir[122]:

HÜVESSETTAR
Budur Ol,Süllem-i Firdevs-i Ala
Olunur Bunda İsmullah İla
Anı İmar Eden Mümin-i Müvahhit
İder Cennette Kendi Kasrını İnşa
Harikte Münhedim Olmuştu Naçar
Yine Eshab-ı Hayr Etti İhya
Kerem KılErba-ı Var Oldukça Yarab
Masun Bu Biladı Ez Belaya
Didi Edhem Çehar Yar Tarih

[121] Kitabeyi okuyan kıymetli hocam Doç. Dr. Remzi Aydın'a teşekkür ederim.
[122] Özkaynak,1954: 46.

MisaliArş-i Ala Oldu Ziba

1314

Fotoğraf 2.44 Camiye Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.45 Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

Fotoğraf 2.46 Caminin Minaresi

Fotoğraf 2.47 Kuzeybatı Köşede Yer Alan Kitabe

Kuzey cephenin ortasına yerleştirilmiş olan basık kemerli kapıdan, kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı harime girilmektedir. Harimin kuzey cephesine ahşap direklerin taşıdığı bir kadınlar mahfili yerleştirilmiştir. Mahfilin altı, üç bölümlü bir mekâna dönüştürülerek ahşap korkuluklarının üzeri camekânlarla kapatılmıştır. Mahfilin alt katının doğu kolu kadınlar için ayrılmıştır. Bu bölümün kuzey duvarında iki satırlık bir kitabe yer almaktadır. Ancak kitabe mahfili taşıyan kemer dolayısıyla ikiye bölünmüştür (Fotoğraf

2.48). Bu sebeple kitabe okunamamaktadır. Sadece kitabenin alt kısmında yazılı olan H.1314 tarihi görülebilmektedir.

Fotoğraf 2.48 Mahfilde yer alan kitabe

Mahfilin alt kısmının batı kolu ise imam odası olarak düzenlenmiştir (Fotoğraf 2.49). Mahfilin orta bölümüne ayakkabılıklar yerleştirilerek bir giriş bölümü meydana getirilmiştir (Fotoğraf 2.50). Üst kata da bu bölümde yer alan merdivenlerle ulaşılmaktadır. Dar bir koridor şeklinde düzenlenmiş olan merdivenler ahşap malzemeden yapılmıştır. Ahşap merdivenlerin sonunda karşımıza beş satırlık başka bir kitabe çıkmaktadır. Mermer malzeme üzerine yazılmış olan kitabeliğin üst kısmı vazodan çıkan çiçekler ile sonlanmaktadır. Akseki'ye ait eski fotoğraflardan anlaşıldığı üzere söz konusu kitabe aslında günümüze ulaşamamış olan Yeğen Mehmet Paşa Camisine aittir (Fotoğraf 2.51-2.52)[123]. Kitabe şu şekildedir[124]:

Bismi'llâh
nüzul-ı saika ile harâb olmuşken
bi Hamdi'llâh Hamd-ı Sena binâ oldı nûr anâ
lütf-i Hak'la ehl-i hayrın bâ himmeti bi kemâl
iden bu menarın temam-ı seyyidina
1294

[123] Yeğen Mehmet Paşa Camisine ait fotoğraf Koruma Kurulu Bölge Müdürlüğünden alınmıştır.
[124] Kitabeyi okuyan kıymetli dostum Meryem Beyazal'a teşekkür ederim.

Fotoğraf 2.49 İmam Odası

Fotoğraf 2.50 Giriş Bölümü

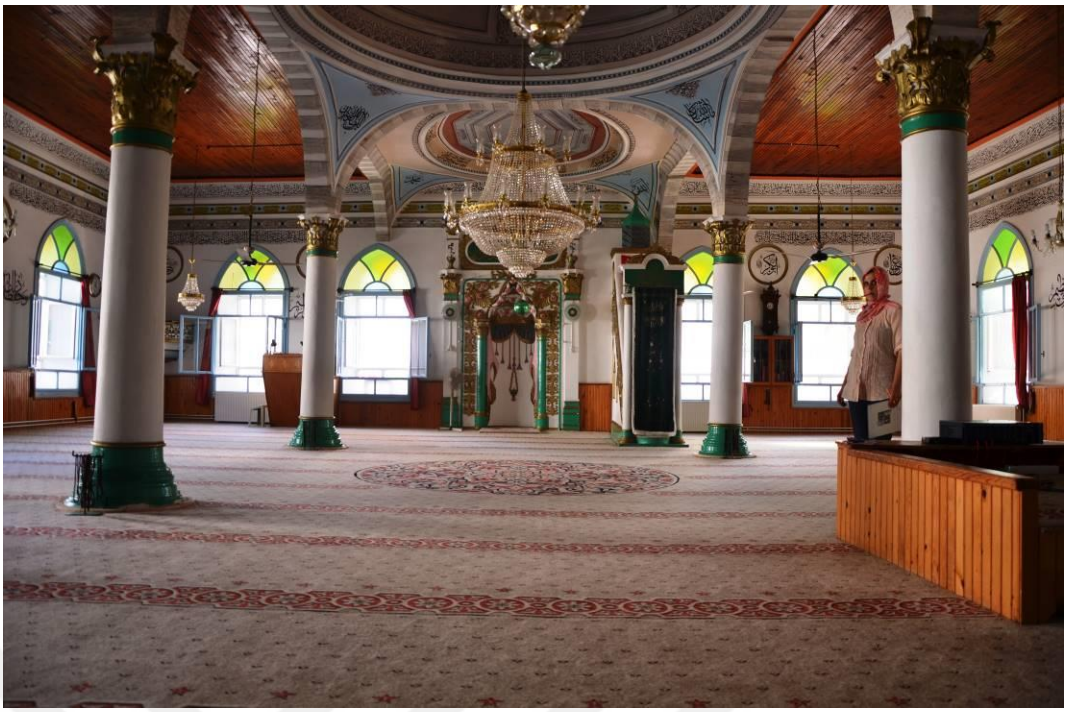

Fotoğraf 2.51-2.52 Üst Katta Yer Alan Kitabe

Merdivenlerle ulaşılan kadınlar mahfilini kuzey duvarının doğu ve batı ucuna açılmış sivri kemerli birer pencere aydınlatmaktadır. Korkulukların üzeri camekânlar ile kapatılmış olmasına karşın orta kısım mihrap yönünde bir balkon gibi düzenlenmiştir (Fotoğraf 2.53).

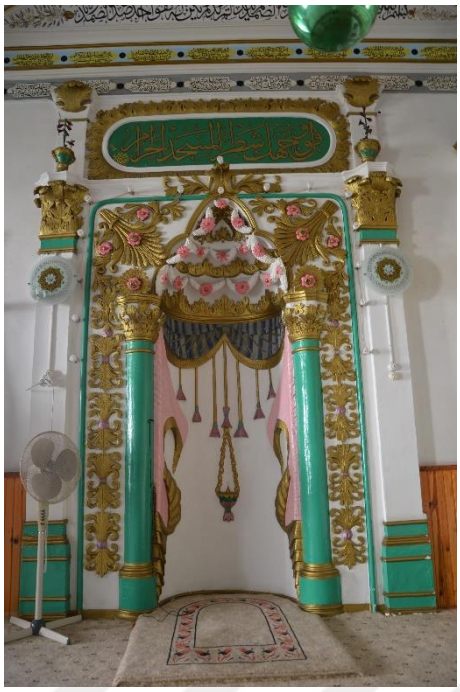
Fotoğraf 2.53 Harimin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.54 Harim Bölümü

Kuzey-güney doğrultulu derinlemesine planlı harimin (Fotoğraf 2.54) güney cephesinin ortasına dilimli kemerli yanları sütuncelerle sınırlandırılmış mihrap yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.55). Mihrabın üzeri yakın zamanda yapılan onarım çalışmaları sırasında boyanmıştır. Mihrap nişinin içerisinde perde motifi ile birlikte perdeden sarkan kandiller işlenmiştir. Mihrabın kavsarasında alçı malzemeden yapılmış pembe renkli çiçekler ile altın yaldız renkli yapraklar aplike edilmiştir. Kavsarada görülen altın yaldız renkli yaprak motiflerinin benzerlerini bordür kısmında da görmekteyiz. Mihrap köşelerine ise altın yaldız renkli palmiye yaprakları üzerine pembe renkli bahar çiçekleri yerleştirilmiştir. Kavsaranın tepeliği ise yine altın yaldız renkli yapraklarla sonlanmaktadır. Mihrap nişinin tepelik kısmında ise Bakara suresinin 149. Ayetinin bir kısmının yazılı olduğu kitabelik yer almaktadır [125].

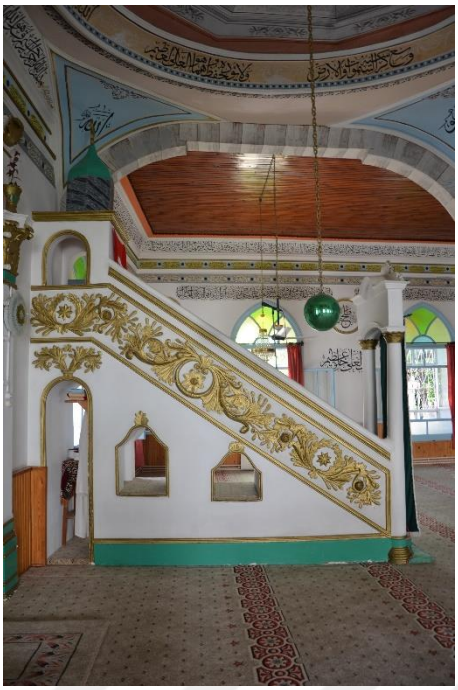
[125] Ayet için bakınız; https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-149/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1, Erişim Tarihi: 21.05.2020.

Fotoğraf 2.55 Mihrap

Mihrabın batısında taş minber bulunmaktadır. Yakın zamanda boyanmış olan minberin korkuluk kısmında altın yaldıza boyanmış, alçı malzemeden bitkisel bezemeler yer almaktadır (Fotoğraf 2.56). Minberin külah kısmında sekizgen olarak düzenlenmiştir. Kaynaklar bu kısmın sakal-ı şerif muhafazası olduğunu yazmaktadır[126].Sekizgen bu bölümün üzerinde dört satırlık bir kitabe yer almaktadır. Kitabe şu şekildedir: "*Rasulullahtan benim yanımda bir saç olması bana dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır."* Kitabede söylenenler göz önüne alındığında kaynakta geçen bilginin doğru olduğu anlaşılmaktadır (Fotoğraf 2.57).

[126] Anonim,2012: 44.

Fotoğraf 2.56 Minber

Fotoğraf 2.57 Minberin Külah Kısmında Yer Alan Kitabe

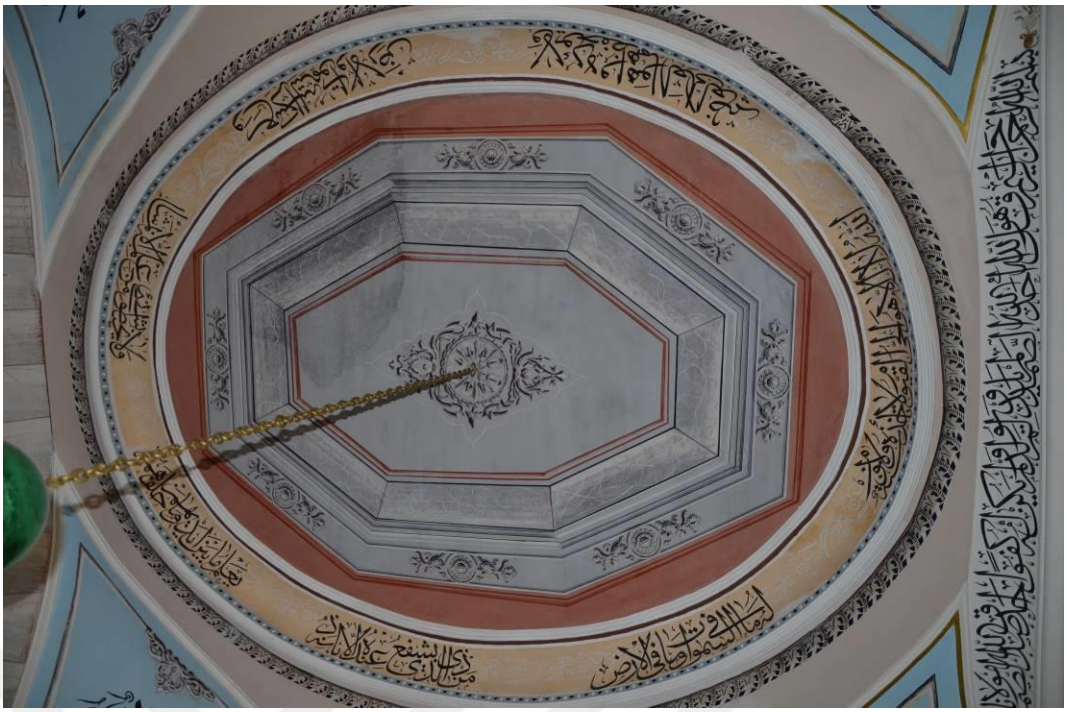
Mihrabın iki yanında sivri kemerli dört adet yüksek pencere bulunmaktadır. Güneydoğu köşeye ise vaaz kürsüsü yerleştirilmiştir. Pencere üstlerinde ayetlerin yazılı olduğu hatların varlığı dikkati çekmektedir. Pencerelerin aralarında Allah adıyla birlikte dört halifenin adının yazılı olduğu levhalar ve çeşitli hatların yazılı olduğu görülmektedir. Beden duvarı ile tavana geçiş arasında iç bükey yüzeyli alanlar üzerine çok sayıda ayet işlenmiştir. Bu durum güney, doğu ve batı cepheleri tamamıyla kapsamaktadır. Söz konusu alanların

altında iki sıra daha hat sırasının olduğu göze çarpmaktadır. Bu iki sırada yer alan hatlar ise ilk sıradan farklı olarak çerçevelerle sınırlandırılmışlardır. Harim kısmının doğu ve batı cephelerinde sivri kemerli, dikdörtgen formlu dörder adet pencere yer almaktadır. Her iki cephenin ortadaki pencerelerinin üst hizasına birer adet de daire formlu pencere yerleştirilmiştir.

Caminin harim kısmını üç sahın halinde algılamamızı sağlayan dört serbest ayak mihrap önünden itibaren üç kubbeyi taşımaktadır. Yan sahınlar ise duvarlara oturmaktadır ve düz ahşap tavan ile örtülüdür (Fotoğraf 2.58). Orta sahını örten kubbelerden mihrap önünde yer alanı oval formlu çökertme bağdadi bir kubbedir. Kubbe eteklerinde çeşitli ayetler yazmaktadır. Merkeze ise sekizgen formlu, alçıdan bir tavan göbeği aplike edilmiştir. Sekizgenin her bir kenarında çiçek motifleri yer alırken merkezde ise bir daire etrafına bitkisel bezemeler eklenerek baklava dilimi oluşturulmuştur (Fotoğraf 2.59). Ortadaki kubbe dört ayak tarafından taşınmaktadır. Direkler arasında Bursa tipi kemer kullanılmıştır. Kubbe üzerinde bitkisel bezemeler barındırmaktadır (Fotoğraf 2.60). Sonuncu kubbe ise oval formlu olup, çökertme bağdadi kubbedir. Üzerinde bitkisel bezemeler barındırmaktadır (Fotoğraf 2.61). Her üç kubbenin kubbeye geçiş elemanları olan pandantiflerin üzerinde de çeşitli hatların varlığı gözlenmektedir. Yapıda, içerisinde bulundurduğu hatlar ile mihrap ve minber üzerindeki bezemeler dışında başka herhangi bir süsleme öğesi bulunmamaktadır (Fotoğraf 2.62).

Fotoğraf 2.58 Üst Örtüden Detay

Fotoğraf 2.59 Mihrap Önünde Yer Alan Kubbe

Fotoğraf 2.60 Ortada Yer Alan Kubbe

Fotoğraf 2.61 Kuzeydeki Kubbe

Fotoğraf 2.62 Hatlardan Detay

Akseki Merkez Cami üzerinde çok sayıda kitabe bulunmaktadır. Müftülük tarafından konulan tabelada da yapının inşa tarihi olarak H.1314/ M.1896-97 tarihi geçmektedir. Cumhurbaşkanlığı Devlet arşivlerinde yapılan aramalar sonucunda yapı ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Kemal Özkaynak tarafından 1954'te kaleme alınan Akseki Kazası isimli kitapta cami hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Evkaf kayıtlarından:

"*Nevah-i Alaiye kazasına tabi Marulye karyesinde kain mukaddema muhterik ve münhedim olup Liva-i mezkurun bervech-i malikane mutesarrıfı Abdurrahman Paşa tarafından tamir ve termim ve derununa mücaddeden minber vazedilmiş olan Mehmed ve Hüseyin ağaların bina etmiş oldukları cami…"* şeklinde almış olduğu bilgiler doğrultusunda yapının 1896 yılında yangın geçirip yeniden yapıldığını minaresinin ve içindeki hatlarında bu tarihten sonra yapılmış olduğunu söylemektedir[127]. Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabede de yapının yangın geçirdiği ve üst örtüsünün yandığı anlatılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden de söz konusu yangın hakkında çeşitli belgelere ulaşılmaktadır. Buna göre belirtilen tarihte gerek Akseki'de gerekse köylerinde çok sayıda yangın çıkmıştır[128].

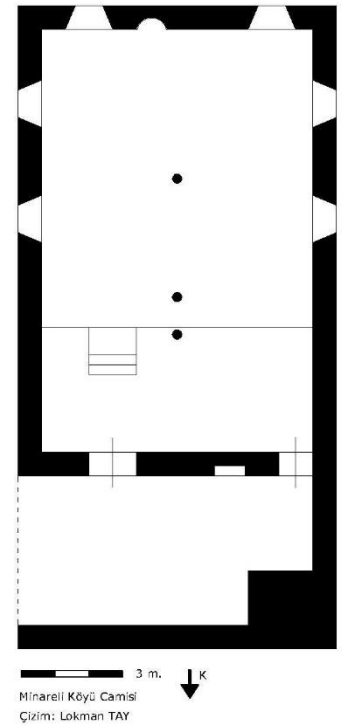
Yapı üzerinde dört farklı kitabe bulunmaktadır. Bu kitabelerden dış cephede yer alan kitabeler ile harim kısmında mahfilin alt kısmında yer alan kitabede H.1314 tarihi yazmaktadır. Ancak mahfile çıkmayı sağlayan merdivenlerin sonunda yer alan kitabede ise H.1294/1877-78 tarihi yazmaktadır. Bu kitabe daha sonradan yapıya eklenmiştir. Söz konusu kitabelerden anlaşıldığına göre yapı 1896 tarihinden önce inşa edilmiş ancak çıkan yangın yüzünden kapsamlı bir onarım ile yeniden ayağa kaldırılmıştır.

2.1.1.7. Akseki Minareli Köyü Camisi

Yapı, Akseki İlçesi'nin 20 km. güneybatısındaki Minareli Köyü'nde yer almaktadır. Eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiş olan yapı dikdörtgen planlı bir görünüm arz etmektedir (Fotoğraf 2.63) (Çizim 2.7). Kuzeybatı köşesinde kesme taş malzemeden tek şerefeli bir minare yer almaktadır (Fotoğraf 2.64). Yapının üzeri içten düz ahşap tavanla, dıştan iki yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür. Yapı, giriş kapısı üzerindeki yazıya göre H.1320/M. 1902-1903 yılında inşa edilmiştir.

Yakın zamanda kapsamlı bir restorasyon geçirdiği anlaşılan yapının dış cepheleri çimento harcıyla sıvanmıştır. Kapı ve pencere doğramaları da yakın zamanda yenilenmiştir.

[127] Özkaynak,1954: 46-47.
[128] BOA, MF. MKT/288-7; BOA, ML.EEM/216-3; BOA, HH.İ/99-82; BOA, İ.HUS./41-32.

Çizim 2.7 Minareli Köyü Camisi Planı

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.63 Caminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 2.64 Caminin Minaresi

Yapının kuzey cephesine bir giriş mekânı eklenerek, yapıdan bağımsız olduğunu düşündüğümüz minarenin kaidesi bu mekân içine dâhil edilmiştir. Kuzeyde yer alan söz konusu bu mekâna sıra abdest muslukları yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.65). Bu unsurlar dışında kuzey cephe sağır bırakılmıştır. Caminin batı cephesinde iki adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Bu cephede ayrıca dikdörtgen formlu ahşap bir kapı yer almaktadır. Eğimli arazi avantaja dönüştürülerek burada bir depo bölümü oluşturulmuş olmalıdır (Fotoğraf 2.66). Yapının güney cephesine ise dikdörtgen formlu iki adet pencere yerleştirilmiştir. Ayrıca bu cephenin üst kısmında kare formlu iki küçük pencere daha bulunmaktadır (Fotoğraf 2.67). Doğu cephede ise diğer cephedeki pencerelerle aynı özelliklere sahip iki adet pencere yer almaktadır (Fotoğraf 2.68). Doğu cephede yer alan açıklıktan giriş mekânına geçilmektedir. Giriş mekânının kuzey duvarına yerleştirilmiş olan kapıdan harim kısmına girilmektedir (Fotoğraf 2.69).

Fotoğraf 2.65 Minare Kaidesi ve Abdest Muslukları

Fotoğraf 2.66 Caminin Batı Cephesi

Fotoğraf 2.67 Caminin Güney Cephesi

Fotoğraf 2.68 Caminin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.69 Camiye Giriş Kapısı

Kuzey-güney doğrultulu harime kapıdan girildikten sonra üç basamak ile inilmektedir. Toplamda altı pencerenin aydınlattığı harimin güney cephesinde oldukça sade bir mihrap bulunmaktadır. Yenileme çalışmaları sırasında bir de minber eklenen caminin güneydoğu köşesine vaaz kürsüsü yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.70). Yapının kuzey cephesinde ahşap direklerin taşıdığı kadınlar mahfili bulunmaktadır. Harimin kuzeybatı köşesi imam odası olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 2.71). Harimin üzeri üç ahşap direğin taşıdığı düz ahşap tavanla örtülüdür (Fotoğraf 2.72). Yapı son derece sade olup üzerinde herhangi bir süsleme unsuru görülmemektedir.

Fotoğraf 2.70 Harim Kısmı

Fotoğraf 2.71 Kadınlar Mahfili

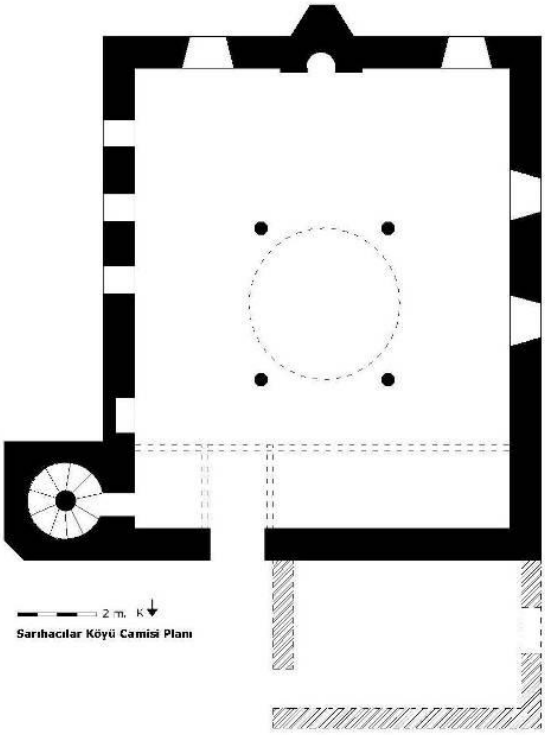
Fotoğraf 2.72 Üst Örtüden Detay

Üzerinde herhangi bir kitabe bulunmayan yapının inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yapılan aramalar sonucunda da yapıyla ilgili bir veriye ulaşılamamıştır. Minareli Köyü ile ilgili yapılan çalışmalarda köye *Hacı Bali* isminde birinin cami yaptırmış olduğu bilgisi yer almaktadır[129]. Yapılan arazi çalışması sonucunda caminin plan özellikleri ve inşa tekniği incelenmiştir. Tüm bunlar camiye giriş kapısı üzerinde bulunan H.1320/M.1903-1904 tarihinin doğru olduğunu göstermektedir. Bizde bu tarihi inşa tarihi olarak kabul ediyoruz.

2.1.1.8. Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi

Yapı, Akseki İlçesi'nin 8 km. güneyindeki Sarıhacılar Köyü'nde yer almaktadır. Yapı, köy meydanında eğimli bir arazi üzerine kurulmuştur. Kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen bir kütleden oluşan cami, farklı tarihlerde inşa edilmiş iki bölümden oluşmaktadır (Çizim 2.8) (Fotoğraf 2.73). Yapının üzeri içten düz ahşap tavanla, dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü olup, kuzeydoğu köşesine kare kaideli, tek şerefeli silindirik gövdeli bir minare yerleştirilmiştir. Minarenin şerefealtı tuğla örgüyle testere dişi şeklinde oluşturulmuştur (Fotoğraf 2.74). Üzerinde inşa kitabesi olmayan yapının kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak üzerindeki onarım kitabesine göre 1907 tarihinde onarım geçirmiştir.

[129] Özkaynak,1954:94.

Çizim 2.8 Sarıhacılar Köyü Camisi Planı

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.73 Caminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 2.74 Caminin Minaresi

Moloz taş ve ahşap malzemeyle inşa edilen yapının duvarlarında iki farklı teknik uygulanmıştır. Güneydeki ana yapı ahşap ve moloz taşın birlikte kullanıldığı yarı kâgir bir sisteme sahipken, sonradan eklendiği düşünülen kuzeydeki bölüm, Akseki bölgesine özgü "düğmeli duvar" tekniğiyle inşa edilmiştir. Duvar yüzeyleri sonradan çimento harcı ile sıvanmıştır.

Yapının kuzeyinde avlu duvarı ile sonradan eklenen bölüm yer almaktadır. Bunlar dışında cephe sağır tutulmuştur (Fotoğraf 2.75). Caminin doğu cephesinde dikdörtgen formlu üç alt, iki de üst sıra penceresi bulunmaktadır. Üst sıra pencerelerinin üzerinde sıvayla yapılmış basit süslemeler yer almaktadır (Fotoğraf 2.76). Yapının güney cephesinde, doğu cepheyle aynı özelliklere sahip iki alt, üç de üst pencere bulunmaktadır. Ayrıca bu cephe arazinin eğiminden dolayı yapının en yüksek cephesini oluşturmaktadır. Burada mihrap dışa taşıntı yaparak payanda görevi görmektedir (Fotoğraf 2.77). Batı cephede ise asimetrik olarak yerleştirilmiş farklı ölçülere sahip sekiz adet pencere mevcuttur (Fotoğraf 2.78).

Fotoğraf 2.75 Caminin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.76 Caminin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.77 Caminin Güney Cephesi

Fotoğraf 2.78 Caminin Batı Cephesi

Yapının kuzey cephesinde, giriş kapısının batısında sonradan eklendiğini düşündüğümüz doğu-batı doğrultulu dikdörtgen bir mekân yer almaktadır (Fotoğraf 2.79). Doğu cephesindeki bir açıklıktan girilen mekânın batı duvarında bir adet pencere açıklığı bulunmaktadır. İşlevi anlaşılamayan bu mekân bugün depo olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 2.79 Kuzey Cephede Yer Alan Depo

Yapının harim bölümüne, kuzey cephede yer alan kapıdan girilmektedir. Kapı üzerinde basit süslemelere yer verilmiştir. Yeşil boya ile boyanmış olan kapı üzerinde "S" ve "C" kıvrımlı panolar üzerine basit bitkisel bezemeler işlenmiştir (Fotoğraf 2.80). Ayrıca kapının hemen üzerindeki duvarda kahverengi boya ile besmele yazılıyken bilinmeyen bir tarihte yazının üzeri boyanmıştır.

Fotoğraf 2.80 Camiye Giriş Kapısı

Kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı harimin güney cephesinin ortasına yarım daire planlı ve ahşap kaplamalı mihrap yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.81-82). Sarı, yeşil, mavi, kırmızı ve turuncu renklerle boyalı olan ahşap mihrap kaplaması altı ince bordürle çevrelenmiştir. Dış kısımdan itibaren birinci bordürde, kıvrık dallar üzerine yerleştirilmiş yaprak ve çiçeklerden oluşan bitkisel; üçüncü bordürde kafes şeklinde geometrik; beşinci bordürde ise spiraller yapan kıvrık dalların arasına palmetlerin yerleştirildiği bitkisel kompozisyon işlenmiştir. Çift sayılı bordürler ise boş bırakılmıştır. Mihrabın yuvarlak kemerli kavsarası bitkisel kompozisyonla bezenmiştir (Fotoğraf 2.83). Merkezdeki bir palmetle sonlanan kemer şeklindeki mihrap tepeliği üç bölüme ayrılmıştır. Ortadaki bölümde hilal şeklinde bir vazo ve vazodan çıkan kıvrık dallar üzerine yerleştirilmiş yaprak ve çiçeklerden oluşan bir kompozisyon işlenmiştir. İki yanda volütlerle sonlanan mihrap tepeliği ortada iri bir palmetle taçlanmaktadır. Tepelik süslemelerinin tamamı ajur tekniğiyle oluşturulmuş ve boyanmıştır (Fotoğraf 2.84). Mihrabın hemen yanına minber yerleştirilmiştir. Oldukça sade bir görünüm arz eden minberin yan aynalıklarına panolar yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.85) Güneydoğu köşeye ise vaaz kürsüsü yerleştirilmiştir. Harimin kıble duvarında vaaz kürsüsü ve mihrap arasındaki bölümde yuvarlak ve bursa tipi kemerlerle hareketlendirilmiş ahşap nişler yer almaktadır. Güney cephede duvar yüzeylerinde panolar halinde yazılmış “Allah”, “Muhammed” sözcükleri görülmektedir. Bu panolar diğer cephelerde de dört halifenin ismi ile devam etmektedir. Ayrıca yine güney cephede dağınık halde yazılmış başka hat örneklerinin olduğu görülmektedir (Fotoğraf 2.86).

Fotoğraf 2.81 Harim Kısmı

Fotoğraf 2.82 Mihrap

Fotoğraf 2.83 Mihraptan Ayrıntı

Fotoğraf 2.84 Mihrap Tepeliği

Fotoğraf 2.85 Minber

Fotoğraf 2.86 Güney Cephedeki Hat Örnekleri

Harim kısmını aydınlatan doğu cephedeki pencerelerin ahşap pencere kapakları bulunmaktadır. Son derece yalın olan bu kapaklar panolara bölünmüştür (Fotoğraf 2.87). Kadınlar mahfili harimin kuzeyinde olup buraya kuzeydoğu köşedeki merdivenden çıkılmaktadır. Ahşap direkler üzerine oturan kadınlar mahfili ahşap çıtalarla oluşturulmuş kafesle kapatılmıştır. İki kat halinde düzenlenmiş olan mahfilin, alt katı caminin diğer bölümlerinden yüksek tutulmuş ve ahşap korkulukla çevrelenmiştir (Fotoğraf 2.88).

Fotoğraf 2.87 Yapının Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.88 Kadınlar Mahfili

Yapının üzeri duvarlar ve dört ahşap direğin taşıdığı düz ahşap tavanla örtülüdür. Ayrıca tavanda dört ayağın taşıdığı bağdadi bir kubbeye yer verilmiştir (Fotoğraf 2.89). Kubbenin merkezinde daire şeklinde ahşap tavan göbeği bulunmaktadır. Tavan göbeğinin merkezinde ajur tekniğiyle yapılmış bir daire ile dairenin çevresinde altı kollu yıldız motifi yer almaktadır. Tavan göbeğinden sonra kubbe karnında "Allah", "Muhammed" isimlerinin

yanı sıra dört halifenin isimlerinin yazılı olduğu hat örnekleri görülmektedir. Söz konusu hat örneklerinin arasında ibrik şekilde "Maşallah" kelimelerinin olması dikkat çekicidir (Fotoğraf 2.90). Ahşap direklerin tavan ile birleştiği kısma içerisinde yaprakların bulunduğu sekiz kollu yıldızlar yerleştirilmiştir. Bağdadi kubbenin doğu, batı ve güneyinde krem renk boya ile boyanmış altı kollu yıldız detayları da yer almaktadır.

Yapı üzerindeki süslemeler ağırlıklı olarak mihrap çerçevesi ve tavanda yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte minber yan aynalıklarında ve kapı kanatlarında da süsleme unsurları dikkat çekmektedir.

Fotoğraf 2.89 Üst Örtü

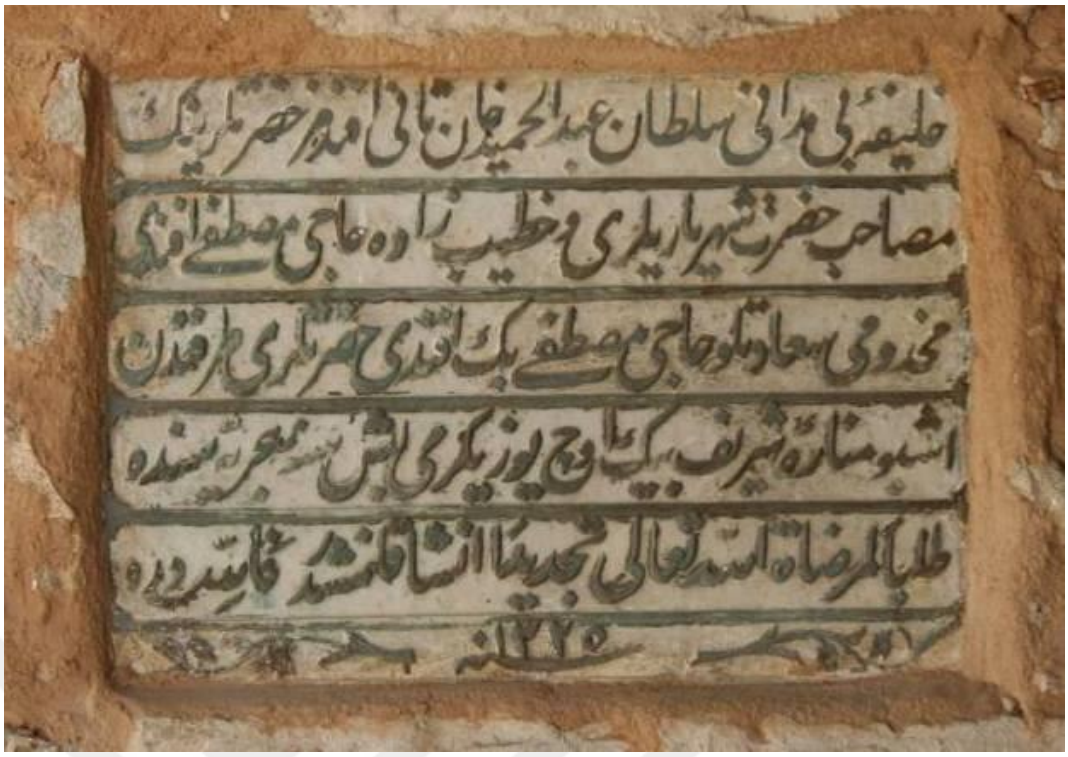

Fotoğraf 2.90 Üst Örtüden Detay

Yapı üzerinde herhangi bir inşa kitabesi bulunmadığı için kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde yapılan çalışmalar sonucunda da yapı ile ilgili bir kayda rastlanmamıştır. Ancak minare üzerinde altı satırlık mermer onarım kitabesi bulunmaktadır (Fotoğraf 2.91). Kitabe şu şekildedir:

"Halife-i bi-müdani Sultan Abdülhamid Han-ı Sani Efendimiz Hazretlerinin
Musâhib-i Hazreti Şehriyarileri ve Hatibzade Hacı Mustafa Efendi
Mahdumu saadetlü Hacı Mustafa Begefendi Hazretleri tarafından
İşbu minare-i şerif bin üç yüz yirmi beş sene-i hicriyyesinde
Taleben Rızatullahu Teala tecdiden inşa kılınmışdır ....
Sene 1325"[130]

[130] Tay, 2017.

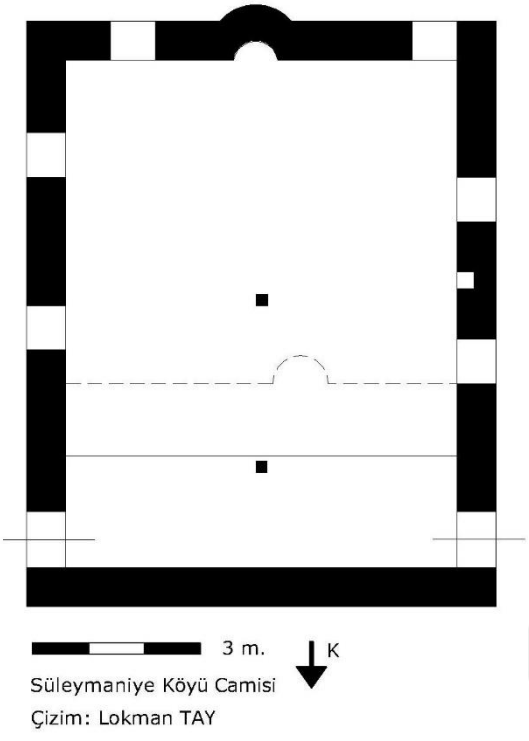

Fotoğraf 2.91 Minare Üzerinde Yer Alan Onarım Kitabesi

Söz konusu kitabeden anlaşıldığı üzere minare H.1325/M.1907-1908 yıllarında II. Abdülhamid'in musahibi Hatibzade Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu Hacı Mustafa Efendi tarafından yeniden yaptırılmıştır. Belki de söz konusu tarihte yapı da onarım geçirmiş olabilir. İnşa tarihi kesin olarak bilinmeyen yapı gerek minarenin onarım tarihinden, gerekse caminin genel özelliklerinden hareketle 19. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebilir.

2.1.1.9. Akseki Süleymaniye Köyü Camisi

Yapı, Akseki İlçesi'nin 50 km kuzeyinde yer alan Süleymaniye Köyü'nde bulunmaktadır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşan yapı eğimli bir arazi üzerine kurulmuştur (Fotoğraf 2.92) (Çizim 2.9). Caminin üzeri içten ve dıştan iki yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır. Yapının kuzey cephesine ahşap malzemeden tek şerefeli bir minare eklenmiştir (Fotoğraf 2.93). Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan caminin kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir.

Çizim 2.9 Süleymaniye Köyü Camisi Planı

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.92 Caminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 2.93 Minare

Yapının duvarları bugün çimento harcı ile sıvanmıştır. Ancak cepheleri oluşturan duvarlarda üç sıra halinde atılmış ahşap hatıllar kullanılmıştır. Bunun dışında üzerindeki sıva sebebiyle caminin inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Yapıya ait eski bir görselde, inşa malzemesinin taş olduğu üzerinin ise çamur harçla sıvalı olduğu görülmektedir[131] (Fotoğraf 2.94). Yapının minaresi dışında, kapı ve pencere doğramaları, minberi, kadınlar mahfili ile mihrabın çerçevesi ahşap malzemeden yapılmıştır. Arazinin eğiminden dolayı yapıya birkaç basamakla ulaşılmaktadır. Caminin doğu cephesi yapıya girişin sağlandığı cephedir. Bu cephede yapıya girişi sağlayan kapı ile birlikte dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı iki adet pencere yer almaktadır (Fotoğraf 2.95). Güney cephede ise mihrap dışa taşırılarak, payanda görevi yüklenmiştir. Mihrabın iki yanına ise dikdörtgen formlu demir parmaklıklı iki pencere ile bu pencerelerin hemen üst kısmına küçük kare formlu iki pencere açılmıştır (Fotoğraf 2.96). Yapının batı cephesi ise diğer cephelere göre daha yüksekte olup bu cepheye de bir kapı açılmıştır. Söz konusu kapıya ulaşmak için merdivenler kullanılmaktadır. Ayrıca bu cephede de diğer cephedeki pencerelerle aynı özelliklere sahip iki adet pencere yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.97). Kuzey cephe ise yapının sağır tutulan cephesi olmuştur. Cephede sadece minare yer almaktadır.

[131] Demir, Gül, 2005: 65

Fotoğraf 2.94 Yapıya Ait Eski Fotoğraf

Kaynak: VGM ARŞİVİ

Fotoğraf 2.95 Caminin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.96 Caminin Güney Cephesi

Fotoğraf 2.97 Caminin Batı Cephesi

Harim kısmına doğu cephede yer alan dikdörtgen formlu ahşap kapıdan girilmektedir (Fotoğraf 2.98). Toplamda on pencere ile aydınlatılan harime girilince ahşap direklerle taşınan kadınlar mahfilinin merdivenleri karşımıza çıkmaktadır. Kuzey-güney doğrultulu harimin zemini kapıdan bir basamak aşağıdadır (Fotoğraf 2.99). Oldukça sade olan harimin güney duvarına mihrap yerleştirilmiştir. Mihrap nişi, gülbezeklerle bezeli ahşap bir çerçeve ile

çevrelenmiştir (Fotoğraf 2.100). Mihrabın hemen yanına yakın zamanda konulduğunu düşündüğümüz bir minber yerleştirilmiştir. Ahşap malzemeden olan minberin korkuluklarında ajur tekniğinde süslemelere yer verilmiştir. Aynalık kısmında ise çıtalarla yatay ve düşey şekilli panolar oluşturulmuştur. Bunların dışında minber oldukça yalındır (Fotoğraf 2.101). Güney cephenin batı köşesine yakın zamanda ahşap vaaz kürsüsü konulmuştur. Harimin batı duvarında pencerelerin ortasına bir niş açılarak, ahşap kapaklarla dolap haline dönüştürülmüştür (Fotoğraf 2.102). Harimin kuzey cephesinde ahşap direklerle taşınan kadınlar mahfili bulunmaktadır. Son derece basit düzenlenmiş olan mahfilin ortası bir balkon gibi düzenlenerek harime doğru uzatılmıştır (Fotoğraf 2.103).

Fotoğraf 2.98 Yapıya Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.99 Caminin Harim Kısmı

Fotoğraf 2.100 Mihrap

Fotoğraf 2.101 Minber

Fotoğraf 2.102 Harimin Batı Duvarı

Fotoğraf 2.103 Kadınlar Mahfili

İçten iki yöne eğimli kırma çatı ile örtülü olan harimde, duvarların taşıdığı üst örtüyü ortada ahşap bir ayak desteklemektedir (Fotoğraf 2.104). Yapı son derece sade olup mihrap ve minber üzerindeki basit süslemeler dışında bir süsleme unsuru görülmemektedir.

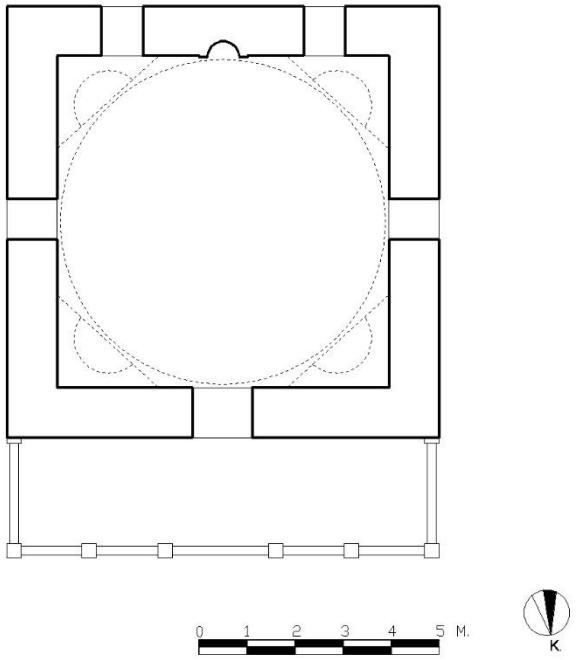
Fotoğraf 2.104 Üst Örtüden Detay

Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan yapı hakkında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde de bir bilgi bulunamamıştır. Antalya Kültür Envanterinde; "*Geç Osmanlı dönemine ait yapının 2001 yılında tescil edildiği, geçirdiği yangın sonucunda da üzerinin Marsilya tipi kiremitlerle kaplandığı"* bilgisi yer almaktadır[132]. Yapı üzerinde yapılan incelemelerde, plan özellikleri ve inşa tekniği ve bölgede yer alan diğer örnekler göz önüne alınarak camiyi 19. yüzyılın sonuna tarihlendirmek yerinde olacaktır.

2.1.1.10. Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi

Yapı, Antalya'nın 25 km. kuzeyinde Aksu ilçesi sınırlarında yer almaktadır. Cami köy merkezinin dışında Yeşilkaraman köyü mezarlığı içerisine inşa edilmiştir. Kare planlı, tek kubbeli bir plan gösteren eser, yakın zamanda onarım geçirmesine karşın ibadete kapalıdır (Fotoğraf 2.105) (Çizim 2.10). Sekizgen bir kasnağın taşıdığı bir kubbe ile örtülü olan yapı, üzerinde bulunan inşa kitabesine göre H.1330/ M.1911-1912 yılları arasında inşa edilmiştir. Banisi ve mimarı ise bilinmemektedir.

[132] Demir, Gül, 2005: 65

Çizim 2.10 Yeşilkaraman Köyü Camisi Plan

Çizim: Serkan Kılıç

Fotoğraf 2.105 Caminin Genel Görünüşü

Yeşilkaraman köyü camisi, moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Bunun yanında pencere lentoları ve sövelerinde düzgün kesme taş malzeme tercih edilmiştir. Üst örtüde bulunan kubbe ise alaturka kiremit ile kaplanmıştır.

Yapının kuzey cephesi giriş cephesi olup önüne sonradan eklendiğini düşündüğümüz geniş sundurmalı bir son cemaat yeri yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.106). Doğu cephesinde alt sırada cephenin tam ortasına yerleştirilmiş olan dikdörtgen formlu bir pencere görülmektedir. Pencerenin lento ve sövelerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Demir parmaklıklara sahip olan pencerenin üst kısmında taşların istiflenmesiyle yuvarlak kemer oluşturulmaya çalışılmıştır (Fotoğraf 2.107). Güney cephede iki adet dikdörtgen formlu pencere görülmektedir. Pencerelerin lento ve sövelerinde kesme taş malzeme tercih edilmiş ve üst kısmına yine moloz taşlarla yuvarlak kemer formu verilmeye çalışılmıştır (Fotoğraf 2.108). Batı cephede ise doğu cephe ile aynı form ve özelliklere sahip bir adet pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 2.109).

Fotoğraf 2.106 Caminin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.107 Caminin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.108 Caminin Güney Cephesi

Fotoğraf 2.109 Caminin Batı Cephesi

Harim kısmına kuzey cephenin ortasına yerleştirilmiş olan basit dikdörtgen kapıdan girilmektedir (Fotoğraf 2.110). Son derece sade olan kapının üzerinde beş satırlık inşa kitabesi yer almaktadır. Kitabe şu şekildedir (Fotoğraf 2.111):

Üç Yüz Otuzda Cami Hitam Buldu Tamam
Her Dem Hamd-ı Sena Daim Olsun Devam
Sebeb-i Rahmet Eylesün Ol Ganiyi Yezdan
Bezmi Delilin Olundu Bu Makam
Sene 1330….

Fotoğraf 2.110 Camiye Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.111 İnşa Kitabesi

Kare planlı harime kapıdan girildikten sonra bir basamak ile inilmektedir. Toplamda dört pencere ile aydınlatılan harim kısmı kalemişi süslemelere sahiptir (Fotoğraf 2.112). Kubbe ile örtülü olan harimde kubbeye geçiş tromplar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Harim içerisinde bulunan kalemişi süslemelerin; tromplar, pencere üstleri, kubbe ve mihrap da toplandığı görülmektedir. Batı cephede bulunan pencerenin üst kısmında kahverengi renkli

vazodan çıkan, yeşil renkli yapraklar yer almaktadır. Bu cephedeki tromplardan kuzey köşede yer alanında kahverengi bir madalyon içerisinde yine aynı renkte desen görülmektedir. Güneydeki trompun yüzeyindeki bezeme ise tahrip olmuştur (Fotoğraf 2.113). Batı cephenin kubbe eteğinde bir adet pencere motifi bulunmaktadır. Harimin güney duvarının ortasına mihrap nişi yerleştirilmiştir. Mihrap nişinin çevresine kahverengi renkli bir boya ile bordür oluşturulmuştur. Nişin iç kısmında ise mavi renkli perde motifi ile ortadan sarkan bir kandilin olduğu görülmektedir (Fotoğraf 2.114-2.115). Mihrabın hemen üzerine, tepesinde bir âlemin bulunduğu vazo içerisinden çıkan çiçekler yerleştirilmiştir. Bu cephede kubbe eteğine de temsili bir pencere motifi işlenmiştir. Mihrabın batısına ise son zamanlarda basit bir minber yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.116). Doğu cephe, batı cephe ile aynı özellikleri göstermektedir. Tromp yüzeyinde yer alan çiçekler, pencere üstündeki bezeme ve kubbe eteğindeki pencere tasviri ile iki cephe oldukça simetriktir. Kubbe eteğinde bulunan pencere betimlemelerinin yanında, kubbe karnında da kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Merkezde bulunan akant yaprağını, sekiz kollu yıldız çerçevelemektedir. Yıldızın dışında ise yapraklar ve stilize çiçek motifleri bulunmaktadır. Bu bordür kısmının dışında ise sekiz adet altı kollu yıldız görülmektedir (Fotoğraf 2.117).

Fotoğraf 2.112 Harim Bölümü

Fotoğraf 2.113 Harimin Batı Cephesi

Fotoğraf 2.114 Harimin Güney Cephesi

Fotoğraf 2.115 Mihrap

Fotoğraf 2.116 Minber

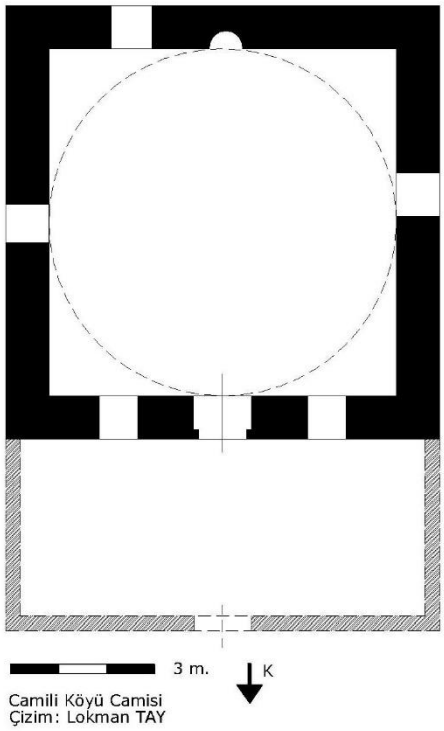
Fotoğraf 2.117 Kubbe Detayı

Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre 1911-1912 yıllarında inşa edilmiş olan yapı ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bir veriye ulaşılamamıştır. Kapı üzerinde yer alan kitabenin demirler ile tutturulmuş olması, kitabenin durumunu sorgulamamıza sebep olmaktadır. Ancak eserin içerisinde bulunan kalemişi süslemeleri dönem özelliklerini yansıtmaktadır. Bu sebeple üzerinde yer alan 1911-1912 tarihinin doğru olduğunu düşünmekteyiz.

2.1.1.11. Döşemealtı Camili Köyü Camisi

Yapı, Antalya'nın 32 km kuzeyinde Döşemealtı ilçesi Camili Köyü'nde yer almaktadır. Kare planlı, tek kubbeli olan eser, giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre 1872 yılında yaptırılmıştır (Fotoğraf 2.118) (Çizim 2.11). Mimarının ve banisinin bilinmediği[133] cami sağlam durumda olup ibadete açıktır. Kuzeybatı köşesinde tek şerefeli orijinal olmayan bir minareye sahiptir.

[133] Cami imamı Barış EROL, yapının köy ahalisinden "hacı" lakaplı bir kişinin Rum bir ustaya yaptırdığını köylüden öğrendiğini belirtmiştir. Görüşme Tarihi: 12.09.2020.

Çizim 2.11 Camili Köyü Camisi Plan

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.118 Caminin Genel Görünüşü

Köy merkezinde bulunan yapı, yüksekçe bir alana inşa edilmiştir. Bugün tamamen sıvalı ve boyalı olan eserde yer yer kalan izlerden inşa malzemesinin moloz taş malzeme olduğu anlaşılmaktadır. Caminin kuzey cephesine yakın zamanda bir son cemaat yeri

eklenmiştir (Fotoğraf 2.119). Yapının doğu cephesinde biri son cemaat yerine ait olan iki adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 2.120). Güney cephede ise sivri kemerli alınlığa sahip, dikdörtgen formlu bir adet pencere bulunmaktadır. Ayrıca yine bu cephenin üst sırasına yakın zamanda bir pencere açılmıştır. Daire formlu pencere, PVC malzemeye sahiptir (Fotoğraf 2.121). Eserin batı cephesinde birisi son cemaat yerine ait iki adet pencere bulunmaktadır. Pencerelerden güney köşede yer alanı sivri kemerli bir alınlığa sahiptir. Caminin harim bölümüne kuzey cephede bulunan kapıdan girilmektedir.

Fotoğraf 2.119 Kuzey Cephe

Fotoğraf 2.120 Doğu Cephe

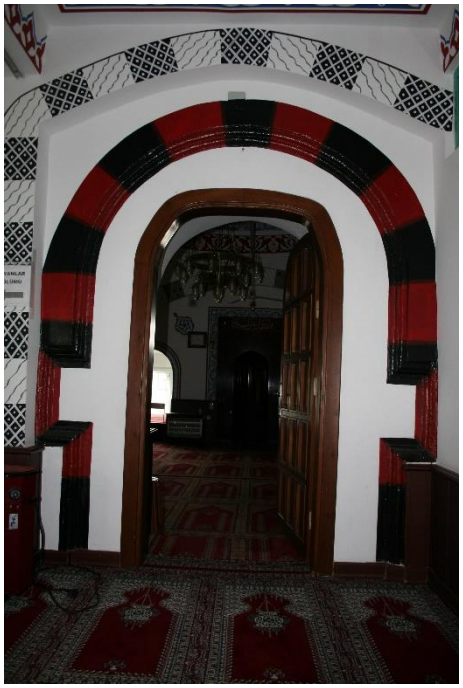
Fotoğraf 2.121 Güney ve Batı Cephe

Kuzey cephede yer alan ve yakın zamanda yapıya eklenmiş olan son cemaat yeri iki bölümden meydana gelmektedir. Demir malzeme ile kapatılmış olan ilk bölüm depo-ayakkabılık şeklinde kullanılmak üzere düzenlenmiştir. Bu ilk bölümün güney duvarında yer alan PVC malzemeli sürgülü kapıdan ikinci kısma geçilmektedir. Harim bölümünü genişletmek amacıyla yapılmış bu bölüm ibadethane olarak düzenlenmiştir. Dört pencere ile

aydınlatılan mekânın doğu ve batı duvarlarında birer, güney duvarında iki adet pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 2.122). Harim bölümüne ise bu mekânın güney duvarının ortasına yerleştirilmiş olan tek kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir (Fotoğraf 2.123).

Fotoğraf 2.122 Son Cemaat Bölümü 2.Bölüm

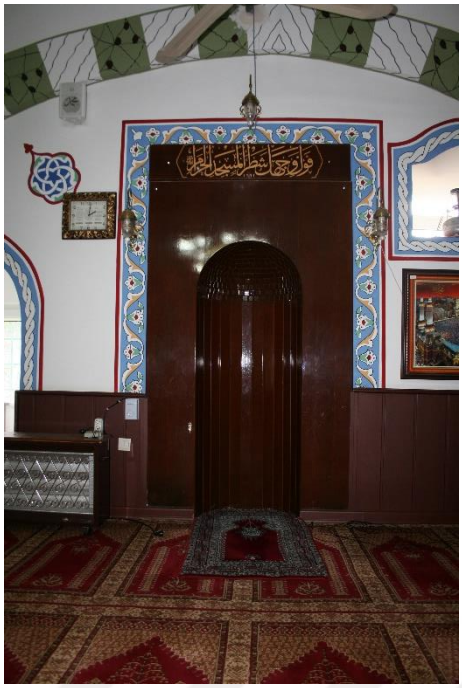

Fotoğraf 2.123 Harime Giriş Kapısı

Kare planlı, tek kubbeli harim beş adet alt sıra, bir adet üst sıra olmak üzere toplamda altı adet pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.124). Yakın zamanda onarım geçirmiş olan harim son derece sağlamdır. Harimin güney duvarına ahşap bir mihrap yerleştirilmiş olup orijinal değildir (Fotoğraf 2.125). Kubbeye pandantiflerle geçiş sağlanmıştır. Yapının kubbesinde çeşitli boyalı nakışlar bulunmaktadır. Kubbe göbeği sekiz dilime ayrılarak her bir dilim içerisinde mavi ve kahverengi renklerde çiçek motifleri işlenmiştir (Fotoğraf 2.126). Yakın zamanda yapıda gerçekleştirilen bir onarımda söz konusu motifler yeniden boyanarak orijinalliğini yitirmiştir. Son derece başarısız bir restorasyon geçiren kubbenin etek kısmına yeni süslemeler yapılmıştır.

Fotoğraf 2.124 Harim Bölümü

Fotoğraf 2.125 Mihrap

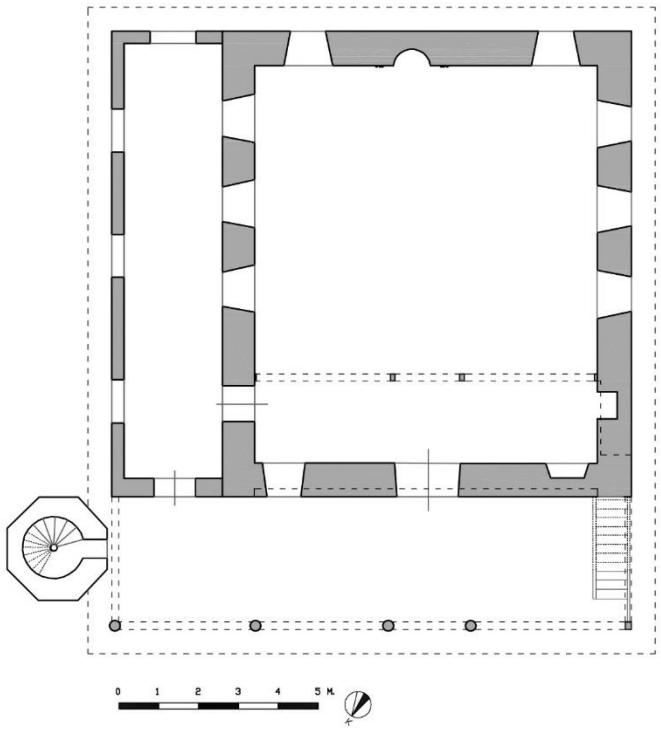
Fotoğraf 2.126 Kubbeden Detay

Camili Köyü Camisi giriş kapısı üzerinde yer alan müftülük tabelasına göre M.1872 yılında yaptırılmıştır. Banisi ve mimarı belli olmayan yapı hakkında Cumhurbaşkanlığı Devlet arşivinde de bir bilgi bulunmamaktadır. Giriş kapısı üzerinde yazan tarihin kaynağı belli olmamakla birlikte, yapının sahip olduğu mimari, yapım tekniği ve yapı elemanlarının

nitelikleri ile sahip olduğu kalemişi süslemelerdeki motiflerin 19.yüzyıl modasına uygun olması da dikkate alındığında yapıyı 19.yüzyılın ikinci yarısına tarihlemek yerinde olacaktır.

2.1.1.12. Elmalı Bayralar Köyü Camisi

Yapı, Elmalı İlçesi'nin 15km. güneyinde yer alan Bayralar Köyü'nde bulunmaktadır. Köyün merkezine konumlandırılmış olan eser, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır (Fotoğraf 2.129) (Çizim 2.12). İçten düz ahşap tavan ve bağdadi kubbe ile örtülü olan yapı, dışarıdan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır. Kuzey doğu köşede kesme taş malzemeden inşa edilmiş tek şerefeli bir minareye sahiptir. Üzerinde yer alan mermer levhaya göre 1895 yılında yaptırılmıştır. Yapı bugün Kuran Kursu olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.12 Bayralar Köyü Camisi Planı

Çizim: Serkan KILIÇ

Fotoğraf 2.127 Caminin Genel Görünüşü

Yapının üzeri sıvalı ve boyalıdır ancak yer yer dökülen sıvalardan, ahşap hatıllar arasına kerpiç malzeme doldurularak hımış duvar tekniğinde inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kerpiç malzeme dışında, kapı ve pencere doğramalarında, mihrap çerçevesinde, minber ile kadınlar mahfili ve üst örtüde ahşap malzeme kullanılmıştır.

Kuzey cephe giriş cephesi olup, beş ahşap sütün ile dört bölüme ayrılmış bir son cemaat yeri bulunmaktadır (Fotoğraf 2.130). Ortada yer alan kemerle son cemaat yerine girilmektedir. Son cemaat yerinin batı köşesinde yer alan 12 basamaklı ahşap merdiven ile kadınlar mahfiline çıkılmaktadır (Fotoğraf 2.131). Bu bölümün güney duvarında harime girişi sağlayan kapı ile birlikte kapının hemen üstüne yerleştirilmiş iki adet dikdörtgen formlu, ahşap kapaklı pencere yer almaktadır. Yine aynı duvarda, giriş kapısının doğu kolunda ahşap kapaklı bir başka pencere bulunmaktadır. Son cemaat yerinin güney duvarının doğu köşesine ise Kuran Kursuna girişi sağlayan ahşap bir kapı yapılmıştır. Minareye giriş de son cemaat yerinden sağlanmaktadır. Caminin doğu cephesinde dikdörtgen formlu iki adet ahşap pencere yer almaktadır (Fotoğraf 2.132). Güney cephede üç adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 2.133). Ancak cephenin doğu köşesindeki pencere diğer iki pencereye göre daha yüksektir. Caminin batı cephesinde ise dikdörtgen formlu üç adet alt sıra penceresi ile üç adet kare formlu ve ahşap kafesli üst sıra penceresi yer almaktadır (Fotoğraf 2.134).

Fotoğraf 2.128 Caminin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.129 Kadınlar Mahfiline Ulaşımı Sağlayan Kapı

Fotoğraf 2.130 Caminin Güney- Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.131 Caminin Güney Cephesi

Fotoğraf 2.132 Caminin Batı Cephesi

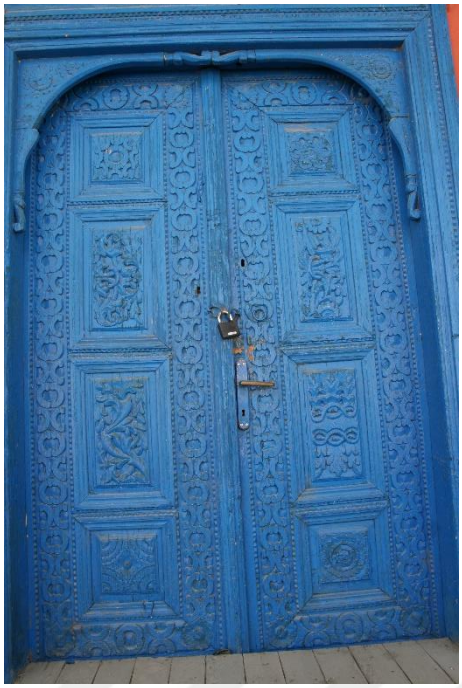
Harime girişi, kuzey cephenin ortasına açılmış olan düz lentolu, iki kanatlı oldukça süslü olan ahşap kapı sağlamaktadır (Fotoğraf 2.135). Ahşap kapı kanatlarının üst kısmı basık kemerli bir uygulama ile düzenlenmiştir. Kemer köşeleri gülbezekler ile bezenmiştir. Kıvrık dallarla süslü kapı alınlığının tam ortasına daire formlu mermer bir kitabe yerleştirilmiştir. Kitabede 1309 tarihi okunmaktadır (Fotoğraf 2.136). Kapı kanatları dörder panoya ayrılarak içleri çiçekler, kıvrık dallar ve yapraklarla kaplanmıştır. Panoların dışında kalan kısımlar ise, C kıvrımlarının ters ve düz olarak yerleştirilmesiyle oluşturulan bir kompozisyon ile doldurulmuştur (Fotoğraf 2.137).

Fotoğraf 2.133 Harime Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.134 Harime Giriş Kapısı Detay

Fotoğraf 2.135 Harime Giriş Kapısı Detay

Kuzey-güney doğrultulu harim PVC sistem ile ikiye bölünmüştür (Fotoğraf 2.138). Yedi adet alt sıra penceresi ile aydınlatılan harimin batı duvarında dışarıdan görülen üst sıra pencerelerinin iç kısımda kapatılmış olduğu dikkati çekmektedir (Fotoğraf 2.139). Güney cephenin ortasına mihrap yerleştirilmiş olmakla birlikte harimi ikiye bölen uygulama sebebiyle bir kısmı kapanmıştır. Son derece sade olan mihrap nişinin çevresini sade bir ahşap çerçeve kaplamaktadır (Fotoğraf 2.140). Mihrabın batısına ise basit bir minber konulmuştur. Minber kapısının tepeliği en süslü kısmı oluşturmaktadır Ajur tekniğinde yapılmış bitkisel bezeme ve ortasına yerleştirilmiş olan "Maşallah 1309" yazısı dikkate değerdir (Fotoğraf 2.141). Harimin doğu cephesi ise sınıf olarak kullanılmak üzere harimden ayrılarak, kapatılmıştır (Fotoğraf 2.142). Kuzey cephede ise beş ahşap direğin taşıdığı bir kadınlar mahfili bulunmaktadır. Dışarıdan girişin olduğu mahfil kuzey duvarında yer alan iki pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.143).

Fotoğraf 2.136 Harim Bölümü

Kaynak: Serkan Kılıç Arşivi

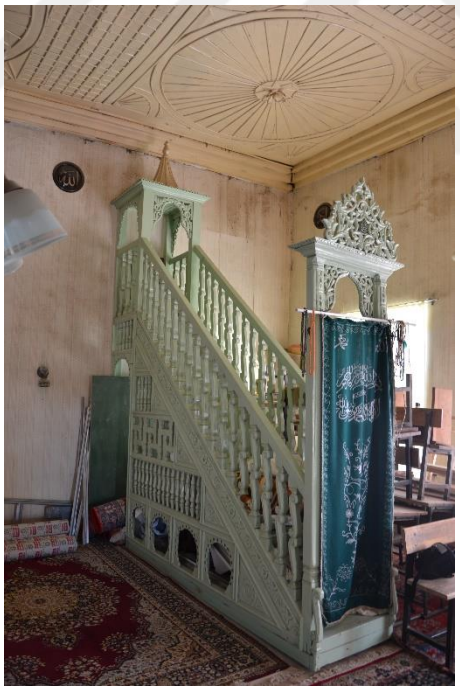

Fotoğraf 2.137 Batı Cephe Detay

Fotoğraf 2.138 Mihrap

Kaynak: Serkan Kılıç Arşivi

Fotoğraf 2.139 Minber

Kaynak: Serkan Kılıç Arşivi

Fotoğraf 2.140 Harimin İçinde Yer Alan Sınıf

Kaynak: Serkan Kılıç Arşivi

Fotoğraf 2.141 Kadınlar Mahfili

Kaynak: Serkan Kılıç Arşivi

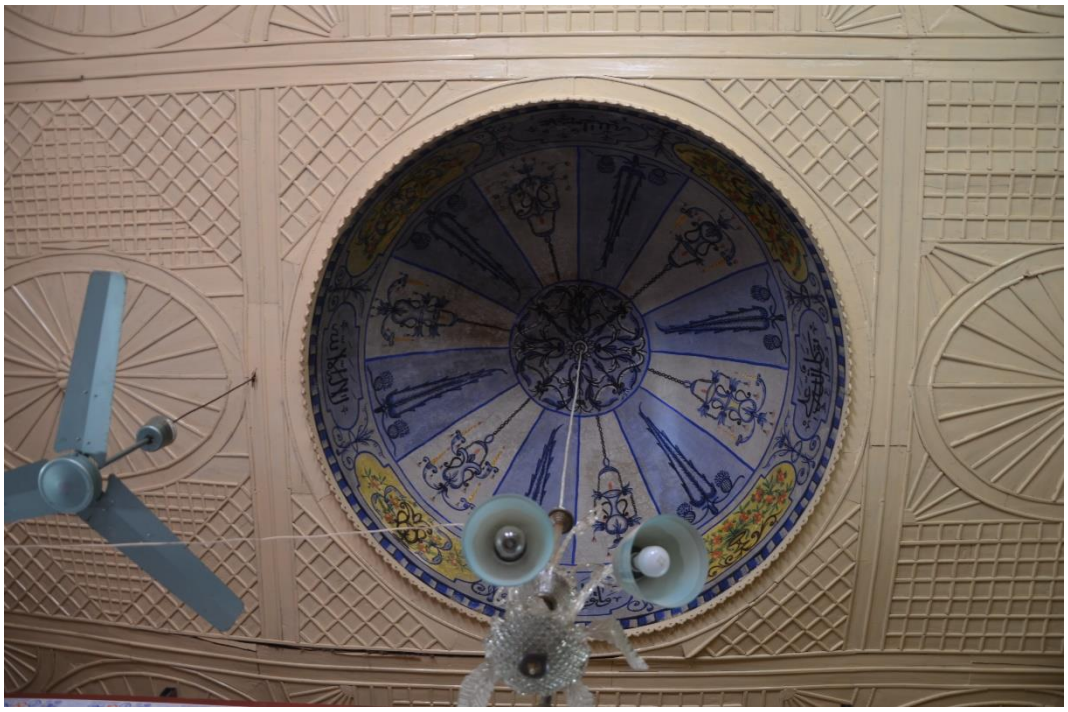
Harimin üzeri düz ahşap tavanla örtülmüştür (Fotoğraf 2.144). Tavanın merkezinde sembolik bağdadi bir kubbe yer almaktadır. Kubbenin iç yüzeyi ise mavi ve bej zemin üzerine mavi, sarı ve yeşil renklerin hâkim olduğu bitkisel süslemelerle bezenmiştir. Kubbe göbeği 12 parçaya ayrılarak yüzeyleri sırasıyla, servi ağacı, zincirli şamdan ve kandil motifleriyle

doldurulmuştur. Kubbe eteği ise kitabeler ve bitkisel süslemelerle bezenmiştir (Fotoğraf 2.145). Üst örtüde kubbe dışında kalan diğer kısımlara, merkezden çevreye dağılan ışınsal bir kompozisyona sahip tavan göbekleri yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.146).

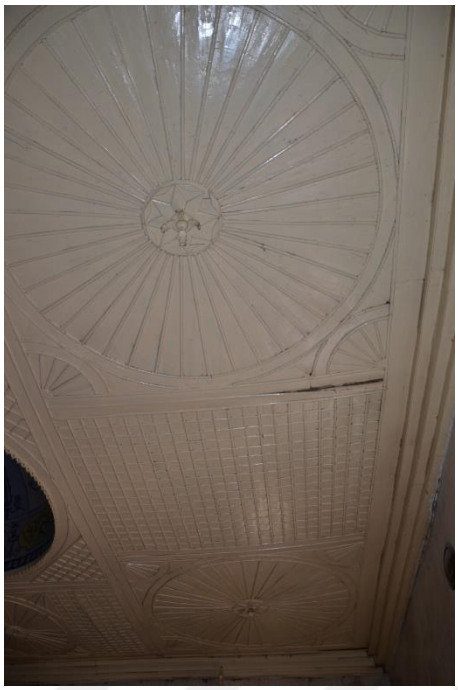
Fotoğraf 2.142 Caminin Üst Örtüsü

Kaynak: Serkan Kılıç Arşivi

Fotoğraf 2.143Caminin Bağdadi Kubbesi

Kaynak: Serkan Kılıç Arşivi

Fotoğraf 2.144 Üst Örtü Detay

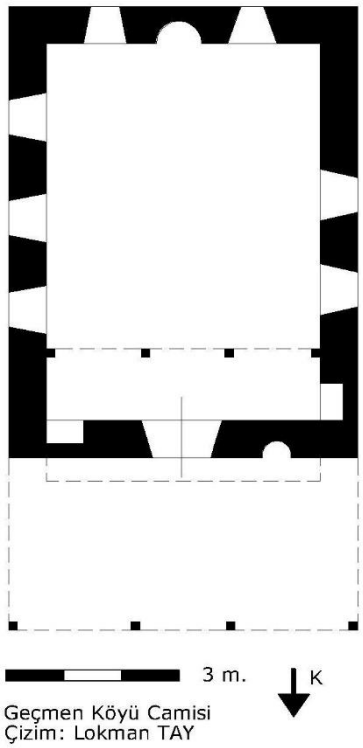
Kaynak: Serkan Kılıç Arşivi

Giriş kapısı üzerinde bulunan mermer kitabeye göre 1895 yılında inşa edilen yapının yine giriş kapısı üzerinde yer alan ve Osmanlıca rakamlarla düşülmüş olan tarihine göre 1891-1892 yıllarında inşa edilmiştir. Yapı hakkında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bir bilgi bulunamamıştır. Ancak Elmalı ile ilgili yapılmış olan çalışmalarda Bayralar köyünde yer alan camiyle ilgili şöyle bir bilgi yer almaktadır*: Elmalı'nın Bayralar nam-ı diğer Subaşı Köyü'nde İdriszade Ömer Ağa tarafından yaptırılan caminin 1874 yılında hatibi Mehmed Efendi olup vefatıyla yerine 1911 yılında büyük oğlu Abdullah Efendi geçmiştir "*[134] . Yapı ile ilgili olan bir diğer çalışma ise eserin üzerinde yer alan 1891 tarihini dikkate almış ve yapıyı 19.yüzyılın sonuna tarihlemiştir[135]. Vakıf kaydında bahsedilen caminin bizim çalışmamızı oluşturan yapı olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak arazi çalışması sırasında köyde ilgili tarihlere ait ikinci bir cami ile karşılaşılmamıştır. Köy sakinlerinden de böyle bir bilgi alınmamıştır. Eğer 1874'te bizim yapımıza hatip tayin edilmiş ise yapı en erken 1874 yılında tamamlanmış demektir. O halde mermer levha ve kitabede yer alan tarihler tartışmaya açık hale gelmektedir. Bayralar Köyü cami 1874'ten önce inşa edilmiş ve önce 1891'de ardından da 1895'de onarım geçirmiş olabilir. Tüm bu veriler ışığında caminin en erken 1874 en geç ise 1895 yılları arasında son şeklini almış olduğunu söyleyebiliriz.

[134] Durgun, 2014: 184.
[135] Kılıç, 2018: 422.

2.1.1.13. Elmalı Geçmen Köyü Camisi

Yapı, Elmalı İlçesi'nin 9 km. doğunda yer alan Geçmen Köyü'nde bulunmaktadır. Köyün merkezine konumlandırılmış olan eser, kuzey-güney doğrultuda kareye yakın dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır (Fotoğraf 2.147) (Çizim 2.13). İçten düz ahşap tavanla örtülü olan yapı, dışarıdan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır. Üzerinde yer alan inşa kitabesine göre 1894 yılında yaptırılmıştır. Ancak mimarı ve banisi belli değildir. Yapı 2000 yılında köye yeni bir caminin yapılmasıyla birlikte ibadete kapatılmıştır.

Çizim 2.13 Geçmen Köyü Camisi Planı

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.145 Caminin Genel Görünüşü

Yapının üzeri sıvalı ve boyalıdır ancak yer yer dökülen sıvalardan caminin kerpiç malzemeden inşa edilmiş olduğu görülmektedir. Kerpiç malzeme dışında, kapı ve pencere doğramaları, minberi, kadınlar mahfili ile üst örtüsü ve taban döşemesinde ahşap malzeme kullanılmıştır.

Caminin etrafı moloz taşlarla yapılmış bir istinat duvarı ile çevrilidir. Kuzey cephe giriş cephesi olup, istinat duvarının tam ortasına yerleştirilmiş ahşap kapıdan son cemaat yerine geçilmektedir (Fotoğraf 2.148). Son cemaat yeri ahşap ayakların taşıdığı üç kemer ile üç bölüme ayrılmıştır. Ortada yer alan kemer sivri kemer olup, yanlarda yer alan diğer iki kemer ise bursa tipi kemerdir. Ortada yer alan kemere giriş kapısı yerleştirilmiştir diğer iki kemer ise ahşap ile kapatılarak burası yarı kapalı bir mekân haline dönüştürülmüştür. Son cemaat yerinin batı köşesinde yer alan beş basamaklı ahşap merdiven ile kadınlar mahfiline çıkılmaktadır (Fotoğraf 2.149). Yine son cemaat yerinin batı duvarına sonradan ahşap bir tuvalet eklenmiştir. Kadınlar mahfili son cemaat yerinde beden duvarlarından dışarı taşıntı yapmaktadır. Mahfilin taşıntı yapan bu kısmında ise kalemişi süslemeler yer almaktadır. Mahfile giriş kapısının hemen yanına vazodan çıkan mavi, kırmızı renkli çiçekler işlenmiştir (Fotoğraf 2.150). Daha sonra bir adet kare formlu pencere yer almaktadır. Pencereden sonra harime girişi sağlayan kapı bulunmaktadır. Kapının devamında ise yine kare formlu bir adet pencere ve onun yanında yine vazodan çıkan çiçekler görülmektedir (Fotoğraf 2.151). Duvar üst sırasında ise mavi- kırmızı renkli basit süslemeler duvar boyunca devam etmektedir. Son cemaat yerinin doğu ve batı kolları orta kısma göre bir basamak yükseltilmiştir. Bu kolların

kapatılmış olan kemer önlerine basit ahşap sekiler yerleştirilmiştir. Sekilerin alt kısımlarına da ahşaplar çakılarak ayakkabı rafları meydana getirilmiştir (Fotoğraf 2.152). Caminin doğu cephesinde dikdörtgen formlu üç adet ahşap pencere yer almaktadır. Ayrıca bir adet de üst sıra penceresi görülmektedir (Fotoğraf 2.153). Güney cephe ise arazinin eğiminden dolayı oldukça yüksektir. Bu cephede de iki adet dikdörtgen formlu ahşap parmaklıklı pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 2.154). Batı cephe ise doğu cephedeki pencerelerle aynı özellikleri göstermektedir. İki adet alt sıra, bir adet de kadınlar mahfiline ait olan üst sıra penceresi yer almaktadır.

Fotoğraf 2.146 Caminin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.147 Kadınlar Mahfiline Ulaşımı Sağlayan Kapı

Fotoğraf 2.148 Son Cemaat Yerinde Bulunan Kalemişi Detay

Fotoğraf 2.149 Son Cemaat Yerinde Bulunan Kalemişi

Fotoğraf 2.150 Son Cemaat Yerinde Bulunan Sekiler

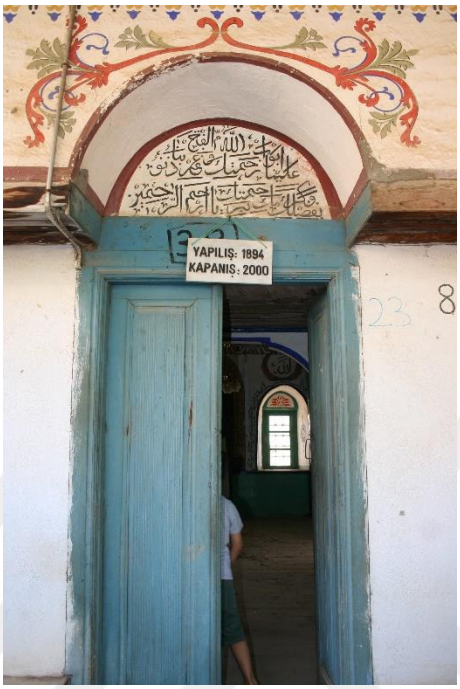
Fotoğraf 2.151 Caminin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.152 Caminin Güney Cephesi

Caminin harim bölümüne kuzey cephenin ortasına yerleştirilmiş olan dikdörtgen formlu ahşap kapıdan geçilmektedir. Kapının üst kısmı dışarı taşıntı yapan mahfil kısmından yuvarlak bir kemer ile içeri çökertilmiştir (Fotoğraf 2.155). Kemerin üst kısmında kırmızı renkli kıvrık dallar üzerine yaprak motiflerinin işlendiği bir süsleme yer almaktadır (Fotoğraf 2.156). Kemer alınlığında ise, üç satırlık kitabe dikkati çekmektedir. Kitabe şu şekildedir:

"Allahümeftah Aleyna Ebvaberahmeti
Veğfir Zünübena
Bi Fazlike Ve Kerameke Birahmetike Ya Erhamerrahim"

Fotoğraf 2.153 Harime Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.154 Kapı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Kitabenin altına mermer bir levha üzerine yapının inşa tarihi ile kapanış tarihi yazılmıştır. Kuzey-güney doğrultulu harim yedi adet alt sıra, bir adet de üst sıra olmak üzere toplam sekiz pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.157). Harimin batı duvarında yer alan pencerelerin aralarında ve üstlerinde çok sayıda kalemişi süsleme bulunmaktadır. Duvar üst hizasında kırmızı ve yeşil renkli yaprak dizisi görülmektedir ve yaprak dizisi tüm harimi çevrelemektedir. Batı duvarda yer alan yaprak dizisinin altında kırmızı çiçekli çelenk motiflerinin içerisinde sırasıyla "Hasan, Ömer ve Ebubekir" isimleri yazılmıştır (Fotoğraf 2.158). Çelenk motiflerinin arasına ise dikdörtgen bir çerçeve içerisinde "Besmele" işlenmiştir. İçten yuvarlak kemerli olan pencerelerin çevresine, kemer alınlığına da çeşitli basit kalemişi süslemeler yapılmıştır (Fotoğraf 2.159). Yapının güney cephesinin ortasına mihrap nişi yerleştirilmiştir. Mihrap nişinin içi yeşil renkli perde motifi ve perde motifinin ortasından sarkan kandil ile bezenmiştir. Nişi oluşturan çerçeve boyunca "Ayetel Kürsi" yazmaktadır[136] (Fotoğraf 2.160). Mihrap nişinin alınlığında ise mihrap ayeti olarak bilinen "Al-i İmran" suresinin 37.ayetinin bir kısmı yer almaktadır[137]. Mihrabın iki yanında birer adet pencere bulunmaktadır. Pencerelerin üst kısımlarında çelenk motiflerinin içerisinde "Allah" ve "Muhammed" isimleri yazmaktadır. Pencerelerin çevrelerinde yine basit kalemişi süslemeler dikkati çekmektedir. Güney cephenin batı köşesine sonradan yeşil renkli yağlı boyayla boyanmış olan minber yerleştirilmiştir. Son derece sade olan minber basit bir düzenlemeye sahiptir (Fotoğraf 2.161). Güney duvarın doğu köşesine ise bir servi ağacı motifi işlenmiştir. Harimin doğu duvarında üç adet pencere bulunur. Pencerelerde yer alan kalemişi süslemeler diğer cephelerle aynı özelliklere sahiptir. Pencere üstlerinde bu kez, "Osman, Ali ve Hüseyin" isimleri okunmaktadır (Fotoğraf 2.162). İsimlerin yazılı olduğu motiflerin aralarında ise "Kelime-i Tevhid" ile "İhlas Suresi" yazılmıştır. Duvarın güney ucuna ise Selimiye Camisi olabileceğini düşündüğümüz bir cami tasviri yapılmıştır. Camiye ait dört minare aşağı doğru uzatılarak hat ile "Ya Hal" sözcüğü aynalı olarak yazılmıştır. Harimin kuzey cephesinde ahşap ayakların taşıdığı kadınlar mahfili yer almaktadır. İkisi duvara gömülü ikisi serbest olan dört ayak bursa tipi kemerlerle birbirine bağlanmıştır (Fotoğraf 2.163). Mahfilin alt kısmındaki kuzey duvarda tüm harimde olduğu gibi kalem işi süslemeler yer almaktadır. Ayrıca mahfilin altındaki bu kısmın kuzey ve batı duvarına nişler açılarak dolap vazifesi görmesi sağlanmıştır (Fotoğraf 2.164). Dışarıdan girişin sağlandığı kadınlar mahfili oldukça ilginç bir düzenlemeye sahiptir. Kuzey cephe mahfil katında genişletilerek

[136] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-255/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 27.05.2020

[137] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/al-i-imran-suresi-3/ayet-37/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 27.05.2020

dışarı taşırılmıştır. Harime bakan kısmı ahşap camekânlarla kapatılmıştır. Camekânların alt kısmına ise sırasıyla dört büyük melek ile Bilal-i Habeşi'nin isimleri yazılmıştır. Kuzey cephesinde yer alan iki pencere ile aydınlatılan mahfilin, güney cephesinde camekânların duvar ile birleştiği yere bir pencere açılarak, yapının çatısına geçiş sağlanmıştır (Fotoğraf 2.165).

Fotoğraf 2.155 Caminin Harim Bölümü

Fotoğraf 2.156 Caminin Batı Cephesi

Fotoğraf 2.157 Pencere Detay

Fotoğraf 2.158 Mihrap

Fotoğraf 2.159 Minber

Fotoğraf 2.160 Caminin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.161 Caminin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.162 Mahfilin Altında Yer Alan Dolap

Fotoğraf 2.163 Kadınlar Mahfili

Ahşap taban döşemesine sahip olan harimin üzeri düz ahşap tavanla örtülüdür. Orta kısma ise, Merkezden çevreye dağılan ışınsal bir kompozisyona sahip tavan göbeği yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.166). Bugün kullanılmayan cami, gerek tavan göbeği ile gerekse üzerinde bulundurduğu kalem işi süslemeler ile oldukça zengin bir süsleme programına sahiptir.

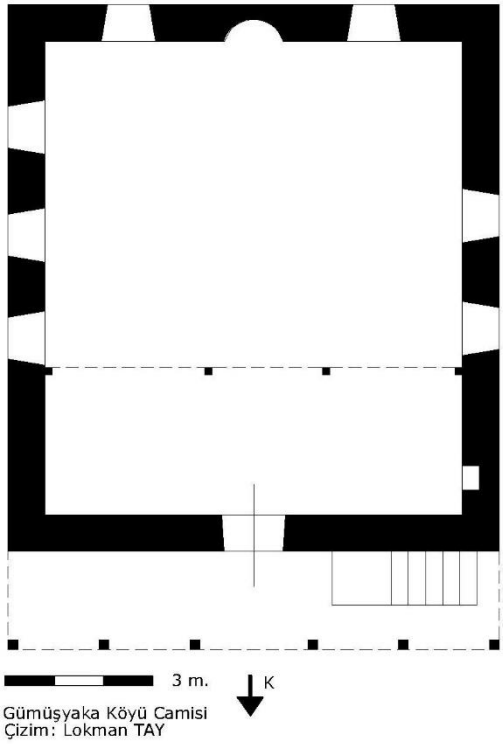
Fotoğraf 2.164Caminin Üst Örtüsü

Giriş kapısı üzerinde bulunan mermer kitabeye göre 1894 yılında inşa edilen yapı hakkında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde de bir bilgi bulunamamıştır. Ancak Elmalı ile ilgili yapılmış olan çalışmalarda Geçmen köyünde yer alan caminin bir vakıf kaydının olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu bilgiye göre " *Elmalı'nın Geçmen Köyü ahalisinden Koca Ali oğlu Hacı Ali 500 kuruş, Ömer oğlu Musa 600 kuruş, Mehmed oğlu Hacı Kerim 500 kuruş, Yusuf Çavuş oğlu Ali 400 kuruş olmak üzere toplam 2000 kuruşun %9 hesabıyla olunmasını rica ettikleri ve senelik olan 180 kuruştan 160 kuruşunun köyde yeni yapılan caminin hatibine verilmesini, kalan 20 kuruşun ise cami tamiri için harcanmasını şart koşarak 1914 yılında köyahalisinden Küçük Hasan oğlu Mehmed Efendi bin Hasan bin Yusuf'u mütevelli tayin etmişlerdir".* [138] Verilen bu bilgi ile kapı üstünde yer alan tarih karşılaştırıldığında her iki tarihin uyumlu olduğu görülmektedir. 1894 yılında yapılan caminin vakfiyesi inşasından sonra hazırlanmış olmalıdır. Arazi çalışması sonucunda da elde edilen bilgiler göz alındığında da yapının inşa tarihi olarak 1894 yılını kabul etmekteyiz.

2.1.1.14. Elmalı Gümüşyaka Köyü Camisi

Yapı, Elmalı İlçesi'nin 14 km. kuzeyinde yer alan Gümüşyaka Köyü'nde bulunmaktadır. Eğimli bir arazi üzerine kurulu olan eser, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir (Fotoğraf 2.167) (Çizim 2.14). İçten düz ahşap tavanla örtülü olan yapı, dışarıdan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır. Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan yapının ne zaman yaptırıldığı belli değildir. Ancak duvarlardan birinin üzerinde 1955 tarihi yazmaktadır. Bu tarih yapı içinde yer alan kalemişi süslemelerin yapıldığı yılı işaret etmektedir. Yapı bugün ibadete kapalıdır.

[138] Durgun, 2014: 185.

Çizim 2.14 Gümüşyaka Köyü Camisi Planı

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.165 Caminin Genel Görünüşü

Yapının üzeri sıvalı ve boyalıdır ancak yer yer dökülen sıvalardan caminin, toprak seviyesinde moloz taş, diğer kısımlarda kerpiç ve ahşap hatıl kullanılarak inşa edilmiş olduğu

anlaşılmaktadır. Kerpiç ve taş malzeme dışında, kapı ve pencere doğramaları, minberi, kadınlar mahfili ile üst örtüsü ve taban döşemesinde ahşap malzeme kullanılmıştır.

Eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiş olan yapı yol kotunun altında kalmıştır. Kuzey cephe giriş cephesi olup, bursa tipi kemerlerle beş bölüme ayrılmış son cemaat yeri bu cephede yer almaktadır. Ayrıca cephenin ortasından açılan çift kanatlı ahşap bir kapıdan harime giriş sağlanmaktadır (Fotoğraf 2.168). Son cemaat yerinin batı köşesinde yer alan beş basamaklı ahşap merdiven ile kadınlar mahfiline çıkılmaktadır. Kuzey cephenin duvarlarında servi ağaçları ile vazodan çıkan çiçek motifleri yer almaktadır. Ayrıca duvar üzerinde "Kasım 1955" tarihi yer almaktadır. Söz konusu tarih yapı da yer alan kalemişi süslemelerin yapıldığı tarih olmalıdır (Fotoğraf 2.169). Caminin doğu cephesinde dikdörtgen formlu üç adet ahşap pencere yer almaktadır. Ayrıca cephenin güney ve kuzey köşelerine yerleştirilmiş iki adet kare formlu üst sıra penceresi görülmektedir (Fotoğraf 2.170). Güney cephede iki adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 2.171). Cephenin ortasında bir adet yuvarlak üst sıra penceresi yer almaktadır. Batı cephe ise doğu cephedeki pencerelerle aynı özelliklere sahip üç adet alt sıra penceresi ile güney ve kuzey köşelere yerleştirilmiş iki adet kare formlu dikdörtgen üst sıra penceresi görülmektedir.

Fotoğraf 2.166 Caminin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.167 Kuzey Duvarda Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 2.168 Caminin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.169 Caminin Güney Cephesi

Caminin harim bölümüne kuzey cephenin ortasına yerleştirilmiş olan dikdörtgen formlu çift kanatlı ahşap kapıdan geçilmektedir (Fotoğraf 2.172). Kapının üzerinde kahverengi çerçeveye sahip bir pano içerisine Zümer Suresinin 73. Ayeti yazılmıştır[139].

Fotoğraf 2.170 Harime Giriş Kapısı

[139] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/zumer-suresi-39/ayet-73/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 23.5.2021.

Kitabenin üzerinde ise "Allah" yazılı basit bir pano bulunmaktadır. Kuzey-güney doğrultulu harim sekiz adet alt sıra, üç adet de üst sıra olmak üzere toplam 11 pencere ile aydınlatılmaktadır. Harimin batı duvarında yer alan pencerelerden güney köşede olan sonradan kapatılmıştır. Cephede yer alan pencerelerin aralarında ve üstlerinde çok sayıda kalemişi süsleme bulunmaktadır. Duvar üst hizasında kırmızı ve yeşil renkli yaprak dizisi görülmektedir ve yaprak dizisi tüm harimi çevrelemektedir. Batı duvarda yer alan yaprak dizisinin altında kırmızı çiçekli çelenk motiflerinin içerisinde sırasıyla "Ömer, Ali ve Hasan," isimleri yazılmıştır (Fotoğraf 2.173). İçten yuvarlak kemerli olan pencerelerinin çevresine, kemer alınlığına da çeşitli basit kalemişi süslemeler yapılmıştır (Fotoğraf 2.174). Yapının güney cephesinin ortasına mihrap nişi yerleştirilmiştir. Mihrap nişinin içi yeşil renkli perde motifi ile bezenmiştir. Mihrap nişinin alınlığında mihrap ayeti olarak bilinen "Al-i İmran" suresinin 37.ayetinin bir kısmı yer almaktadır[140]. Mihrabın iki yanında birer adet pencere bulunmaktadır. Pencerelerin üst kısımlarında çelenk motiflerinin içerisinde "Allah" ve "Muhammed" isimleri yazmaktadır (Fotoğraf 2.175). Pencerelerin çevrelerinde yine basit kalemişi süslemeler dikkati çekmektedir. Güney cephenin batı köşesine minber yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.176). Minber kapı açıklığı yuvarlak kemerle geçilmiştir. Giriş tepeliğinde daire içine yerleştirilmiş altı kollu yıldız onun da üzerinde hilal motifi yer almaktadır. Üçgen formundaki aynalık yatay yönlerde dikdörtgen panolara ayrılmıştır. Pano içlerine papatya motifleri işlenmiştir. Güney duvarın batı köşesine ise vaaz kürsüsü yerleştirilmiştir. Harimin doğu duvarında iki adet pencere bulunur. Pencerelerde yer alan kalemişi süslemeler diğer cephelerle aynı özelliklere sahiptir. Pencere üstlerinde bu kez, "Osman, Ali ve Hüseyin" isimleri okunmaktadır (Fotoğraf 2.177). Harimin kuzey cephesinde ahşap ayakların taşıdığı kadınlar mahfili yer almaktadır. İkisi duvara gömülü ikisi serbest olan dört ayak, bursa tipi kemerlerle birbirine bağlanmıştır (Fotoğraf 2.178). Mahfilin alt kısmındaki kuzey duvarda tüm harimde olduğu gibi kalem işi süslemeler yer almaktadır. Ayrıca mahfilin altındaki bu kısmın batı duvarına ahşap kapaklı dolap yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.179). Dışarıdan girişin sağlandığı kadınlar mahfilinin harime bakan kısmı büyük oranda kafesleme tekniğinde ahşap camekânlarla kapatılmıştır. Ancak batı yöndeki bölümün küçük bir kısmında da kafesleme tekniği görülmekle birlikte korkuluk kısımlarında dikdörtgen panolu açıklıklara yer verilmiştir (Fotoğraf 2.180). İki pencere ile aydınlatılan mahfil, harim kısmında görülen kalemişi süslemelerin benzerlerine sahiptir (Fotoğraf 2.181).

[140] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/al-i-imran-suresi-3/ayet-37/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 30.4.2021.

Fotoğraf 2.171 Caminin Batı Cephesi

Fotoğraf 2.172 Pencere Detay

Fotoğraf 2.173 Mihrap

Fotoğraf 2.174 Minber

Fotoğraf 2.175 Caminin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.176 Caminin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.177 Mahfilin Altında Yer Alan Dolap

Fotoğraf 2.178 Kadınlar Mahfili Detay

Fotoğraf 2.179 Kadınlar Mahfili

Ahşap taban döşemesine sahip olan harimin üzeri düz ahşap tavanla örtülüdür. Orta kısma ise, bağdadi kubbe yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.182). Kubbe eteği ve karnında da kalemişi süslemeler görülmektedir. Bugün kullanılmayan cami gerek minber süslemeleri gerekse içinde bulundurduğu kalem işi süslemeler ile oldukça zengin bir süsleme programına sahiptir.

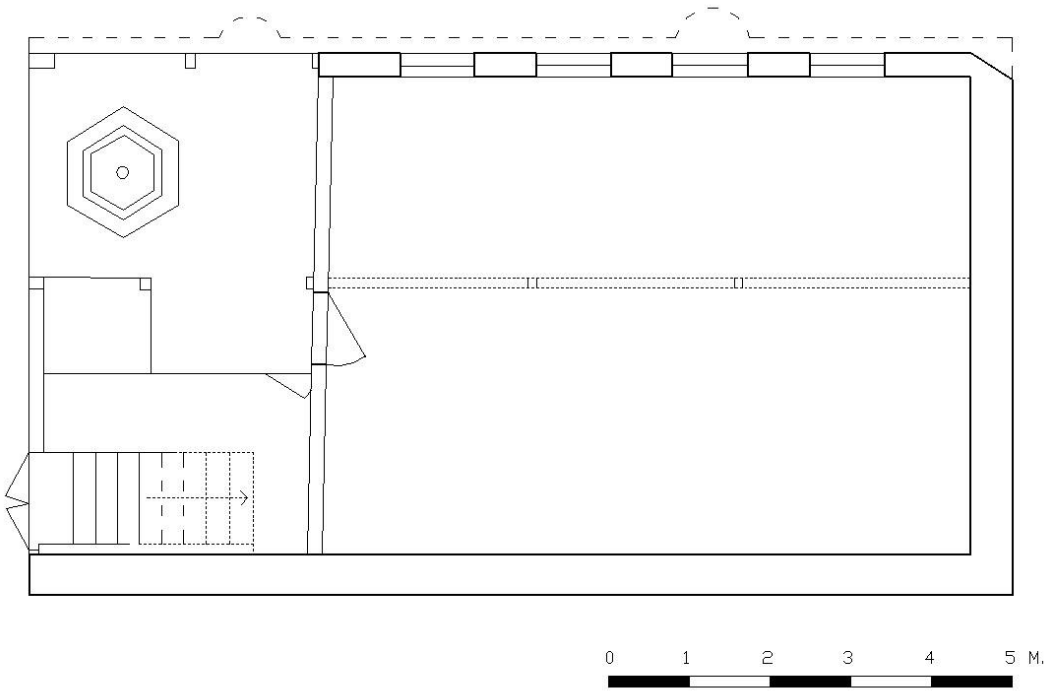

Fotoğraf 2.180 Caminin Üst Örtüsü

Yapı üzerinde eseri tarihlendirebileceğimiz bir kitabe bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde de bir bilgi bulunamamıştır. Ancak Elmalı ile ilgili yapılmış olan çalışmalarda Gümüşyaka köyünün eski adının Dire olduğu ve köyde yer alan caminin bir vakıf kaydının olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu bilgiye göre "*Elmalı'nın Dire Köyünde Hacı Salih oğlu Cafer Efendi tarafından inşa ettirilen camiye, 1904 yılında bani tarafından Şakir Efendi oğlu Hafiz İsmail Efendi mütevelli atanmış ve 2000 kuruş vakfedilmiştir."*[141] Verilen bu bilgiye göre 1904 yılında vakıf kaydı düzenlenen caminin söz konusu tarihten önce inşasının tamamlanmış olması gerekmektedir. Ayrıca Elmalı'nın başka bir köyü olan Geçmen'de yer alan cami ile Gümüşyaka Köyü camisi gerek planı gerekse süslemeleri ile aynı özelliklere sahiptir. İki köyün arasındaki mesafe 30 km'dir[142]. Geçmen Köyü caminin inşa tarihi 1894'tür. Tüm bu bilgiler ışığında yapı 1904 yılından hemen önce inşa edilmiş olmalıdır.

2.1.1.15. Elmalı Toklular Mescidi

Yapı, Elmalı ilçesinin merkezinde yer almaktadır. Eser, doğu-batı doğrultulu iki katlı bir plan göstermektedir (Fotoğraf 2.183) (Çizim 2.15-2.16). İçten düz ahşap tavanla örtülü yapı, dışarıdan dört yöne eğimli kırma çatı ile kapatılmıştır. Üzerinde inşa kitabesinin bulunmadığı mescidin kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir.

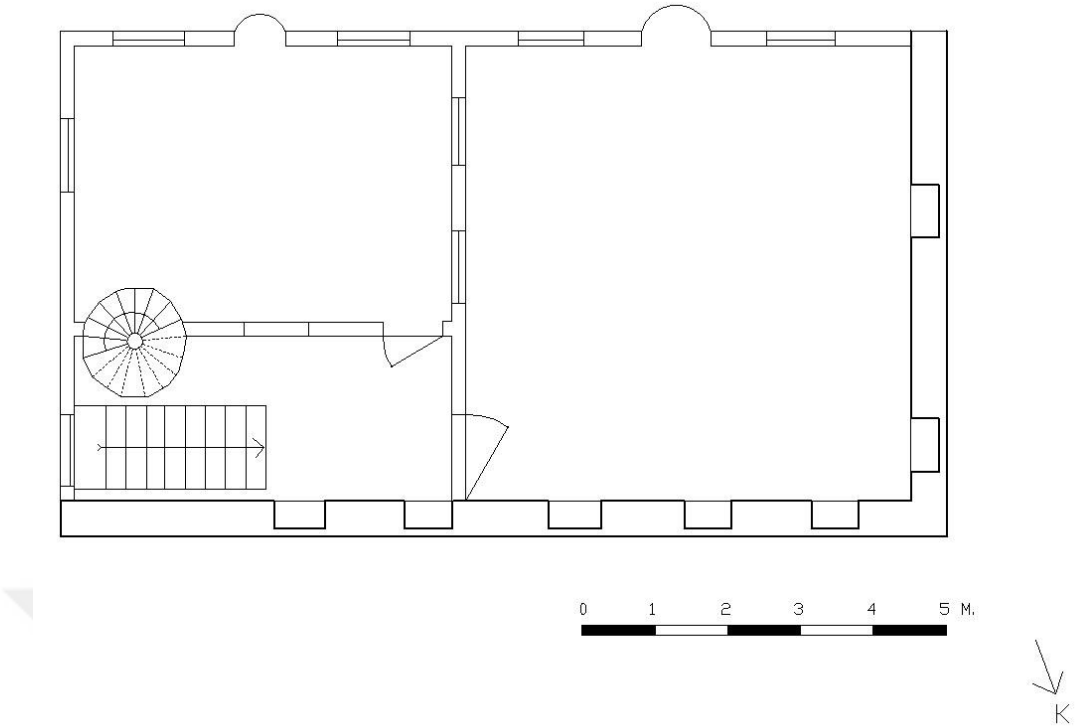

Çizim 2.15 Toklular Mescidi Alt Kat Planı

Çizim: Serkan Kılıç

[141] Durgun, 2018:205.

[142] https://www.google.com/maps/dir/G%C3%BCm%C3%BC%C5%9Fyaka,+07700+Elmal%C4%B1%2FAntalya/Ge%C3%A7men,+Elmal%C4%B1%2FAntalya Erişim Tarihi: 30.4.2021.

Çizim 2.16 Tokular Mescidi Üst Kat Planı

Çizim: Serkan Kılıç

Fotoğraf 2.181 Mescidin Genel Görünüşü

Dışarıdan sıvalı ve boyalı olan yapının yer yer dökülen kısımlarından inşa malzemesinin ahşap ve kerpiç malzeme kullanılarak bağdadi tekniğinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Dıştan son derece bakımlı olan mescit, iç kısımda harap vaziyettedir. Yapının

çatının üzerine sonradan saç malzeme ile kaplandığı anlaşılan ahşap bir minare yerleştirilmiştir. Minare dışında, kapı ve pencere doğramaları ile zemin kaplaması, üst örtüsü ahşap malzemeden yapılmışlardır.

İki katlı inşa edilen yapının doğu cephesi yapıya girişin sağlandığı cephedir. Bu cephenin alt katında, alt kata girişi sağlayan kapı ile üst kata çıkışı sağlayan kapılar yer almaktadır. Ayrıca üst katta iki adet dikdörtgen formlu, ahşap pencere yer almaktadır (Fotoğraf 2.184). Doğu cephenin güney köşesinde yer alan demir kapıdan alt kata geçilmektedir. Aslı halinde tek mekân halinde düzenlenmiş olan bu katta, altıgen formlu bir su deposu bulunmaktadır (Fotoğraf 2.185). Su deposunun bulunduğu kısmın arkasında dikdörtgen bir mekân daha yer almaktadır. Bu bölümde iki ahşap direk üst katı desteklemektedir. Mekânın güney duvarına açılmış olan beş adet pencere ile de aydınlatılması sağlanmaktadır (Fotoğraf 2.186). Bu pencerelerden üç tanesi alt sıra penceresi olup dikdörtgen formlu, ahşap pencerelerdir. Alt sırada yer alan bu pencerelerin ortasına ise üst sırada enine dikdörtgen ahşap pencereler yerleştirilmiştir. Bu bölüme geçişin su deposunun olduğu kısımdan sağlandığını ve kapının sonradan kapatılmış olduğunu düşünmekteyiz.

Fotoğraf 2.182 Mescidin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.183 Su Deposunun Bulunduğu Kısım

Fotoğraf 2.184 Alt Katta Yer Alan Bölüm

Yapının güney cephesi son derece hareketlidir. Cephenin alt katında, birbirinden farklı boyutlarda yedi adet pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerden cephenin doğu köşesine yerleştirilmiş olan iki tanesi dikdörtgen formlu olup, farklı boyutlara sahiplerdir. Cephenin üst

katında, birbirinin aynı dört adet dikdörtgen formlu ahşap pencere ile dışarı taşıntı yapan mihrap nişleri dikkati çekmektedir (Fotoğraf 2.187-2.188). Toklular mescidinin diğer cepheleri ise etrafını saran yapılar nedeniyle kapanmıştır.

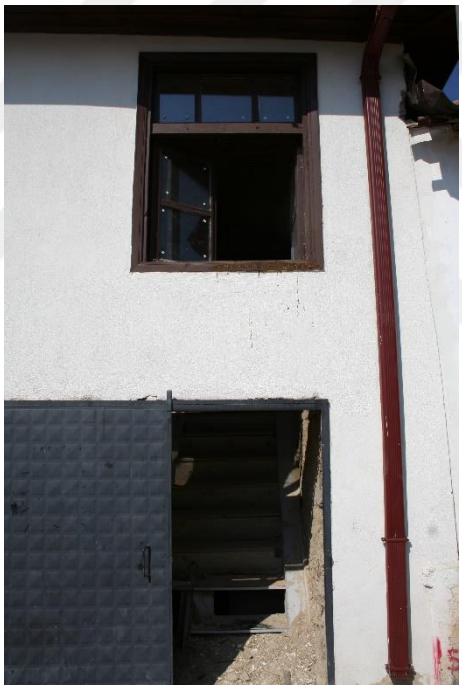
Fotoğraf 2.185 Mescidin Güney Cephesi

Fotoğraf 2.186 Mescidin Güney Cephesi

Mescidin harim kısmına doğu cephenin kuzey köşesine yerleştirilmiş olan demir kapıdan girilmektedir. Bu kapıdan girildikten sonra yedi basamaklı bir merdiven ile harim

kısmına ulaşılmaktadır (Fotoğraf 2.189). Bu kısım iki ayrı bölüm halinde düzenlenmiştir. Merdivenlerin hemen karşısında dikdörtgen planlı, düz ahşap tavan örtülü erkekler kısmı bulunmaktadır (Fotoğraf 2.190). Erkeklere ayrılmış olan bu kısım, güney cephede yer alan iki adet dikdörtgen pencere ile aydınlatılmaktadır. Ayrıca bu cepheye dışarı taşıntı yapan, yuvarlak kemerli bir mihrap yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.191). Mekânın batı duvarında ise güneyde yer alan mekâna açılan dikdörtgen formlu iki adet ahşap pencere bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu mekânın batı duvarında iki, kuzey duvarında üç adet niş yer almaktadır. Batı duvarda yer alan nişlerin dolap kapakları mevcuttur (Fotoğraf 2.192). Erkekler bölümünün üzeri düz ahşap tavan ile örtülü olup, merkeze; iki adet birbirinin içine geçmiş şekilde sekiz kollu yıldız yerleştirilmiştir. Oldukça harap olan duvarlardan yapının inşa malzemesi ve tekniği rahatlıkla anlaşılabilmektedir.

Fotoğraf 2.187 Harime Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.188 Erkekler Bölümüne Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.189 Erkekler Bölümü

Fotoğraf 2.190 Mekânda Yer Alan Dolaplar

Girişin güneyinden ise kadınlara ait olduğunu düşündüğümüz kısma geçilmektedir. Dikdörtgen planlı ve düz tavan örtülü bu kısımda güney cephede iki adet mihrap nişi yer almaktadır. Söz konusu mekân erkekler bölümü ile ortak olan iki pencere dışında; doğu cephede bir, güney cephede ise üç adet dikdörtgen formlu, ahşap pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.193). Ayrıca kuzeydoğu köşede minarenin gövdesinin bir kısmı bulunmaktadır. Diğer mekân gibi son derece harap olan bölümde kerpiç malzeme ile bağdadi tekniğindeki duvar sistemi rahatlıkla görülebilmektedir. Erkek ve kadınlara ayrılan harim kısımları dışında bölümler arası geçişi sağlayan, bir hazırlık mekânı olarak düşünebilecek bir bölüm daha bulunmaktadır. Merdivenlerle ulaşılan bu kısmın kuzey duvarına bir niş yerleştirilmiştir. Doğu duvarında ise minareye ulaşabilmemizi sağlayan kapı bulunmaktadır. (Fotoğraf 2.194).

Fotoğraf 2.191 Kadınlar Bölümü

Fotoğraf 2.192 Minareye Girişi Sağlayan Kapı

Üzerinde inşa kitabesi olmayan yapının ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. İki katlı planı ve özellikle kadınlara ait olduğunu düşündüğümüz mekânda bulunan çift mihrabı ile son derece farklı bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Alt katta yer alan dikdörtgen planlı mekân ile harim kısmı olarak nitelendirdiğimiz kısımda yer alan mekânlar göz önüne alındığında yapının bir mescitten çok daha fazlası olması gerektiği sorusu akla

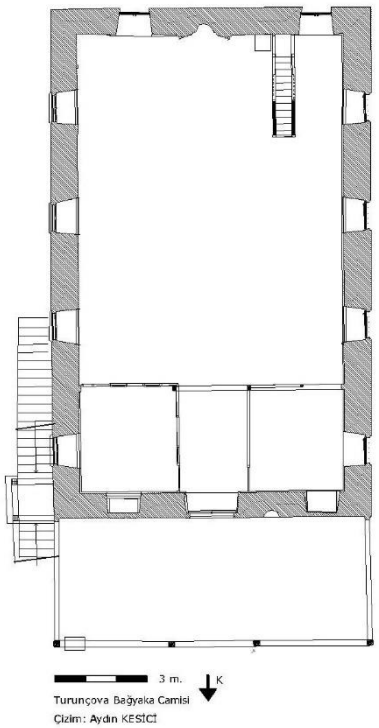
gelmektedir. İçinde bulundurduğu çok sayıda niş ve dolaplar ile kadınlar ve erkeklere ait olduğunuzu düşündüğümüz kısımlar burasının bir sıbyan mektebi mi olduğu sorusunu sormamıza neden olmaktadır. Cumhurbaşkanlığı devlet arşivlerinde bu yönde bir bilgi ile karşılaşılmamıştır. Elmalı hakkında yapılmış çalışmalarda, 17.yüzyılda kentte vakıflı yedi, vakıf kaydı bulunmayan ise 70 sıbyan mektebinin olduğunu ve bu bilginin Evliya Çelebi tarafından nakledildiği yazmaktadır[143]. Ayrıca 1874 yılında mektep sayısının Elmalı merkezde sekiz olduğu; 1879 yılında ise bu sayının 11'e yükseldiği Konya Vilayet Salnamesi'nden öğrenilmektedir[144]. Evliya Çelebi her ne kadar mektep sayısını abartmış olsa da salnameden de öğrenildiği üzere Elmalı merkezde çok sayıda sıbyan mektebi bulunmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda; yapının mescit + sıbyan mektebi olarak inşa edilmiş ve kullanılmış olması ihtimali güçlenmektedir.

Toklular mescidi ile ilgili kaynaklarda şu şekilde bilgiler yer almaktadır: "*Kerken Camii adıyla da anılan yapı, 1849 yılında Çaybaşı'nda iki sehm değirmen icarı hasılatından elde edilen 50 kuruş, imamet vazifesi ile mum giderleri için harcanmıştır.1093 Mescit vakfının mütevellisi Abdullah Efendi ile 1853- 1854 yıllarında yapılan muhasebeye göre hasılatı 240 kuruş olup kalan 75 kuruş, 1855-1856 yıllarında yapılan muhasebesinde hasılatı 240 kuruş kalan 225 kuruştur. 1857-1862 yıllarında mütevellisi Mehmed Emin Efendi ile görülen muhasebesine göre hasılatı 670 kuruştur"*[145]. Yapının 1849 tarihli vakıf kaydının olması yapının bu tarihten önce yapılmış olduğunu göstermektedir. Bugün oldukça harap olan yapı, çeşitli dönemlerde çok sayıda onarım geçirmiştir ve asli özelliklerinden birçoğunu kaybetmiştir. Ancak bugün elde var olan bulgulardan yola çıkarak yapıyı 19.yy'nin ilk yarısına tarihlemek yerinde olacaktır.

2.1.1.16. Finike Turunçova Mahallesi Bağyaka Camisi

Yapı, Finike İlçesi'nin 8km. kuzeyinde Turunçova kasabasında yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultulu, dikdörtgen bir kütleden oluşan yapı, yol güzergâhı üzerinde merkezi bir noktaya inşa edilmiştir (Fotoğraf 2.195) (Çizim 2.17). 2019 yılında restorasyon geçirmiştir. İçten düz ahşap tavanla örtülü olan yapı, dışarıdan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır. Üzerinde yer alan kitabeye göre Baharzade Mehmet Ağa tarafından H.1319/M.1901-1902 yılında inşa ettirilmiştir.

[143] Durgun, 2014: 156.
[144] Durgun, 2014: 157.
[145] Durgun, 2014:182.

Çizim 2.17 Finike Bağyaka Camisi

Çizim: Aydın Kesici

Fotoğraf 2.193 Caminin Genel Görünüşü

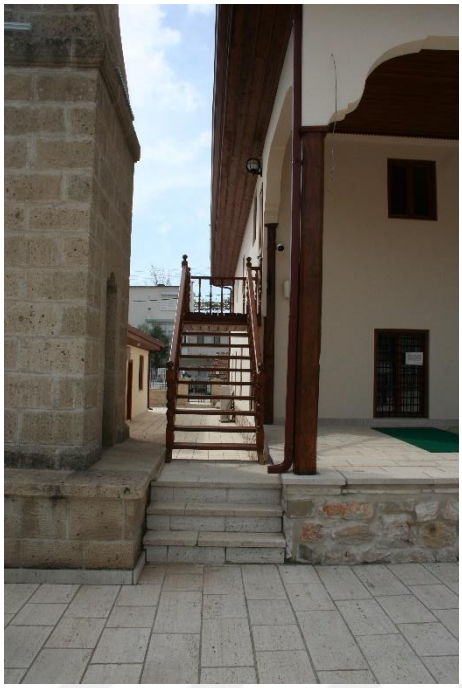
Yapının kuzey doğu köşesinde tek şerefeli, taştan bir minare yapıdan ayrı olacak biçimde yerleştirilmiştir. Sıvalı ve boyalı olan yapının inşa malzemesi anlaşılamamaktadır.

Kuzey-güney doğrultulu yapının kuzey cephesinde dört ahşap direğin taşıdığı, üç bölümlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Bu cephede ayrıca, üç adet üst sıra, iki adet de alt sırada olmak üzere beş pencere yer almaktadır. Pencerelerde ahşap malzemenin tercih edildiği görülmektedir. Son cemaat yerinin güney duvarının batı tarafında bir de mihrap nişi yer almaktadır (Fotoğraf 2.196). Kuzey cephenin doğu köşesine ise mahfile çıkışı ahşap bir merdiven yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.197).

Caminin doğu cephesinde, alt sırada dikdörtgen formlu dört adet pencere bulunmaktadır. Aynı cephenin üst sırasında ise büyüklükleri birbirinden farklı dört adet pencere görülmektedir. Pencerelerde ahşap malzeme kullanılmıştır. Yapının güney cephesinde, iki adet alt; üç adet de üst sıra olmak üzere beş pencere bulunmaktadır. Eserin batı cephesinde ise; dört adet alt sıra, dört adet de üst sıra olmak üzere sekiz adet pencere yer almaktadır (Fotoğraf 2.198).

Fotoğraf 2.194 Yapının Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.195 Mahfile Çıkış Merdiveni

Fotoğraf 2.196 Yapının Güney ve Batı Cephesi

Yapının harim kısmına kuzey cephede yer alan iki kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir (Fotoğraf 2.199). Oldukça zengin süslemelere sahip olan kapı kanatlarının yüzeyi dikey yerleştirilmiş panolara bölünmüştür. Panoları bitkisel bezemenin yoğunlukta olduğu bir çerçeve çevrelemektedir (Fotoğraf 2.200). Ahşap kapı kanatlarının üst kısmı basık kemerli bir uygulama ile düzenlenerek, köşelere gülbezekler yerleştirilmiştir. Kapı alınlığı ise, kıvrık

dallar ve palmetler ile süslenmiştir. Dikdörtgen kapı kanatlarını çevreleyen bordürler, içten ve dıştan testere dişli frizlerle sınırlandırılmıştır, bordür yüzeyleri ise, “C” kıvrımlı motiflerin ters ve düz olarak yerleştirilmesiyle oluşturulan bir kompozisyon ile doldurulmuştur. Kapı kanatları dörder panoya ayrılmıştır. Söz konusu bu panoların iç kısımları bitkisel ve geometrik kompozisyonlarla süslenmiştir (Fotoğraf 2.201).

Fotoğraf 2.197 Harime Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.198 Kapı Detayı

Fotoğraf 2.199 Kapı Detayı

Kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı harim, 12 adet alt sıra; 14 adet de üst sıra olmak üzere 26 adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Alt sıra pencereleri içten yuvarlak kemerlidir. Üst sırada yer alan pencerelerin cephenin ortasına yerleştirilmiş olanları yuvarlak formlu, diğerleri ise kaş kemerlidir. Son derece zengin kalemişi süslemelere sahip olan harim kısmının doğu duvarı tavandan itibaren pencerelerin üst kısımlarına kadar panolara ayrılmıştır (Fotoğraf 2.202). Panolar iki sıra halinde düzenlenmiştir. Kornişte bütün harimi dolaşan kıvrık dalları; bir pano bir vazodan çıkan çiçekler örüntüsü takip etmektedir. Üst sıradaki hat panolarında "Ali", "Hasan", "Cebrail", "İsrafil" isimleri okunmaktadır. Alt sırada yer alan panolarda ise Kuran-ı Kerim'den çeşitli ayetler yer almaktadır (Fotoğraf 2.203). Ayrıca cephenin ortasında yer alan pencere ile güney köşede yer alan pencerenin ortasına yapının kitabesi yazılmıştır (Fotoğraf 2.204). Kitabe şu şekildedir[146]:

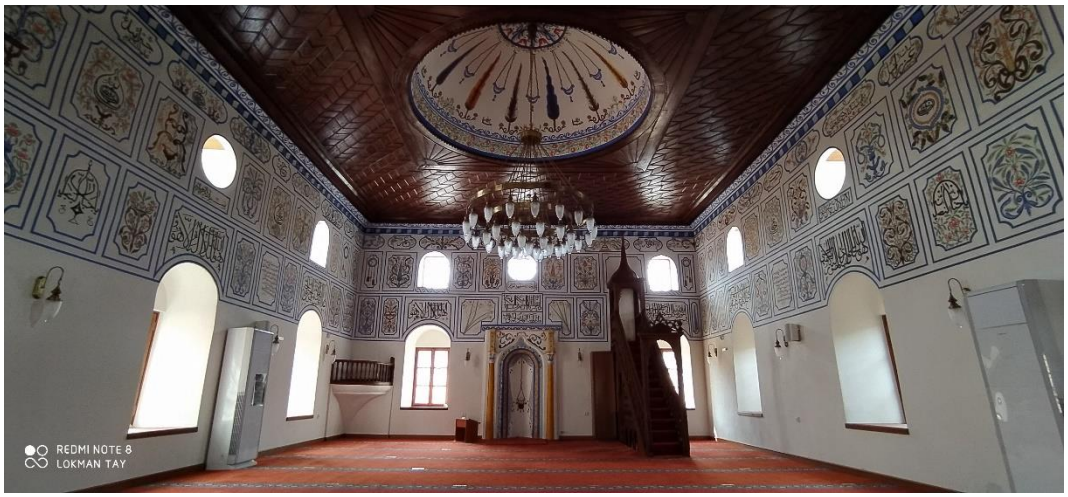
Şehinşâh-ı Cihân Abdülhamid Hân sâyesinde
Ne hoş yaptı Bahar Zâde bu camii behişt âsâ
Cenab-ı Hak hayat verdi yeniden Bağyakası'na
Gece gündüz namaz kılıp okusunlar hayır duâ
Hüdâ makbul edip hem sayını meşkûr
Kılınsın beş vakit namaz ilâ âhiriddünya

[146] Batur, 2019: 20.

Hayal hâne-i âlemde ararken târihini
Önüme çıktı derhal Bahar Zâde Mehmed Ağa
1319

Cephede aynı zamanda dönem modasına uygun olarak saat motifi de dikkati çekmektedir (Fotoğraf 2.205). Güney cephenin ortasına yuvarlak kemerli basit bir mihrap nişi yerleştirilmiştir. Mihrap nişi de kalemişi süslemelere sahiptir. İki sütun ile sınırlandırılmış olan nişin üst kısmı düz bir şekilde tamamlanmıştır. Sütunların üzerinde volütlerin yer aldığı sarı renkli bir süsleme yer almaktadır. Kemer köşelerinde kıvrık dallar ve çiçekler görülmektedir. Mihrap nişini dışarıdan iki sıra bordür çevrelemektedir. Bu bordürlerin içi çiçeklerle bezenmiştir. Nişin içerisini ise yanlara toplanmış perde motifi ile ortadan sarkan kandil motifi süslemektedir (Fotoğraf 2.206). Mihrap nişinin hemen üzerinde Ali İmran suresinin 39.ayeti[147]ve bu ayetin üzerine ise dikdörtgen bir pano içerisinde Bakara suresinin 149.ayeti yazılmıştır[148]. Söz konusu ayetler haricinde güney duvarın da panolara ayrıldığı ve bu panoların içlerine vazodan çıkan çiçekler ile birlikte demet halinde çiçeklerin işlendiği görülmektedir. Mihrabın yanında ahşap bir minber dikkati çekmektedir. Orijinal olan minber ahşap süslemelere sahiptir. Minberin kapı açıklığı yuvarlak bir kemerden oluşmaktadır. Kapının tepelik kısmı volütlerle son bulan ajur tekniğinde bitkisel bir kompozisyona sahiptir. Kompozisyonun alt tarafına "Allah" sözcüğü işlenmiştir. Minberin aynalıkları ajur tekniğinde yapılmış bezemelere sahiptir (Fotoğraf 2.207). Harimin batı cephesi doğu cephe ile benzer özellikler taşımaktadır. Süslemelerin burada da iki sıra halinde ve panolar içlerine yapıldığı görülmektedir. Bir pano vazodan çıkan çiçekler bir pano hat olacak şekilde devam eden kompozisyonda doğu duvarda yer alan kitabenin batı duvarda da yazılı olduğu dikkati çekmektedir (Fotoğraf 2.208). Kuzey cephede ahşap kadınlar mahfili yer almaktadır. Dışarıdan giriş sağlanan bölüm, kuzey duvar boyunca uzanmaktadır. Ortasında iki ahşap direkle taşınan mahfil kafes tekniğinde yapılmış korkuluklara sahiptir. Beş sütunun taşıdığı dört bursa kemeri ile hareketlendirilmiş mahfilin kemer ayaklarında çarkıfelek motifleri görülmektedir (Fotoğraf 2.209). Mahfilin korkuluklarını taşıyan duvarda harime ait diğer duvarlarda olduğu gibi kalemişi süslemelerle bezelidir. Vazodan çıkan çiçek motifi panolar içerisinde işlenmiştir.

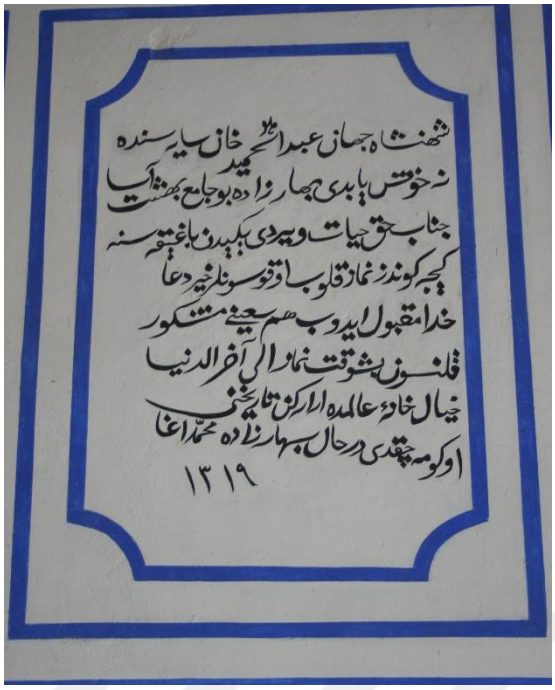
[147] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/al-i-imran-suresi-3/ayet-39/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 13.4.2021.
[148] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-149/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 13.4.2021.

Fotoğraf 2.200 Harimin Genel Görünüşü

Fotoğraf 2.201 Doğu Duvarı Detay

Fotoğraf 2.202 Yapının Kitabesi

Fotoğraf 2.203 Süslemelerden Detay

Fotoğraf 2.204 Mihrap

Fotoğraf 2.205 Minber

Fotoğraf 2.206 Batı Cephe Detay

Fotoğraf 2.207 Kadınlar Mahfilinden Görünüş

Bağyaka Camisi'nin üzeri ortada bağdadi bir kubbe ile geri kalan kısımlarda düz ahşap tavan ile örtülmüştür. Bağdadi kubbe göbeğinde kıvrık dallar işlenmiştir. Kubbe karnını ise servi, kandil motifi olacak şekilde bir örüntü çevrelemektedir. Etek kısmında ise merkezde yer alan kıvrık dallarla uyumlu olacak şekilde yeşil- kırmızı renkli kıvrık dallar izlemektedir (Fotoğraf 2.210). Kubbe dışında kalan kısımlarda ise, çıtakari bir süsleme görülmektedir.

Uzun çıtaların aralarına kısalarının yerleştirilmesi sonucu oluşturulmuş balık pulu desenleri mevcuttur.

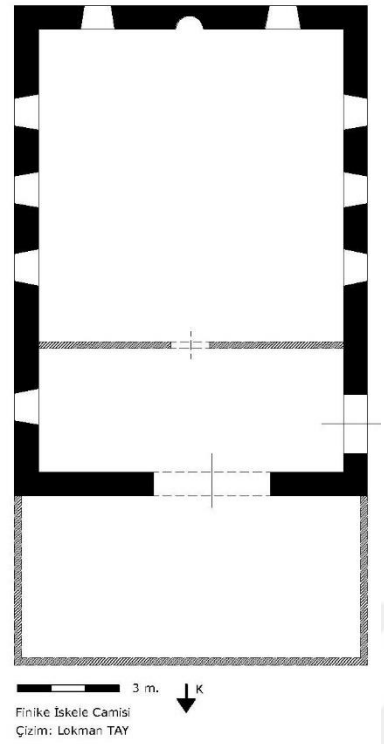

Fotoğraf 2.208 Üst Örtü

Yapı üzerinde yer alan inşa kitabesine göre Baharzade Mehmet Ağa tarafından H.1319/M.1901-1902 yılında inşa ettirilmiştir.

2.1.1.17. Finike İskele Mahallesi Camisi

Yapı, Finike İlçesi'nin merkezinde İskele Mahallesinde bulunmaktadır. Kent merkezinin içinde binalar arasında kalmış olan yapı, eğimli bir arazi üzerinde kuzey-güney doğrultulu, dikdörtgen bir kütleden oluşturacak şekilde inşa edilmiştir (Fotoğraf 2.211) (Çizim 2.18). İçten düz ahşap tavanla örtülü olan yapı, dışarıdan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır. Üzerinde yer alan kitabeye göre H.1320/M.1902-1903 yılında inşa edilmiştir.

Çizim 2.18 Finike İskele Mahallesi Camisi

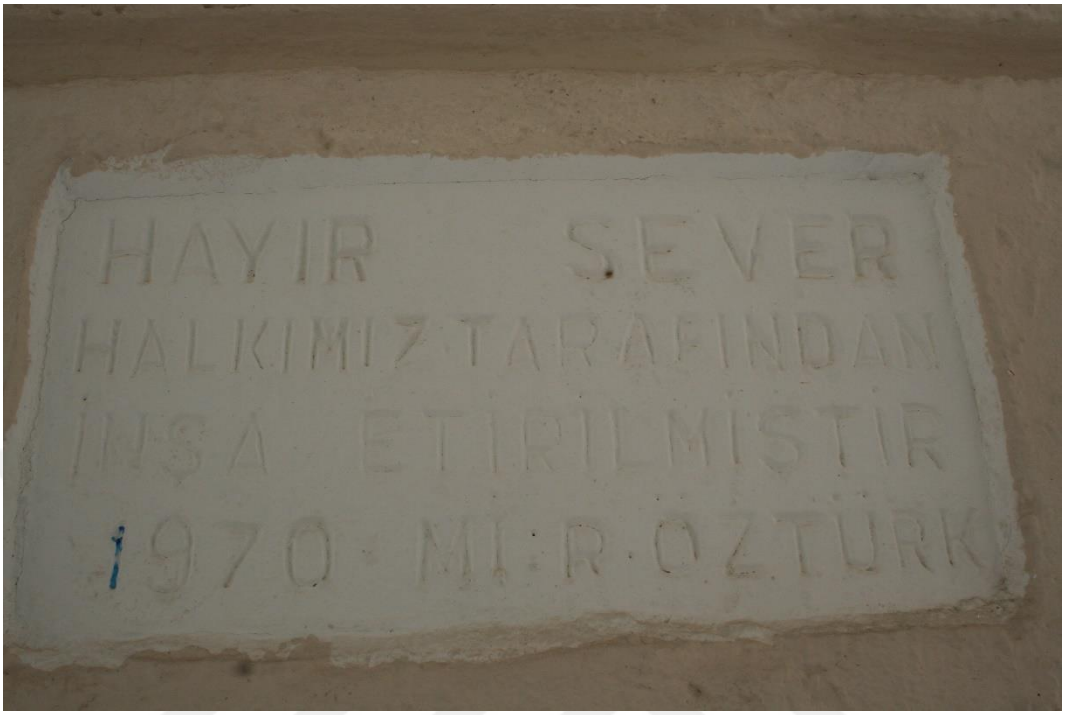
Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.209 Caminin Genel Görünüşü

Yapının yakın zamanda kapsamlı bir onarım geçirdiği ve asli halinin de yapılan restorasyonlar sonucu bozulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Sıvalı ve boyalı olan beden duvarlarından yapının inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Sadece minberinde ve üst örtüde

ahşap malzemenin kullanılmış olduğu görülebilmektedir. Yapının güneybatı köşesine 1970 yılında tek şerefeli taş bir minare eklenmiştir (Fotoğraf 2.212).

Fotoğraf 2.210 Minare üzerinde Yer Alan Kitabe

Caminin batı cephesi giriş cephesini oluşturmaktadır. Bir istinat duvarı ile çevrili olan bu cepheye, beş basamaklı bir merdivenden inilerek ulaşılmaktadır. Cephenin önü bir avlu gibi düzenlenerek, abdest muslukları ve dinlenme mekânları buraya yerleştirilmiştir. Batı cephede, üç adet dikdörtgen formlu pencere görülmektedir (Fotoğraf 2.213). Yapının güney cephesinde iki adet dikdörtgen formlu pencere yer alırken, bu cephe arazinin eğiminin en iyi anlaşıldığı cephedir (Fotoğraf 2.214). Yapının doğu cephesinde ise diğer iki cephede yer alan pencerelerle aynı özelliklere sahip üç adet pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 2.215). Caminin kuzey cephesi ise bitişiğine yapılan bina sebebiyle tamamen kapanmıştır.

Fotoğraf 2.211 Yapının Batı Cephesi

Fotoğraf 2.212 Yapının Güney Cephesi

Fotoğraf 2.213 Yapının Doğu Cephesi

Yapının harim kısmına batı cephede yer alan iki kanatlı PVC kapıdan girilmektedir (Fotoğraf 2.216). Bu kapıdan girilince yakın zamanda camiye eklenmiş olan giriş mekânı olarak isimlendirilebilecek kısımla karşılaşılmaktadır. Kademeli bir düzene sahip bu kısmın kuzey cephesi imam odası olarak düzenlenmişken, diğer kısım son cemaat yeri olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 2.217). Asıl harim kısmına ise bu bölümde yer alan kapıdan geçilmektedir. Kuzey-güney doğrultulu harim kısmı son derece sade bir görünüş sergilemektedir (Fotoğraf 2.218). Toplamda sekiz adet pencere ile aydınlatılan harim, düz ahşap tavan ile örtülüdür. Tavan ile duvar arasında doğu ve batı cephelerde iç bükey yüzeyli alanlar oluşturulmuştur. Yüzeylerin üzerine ise Esma-ül Hüsna yazılmıştır. Güney cephenin ortasına dilimli kemerli bir mihrap yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.219). Mihrap nişinin üst kısmında ise basit bitkisel motiflerle bezeli bir silme yer almaktadır. Mihrabın batısında ise, ahşap bir minber görülmektedir. Mihrap gibi sade bir görünüme sahip minberin kapısının üzerinde yapraklarla yarım çelenk motifi oluşturulmuştur (Fotoğraf 2.220). Hem mihrap hem de minber yeşil renkli yağlı boya ile boyanmıştır. Harimin kuzey cephesi ahşap malzeme ile kapatılmıştır. Kalan izlerden de tahmin edildiği üzere burada bir kadınlar mahfilinin bulunması mümkündür ancak son zamanlarda eklenen bölüm yapılırken ya da yapılınca yıkılmış olmalıdır (Fotoğraf 2.221).

Fotoğraf 2.214 Yapıya Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.215 Giriş Mekânı

Fotoğraf 2.216 Harim Bölümü

Fotoğraf 2.217 Mihrap

Fotoğraf 2.218 Minber

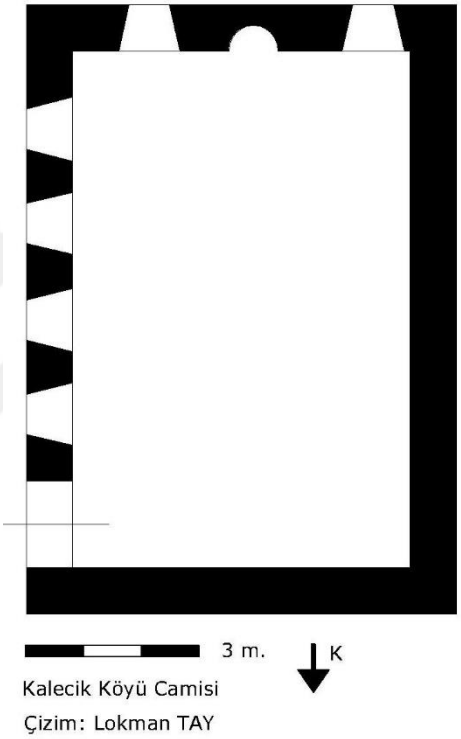

Fotoğraf 2.219 Harimin Kuzey Cephesi

Yapı hakkında Devlet Arşivlerinde bir bilgiye rastlanmamıştır. Şimdiye kadar herhangi bir kaynakta yer almayan yapının giriş kapısı üzerinde yer alan metal tabelaya göre H.1320/M.1902-1903 yılları arasında inşa edilmiştir. Ayrıca yapının mimarı ve banisi hakkında da bir bilgi bulunamamıştır. Caminin geçirdiği onarımları göz önüne almazsak, plan ve mimari özelliklerinin 20.yüzyıllın başına ait olduğu görülmektedir.

2.1.1.18. Gündoğmuş Kalecik Köyü Camisi

Yapı, Gündoğmuş İlçesi'nin 12 km batısında yer alan Kalecik Köyü'nde bulunmaktadır. Ulaşım zorluğu nedeniyle bugün terk edilmiş olan eser, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır (Fotoğraf 2.222) (Çizim 2.19). İçten düz ahşap tavanla örtülü olan yapı, dışarıdan iki yöne eğimli kırma çatı ile kapatılmıştır. Üzerinde inşa kitabesi bulunmasına rağmen, terkedilmeden kısa bir süre önce kitabenin üzeri sıvanarak kapatılmıştır. Bu sebeple kitabe okunamamaktadır. Ancak müftülüğe ait olan tabelada 1898 tarihi geçmektedir. Caminin kim tarafından yaptırıldığı ise bilinmemektedir.

Çizim 2.19 Kalecik Köyü Camisi Planı

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.220 Caminin Genel Görünüşü

Yapının duvarları sıvalı ve boyalıdır. Bu sebeple inşa malzemesi ve tekniği anlaşılamamaktadır. Kapı ve pencere doğramaları, üst örtüsü ve minberi ise ahşap malzemeden yapılmıştır. Eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiş olan cami, bugün kullanılmamakla beraber sağlam durumda günümüze ulaşabilmiştir. Yapıya ulaşımı sağlayan herhangi bir yol bulunmamaktadır. Üzerinde bulunduğu eğim sebebiyle fevkani bir özellik gösteren yapının alt katı depo olarak düzenlenmiştir (Fotoğraf 2.223). Depo olarak kullanılan bölüme girişi sağlayan kapının önü bir avlu gibi düzenlenmiştir (Fotoğraf 2.224). Ancak bu kısımdan harim kısmına giriş bulunmamaktadır. Harim kısmına batı cephede bulunan dikdörtgen formlu bir kapıdan girilmektedir (Fotoğraf 2.225). Dört basamak ile ulaşılan kapıdan girildikten sonra kuzey-güney doğrultulu bir bölüme geçilmektedir. İki bölüm halinde düzenlenmiş olan bu bölüm yapıya sonradan eklenmiştir (Fotoğraf 2.226). Asıl ibadet mekânına doğu cephede bulunan iki kanatlı dikdörtgen kapıdan girilmektedir (Fotoğraf 2.227).

Fotoğraf 2.221 Alt Katta Yer Alan Depo

Fotoğraf 2.222 Avlu Bölümü

Fotoğraf 2.223 Yapıya Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.224 Sonradan Eklene Bölüm

Fotoğraf 2.225 Harime Giriş Kapısı

Kuzey- güney doğrultulu, dikdörtgen harimi altı adet pencere aydınlatmaktadır. Doğu cephede; içten yuvarlak kemerli, dıştan lentolu dört adet pencere yer almaktadır (Fotoğraf 2.228). Güney cephenin ortasına yuvarlak kemerli bir mihrap nişi yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.229). Oldukça sade olan mihrapta herhangi bir süsleme görülmez. Mihrabın iki yanına doğu cephede yer alan pencerelerle aynı özelliği gösteren birer pencere yerleştirilmiştir. Ayrıca mihrap nişinin hemen üzerinde bir de üst sıra penceresi yer almaktadır. Güney duvarın batı köşesine yakın zamanda bir de minber eklenmiştir. Mihrap gibi sade olan minber üzerinde bir bezeme detayına rastlanmamaktadır (Fotoğraf 2.230). Batı cephesinin güney köşesinde bir adet üst sıra penceresinin yer alması dışında başka bir detay görülmez (Fotoğraf 2.231). Kuzey cephe ise sağır bırakılmıştır (Fotoğraf 2.232). Düz ahşap tavan ile örtülü olan harimin tabanı da ahşap malzeme ile döşelidir. Oldukça sade olan yapıda herhangi bir süsleme öğesi görülmemektedir.

Fotoğraf 2.226 Doğu Cephe

Fotoğraf 2.227 Güney Cephe

Fotoğraf 2.228 Minber

Fotoğraf 2.229 Batı Cephe

Fotoğraf 2.230 Kuzey Cephe

Harim kısmına girişi sağlayan kapının üzerinde bir inşa kitabesi yer almaktadır. Ancak kitabenin üzeri sıvandığı için maalesef okunamamaktadır (Fotoğraf 2.233). Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde yapılan taramalarda da bir belgeye rastlanmamıştır. Ancak Gündoğmuş müftülüğünün koymuş olduğu tabelada 1898 tarihi yazmaktadır (Fotoğraf 2.234). Bu tarihin neye göre yazılmış olduğu belli değildir.

Fotoğraf 2.231 Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 2.232 Yeni Camiye Taşınan Tabela

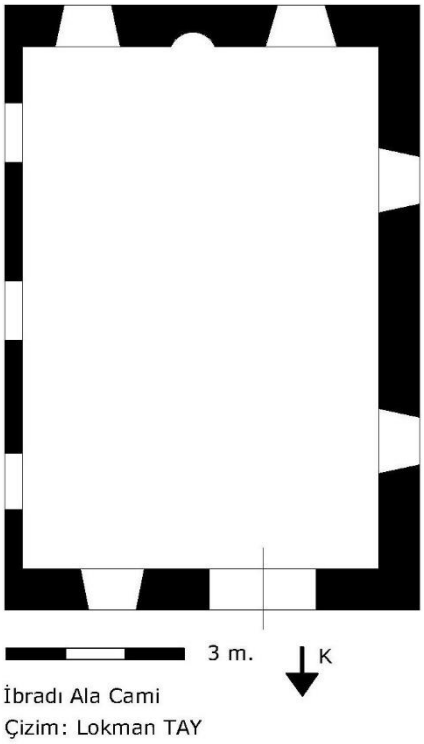
Fakat arazi çalışmamız sırasında köy sakinlerinden; 1890'larda köyde bir değirmen ve medresenin yanı sıra bu tarihten önce yapılmış bir de caminin var olduğu öğrenilmiştir. Camide yaşanan su sıkıntısından dolayı cami terk edilerek yıkılmış ve konumuzu oluşturan cami yapılmıştır[149]. Söz konusu cami de yolunun olmaması ve köyün yaşlılarının camiye gitmekte güçlük yaşamaları sebebiyle bugün kullanılmamaktadır. Köyün girişine ulaşımın kolay olduğu bir yere yeni cami yapılmıştır. Gündoğmuş müftülüğünün Kalecik Köyü Camisi için koymuş olduğu 1898 tarihli tabelada bu yeni camiye taşınarak, giriş kapısı üzerine yerleştirilmiştir. Gerek köy sakinlerinin vermiş olduğu bilgiler gerekse caminin plan özellikleri ve inşa tekniği göz önüne alındığında yapıyı 19. yüzyılın sonuna tabelada ve 1898 tarihlendirmek yerinde olacaktır.

2.1.1.19. İbradı Ala Cami

Yapı, İbradı İlçesi'nin merkezinde Aşağı mahallede yer almaktadır. Eğimli bir arazi üzerine iki katlı olarak inşa edilmiş olan yapının alt katı dükkân, üst katı ise camidir (Fotoğraf 2.235) (Çizim 2.20). Kuzey-güney doğrultuda kareye yakın dikdörtgen bir kütleden oluşan cami, içten düz ahşap tavanla dışarıdan ise dört yöne eğimli kırma çatı ile kapatılmıştır. Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan caminin kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı

[149] Köy sakinlerinden Muhittin Özdemir, 1966 doğumlu. Görüşme Tarihi: 12.07.2019.

bilinmemektedir. Ancak yapıya girişi sağlayan kapının yanında müftülük tarafından konulan tabelada 1895 tarihi yazmaktadır.

Çizim 2.20 İbradı Ala Cami Planı

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.233 Caminin Genel Görünüşü

Yapı, ahşap ve moloz taş malzeme ile İbradı bölgesinde de görülen ve yöreye özgü olan "Düğmeli Duvar" tekniğinde inşa edilmiştir. Yapıda moloz taşın yanı sıra, kapı ve pencere doğramaları ile minberi ahşap malzemeden yapılmıştır. Eğimli bir arazi üzerinde yer alan yapının doğu cephesi iki kat halinde düzenlenmiştir. Alt katta dükkânlar ile yakın tarihli bir çeşme yer almaktadır. Üst kat ise sıvanarak, boyanmıştır. Yapının yola bakan cephesi olan doğu cephede büyük boyutlu dikdörtgen formlu üç adet pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 2.236). Düğmeli duvarın en iyi görülebildiği cephe olan güney cephede iki adet dikdörtgen pencere yer almaktadır (Fotoğraf 2.237). Yapının batı cephesi, yanında yer alan konutun avlu duvarıyla kapatılmıştır. Bu cephede ahşap korkuluklu, iki adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 2.238). Kuzey cephe yapıya girişin sağlandığı cephedir. Giriş kapısının hemen yanına dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı bir adet pencere açılmıştır (Fotoğraf 2.239). Yapının bu cephesine ulaşabilmek için rampalı bir yolu kullanmak gerekmektedir. Rampalı yolun sonunda birkaç basamakla iki kanatlı ahşap kapıdan harim bölümüne geçilmektedir (Fotoğraf 2.240)

Fotoğraf 2.234 Yapının Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.235 Yapının Güney Cephesi

Fotoğraf 2.236 Yapının Batı Cephesi

Fotoğraf 2.237 Yapının Kuzey Cephesi

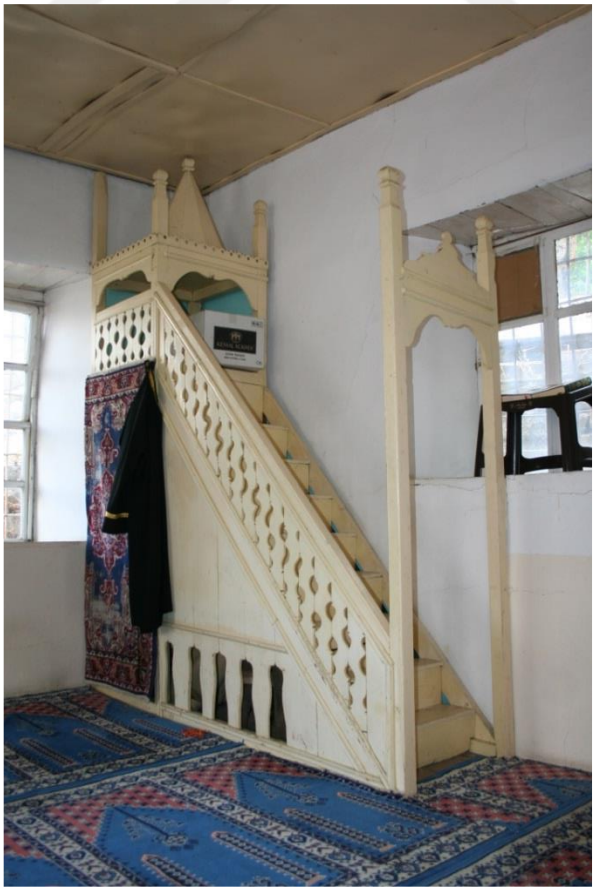
Fotoğraf 2.238 Yapıya Giriş Kapısı

Bugün kullanılmayan caminin harim bölümü son derece sadedir. Toplamda yedi pencere ile aydınlatılan harimin batı cephedeki pencerelerinden biri sunta ile kapatılmıştır. Harimin güney duvarına mihrap ve minber yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.241). Mihrap nişinin içi yeşil renkli yağlı boya ile boyanmıştır. Minber ise sade olup, sadece korkuluk kısmında ajur tekniğinde basit süslemelere sahiptir (Fotoğraf 2.242). Yapının düz ahşap tavan örtüsü yakın zamanda metal plakalarla kapatılarak yenilenmiştir (Fotoğraf 2.243). Son derece sade

olan yapının minaresi ve mahfili bulunmamaktadır. Ayrıca herhangi bir süslemeye de sahip değildir.

Fotoğraf 2.239 Harim Kısmı

Fotoğraf 2.240 Minber

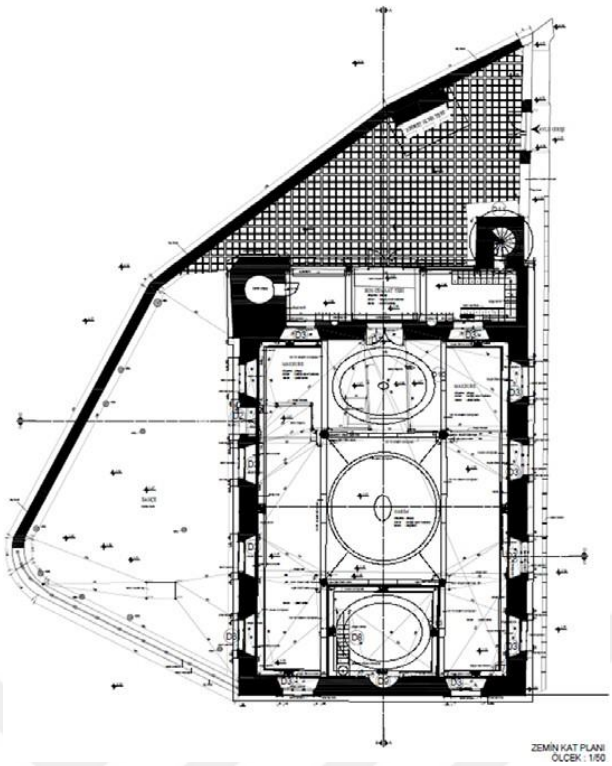

Fotoğraf 2.241 Kuzey Cephe ve Üst Örtü

Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan yapı hakkında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde de bir bilgi bulunamamıştır. Ancak yapıya girişi sağlayan kapının yanında müftülük tarafından konulan tabelada 1895 tarihi yazmaktadır. Bu tarihin neye göre yazılmış olduğu belli değildir. Fakat caminin plan özellikleri ve inşa tekniğinin yanı sıra İbradı'nın 1889 yılında geçirdiği büyük yangın sonunda yeniden imar edildiği de göz önünde bulundurulursa Ala Cami, bu imar çalışmaları sırasında 1895 yılında yapılmış olmalıdır.

2.1.1.20. İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi

Yapı, İbradı İlçesi'nin merkezinde Aşağı mahallede bulunmaktadır. Eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiş olan yapı, kuzey-güney doğrultuda kareye yakın dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır (Fotoğraf 2.244) (Çizim 2.21). İçten düz ahşap tavanla ve bağdadi kubbe ile örtülü yapı, dışarıdan dört yöne eğimli kırma çatı ile kapatılmıştır. Caminin kuzeydoğu köşesine tek şerefeli taş bir minare yerleştirilmiştir. Üzerinde inşa kitabesinin bulunmadığı caminin kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak giriş kapısı üzerinde yer alan tamir kitabesine göre, Sururi Vezir Paşa tarafından 1894-95 yılında yeniden yaptırılmıştır.

Çizim 2.21 Sururi Vezir Paşa Cami Planı

Kaynak: Sibel Yarar'dan Alınmıştır[150]

Fotoğraf 2.242 Caminin Genel Görünüşü

Günümüzde sıvalı ve boyalı olan yapının inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Minaresinde taş malzeme kullanılan caminin, kapı ve pencere doğramaları, minberi, kadınlar

[150] Yarar,2019: 707.

mahfili ahşap malzemeden yapılmışlardır. Eğimli bir arazi üzerinde inşa edilen yapı ilçe merkezinde dört tarafından açık bir mevki üzerine inşa edilmiştir. Yapının batı cephesinde harime girişi sağlayan ahşap bir kapı bulunmaktadır (Fotoğraf 2.245). Cephede harime girişi sağlayan kapı dışında; dikdörtgen formlu, sivri kemerli dört adet pencere yer almaktadır. Ayrıca aynı cephenin ortadaki iki penceresinin üst kısmında yuvarlak formlu bir adet pencerenin de varlığı görülmektedir (Fotoğraf 2.246). Yapının güney cephesi araziden dolayı yapının en yüksek cephesini oluşturmaktadır. Bu cephede alt sırada iki adet dikdörtgen formlu, sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Pencerelerin ortasında üst sırada bir adet de yuvarlak pencere yer almaktadır (Fotoğraf 2.247). Caminin doğu cephesi batı cephe ile aynı özellikleri taşıyan dört adet alt sıra bir adet de yuvarlak üst sıra penceresine sahiptir (Fotoğraf 2.248). Yapının kuzey cephesi girişin sağlandığı cephedir. Bu cepheye ulaşabilmek için birkaç basamakla avlu kısmına ulaşılmaktadır. Kuzey cephede sonradan kapatılmış bir son cemaat yeri bulunmaktadır (Fotoğraf 2.249). İki kat halinde düzenlenmiş olan son cemaat yerinin üst katı kadınlar mahfili olarak caminin içine açılmaktadır. Son cemaat yerinin kuzeybatı köşesinde ayrı bir kapı ile girilen bir mekân bulunmaktadır (Fotoğraf 2.250). Burası yapının ilk inşa dönemindeki minarenin kaidesinin korunduğu yerdir. Son cemaat yerinin kuzeydoğu köşesinde ise üst kata çıkmayı sağlayan merdivenler yer almaktadır (Fotoğraf 2.251). Son cemaat yerinin güney duvarına harime girişi sağlayan yuvarlak kemerli, lentolu, iki kanatlı, ahşap bir kapı yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.252). Giriş kapısının iki yanına diğer cephelerdekilerle aynı özelliklere sahip birer adet pencere açılmıştır.

Fotoğraf 2.243 Caminin Batı Cephesi

Fotoğraf 2.244 Caminin Güney Cephesi

Fotoğraf 2.245 Caminin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.246 Caminin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.247 Son Cemaat Yerinde Bulunan Kapı

Fotoğraf 2.248 Üst Kata Çıkmayı Sağlayan Merdivenler

Fotoğraf 2.249 Harime Giriş Kapısı

Kareye yakın dikdörtgen planlı harim, on iki adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Bağdadi kubbeyi ortada dört ahşap direk taşımaktadır (Fotoğraf 2.253). Harimin güney duvarına yakın zamanda yenilenmiş olan mihrap yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.254). Mihrabın hemen yanında ahşap minber yer almaktadır. Minber, ahşap panoların değişik şekillerde istiflenmesiyle oluşturulmuş aynalık kısmına sahiptir. Korkulukları ise ajur tekniğinde işlenmiştir (Fotoğraf 2.255). Bağdadi kubbeyi taşıyan ayaklardan güney duvara yakın

olanların hizasında, zemin bir basamak yükseltilmiştir. Harimin kuzey cephesine mahfil yerleştirilmiştir. Son cemaat yerinden girişi sağlanan mahfil, ahşap korkuluklarla sınırlandırılmıştır. Kemerlerle üç bölüme ayrılan mahfilin ortadaki kısmı bir balkon gibi harime taşıntı yapmaktadır (Fotoğraf 2.256). Ortada dört ayağın taşıdığı bağdadi kubbenin güney ve kuzeyinde de oval formlu birer çökertme kubbe bulunmaktadır (Fotoğraf 2.257). Diğer kısımlar ise düz ahşap tavan ile örtülüdür. Bağdadi kubbenin göbeğine alçı malzemeden bir süsleme aplike edilmiştir (Fotoğraf 2.258). Son derece sade olan yapıda minberdeki basit süslemeler ile kubbedeki alçı süsleme dışında harimin beden duvarlarının üst kısmında beş yapraklı demet motifleri bulunmaktadır (Fotoğraf 2.259).

Fotoğraf 2.250 Caminin Harim Kısmı

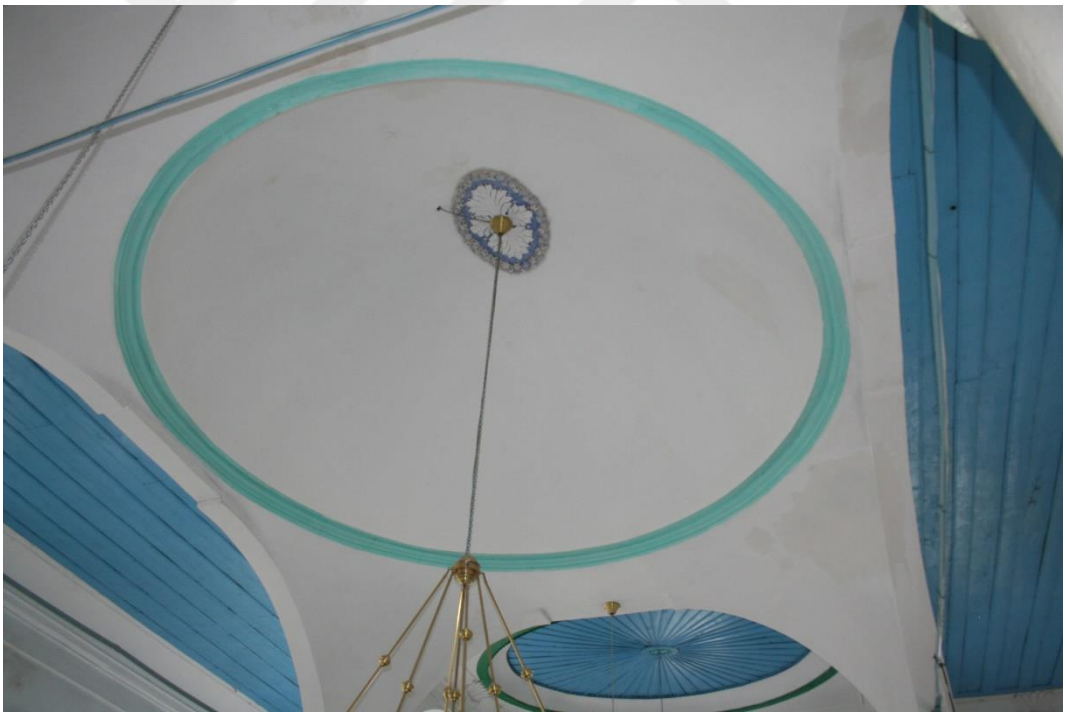
Fotoğraf 2.251 Mihrap

Fotoğraf 2.252 Minber

Fotoğraf 2.253 Kadınlar Mahfili

Fotoğraf 2.254 Ortada yer alan Bağdadi Kubbe

Fotoğraf 2.255 Bağdadi Kubbe Detay

Fotoğraf 2.256 Süsleme Detayı

Yapının ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı gösteren bir kitabe bugün için mevcut değildir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde de yapıyla ilgili bir belgeye ulaşılamamıştır.

Ancak giriş kapısının üzerinde tamir kitabesi bulunmaktadır (Fotoğraf 2.260). Kitabe şu şekildedir[151]:

Fotoğraf 2.257 Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe

"Muhterik Olmuştu Vaktiyle Bu Câmi'i-i Şerîf
'Ahd-i Mes'ûd-ı Hâmid Hanide Oldu Nevzpezîr
Bende Yazdım Hak Kelâmıyla Güher Tarihini
Habbezâ Etti Binâ Câmi'i Surûri-i Vezir Sene 1312 (1894-1895)
Aczü'l-ibad 'Ali Nazîf"

Bu kitabe dışında eski minareye ait olduğu düşünülen bir kitabe daha mevcuttur (Fotoğraf 2.261). Kitabe şu şekildedir[152]:

[151] Yarar, 2019:712' den düzenlenerek.
[152] Yarar, 2019: 714' den düzenlenerek.

Fotoğraf 2.258 Eski Minareye Ait Olan Kitabe[153]

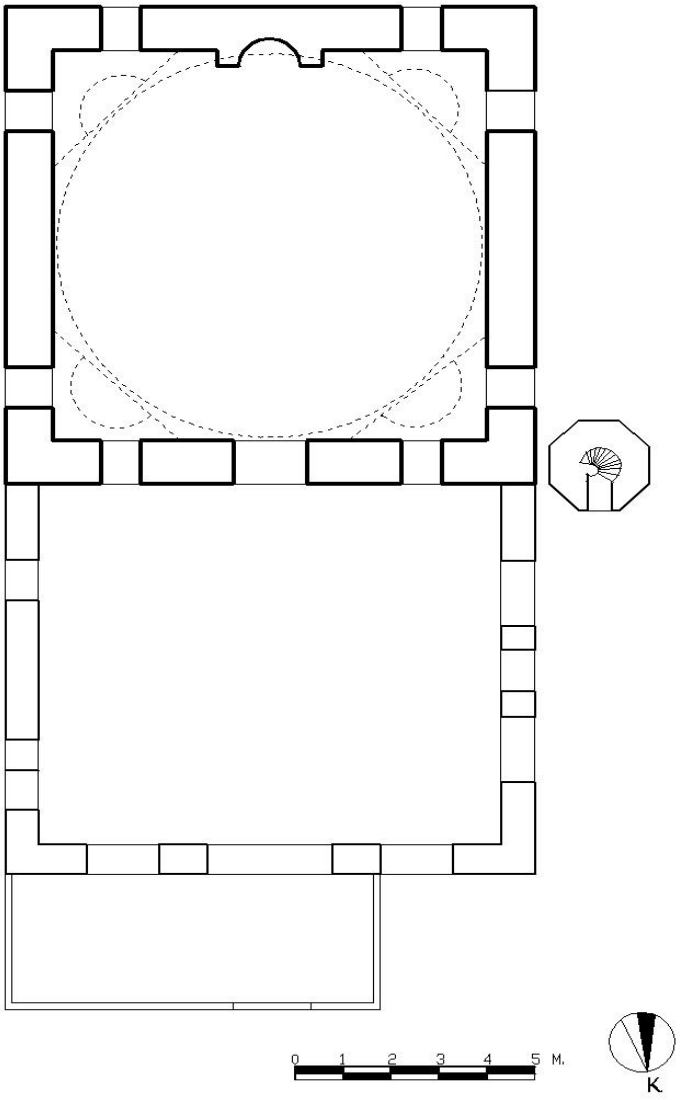
Zehi' hayrâta himmet eyledi bir merd-i kâmil kim
Ona ihsân edilmiştir bu bir tevfik-i Mevlâdır
Ezân her an okundukça bu câmi-i mu'allâda
Ona ecr ü mesûbât ilahi hep müheyyâdır
Bu tarihim verir rûh-u Bilâl'e lütfu şavk'ül hak
Hâcı Emin Efendi bir minare yaptı ra'na. 1318 (1900-1901).

İbradı ilçesi zaman zaman yangınlar geçirmiştir. Ancak 20 Temmuz 1889 tarihli yangının şehirde büyük kayıplara yol açtığı kaynaklarda geçmektedir[154]. Bu durum Sururi Vezir Paşa Camisinin de büyük yangında yandığını ve 1894-95'te yeniden yapıldığını düşündürmektedir. Minare kitabesi ise bugünkü minareye ait olmayıp, eski minare ortadan kalkınca halk tarafından saklanarak günümüze ulaşmış olmalıdır. Minareye ait olan kitabe, yapının yeniden inşasından yaklaşık beş sene sonra camiye minarenin eklendiğini göstermektedir. Yapı bugünkü durum ile değerlendirildiğinde, 19.yüzyılın sonuna tarihlendirilebilir.

[153] Fotoğraf için Serkan Gedik Beyefendiye teşekkür ederim.
[154] Yarar, 2019: 713.

2.1.1.21. Kepez Kızıllı Köyü Camisi

Yapı, Antalya'nın 30 km. kuzeyinde Kepez ilçesi sınırlarında yer almaktadır. Kare planlı, tek kubbeli bir plan gösteren eser ibadete açıktır (Fotoğraf 2. 262) (Çizim 2.22). Sekizgen bir kasnağın taşıdığı kubbe ile örtülü olan yapı, üzerinde bulunan inşa kitabesine göre 1912 yılında inşa edilmiştir[155]. Banisi ve mimarı ise bilinmemektedir. Yapının kuzeybatı köşesine 1987 yılında tek şerefeli bir minare eklenmiştir[156].

Çizim 2.22 Kızıllı Köyü Cami Plan

Çizim: Serkan Kılıç

[155] Söz konusu kitabenin mihrapta bulunduğu ancak sıva yapımı sırasında kaybolduğu kaynaklarda geçmektedir. VBM, 03.04.2001 tarihli Rapor.
[156] Eryılmaz, Altınışık,2001: 161; VBM, 03.04.2001 tarihli Rapor.

Fotoğraf 2.259 Caminin Genel Görünüşü

Kaynak: Serkan Kılıç Arşivi

Kızıllı köyü camisi, moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Bunun yanında pencere lentoları ve sövelerinde düzgün kesme taş malzeme tercih edilmiştir. Üst örtüde bulunan kubbe ise sıvalı ve boyalı olmasından dolayı malzemesi anlaşılamamaktadır.

Yapının kuzey cephesi giriş cephesi olup, önünde sonradan üç bölümlü bir son cemaat yeri yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.263). İki bölümden oluşan son cemaat yeri camekânlı bir bölüm ile ona eklenmiş olan dikdörtgen planlı düz örtülü bir mekândan meydana gelmektedir. Son cemaat yerine kuzey, doğu ve batı cephelerde olmak üzere üç farklı giriş kapısı açılmıştır. Ayrıca son cemaat yerine ait doğu cephede iki, batı cephede iki olmak üzere dört pencere bulunmaktadır. Yapının doğu cephesinde alt sırada dikdörtgen formlu iki adet pencere görülmektedir. Pencerenin lento ve sövelerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır (Fotoğraf 2.264). Güney cephede iki adet dikdörtgen formlu pencere görülmektedir. Yine pencerelerin lento ve sövelerinde kesme taş malzeme tercih edilmiştir (Fotoğraf 2.265). Batı cephede ise

diğer iki cephe ile aynı form ve özelliklere sahip iki adet pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 2.266). Yapıda görülen tüm pencereler demir parmaklıklara sahiptir.

Fotoğraf 2.260 Caminin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.261 Caminin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.262 Caminin Güney Cephesi

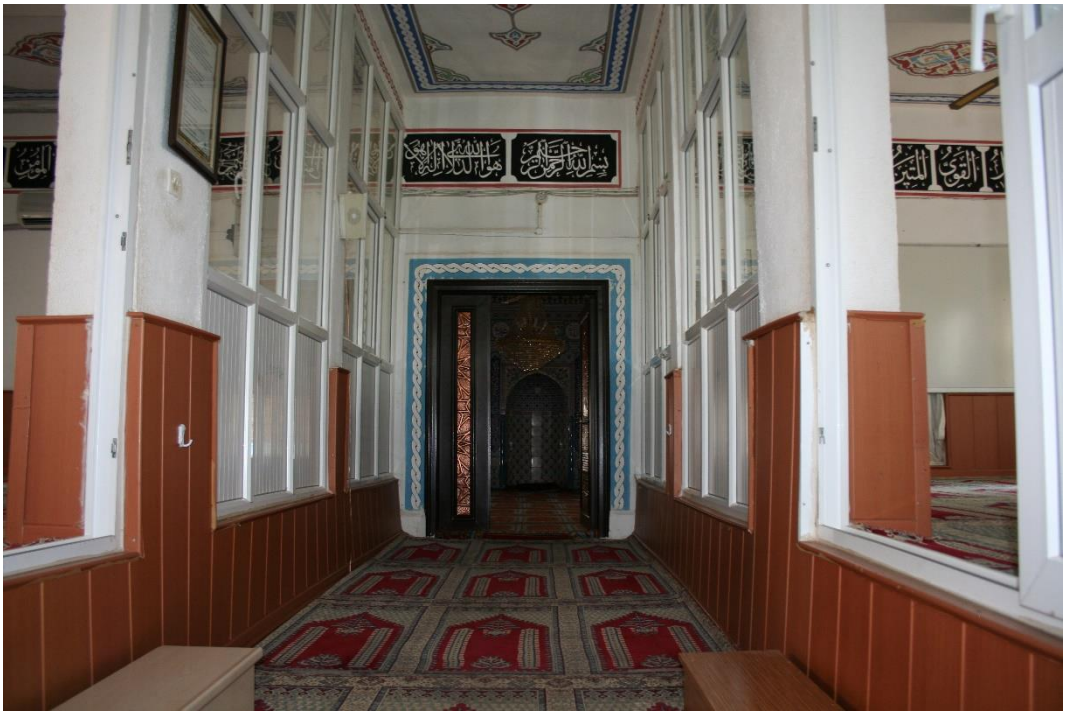
Fotoğraf 2.263 Caminin Batı Cephesi

Son cemaat yerine kuzey cephede yer alan demir kapıdan girilmektedir. Tek mekânlı bu ilk bölümden sonra üç bölümlü ve üç girişe sahip olan ikinci son cemaat yerine giriş yapılmaktadır. Toplamda dört pencere ile aydınlatılan bu mekân üç bölüme ayrılmıştır. Ortada bulunan bölüm, doğu ve batı cephelerde bulunan bölümlere göre daha alçaktadır (Fotoğraf 2.267). Diğer iki bölüm ise PVC ile kapatılarak birer oda şekline dönüştürülmüştür (Fotoğraf

2.268). Harim kısmına son cemaat yerinin güney duvarına açılmış olan demir kanatlı kapıdan giriş yapılmaktadır. Giriş kapısının iki yanında ise diğer pencerelerle aynı özelliklere sahip iki adet pencere bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.264 1. Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 2.265 2. Son Cemaat Yeri

Toplamda altı pencere ile aydınlatılan harim kısmı yakın zamanda kapsamlı bir onarım geçirmiştir (Fotoğraf 2.269). Harimin güney duvarının ortasına mihrap nişi yerleştirilmiştir. Mihrap nişi yapılan onarımlar sırasında seramik ile kaplanmıştır. Mihrabın güneybatı köşesine orijinal olmayan ahşap bir minber ile mihrabın güneydoğu köşesine yine orijinal olmayan ahşap bir vaaz kürsüsü yerleştirilmiştir. Tek bir kubbe ile örtülü olan harim kısmında kubbeye geçiş tromplar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Onarımlar sırasında harim kısmına çeşitli süslemeler yapılmıştır.

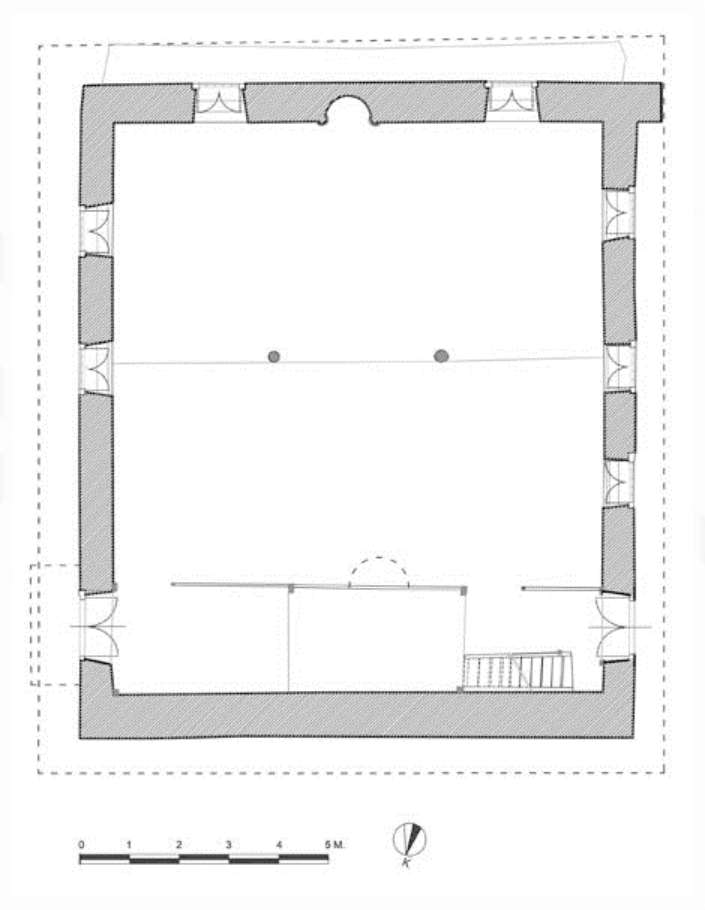
Fotoğraf 2.266 Harim Bölümü

Üzerinde herhangi bir kitabesi olmayan yapının mihrabının üzerinde 1912 tarihini içeren bir kitabenin olduğu kaynaklar tarafından belirtilmiştir[157]. Yine yapıya giriş kapısı üzerinde mermer bir levha üzerinde de 1912 tarihi yazmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde de yapı ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak yapının plan özellikleri ve özellikle yaklaşık 8 km[158] uzaklıkta bulunan Yeşilkaraman Köyü Camisi ile benzerlikleri göz önüne alındığında Kızıllı Köyü Mescidinin 1912 yılında inşa edilmiş olması mümkün görünmektedir. Hatta yine iki cami arasındaki benzerlikler göz önüne alındığında belki de aynı ustanın eseri olmaları da söz konusu olabilir.

[157] Söz konusu kitabenin mihrapta bulunduğu ancak sıva yapımı sırasında kaybolduğu kaynaklarda geçmektedir. VBM, 03.04.2001 tarihli Rapor.
[158] https://www.haritatr.com/kizilli-koyu-haritasi-m132c erişim tarihi: 10.08.2020.

2.1.1.22. Korkuteli Yeşilyayla Köyü Kerpiç Cami

Yapı, Korkuteli İlçesi'nin 21 km kuzeyinde yer alan Yeşilyayla Köyü'nde bulunmaktadır. Köy meydanına konumlandırılmış olan eser, kuzey-güney doğrultuda kareye yakın, dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır (Fotoğraf 2.270) (Çizim 2.23). İçten düz ahşap tavanla ve bağdadi kubbe ile örtülü olan yapı, dışarıdan dört yöne eğimli kırma çatı ile kapatılmıştır. Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan caminin kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir.

Çizim 2.23 Yeşilyayla Köyü Kerpiç Cami Planı

Çizim: Serkan KILIÇ

Fotoğraf 2.267 Caminin Genel Görünüşü

Yapı, yakın zamanda restorasyon geçirmiş olup, bugün ibadete kapalıdır. Geçirdiği onarım sırasında tamamıyla boyanan yapının inşa malzemesi yer yer dökülen boyalardan görüldüğü ve adından anlaşıldığı şekliyle kerpiç malzemeden inşa edilerek, çamur sıva ile sıvanmıştır. Kapı, pencere doğramaları, kadınlar mahfili, üst örtü ve taban döşemesinde ise ahşap malzeme kullanılmıştır.

Eğimli bir arazi üzerine konumlandırılmış olan eser, kavşak noktası sayılabilecek bir alana inşa edilmiştir. Caminin doğu cephesi yapıya girişi sağlayan cephedir. Bu cephede iki adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı görülmektedir. Ayrıca cephenin kuzey köşesine harime girişi sağlayan, dikdörtgen formlu ahşap bir kapı yerleştirilmiştir. Giriş kapısının üzerine yakın zamanda basit bir sundurma konulmuştur (Fotoğraf 2.271). Güney cephede, iki adet dikdörtgen formlu alt sıra penceresi ile iki adet ahşap şebekeli, kare formlu üst sıra penceresi yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.272). Batı cephe yakın tarihte yanına inşa edilmiş olan cami sebebiyle kapanmıştır. Bu cephede, dikdörtgen formlu üç adet pencere ile yapıya girişi sağlayan dikdörtgen formlu bir kapı bulunmaktadır. Ayrıca, duvarların saçak altına panolar çizilmiş ancak bu panolara kıvrık dallar işlenmiş olmasına rağmen, genel olarak boş bırakılmıştır. Sadece panoların ortasında bir adet çelenk motifi dikkati çekmektedir (Fotoğraf 2.273). Caminin kuzey cephesi tamamıyla sağır tutulmuştur (Fotoğraf 2.274).

Fotoğraf 2.268 Caminin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.269 Caminin Güney Cephesi

Fotoğraf 2.270 Caminin Batı Cephesi

Fotoğraf 2.271 Caminin Kuzey Cephesi

Kuzey- güney doğrultulu yapının harim kısmına, doğu cephenin kuzey köşesine yerleştirilmiş olan kapıdan girilmektedir (Fotoğraf 2.275). Harime girildikten sonra ahşap direklerin taşıdığı kadınlar mahfili ile karşılaşılmaktadır. Yakın zamanda yapılmış olan mahfil, oldukça basit kurgulanmıştır. Harimin kuzey duvarına dokuz adet dikdörtgen çerçeve işlenmiştir. Çerçeveler bir boş bir dolu olacak şekilde perde motifleri ile doldurulmuştur.

Mahfilin kuzeybatı köşesine yerleştirilmiş olan merdiven ile üst kata çıkılmaktadır. Ajur tekniği ile basit süslemeli korkuluğun, orta kısmı bir balkon gibi düzenlenerek dışarı taşırılmıştır. Harimin batı cephesi, bir giriş kapısı ile birlikte üç adet dikdörtgen formlu, dıştan lentolu, içten ise yuvarlak kemerli pencereye sahiptir. Bu cephede pencere üst hizasında alçı panolar yer almaktadır. Bu panolar kuzey duvar hariç bütün harimi kaplamaktadır. İçlerinde; Allah, Muhammet, dört halifenin isimlerinin yanı sıra Hasan ve Hüseyin isimleri okunmaktadır (Fotoğraf 2.276). Ayrıca kuzey köşedeki pencere ile ortadaki pencerenin arasına bir sütun çizilmiştir. Ayrıca pencerelerin aralarında birer çelenk motifinin de işlenmiş olduğu görülmektedir. Cephenin ortasına ise Süleymaniye Caminin tasviri çizilmiştir (Fotoğraf 2.277). Güney cephenin ortasına mihrap yerleştirilmiştir. Mihrap nişine, köşelere toplanmış beyaz zemin üzerine yeşil renkte perde motifleri işlenmiştir. Perdelerin birleştiği noktada ise bir kandil motifi yer almaktadır. Nişin her iki yanında ise sütunceler bulunmaktadır. Sütunceler ve kaideleri yeşil ve mor renkte boyanmıştır. Başlıklar ise yeşil ve pembe renkteki palmet ve yaprak motifleriyle süslenmiştir. Mihrabın hemen üzerinde, yatay dikdörtgen formda kalemişi tekniğinde düzenlenmiş bir çerçeve yer almaktadır. Çerçevenin yüzeyinde, gri zemin üzerine siyah renkte Ali İmran Suresi 37. Ayeti olan mihrap ayeti yazmaktadır[159] (Fotoğraf 2.278). Mihrabın yanında yer alan minber yakın zamanda eklenmiş olup, orijinal değildir. Mihrabın iki yanına dıştan lentolu, içten yuvarlak kemerli birer alt sıra penceresi yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin üst hizalarında ise ahşap şebekeli, kare formlu üst sıra pencereleri görülmektedir. Doğu cephede, batı duvardaki pencereler ile aynı özelliklere sahip iki adet pencere yer almaktadır (Fotoğraf 2.279). Bu cephe süsleme programı olarak doğu duvar ile aynı özelliklere sahiptir. Pencerelerin ortasına ise bu kez Sultan Ahmet Camisi resmedilmiştir (Fotoğraf 2.280). Ahşap döşemeye sahip harimde, mihrap önündeki kısım yerden bir basamak yükseltilmiştir. Harimin üzeri ahşap düz tavanla örtülmüştür. Üst örtünün merkezinde bağdadi bir kubbe bulunmaktadır (Fotoğraf 2.281). Süsleme bakımından zengin olan tavan, yedi panoya ayrılmıştır. Son derece süslü olan bu kubbenin merkezinde bitkisel bezeme görülmektedir. Kubbe karnına sekiz adet dikdörtgen formlu pencere motifi yerleştirilmiştir. Pencere aralarına ise birer adet yeşil yapraklı ve pembe renkli gül motifi çizilmiştir. Kubbe eteği ise üç bordür şeklinde düzenlenmiştir. Her bir bordürde bitkisel bezemelerin işlendiği görülmektedir. Bağdadi kubbe dışında düz tavan dokuz ayrı panoya ayrılmıştır. Mihrap önündeki pano dışında diğer panoların merkezine sekiz kollu yıldızlar ablike edilmiştir. Mihrap önünde bulunan pano ise diğerlerinden farklıdır. Merkezinde kare

[159] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C3%82l-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/330/37-ayet-tefsiri erişim tarihi: 05.09.2020.

formlu bir kartuş bulunmaktadır. Yüzeyine ışınsal olarak dağılan çıtalar çakılmıştır. Köşelerde bulunan çıtalar birbirinin üstüne bindirilerek, sekizgen bir form elde edilmiştir.

Fotoğraf 2.272 Camiye Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.273 Harimin Genel Görünüşü

Kaynak: Serkan Kılıç Arşivi

Fotoğraf 2.274 Süleymaniye Camisi Tasviri

Kaynak: Serkan Kılıç Arşivi

Fotoğraf 2.275 Mihrap

Kaynak: Serkan Kılıç Arşivi

Fotoğraf 2.276 Harimin Doğu Duvarı

Kaynak: Serkan Kılıç Arşivi

Fotoğraf 2.277 Sultanahmet Camisi Tasviri

Kaynak: Serkan Kılıç Arşivi

Fotoğraf 2.278 Bağdadi Kubbe

Kaynak: Serkan Kılıç Arşivi

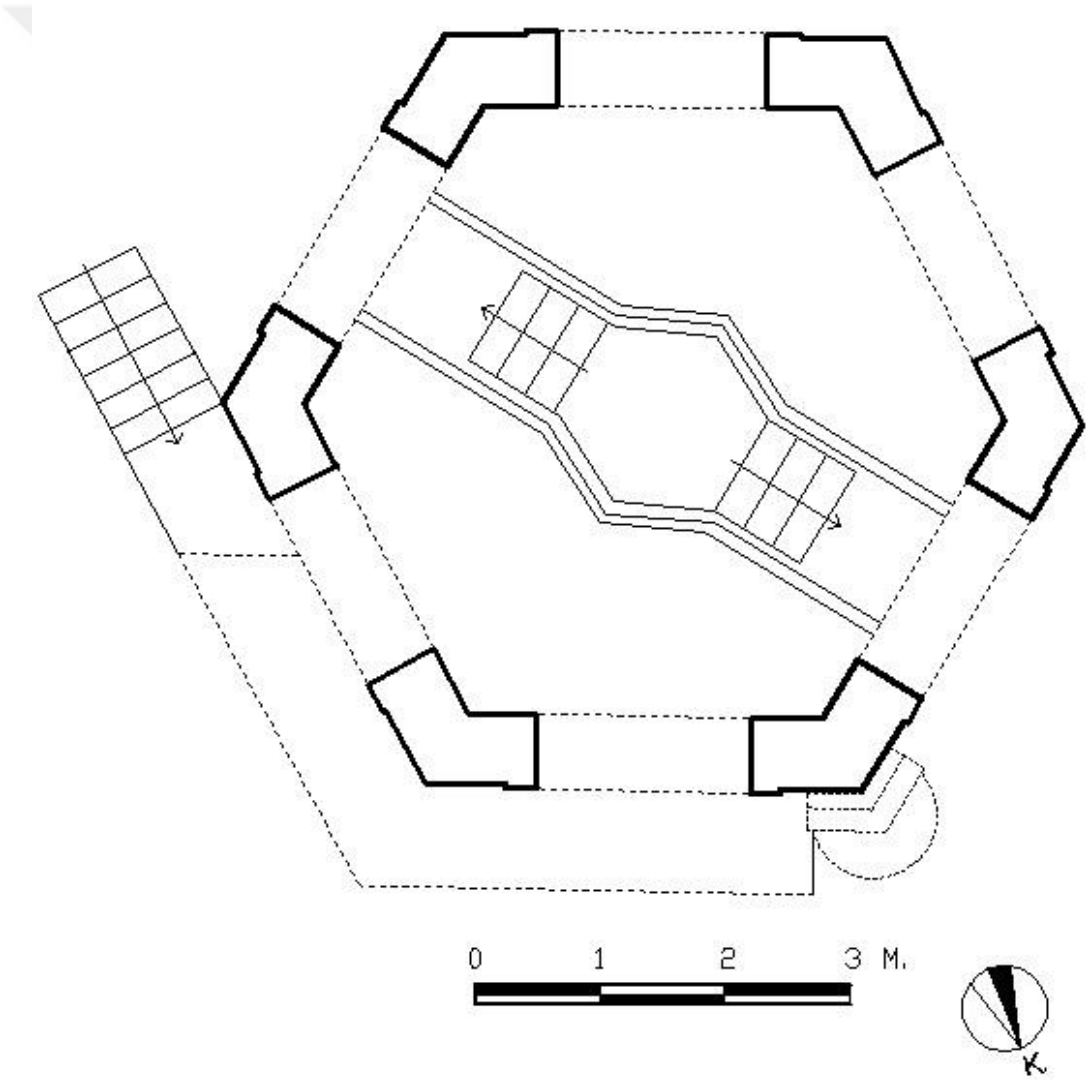
Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan yapının kim tarafından ve ne zaman yapıldığı belli değildir. Yapı hakkında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde de bir bilgi bulunamamıştır. Ancak 1835 yılında köyde Hoca Ahmet'in imamlık yaptığı[160], 1840 yılında ise imamın Hasan Hoca olduğu bilgisi mevcuttur[161]. Antalya Kültür envanterinde ise yapı hakkında 1896 yılında Kara Müdür tarafından yaptırıldığı yazmaktadır[162]. Envanterde yer alan bu bilginin kaynağı belli değildir. Yapılan arazi çalışmasında köyde çok sayıda caminin var olduğu görülmüştür bu sebeple ismi geçen bu imamların kerpiç cami ile bir alakası olmayabilir. Yeşilyayla Köyünün tarih içerisinde nüfus sayısına baktığımızda 1841'de 206 olan sayının 1892'de 522'ye yükselmiş olduğunu kaynaklardan öğreniyoruz[163]. Bu durumda artan nüfus ile birlikte yeni bir camiye ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. Bütün bunlar göz önüne alındığında envanterde verilen 1896 tarihi geçerlilik kazanmaktadır. Ayrıca yapı içerisinde bulunan kalemişi süslemeler ve resim programı 19. Yüzyıl Osmanlı mimari süslemesinde sıklıkla kullanılmıştır. Özellikle yapı içerisinde yer alan Sultanahmet ve Süleymaniye Camilerinin tasvirlerinin olması camiyi tarihlendirebilmemiz açısından yol göstermektedir[164]. Anadolu'da çok az kentte Süleymaniye Camisi tasvirinin yer aldığı yapı örnekleriyle karşılaşmaktayız. Kütahya

[160] Kılıç, 2019: 696.
[161] Yıldız, 2018: 25.
[162] Eryılmaz, Yıldız, 2005: 53.
[163] Yıldız, 2018: 40.
[164] Arık, 1976.

Tavşanlı Kurşunlu Cami (1871)[165], içerisinde Süleymaniye tasvirinin bulunduğu bilinen en iyi örnektir. Kurşunlu Caminin inşa tarihi 1871 yılı da göz önüne alındığında Korkuteli Yeşilyayla Kerpiç Caminin 19.yüzyılın sonlarında inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.1.23. Muratpaşa İskele Camisi

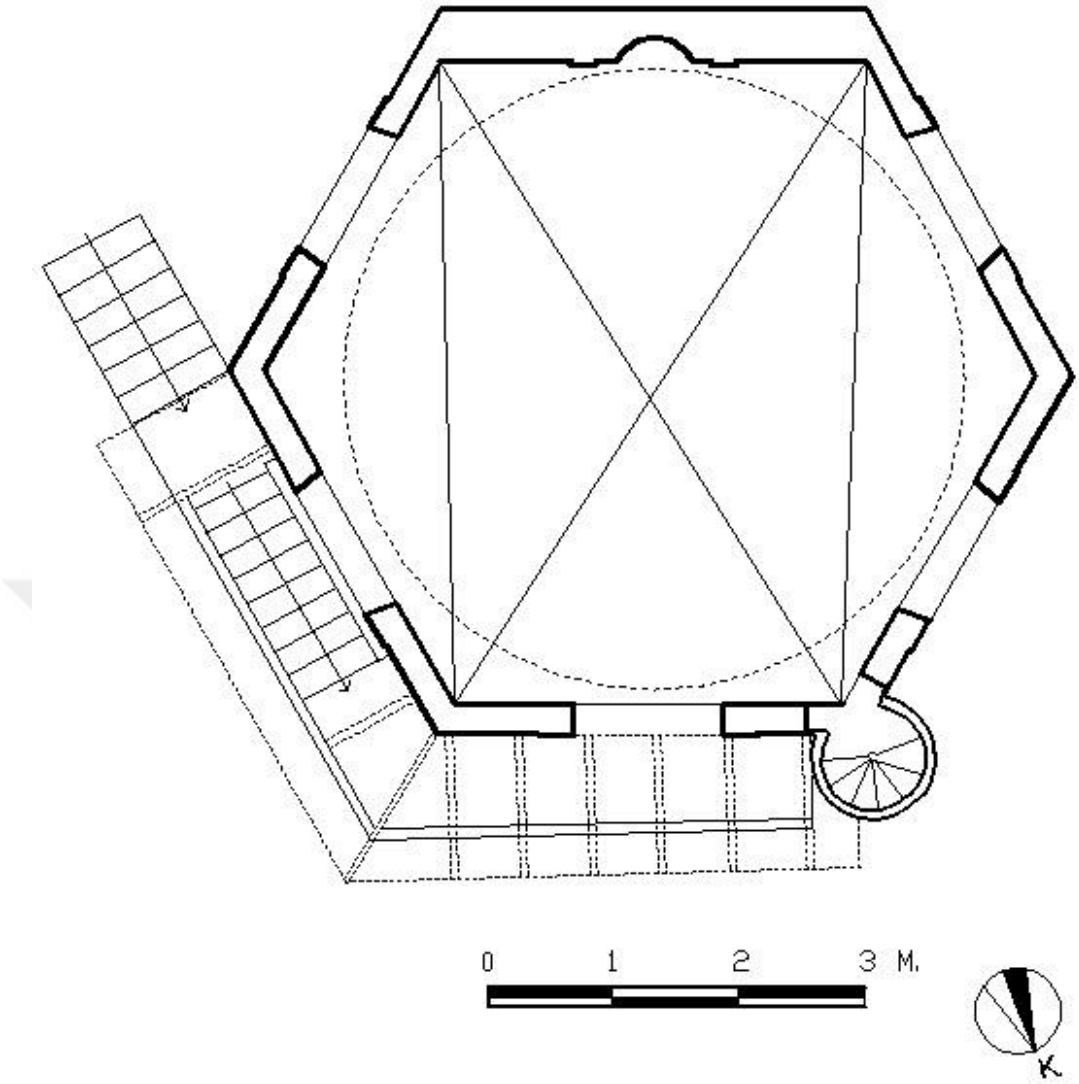
Yapı, Antalya merkezde Muratpaşa ilçesi sınırları içerisinde yat limanı olarak bilinen mevkide yer almaktadır. Deniz kenarına konumlandırılmış olan eser, altıgen ve ayaklar üzerinde yükselen planıyla oldukça farklı bir görünüm arz etmektedir (Fotoğraf 2.282) (Çizim 2.24-2.25). İçten kubbe ile örtülü olan yapı dıştan kiremit kaplı altıgen çatı ile kapatılmıştır. Üzerinde yer alan inşa kitabesine göre 1903-1904 yıllarında inşa edilmiştir.

Çizim 2.24 İskele Mescidi Alt Kat Planı

Çizim: S.Kılıç'tan[166]

[165] Ecesoy, 2011: 201-205.
[166] Kılıç, 2015: 134.

Çizim 2.25 İskele Mescidi Üst Kat Planı

Çizim: Serkan Kılıç

Fotoğraf 2.279 İskele Mescidi Genel Görünüş

Fevkani bir yapı gösteren eser sağlam durumda ibadete açıktır. Düzgün kesme taş malzemeden inşa edilen mescidin minaresinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Yapının alt katında bir havuz bulunmaktadır (Fotoğraf 2.283). Üst kısım ise ibadet mekânı olarak düzenlenmiştir. Altıgen bir yapı gösteren mescit, altı ayak tarafından taşınmaktadır.

Mescidin kuzeybatı köşesine tek şerefeli taş kaideli ahşap bir minare yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.284). Kuzeydoğu köşede ise üst kata çıkışı sağlayan merdivenler yer almaktadır. Güney cephe hariç yapının tüm cephelerinde yuvarlak kemerli, dikdörtgen formlu ve dönem modasına uygun büyük pencereler yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.285). Güney batı cephede ise üç satırlık inşa kitabesi yer almaktadır (Fotoğraf 2.286). Kitabe şu şekildedir:

Saye-i Diyanet Piraye-i Hazret-i Sultan 'Abdülhamid Han-ı Sanide Teke Mutasarrıfı Bedirhan Paşa-zade Sa'adetlü Hüseyin Ken'an Paşa ve Na'ibi'ş-Şer'-i Liva' Faziletlü Ahmed Şakir Efendi Hazretlerinin Bi'z-zat Eser-i Gayretleriyle ve Ahalinin İ'ane Salabetkaranesiyle İnşasına Muvaffakiyet Müyesser Kerde-i Rabbi'l-izzet Olmuştur Fi Seneti 11 Ca 1321[167].

[167] Kılıç, 2015: 136.

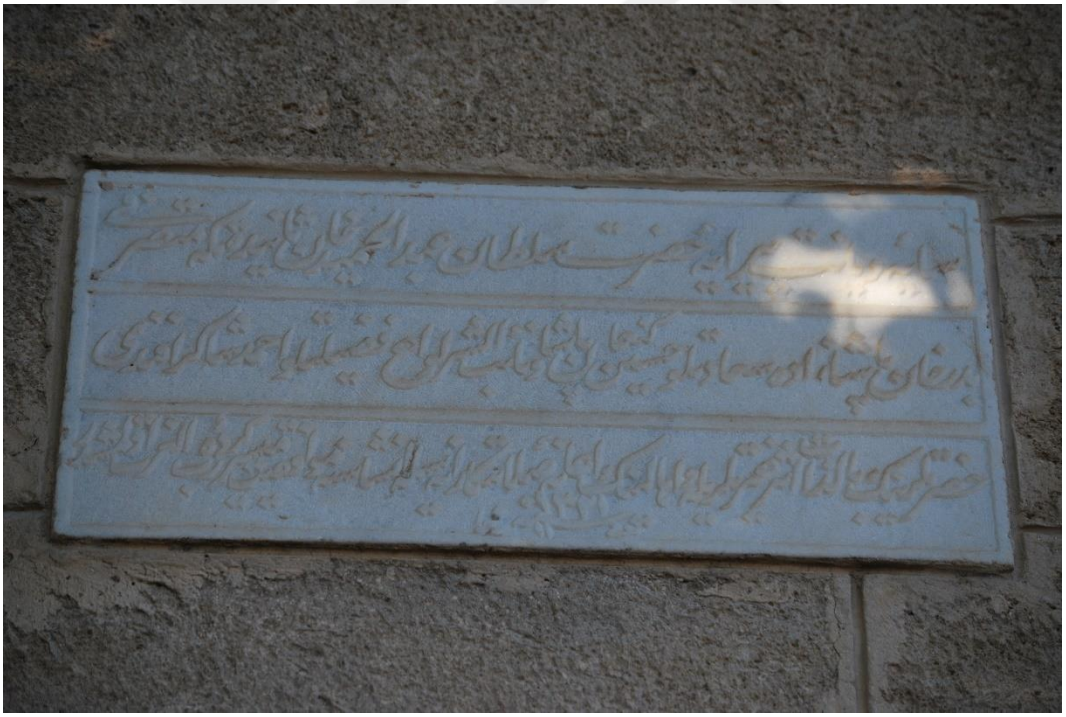
Fotoğraf 2.280 Alt Katta Bulunan Havuz

Fotoğraf 2.281 Yapının Minaresi

Fotoğraf 2.282 Üst Kata Çıkış ve Pencere Detayı

Fotoğraf 2.283 İnşa Kitabesi

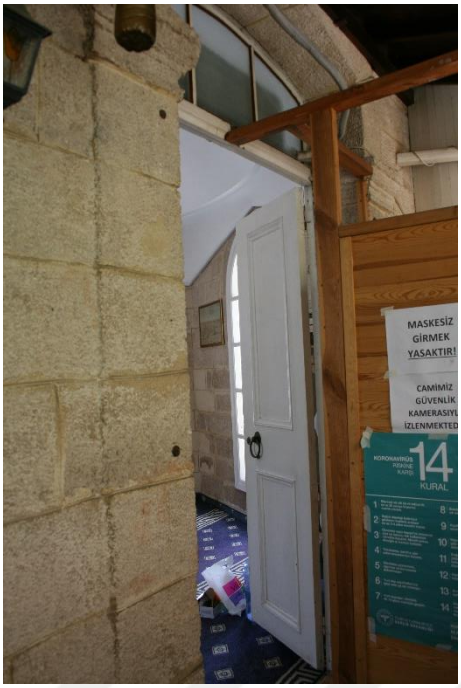
Altıgen planlı yapının harim kısmına, kuzeydoğu cephede yer alan merdivenlere ulaşılmaktadır. Merdivenlerden çıkıldıktan sonra son cemaat yeri olarak düzenlenmiş olan sahınlığa ulaşılmaktadır (Fotoğraf 2.287). Sahınlık kısmı ahşap kafes ile kapatılmıştır. Harim kısmına ise bu bölümde yer alan basık kemerli iki kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir (Fotoğraf 2.288).

Altıgen planlı harim kısmı beş adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Güney cephede ayakların taşıdığı üçgen bir alınlığa sahip taş mihrap görülmektedir (Fotoğraf 2.289). Üçgen alınlıkta mihrap ayeti olarak bilinen Ali İmran Suresi 37.Ayet'in bir bölümü yazılıdır[168]. Mihrabın yanına yakın zamanda bir minber yerleştirilmiştir. Harim kısmının kuzeybatı köşesinde minare çıkılmayı sağlayan kapı bulunmaktadır. Son derece sade olan yapıda mihrap üzerinde yer alan alınlık ve silmeler dışında başka bir süsleme detayı görülmemektedir.

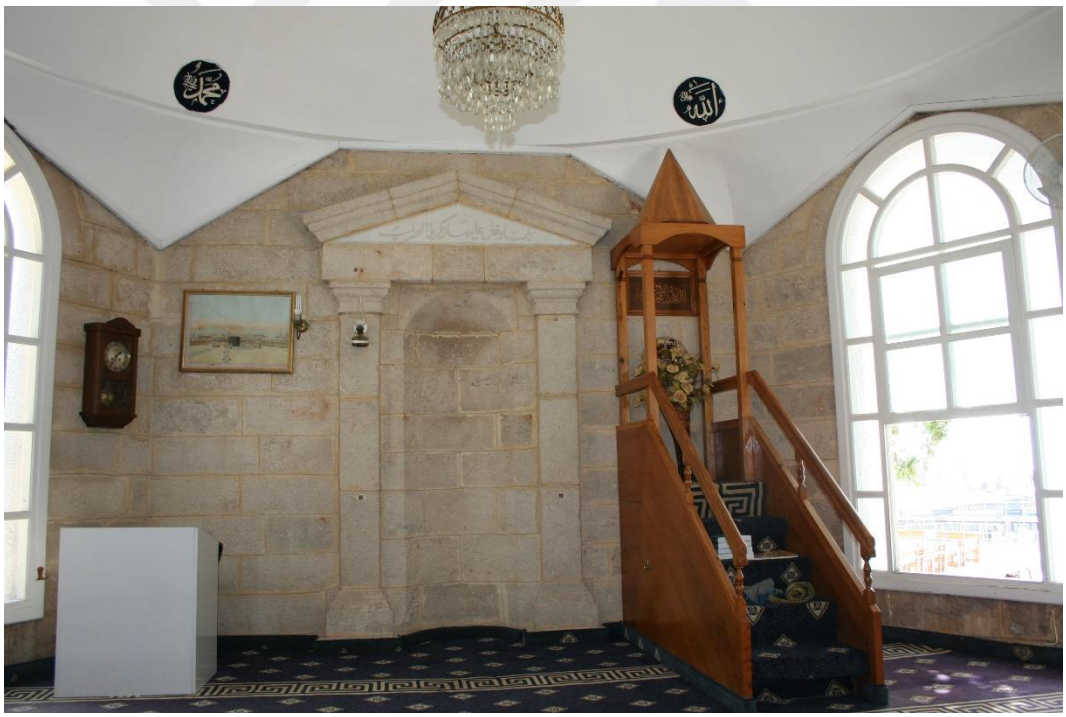

Fotoğraf 2.284 Sahınlık Bölümü

[168] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-1/al-i-imran-suresi-3/ayet-37/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim tarihi: 26.12.2020.

Fotoğraf 2.285 Harime Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.286 Harimden Görünüş

Üzerindeki inşa kitabesi göre H.1321/M.1903-1904 yıllarında Mutasarrıf Kenan Paşa ve Kadı Naibi Ahmet Şakir Efendi tarafından halkın yardımlarıyla inşa ettirilmiştir. Ayrıca bugün İskele Mescidi adıyla bilinen yapının inşa edildiği dönemde padişahın adıyla anılması hususunda Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde yazışmaların olduğu tespit edilmiştir[169].

[169] BOA, CDA., İ.DH./1413-28.

Yapının altıgen planı ve ayaklar üzerinde yükselmesi Osmanlı mimarisi içerisinde oldukça farklı bir görünüm göstermektedir. Antalya'ya ait eski fotoğraflarda İskele Mescidine ait çeşitli fotoğraflar elde edilmiştir[170] (Fotoğraf 2.290-293). Bu fotoğraflara bakarak neden ayaklar üzerinde inşa edilmiş olabileceği biraz olsun açıklık kazanmaktadır. Fotoğraflardan yapının denize oldukça yakın olduğu görülmektedir. Bu sebeple mescidi korumak amacıyla böyle bir çare düşünülmüş olmalıdır. Ancak plan şekli hakkında hala net bir açıklama yapılamamaktadır. Bu konuda söylenebilecek tek şey sanatçı tercihi olduğu olabilir.

Fotoğraf 2.287 1914 Yılına Ait Yapı ve Çevresini Gösteren Fotoğraf

[170] http://www.eskiturkiye.net/2540/antalya Erişim tarihi: 26.12.2020.

Fotoğraf 2.288 1914 Yılına Ait Yapı ve Çevresini Gösteren Fotoğraf

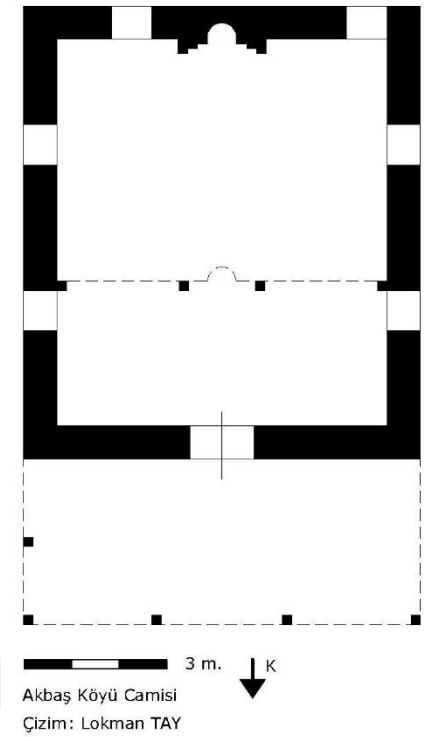
Fotoğraf 2.289 1930'lu Yıllarda Yapı ve Çevresinin Görünüşü

Fotoğraf 2.290 1960'lı Yıllara Ait Yapı ve Çevresini Gösteren Fotoğraf

2.1.1.24. Serik Akbaş Köyü Camisi

Yapı, Serik ilçesinin 15 km. kuzeyinde bulunan Akbaş köyünde yer almaktadır. Kareye yakın dikdörtgen planlı olup, içten düz ahşap tavan ile dıştan ise dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür (Fotoğraf 2. 294) (Çizim 2.26). İnşa tarihi, banisi ve mimarı ise bilinmemektedir. Caminin kuzey batısında yapıdan ayrı şekilde konumlandırılmış moloz taş malzemeden bir minare kalıntısı yer almaktadır (Fotoğraf 2.295).

Çizim 2.26 Akbaş Köyü Cami Plan

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.291 Caminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 2.292 Minare Kalıntısı

Akbaş köyü camisi bugün tamamen boyalı ve sıvalıdır. Bu sebeple inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Ancak mevcut izler duvarda ahşap hatılların varlığına işaret etmektedir. Eser, iyi durumda olup ibadete açıktır.

Yapının kuzey cephesi giriş cephesi olup, ahşap direklerle ayrılmış üç bölümlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır (Fotoğraf 2.296). Doğu cephede dikdörtgen formlu, iki adet pencere bulunmaktadır. Pencereler ahşap parmaklıklara sahiptir (Fotoğraf 2.297). Aynı cephenin üst hizasında ise kare formlu bir adet pencere görülmektedir. Güney cephede iki adet dikdörtgen formlu pencere görülmektedir. Bu pencerelerde de ahşap parmaklıklar yer almaktadır. Ayrıca üst sırada bir adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 2.298). Batı cephe ise doğu cephe ile aynı form ve özelliklere sahip iki adet alt sıra bir adet de üst sıra penceresine sahiptir. Bu cephede yer alan pencereler de ahşap parmaklıklara sahiptir (Fotoğraf 2.299). Yapının harim kısmına kuzey cephenin ortasına yerleştirilmiş olan iki kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir.

Fotoğraf 2.293 Caminin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.294 Caminin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.295 Caminin Güney Cephesi

Fotoğraf 2.296 Caminin Batı Cephesi

Kareye yakın dikdörtgen planlı harim, altı adet alt sıra, üç adet de üst sıra penceresi ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.300). Düz ahşap tavan ile örtülü olan harim zengin ahşap süslemelere sahiptir. Harimin güney duvarının ortasına mihrap nişi yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.301). Ahşap süslemenin yoğun olduğu mihrabı üç sıra bordür çerçevelemektedir. Dıştan içe

doğru ilk iki bordür yüzeyinde kıvrık dallar üzerine yerleştirilmiş yaprak dizisi görülmektedir. En içteki bordürde ise stilize bir vazodan çıkan yapraklar işlenmiştir. Mavi ve yeşil renklerin kullanıldığı bordürlerden sonra mihrap kavsarasında da aynı formda yapraklar yer almaktadır. Kavsaranın tepe noktası ters duran bir palmet motifi ile süslenmiştir (Fotoğraf 2.302). Mihrabın yanında ahşap bir minber yer almaktadır (Fotoğraf 2.303). Minber üzerinde de çeşitli ahşap süslemeler görülmektedir. Minber aynalığında mihrap üzerinde yer alan süslemelere benzer şekilde kıvrık dallar etrafına sıralanmış yaprak dizileri yer almaktadır. Mavi ve yeşil süslemelere hâkim olan renktir. Korkuluk delik işi tekniğinde yapılmış olup, mavi-yeşil renk kullanımı burada da görülmektedir. Minber kapısı ve köşk altında da yaprak motifleri yer almaktadır. Harimin güney doğu köşesine bir vaaz kürsüsü yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.304). Kuzey cephede ise kadınlar mahfili yer almaktadır (Fotoğraf 2.305). İki ahşap direğin taşıdığı mahfile girişin doğusunda yer alan merdivenlerle ulaşılmaktadır. Mavi-yeşil ve sarı renkler kullanılarak delikişi tekniğinde bir korkuluğa sahip olan mahfilin orta bölümü bir balkon gibi düzenlenerek dışarı doğru taşırılmıştır (Fotoğraf 2.306).

Fotoğraf 2.297 Harim

Fotoğraf 2.298 Mihrap

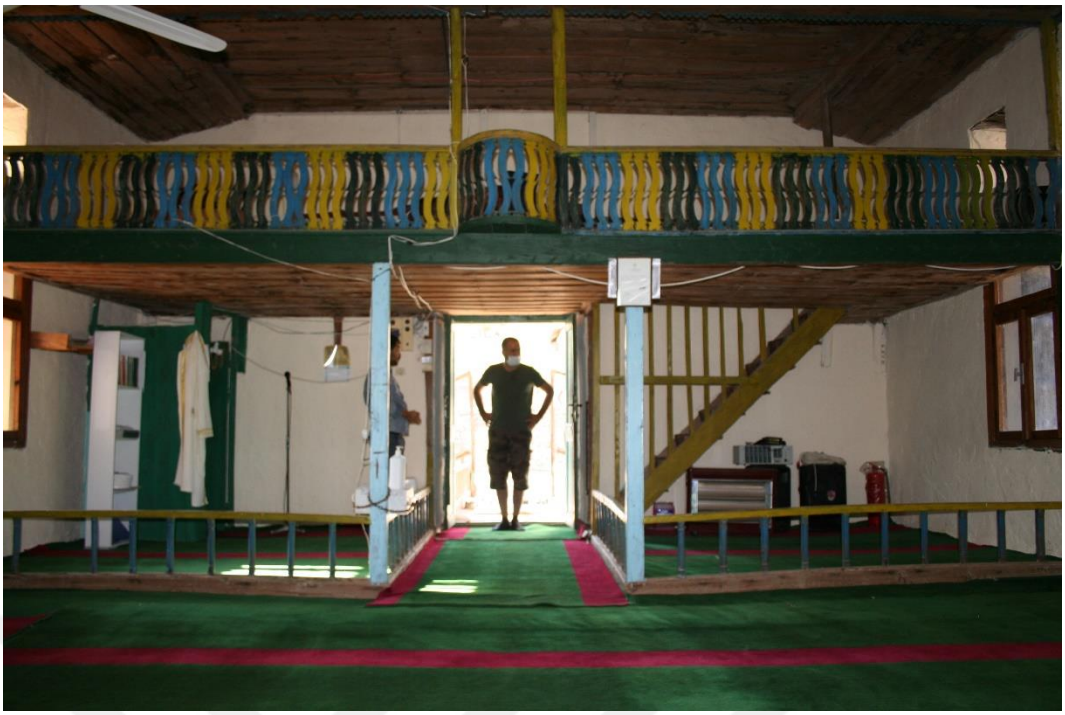
Fotoğraf 2.299 Mihrap Detayı

Fotoğraf 2.300 Minber

Fotoğraf 2.301 ***Vaaz Kürsüsü***

Fotoğraf 2.302 ***Kadınlar Mahfili***

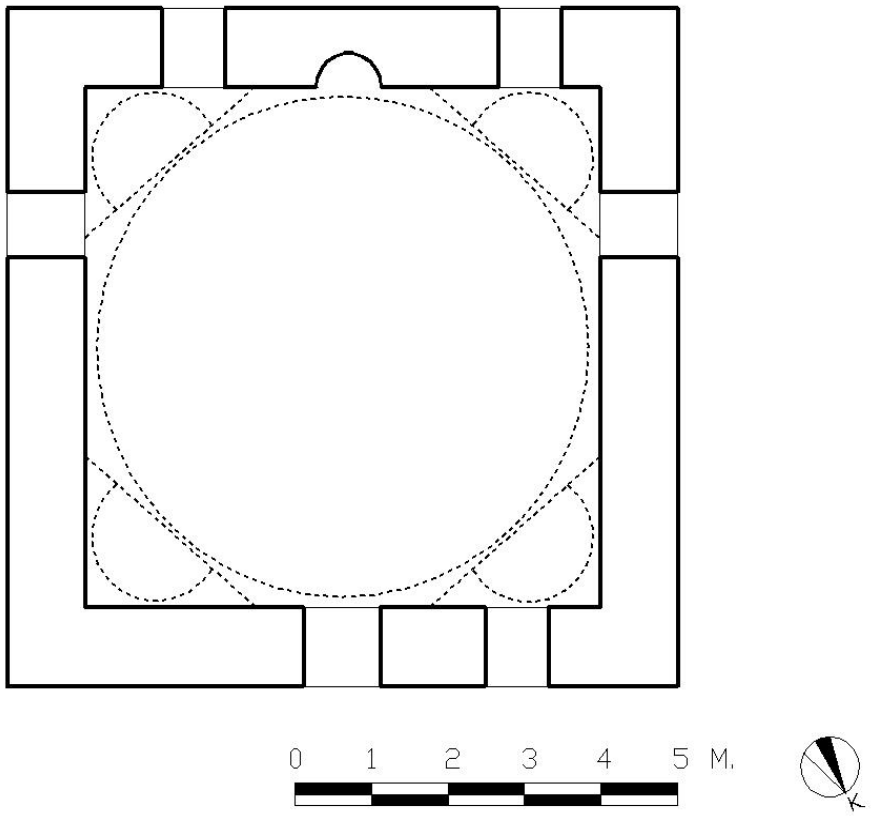
Fotoğraf 2.303 ***Kadınlar Mahfili Detay***

Yapı üzerinde tarihlendirme yapılabilecek herhangi bir inşa kitabesi bulunmamaktadır. Devlet arşivlerinde yapılan araştırmalar sonucunda da yapı ile ilgili herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Ancak müftülük tarafından konulmuş olan tabelada 1890 tarihi yazmaktadır. Her ne kadar bu tarihin neye göre yazılmış olduğu bilinmese de yapı

üzerinde yer alan detaylar ve yapılan incelemeler göz önüne alındığında 1890 tarihinin geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.1.25. Serik Alacami Köyü Camisi

Yapı, Serik ilçesinin 10 km. kuzeyinde Alacami köyünün merkezinde, köy ilkokulunun yanında yer almaktadır. Kare planlı, tek kubbeli bir plana sahip olan yapı, kuzey kısmına eklenen yeni mekânlarla ve yapılan onarımlar sonucunda orijinalliğini büyük oranda kaybetmiştir (Fotoğraf 2. 307) (Çizim 2.27). Sekizgen bir kasnağın taşıdığı bir kubbe ile örtülü olan yapının inşa tarihi, banisi ve mimarı ise bilinmemektedir. Caminin batısında kesme taş malzemeden inşa edilmiş tek şerefeli bir minare bulunmaktadır. Ancak minare orijinal değildir.

Çizim 2.27 Alacami Köyü Camisi Plan

Çizim: Serkan Kılıç

Fotoğraf 2.304 Caminin Genel Görünüşü

Alacami köyü camisi bugün tamamen boyalı ve sıvalıdır. Ancak kalan izlerden moloz taş malzemeden inşa edilmiş olduğu gözlenebilmektedir. Bunun yanında pencere lentoları ve söveleri yakın zamanda PVC malzeme ile değiştirilmiştir. Üst örtüde bulunan kubbe ise alaturka kiremit ile kaplanmıştır.

Yapının kuzey cephesi giriş cephesi olup, batı köşesinde dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli bir pencere yer almaktadır (Fotoğraf 2.308). Bu cepheye yakın zamanda kare planlı küçük bir giriş bölümü ile iki katlı bir bölüm eklenerek yapı genişletilmiştir. Sonradan eklenen bu bölümün ikinci katına, kuzey cepheye yerleştirilmiş olan merdivenle ulaşılmaktadır. Doğu cephenin güney köşesine dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli bir pencere yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.309). Ayrıca kuzeydeki muhdes bölüme ait dört adet alt sıra, iki adet de üst sıra olmak üzere altı adet pencere daha bulunmaktadır. Güney cephede dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli iki adet pencere görülmektedir (Fotoğraf 2.310). Batı cephede ise doğu cephe ile aynı form ve özelliklere sahip bir adet pencere bulunmaktadır. Yine muhdes bölüme ait olan altı adet pencerenin varlığı bu cephe için de söz konusudur. Harim kısmına kuzey cephenin batı duvarına yerleştirilmiş olan kapıdan girilmektedir.

Fotoğraf 2.305 Caminin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.306 Caminin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.307 Caminin Güney Cephesi

Kuzey cephede bulunan kapıdan girildikten sonra kare planlı giriş mekânına ulaşılmaktadır (Fotoğraf 2.311). Ayakkabılık olarak düzenlenmiş bu bölümün güney duvarından muhdes kısma giriş yapılmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen planlı ek mekân iki katlı olarak düzenlenmiştir Toplamda 12 pencere ile aydınlatılmaktadır. Dışarıdan girişin sağlandığı ikinci kat iki adet sütun tarafından desteklenmektedir. Kadınlar mahfili olarak kullanılan ikinci katın orta bölümü bir balkon gibi dışarı taşırılmıştır (Fotoğraf 2.312). Söz konusu bölümün üzeri dört adet kubbe ile kapatılmıştır. Asıl harim bölümüne ise sonradan eklenen mekânın güney cephesine açılmış olan iki kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir. Kare planlı harim, toplamda beş pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.313). Kubbe ile örtülü olan harimde kubbeye geçiş tromplar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Harimin güney duvarının ortasına mihrap nişi yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 2.314). 2015 yılında yapının içi çini görünümlü fayans ile kaplanmıştır[171].

[171] 1971 doğumlu cami imamı Bilal Kurt'tan öğrenilmiştir. Görüşme Tarihi: 19.09.2020.

Fotoğraf 2.308 Kuzeydeki Mekân

Fotoğraf 2.309 Kuzey cephede Yer Alan Ek Bölüm

Fotoğraf 2.310 Harimden Görünüş

Fotoğraf 2.311 Mihrap ve Minber

Yapı üzerinde tarihlendirme yapılabilecek herhangi bir inşa kitabesi bulunmamaktadır. Devlet arşivlerinde yapılan araştırmalar sonucunda da yapı ile ilgili herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Ancak köy ve köye ait yapı hakkında çeşitli araştırmacılar bilgi vermektedir. Bunlardan S. Kılıç, yapının 18.yüzyıla ait olduğunu kaynakların yazdığını ancak yapının bugün sıvalı olması ve geçirdiği onarımlar sebebiyle tarihlendirmenin mümkün olmadığını

belirtmektedir[172]. Bir diğer araştırmacı C. Özer ise herhangi bir veriye ulaşamadığını ve köy sakinleriyle yaptığı görüşmeler sonucunda yapının 19. Yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olabileceğini söylemektedir[173]. Bir diğer araştırmacı M.Güçlü ise camiden çok köyün kurulması ve tarihi gelişimi üzerine kaleme aldığı yazısında köyün 1831 kayıtlarında adının geçmediği, köyün ancak 1876 yılında kurulmuş olduğunu söylemektedir[174]. Ayrıca yine kaynakta camide 2000'li yıllarda yapılan onarım çalışmaları sırasında harim duvarlarının çeşitli resimlere sahip olduğunu yazmaktadır[175] (Fotoğraf 2.315-317)[176].

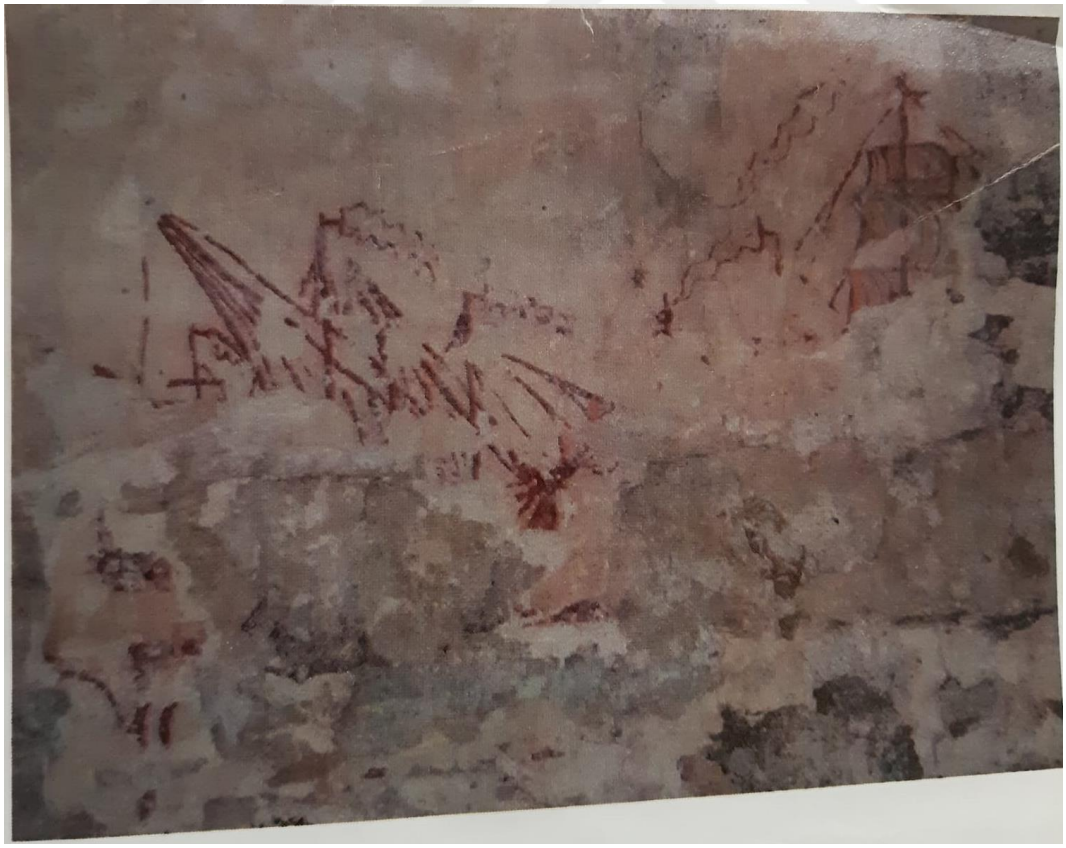

Fotoğraf 2.312 Yapının İçinde Yer Alan Kalemişleri

[172] Kılıç, 2015:150.
[173] Özer, 1996: 30.
[174] Güçlü, 2018: 86-88.
[175] Araştırmacı "resimler" şeklinde bir ifade kullanmıştır. Resimlerden kastedilen kalemişi bezemeler olmalıdır. Ancak bugün bu bezemeler mevcut değildir. Güçlü, 2018: 93. Muhammed Güçlü'nün makalesinde belirttiği resimlerden camide 17 yıldır görev yapan Bilal Kurt'ta bahsetmiştir. *"Ala renkli gemi resimleri"* şeklinde anlattığı resimlerin çok daha önce yapılan restorasyonlar sırasında kapatıldığı, daha sonra tesadüfen bu resimlerin tekrar çıktığı ancak rutubet dolayısıyla yeniden üzerinin kapatıldığı bilgisini vermiştir.
[176] Kalemişlerine dair fotoğrafları bizimle paylaşan Bilal KURT beyefendiye teşekkür ederim.

Fotoğraf 2.313 Yapının İçinde Yer Alan Kalemişleri

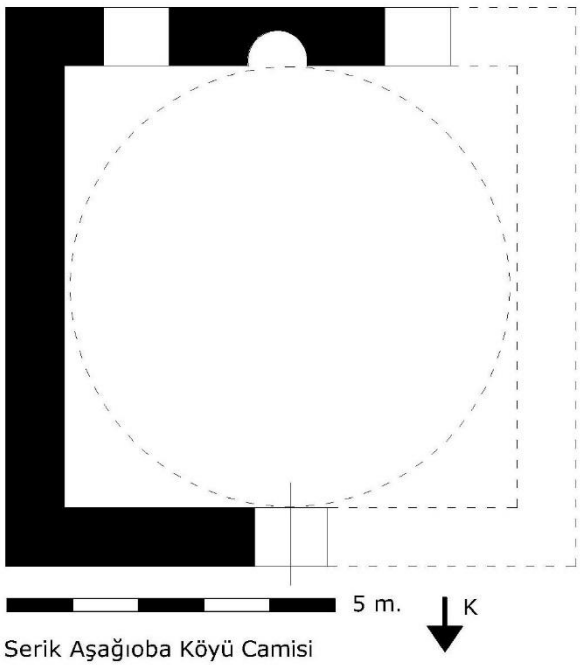

Fotoğraf 2.314 Yapının İçinde Yer Alan Kalemişleri

Köyün adına 1876 tarihinden sonra rastlanılması köyün kuruluşuyla birlikte bir caminin inşa edilmiş olduğunu düşündürmektedir. Bu bilgiden hareketle yapı en erken 1876 tarihinde inşa edilmiş olmalıdır. Ayrıca harim duvarlarında var olduğu söylenen kalemişlerinin de 19.yüzyılda yaygın olduğu düşünülürse yapıyı 19.yüzyılın son çeyreğine tarihlendirmek yerinde olacaktır.

2.1.1.26. Serik Aşağıoba Köyü Camisi

Yapı, Serik İlçesinin 23 km. kuzeyinde yer alan Aşağıoba Köyü'nde, köy merkezinin dışında inşa edilmiştir. Bugün büyük oranda yıkık olan caminin Doğu cephesi ile güney cephesinin bir kısmı günümüze ulaşmıştır[177]. Kalan izlerden anlaşıldığı şekliyle; kare planlı, tek kubbeli bir plan göstermektedir (Fotoğraf 2. 315) (Çizim 2.28). Sekizgen bir kasnağın taşıdığı bir kubbe örtülü olan yapının üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Banisi ve mimarı da bilinmemektedir.

Çizim 2.28 Aşağıoba Köyü Camisi Plan

Çizim: Lokman TAY

[177] Köy sakinlerinden edinilen bilgiye göre yakındaki Aksu Çayı'nın sık sık taşması sebebiyle köy taşınmış ve cami terkedilmiştir. 1967 doğumlu Veli Akın bu camide hiç namaz kılmadığını, ancak 1937 doğumlu olan babasının burada ibadet etmiş olduğunu söylemiştir. Veli Bey aynı zamanda yapının 15 sene önce bu hale geldiğini de beyan etmiştir. Aşağıoba Köyü Sakini Veli AKIN-1967. Görüşme Tarihi: 5.3.2021.

Fotoğraf 2.315 Caminin Genel Görünüşü

Aşağıoba Köyü Camisi, moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Üst örtüde bulunan kubbe ise alaturka kiremit ile kaplanmıştır. Bir istinat duvarı ile çevrili olduğu da yine kalan izlerden anlaşılmaktadır. Yapının kuzey cephesi giriş cephesi olup bugün tamamıyla yıkıktır. Güney cephenin bir kısmı ayaktadır (Fotoğraf 2.316). Kalan kısımda bir pencere açıklığının varolduğu anlaşılmaktadır. Doğu cephe en sağlam cephe olup, sağır bırakılmıştır (Fotoğraf 2.317).

Fotoğraf 2.316 Caminin Güney Cephesi

Fotoğraf 2.317 Caminin Doğu Cephesi

Kuzey cephede yer alan muhtemelen dikdörtgen kesitli kapıdan harim kısmına geçilmektedir. Kare planlı harim, zengin kalemişi süslemelere sahipmiş. Güney cephede yer alan yuvarlak kemerli mihrabın bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Mihrap kavsarasının içerisinde mavi renkli boyayla zikzak motifi işlenmiştir. Hemen üzerinde bir madalyon motifi yer almaktadır. Modalyonun iki yanında ise "Allah" ve "Cella Celalü" kelimeleri okunmaktadır (Fotoğraf 2.318). Yapının üzerini örten tek kubbeye pandantiflerle geçilmiş olup, mihrap üzerinde yer alan yazıların benzerleri buralarda da yer almaktaymış (Fotoğraf 2.319).

Fotoğraf 2.318 Mihrap

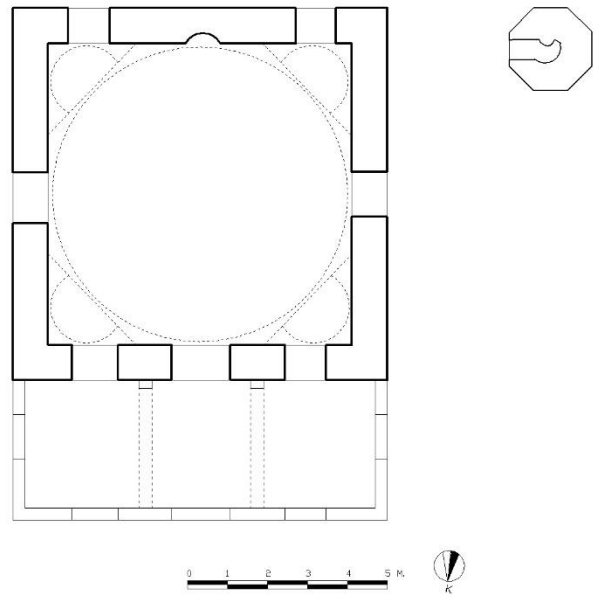
Fotoğraf 2.319 Üst Örtü

Yapı üzerine herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak Serik civarında yer alan, aynı köy sınırları içerisinde değerlendirebileceğimiz Macar Camisi de göz önüne alındığında, bu yapının da 19.yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Hatta malzeme,

teknik ve plan özellikleri de göz önüne alındığında aynı sanatçının çalışmış olduğunu da düşünmekteyiz.

2.1.1.27. Serik Kürüş Köyü Camisi

Yapı, Serik ilçesinin 3km. güneydoğusunda bulunan Kürüş köyünde yer almaktadır. Kare planlı ve tek kubbeli bir yapıya sahip olan cami üç kademeli sekizgen kasnağın taşıdığı konik bir kubbe ile örtülüdür (Fotoğraf 2. 320) (Çizim 2.29). İnşa tarihi, banisi ve mimarı ise bilinmemektedir. Caminin batısında kesme taş malzemeden inşa edilmiş tek şerefeli bir minare bulunmaktadır. Minare yapıdan ayrı şekilde konumlandırılmış olup, orijinal değildir.

Çizim 2.29 Kürüş Köyü Cami Plan

Çizim: Serkan Kılıç

Fotoğraf 2.320 Caminin Genel Görünüşü

Kürüş köyü camisi bugün tamamen boyalı ve sıvalıdır. Bu sebeple inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Üst örtüde bulunan kubbe ise alaturka kiremit ile kaplanmıştır. Yakın zamanda onarım geçirmiş olan cami, iyi durumda olup ibadete açıktır.

Yapının kuzey cephesi giriş cephesi olup, önünde üç bölümlü son cemaat yeri bulunmaktadır. Ancak son cemaat yeri yakın zamanda kapatılarak, önüne bir giriş mekânı eklenmiştir (Fotoğraf 2.321). Doğu cephede dikdörtgen formlu, bir adet pencere bulunmaktadır. Ayrıca son cemaat yerine ait bir pencere daha cephede yer almaktadır (Fotoğraf 2.322). Güney cephede iki adet dikdörtgen formlu, pencere görülmektedir (Fotoğraf 2.323). Batı cephede ise doğu cephe ile aynı form ve özelliklere sahip bir adet pencere bulunmaktadır. Ayrıca son cemaat yerini aydınlatan dikdörtgen kesitli bir pencere daha bu cephede yer almaktadır. (Fotoğraf 2.324). Yapı üzerinde yer alan tüm pencereler demir parmaklıklara sahiptir. Harim kısmına kuzey cephenin tam ortasına yerleştirilmiş olan basit kapıdan girilmektedir.

Fotoğraf 2.321 Caminin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.322 Caminin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.323 Caminin Güney Cephesi

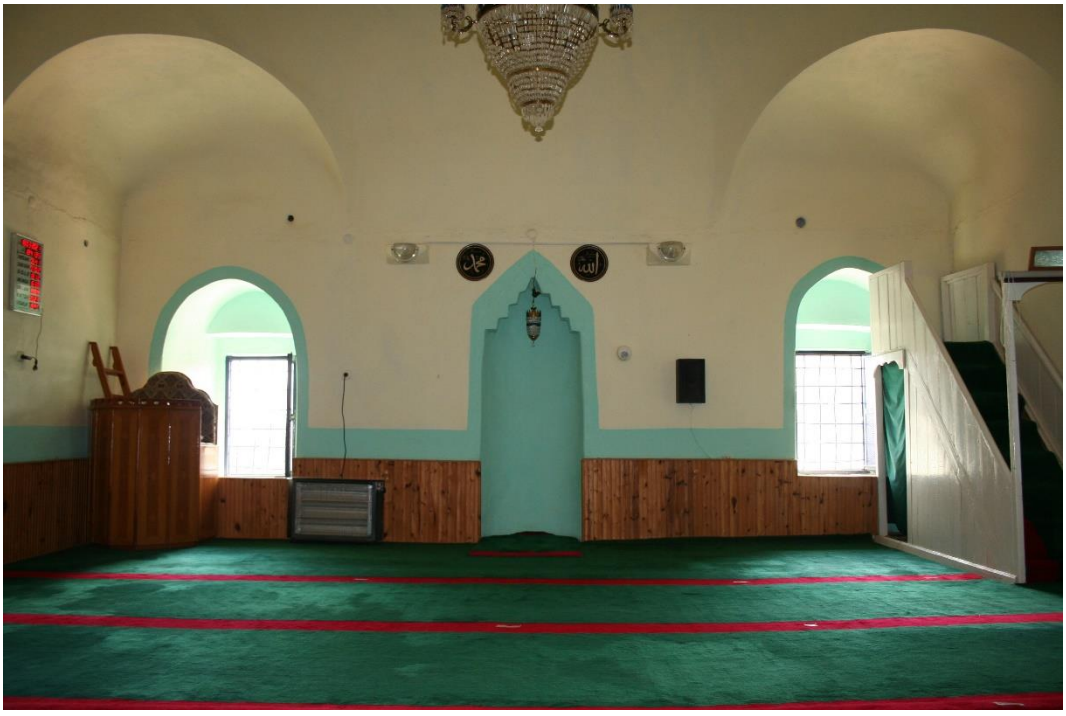
Fotoğraf 2.324 Caminin Batı Cephesi

Kuzey cephede yer alan kapıdan üç bölümlü son cemaat yerine girilmektedir. Bu bölüm toplamda dört adet dikdörtgen formlu pencere ile aydınlatılmaktadır. Bölümlerin arası PVC malzeme ile kapatılmıştır. Bu mekânın güney duvarına açılmış olan yuvarlak kemerli, demir kapı kanatlarına sahip kapıdan harim kısmına geçilmektedir (Fotoğraf 2.325). Kare planlı harim, toplamda altı pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.326). Kubbe ile örtülü

olan harimde kubbeye geçiş tromplar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Harimin güney duvarının ortasına mihrap nişi yerleştirilmiştir. Son derece sade bir görünüme sahip olan mihrabın kavsarası dilimli kemer ile hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 2.327). Güney duvarın batı köşesine yakın zamanda basit bir minber eklenmiştir. Son derece sade olan yapıda herhangi bir süsleme detayı görülmemektedir.

Fotoğraf 2.325 Harime Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.326 Harimin Genel Görünüşü

Fotoğraf 2.327 Mihrap Detayı

Yapı üzerinde tarihlendirme yapılabilecek herhangi bir inşa kitabesi bulunmamaktadır. Devlet arşivlerinde yapılan araştırmalar sonucunda da yapı ile ilgili herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Yapıyı ele alan C. Özer, eseri benzer örneklerden yola çıkarak 19.yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmektedir[178]. Cami hakkında bilgi veren bir diğer kaynak ise yapıyı tarihlendirememiştir[179].

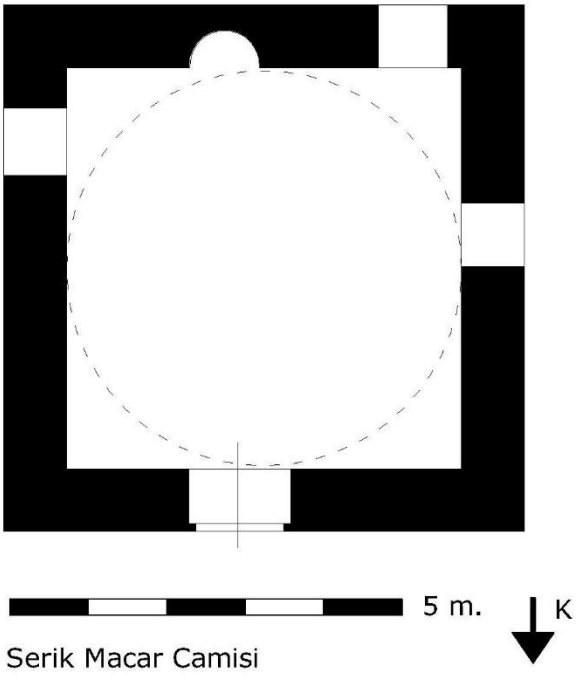
Cami, aynı ilçe sınırları içerisinde bulunan Alacami Köyü Camisi ile karşılaştırıldığında benzer plan tipine sahip oldukları ayrıca başka benzer özellikler taşıdıkları görülmüştür. Kürüş Köyü Camisi yakın zamanda onarım geçirdiği için yapıyı tarihlendirebileceğimiz bir veri vermemektedir. Ancak Alacami köyündeki yapıdan yola çıkarak yapıyı 19.yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirmek yerinde olacaktır. Hatta her iki yapının aynı ilçe sınırları dâhilinde bulunması bu kadar fazla benzer özellik taşıyor olmaları aynı sanatçının eseri olabilme ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu fikrimizi ispatlayabilecek bir veri ne yazık ki mevcut değildir.

2.1.1.28. Serik Macar Camisi

Yapı, Serik İlçesinin 23 km. kuzeyinde yer alan Aşağıoba Köyü ile Gebiz Kasabası arasında yerleşim yerlerinin dışında yer almaktadır. Çevresinde herhangi bir yapı bulunmayan cami, ekin tarlaları arasında kalmıştır. Kare planlı, tek kubbeli bir plan gösteren eser dıştan

[178] Özer, 1996: 29.
[179] Kılıç, 2015: 151.

sağlam görünmekle birlikte iç kısımda tahrip olmuştur. Bugün ibadete kapalıdır (Fotoğraf 2.328) (Çizim 2.30). Sekizgen bir kasnağın taşıdığı bir kubbe örtülü olan yapının üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Banisi ve mimarı da bilinmemektedir.

Çizim 2.30 Macar Camisi Plan

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.328 Caminin Genel Görünüşü

Macar Camisi, moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Bunun yanında pencere lentoları ile duvar köşelerinde düzgün kesme taş malzeme tercih edilmiştir. Üst örtüde bulunan kubbe ise alaturka kiremit ile kaplanmıştır. Bir istinat duvarı ile çevrili olan yapının avlusunun doğusunda dört adet mezar bulunmaktadır. Yazısız ve tarihsiz olan mezarlar, bir duvar ile çevrelenmiştir (Fotoğraf 2.329).

Yapının kuzey cephesi giriş cephesi olup basit, dikdörtgen bir kapıya sahiptir. Demir parmaklıklara sahip olan açıklığın üst kısmında dikdörtgen formlu kitabelik bulunmaktadır. Ancak kitabelik boştur. Batı cephede, cephenin ortasına yerleştirilmiş olan dikdörtgen formlu bir pencere görülmektedir. Pencerenin lentosu kesme taş malzeme kullanılmıştır (Fotoğraf 2.330). Güney cephede duvarın batı köşesine yakın bir adet dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Doğu cephede ise duvarın güney köşesine yakın olacak şekilde bir adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 2.331). Tüm pencereler demir parmaklıklara sahiptir.

Fotoğraf 2.329 Avlu İçerisinde Bulunan Mezarlar

Fotoğraf 2.330 Caminin Kuzey Ve Batı Cepheleri

Fotoğraf 2.331 Caminin Doğu Ve Güney Cepheleri

Harim kısmına kuzey cephenin ortasına yerleştirilmiş olan basit dikdörtgen kapıdan girilmektedir. Kare planlı harime kapıdan girildikten sonra bir basamak ile inilmektedir. Toplamda dört pencere ile aydınlatılan harim kısmı kalemişi süslemelere sahiptir (Fotoğraf 2.332). Kubbe ile örtülü olan harimde kubbeye geçiş pandantifler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Harim içerisinde bulunan kalemişi süslemelere pandantifler, kubbe ve

kubbe eteği, mihrap ile duvar üst hizalarında rastlanmaktadır. Güney cephede basit bir niş şeklinde düzenlenmiş olan mihrap yer almaktadır. Nişin içerisine kandil motifi işlenmiştir. Tepelik kısmında ise stilize yeşil-sarı renkli çiçek demeti yapılmıştır. Mihrabın iki yanında ise madalyonlar içerisinde "Maşallah" yazmaktadır. Güney duvarın üst hizasında ise mavi bir madalyon içerisinde bulunan süsleme ise tahrip olmuştur. Harimin doğu cephesinde, yer alan yazı okunamamaktadır (Fotoğraf 2.333). Kuzey cephede ise, mavi renkli kalemişi süsleme yok olmuştur. Batı cepheye, balta motifi ile iki yanında servi ağaçları işlenmiştir (Fotoğraf 2.334). Oldukça bakımsız olan ve yer yer dökülmüş olan sıvalar sebebiyle az miktarda süsleme günümüze ulaşabilmiştir. Ulaşabilenler ise amatör bir işçiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Kubbeye geçişi sağlayan pandantiflere "Vav" harfi yazılmıştır. Kubbe eteğinde ise madalyonlar içerisinde dört halife ile Hasan ve Hüseyin isimleri okunmaktadır. İsimlerin yazılı olduğu madalyonlar zincirler ile kubbe göbeğinde olan ancak bugün yok olan motife bağlanmaktadır (Fotoğraf 2.335).

Fotoğraf 2.332 Harim Bölümü

Fotoğraf 2.333 Harimin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.334 Batı Cephedeki Süslemeden Detay

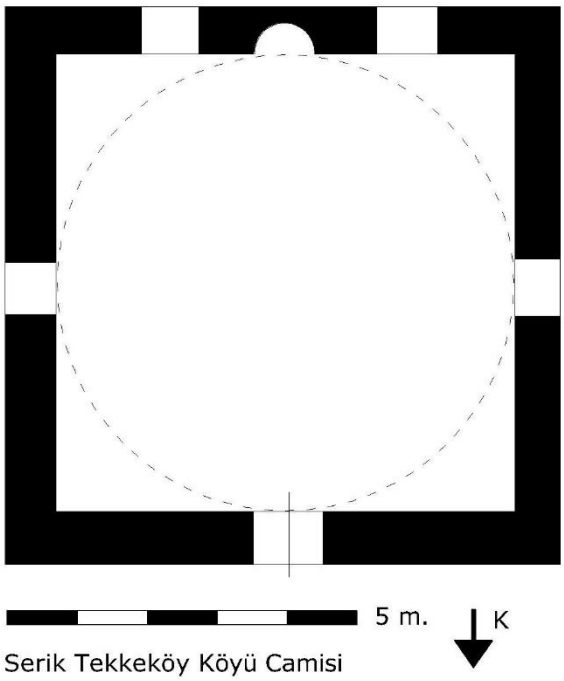

Fotoğraf 2.335 Kubbe Eteği Detay

Yapı üzerine herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak Serik civarında yer alan aynı plan özelliklerine sahip yapılar ve aynı köy sınırları içerisinde değerlendirebileceğimiz Yıkık Cami de göz önüne alındığında, bu yapının da 19.yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Hatta malzeme, teknik ve plan özellikleri de göz önüne alındığında aynı sanatçının çalışmış olduğunu da düşünmekteyiz.

2.1.1.29. Serik Tekkeköy Sulu Tekke Camisi

Yapı, Serik ilçesinin 16 km. kuzeybatısında yer alan Tekkeköy'de bulunmaktadır. Kare planlı ve tek kubbeli bir yapıya sahip olan cami konik bir kubbe örtülüdür (Fotoğraf 2. 336) (Çizim 2.31). İnşa tarihi, banisi ve mimarı ise bilinmemektedir. Caminin batısında kesme taş malzemeden inşa edilmiş tek şerefeli bir minare bulunmaktadır. Minare yapıdan ayrı şekilde konumlandırılmış olup, orijinal değildir.

Çizim 2.31 Tekkeköyü Sulu Tekke Cami Plan

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.336 Caminin Genel Görünüşü

Tekke köyü camisi bugün tamamen boyalı ve sıvalıdır. Bu sebeple inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Üst örtüde bulunan kubbe ise alaturka kiremit ile kaplanmıştır. Yakın zamanda onarım geçirmiş olan cami, iyi durumda olup ibadete açıktır.

Yapının kuzey cephesi giriş cephesi olup, önünde muhdes bir bölüm bulunmaktadır (Fotoğraf 2.337). Girişin ön kısmına demir bir sundurma yer almaktadır. Cephenin tam ortasına muhdes bölüme giriş kapısı yerleştirilmiştir. Kapının iki yanında ise dikdörtgen formlu iki adet pencere yerleştirilmiştir. Doğu cephede kare formlu, bir adet pencere bulunmaktadır. Ayrıca muhdes mekâna ait iki adet PVC pencere daha cephede yer almaktadır (Fotoğraf 2.338). Güney cephede iki adet kare formlu, pencere görülmektedir (Fotoğraf 2.339). Batı cephede ise doğu cephe ile aynı form ve özelliklere sahip bir adet pencere bulunmaktadır. Ayrıca muhdes bölümü aydınlatan dikdörtgen kesitli iki adet PVC pencere daha bu cephede yer almaktadır. (Fotoğraf 2.340). Yapı üzerinde yer alan tüm pencereler demir parmaklıklara sahiptir. Harim kısmına kuzey cephenin ortasına yerleştirilmiş olan demir kapıdan girilmektedir.

Fotoğraf 2.337 Caminin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.338 Caminin Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.339 Caminin Güney Cephesi

Fotoğraf 2.340 Caminin Batı Cephesi

Kuzey cephede yer alan kapıdan sonradan eklenmiş bölüme giriş yapılmaktadır. Dikdörtgen planlı bu bölüm toplamda dört adet dikdörtgen formlu pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.341). Bu mekânın güney duvarına açılmış olan yuvarlak kemerli kapıdan harim kısmına geçilmektedir. Kare planlı harim, toplamda altı pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.342). Kubbe ile örtülü olan harimde kubbeye geçiş pandantifler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Harimin güney duvarının ortasına mihrap nişi yerleştirilmiştir. Son derece sade bir görünüme sahip olan mihrabın kavsarası mukarnas dişleri ile hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 2.343). Ayrıca kavsaranın köşelerine birer gülbezek işlenmiştir. Güney duvarın batı köşesine yakın zamanda basit bir minber eklenmiştir. Son derece sade olan yapıda herhangi bir süsleme detayı görülmemektedir.

Fotoğraf 2.341 Kuzeydeki Muhdes Bölüm

Fotoğraf 2.342 Harimin Güney Cephesi

Fotoğraf 2.343 Mihrap

Yapı üzerinde tarihlendirme yapılabilecek herhangi bir inşa kitabesi bulunmamaktadır. Devlet arşivlerinde yapılan araştırmalar sonucunda da yapı ile ilgili herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Yapıyı ele alan C. Özer, eseri benzer örneklerden yola çıkarak 19.yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmektedir[180]. Cami, aynı ilçe sınırları içerisinde bulunan Alacami Köyü Camisi, Kürüş Köyü Camisi ile karşılaştırıldığında benzer plan tipine sahip oldukları görülmüştür. Tekke Köyü Camisi yakın zamanda onarım geçirdiği için yapıyı tarihlendirebileceğimiz bir veri vermemektedir. Ancak benzer örneklerden yola çıkarak yapıyı 19.yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirmek yerinde olacaktır. Hatta her üç yapının aynı ilçe sınırları dâhilinde bulunması, benzer özellikler taşıyor olmaları aynı sanatçının eseri olabilme ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu fikrimizi ispatlayabilecek bir veri ne yazık ki mevcut değildir.

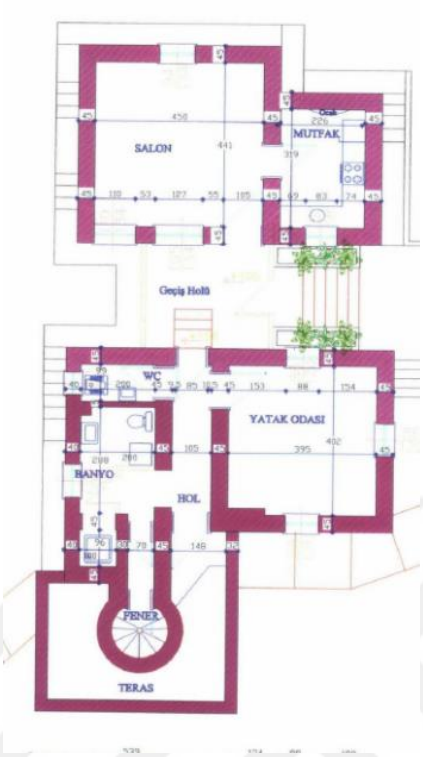
2.1.2. Deniz Fenerleri

2.1.2.1. Alanya Deniz Feneri

Yapı, Alanya İlçesi'nin merkezinde kalede yer almaktadır. Alanya Surlarında bir burç üzerine inşa edilmiştir. Denizden yüksekliği 209 metredir[181]. Doğu- batı doğrultulu dikdörtgen planlı iki ayrı binadan oluşmaktadır (Fotoğraf 2.344) (Çizim 2.32). Güneyde yer alan bina fener binası olup, iki katlıdır. Kuzeydeki bina ise lojman bölümüdür ve tek kattan oluşmaktadır. İçten düz ahşap tavanla örtülü olan yapı, dışarıdan dört yöne eğimli kiremit

[180] Özer, 1996: 29.
[181] Bostan, v.d., 2021: 322.

kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır. Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan yapının kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir.

Çizim 2.32 Alanya Deniz Feneri Planı

Çizim: Antalya Koruma Kurulu Bölge Müdürlüğü

Fotoğraf 2.344 Deniz Fenerinin Genel Görünüşü

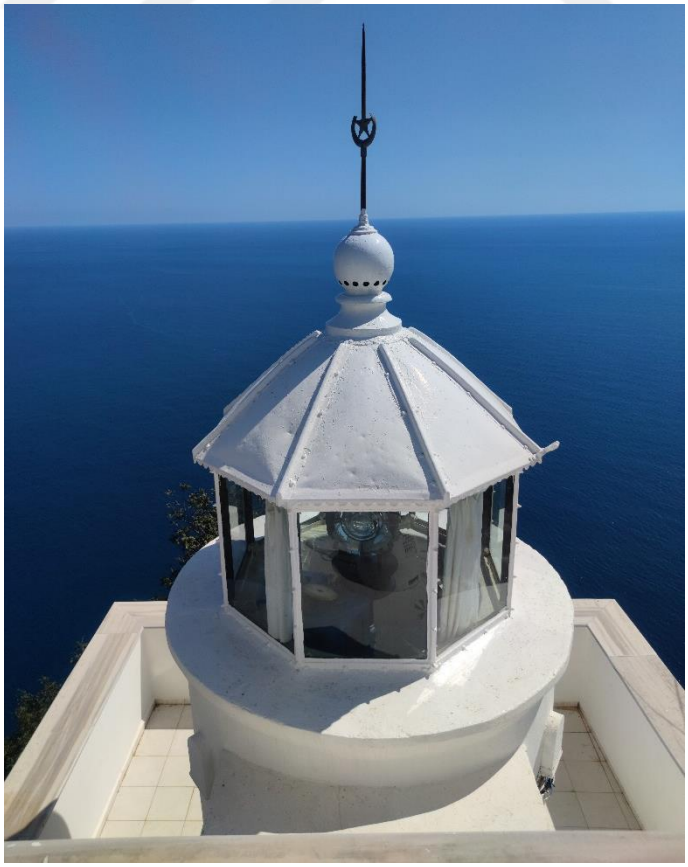
Yapı, bugün tamamen sıvalı ve boyalı olduğu için inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Lojman bölümü tek katlı olup, güney cephede yer alan kapıdan yapıya giriş sağlanmaktadır. Yakın zamanda onarım görmüş olan lojman bölümü asli özelliğini tamamen kaybetmiştir (Fotoğraf 2.345). Dönem ile çağdaş olarak bugün mutfak olarak kullanılan bölümde bir ocak nişi görülmektedir (Fotoğraf 2.346). Fener binasına ise kuzey cephede yer alan kapıdan giriş sağlanmaktadır. Arazinin eğiminden dolayı ve fenerin gemiler tarafından rahat görülebilmesi adına bu bina iki katlı inşa edilmiştir. Alt kat depo alanı olarak kullanılmakta olup, tonoz örtüye sahiptir. Üst kat ise lojman binası gibi asli özelliklerini kaybetmiştir. Fener binası kısmında orijinal olan tek kısım fener kulesidir. Kule silindirlik bir gövde üzerinde yükselen sekizgen fener bölümünden oluşmaktadır (Fotoğraf 2.347).

Fotoğraf 2.345 Lojman Bölümünden Görünüş

Fotoğraf 2.346 Lojman Bölümünde Yer Alan Ocak

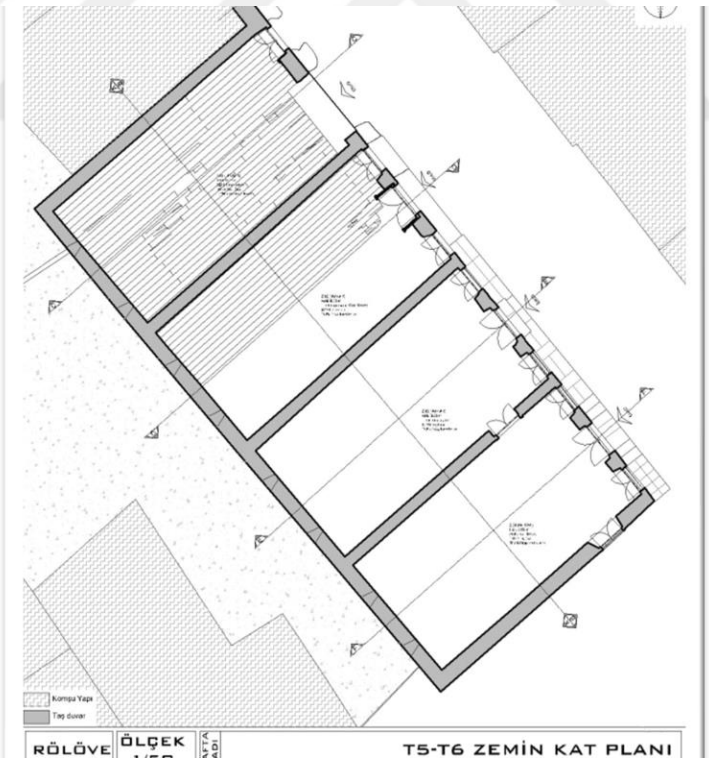
Fotoğraf 2.347 Fenerden Görünüş

Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan yapı hakkında hazırlanmış kaynakta; "*1881, 1912, 1925 yıllarına ait kayıtlarda şimşekli düzende dakikada bir beyaz ışık verdiği ve 20 mil görünüş mesafesine sahip olduğu"* belirtilmiştir[182]. Ayrıca aynı yayında yapının 15 Aralık 1880 yılında inşa edilmiş olduğu bilgisi de yer almaktadır[183]. Ancak bu tarihin kaynağı net olarak bilinmemektedir. Tüm bu bilgilerden yola çıkarak fener hakkındaki ilk verinin 1881 yılına ait olması 1880 tarihini mümkün kılmaktadır.

2.1.3. Depolar

2.1.3.1. Finike Depo Binası

Depo, Finike ilçesi merkezde Eski Mahalle'de yer almaktadır. Güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu, dikdörtgen planlı yapı ve tek katlı olup, üzeri alaturka kaplamalı çatı ile örtülüdür. Ne zaman inşa edildiğine dair üzerinde bir kitabe bulunmamaktadır. Üç cephesi açık durumdayken, cephenin biri komşu yapı ile sınırlandırılmıştır. Yapıda onarım çalışmaları devam etmektedir (Çizim 2.33), (Fotoğraf 2.348).

Çizim 2.33 Depo Binaları

Çizim: Nilay OK

[182] Bostan, v.d., 2021: 323.
[183] Bostan, v.d., 2021: 322.

Fotoğraf 2.348 Depo Binaları Genel Görünüş

Dikdörtgen planlı, tek katlı yapının doğu cephesi giriş cephesidir. Cephenin, kuzey köşesinde bir adet yuvarlak kemerli pencere yer almaktadır. Bu pencereden sonra sırasıyla yuvarlak kemerli ahşap bir kapı, iki adet yuvarlak kemerli pencere, sonra yine aynı form ve özelliklere sahip kapı, pencere, kapı ve pencere ile cephe tamamlanmaktadır (Fotoğraf 2.349). Güney cephede dikdörtgen kesitli, düz ahşap lentolu bir adet pencere bulunmaktadır. Batı cephe aynı zamanda depoların sahip olduğu avluya bakan cephe olup, sekiz adet pencere açıklığına sahiptir. Bu pencerelerden dört tanesi çerçevesizdir ve sadece pencere açıklığından meydana gelmektedir. Diğer dört pencere ise ahşap çerçevelere sahiptir (Fotoğraf 2.350). Yapının kuzey cephesi ise komşu yapıya bitişiktir.

Fotoğraf 2.349 Yapının Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.350 Yapının Batı Cephesi

Kaynak: Nilay Ok Arşivi

Dört bölümden oluşan yapıya giriş, doğu cephede yer alan dört kapıdan sağlanmaktadır. En kuzeyde numaralı bölüm yer almaktadır[184]. Bu bölüme, yuvarlak kemerli ahşap bir kapıdan girilmektedir. Kapının yanında bir adet pencere açıklığı görülmektedir. Mekânın batı duvarında da kapatılmış iki adet pencere yer almaktadır. Duvarları sıvalı ve boyalıdır. Zemini ahşap kaplamalıdır. Üst örtü de ise ahşap kırma çatı konstrüksiyonu

[184] Anlatımda bir karışıklık olmaması adına mekânlar numaralarda isimlendirilmişlerdir.

görünmektedir (Fotoğraf 2.351). 2 numaralı mekâna, ahşap, iki kanatlı kapıdan giriş yapılmaktadır. Dikdörtgen planlı bu bölüm, giriş kapısının iki yanında yer alan iki pencere ve batı duvarda yer alan çerçevesiz iki açıklık olmak üzere dört pencere ile aydınlatılmaktadır. Duvarları sıvalı ve boyalıdır. Ahşap kaplamalı zemin harap olmuştur. Burada da ahşap çatı sistemi üst örtüde görünmektedir (Fotoğraf 2.352). 3 ve 4 numaralı mekânlar yakın zamanda onarım geçirmişlerdir. Onarımdan sonra üzerleri sıvanmamıştır. Bu sebeple inşa malzemesi rahatlıkla görülebilmektedir. Tamamıyla kâgir olan bu mekânlar, moloz taş malzeme ile inşa edilmişlerdir. 3 numaralı mekâna, iki kanatlı, ahşap kapıdan girilmektedir. Dört pencere ile aydınlatılan bölümdeki pencereler giriş kapısının iki yanında ve batı duvarında yer almaktadır. Moloz taş malzemenin arasına atılmış olan iki sıra hatıl mekân içerisinde görülmektedir. Zemin beton ile sıvanmıştır. Üst örtüde ise ahşap çatı görülmektedir (Fotoğraf 2.353). 4 numaralı mekân ise bir önceki bölüm ile aynı özellikleri taşımaktadır. Mekânın kuzey duvarında 3 numaralı bölüme geçişi sağlayan ahşap bir kapı bulunmaktadır (Fotoğraf 2.354).

Fotoğraf 2.351 1 Numaralı Mekân

Kaynak: Nilay Ok Arşivi

Fotoğraf 2.352 2 Numaralı Mekân

Kaynak: Nilay Ok Arşivi

Fotoğraf 2.353 3 Numaralı Mekân

Kaynak: Nilay Ok Arşivi

Fotoğraf 2.354 4 Numaralı Mekân

Kaynak: Nilay Ok Arşivi

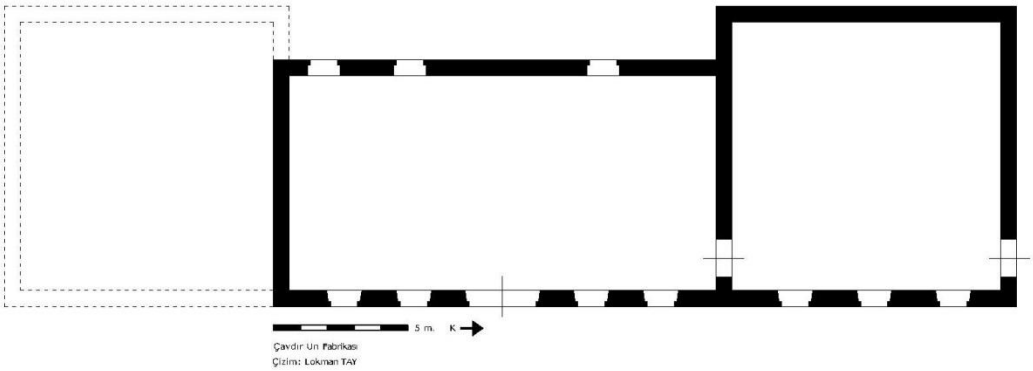
Depo binasında onarım çalışmaları devam etmekte olup, sağlam durumdadırlar. Moloz taş malzemeden inşa edilmiş olan yapının, kapı ve pencere açıklarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Ayrıca duvarlarda ahşap hatıllar yer almaktadır. Üst örtüde içte ahşap malzeme kullanılmışken, dışarıdan kiremit ile kaplanmıştır.

Deponun ne zaman yapıldığına dair elimizde herhangi bir kayıt mevcut değildir. Üzerinde bize bu konuda yol gösterecek bir kitabede mevcut değildir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde de konu ile ilgili bir kayda rastlanmamıştır. Osmanlı'da özellikle 19.yüzyılın sonunda başlayan sanayileşme hamleleri 20.yüzyılda hız kazanmıştır. Sanayinin gelişmesi liman kentlerini daha da ön plana çıkarmıştır. Finike'de bir limanın bulunması kentte inşa edilmiş olan depo yapısını açıklamaktadır. Limana gelen malların depolar vasıtasıyla korunduğu muhtemel gözükmektedir. Belki de kentte günümüze ulaşamayan başka depo yapıları da bulunmaktaydı. Ayrıca depo binasında yuvarlak kemerli kapı ve pencere açıklıklarının kullanılmış olması Tanzimat dönemi mimarlığının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek yapının inşasında kullanılan kapı ve pencere detayları gerekse Finike'nin önemli konumu göz önüne alındığında depo yapısını 20.yüzyılın ilk çeyreğine tarihlemek yerinde olacaktır.

2.1.4. Fabrikalar

2.1.4.1. Finike Çavdır Un Fabrikası

Yapı, Antalya'nın 114 km. batısında Finike ilçesinin Çavdır beldesi sınırlarında yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultulu, dikdörtgen planlı, iki katlı eser, harap durumdadır (Fotoğraf 2.355) (Çizim 2.34). Üst örtüsü yıkık olan yapının, üzerinde inşa tarihini belirten herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Çizim 2.34 Çavdır Un Fabrikası Plan

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.355 Fabrikanın Genel Görünüşü

Halk arasında "Yanık Değirmen" olarak bilinen yapı, moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Bunun yanında pencere lentoları ve söveleri, giriş kapısı ve duvar köşelerinde düzgün kesme taş malzeme tercih edilmiştir. Üst örtüsü yıkık olan eserin kalan izlerden kırma çatı ile örtülü olduğu düşünülmektedir.

Uzun dikdörtgen bir görünüm sergileyen yapı; kuzey, güney ve ortadaki bölüm olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir. Esas bölüm ortadaki bölümdür. Ortadaki bölümün kuzeyinde kalan bölüm daha sonradan eklenmiş olmasına karşın dönemi ile çağdaştır. Güneydeki bölüm ise daha yakın bir zamanda eklenmiştir[185] (Fotoğraf 2.356). Doğu cephe yapıya girişin sağlandığı bölümdür (Fotoğraf 2.357). Bu cephe, ortadaki bölümün merkezine yerleştirilmiş giriş açıklığının yanı sıra yedi adet alt sıra, sekiz adet üst sırada olmak üzere 15 adet basık yuvarlak kemerli pencereye sahiptir. Cephede katlar arası üç kademeli bir silme ile belirgin hale getirilmiştir. Kuzey cephe yanına eklenen yapı sebebiyle kapanmıştır. Ancak üst katta bir adet pencere görülmektedir. Pencerenin lento ve sövelerinde kesme taş malzeme tercih edilmiştir (Fotoğraf 2.358). Batı cephede ise doğu cephe ile aynı form ve özelliklere sahip üç adet üst sıra, üç adet de alt sıra penceresi yer almaktadır (Fotoğraf 2.359). Güney cephede ise fabrikaya sonradan eklenen bölüm yer almaktadır (Fotoğraf 2.360).

Fotoğraf 2.356 Güneydeki Bölüm

[185] Güneydeki bölüm orijinal olmadığı için, tanımı yapılmayacaktır.

Fotoğraf 2.357 Yapının Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.358 Yapının Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.359 Yapının Batı Cephesi

Fotoğraf 2.360 Yapının Güney Cephesi

Yapının iç kısmına Doğu cephede yer alan basık yuvarlak kemerli kapıdan girilmektedir. Kapının üzerinde basit bir sundurma yer almaktadır (Fotoğraf 2.361). Yapının içi son derece haraptır. Gerek insan atığı çöplerle gerekse çok sayıdaki incir ağacıyla tamamıyla sarılmış durumdadır (Fotoğraf 2.362). İki katlı olduğu anlaşılan fabrikanın üst katına dair herhangi bir unsur bulunmamaktadır. Güney duvarı yarı yarıya yıkılmıştır

(Fotoğraf 2.363). Batı duvarı sağlam olup, zemin seviyesinde fabrikanın işleyişine dair izlere rastlanmaktadır (Fotoğraf 2.364) Kuzey duvarı daha sağlam durumda olup, burada yer alan sade bir açıklıktan kuzeydeki mekâna geçilmektedir. Kuzeydeki mekân ağaçlarla sarılmış durumdadır (Fotoğraf 2.365). Katları birbirinden ayıran silmeler dışında herhangi bir süslemeye sahip olmayan yapı, son derece sadedir.

Fotoğraf 2.361 Yapıya Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.362 İç Kısımdan Görünüş

Fotoğraf 2.363 Güney Duvar

Fotoğraf 2.364 Batı Cephe Detay

Fotoğraf 2.365 Kuzeydeki Bölüm

Yapı üzerinde eseri tarihlendirebileceğimiz herhangi bir kitabe bulunamamaktadır. Devlet Arşivlerinde de fabrika hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak yapı hakkında, "*1900 yılında İtalyan bir aile tarafından inşa ettirildiği, 1950'li yıllarda Nadir Değirmenci isimli birinin burayı un fabrikası olarak kullandığı ve 1969 yılında yapının yanarak harap hale geldiği "*bilgisi anlatılmaktadır[186].

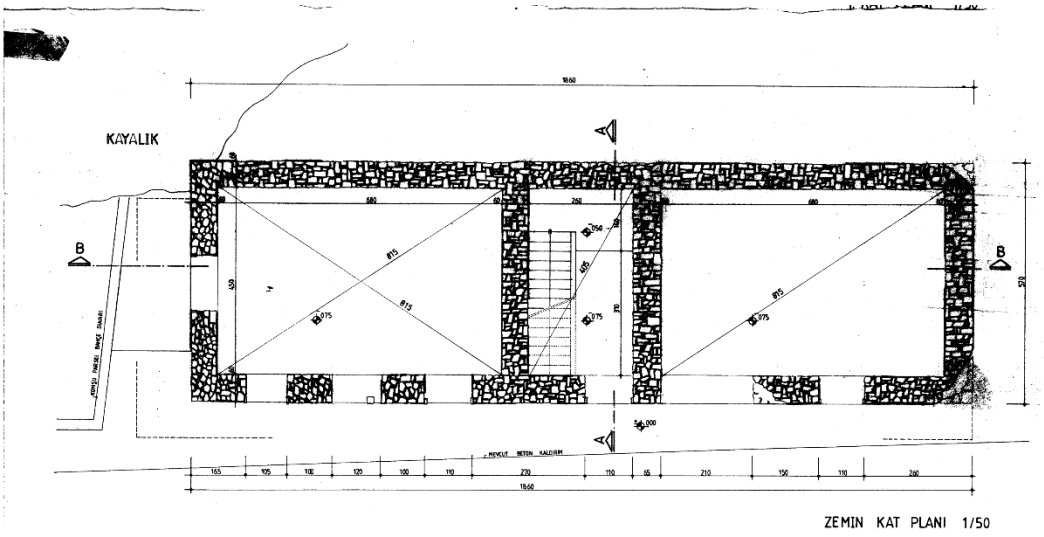
Yapının inşa tarihi hakkında söylenen tarihin kaynağı belli olmamakla birlikte, fabrikaya ait kapı ve pencere açıklıklarında basık yuvarlak kemer kullanımı, katları birbirinden ayırmamızı sağlayan profilli silmeler ile kapı ve pencere açıklarının lento ve sövelerinde yer alan kesme taş detayları Osmanlı mimarlığının geç döneminin karakteristik özelliklerindendir. Bu sebeple yapı hakkında verilen tarih ile barındırdığı mimari detaylar göz önüne alındığında eseri 20. Yüzyılın hemen başına tarihlemek yerinde olacaktır.

2.1.5. Gümrük Binaları

2.1.5.1. Finike Gümrük Muhafaza Binası

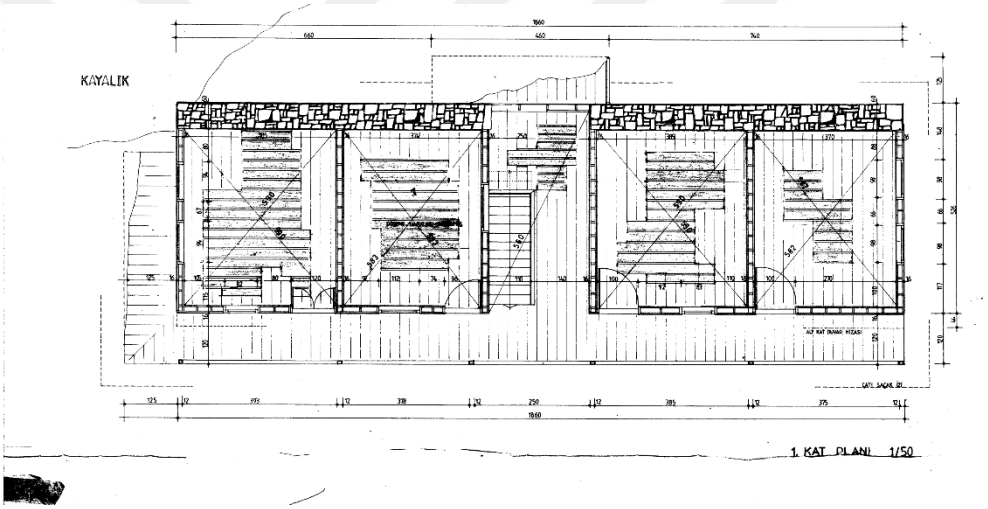
Yapı, Finike ilçesinin merkezinde Şerbetçi Bulvarı üzerinde yer almaktadır. Kent merkezinde bulunan yapı iki katlı olarak inşa edilmiştir (Fotoğraf 2.366) (Çizim 2.35-2.36). Doğu- batı doğrultulu dikdörtgen bir kütleden oluşan bina, içten düz ahşap tavanla dışarıdan ise iki yöne eğimli kırma çatı ile kapatılmıştır. Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan binanın kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir.

[186] Berati Arıcan, https://www.instagram.com/p/CM9I9LcD8EP/ Paylaşım Tarihi: 28.03.2021.

Çizim 2.35 Gümrük Binası Zemin Kat Planı

Kaynak: Koruma Kurulu Bölge Müdürlüğü

Çizim 2.36 Gümrük Binası Birinci Kat Planı

Kaynak: Koruma Kurulu Bölge Müdürlüğü

Fotoğraf 2.366 Gümrük Binasının Genel Görünüşü

Yapı moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Ayrıca, kapı ve pencere doğramaları ile birinci kat balkonunda ahşap malzeme kullanılmıştır. Yakın zamanda onarım geçirmiş olan binanın birinci katı tamamıyla sıvalı ve boyalıdır. Sağlam durumda olup, belediyeye bağlı kültür evi olarak kullanılmaktadır. Yapının yola bakan cephesi güneydedir ve bu cephe ana girişin olduğu cephedir (Fotoğraf 2.367). Güney cephede, alt katta yer alan mekânlara girişi sağlayan üç kapı ile dikdörtgen formlu üç adet pencere bulunmaktadır. Kapılardan ikisi dikdörtgen formlu iken, batı köşeye yakın olan, yuvarlak basık kemerlidir. Üst katta cephe boyunca ahşap bir balkon uzanmaktadır. Balkonun gerisinde ise birinci kat mekânlarına girişi sağlayan, dört kapı ile bir giriş açıklığı bulunmaktadır. Ayrıca mekânları aydınlatan üç adet dikdörtgen formlu pencere de dikkati çekmektedir. Yapının batı cephesinin alt katında yapıya girişi sağlayan dikdörtgen formlu bir adet kapı bulunmaktadır. (Fotoğraf 2.368). Üst katta ise güney cephede bulunan balkon devam etmektedir. Ayrıca balkonun gerisinde iki adet dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır. Kuzey cephe kayalığa bitişik olduğundan sağır bırakılmıştır (Fotoğraf 2.369). Söz konusu cepheye muhdes bir çıkma yapılarak WC olarak kullanılmaktadır. Doğu cephenin alt katı sağır bırakılmışken; üst katta dikdörtgen formlu iki adet pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 2.370).

Binanın alt katında üç adet mekân bulunmaktadır. Bu mekânlardan doğu ve batı köşede yer alanları doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planlı büyük birimlerdir (Fotoğraf 2.371). Ortadaki ise diğer iki mekâna göre daha küçük olup, kuzey- güney doğrultulu dikdörtgen bir plana sahiptir. Ayrıca üst kata çıkışı sağlayan ahşap merdivenlerde bu bölümde yer almaktadır. Merdivenlerle ulaşılan üst katta, dört mekân görülmektedir. Merdivenin olduğu

bölüm bir koridor gibi düzenlenmiştir. Bu koridorun doğu ve batı cephelerine ikişerli yerleştirilmiş olan birimler, dikdörtgen planlıdır. Üst örtüleri ahşap tavandır. Mekânlara girişler ise ahşap balkondan sağlanmaktadır. Son derece sade olan yapıda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır[187].

Fotoğraf 2.367 Yapının Güney Cephesi

Fotoğraf 2.368 Yapının Batı Cephesi

[187] Pandemi sebebiyle kapalı olan binanın üst kat tasviri plan üzerinden yapılmıştır.

Fotoğraf 2.369 Yapının Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.370 Yapının Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.371 Batı Köşede olan Alt Kat Mekânı

Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan yapı hakkında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde detaylı bilgilere ulaşılmıştır. İlk belge H.1279/ M. 1862-63 tarihli olup, gümrük memurları için bir bina inşa edilmesi gerektiği yönünde bir bilgiyi içermektedir[188]. Daha sonra, "*Rüsumat idaresi civarında kain iskelede bir rüsumat idaresi teşkiline dair"* başlığını içeren H. 1305/ M. 1887-88 tarihli bir belge bulunmaktadır[189]. Söz konusu bu belgeye göre, *Finike'de üretilen çeşitli zahire ve mahsulat ile İğdir Kardıç Nahiyesi dağlarından kesilip nehir vasıtasıyla sahile indirilen keresteler, Alakır iskelesinden ihraç edilmekte olup burada bir rüsumat idaresi teşkiline ihtiyaç olduğu, kurulacak teşkilatın Hazine'ye de fayda sağlayacağı 1888 yılında Sadaret'e bildirilmiştir. Söz konusu idare için gerekli olan "fevkanî iki oda ve tahtanî bir muâyene mahalli, bir samanlıkla bir ahırdan ibâret olacak olan ahşap idârehânenin" bütün eşyaları ve doğacak masraflarının Alakır tüccarlarından Bankzade Nikola Efendi, arsasının ise Finike eşrafından Baharzâde İsmail Ağa tarafından karşılanacağı taahhüd edilmiştir. Burada istihdam edilecek olan 300 kuruş maaşla bir memur ve 250 kuruş maaşla bir süvari kolcusunun gelirlerinin ise Finike'de lüzumu olmayan 600 kuruş maaşlı iki süvarinin lağvından sağlanmasına karar verilmiştir*[190].

Tüm bu bilgiler göz önüne alındığında, 1888 yılında masrafları Nikola Efendi ve İsmail Ağa tarafından karşılanacak olan bir gümrük binasının yapıldığı anlaşılmaktadır.

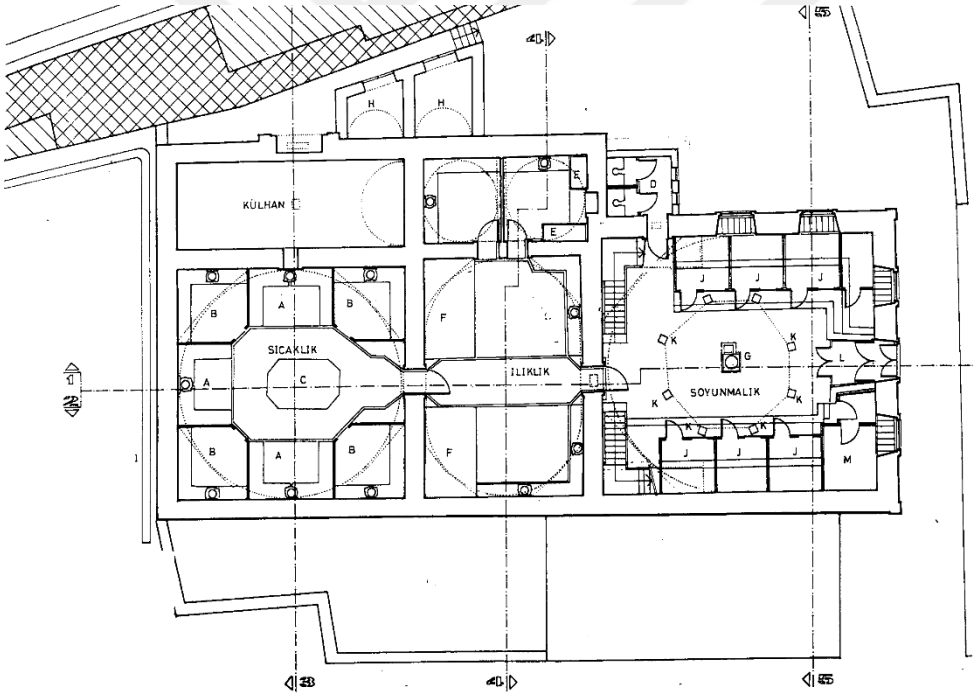
[188] BOA, MVL./645-27.
[189] BOA, İ.ŞD./ 91-5429.
[190] Durgun, 2014:66.

İncelenen bina zaman içerisinde değişikliklere uğramıştır. Ancak belgede bahsi geçen yapının bu bina olduğunu düşünmekteyiz.

2.1.6. Hamamlar

2.1.6.1. Gâvur Hamamı

Yapı, Antalya Kaleiçi'nde Kılıçarslan Mahallesi, Yenikapı Sokak üzerinde yer almaktadır. Hamamın giriş kapısı üzerinde üçgen çerçeve içerisinde bir kitabe mevcut olup ne yazık ki okunamamaktadır. Ancak yine giriş kapısı üzerinde yer alan tanıtım levhasına göre 19.yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir. Eserin, banisi ve mimarı bilinmemektedir. Kuzeydoğu- güneybatı doğrultulu, dikdörtgen planlı hamam soğukluk, ılıklık, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır (Çizim 2.37) (Fotoğraf 2.372).

Çizim 2.37 Gâvur Hamamı Planı

Çizim: Şeyda Güngör'den

Fotoğraf 2.372 Hamamın Genel Görünüşü

Hamam, tuğla ve taş malzemenin birlikte kullanıldığı almaşık teknikte örülmüştür. Moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Bunun yanında pencere lentoları ve söveleri ile duvar köşelerinde düzgün kesme taş malzeme tercih edilmiştir. Üst örtü ise alaturka kiremit ile kaplanmıştır.

Yapının güneybatı cephesi giriş cephesi olup, üçgen alınlığa sahiptir. Alınlığın merkezine dikdörtgen formlu bir adet pencere yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.373). Alınlığın hemen altında yer alan üç sıra silme ile cephe ikiye bölünmüştür. Silmenin altında kalan kısmın merkezine basık kemerli bir kapı yerleştirilmiştir. Kesme taşlar ile çerçeve içerisine alınan kapının, sövelerinin üst kısımları, dışa taşkın sütun başlığı şeklinde tasarlanmış olup düz yüzeyli ince silmelerle hareketlendirilmiştir. Kapı kemerinin üzerinde üçgen bir çerçeve içerisinde kitabelik yer almaktadır. Tek satırlık bir yazının bulunduğu kitabe ne yazık ki okunamamaktadır. Kitabeliğin üzerinde ise oval formlu bir adet pencere görülmektedir. Giriş kapısının iki yanına dikdörtgen formlu basık kemerli birer adet alt sıra penceresi yerleştirilmiştir. Kuzeybatı cephe yanında bulunan yapılar sebebiyle kapanmıştır. Kuzeydoğu cephe ise sağır tutulmuştur (Fotoğraf 2.374). Güneydoğu cephenin batı köşesinde soğukluk bölümüne ait iki adet dikdörtgen formlu, basık kemerli sıra penceresi yer almaktadır. Alt sırada yer alan pencerelerin üzerinde birer adet oval pencere görülmektedir. Pencerelerin yanında dikdörtgen formlu, basık kemerli bir kapıdan soğukluk bölüme geçilmektedir. Güneydoğu cephenin doğusuna ise külhan bölümüne girişi sağlayan yuvarlak kemerli bir kapı

açılmıştır. Soğukluk bölümüne açılan kapı ile külhana açılan kapıların ortasına ise su deposu yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 2.373 Güneybatı ve Kuzeybatı Cephe

Fotoğraf 2.374 Kuzeydoğu Cephe

Kaynak: M. Denktaş Arşivi[191]

[191] Arşivindeki fotoğrafları benimle paylaşan kıymetli hocam Prof. Dr. Mustafa Denktaş'a teşekkür ederim.

Hamamın soğukluk bölümüne güneybatı ve güneydoğu cephede yer alan kapılardan ulaşılmaktadır. İki katlı olarak düzenlenmiş olan soğukluk, dikdörtgen planlı olup, iki yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür (Fotoğraf 2.375). Ayrıca çatıda oldukça yüksek sekizgen bir aydınlık feneri yer almaktadır (Fotoğraf 2.376). Sekizgen planlı aydınlık fenerinin her cephesine birer adet dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Merkezde ise bir akant kabarası görülmektedir. Soğukluk bölümünün kuzey ve doğu köşelerine konumlandırılan ahşap merdivenlerle üst kata çıkılmaktadır. Bir galeri gibi düzenlenmiş ikinci kat ahşap korkuluklara sahiptir (Fotoğraf 2.377). Dikdörtgen planlı soğukluk bölümü üç yönden sekilerle çevrilidir. Ortada ise bir kuyu yer almaktadır (Fotoğraf 2.378). Bu mekânın duvarlarında bugün tamamıyla bozulmuş olan kalemişi süslemelerin izlerine rastlanmaktadır. Kahverengiye yakın kırmızı çerçevelere sahip bezemelerin varolduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır (Fotoğraf 2.379) Soğukluk mekânının kuzeydoğu duvarının merkezinde yer alan kapı ile ılıklık bölümüne geçilmektedir.

Fotoğraf 2.375 Soğukluk Bölümü

Kaynak: M. Denktaş Arşivi

Fotoğraf 2.376 Aydınlık Feneri

Kaynak: M. Denktaş Arşivi

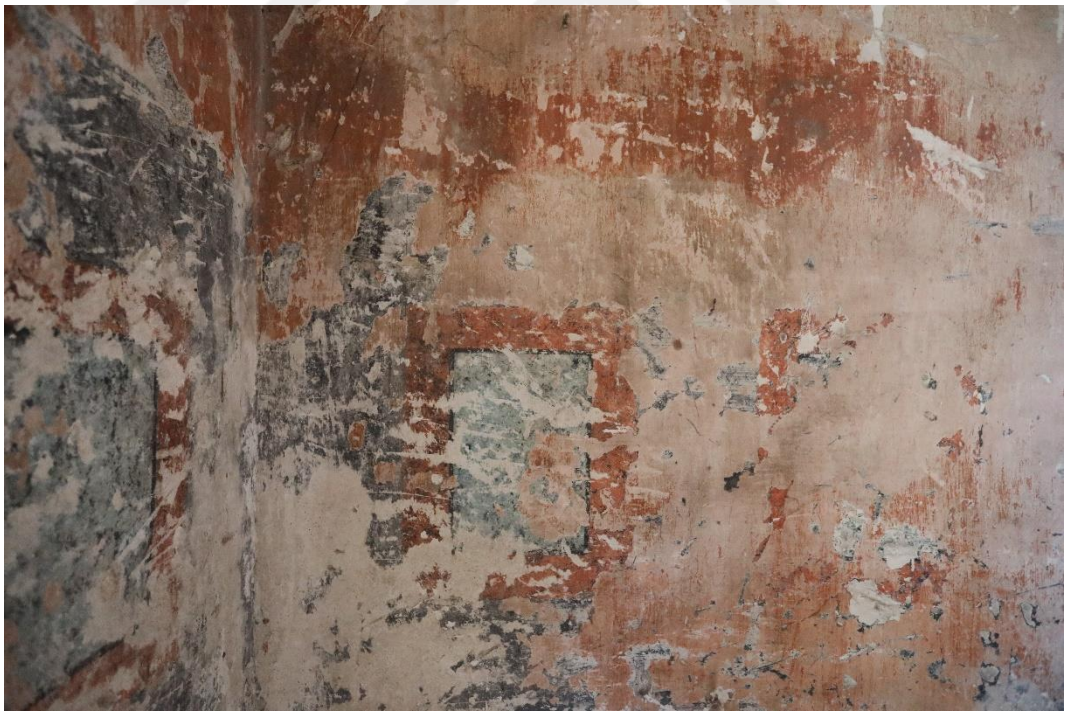
Fotoğraf 2.377 Soğukluk Bölümü İkinci Kat

Kaynak: M. Denktaş Arşivi

Fotoğraf 2.378 Soğukluk Bölümü Kuyusu

Kaynak: M. Denktaş Arşivi

Fotoğraf 2.379 Soğukluk Bölümünde Yer Alan Kalem işleri (M. Denktaş Arşivi)

Kaynak: M. Denktaş Arşivi

Ilıklık bölümü, dikdörtgen planlı olup üzeri oval bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbeye geçişler tromplarla sağlanmış olup, kubbe yüzeyine çok sayıda ışık gözleri açılmıştır (Fotoğraf 2.380). Son derece sade bir görünüme sahip olan bölümün kuzey ve güney

cephelerine sekiler yerleştirilmiştir. Ilıklık bölümünün kuzeydoğu duvarının merkezine konumlandırılan kapıdan sıcaklık bölümüne geçilirken, güneydoğu duvarının merkezinde yer alan iki adet kapıdan ise halvet hücrelerine geçilmektedir (Fotoğraf 2.381).

Fotoğraf 2.380 Ilıklık Bölümü

Kaynak: M. Denktaş Arşivi

Fotoğraf 2.381 Halvet Hücrelerine Giriş Kapısı

Kaynak: M. Denktaş Arşivi

Ilıklık bölümünden geçilen halvet hücreleri kare planlı olup, pandantiflerle geçilen kubbeler ile üzerleri örtülmüştür. Kubbelerin yüzeylerine ışık gözleri açılmıştır. Güney halvet hücresinde iki adet küvet yer alırken, doğu halvet hücresinde bir adet kurna bulunmaktadır (Fotoğraf 2.382).

Fotoğraf 2.382 Güney Halvet Hücresi

Kaynak: M. Denktaş Arşivi

Sıcaklık bölümüne, ılıklığın kuzeydoğu cephesindeki yuvarlak kemerli kapıdan girilmektedir. Kareye yakın dikdörtgen planlı olan mekânın üzeri kubbeyle örtülmüştür (Fotoğraf 2.383). Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbe yüzeyine çok sayıda ışık gözleri açılmıştır (Fotoğraf 2.384). Sıcaklık bölümünde yedi adet kurna bulunmaktadır. Bu kurnalardan kuzeydoğu duvarda yer alan kurnanın ayna taşı üzerinde bulundurduğu perde motifiyle dikkati çekmektedir (Fotoğraf 2.385). Diğer altı kurna ise orijinal değildir. Güneydoğu cephede külhana açılan bir adet üst sıra penceresi yer almaktadır. Sıcaklık bölümünün merkezinde sekizgen formlu bir göbek taşı yer almaktadır. Söz konusu bölüm son derece sade olup herhangi bir süsleme öğesi barındırmamaktadır.

Fotoğraf 2.383 Sıcaklık Bölümü

Kaynak: M. Denktaş Arşivi

Fotoğraf 2.384 Sıcaklık Bölümü Üst Örtü

Kaynak: M. Denktaş Arşivi

Fotoğraf 2.385 Kurna Detayı

Kaynak: M. Denktaş Arşivi

Hamamın külhan bölümüne güneydoğu cephede yer alan yuvarlak kemerli kapıdan geçilmektedir (Fotoğraf 2.386), Bu bölüm sıcaklığın güneydoğusuna yerleştirilmiş olup, üzeri tonoz ile örtülüdür (Fotoğraf 2.387). Hamama ait su depoları ise külhan kısmının hemen yanında olup, iki bölüm halinde düzenlenmiştir.

Fotoğraf 2.386 Külhana Giriş Kapısı

Kaynak: M. Denktaş Arşivi

Fotoğraf 2.387 Külhan

Kaynak: M. Denktaş Arşivi

Giriş kapısı üzerinde yer alan tabelaya göre 19.yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olan yapı ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak yapıyı tarihlendirebilmemizi sağlayan birtakım detaylar bulunmaktadır. Bunlardan ilki hamamın adıdır. Bugün Gavur hamamı olarak bilinen yapı bir gayrimüslim yapısıdır. Özelliklere 1856 Islahat Fermanı sonrası gayrimüslimlere tanınan haklar sayesinde yapı inşaları hız kazanmıştır. Bunun dışında yapının barındırdığı üçgen alınlık, giriş kapısı üzerinde yer alan yuvarlak pencere ile yuvarlak kemerli kapı ve pencere açıklıkları dönem özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu veriler ışığında yapının 19.yüzyılın ikinci yarısında Islahat Fermanının ilanından sonra inşa edilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.7. Hanlar

2.1.7.1. Finike Şekerci Hanı

Yapı, Antalya ilinin 114 km batısındaki Finike ilçesinde yer almaktadır. Kent merkezinde bulunan yapı, bugün oldukça sağlam durumda olup, işlevlendirilerek kullanıma açılmıştır (Fotoğraf 2.388)[192]. Kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı, iki katlı hanın üzerinde kitabesi bulunmamaktadır. Bu sebeple yapının ne zaman, kim tarafından yaptırıldığı belli değildir.

[192] Özel Mülkiyette olan eserde gerekli izinler alınamadığı için rölöve alınamamıştır.

Fotoğraf 2.388 Hanın Genel Görünüşü

Şekerci hanı, bugün tamamen sıvalı ve boyalıdır. Ancak kalan izlerden moloz taş malzemeden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca kapıların, pencerelerin lento ve söveleri ile duvar köşelerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Pencere ve kapılar demir kapaklara sahiptir. Yapının kuzey cephesi yapıya girişin sağlandığı asıl cephedir. Cephenin ortasına yerleştirilmiş yuvarlak kemerli, demir kapı bugün kapalıdır. Kapının iki yanında birer adet yuvarlak kemerli, kesme taşlarla çerçevelenmiş pencere bulunmaktadır. Aynı cephenin üst katında da aynı form ve özelliklere sahip üç adet pencere görülmektedir. Pencereler demir kapaklara sahiptir (Fotoğraf 2.389). Yapının batı cephesinde, cephenin ortasına yerleştirilmiş demir bir kapı yer almaktadır. Bu kapı ile hanın içerisine giriş sağlanmaktadır. Kuzey cephede yer alan kapıya oranla daha küçük boyutlu bu kapı, yuvarlak kemerlidir. Kapının iki yanına birer adet yuvarlak kemerli, kesme taşlarla çerçevelenmiş pencere bulunmaktadır. Aynı cephenin üst katında da aynı form ve özelliklere sahip üç adet pencere görülmektedir. Pencereler demir kapaklara sahiptir (Fotoğraf 2.390). Yapının güney cephesi ise önüne eklenen yapı sebebiyle kapanmış durumdadır. Ancak üst kat hizasında diğer cephelerdeki pencerelerle aynı özelliklere sahip bir adet pencere görülmektedir (Fotoğraf 2.391). Yapının doğu cephesi, yanında yer alan yapı sebebiyle büyük oranda kapanmıştır. Bu cephede de diğer pencerelerle aynı forma ve özelliklere sahip olan altı adet pencere yer almaktadır. Bu pencerelerden üç tanesi alt sıra, üç tanesi ise üst sıra penceresidir (Fotoğraf 2.392).

Fotoğraf 2.389 Hanın Kuzey Cephesi

Fotoğraf 2.390 Hanın Batı Cephesi

Fotoğraf 2.391 Hanın Güney Cephesi

Fotoğraf 2.392 Hanın Doğu Cephesi

Dikdörtgen planlı olan yapının üzeri dört yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür. İki kattan oluşan hanın ikinci katı ahşap malzemeden inşa edilmiştir (Fotoğraf 2.393). Ahşap ikinci kat, yapının ortasına yerleştirilmiş dört serbest ayak tarafından taşınmaktadır. Yakın zamanda onarım geçirdiği anlaşılan yapıda, söz konusu ayakların üzerine çeşitli süslemeler yapılmıştır Sıvasız ve boyasız olan iç kısım malzeme ve teknik hakkında fikir vermektedir.

Toplamda 18 pencereye sahip olmasına rağmen tüm pencereler kapalı olduğu için yapının içi son derece karanlıktır. Dışarıdan yuvarlak kemerli olan pencereler, içeri de düz lentolu, dikdörtgen formludur. Hanın güney cephesi önüne eklenmiş olan mekân sebebiyle dışarıdan tam algılanamamaktadır. Ancak içeriden bu cephede de bir kapının yer aldığı ve kapının iki yanında birer adet pencerenin var olduğu görülmektedir (Fotoğraf 2.394). Kırma çatı ile örtülü olan eser, son derece sade olup herhangi bir süsleme unsuru görülmemektedir. Sağlam durumda olup bugün sergi salonu ve organizasyonlar için kullanılmaktadır.

Fotoğraf 2.393 Hanın İçinden Görünüş

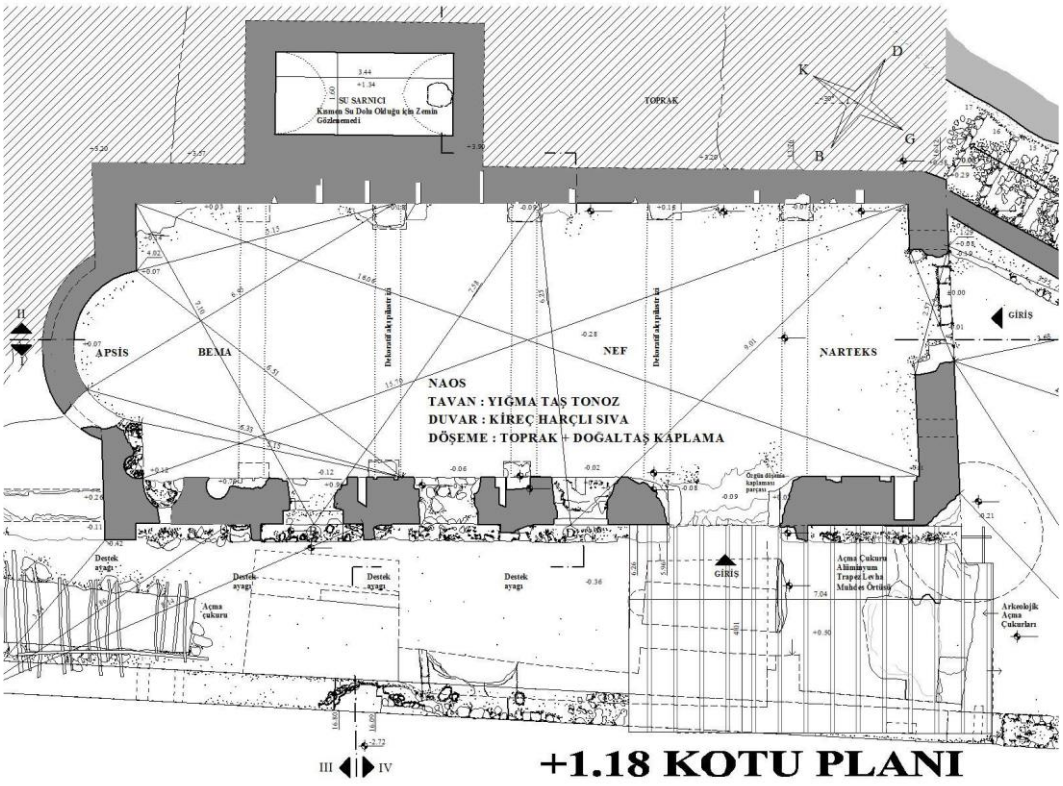
Fotoğraf 2.394 Güney Cephe

Üzerinde herhangi bir kitabe bulunmayan yapının inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yapılan aramalar sonucunda da yapıyla ilgili bir veriye ulaşılamamıştır. Şekerci Hanı barındırdığı mimari detaylar aynı kentte yer alan fabrika yapısıyla aynıdır. Fabrika yapısının 20. Yüzyılın hemen başında inşa edilmiş olduğu göz önüne alınırsa Şekerci Hanının inşa tarihinin de 20.yüzyılın ilk yarısı olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.8. Kiliseler

2.1.8.1. Alanya Hagios Konstantionos Kilisesi

Yapı, Alanya İlçesi Tophane mahallesinde yer almaktadır. Doğu-batı doğrultulu dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır (Fotoğraf 2.395) (Çizim 2.38). Harap durumda olan kilisenin kapı ve pencere açıklıkları, beden duvarları ve üst örtüsünün bir yıkılmıştır. Kilisenin inşa tarihi, banisi ve mimarı bilinmemektedir.

Çizim 2.38 Hagios Konstantionos Kilisesi Plan (

Kaynak: Serhat Sönmez[193]

Fotoğraf 2.395 Kilisenin Genel Görünüşü[194]

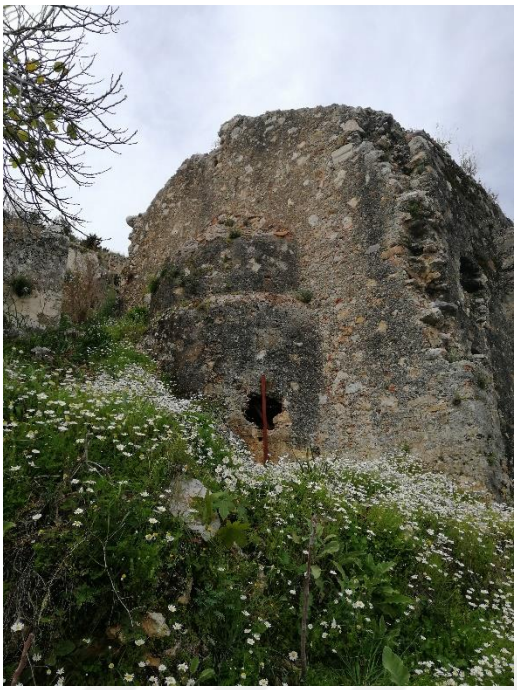
[193] Sönmez, 2019: 88.

[194] https://www.alanya.bel.tr/S/521/Hagious-Constantinous-ve-Mikail-Archangelos-Kiliseleri Erişim Tarihi: 25.1.2021.

Eğimli bir arazi üzerine, moloz taş malzemeden inşa edilmiş olan yapının kalan izlerden üzerinin sivri tonoz ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Güneybatı cephede, üç pencere ve bir kapı izine rastlanmaktadır (Fotoğraf 2.396). Muhtemelen yapıya giriş cephesi de söz konusu cephe olmalıdır. Kuzeydoğu cephe arazinin eğiminden dolayı toprağa yaslanmış durumdadır. Bu cephe sağır bırakılmıştır. Güneydoğu cephede ise de bir adet kapı açıklığı bulunmaktadır. Kuzeybatı cephe de kuzeydoğu cephe gibi sağır olup, apsis yarım yuvarlığı beden duvarlarından dışarı taşıntı yapmış şekilde bu cephede görülmektedir (Fotoğraf 2.397).

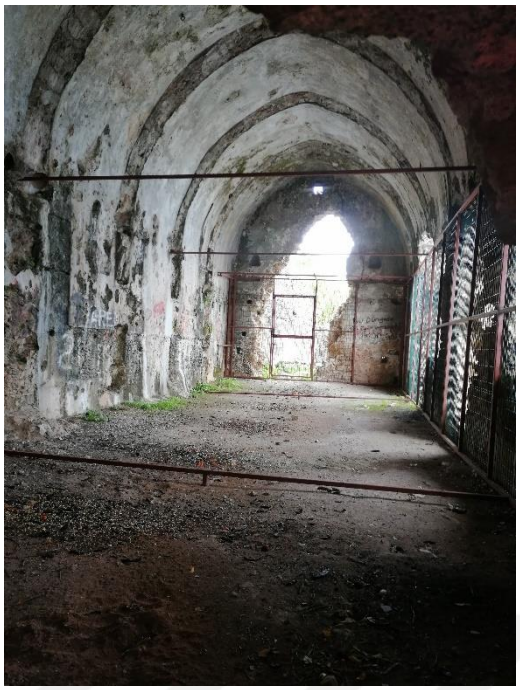

Fotoğraf 2.396 Güneybatı Cephe

Fotoğraf 2.397 Kuzeybatı Cephe

Naosa giriş güneybatı ve güneydoğu cephelerde yer alan kapılardan sağlanmaktadır. Dikdörtgen planlı, tek nefli naosun üzeri sivri tonoz ile örtülüdür (Fotoğraf 2.398). Büyük oranda harap olmuş bu mekânda, bir galeri katının var olduğuna dair izler mevcuttur. Ancak galeri katına çıkışı sağlayacak olan merdivenler günümüze ulaşamamıştır. Bema bölümünden iz kalmamakla birlikte apsis yarım daire şeklindedir (Fotoğraf 2.399). Yapı içerisinde freskoların var olduğuna dair izler de mevcuttur. Ancak bugün yapı da herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Fotoğraf 2.398 Naos Bölümü

Fotoğraf 2.399 Apsis

Kilise üzerinde tarihlendirebileceğimiz bir inşa kitabesi söz konusu değildir. Ancak yapı üzerine yapılmış olan çalışmalarda Hagios Konstantionos kilisesinin 1839 yılında Rum

Cemaat tarafından yapılmış olduğu bilgisi yer almaktadır[195]. Bu bilgiye nereden ulaştıkları bilinmemektedir ancak kültür envanterinde de isimsiz olarak işlenen yapı 19.yüzyıla tarihlendirilmiştir[196]. Devlet arşivlerinde yapı hakkında detaylı bilgilere ulaşılmaktadır. Buna göre R.1 Şubat 1307/ H.16 Recep 1309 yılına ait belge, Alanya'nın sur içinde konumlanan ve zaman içinde tavanı toprak olduğundan çökerek Hristiyan Rûm tebaanın ibadet etmesine engel olan Çebrâ'il ve Aya Elena Manâstırları'nın tamiri için bölgenin Hristiyanları adına Osmanlı'ya arzuhal yazan bir vekilin mektubunu içermektedir. Vekil daha fazla tehlikeli hale gelmeden tamirin toprak tavan yerine kiremitli yapılması için gerekli para olan 10 bin kuruşun kendi milletlerinden zengin kişilerin yardımıyla toplandığını ve gerekli ustaların manastırları incelediklerini belirtmektedir[197]. Daha sonra 97 kişinin isimleri ve yardım miktarları tablo halinde verilmiştir[198]. Devamında gelen belgeden ise, tamir için kullanılacak 10000 kuruşun nerelere nasıl harcanacağının listesi verilmiş ve Yorgi Usta ile Sekman Usta isimleri tamiratı yapacak ustalar olarak belirtilmiştir[199]. Belge trafiği gerekli izinlerin bir üst makamına sevk edilmesi şeklinde devam etmektedir. Son olarak H.22 Muharrem 1310/ R.3 Ağustos 1308 tarihinde Divan-ı Hümayun'da görüşülerek izinin verildiği belirtilmektedir[200].

Buna göre Alanya Kalesinde önceden inşa edilmiş olan ancak onarıma ihtiyaç duyan iki kilisenin H.1310/ M. 1892-1893 yılında onarıldığını öğrenmekteyiz. Söz konusu kiliseler belgelerde Cebrail ve Elena olarak belirtilmiştir. Cebrail adına inşa edilen kiliseler "Archangelos" olarak isimlendirilirler. Bu sebeple belgelerde geçen kiliselerden birisi Mikhail Archangelos kilisesi olmalıdır. Elena ismiyle anılan ise Hagios Konstantionos kilisesi olmalıdır. Çünkü kaynaklarda söz konusu kilisenin "Helena" olarak da adlandırıldığı belirtilmektedir[201].

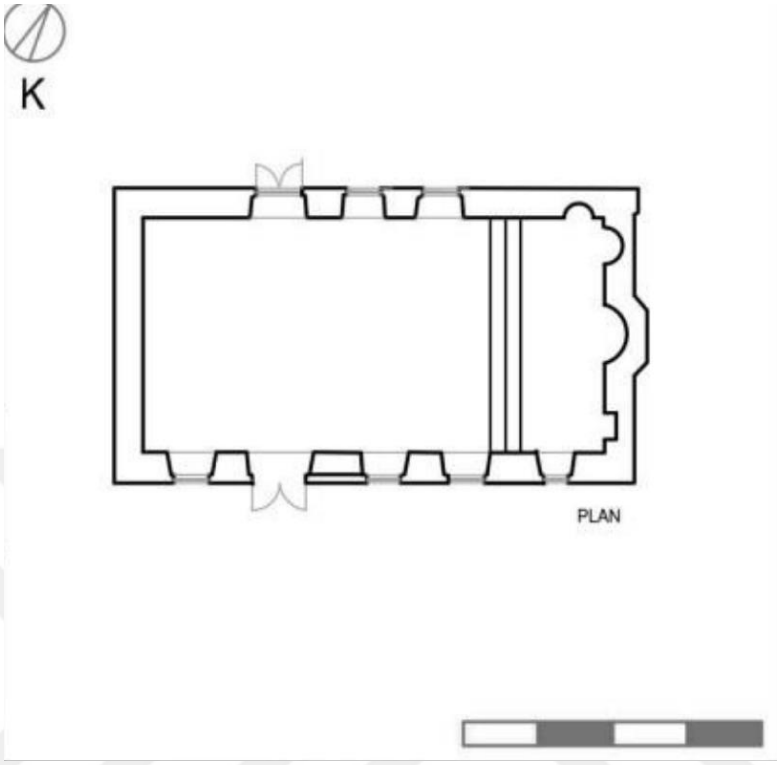
Bu belge ve bilgiler ışında yapının 1839 yılında yapıldığı ve 1892 yılında onarım görmüş olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.8.2. Alanya Hıdırellez Kilisesi

Yapı, Alanya İlçesi'nin 15 km. kuzeybatısında Hacı Mehmetli köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır (Fotoğraf 2.400) (Çizim 2.39). İçten ahşap tonozla örtülü olan yapı, dışarıdan dört yöne eğimli kiremit

[195] Sönmez, 2019: 26; Açıkalın,2019: 69.
[196] Yeğin, 2003: 81.
[197] BOA, ŞD./ 2599.31.4-1
[198] BOA, ŞD./ 2599.31.2-1
[199] BOA, ŞD./ 2599.31.3-1.
[200] BOA, ŞD./ 2599.31.9-1.
[201] Açıkalın, 2019: 70.

kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır. Bugün Alanya Müzesi'nde yer alan kitabesine göre 1873 yılında inşa edilmiştir.

Çizim 2.39 Hıdırellez Kilisesi Plan

Kaynak: Özge Açıkalın[202]

Fotoğraf 2.400 Kilisenin Genel Görünüşü[203]

[202] Açıkalın, 2019, 235.

Yakın zamanda onarım geçirmiş olan yapı oldukça sağlam durumdadır. Üzeri sıvalı ve boyalı olan kilisenin inşa malzemesi görülememektedir. Ancak eski fotoğraflardan moloz taş malzemenin kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, üst örtüde, kapı ve pencerelerde ahşap malzeme kullanılmıştır.

Kilisenin etrafı moloz taşlarla yapılmış bir istinat duvarı ile çevrilidir. Güney cephe giriş cephesidir. Bu cephede beş adet pencere yer almaktadır. Pencerelerin hepsi yuvarlak kemerli, dikdörtgen formludur. Güneydoğu köşede yer alan pencerelerden birisi diğerlerinden daha küçüktür. Cephenin güneybatı köşesinde ise iki pencere yer alır. Bu pencerelerden birisi üst sıra penceresidir. Güney cephede yer alan yuvarlak kemerli, iki kanatlı bir kapı yapıya girişi sağlamaktadır. Kapının hemen üzerine derin dikdörtgen bir niş şeklinde düzenlenmiş olan kitabelik yerleştirilmiştir. Bugün orijinal kitabe Alanya Müzesinde olup, yapıda kitabenin replikası bulunmaktadır. Ancak replika nişin içini tamamıyla kaplamamakta, üst kısımda oldukça büyük bir boşluk bırakmaktadır. Yapının batı cephesinde dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli iki adet üst sıra penceresi yer almaktadır. Kuzey cephede ise iki adet dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır. Ayrıca biri naosa girişi sağlayan diğeri ise, galeriye girişi sağlayan yuvarlak kemerli iki adet kapı bulunmaktadır. Doğu cephe sağır olup, apsis yarım yuvarlağı dışında bir detay yer almamaktadır.

Naosa giriş güney cephede yer alan kapıdan sağlamaktadır. Naos dikdörtgen planlı, tek nefli ve ahşap beşik tonoz örtülü olup, dokuz pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.401). Batı cephe iki katlıdır. Üst kat galeri olarak düzenlenmiştir. Yapının en süslü bölümü olan galerinin, naosa bakan kısmında bir korkuluk yer alır. Ahşap korkuluğun yüzeyi, panolara ayrılmıştır. Ancak panoların yüzeyi boş bırakılmıştır. Korkuluk iki yanda duvarlara yaslanmışken, ortada tek bir ahşap direk ve bursa kemerler ile üst örtüye bağlanmaktadır. Söz konusu mekâna, kuzey duvarında yer alan bir kapıdan geçiş sağlanmaktadır. Galerinin alt kısmı çıtâkari tekniğinde yapılmış bir tavana sahiptir. Tavanın ortasına, sarı zemin üzerine mavi, sarı, beyaz ve kırmızı örüntüye sahip sekiz kollu yıldız aplike edilmiştir.

Naosun doğu cephesinde ise bema ve apsis yer almaktadır. Bema zeminden iki basamak yükseltilmiştir. Apsis ise bema zemininden yükseltilerek niş şeklinde düzenlenmiştir. İki yanında birer niş daha yer almaktadır. Beyaz badanalı olan apsis nişinin içinde oldukça harap durumda fresk kalıntısı görülmektedir.

Galeri dışında herhangi bir süsleme unsuru bulundurmayan yapı, son derece sade bir görünüme sahiptir. Yakın zamanda onarım geçirmiş olup, sağlam durumdadır.

---

[203] https://www.alanya.bel.tr/Haber/9461/ALANYA-BELEDIYESI--BIR-KULTUR-MIRASINI-DAHA-CANLANDIRIYOR Erişim Tarihi: 22.1.2021.

Fotoğraf 2.401 Naos Bölümü[204]

Hıdırellez kilisesinin, bugün Alanya Müzesi'nde yer alan altı satırlık Karamanlıca kitabesi mevcuttur. Kitabe şu şekildedir;

Agios Georgios Kilisesi Eskiden Beri Buradaydı
Şimdi Bu Tarihte Aziz Kilisenin Yeniden
Ortodoks Hıristiyan Karıntaşlarmızın Yardımıyla
Yapılmıştır Biz De Kilisenin Tarihinin
Bilinmesi İçin Bu Tarihi Yazdırmışımdır
Alanyalı Manul Oğlu Savva 23 Nisan 1873[205]

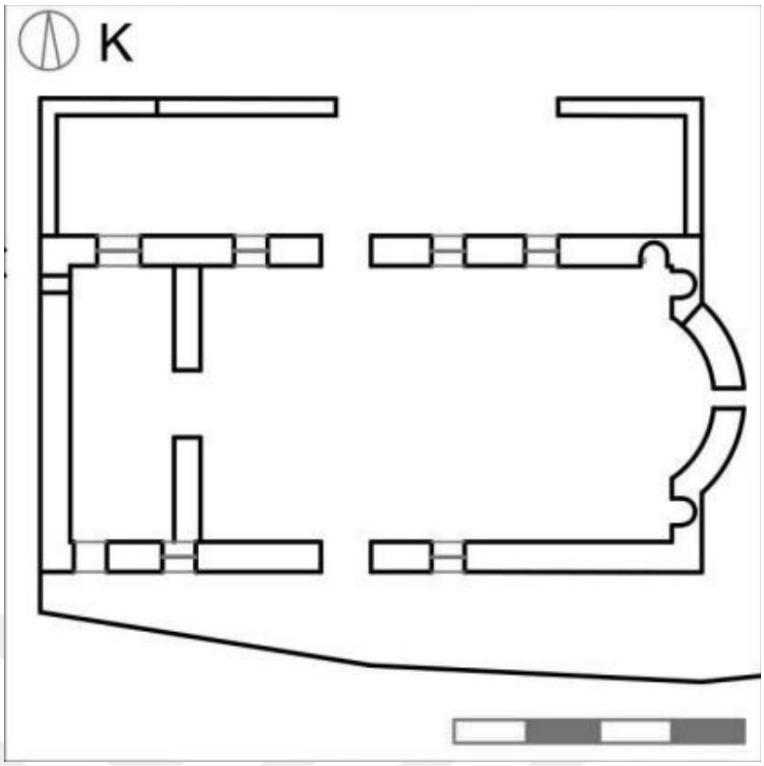
Kitabeye göre eskiden beri varolan yapı 1873 yılında imece usulü ile yeniden yapılmıştır.

2.1.8.3. Alanya Mikhail Archangelos Kilisesi

Yapı, Alanya İlçesi Tophane mahallesinde yer almaktadır. Doğu-batı doğrultulu dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır (Fotoğraf 2.402) (Çizim 2.40). Harap durumda olan kilisenin kapı ve pencere açıklıkları, beden duvarlarının bir kısmı ve üst örtüsü yıkılmıştır. Kapı üzerinde yer alan yazıta göre 1888 yılında inşa edilmiştir. Mimarı ve banisi ise bilinmemektedir.

---

[204] https://www.alanya.bel.tr/Haber/9461/ALANYA-BELEDIYESI--BIR-KULTUR-MIRASINI-DAHA-CANLANDIRIYOR Erişim Tarihi: 22.1.2021.
[205] Ekin, 2019: 29.

Çizim 2.40 Mikhail Archangelos Kilisesi Plan

Kaynak: Özge Açıkalın[206]

Fotoğraf 2.402 Kilisenin Genel Görünüşü[207]

Eğimli bir arazi üzerine, moloz taş malzemeden tek nefli olarak inşa edilen kilisenin üst örtüsü günümüze ulaşamamıştır. Yapının güney cephesi giriş cephesini oluşturmakla birlikte dikdörtgen kesitli olduğunu düşündüğümüz üç adet pencere açıklığına sahiptir

[206] Açıkalın, 2019: 87.
[207] Sönmez, 2019: 37.

(Fotoğraf 2.403). Kuzey cephede dikdörtgen bir avlu yer almaktadır. Bu cephede naosa girişi sağlayan bir kapı ile dört adet pencere yer almaktadır. Batı cephede narteks bölümü bulunmaktadır. Apsis ise doğu cephede yarım yuvarlak daire şeklindedir.

Fotoğraf 2.403 Kilisenin Güney Cephesi

Naosa giriş güney ve kuzey cephelerde yer alan kapılardan sağlanmaktadır. Dikdörtgen planlı, tek nefli naosun üst örtüsü günümüze ulaşamamıştır (Fotoğraf 2.404). Ancak kalan izlerden hemen yanında yer alan aynı plan tipine sahip Hagios Konstantionos kilisesinin durumu göz önüne alındığında, bu yapının üzeri de sivri tonoz ile örtülü olmalıdır. Oldukça harap olan naos da, bir galeri katının var olduğuna dair izler mevcuttur. Ayrıca, bema bölümünden iz kalmamakla birlikte apsis yarım daire şeklindedir (Fotoğraf 2.405). Yapıda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Fotoğraf 2.404 Naos Bölümü

Fotoğraf 2.405 Apsis

Kiliseye giriş kapısı üzerinde H.1308 tarihi okunmaktadır (Fotoğraf 2.406). Ancak yazıda meydana gelen bozulmalar nedeniyle kilise ile ilgili yapılan çalışmalarda söz konusu tarih 1838[208] ve 1888[209] olarak okunmuştur.

[208] Sönmez, 2019: 34
[209] Açıkalın,2019: 85

Fotoğraf 2.406 Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Yazıt

Yine kültür envanterinde de kilise 1888 yılına tarihlendirilmiştir[210]. Devlet arşivlerinde yapı hakkında detaylı bilgilere ulaşılmaktadır. Buna göre R.1 Şubat 1307/ H.16 Recep 1309 yılına ait belge, Alanya'nın sur içinde konumlanan ve zaman içinde tavanı toprak olduğundan çökerek Hristiyan Rûm tebaanın ibadet etmesine engel olan Çebrâ'il ve Aya Elena Manâstırları'nın tamiri için bölgenin Hristiyanları adına Osmanlı'ya arzuhal yazan bir vekilin mektubunu içermektedir. Vekil daha fazla tehlikeli hale gelmeden tamirin toprak tavan yerine kiremitli yapılması için gerekli para olan 10 bin kuruşun kendi milletlerinden zengin kişilerin yardımıyla toplandığını ve gerekli ustaların manastırları incelediklerini belirtmektedir[211]. Daha sonra 97 kişinin isimleri ve yardım miktarları tablo halinde verilmiştir[212]. Devamında gelen belgeden ise, tamir için kullanılacak 10000 kuruşun nerelere nasıl harcanacağının listesi verilmiş ve Yorgi Usta ile Sekman Usta isimleri tamiratı yapacak ustalar olarak belirtilmiştir[213]. Belge trafiği gerekli izinlerin bir üst makamına sevk edilmesi şeklinde devam etmektedir. Son olarak H.22 Muharrem 1310/ R.3 Ağustos 1308 tarihinde Divan-ı Hümayun'da görüşülerek izinin verildiği belirtilmektedir[214].

Buna göre Alanya Kalesinde önceden inşa edilmiş olan ancak onarıma ihtiyaç duyan iki kilisenin H.1310/ M. 1892-1893 yılında onarıldığını öğrenmekteyiz. Söz konusu kiliseler belgelerde Cebrail ve Elena olarak belirtilmiştir. Cebrail adına inşa edilen kiliseler

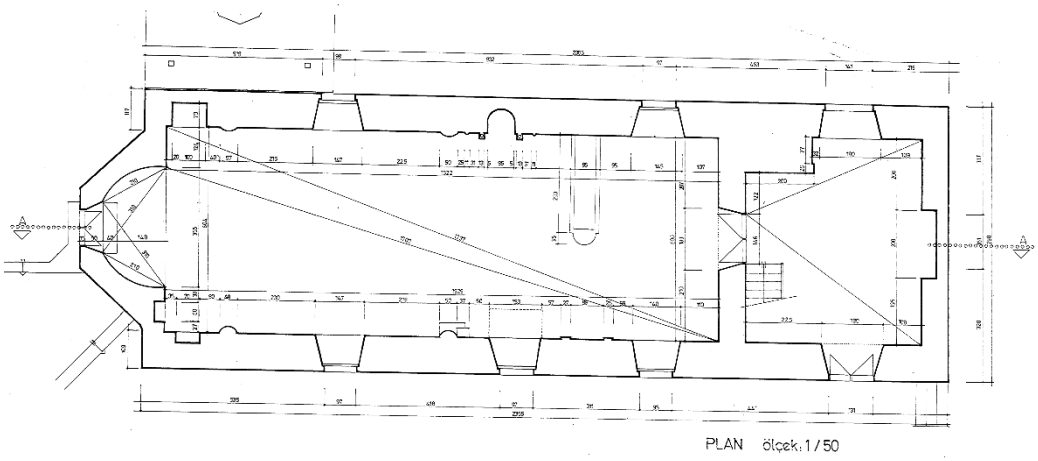
[210] Yeğin, 2003: 82.
[211] BOA, ŞD./ 2599.31.4-1
[212] BOA, ŞD./ 2599.31.2-1
[213] BOA, ŞD./ 2599.31.3-1.
[214] BOA, ŞD./ 2599.31.9-1.

"Archangelos" olarak isimlendirilirler. Bu sebeple belgelerde geçen kiliselerden birisi Mikhail Archangelos kilisesi olmalıdır. Elena ismiyle anılan ise Hagios Konstantionos kilisesi olmalıdır. Çünkü kaynaklarda söz konusu kilisenin "Helena" olarak da adlandırıldığı belirtilmektedir[215].

Bu belge ve bilgiler ışında kilisenin inşa tarihi hakkında verilen tarihlerden 1838 yılı mümkün görünmemektedir. Yanında bulunan Hagios Konstantionos Kilisesi 1839 yılında yapılmış ise hemen bir sene sonra aynı yerde ikinci bir kilisenin inşası mümkün görünmemektedir. 1888 tarihi inşası için daha uygun görünmektedir. 1888 yılında inşa edilen kilise 1892-1893 yıllarında Hagios Konstantionos Kilisesi ile birlikte onarılmış olmalıdır.

2.1.8.4. Kalkan Meryem Ana Kilisesi (Mustafa Kocakaya Cami)

Yapı, Kaş ilçesinin 43 km batısında yer alan Kalkan beldesinde yer alır. Kiliseden camiye dönüştürülmüş olan eser, doğu- batı doğrultulu dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır (Fotoğraf 2.407) (Çizim 2.41). Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan yapı, müftülüğün koymuş olduğu levhaya göre 1934 yılında camiye çevrilmiştir.

Çizim 2.41 Kalkan Meryem Ana Kilisesi Planı

Kaynak: VGM

[215] Açıkalın, 2019: 70.

Fotoğraf 2.407 Kilisenin Genel Görünüşü

Yapı, bugün tamamıyla sıvalı ve boyalıdır. Ancak yapı hakkında bilgi veren Antalya Kültür envanterinde inşa malzemesinin taş olduğu bilgisi yer almaktadır[216]. Yapının güneybatı köşesinde kesme taş malzemeden olduğunu düşündüğümüz bugün üzeri sıvalı ve boyalı olan tek şerefeli bir minare bulunmaktadır. Beden duvarlarının üzerinde kare bir kaide üzerinde yükselen minarenin kalan izlerden çan kulesinin yerine yapıldığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf 2.408). Büyükçe bir avlu içerisinde yer alan kiliseye ulaşmak için merdivenlerle aşağıya inilmektedir. Avlu içerisinde erken döneme tarihlendirilebilecek bir şapel yer almaktadır (Fotoğraf 2.409). Eserin üzeri tonoz ve kubbe ile örtülüdür. Kuzey cephede, alt kotta dikdörtgen formlu iki adet pencere yer almaktadır. Pencerelerin üzerinde üçgen formlu çökertme alanlar bulunmaktadır. Söz konusu pencerelerin ortasında diğer pencerelerin yarısı büyüklüğünde bir pencere daha bulunmaktadır. Ayrıca, nartekse ait bir adet düz lentolu alt sıra penceresi de bu cephede görülmektedir. Üst kotta birisi kasnak üzerinde olmak üzere dört adet pencere yer almaktadır. Doğu cephede, çokgen formlu apsis duvarı görülmektedir. Apsis duvarına bir kapı açılarak yapıya giriş buradan sağlanmıştır. Söz konusu kapı apsiste yer alan ve diğer pencerelerle aynı form özelliklerine sahip bir pencereden dönüştürülmüş olmalıdır. Apsisin hemen üzerinde yuvarlak bir pencere bulunur. Kubbe kasnağında ise sivri kemerli bir adet pencere vardır (Fotoğraf 2.410). Güney cephe kuzey cephe ile simetriktir. Cephenin ortasına dikdörtgen formlu, sütüncelerle sınırlandırılmış bir kitabelik yerleştirilmiştir.

[216][216] Turan, Özcan, 2004:177.

Kitabelikte: “ Koca Mustafa Cami 7.12.1934 Koca Mustafa Oğlu Mustafa Kocakaya” yazmaktadır. Ancak kitabeliğin sıvalı olması, bulunduğu yer ve şekli göz önüne alığında burasının aslında kilisenin inşasına ait bilgilerin yer aldığı inşa kitabesine ait olduğu ve bir onarım sırasında bugünkü şeklini aldığını düşündürmektedir. Ayrıca, nartekse ait bir adet düz lentolu alt sıra penceresi de bu cephede görülmektedir. Güney cephede iki basamakla ulaşılan yuvarlak kemer formlu bir kapı görülmektedir. Kapı bugün kapalı olmakla birlikte yapıya girişin sağlandığı ana kapılardan biri olmalıdır. Batı cephede üst sırada dört adet pencere görülmektedir. Bu pencerelerden üçü aynı hizada olup, ortada yer alanı diğerlerinden daha büyüktür. Ortada yer alan büyük pencerenin üzerinde ise yuvarlak bir pencere yer almaktadır. Yapı üzerinde alt kotta yer alan tüm pencereler demir parmaklıklara sahiptir. Üst kotta yer alanlar ile kubbe kasnağındakiler ise şebekelidir. Naos bölümüne doğu cephede yer alan, düz lentolu, üzerinde üçgen çökerme alana sahip, ahşap kapıdan girilmektedir.

Fotoğraf 2.408 Minare

Fotoğraf 2.409 Avlu İçinde Yer Alan Şapel

Fotoğraf 2.410 Kilisenin Doğu Cephesi

Doğu- batı doğrultulu dikdörtgen planlı naos, beş adet alt sıra penceresi ile kubbe kasnağına açılmış sekiz adet pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.411). Kubbeye geçişler pandantifler ile sağlanmıştır. Naos bölümünün üzeri kubbenin yanı sıra çapraz tonozla örtülerek iki farklı üst örtü sistemi oluşturulmuştur. Güney duvara camiye dönüştürülürken yarım yuvarlak formlu, mermer sütuncelerle sınırlandırılmış bir mihrap yerleştirilmiştir. Mihrabın hemen yanına da beton bir minber yer almaktadır (Fotoğraf 2.412).

Doğu cephede yarım daire planlı apsis bölümü dikkati çekmektedir. Apsis duvarına bir kapı açılarak yapıya giriş buradan sağlanmıştır. Batı cephede ise, narteksten naosa girişi sağlayan esas kapı bulunmaktadır. Ancak bugün bu kapı kapalı olup, narteks kısmına ulaşılamamaktadır. Aynı cephede bir de galeri yer almakla birlikte bu kısma da çıkış sağlanmamaktadır. Galerinin orta kısmı bir balkon gibi düzenlenerek dışarı taşırılmıştır (Fotoğraf 2.413). Üzeri çarpaz tonoz ile örtülüdür. Naosun kuzey duvarında diğer pencerelerden farklı olarak daha yüksek ve daha küçük bir pencere dikkati çekmektedir. Söz konusu bu pencerenin yanında yer alan duvara gömülü sütun üzerinde kalan izler incelendiğinde bu kısmın ambon olduğunu düşünmekteyiz (Fotoğraf 2.414). Ambon olarak nitelendirdiğimiz kısmın batı yanında üçgen alınlıklı, sütuncelerle sınırlandırılmış bir bölüm yer almaktadır. Bu kısım ikonaların sergilendiği bir alandır. Kubbede kalan izlerden yapının içinde çeşitli süslemelerin olduğunu, ancak yapı camiye çevrilirken üzerleri kapatıldığını söyleyebiliriz. Ayrıca yapıya ait eski fotoğraflarda içerisine camiye dönüştürülürken yapılmış çeşitli kalemişi süslemelerin olduğu görülmektedir. Söz konusu süslemeler bugün mevcut olmayıp, yapının içi tamamı sıvalı ve boyalıdır (Fotoğraf 2.415-416).

Fotoğraf 2.411 Naostan Genel Görünüş

Fotoğraf 2.412 Mihrap ve Minber

Fotoğraf 2.413 Galeri Bölümü

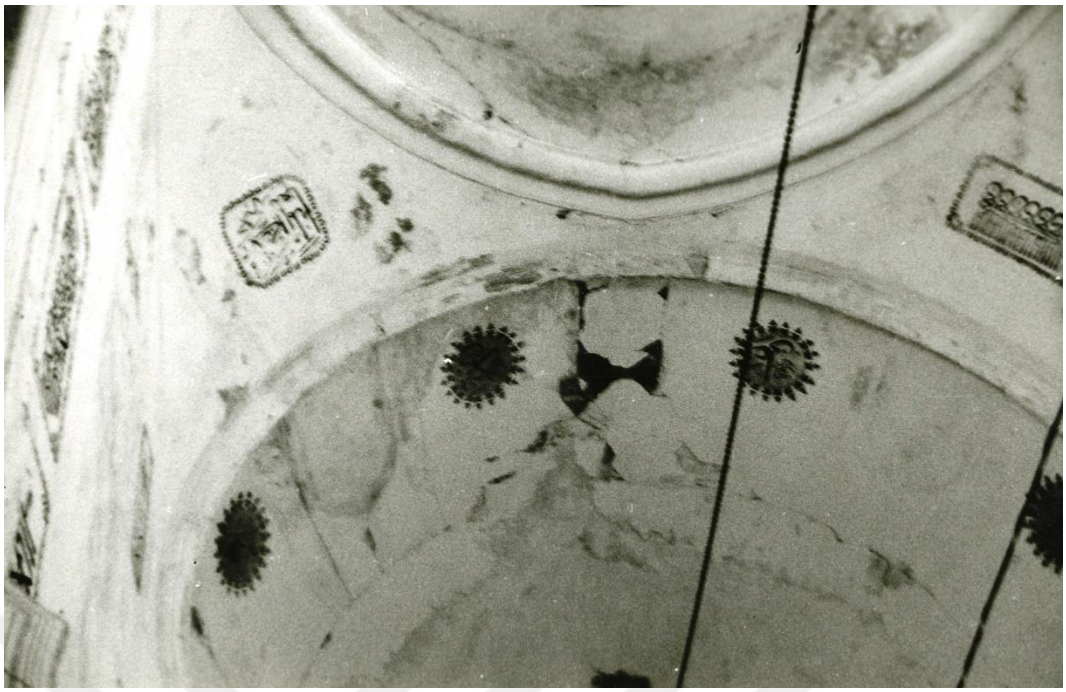

Fotoğraf 2.414 Ambon

Fotoğraf 2.415 Yapıya Ait Eski Fotoğraf-1

Kaynak: VGM Arşivi

Fotoğraf 2.416 Yapıya Ait Eski Fotoğraf-2

Kaynak: VGM Arşivi

Yapının üzerinde inşa tarihini verecek herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak Kalkan merkezde, kiliseye ait olan çanın bir parkta sergilendiği söylenmektedir. Çanın sergilendiği sergi alanında yer alan tanıtım levhasına göre, "1890-1891 yılları arasında inşa edilmiş olan Meryem Ana kilisesine aittir. Çan 1897 yılında Ionias Apostolou tarafından yapılmıştır" bilgisi yer almaktadır (Fotoğraf 2.417). Kalkan belediyesinin bu bilgiye nereden ulaştığı bilinmemektedir. Ancak Meryem Ana kilisenin inşa sürecini Devlet arşivlerinden sürebilmekteyiz. Buna göre 8 Zilkade 1308 yılında başlayan yazışmalarda "Meryem Ana Kilisenin izinsiz yapıldığı" hususu üzerinde durulmaktadır[217]. Söz konusu belgeye göre, *"18*9 ve 18 zira yüksekliğinde olan yapının arazisi 1308 yılından yedi sene önce 470 kuruşa alınmıştır. İane ile inşa edilmiş olan kilisenin çevresinde yedi İslam hanesi bulunmaktadır".* Devamında gelen belgeler yine yapının kaçak olarak yapılma konusunu içermekte ve H.1308 tarihini taşımaktadır.[218]. Yapı hakkında son belge ise 17.5.1308 tarihi taşımakta ve "Meryem Ana kilisesine yakın "*yedi İslam hanesinin bulunması*", Osmanlı'nın o mıntıkada kilise inşa ettirmemesi için geçerli bir neden olarak gösterilmektedir. Nihayetinde inşanın gerçekleşmesi de devletin izniyle değil, bölgedeki Osmanlı görevlilerinin sorumsuzluğu ve suiistimalleri nedeniyle gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı, kiliseye ruhsat vermenin kanunlara aykırı olduğunu düşünmesine rağmen, daha önce böyle birkaç örnek daha yaşanıp bir şekilde izin

[217] BOA, ŞD/2559-24.
[218] BOA, MV/58-63; BOA, İ.MMS/116-4982.

verildiği için, yine izin-ruhsat vermek durumunda kalmıştır. Fakat böyle izinsiz ve İslam ahalisinin durumunu gözetmeden inşa olunan kilisenin, orada inşa edilmesine göz yuman memurlara da ceza uygulanması kararı alınmıştır" bilgisini içermektedir[219].

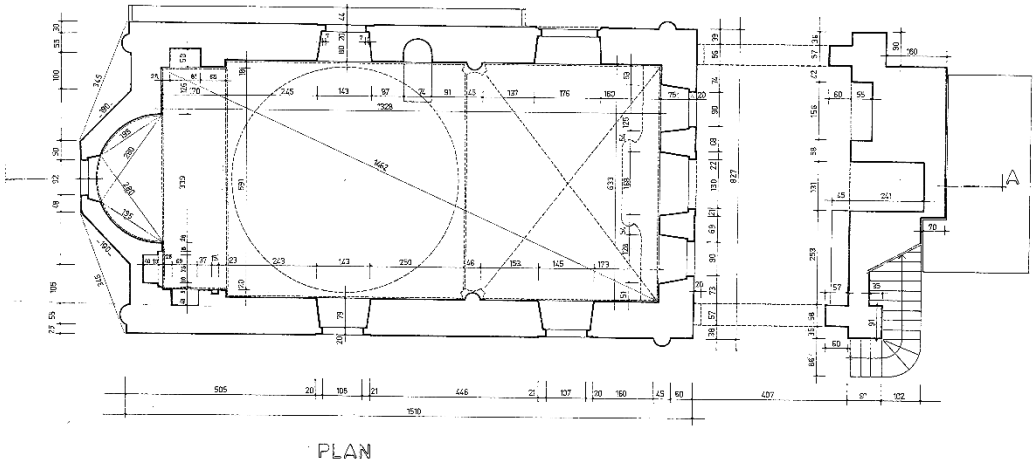
Fotoğraf 2.417 Kilisenin Çanının Sergilendiği Alan

Tüm bu bilgiler ışığında Kalkan Meryem Ana kilisesi H.1308/ M.1890-91 yılları arasında kaçak olarak inşa edilmiştir. Ancak devletin içinde bulunduğu durum ve dönemin şartları sebebiyle izinsiz inşaata ses çıkaramamış ve ruhsat vermek zorunda kalmıştır.

2.1.8.5. Kaş Yeni Cami (Kilise Camisi) (Eski Rum Kilisesi)

Yapı, Kaş İlçe merkezinde Belediye Mahallesinde bulunmaktadır. Kiliseden camiye dönüştürülmüş olan eser, doğu- batı doğrultulu dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır (Fotoğraf 2.418) (Çizim 2.42). Üzerinde yer alan kitabeye göre 1866 yılından kilise olarak inşa edilmiştir.1963 yılında ise camiye dönüştürülmüştür[220].

[219] BOA, DH.MKT/1792-36.
[220] Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait 07.08.01/2 numaralı eski eser fişinde yapının camiye dönüştürülme tarihi verilmiştir.

Çizim 2.42 Kaş Yeni Cami Planı

Kaynak: VGM Arşivi

Fotoğraf 2.418 Kilisenin Genel Görünüşü

Yapı, bugün tamamıyla sıvalı ve boyalıdır. Ancak yapı hakkında bilgi veren Antalya Kültür envanterinde inşa malzemesinin moloz ve kesme taş olduğu bilgisi yer almaktadır[221]. Yapının güneybatı köşesinde kesme taş malzemeden tek şerefeli bir minare bulunmaktadır (Fotoğraf 2.419). Büyükçe bir avlusu bulunan yapının, avlu zemininde çoğunluğu bozulmuş mozaik döşemeler görülmektedir. Ayrıca avlu içerisinde bugün kuran kursu olarak kullanılan

[221] Eren, Kırmızı, 2004:162.

Papaz evi ve kutsal ekmeği pişirmek için kullanılan fırın yer almaktadır (Fotoğraf 2.420-2.421). Eserin üzeri tonoz ve kubbe ile örtülüdür. Kuzey cephede, alt kotta üçgen alınlıklı, dikdörtgen formlu iki adet pencere, üst kotta birisi kasnak üzerinde olmak üzere üç adet pencere yer almaktadır. Ayrıca bu cephede galeri bölümüne ulaşımı sağlayan merdivenlerde bulunmaktadır. Doğu cephede, çokgen formlu apsis duvarı görülmektedir. Apsis duvarına bir adet üçgen alınlıklı kemerli bir pencere açılmıştır. Apsisin hemen üzerinde yuvarlak bir pencere bulunur. Kubbe kasnağında ise sivri kemerli bir adet pencere vardır. Güney cephede diğer pencerelerle aynı özelliklere sahip bir adet pencere bulunmaktadır. Ayrıca bugün pencereye dönüştürülmüş bir adet kapı bulunmaktadır. Sütuncelerle sınırlandırılmış olan kapı yuvarlak kemerli olup hemen üzerinde dikdörtgen bir çerçeve içerisinde beş satırlık Rumca inşa kitabesi yer almaktadır (Fotoğraf 2.422). Kitabe şu şeklidedir:

"*Bu Ev Kasım'da tüm Dindar ve Ortadoks Hristiyanların Pahasına ve Katkıda Bulunanlarla 1866'da Evangelistlerce Yeniden Yapıldı (İsimlendirildi)"*[222]

Batı cephede ise tek bölümlü bir narteks bulunmaktadır. Narteksin üzeri ahşap, düz örtü ile örtülü olup, naos kısmına da bu bölümün doğu duvarına açılmış olan yuvarlak kemerli basit kapıdan girilmektedir. Kapının iki yanında dikdörtgen formlu iki adet pencere yer almaktadır. Ayrıca kapının üst kısmına "*Sahibül Hayrat 1963 Mehmet Çukurbağlı"* şeklinde bir kitabe yerleştirilmiştir. Narteksin batısında ise muhdes bir mekân yer almaktadır.

Fotoğraf 2.419 Minare

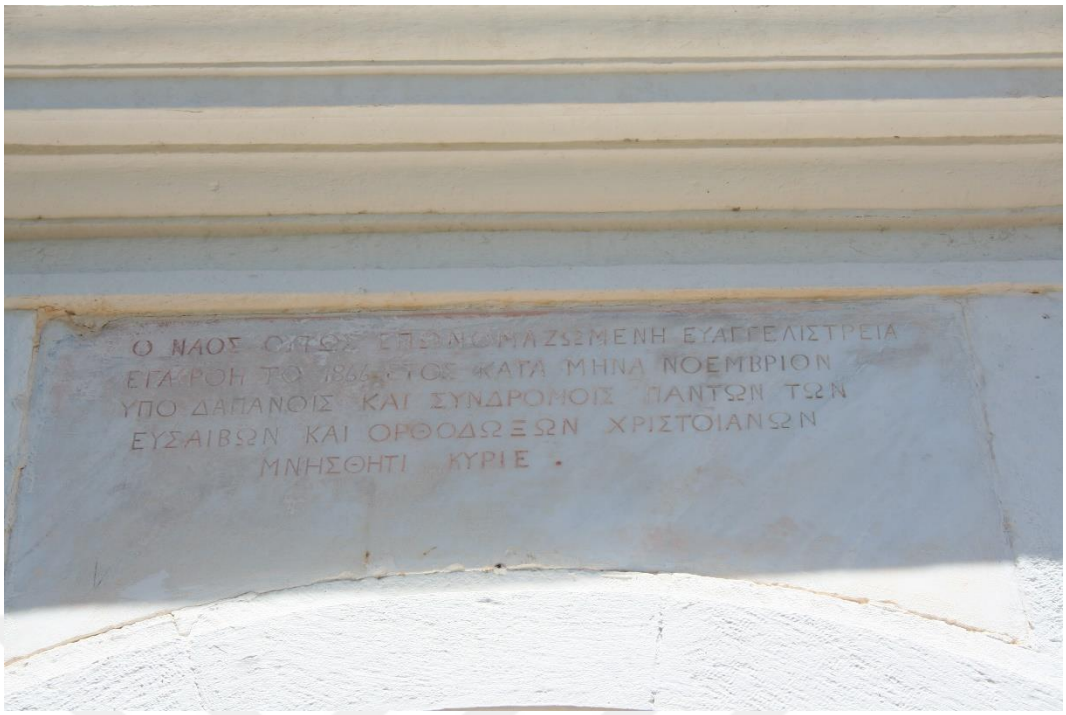
[222] Kitabeyi okuyan Değerli dostum Dr. Hamdi KAN'a teşekkür ederim.

Fotoğraf 2.420 Papaz Evi

Fotoğraf 2.421 Fırın

Fotoğraf 2.422 İnşa Kitabesi

Doğu- batı doğrultulu dikdörtgen planlı naos, yedi adet alt sıra penceresi ile kubbe kasnağına açılmış sekiz adet pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.423). Kubbeye geçişler pandantifler ile sağlanmıştır. Naos bölümünün üzeri kubbenin yanı sıra çapraz tonozla örtülerek iki farklı üst örtü sistemi oluşturulmuştur. Güney duvara camiye dönüştürülürken yarım yuvarlak formlu basit bir mihrap ile mihrabın yanına betondan bir minber yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.424). Doğu cephede yarım daire planlı apsis bölümü dikkati çekmektedir. Apsisin yanında eşyaları depolamak için bir niş yer almaktadır. Aynı özelliklere iki adet niş ise kuzey ve güney duvarlara yerleştirilmiştir. Ayrıca güney duvarın doğu köşesinde merdivenlerle ulaşılan bir vaaz kürsüsü yer almaktadır. Batı cephede ise galeri yer almaktadır. Galeri üç pencere ile aydınlatılırken, orta kısmı bir balkon gibi düzenlenerek dışarı taşırılmıştır (Fotoğraf 2.425). Yapı sade bir düzenlemeye sahiptir, mahfil alt kotundan başlayıp harimin içini apsis yuvarlağına kadar dolaşan silme ile pencere üstlerine yerleştirilmiş olan alçı çiçek motiflerinden başka bir detay yer almaz. Ancak pandantiflerin üzerinde, kubbe eteğinde ve tonozun üzerinde yer alan madalyonlar dikkati çekmektedir. Söz konusu madalyonların içi yapı kilise iken birtakım resimlere sahip olmalıdır. Ancak 1963 yılında camiye dönüştürülünce resimlerin üzeri kapatılmış olmalıdır.

Fotoğraf 2.423 Naostan Görünüş

Fotoğraf 2.424 Mihrap

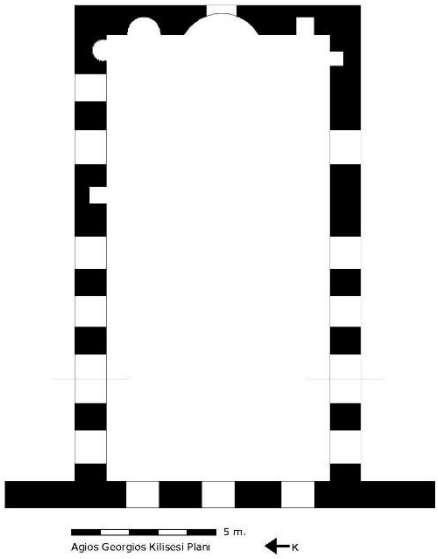

Fotoğraf 2.425 Galeri

Yapının güney duvarı üzerinde Rumca bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabeye göre yapı 1866 yılında inşa edilmiştir.

2.1.8.6. Muratpaşa Agios Georgios Kilisesi

Yapı, Antalya merkezde, Kaleiçi Barbaros mahallesinde yer almaktadır. Doğu-batı doğrultulu dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır (Fotoğraf 2.426) (Çizim 2.43). Sağlam durumda olan kilise Suna İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nin bünyesinde müze olarak kullanılmaktadır. Yapı üzerinde bulunan inşa kitabesine göre 1863 yılında Hristiyan halkın yardımları ile inşa edilmiştir. Mimarı ise yine kitabeye göre Nikolaos Kuşoğlu'dur.

Çizim 2.43 Agios Georgios Kilisesi Zemin Kat Planı

Kaynak: Sinan Genim'den düzenlenerek[223]

Fotoğraf 2.426 Kilisenin Genel Görünüşü

Kaleiçi'nde yer alan kilisenin etrafı yapılarla sarılmış durumdadır. Doğusunda yine aynı araştırma merkezine bağlı geleneksel bir Antalya konutu yer almaktadır. Kilisenin güney cephesinde, naosa girişi sağlayan yuvarlak kemerli bir kapı ile birlikte; dört adet alt sıra, beş adet de üst sıra penceresi yer almaktadır. Batı cephede üç adet yarım daire formlu üç adet pencere bulunmaktadır. Kuzey cephe, güney cephe ile simetrik olup, naosa giriş kapısının

[223] https://www.sinangenim.com/tr/projects.asp?ID=4&Y=9999 Erişim Tarihi: 21.2.2021

yanı sıra dört adet alt sıra, beş adet de üst sıra penceresi bulunmaktadır. Doğu cephede ise apsis yarım yuvarlağı ile birlikte apsisin içine yerleştirilmiş bir adet pencere dikkati çekmektedir. Bugün tamamıyla sıvalı ve boyalı olan yapının eski fotoğraflarından kesme taş malzemeden inşa edildiği ve üst örtüsünün bağdadi çatı olduğu görülmektedir[224]. Kilisenin üzeri günümüzde dıştan kiremit kaplı çatı, içten ise beşik tonoz ile örtülüdür.

Naosa giriş kuzey ve güney cephelerde yer alan yuvarlak kemerli kapılardan sağlanmaktadır. Güneydeki mermer kapının yuvarlak kemerinin üst kısmı üç kademeli olarak düzenlenmiştir (Fotoğraf 2.427). En üst seviyede kemerin yuvarlağı profilli, alt kademede iç bükey düzenlenmişken en alt seviyesinde yalın bırakılmıştır. Kemer alınlığı iki yandan üç basamak halinde profilli olarak içe doğru daralıp yükselerek ortadaki sivri bir kemerle sonlandırılmıştır. Alınlık kısmında üç adet kabartma motifi yer almaktadır (Fotoğraf 2.428). Kemer üzengi taşının hemen üstünde yer alan kabartmada, Agios Georgios'un at üzerinde ejderhayı mızrağıyla öldürmesi işlenmiştir. Bu figürün hemen üzerine dokuz satırlık Karamanlıca inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Kitabe şu şekildedir[225] (Fotoğraf 2.429):

Baş Diyakos Kaisarios Tuzcuoğlu Ve Ustası Nikolaos Kuşoğlu
Ve
PP Bina Sorumlusu Hacı Strati Döneminde
Bu Agios Georgios Kilisesi
Evvelinden Var İdi Harap Olacağından Antalyada
Bulunan Hristiyanların Yardımları
İle Yapılmıştır
O Büyük Şehit
Agios Georgios
1863

[224] https://www.sinangenim.com/tr/projects.asp?ID=4&Y=1992&PID=8&do=detail Erişim Tarihi. 22.2.2021.
[225] Ekin,2019: 37.

Fotoğraf 2.427 Güney Kapı

Fotoğraf 2.428 Kapı Detayı

Fotoğraf 2.429 Güney Kapıda Yer Alan Kitabe

Ayrıca Agios Gergios figürünün her iki yanında alt seviyede simetrik olarak yerleştirilmiş iki melek figürü yer almaktadır. Her iki melek de oturur vaziyette tasvir edilmiştir. Kuzeydeki mermer kapı ise güney kapı ile benzer özellikleri göstermekle birlikte, kemer alınlığı iki yandan iki basamak halinde profilli olarak içe doğru daralıp yükselerek ortada yuvarlak kemerle sonlanmaktadır (Fotoğraf 2.430). Yine at üzerinde elindeki mızrağı ile ejderhayı öldüren Agios Georgios yer alırken çevresine cennet imgesi yerleştirilmiştir. Agios Georgios figürünün alt kısmına ise iki satırlık inşa kitabesi işlenmiştir. Kitabe şu şekildedir[226] (Fotoğraf 2.431):

O büyük Şehit

Agioss Georgios 1863

Atlı figürün üstüne güneş doğmaktadır. Her iki yanında ancak biraz daha aşağıda, hayat ağacı ile melek kabartmaları yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.432).

[226] Ekin,2019: 38.

Fotoğraf 2.430 Kuzeydeki Kapı

Fotoğraf 2.431 Kuzey Kapıda Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 2.432 Kuzey Kapı Detay

Doğu-batı doğrultulu, tek nefli naos 22 pencere ile aydınlatıldığı için oldukça ferahtır. Batı cephede, galeri yer almaktadır (Fotoğraf 2.433). Galeri bölümüne dışarıdan kuzey cephenin kuzeybatı köşesine yerleştirilmiş olan döner merdiven ile ulaşılmaktadır. Naosa bakan kısmı bir balkon gibi düzenlenmiş olup toplamda dört pencere ile aydınlatılmaktadır. Kuzey cephede, yarım daire şeklinde düzenlenmiş ve üst kota yerleştirilmiş ambon yer almaktadır (Fotoğraf 2.434). Bu bölüme niş içine yerleştirilmiş bir merdiven ile ulaşılmaktadır. Doğu cephede yarım daire planlı apsis yer almaktadır (Fotoğraf 2.435). Apsisin merkezine bir adet pencere yerleştirilmiştir. Kuzey köşesinde ise yuvarlak kemerli bir niş bulunmaktadır. Kilisede giriş kapısı üzerinde yer alan kabartmalar dışında, naos bölümünde, pencere üstlerinde kalemişi tekniğinde süslemeler görülmektedir. Ayrıca naosun üzerini örten beşik tonoz, panolara ayrılmış ve panoların merkezine mavi-gri renkli madalyonlar yerleşilmiştir.

Fotoğraf 2.433 Naostan Görünüş

Fotoğraf 2.434 Ambon

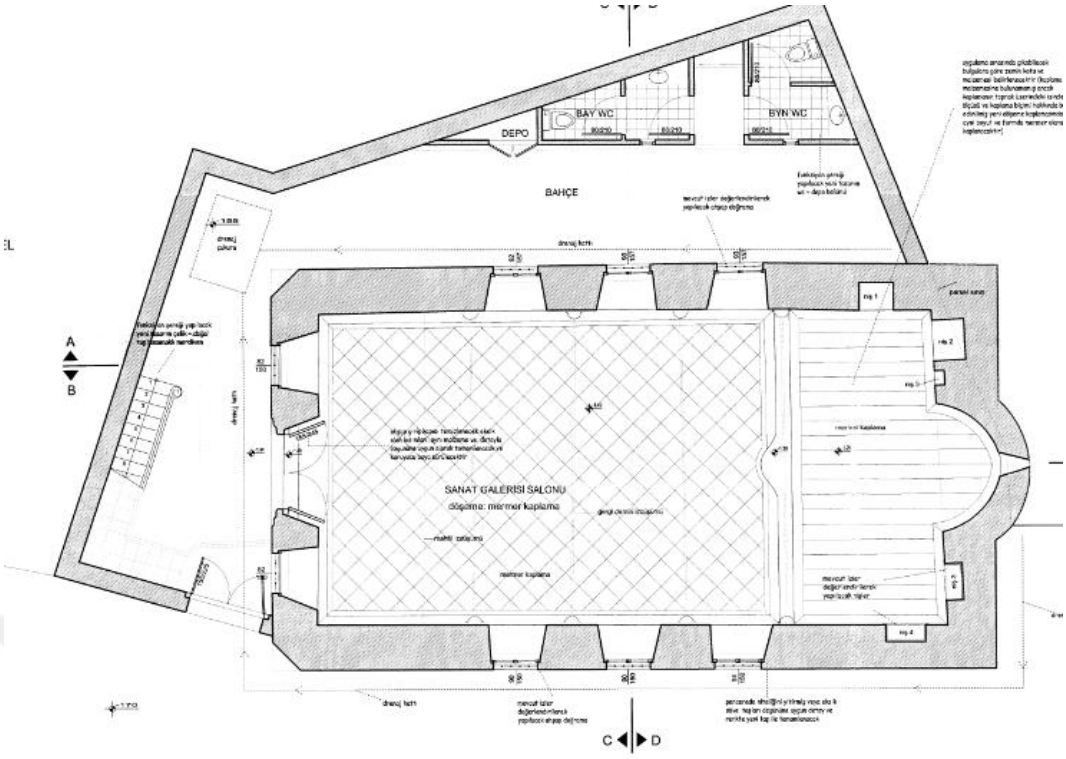

Fotoğraf 2.435 Apsis

Kiliseye giriş kapıları üzerinde yer alan kitabelere göre yapı 1863 yılında yapılmıştır.

2.1.8.7. Antalya Yeni Kapı Rum Kilisesi

Yapı, Antalya merkezde, Kaleiçi Kılıçarslan mahallesinde yer almaktadır. Güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır (Fotoğraf 2.436) (Çizim 2.437). Sağlam durumda olan kilise ibadete açıktır. Yapı üzerinde bulunan inşa kitabesine göre 1843-44 yılında Efstratios Kyriaku, Efraim ve Dimitri Danieloğulları tarafından inşa ettirilmiştir.

Çizim 2.44 Yeni Kapı Rum Kilisesi Planı

Kaynak: Nejat ÜREYEN

Fotoğraf 2.436 Kilisenin Genel Görünüşü

Kaleiçi'nde yer alan kilisenin etrafı yapılarla sarılmış durumdadır. Sadece giriş cephesi olan güney cephesinin önü açık vaziyettedir. Moloz taş malzemeden inşa edilmiş olan yapının beden duvarlarına ahşap hatıllar yerleştirilmiştir. Ayrıca; kapı ve pencereler ile galeri

bölümünde ahşap malzeme kullanılmıştır. İçten beşik tonoz ile örtülü yapı, dıştan iki yöne eğimli kiremit kaplı çatı ile kapatılmıştır.

Kilise yüksek duvarlarla çevrili bir avluya sahiptir. Avluya giriş, güney cephede yer alan yuvarlak kemerli ahşap kapıdan sağlanmaktadır (Fotoğraf 2.437). Kapının üzerinde mermer bir levha üzerinde haç ile bazı Rumca harfler yazılmıştır. Cephede ayrıca dikdörtgen formlu üç adet pencere bulunmaktadır. Söz konusu cephenin saçak altında beyaz zemin üzerine mavi renkli bitkisel kalemişi süslemelerde dikkati çekmektedir. Avluya girildikten sonra; batı cephede, naosa girişi sağlayan yuvarlak kemerli bir kapı görülmektedir. Kapının iki yanında yuvarlak kemerli iki adet pencere ile bir adet üst sıra penceresi yer almaktadır. Bu cephede ayrıca galeri bölümüne çıkışı sağlayan merdivenler bulunmaktadır. Kuzey cephede üç adet dikdörtgen formlu üç adet pencere bulunmaktadır. Doğu cephenin büyük bir kısmı yapının yanına inşa edilmiş olan sivil mimarlık örneği ile kapatılmıştır.

Fotoğraf 2.437 Avluya Giriş Kapısı

Naosa giriş batı cephenin merkezine yerleştirilmiş, iki kademeli dikdörtgen bir bordür ile çerçevelenmiş, kesme taştan, üç kademeli bir profile sahip, yuvarlak kemerli kapı ile sağlanmaktadır. Giriş kapının naosa bakan iç kısmında inşa kitabesi yazmaktadır. Rumca ve Karamanlıca olarak yazılan kitabe şu şekildedir[227] (Fotoğraf 2.438):

Bu Cümleten Faziletlü ve Azizetlü Eklesia Agios Alypios ismine yapıldı.

[227] Kitabeyi okuyan Kilise Cemaatinden Serafim Gökkuz'a teşekkür ederim.

Hevesli çalışmasıyla birlik masrafyan……..

…Rağbetlü X (Hacı) Efstratios Hacı Kyriaku ve Hacı Efraim, Hacı Dimitrian Danieloğulları

Temel 1843 Tekmil oldu 1844

Fotoğraf 2.438 Yapıya Ait Kitabe

Doğu-batı doğrultulu, tek nefli naos sekiz pencere aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.439). Batı cephede, galeri yer almaktadır (Fotoğraf 2.440). Galeri bölümüne giriş dışarıdan olup, kapısının yanına yerleştirilmiş olan döner merdiven ile ulaşılmaktadır. Dikdörtgen planlı bu bölüm ahşap malzemeden inşa edilmiş olup, tek bir pencere ile aydınlatılmaktadır. Naostan bemaya geçiş bir basamak ile sağlanmıştır. Yapıya yapılan onarımlar sırasında ahşap bir templon eklenmiştir. Kilisenin apsisi dışa taşkın, dairesel planlıdır. Apsisin kuzeydoğu tarafında farklı büyüklüklerde dört adet niş bulunmaktadır.

Yenikapı Rum Kilisesi oldukça zengin süsleme programına sahiptir. Naos da, pencerelerin üzerlerinde alçı malzemeden bitkisel motifli madalyonlar yer almaktadır. Her bir madalyonun içerisine ise aziz tasvirleri yerleştirilmiştir. Yakın zamanda eklenmiş olan aziz resimleri orijinal değildir. Orijinal olmayan bir resim de beşik tonoz örtünün bir bölüme yerleştirilmiştir. Söz konusu tasvirde Pantokrator İsa betimlemesi bulunmaktadır. Apsis yarım yuvarlağında ise Meryem ve Çocuk İsa tasviri yer almaktadır. Naosu aydınlatan her bir pencerenin arasında korint başlıklı sütunceler görülmektedir. Bunlar dışında ibadete açık olan kilisede çok sayıda ikona yer almaktadır.

Fotoğraf 2.439 Naos Bölümü

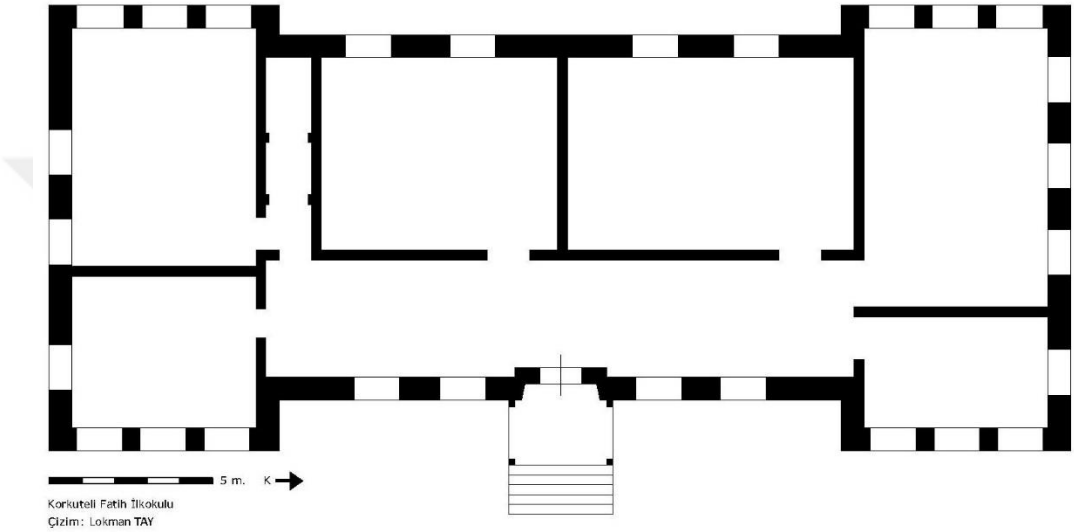
Fotoğraf 2.440 Galeri

Üzerinde inşa kitabesi bulunan yapının 1843 yılında inşasına başlanmış, 1844 yılında tamamlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı Devler Arşivlerinde ise kilise ile ilgili bir belgeye rastlanmamıştır.

2.1.9. Okullar

2.1.9.1. Korkuteli Fatih İlkokulu

Yapı, Korkuteli İlçesi'nin merkezinde Aşağıpazar mahallesinde yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşan eser, zemin ve bodrum kattan oluşmaktadır (Fotoğraf 2.441) (Çizim 2.45). Günümüzde Korkuteli İlçe Halk Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir. Avluya girişi sağlayan kapı üzerindeki kitabeye göre H.1335/M.1916-1917 yıllarında inşa edilmiştir.

Çizim 2.45 Korkuteli Fatih İlkokulu Planı

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.441 Okulun Genel Görünüşü

Yapı, dışarıdan sıvalı ve boyalıdır. Bu sebeple inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. İçeride ise, kapı ve pencere doğramaları, üst örtü ile taban döşemesinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Dıştan iki yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü olan okul, içten düz ahşap tavan ile örtülüdür.

İlçe merkezinde yer alan eserin, doğu cephesi yapıya girişi sağlayan cephedir (Fotoğraf 2.442). Yuvarlak kemerli, dikdörtgen formlu beş adet pencere cepheye yerleştirilmiştir. Cephenin tam ortasında yapıya girişi sağlayan kapı bulunmaktadır. Doğu cephenin kuzey ve güney köşeleri yapıdan dışarıya taşırılmıştır (Fotoğraf 2.443). Cephede ayrıca bodrum katın aydınlatılması sağlayan dikdörtgen formlu altı adet nefeslik yer almaktadır. Güney cephe, dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli üç adet pencereye sahiptir. Ayrıca cephenin batı köşesine bodrum kata girişi sağlayan kapı yerleştirilmiştir. Bodrum kata girişi sağlayan kapının üzerine yerleştirilmiş olan pencere cephede yer alan diğer iki pencereye göre biraz daha aşağıda kalmaktadır. Bodrum katı bu cephede dikdörtgen formlu üç adet nefeslik aydınlatmaktadır. Yapının batı cephesi yan tarafa inşa edilmiş olan okul dolayısıyla kapanmıştır. Söz konusu cephede dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli büyük boyutlu on adet pencere yer almaktadır. Ayrıca diğer cephelerde olduğu gibi bu cephede de bodrum katın aydınlatılması için altı adet dikdörtgen formlu nefesliğin olduğu görülmektedir. Kuzey cephe ise, diğer cephelerle aynı özelliklere sahip dört adet pencere ile iki adet nefesliğe sahiptir. Yapının zemin kat ile bodrum katı dış cephede üç adet profilli silme ayırmaktadır. Silme bir kuşak halinde tüm yapıyı dolaşmaktadır.

Fotoğraf 2.442 Okulun Doğu-Kuzey Cephesi

Kuzey- güney doğrultulu yapı dış cephede bir avluya sahiptir. Avluyu bir istinat duvarı çevrelemektedir. Avlu kısmına doğu cephenin ortasına açılmış olan üçgen alınlıklı basit kapıdan girilmektedir. Kapı açıklığı iki yanda sütunlar ile sınırlandırılmıştır. Üst kısmı basit kemerlidir. Kemerin kilit taşına bir gülbezek motifi kabartma olarak işlenmiştir (Fotoğraf 2.444). Gülbezek motifinin hemen üzerinde ise üçgen alınlıklı bir çerçeve içine üç satırlık inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Ancak meydana gelen bozulmalar nedeniyle kitabe okunamamaktadır.

Fotoğraf 2.443 Avluya Giriş Kapısı

Avludan sonra altı basamak ile yapıya girişi sağlayan kapıya ulaşılmaktadır (Fotoğraf 2.445). Kapının önünde dört ahşap direğin taşıdığı, iki yöne eğimli kırma çatılı ve üçgen alınlıklı bir sundurma yer almaktadır. Kapı açıklığı iki yanda sütunlarla sınırlandırılmıştır. Sütunlarla sınırlandırılan açıklığı basık kemerli bir çerçeve çevrelemektedir. Kemerin kilit taşı dışarı doğru hafif taşırılarak belirgin hale getirilmiş ancak yalın bırakılmıştır.

Fotoğraf 2.444 Okula Giriş Kapısı

Giriş kapısından geçildikten sonra kuzey- güney doğrultulu bir koridor bizi karşılamaktadır. Koridorun kuzey, güney ve batı cephelerine çeşitli mekânlar yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.446). Okulun kuzey ve güney cephesinde doğu ve batıdan çıkıntı yapan yan kanatları simetrik olarak tasarlanmıştır. Güney cephenin doğu köşesinde yer alan mekân diğer kısımlardan daha küçük bir alana sahiptir. Bu sebeple burasının idari ofis olabileceği düşünülmektedir. Söz konusu mekân, doğu duvarda üç, güney duvarda ise iki adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Koridorun batı cephesinde üç adet sınıf yer almaktadır. Koridorun güney köşesine küçük bir koridor daha yerleştirilmiştir. Bu koridorun batı duvarında bugün tuvalet olarak kullanılan uzunlamasına dikdörtgen küçük bir mekân yer almaktadır. Güney duvarına ise dört pencerenin aydınlattığı bir sınıf yerleştirilmiştir. Sınıfı aydınlatan pencerelerden bir tanesi güney cephede, diğer üç tanesi ise batı cephede bulunmaktadır (Fotoğraf 2.447). Sınıflardan bir diğeri cephenin ortasında yer almaktadır. Bu sınıf batı duvarında yer alan iki adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu cephede yer alan son sınıf ise kuzey köşeye yerleştirilmiş olup, batı duvarında yer alan iki adet pencere ile dışarı açılmaktadır. Toplam dört adet dersliğin bulunduğu okulun son sınıfı ise kuzey cephede yer almaktadır. Kuzey cephenin batı köşesine yerleştirilmiş olan bu derslik, batı duvarda üç, kuzey duvarda üç olmak üzere altı adet pencereye sahiptir. Kuzey cephenin doğu köşesinde de bir mekân bulunmaktadır. Bu mekân okul içinde bulunan diğer mekânlara göre oldukça küçüktür. Bu sebeple sınıf dışında idari işlere hizmet ediyor olmalıdır. Söz konusu bölüm, kuzeyde üç, batı duvarda bir adet olmak üzere dört pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.448). Okul

içerisinde yer alan tüm mekânların üzeri düz ahşap tavan ile örtülüdür. Zeminlerde de ahşap malzeme kullanılmıştır. Bunlar dışında, kapı ve pencere doğramalarında da ahşap malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Son derece sade olan yapı, hiçbir süsleme öğesi barındırmamaktadır.

Fotoğraf 2.445 Girişte Yer Alan Koridor

Fotoğraf 2.446 Batı Cephede Bulunan Birinci Sınıf

Fotoğraf 2.447 Kuzey Cephede Yer Alan Mekân

Korkuteli Fatih ilkokulunun avlu giriş kapısı üzerinde bir inşa kitabesi yer almaktadır. Ancak yapılan onarımlar esnasında kitabe tahrip edildiği için ne yazık ki okunamamaktadır. Yalnızca kitabenin son satırında yer alan tarih H.1335 M.1916-17 olarak okunabilmektedir. Bunun dışında Devlet arşivlerinde yapılan taramalarda yapıyla ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Korkuteli ile ilgili yapılan çalışmalarda; "*1913 yılına ait Konya Vilayeti Salnamesi verilerine göre Korkuteli'nde 1900'lü yılların başından itibaren farklı yıllarda açılmış olan, köylerde 20 adet ve merkezde 2 adet olmak üzere, toplam 22 adet mektep olduğu bilgisi ile 1893 yılında açılan merkez mektebi hariç, diğer okulların açılması XX. yüzyıl başında gerçekleşmiştir"* yer almaktadır[228]. Bu bilgilere göre Korkuteli merkezde iki adet okulun olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yapılan arazi çalışması sonucunda ilçede konumuzla alakalı tek bir yapı tespit edilebilmiştir. Muhtemelen bahsi geçen ilkokul günümüze ulaşamamıştır.

Yapı ile ilgili başka bir bilgi ise, kente ait kültür envanterinde yer almaktadır. Envanterde "*1917 yılında inşa edilen yapının 2001 yılında tescil edilmiş"* olduğu yazmaktadır[229]. Burada yer alan bilgi kitabede bulunan tarih ile uyumludur. Okul ile ilgili en kapsamlı bilgi ise bugün Yaşar Yalçın İlkokulu olarak bilinen ve bizim yapımızın batısına yapılmış olan okulun internet sayfasında bulunmaktadır. "*1916 yılında kasabaya okul yapılması için Antalya Mutasarrıflığınca (Mutasarrıf Sabur Sami) Kaza kaymakamı Filibeli*

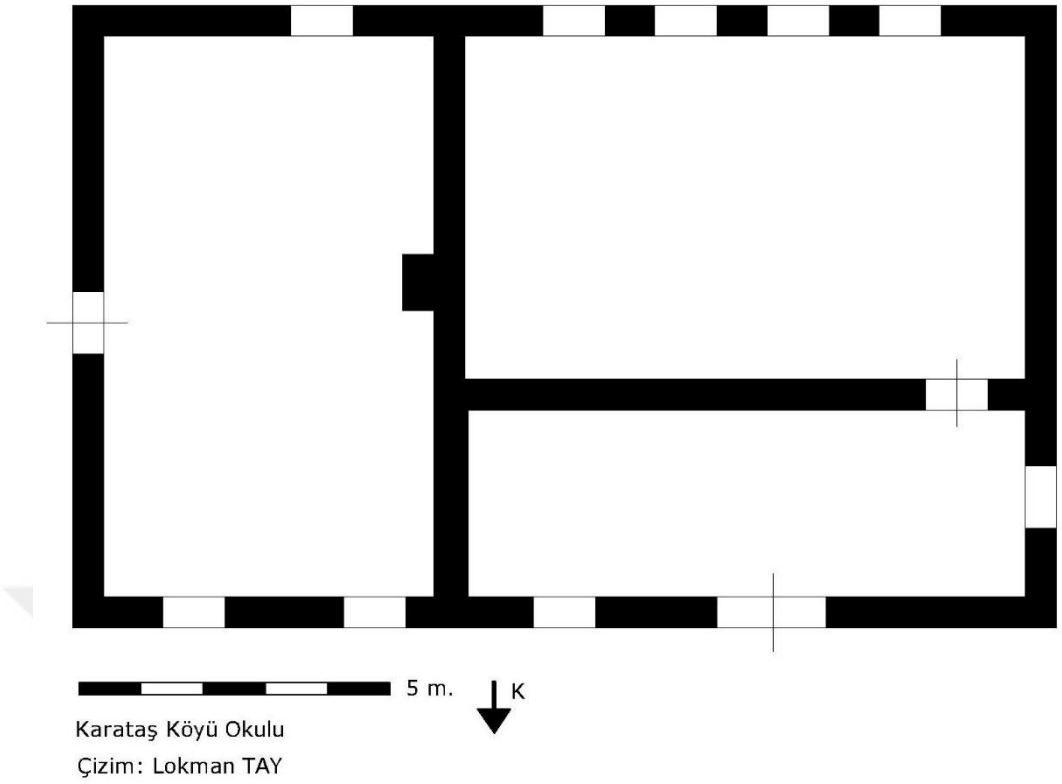
[228] Yıldız,2018: 90.
[229] Demir,Altınışık, 2005: 12.

Ahmet Talat Bey'e emir verilmiş, Kaymakam Mustafa Çivitçi, Uzun Hacı Hasan ve Müftü Hüseyin Yoylu'dan meydana gelen kişilerle bir dernek kurarak okulun yapımı işine başlanmıştır. Okulun Yapım İşlerinin takibi öncelikle Müftü Hüseyin Yoylu'ya verilmiştir. Okulun yapımında kullanılacak taş, her evden on araba olacak şekilde istenmiştir. Yetmeyen kısmı da Uzunoluk Burdur Caddesi'nin kaldırımı sökülerek taşları okul inşaatında kullanılmıştır. İnşaat 1917 yılında tamamlanmıştır. Aynı yılda aynı bahçe içine iki okul yapılmıştır. İlkine "birinci okul" diğerine "ikinci okul" adı verilmiş ve birinde kız öğrenciler, diğerinde ise erkek öğrencilerin eğitim göreceği şekilde düzenlenmiştir. Okulların adları 1954 yılında İlçe İlköğretim Müdürlüğünün teklifi ve İl İdare Meclisinin kararı ile Fatih ve Selçuk olarak değiştirilmiştir. Bugün İçin Fatih İlkokulu Eski şeklini korumaktadır. Ancak Selçuk İlkokulu 20.12.1964 yılında çıkan bir yangın sonucu tamamen yanmıştır"[230]. 2012 yılında yeni bir okul yapılarak eğitim-öğretim bu yeni binada yapılmaya başlamış, eski okul binası ise ilçe halk kütüphanesine dönüştürülmüştür. Yaşar Yalçın ilkokulunun vermiş olduğu bilgilerin kaynağı bilinmemektedir. Belki de bazı bilgiler kitabe tahrip olmadan önce oradan alınmış olabilir. Kitabede yer alan tarih ile kaynaklarda geçen tarihlerin birbirleriyle uyum içinde olduğu görülmektedir. Buna göre Fatih İlkokulu 1916-1917 yıllarında inşa edilmiştir.

2.1.9.2. Korkuteli Karataş Köyü Okulu

Yapı, Korkuteli İlçesi'nin 18 km doğusunda yer alan Karataş Köyü'nde bulunmaktadır. Köy camisinin yanına konumlandırılmış olan eser, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır (Fotoğraf 2.448) (Çizim 2.46). Günümüzde harap durumda olan yapının üzeri muhtemelen kırma çatı ile örtülü olmalıdır. İnşa kitabesi bulunmayan okulun kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir.

[230] http://yasaryalcinio.meb.k12.tr/icerikler/okulumuzun-tarihcesi_883101.html Erişim Tarihi: 26.05.2020.

Çizim 2.46 Karataş Köyü Okulu Planı

Çizim: Lokman TAY

Fotoğraf 2.448 Okulun Genel Görünüşü

Yapı, ahşap ve moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir. Moloz taş malzemeden yapılmış beden duvarlarında iki sıra ahşap hatıl dizisi yer almaktadır. Yer yer kalan bölümlerden,

duvarlarının sıvalı olduğu görülmektedir. Hatıllarda kalan izlerden yapının bir yangın geçirdiği anlaşılmaktadır (Fotoğraf 2.449). Muhtemelen geçirdiği bu yangın sonucunda da harap hale gelmiştir. Bugün beden duvarları dışında başka bir detayı günümüze gelememiştir.

Fotoğraf 2.449 Okulun İnşa Malzemesi Detayı

Eğimli bir arazi üzerine konumlandırılmış olan eserin, doğu cephesi yapıya girişi sağlayan cephedir ve eğimden dolayı diğer cephelere göre daha alçak algılanmaktadır. Bu cephede üç adet pencere açıklığı görülmektedir. Güney cephenin ortasına bugün büyük bir kısmı yıkılmış olan bir kapı yerleştirilmiştir. Genel olarak sağır tutulan cephede, üst sırada küçük bir üst sıra penceresi görülmektedir. Batı cephe yapının en hareketli cephesini oluşturmaktadır. Dikdörtgen formlu beş adet pencere açıklığı cephede yer almaktadır (Fotoğraf 2.450). Okulun güney cephesi ise dikdörtgen formlu bir adet pencere açıklığına sahip olup onun dışında sağır tutulmuştur.

Fotoğraf 2.450 Okulun Batı Cephesi

Kuzey- güney doğrultulu yapıya, doğu cephenin kuzey köşesine yerleştirilmiş olan kapıdan girilmekteymiş. Bugün kapıya dair bir bilgimiz olmasa da dikdörtgen formlu olduğunu açıklığın şeklinden anlayabilmekteyiz. Kapıdan girildikten sonra dikdörtgen bir mekân bizi karşılamaktadır (Fotoğraf 2.451). Bu bölüm, kuzey duvarda bir adet, doğu duvarda ise iki adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Mekânın şekli ve yeri göz önüne alındığında burasının bir giriş mekânı ile öğretmenler odası gibi bir işleve hizmet etmiş olabileceği düşünülmektedir. Bu mekânın batı duvarının kuzey köşesine yerleştirilmiş olan kapıdan büyüklüğü itibariyle sınıf olduğunu düşündüğümüz kısma geçilmektedir. Bu mekân toplamda dört adet pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.452).

Fotoğraf 2.451 Giriş Mekânı

Fotoğraf 2.452 Sınıftan Genel Görünüş

Okulun güney cephesinde bir mekân daha yer almaktadır. Burası diğer iki bölümden geçişin olmadığı bir kısımdır Buraya giriş güney cephedeki kapıdan sağlanmaktadır. Batı cephede bir, doğu cephede iki olmak üzere üç pencere ile aydınlatılan bu bölüm, güney cephede küçük bir üst sıra penceresine de sahiptir (Fotoğraf 2.453). Mekânın kuzey duvarında kalan izlerden tuğla bir bacaya sahip ocağının olduğunu anlaşılmaktadır. Ayrıca mekânın

güneybatı köşesindeki izler ve sıva kalıntıları burada hela veya banyo olarak kullanılan bir bölümün varlığına işaret etmektedir. Güneybatı köşede yer alan mekân gibi bir kısmında güneydoğu köşede var olduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır. Bu bölümün ayrı bir girişinin olması, bir ocak ile ıslak zemine sahip olması burasının lojman olarak kullanılmış olduğunu akla getirmektedir.

Fotoğraf 2.453 Lojmandan Genel Görünüş

Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan yapı hakkında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde de bir bilgi bulunamamıştır. Ancak 2018 yılında Konya Vilayet Salnamelerinden yola çıkılarak Korkuteli ile ilgili hazırlanmış olan bir tezde, Karataş Köyü okulu kuruluş yılı 1905 olarak verilmiştir. Toplamda 15 öğrencisi ve bir de öğretmeninin olduğu yine verilen bilgiler arasındadır[231]. Tanzimat fermanının ilanından sonra yurt genelinde yeni eğitim yapılarının inşa edildiği bilinmektedir. Böyle bir süreçte Karataş köyüne de bir okul yapılmıştır. Daha sonra imparatorluk sınırları içerisinde gelişen olaylar ve girilen savaşlar köyde yeni bir okul yapılmasına imkân tanımamış olabilir. Bu sebeple salnamedeki bahsi geçen okul çalışmamızın konusu olan yapı olmalıdır. Eserin, 20.yüzyılın başlarında inşa edilmiş olduğu kanaatindeyiz.

[231] Yıldız, 2018: 91.

2.1.9.3. Muratpaşa Antalya Lisesi

Yapı, Antalya merkezde, Haşim İşcan Mahallesi, Atatürk Caddesi üzerinde yer almaktadır. Yapı 1889-1891 yıllarında bakkal iki Rum kardeş tarafından iki katlı iki bina halinde ev olarak yaptırılmıştır[232]. Yapı sağlam bir şekilde günümüze gelebilmiş ve yakın zamana kadar Antalya Lisesi idare binası olarak kullanılmıştır. Ana hatlarıyla doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşan yapı bodrum kat, zemin kat, birinci kat ve iki asma kattan oluşmaktadır (Fotoğraf 2.454). Avlu içerisinde yer alan yapının batı cephesi caddeye açılmaktadır.

Fotoğraf 2.454 Yapının Genel Görünüşü

Ana hatlarıyla doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşan yapı bir avlu içerisinde yer almaktadır. Bu sebeple yapının dört cephesi açık durumdadır. Oldukça sağlam durumda olan yapının dış cepheleri sıvalı ve boyalıdır. Eserin doğu cephesi iki kademeli bir kuruluşa sahiptir. Daha önde olan kuzey kanadı dar tutulmuştur. Ancak düzenleme olarak her iki kanat birbirinin devamı niteliğindedir. Doğu cephenin bodrum kat seviyesinde birisi kapatılmış üç penceresi ile bodrum kata ulaşımı sağlayan demir bir kapısı bulunmaktadır. Basık kemerli pencereler demir parmaklıklıdır. Basık kemerli olan kapı ve pencereler ahşap doğramalıdır. Kuzey uçtaki pencerenin üzerinde Atatürk büstü yer almaktadır. Zemin katla simetrik bir düzenlemeye sahip olan birinci katta ise 3 adet pencere ve mevcut durumda bulunmayan balkona çıkışı sağlayan bir kapı bulunmaktadır. Basık kemerli olan kapı ve pencereler ahşap doğramalıdır. Cephenin beden duvarları bir silme kuşağı ve saçakla

[232] Aydemir,2009: 37.

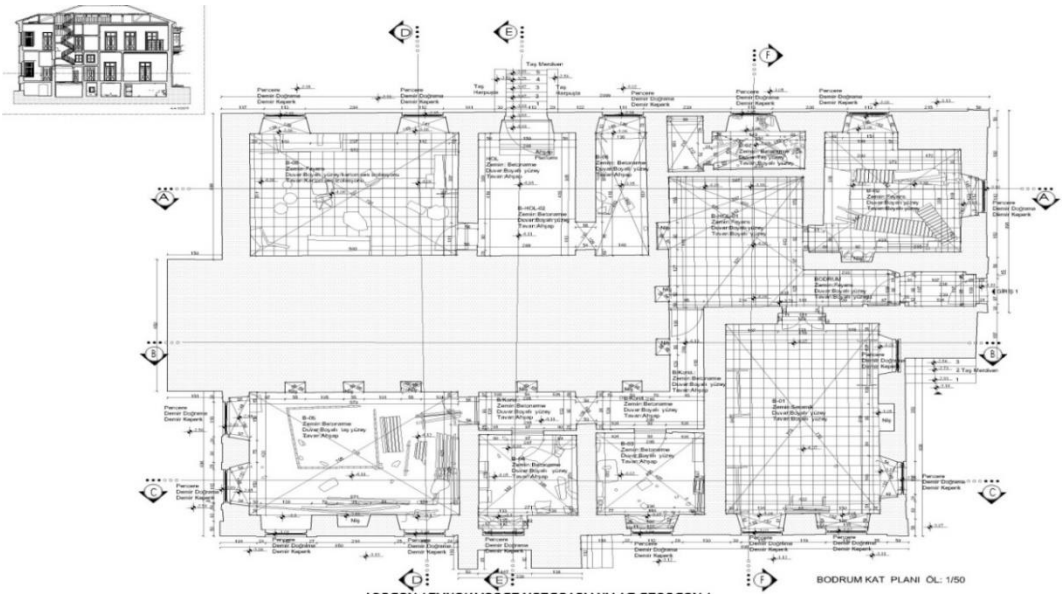
sonlanmaktadır. Cephe üzerinde başka herhangi bir hareketlilik söz konusu değildir (Fotoğraf 2.455). Güney cephe, dikdörtgen planlı yapının uzun cephelerinden biridir. Doğu cephedeki kademeli görünüş yapının güney cephesine de etki etmektedir. Bu sebeple güney cephede de iki kademeli bir görünüş mevcuttur. Doğu uçtaki daha geride kalan kanat esas cepheye oranla oldukça küçüktür. Güney cephenin bodrum kat seviyesinde beşi demir kapaklı biri demir parmaklıklı olmak üzere altı adet pencere açıklığı vardır. Zemin katta altı adet büyük pencere, iki adette kapı üzerinde küçük pencere bulunmaktadır. Ayrıca tek kanatlı merdivenle ulaşılan bir de kapı yer almaktadır. Birinci katta ise altı adet pencere ile balkona açılan bir adet kapı mevcuttur. Bodrum kat hariç cephedeki diğer kapı ve pencerelerin tamamı ahşap doğramalıdır. Cephe üzerindeki açıklıkların tamamı basık kemerlidir. Yapının batı cephesi aynı zamanda caddeye açılan ana cephesidir. Yola bakan bu cephede bulunan dört adet bodrum kat penceresi kapatılmış durumdadır. Zemin katın ortasında iki kanatlı birkaç basamaklı merdivenle ulaşılan ana kapı yer almaktadır. Kapının her iki yanında da simetrik olarak yerleştirilmiş ikişer adet pencere mevcuttur. Birinci katın ortasında giriş kapısının üzerinde dikdörtgen planlı ahşap camekânlı bir çıkma yer almaktadır. Bu çıkmanın iki yanında da simetrik olarak açılmış ikişer adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Bodrum kat hariç cephedeki kapı ve pencerelerin tamamı ahşap doğramalıdır. Cephe üzerindeki açıklıkların tamamı basık kemerlidir. Cephenin ortasındaki çıkmanın üzerinde üçgen bir alınlık görülmektedir. Kuzey cephe ise, bahçe içerisinde kardeş yapıya bakan cephedir. Yapının kuzey cephesi diğer cephelere oranla asimetrik bir kuruluşa sahiptir. Cephenin bodrum kat seviyesinde beş adet pencere ile bir adet kapı bulunmaktadır. Bodrum kata açılan kapı ve pencerelerin tamamı demir doğramalıdır. Zemin kat seviyesinde asimetrik olarak yerleştirilmiş dört adet büyük altı adette küçük pencere bulunmaktadır. Ancak dış cepheden bakıldığında zemin kat seviyesi sayılan kısımdaki pencerelerden üçü asma kata aittir. Birinci katta da zemin kata benzer bir durum söz konusudur. Üç adet büyük pencere, altı adette küçük pencere ile balkona açılan bir kapı mevcuttur. Ancak küçük pencerelerden üçü ikinci asma kata aittir. Cephe üzerindeki açıklıkların tamamı basık kemerlidir. Bodrum kat hariç cephedeki diğer kapı ve pencerelerin tamamı ahşap doğramalıdır. Balkon korkulukları ise demirdir.

Fotoğraf 2.455 Yapının Doğu Cephesi

Bodrum kata ulaşım iki girişten sağlanmakta olup; bu girişler doğu ve kuzey cephelerde bulunmaktadır. Bu katta sekiz oda, iki hol ve bir koridor bulunmaktadır. Doğu cephesi girişinden; B-01, B-08 odalarına ulaşılmaktadır[233]. Kuzey cephesi girişinden; B-09, B-10 ve B-11 odalarına ulaşılmaktadır. Bodrum kat mekânları muhdes malzemelerle tahribata uğramış B-06, B-08 mekânları ise bakımsızlık nedeniyle harap durumdadır. Ancak bu mekânlarda sıva dökülmeleri sonucu yapının ahşap çatkılı harman tuğla dolgulu duvarları görülmektedir. Bodrum kat mekânlarının zemin kaplamaları müdahale görerek seramik ve beton şap ile kaplanmıştır. B-06, B-08 mekânları haricinde duvar yüzeylerinde tamirat görmüş sıvalar vardır. B-05 mekânına giriş sağlayan kapı demir kapı ile yenilenmiştir. B-06, B-08 mekânlarının kapıları orijinal olup kullanılamaz durumdadır. (Fotoğraf 2.456), (Çizim–46).

[233] Mekânların karışmaması için numaralandırma sistemi tercih edilmiştir.

Çizim 2.47 Bodrum Kat Planı

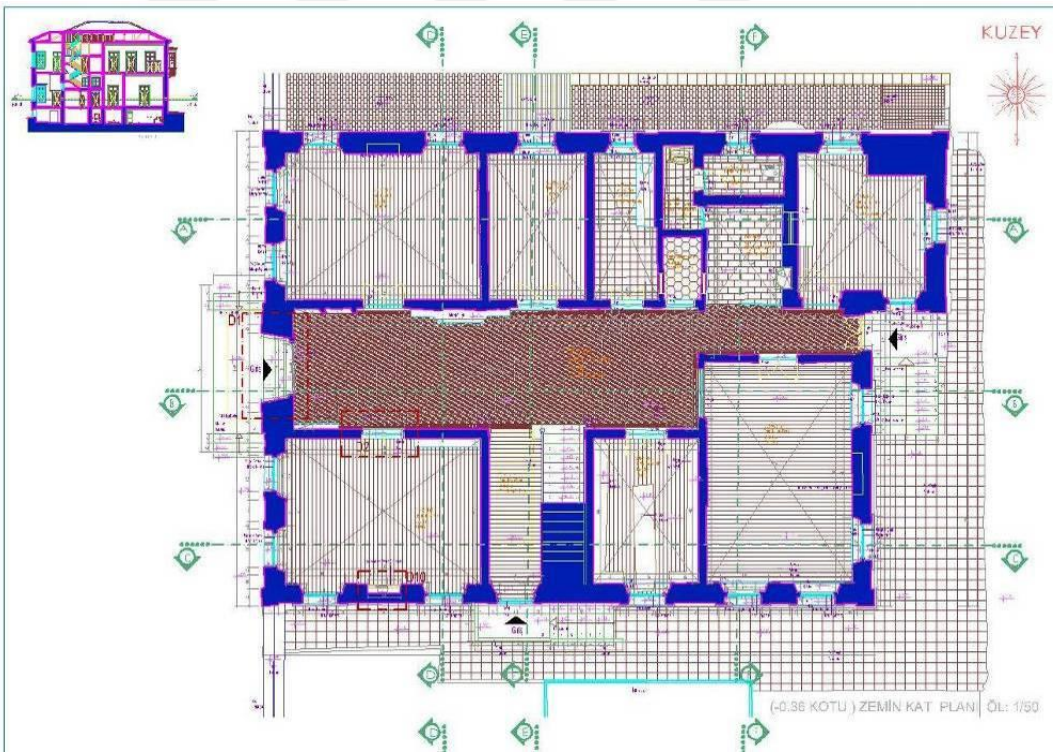
Kaynak: Çağ Restorasyon

Fotoğraf 2.456 Bodrum Kat B-01 Görünüş

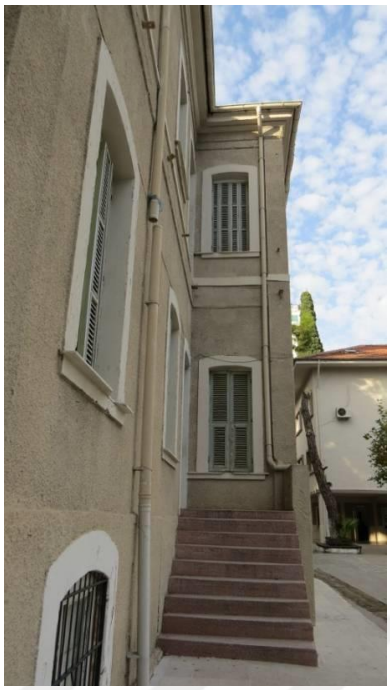
Okul binasına girişler zemin kattan sağlanmaktadır. Katta toplam üç adet giriş bulunmaktadır. Ana giriş kapısı Atatürk Caddesi'ne bakan, batı cephesindedir. Özel yapım demir doğrama kapıdan giriş sağlanmaktadır. Ancak mevcut durumda bu kapı kullanılmamaktadır. Binanın diğer iki girişi güney ve doğu cephelerindedir. Doğu cephesinde bulunan okul bahçesinden geçişi sağlayan kapı zemin kata ulaşımı sağlamaktadır (Fotoğraf 2.457). Zemin katta toplamda 13 mekân bulunmaktadır. Mekânların planlaması doğu-batı doğrultuda uzanan koridorun kuzey ve güneyine odaların yerleştirilmesine esasına

dayanmaktadır (Çizim 2.47). Mekânların tamamı dikdörtgen planlı olup, sadece kuzeydoğu köşedeki oda kareye yakın asimetrik planlıdır. Z-13 mekânı ana hol mekânı olup Z-12 ve Z-06 mekânı WC olarak düzenlenmiştir. Bu mekânların zemin ve duvarları seramik malzeme ile kaplanmıştır. Z-03 mekânına ise sonradan eklenen modern malzemeden tezgâh ile mutfak ihtiyacı karşılanmıştır. Bu mekânın zemini de seramik malzeme ile kaplanmıştır. Z-05 mekânı yapıdaki izlerden anlaşıldığı üzere asma katlara ulaşımı sağlayan merdivenin indiği kısım olup mevcut durumda merdivenin zemin kata ulaşımı iptal edilmiştir. Bu mekânın zemini mermer malzeme ile kaplanmıştır. Z-09 mekânı ayakkabılık olarak kullanılmakta olup zeminde halı kaplama görülmektedir. Halı malzeme yerden kaldırılarak altında ahşap döşeme olduğu tespit edilmiştir. Z-10 mekânı ise mevcut durumda mescit olarak kullanılmakta olup zemini halı ile kaplanmıştır. Halı malzeme altında orijinal ahşap döşeme olduğu tespit edilmiştir. Z-01, Z-08 ve Z-10 mekânları üzerinde bacalarının oluşu zeminde küllüklerin bulunması burada ocakların var olduğunu düşündürmektedir. Zemin kattan birinci kata ulaşımı yaklaşık iki kollu merdiven sağlamaktadır (Fotoğraf 2.458)

Çizim 2.48 Zemin Kat Planı

Kaynak: Çağ Restorasyon

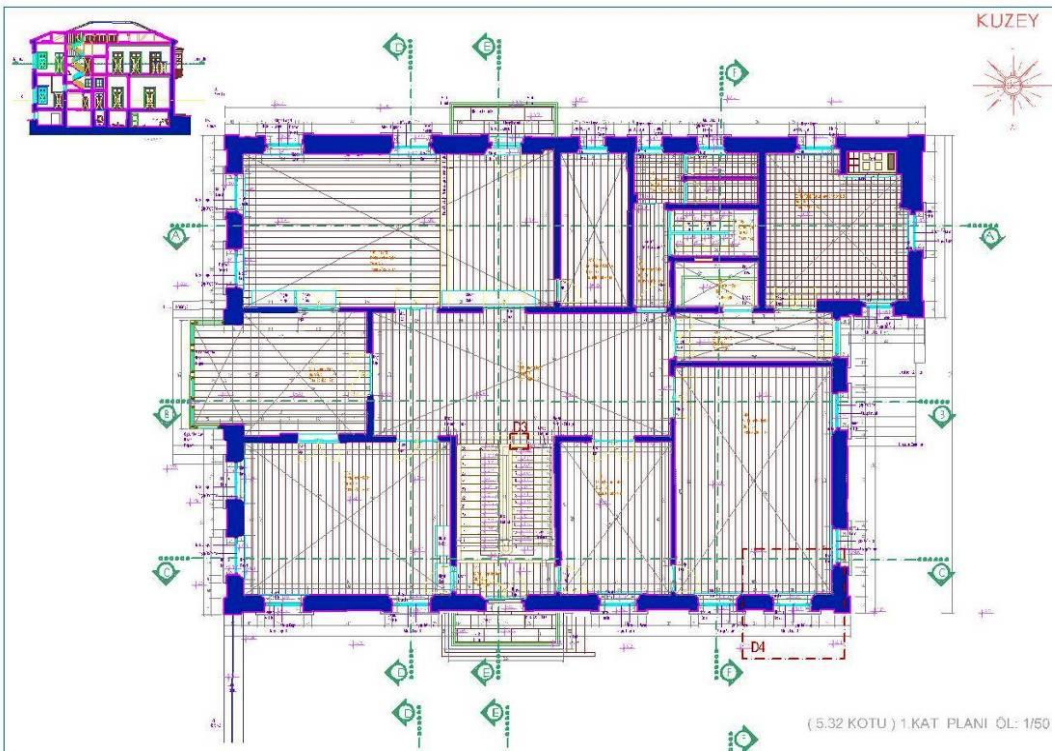
Fotoğraf 2.457 Batı Cephesinden Zemin Kata Çıkış

Fotoğraf 2.458 Birinci Kata Çıkış Merdiveni

Birinci kata güney cephedeki ana merdivenden ulaşım sağlanmaktadır. Yapının birinci katı zemin katla benzer bir planlamaya sahiptir (Fotoğraf 2.459), (Çizim 2.48). Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı koridorun kuzey ve güneyine 14 adet oda yerleştirilmiştir. Ancak birinci kattaki koridorun batı ucu oda şeklinde düzenlenmiş ve cumba şeklinde dışa taşırılmıştır. Zemin katta olduğu gibi kuzeydoğu köşedeki oda hariç mekânların tamamı

dikdörtgen planlıdır. Kuzeydoğu köşedeki mekân ise kare planlıdır. Mekânlardan Z-14 mekânı ana hol mekânı olup ahşap parke ile kaplanmıştır. Üst kat mekânlarının büyük çoğunluğunda orijinal ahşap döşeme üzerine ahşap parke kaplanmıştır. Mevcut durumda döşemeler halı ile kaplanmış durumdadır. 1-03 mekânı zemini seramik kaplı olup duvarlarda da seramik kaplama devam ettirilmiştir. 1-01 mekânı halen müze olarak düzenlenmiş olup Antalya Lisesi'ne ait ödüller, fotoğraflar vb. eşyalar sergilenmektedir. 1-01 mekânında yapıda iz olarak görülebilen kaldırılmış bir duvar bulunmaktadır. Bu zemin döşemelerinin yönü ile de anlaşılmaktadır. 1-01 ve 1-11 mekânlarından yapının kuzey ve güney yönlerinde metal payandalar üzerine çıkma yapmış iki adet balkon bulunmaktadır. Ayrıca 1-13 mekânı batı cephesine kapalı çıkma yapmaktadır. Bu çıkmada metal payandalar üzerine yapılmıştır. 1-04 mekânında ahşap dolap kapağı görünümünde asma katlara ulaşımı sağlayan iki adet kapı bulunmaktadır. Kapaklardan kuzey yönündeki üst kottaki ikinci asma kata güney yöndeki kapaktan ise birinci asma kata ulaşım sağlanmaktadır. Birinci Asma Kat; A1-01, A1-04 numaralı mekânlardan meydana gelmektedir. Bu mekânlar müdahale görmeden günümüze ulaşabilmiş durumdadır. Birinci kattan 14 basamaklı merdivenle bu kata ulaşım sağlanmıştır. Bu mekânlarda üç adet ahşap pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 2.460). A2-01, A2-02 ve A2-03 mekânlarından oluşan ikinci asma katın zemin ve tavan yüzeyleri ahşap kaplamalıdır. Çatı katına ulaşımı sağlayan ahşap merdiven bu kattan başlamıştır. Bu kotta bulunan asma kat 2 de diğer asma kat gibi tahribata uğramadan orijinal haliyle korunmuştur. (Fotoğraf 2.461).

Çizim 2.49 Birinci Kat Planı

Kaynak: Çağ Restorasyon

Fotoğraf 2.459 Birinci Kat Görünüş

Fotoğraf 2.460 Asma 1. Kat Görünüş

Fotoğraf 2.461 Asma 2.Kat Hol Görünüş

Yapı bodrum katta kısmen sadece harman tuğla kısmen taş ve tuğladan oluşan almaşık duvardan teşkil edilmiştir. Bodrum kat seviyesi üzerine ahşap çatkılı harman tuğla dolgulu duvarlardan oluşmuştur. Ara kat döşemesi ahşap kirişler üzerine oluşturulmuş, çatı arası döşemesi ise bağdadi üzerine sıva ile teşkil edilmiştir. Yapı üzerinde Marsilya tipi kiremitlerle kaplanmış çatı bulunmaktadır. Yapı dışarıdan iyi durumda görülmektedir. Pencere ve ahşap kepenklerde bakımsızlık nedeniyle yıpranmalar ve boya dökülmeleri gözlenmektedir. Yapının cephelerinde muhdes malzeme ve müdahaleler görülmemektedir.

Konut olarak inşa edilen ancak daha sonra eğitim kurumuna çevrilen yapının içerisinde geç dönem alçı süslemeler yer almaktadır. Özellikle tavanlarda kalıplama tekniğiyle yapılmış alçı süslemeler görülmektedir (Fotoğraf 2.462). Daire ve elips şekilli alçı tavan göbeklerinde geometrik ve bitkisel süslemelerden oluşan süslemelere yer verilmiştir. Tavan göbekleri dışta geniş bir meander motifi ile çevrelenmiştir. İçeride ise sade bordürlerle sınırlandırılmıştır. Elips şekilli tavan göbeğinin ortasında defne yapraklarından oluşan bitkisel bezeme işlenmiştir. Giriş kapısında da arka kapıda da ferforje demir parmaklık kenarında çepeçevre meander motifi bulunmaktadır. Alçı tavanlarda olduğu kapı kanatları da benzer şekilde meander motifiyle çevrelenmiştir. Kapı kanatlarının üzerine simetrik olarak üçer adet daire formlu süsleme elemanı yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 2.462 Tavan Süslemesi Detay

Yapı üzerinde tarihlendirmemizi sağlayacak iki tarih bulunmaktadır. 1889 ve 1891 yıllarına ait bu kitabeler kaynaklar tarafından da doğrulanmaktadır. Ayrıca kaynaklar bugün Antalya Lisesi olarak bilinen yapının 1889-1891 yıllarında bakkal iki Rum kardeş tarafından iki katlı iki bina halinde ev olarak yaptırılmış olduğunu ve zaman içerisinde değişikliklere uğrayarak, 1916'da *'Antalya Sultanisi'*, 1923 yılında da "*Antalya Lisesi*" adını almış olduğunu yazmaktadır[234]. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünde yapılan taramalar sonucunda yapı hakkında çok sayıda belgenin var olduğu görülmüştür. Bu belgelere göre en erken tarihli belge H.1291/M. 1874-75 yıllarına aittir. Bu belgede "*Antalya Mekteb-i Rüştiyesi"* ibaresi kullanılmaktadır[235]. Daha sonra ahalinin idadi isteği ve bu istek doğrultusunda yapılan keşif ile ilgili H.1308/ 1890-91 ve H.1309/1891-92 yıllarına ait belgeler bulunmaktadır[236]. H.1311/1893-94 tarihli başka bir belge ise vilayet bütçesinin yetersiz olmasından dolayı idadi yapılmasının ret olduğunu bildirmektedir[237]. H.1313/M. 1895-96 tarihli bir belge ise "*Antalya Rüşdiye Mektebi'nde 1311 senesi Eylül, Teşrinievvel ve Teşrinisani aylarında okula devam eden talebelerle muallim ve diğer görevlilerin isim adet ve diğer bilgilerini havi hülasa cetveli"* hakkındadır[238]. H.1316/M. 1898-99 yıllarında yeniden idadi açılması mevzu olmuştur[239]. Bundan sonra H.1318 ve H.1320 tarihli üç belge idadinin tamir edilmesi

[234] Aydemir,2006; Aydemir,2009; Aydemir,2020.
[235] BOA, MF.MKT.20-97
[236] BOA, MF.MKT. 122-73; BOA, MF. MKT. 131-107.
[237] BOA, MF.MKT. 182-116.
[238] BOA, TS.MA. e. 1373-45.
[239] BOA, MF.MKT. 417-32.

hakkındaki yazışmaları içermektedir[240]. *"Antalya İdadisi'nin Sultani'ye dönüştürülmesi için gerekli tahsisatın liva hususi bütçesinden karşılanmasının mümkün olmadığı"* şeklinde H.1334/ 1915-1916 tarihli bir belge yapının henüz 1900'lerin başında İdadi olduğunu göstermektedir[241]. Arşivde yer alan Cumhuriyet dönemine ait 1925 tarihli bir belge ise, "*Antalya'da Ortaokul binası olarak kullanılmakta olan Rum asıllı bakkal Dimitri ile komşusu İstavri'ye ait terkedilmiş iki binanın adı geçen okula tahsisi"* hakkındadır[242]. Ayrıca okulun 1898-1899 ve 1900 yıllarında 115 öğrenci ve beş hoca ile eğitim verdiği bilgisi kaynaklarda geçmektedir[243].

Tüm bu bilgilerin ötesinde Antalya İdadisi hakkında yapılmış olan başka bir çalışmada, okulun beş sınıflı liva idadisi olarak *31 Ağustos 1898* tarihinde kurulduğunu ve ilk kurulduğu tarihte yapı hakkında şimdiye kadar söylenmiş olan tüm bilgilerden farklı olarak *"Ambarlı Mektebi"* adıyla bilinen yerde eğitime başladığı belge ve kaynaklarla ileri sürülmüştür[244]. Ayrıca okulun bugün bilinen binaya taşınması işleminin *1925* yılında gerçekleştiği de verilen bilgiler arasındadır[245].

Antalya Lisesi tarihi boyunca farklı isimler ve farklı binalarda eğitimi öğretime devam etmiştir (Fotoğraf 2.463). Bugün içinde bulunduğu binanın tarihi göz önüne alındığında yapı konumuz sınırları dâhilinde olup, 19. Yüzyılın sonuna tarihlendirilmektedir.

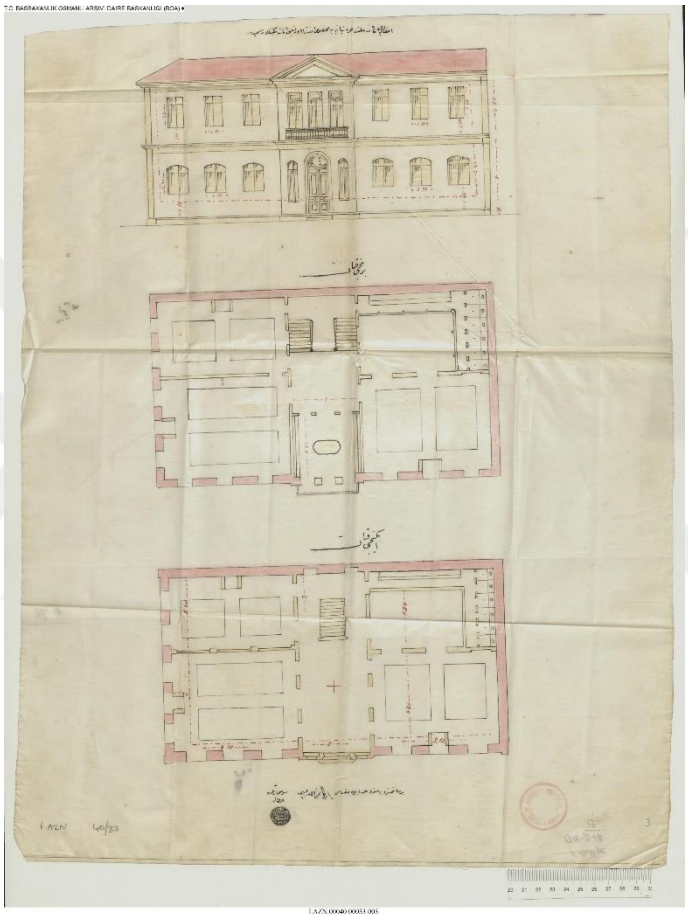

Fotoğraf 2.463 Yapının Eski Fotoğrafı[246]

[240] BOA, MF.MKT.536-19; BOA, İ.MF. 8-18; BOA, İ.MF. 8-18.
[241] BOA, DH. UMVM. 32-29.
[242] BOA, 30-18-1-1 / Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 16-77-8.
[243] Ünal, 2015:171.
[244] Güçlü, 2017: 26.
[245] Güçlü, 2017: 29.
[246] http://mimdap.org/2013/04/asyrlyk-edhitim-kurumu-antalya-lisesi/Erişim Tarihi: 11.1.2021.

2.1.9.4. Muratpaşa Dumlupınar Ortaokulu (Rum Kız Mektebi)

Yapı, Antalya kale içinde, Kılıçarslan Mahallesi Kadir Paşa Sokakta yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşan eser, bodrum kat, zemin ve birinci kattan oluşmaktadır (Çizim 2.50)[247]. Rum kız mektebi olarak inşa edilen yapı bugün Dumlupınar Ortaokulu ismiyle işlevini sürdürmektedir. Okulun tarihlendirilmesini sağlayacak herhangi bir inşa kitabesi mevcut değildir (Fotoğraf 2.464).

Çizim 2.50 Dumlupınar Ortaokulu Plan ve Görünüş[248]

[247] Dumlupınar Ortaokulu'nun rölövesi için İl Milli Eğitim Müdürlüğüne dilekçe ile başvurulmuş olup, dilekçe kabul edilmemiştir.
[248] BOA, İ.AZN/ 40-33.

Fotoğraf 2.464 Okulun Genel Görünüşü[249]

Yapı, dışarıdan sıvalı ve boyalıdır. Ancak kalan izlerden binanın taş malzemeden inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. İçeride ise, kapı ve pencere doğramaları, üst örtü ile taban döşemesinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Dıştan iki yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü olan okul, içten düz ahşap tavan ile örtülüdür.

Kent merkezinde yer alan yapı geniş bir avluya sahiptir. Avlu duvarları yüksekçe yapılarak binanın çevresindeki diğer yapılardan soyutlanması sağlanmıştır. Avluya bugün batı cephede yer alan büyükçe demir bir kapıdan giriş sağlanmaktadır. Asıl giriş kapısı ise doğu cephededir. Bu kapı, üçgen alınlıklı bir düzenlemeye sahiptir. Alınlığı duvara gömülü iki sütun taşımaktadır. Sütunlardan sonra bir sıra boş bırakılmış bordür görülmektedir. Bordürden sonra ise iki sütunun taşıdığı yuvarlak kemerli giriş açıklığı yer almaktadır. Kemerin kilit taşı dışarı doğru taşırılmış olup, üzerine çizgisel şekilde zikzak motifleri işlenmiştir (Fotoğraf 2.465). Kapı günümüzde kapalıdır. Okulun avlusu içerisinde yakın dönemde inşa edilmiş atölye binaları, kantin ile yemekhane bulunmaktadır. Yeni dönem ekleri ile sağlam durumda günümüze kadar gelebilen okulun doğu ve batıda iki adet girişi bulunmaktadır. Batı cephesi yapıya girişi sağlayan ana cephedir. Yuvarlak kemerli, dikdörtgen formlu sekiz adet pencere zemin katta yer alırken, altı adet dikdörtgen formlu pencere ise birinci katta yer almaktadır. Zemin katta, üçgen alınlıklı, yuvarlak kemerli bir kapı cephenin ortasından yapıya girişi sağlamaktadır (Fotoğraf 2.466). Kapının iki yanına diğer altı pencereye göre daha dar iki pencere yerleştirilmiştir. Kapının üzerinde birinci kata ait ahşap bir cumba cepheye hareketlilik kazandırmaktadır (Fotoğraf 2.467). Yapının kuzey cephesinin zemin katında beş adet yuvarlak kemerli pencere, birinci katında ise beş adet dikdörtgen formlu pencere

[249] https://dumlupinaro.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/07/19/708573/resimler/2018_12/27123221_P_20160909_104333.jpg?CHK=38976811860f9c4ed102df7674117fc2 Erişim Tarihi: 23.3.2021

görülmektedir. Doğu cephe, batı cephe ile aynı özellikleri göstermekle birlikte, okula girişi sağlayan bir kapı bu cephede de yer almaktadır. (Fotoğraf 2.468). Kapının ön kısmına kemerli üçlü bir açıklık ve açıklığın hemen üzerine duvardan dışarı taşıntı yapan bir bölüm yerleştirilmiştir. Ancak gerek üçlü açıklık gerekse üst kattaki bölüm sonradan eklenmiştir. Bu durumu yapıyı tamamıyla doşlaşan ve katlar arasında ayrımı sağlayan silmenin bu kısımda kesintiye uğramasından anlayabilmekteyiz. Üçlü açıklığın gerisinde ise üçgen alınlıklı esas kapı yer almaktadır. İki sütunun sınırladığı kapı, yuvarlak kemerli giriş açıklığına sahiptir (Fotoğraf 2.469). Kapının iki yanına cephede yer alan diğer pencerelere göre daha dar iki pencere yerleştirilmiştir. Güney cephe ise kuzey cephe ile simetriktir. Bu cephede ayrıca bodrum kata girişi sağlayan merdivenlerde yer almaktadır. Merdivenlerin üzeri beton bir sundurma ile örtülmüştür.

Fotoğraf 2.465 Okulun Doğuda Yer Alan Kapısı

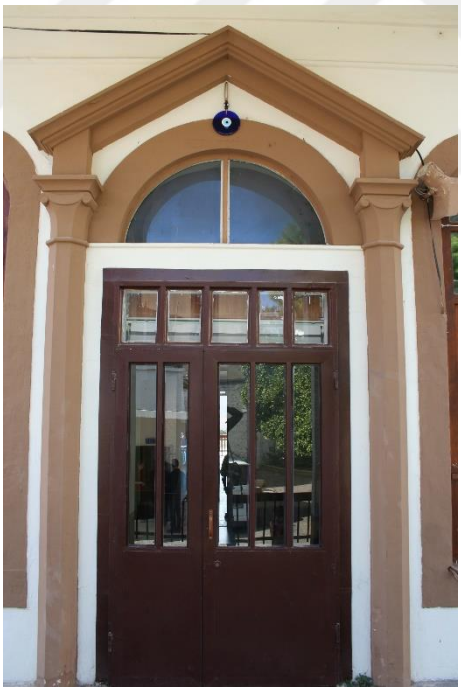
Fotoğraf 2.466 Okulun Giriş Kapısı

Fotoğraf 2.467 Okulun Batı Cephesinde Yer Alan Cumba

Fotoğraf 2.468 Okulun Doğu Cephesi

Fotoğraf 2.469 Okula Giriş Kapısı (Doğu Cephe)

Giriş kapısından geçildikten sonra dikdörtgen planlı bir giriş bölümü bizi karşılamaktadır. Söz konusu bölümün kuzey, güney ve doğu cephelerine çeşitli mekânlar yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.470). Ayrıca doğu cephe muhdes bir asma kat ile ikiye bölünmüştür. Zemin katın güney cephesinde dikdörtgen planlı iki sınıf yer almaktadır (Fotoğraf 2.471). Kuzey cephede yer alan mekânlar ise idari ofis olarak kullanılmaktadır.

Doğu cephede yer alan merdivenlerden üst kata ve bodrum kata ulaşılmaktadır. Bodrum katta dikdörtgen planlı iki mekân ile muhdes olarak inşa edilmiş soyunma odaları bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı mekânlardan biri depo diğeri ise konferans salonu olarak kullanılmaktadır. Birinci katın, güney ve kuzey cephelerinde ikişer adet dikdörtgen planlı sınıf bulunmaktadır (Fotoğraf 2.472-473). Batı cephede ise öğretmenler odası yer almaktadır. Birinci katın doğu cephesine yerleştirilmiş olan merdivenlerden yapıya sonradan eklenmiş olan idare olarak kullanılan bölüme geçilmektedir. Bu bölümde müdür odası ile bir mutfak yer almaktadır. Son derece sade olan yapıda, dış cephede katları birbirinden ayıran basit silme dışında herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Fotoğraf 2.470 Zemin Kat

Fotoğraf 2.471 Zemin Katta Yer Alan Sınıf

Fotoğraf 2.472 Birinci Kat

Fotoğraf 2.473 Birinci Katta Bulunan Sınıf

Dumlupınar Ortaokulu üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak okulun internet sayfasında okulun; *1905 yılında Rum Kız Mektebi olarak inşa edildiği, I. Dünya Savaşı sırasında hastane olarak kullanıldığı* belirtilmektedir. Ayrıca *1927-1928 yıllarında Ticaret Mektebi ismini kullandığı ve 1929 yılında Dumlupınar İlkokulu adını aldığı* yazmaktadır[250]. 1929 tarihi okulun açılış tarihi olarak giriş kapısının yanında metal bir tabela üzerinde de yazmaktadır[251].

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde yapı hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır. Planı, cephe çizimi ve keşif defteri bu belgeler arasında yer almaktadır. Arşivde okul hakkında yer alan belge oldukça kapsamlı olup, H.1318/ 1900 tarihlidir. İnşaata ruhsat verilmesiyle başlayan yazışmalar, okulun Aya Lenonidi Kilisesi bahçesine, 20*14 metre ve 10 metre büyüklüğünde kâgir bir bina olması hususuyla devam etmektedir[252]. Belgenin sonraki bölümlerinde, inşaat masraflarının 700 altınlık kısmının kilise sandığından, kalanının ise yardım olacak şekilde yapılması belirtilmiştir. Ayrıca toplanan yardımlar liste halinde isim ve meblağ olarak verilmiştir. Buna göre 397 Osmanlı lirası toplanmıştır. Yapı ile ilgili Teke mühendisi tarafından hazırlanmış bir de keşif defteri mevcuttur. Ayrıca plan tasarımının Vasili Efendi adında biri tarafından yapıldığı da belgede belirtilmektedir. Defterde kalem

[250] https://dumlupinaro.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/07/19/708573/resimler/2018_03/12185624_20180227_140515.jpg?CHK=71f7dd9df14079a6a82535de3cf05fdf Erişim Tarihi: 28.4.2021.

[251] Okul ile ilgili yakın zamanda yeni bir makale yayınlanmıştır. Detaylı bilgi için bakınız: Yirşen, 2021: 395-415.

[252] BOA, İ.AZN/ 40-33.

kalem tüm masraflar çıkarılmış olup toplam masraf 90397 kuruş olarak belirlenmiştir. Son olarak söz konusu belgede işçi yevmiye ücretleri de belirtilmiştir. Dülger yevmiyesi 16 kuruş, duvarcı yevmiyesi 16 kuruş, amele yevmiyesi ise 8 kuruştur[253].

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivinden elde edilen belgelerde adı geçen Aya Lenonidi Kilisesi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kilise günümüze ulaşamamıştır.

Dumlupınar Ortaokulu, dış cephede orijinal özelliklerini korumakla birlikte iç kısımda yeni eklemelere maruz kalmıştır. 1900 yılında başlayan yazışmalar ve keşif işlemi beş yıl sürmüş ve okul 1905 yılında eğitim-öğretime başlamıştır.

2.1.9.5. Muratpaşa Gazi Mustafa Kemal İlkokulu (Valilik Binası)

Yapı, Antalya merkezde, Muratpaşa ilçesi sınırları içerisinde Elmalı mahallesinde yer almaktadır. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir kütleden oluşan eser, zemin, bodrum ve birinci kattan oluşmaktadır (Fotoğraf 2.474-2.475). Günümüzde Antalya Valilik binası olarak hizmet vermektedir. Yapı, üzerindeki kitabeye göre H.1331/M.1912-1913 yıllarında inşa edilmiştir.

Fotoğraf 2.474 Okulun Genel Görünüşü

[253] BOA, İ.AZN/ 40-33.

Fotoğraf 2.475 Okulun Genel Görünüşü[254]

Yapı, dışarıdan sıvalı ve boyalıdır. Bu sebeple inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. İçeride ise, kapı ve pencere doğramaları, üst örtü ile taban döşemesinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü olan okul, içten düz ahşap tavan ile örtülüdür[255].

Kent merkezinde yer alan eserin, güney cephesi yapıya girişin sağlandığı cephedir (Çizim 2.51). Doğu ve batı kollardan dışarı taşırılmış olan cephe basit bir U planı göstermektedir. Cephede çok sayıda pencere yer almaktadır. Alt sıra pencereleri sivri kemerli bir forma sahipken, üst kat pencereleri düz dikdörtgen bir şekle sahiptir. Doğu ve batı kollarda kalan kısımlar orijinaldir. Ancak ortadaki bölüm daha sonradan yapıya eklenmiştir. Valiliğe ait sayfada yer alan eski bir fotoğrafta ortadaki bölüm görülmemektedir (Fotoğraf 2.476).Ortadaki bölümde kare planlı geniş bir balkon bulunmaktadır. Balkon yuvarlak bir kemer tarafından taşınmaktadır. Bir sundurma gibi düşünebileceğimiz bu balkonun altında yer alan yuvarlak kemerli kapıyla yapıya giriş sağlanmaktadır. Doğu cephenin alt katında dört adet sivri kemerli forma sahip pencere bulunmaktadır. Pencerelerin ortasına yuvarlak kemerli bir giriş kapısı yerleştirilmiştir. Üst katta ise, dikdörtgen formlu dört adet pencerenin yanı sıra,

[254] http://www.antalya.gov.tr/antalya--hukumet-konagi# Erişim Tarihi: 30.7.2021.

[255] Yapının fotoğraflarının çekilmesi için Valiliğe dilekçe ile başvurulmuştur. Ancak güvenlik gerekçesiyle başvuru reddedilmiştir. Ancak Basın Yayın Bölümüne müracat edilmesi halinde bazı fotoğrafların paylaşılabileceği söylenmiştir. Temmuz 2021'de ilgili birime gidilerek durum izah edilmesine rağmen bu isteğimiz de geri çevrilmiştir. Bu sebeple yapının tanımlanması rölöve çizimleri üzerinden yapılmıştır. Malzemeye dair bilgilerimiz ise basın bölümümüze ziyaretimiz sırasındaki gözlemlerimiz doğrultusunda edinilmiştir.

bir balkon yer almaktadır (Çizim 2.52). Okulun kuzey cephesinin üst katında 12 adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Alt katta ise 11 adet sivri kemer formlu pencerenin yanı sıra, cephenin doğu köşesine kaydırılmış dört adet kare formlu pencere görülmektedir. Söz konusu bu dört adet pencere cephede yer alan diğer tüm pencerelere göre oldukça küçüktür. Kuzey cephenin ortasına iki yandan çıkılan merdivenlere sahip sivri kemer formlu bir kapı yerleştirilmiştir. Bu kapının alt kısmında daha küçük ölçülerde olan ve zemin kata girişin sağlandığı bir kapı daha açılmıştır. Ayrıca cephenin doğu ucunda yer alan sivri kemerli pencerenin altından da bodrum kata giriş yapılmaktadır. Yapının batı cephesinde ise, üst katta dikdörtgen formlu dört adet pencere ile bu pencerelerin ortasına yerleştirilmiş giyotinli bir pencere yer almaktadır. Alt kat ise sivri kemer formlu beş adet pencereye sahiptir. Ayrıca ortada yer alan pencerenin altından, iki yanda yer alan merdivenlerle ulaşılan bodrum kata ait bir kapı yer almaktadır.

Çizim 2.51 Okulun Kuzey ve Güney Cepheleri

Kaynak: Nejat ÜREYEN

Fotoğraf 2.476 Okula Ait Eski Fotoğraf[256]

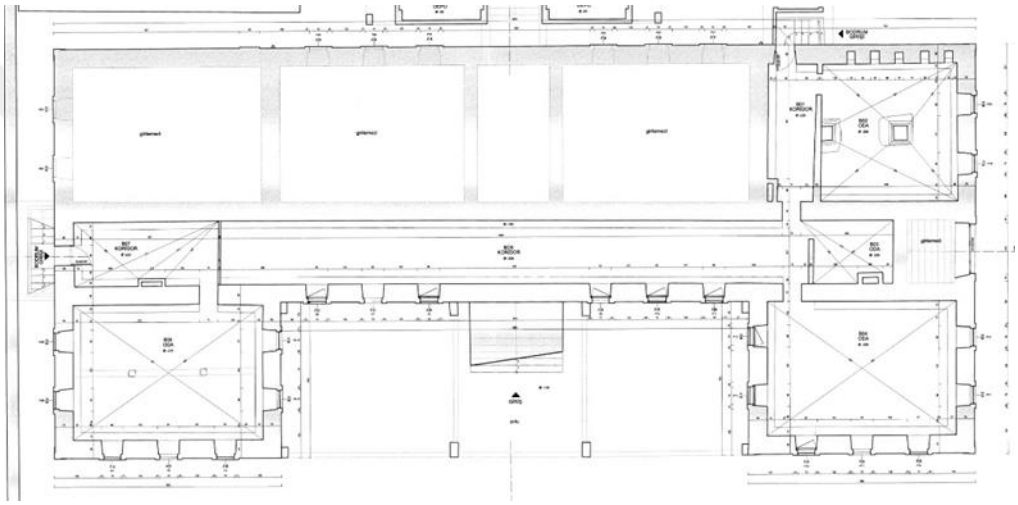
Çizim 2.52 Okulun Batı ve Doğu Cephesi

Kaynak: Nejat ÜREYEN

Doğu-batı doğrultulu, dikdörtgen planlı ve üç katlı yapının bodrum katına, kuzey ve batı cephelerde yer alan kapılardan ulaşılmaktadır (Çizim 2.53). Kuzey kapının iki yanında depo olarak kullanılan mekânlar yer almaktadır. Depo bölümlerinin ortasında yer alan küçük bir koridor ile başka bir koridora geçilmektedir. Koridorun batı kolunda bir oda, doğu kolunda ise bir koridor yer almaktadır. Koridorun kuzeyinde dört adet dikdörtgen planlı oda görülürken, güney kısmının doğu ve batı kollarına birer oda yerleştirilmiştir. Zemin kata batı kolda yer alan merdivenlerle ulaşılmaktadır. Bu kata dışarıdan da giriş mevcuttur. Kuzey,

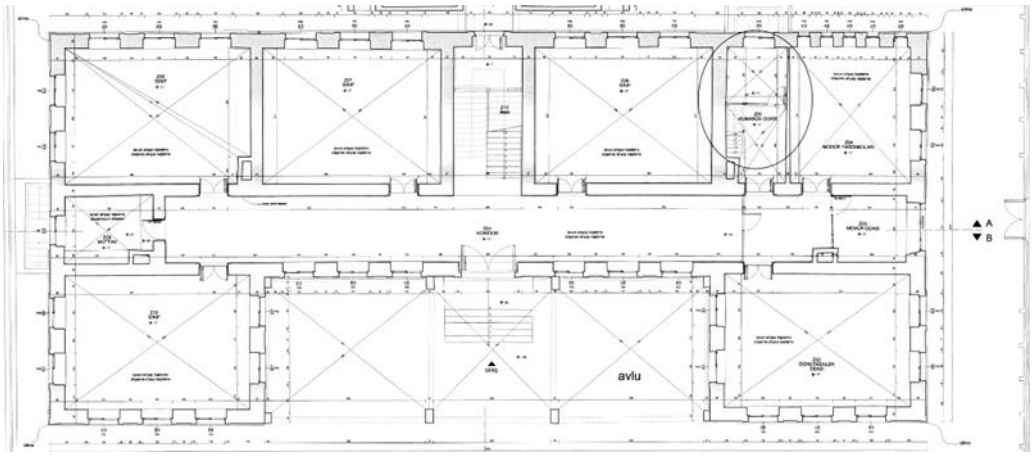
[256] http://www.antalya.gov.tr/antalya--hukumet-konagi# Erişim Tarihi: 30.7.2021.

güney ve doğu cephelerden girişin sağlandığı bu katta diğer katlar gibi dikdörtgen planlıdır (Çizim 2.54). Doğu- batı doğrultulu bir koridorun etrafına sıralanmış altı adet dikdörtgen planlı odaya sahiptir. Birinci kata ise kuzey cephede yer alan merdivenlerle ulaşılmaktadır. Zemin kat ve bodrum kat ile aynı özelliklere sahip olan birinci katta, oda sayısı daha fazladır. Koridorun kuzeyinde dört adet, güneyinde ise beş adet kareye yakın dikdörtgen planlı oda bulunmaktadır (Çizim 2.55). Bu katta U plan gösteren bölüme ekleme yapılarak okulun derslik sayısı çoğaltılmıştır. Sağlam durumda olan yapı 2007 yılında yapının okul işlevi sona erdirilerek, Antalya Valiliği Hükümet konağı olarak işlevlendirilmiştir. Son derece sade olan yapı, hiçbir süsleme öğesi barındırmamaktadır.

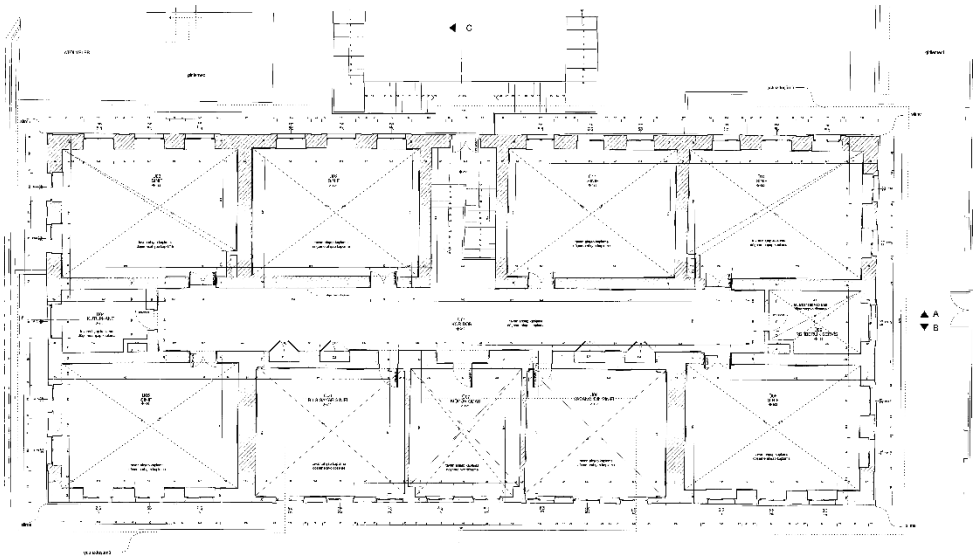
Çizim 2.53 Bodrum Kat Planı

Kaynak: Nejat ÜREYEN

Çizim 2.54 Zemin Kat Planı

Kaynak: Nejat ÜREYEN

Çizim 2.55 Birinci Kat Planı

Kaynak: Nejat ÜREYEN

Yapı doğu cephede yer alan tek satırlık kitabesine göre H.1331/M.1912-13 yıllarında İttihat Terakki Mektebi adıyla açılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde okul hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Antalya Kültür Envanterinde yapı hakkında şu bilgiler yer almaktadır: "*Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle İtalyan İşgalinin kentte başlamasıyla okul Debboy denilen binaya taşınmıştır. Bina ise İtalyan kışlası olarak kullanılmıştır. İşgal sonrası tekrar binasına kavuşan okul Cumhuriyet'in ilanıyla Gazi Erkek Mektebi adını almıştır."*[257] Kültür envanterinde ayrıca yapının 1974,1988 ve 1998 yıllarında onarım geçirdiği bilgisi de yer almaktadır[258].

2.1.10. Saat Kulesi

2.1.10.1. Antalya Saat Kulesi

Yapı, Antalya merkezde, Selçuk Mahallesi, kale kapısı mevkiinde, dış surlar üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 2.477). Beşgen bir burcun üzerinde yükselen kule kare planlıdır. Üzerinde inşa kitabesi bulunmamaktadır. Bu sebeple banisi, mimarı ve inşa tarihi bilinmemektedir.

[257] Gül, V.d., 2007:177.
[258] Gül, V.d., 2007:177.

Fotoğraf 2.477 Saat Kulesi Genel Görünüş

Yapı moloz ve kesme taştan inşa edilmiştir. Beşgen planlı burcun üzerinde yer alan kulenin üst kısmı bugün dendanlara sahiptir. Ancak yapının eski fotoğraflarından üzerinin kubbe ile örtülü olduğu görülmektedir (Fotoğraf 2.478)[259]. Eserin 1930 ve 1969 yıllarında onarım geçirdiği bilinmektedir[260]. Bugün de sağlam durumda, kentin simgesi konumundadır.

Kare gövdeli saat kulesinin gövde kısmının altında bir sıra, gövdenin üst kısmında ise üç sıra basit silme dolaşmaktadır (Fotoğraf 2.479). Dört cephesinde saati bulunan kulenin, üst kısmında iki adet sivri kemerli pencere yer almaktadır. Dar demir bir merdiven ile üst kısmına ulaşılmaktadır (Fotoğraf 2.480). Küçük bir mekân olan bu kısımda bir de çan yer almaktadır. Çan üzerinde, Meryem, İsa ve aziz tasvirlerinin yanı sıra Grekçe yazılar bulunmaktadır (Fotoğraf 2.481)[261]. Son derece sade olan yapıda, silmeler dışında herhangi bir süsleme öğesi görülmemektedir.

[259] https://www.yenialanya.com/haber/5532096/antalyanin-gozbebegi-saat-kulesi-ziyarete-acilacak Erişim Tarihi: 29.4.2021.
[260] Eren, v.d., 2003: 28.
[261] Çan hakkında detaylı bilgi için bakınız: Suarez, 2020: 517-532.

Fotoğraf 2.478 Saat Kulesinin Eski Fotoğrafı

Fotoğraf 2.479 Saat Kulesi Detay

Fotoğraf 2.480 Saat Kulesinin Merdivenleri[262]

Fotoğraf 2.481 Çan Üzerinde Yer Alan Bezemeden Detay[263]

Üzerinde herhangi bir kitabesi olmayan yapının ne zaman inşa edildiği hakkında çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Çalışmalardan ilki Hakkı Acun'un Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri üzerine olan çalışmasıdır. Söz konusu çalışmada yapının inşası hakkında, *"II.*

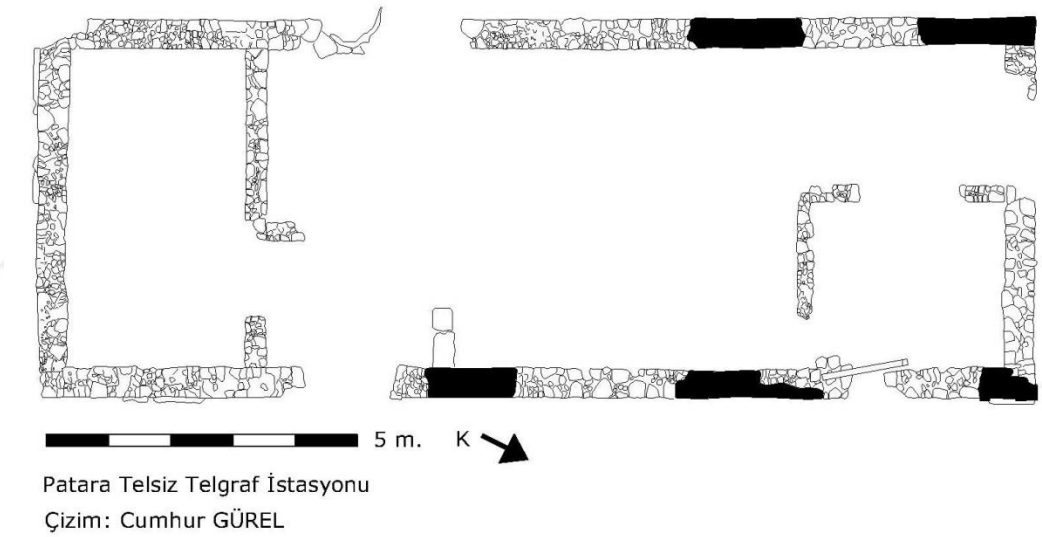
[262] https://www.yenialanya.com/haber/5532096/antalyanin-gozbebegi-saat-kulesi-ziyarete-acilacak Erişim Tarihi: 29.4.2021.
[263] Suarez, 2020: 530.

Abdülhamit döneminde" yapılmış olabileceği söylenmektedir[264]. İkinci çalışma ise Muhammet Güçlü'nün Antalya Saat Kulesi'nin İnşası" isimli çalışmasıdır. Buna göre eserin, *"1921 yılında yapılmış"* olduğunu belirtilmiştir[265]. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde yapı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Buna göre yapı 1921 yılında yapılmıştır.

2.1.11. Telsiz Telgraf İstasyonu

2.1.11.1. Patara Telsiz Telgraf İstasyonu

Yapı, Antalya'nın 224 km. batısında Kaş ilçesinde yer almaktadır. İki binadan meydana gelen istasyon yapılarından birisi kuzey- güney doğrultulu, dikdörtgen planlıdır (Fotoğraf 2.482). Diğer bina ise doğu-batı doğrultuludur (Fotoğraf 2.483) (Çizim 2.56). Patara Antik kenti sınırları içerisinde kalan binalar harap durumdadır. Üzerinde inşa tarihini verebilecek bir kitabe bulunmamaktadır. Mimarı ve banisi de bilinmemektedir.

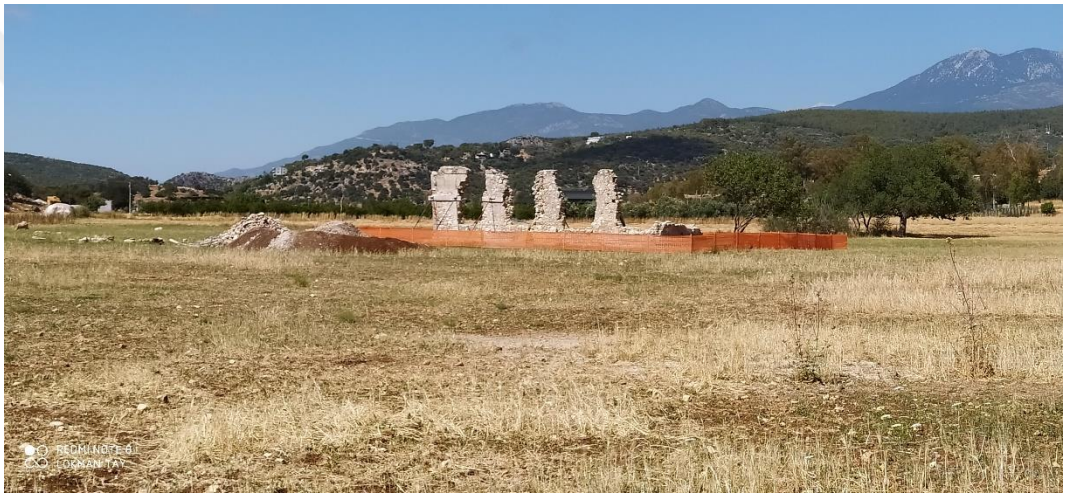

Çizim 2.56 Patara Telsiz Telgraf İstasyonu Planı

[264] Acun, 2011:18.
[265] Güçlü, 2013: 38-41.

Fotoğraf 2.482 Kuzey-Güney Doğrultulu Bina

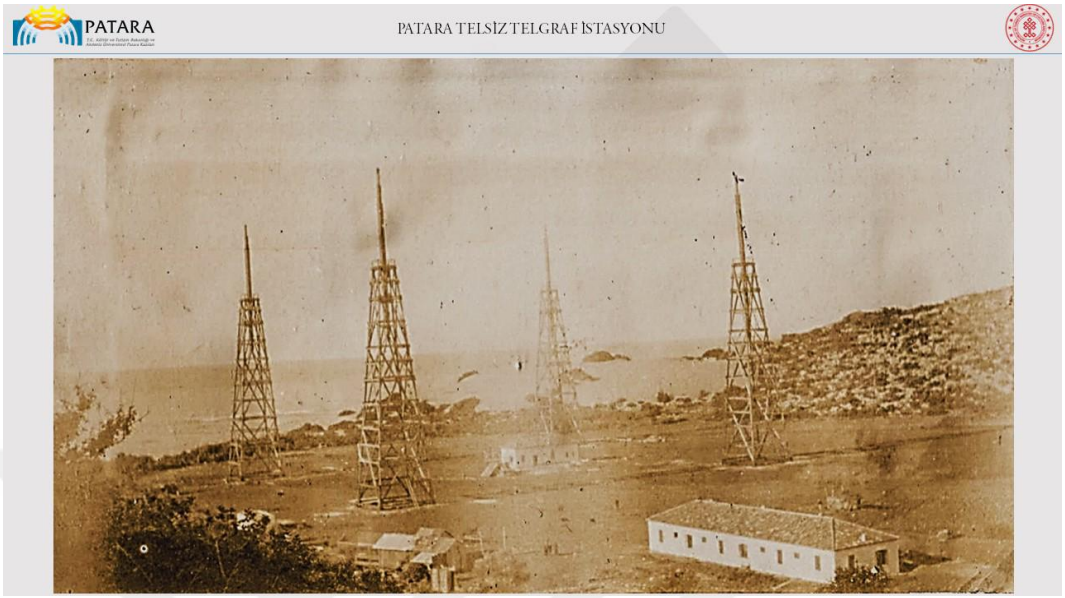

Fotoğraf 2.483 Doğu- Batı Doğrultulu Bina

Yapı moloz taşla inşa edilmiş olup, kalan izlerden sıvalı olduğu anlaşılmaktadır. Kuzey-güney doğrultulu olan bina istasyon çalışanlarının lojmanı olup, bugün restorasyonu yapılmaktadır. Lojmana ait eski fotoğraflarından yola çıkarak, doğu cephesinde altı adet dikdörtgen formlu pencere ile bu pencerelerin ortasına yerleştirilmiş dört adet kare pencereye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca kuzey cephesinde iki adet dikdörtgen pencere yer almaktaymış. Diğer cepheler hakkında bir bilgi mevcut değildir. Lojman binasının üzeri dört yana eğimli kiremit kaplı çatı ile örtülüdür. Kalan izlerden yapının sade olduğu, bir süsleme unsuruna sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Doğu-batı doğrultulu olan bina ise, istasyon binasıdır ve bugün sadece çok az bir kısmı ayaktadır. Yine eski fotoğraflardan yola çıkarak dikdörtgen plan gösteren istasyon yapısının kuzey cephesinde pencereler ile giriş kapısının bulunduğunu söyleyebiliriz. Ancak diğer cepheler hakkında herhangi bir bilgimiz mevcut değildir. Üzerinin lojman binasında

olduğu gibi dört yöne eğimli kırma çatı olduğu fotoğraf üzerinde görülmektedir(Fotoğraf 2.484).

Fotoğraf 2.484 Binanın Eski Fotoğrafı[266]

Üzerinde herhangi bir kitabesi olmayan yapının inşa sürecini Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde yer alan belgeler üzerinden takip etmekteyiz. Arşivde yer alan belgeler arasında en erken tarihli belge H.1324/ M. 1906-1907 tarihlidir. Son belge ise H.1927/ M.1909-1910 tarihine aittir. 1906-1907 yıllarına tarihlenen belgeler çoğunlukta olup, *" Derne ile Gelemiş arasında bir telgraf hattının tesis edilmesi"* hakkındaki yazışmayla başlamaktadır[267]. Daha sonra telsiz telgraf hattının açılış tarihi ile ilgili belge yer almaktadır. Bu belgeye göre hattın, padişahın cülus gününde faaliyete geçmesi planlanmıştır[268]. H.1324 tarihli belgeler daha sonra faaliyet raporları ile devam etmektedir[269]. H.1325/ M. 1907-1908 yıllarına tarihlenmekle beraber istasyon binasının açılmasıyla ilgilidir. Buna göre yapı, dönemin padişahı II. Abdülhamit'in tahta çıkış yıldönümünde açılması planlanan eser, 12 bin Osmanlı lirası harcanarak inşa edilmiştir[270]. Bu belgeye göre yapı 2 Eylül 1906 yılında Abdülhamit'in 30. Saltanat yılında açılmıştır. Bundan sonra gelen belgeler istasyonun temel

[266] https://www.arkeolojikhaber.com/haber-pataradaki-osmanlinin-ilk-telsiz-telgraf-istasyonu-muze-olacak-24728/ Erişim Tarihi: 5.4.2021.
[267] BOA, Y.PRK,PT/23-150.
[268] BOA, Y.PRK. PT/ 24-13.
[269] BOA, Y.PRk.PT/ 24-1, 24-2, 24-3, 24-4, 24-5,24-6,24-7,24-8,24-9.
[270] https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/anadolunun-ilk-telsiz-telgraf-istasyonu-restore-edilecek-524319.html Erişim Tarihi: 7.4.2021.

işleyişi hakkındaki bilgileri içermektedir. Patara Telsiz telgraf istasyonu 1911 yılında Trablusgarp Savaşı sırasında İtalyanlar tarafından bombalanarak işlevini yitirmiştir[271].

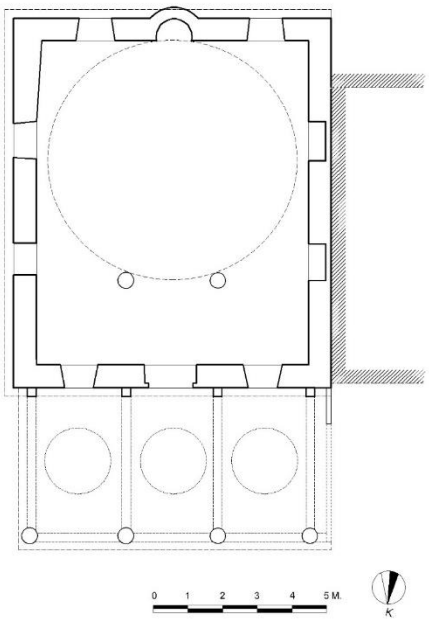
Tüm bu belgeler ışığında istasyon binasının 1906 yılında faaliyete geçtiği Derne kenti ile iletişimi sağladığı ve beş yıl sonra bombalanma sonucunda yıkıldığı anlaşılmaktadır.

2.2. Günümüze Ulaşan Ancak Asli Özelliğini Kaybeden Yapılar

2.2.1. Camiler

2.2.1.1. Muratpaşa Edipzade Camisi

Yapı, Antalya merkezde Muratpaşa ilçesi Kışla mahallesinde yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultulu, kareye yakın dikdörtgen bir plan gösteren cami giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre 1874 yılında yaptırılmıştır (Fotoğraf 2.485) (Çizim 2.57). Üzeri kubbe ile örtülü olan yapının, kuzeyinde üç bölümlü son cemaat yeri bulunmaktadır.

Çizim 2.57 Edipzade Cami Plan

Kaynak: Serkan Kılıç

[271] https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/osmanlinin-ilk-telsiz-telgraf-istasyonu-halka-tanitilacak Erişim Tarihi: 7.4.2021.

Fotoğraf 2.485 Caminin Genel Görünüşü

Kent merkezinde bulunan yapının etrafı yapılarla kapatılmış durumdadır. Büyük ölçüde asli halini kaybetmiş olan caminin duvarları günümüzde modern taş malzeme ile kapatılmıştır. Bu sebeple yapının inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Kapı ve pencere lentoları ile sövelerinde taş malzeme kullanılmıştır. Muhdes olan son cemaat yeri ise betonarmedir.

Caminin kuzey cephesinde üç bölümlü, üzeri kubbelerle örtülü bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yeri yakın zamanda PVC malzeme ile kapatılmıştır (Fotoğraf 2.486). Yapının doğu cephesinde dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı, yuvarlak kemerli iki adet pencere bulunmaktadır. Ayrıca üst sırada, saçak altında bir adet yuvarlak pencere de bu cephede yer almaktadır (Fotoğraf 2.487). Güney cephe, doğu cephe ile aynı form ve özelliklere sahip iki adet pencereye sahiptir. Bu cephede saçak altında bir yuvarlak pencere daha bulunmaktadır. Güney cephede dikkati çeken bir diğer detay ise mihrap nişinin dışarı taşırılmış olmasıdır. Batı cephe, caminin yanında yer alan bina nedeniyle tanımlanamamaktadır.

Fotoğraf 2.486 Kuzey Cephe

Fotoğraf 2.487 Doğu Cephe

Harime kuzey cephede yer alan son cemaat yerinin güney duvarına yerleştirilmiş olan kapıdan girilmektedir. Kapının iki yanında dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli ve demir parmaklıklı iki adet pencere yer almaktadır. Yuvarlak kemerli giriş kapısı üç sıra halinde

düzenlenmiş olan silmelerle hareketlendirilmiştir. Kemerin üst hizasına ise beş satırlık inşa kitabesi yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.488). Kitabe şu şekildedir[272]:

Muhibb'ül Hayrat Vel Hasenat Bitevfiki'l Gani,
Ban-yi Asar Hüsn Abdül'ül-Raci İla Mağfireti'l Badi
Es-Seyyid Muhammed Edip Efendi İbn El-Hac
İbrahim Gafar Allahu Lehu Ve Li-Valideyhuma
Sene 1290.

Fotoğraf 2.488 İnşa Kitabesi

Kuzey- güney doğrultulu harim, güney, kuzey ve doğu cephelere açılmış olan altı adet pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 2.489). Batı cephede yer alan ve diğer cephedeki pencerelerle aynı form ve özelliklere sahip iki adet pencere ise dolaba dönüştürülmüştür. Ayrıca güney, doğu ve batı cephelerde bir, kuzey cephede ise iki adet yuvarlak pencere duvar üst hizasında yer almaktadır. Harim güney duvarına dışarı taşıntı yapan bir mihrap nişi yerleştirilmiştir. Yakın zamanda yenilendiği anlaşılan mihrap, orijinal

[272] Kılıç, 2015:129.

değildir. Tepelik kısmında Bakara Suresi 149. Ayetin bir kısmı yazılıdır[273]. Mihrabın batı köşesine orijinal olmayan, basit bir de minber yerleştirilmiştir. Harimin kuzey cephesinde iki beton sütunun taşıdığı kadınlar mahfili yer almaktadır. Son derece sade bir kurguya sahip olan mahfilin orta bölümü bir balkon gibi dışarı taşırılmıştır (Fotoğraf 2.490). Dikdörtgen planlı harimin üzeri kubbe ve düz dam örtülüdür. Ancak 1970'li yıllarda caminin üst örtüsünün yenilendiği ve yapının kapsamlı bir onarımdan geçirildiği bilgisine ulaşılmıştır[274]. Edipzade camisi yapılan onarımlar neticesinde asli özelliklerini kaybetmiştir. Bugün sağlam durumda olup ibadete açıktır.

Fotoğraf 2.489 Harim Bölümü

[273] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-149/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1: Erişim Tarihi: 12.09.2020.
[274] VBM, 24.09.2003 tarihli Rapor.

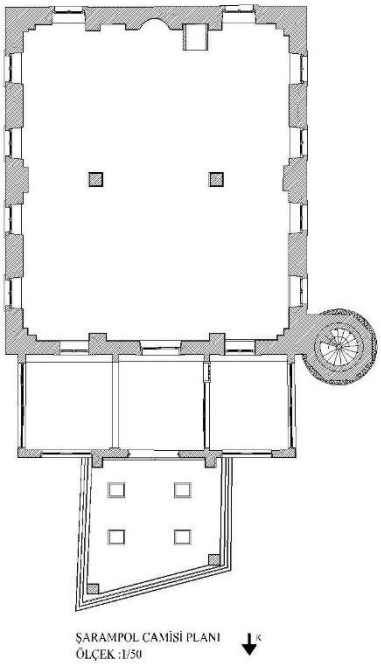
Fotoğraf 2.490 Kadınlar Mahfili

Edipzade Camisi giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre H.1290/ M.1874 yılında Edipzade isminde biri tarafından yaptırılmıştır. Mimarı belli olmayan yapı hakkında Cumhurbaşkanlığı Devlet arşivinde de bir bilgi bulunmamaktadır.

2.2.1.2. Muratpaşa Şarampol Cami

Yapı, Muratpaşa ilçesindeki Şarampol Mevki, Çatalköprü Caddesi üzerinde yer almaktadır. Kent merkezinde bulunan yapı, bugün sağlam durumda olup, asli özelliklerini kaybetmiştir (Fotoğraf 2.491) (Çizim 2.58). Kuzey- güney doğrultulu dikdörtgen planlı caminin kuzeybatı köşesinde tek şerefeli kesme taş minare bulunmaktadır. Minare yapıda orijinal olarak kalan ender mimari elemanlardan birisidir[275] (Fotoğraf 2.492). Üzerinde yer alan kitabeye göre M.1910-11 yıllarında inşa edilmiş olan caminin banisi ve mimarı bilinmemektedir.

[275] Duymaz,2017: 28.

Çizim 2.58 Vaziyet Planı

Kaynak: VGM'den düzenlenerek

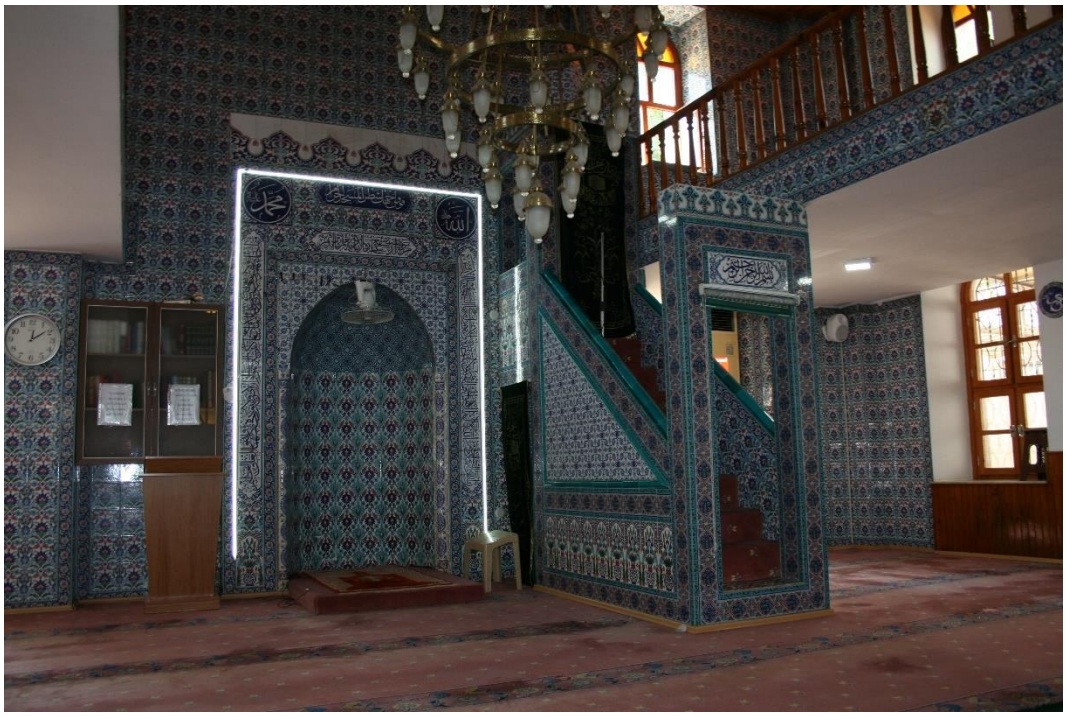

Fotoğraf 2.491 Caminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 2.492 Minare

Şarampol Cami, kesme taş malzemeden inşa edilmiştir ancak yapı bugün tamamen sıvalı ve boyalıdır. Ayrıca kapı ve pencere açıklıklarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Harim duvarları da yarısına kadar ahşap malzeme ile kaplanmıştır. Yapının minber ve mihrabı da yakın zamanda çini görünümlü seramik malzeme ile yenilenmiştir (Fotoğraf 2.493). Kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen bir plana sahip olan yapıda bugün yalnızca alt kat pencereleri orijinaldir. Caminin üzeri dört yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür.

Fotoğraf 2.493 Mihrap ve Minberden Görünüş

Kuzey cephede, yakın zamanda eklenmiş olan giriş mekânı ve son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerinin üzerinde ise kadınlar mahfili bulunmaktadır. Harime giriş kapısı da bu bölümde yer almaktadır. Giriş kapısının yanında yapının orijinal pencerelerinden ikisi görülmektedir. Söz konusu pencereler yuvarlak kemerlidir ve kilit taşları dışa taşkın biçimdedir. Doğu cephede; avlu girişi, avlu kısmı, musalla, abdesthane ve cami idare binası olarak kullanılan bölümler bulunur. Ayrıca muhdes bir sundurmada bu cephede mevcuttur. Cephede, alt kısımda büyük ölçekli dört, üst kısımda ise küçük ölçekli beş pencere yer alır. Pencereler yuvarlak kemerlidir ve kilit taşları dışa taşkın biçimdedir. Güney cephe, sade bir düzenlemeye sahip olup altta ve üstte ikişer pencere yer alır. Üst kat pencereleri alt sıra pencerelerine göre daha küçük boyutludur. Batı Cephede ise, altta ve üstte beşer pencere yer alır. Camiye ait eski bir fotoğrafta; yapı kareye yakın dikdörtgen planlı, tek katlı, tek mekânlı, son cemaat yerinde ahşap ayaklar üzerinde yükselen üç yöne eğimli bir sundurma ile örtülü bir düzenlemededir[276] (Fotoğraf 2.494). 1996 yılında son cemaat yerine, bugünkü mevcut kapalı birim eklenmiştir. Daha sonra yapının orijinal boyutu yükseltilerek mahfil kısmıyla birlikte ele alınmıştır. Ana mekân yükseltilmiş ve yeni eklenen bölümler sebebiyle yapıda katlar meydana gelmiştir[277] (Fotoğraf 2.495).

Fotoğraf 2.494 Camiye Ait Eski Fotoğraf[278]

[276] Duymaz, 2017: 27.
[277] Duymaz,2017: 27.
[278] Duymaz,2017: 33.

Fotoğraf 2.495 Harimde Meydana Gelen Katlar

Harime giriş kapısının yanında bulunan iki satırlık kitabeye göre yapı, 1910-11 yıllarında inşa edilmiştir. Kitabenin ilk satırınsa Nisa suresinin 103. Ayetinin bir kısmı yazılmıştır[279]. Kitabe şu şekildedir (Fotoğraf 2.496):

İnnes'-salâte kânet 'ale'l-mü'minine
Kitaben mevkuten. Fi l ramazan ve fi 14 Eylül sene 1324(H.) 1326(R.)[280]

[279] https://acikkuran.com/4/103 Erişim Tarihi: 11.06.2022.
[280] Duymaz, 2017: 27.

Fotoğraf 2.496 Kitabe

Bu kitabe ile birlikte Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde yapılan taramalar sonucunda yapı hakkında çok sayıda belgeye ulaşılmıştır. Söz konusu belgelerden en erken tarihlisi H. 1327/ M.1909-1910 yıllarına ait olup, Girit Muhacirleri için yapılan caminin inşasında kullanılacak olan kerestelerin temin edilmesi hakkındadır[281]. Yapı hakkında diğer belgeler ise, H.1328/ M.1910-1911 yıllarına ait olup, Girit Muhacirleri için müceddeden inşa edilen caminin Reşadiye, Mahallenin ise Osmaniye ismiyle anılması hususundadır[282]. Ayrıca söz konusu bu belgelerde cami ile birlikte bir de mektep inşasından söz edilse de mektep hakkında elimizde bugün bir veri bulunmamaktadır.

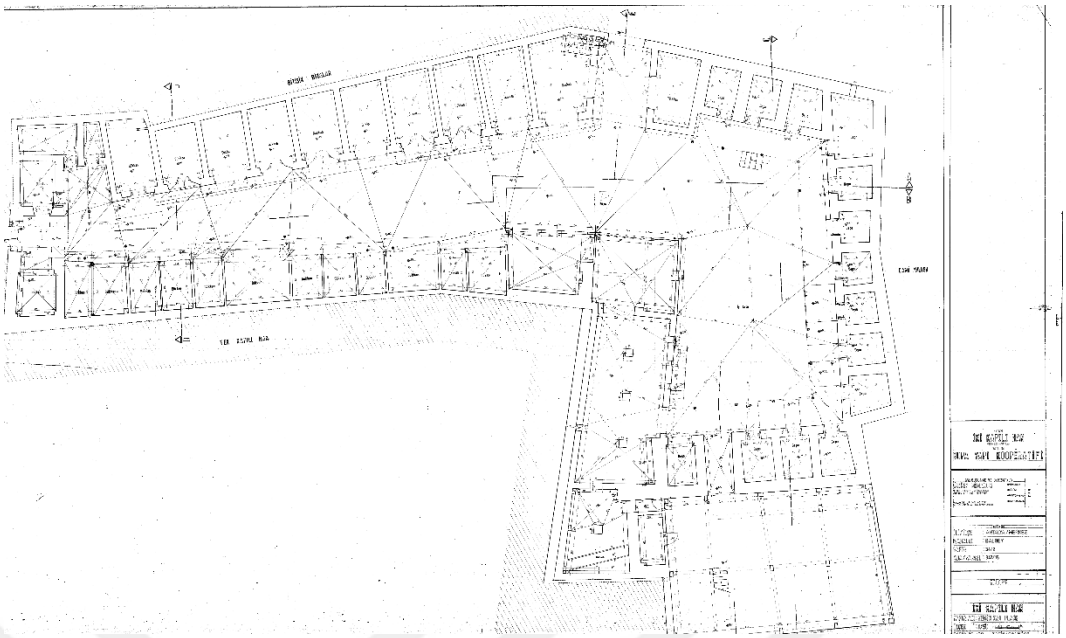
Bugün Şarampol Cami ismiyle bilinen yapı arşiv belgelerinden ve kitabesinden anlaşıldığı üzere 1910-11 yıllarında Girit Muhacirleri için yapılmış olup, yapıya Reşadiye ismi verilmiştir.

2.2.2. Hanlar

2.2.2.1. Muratpaşa İki Kapılı Han

Yapı, Antalya kent merkezinde Balbey Mahallesi Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultulu, L planlı, iki katlı, avlu etrafına sıralanmış dükkânlardan meydana gelmektedir (Fotoğraf 2.497) (Çizim 2.59-2.60). Üzerinde herhangi bir kitabesi bulunmayan eserin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

[281] BOA, İ.OM. / 13-37; BOA, DH.MUİ/ 21-35; BOA, ŞD./ 1766-26.
[282] BOA, İ.DH./ 1483-1; BOA, İ.DH./ 1483-2; BOA, İ.DH./ 1483-3; BOA, İ.DH./ 1483-4; İ.MBH./ 3.52.1.

Çizim 2.59 İki Kapılı Han Zemin Kat Planı

Kaynak: Nejat ÜREYEN

Çizim 2.60 İki Kapılı Han Birinci Kat Planı

Kaynak: Nejat ÜREYEN

Fotoğraf 2.497 Hanın Genel Görünüşü

L planlı ve iki katlı bir düzene sahip olan han, avlu etrafına dizilmiş mekânlardan meydana gelmektedir. Kent merkezinde yer alan hanın etrafı bugün tamamıyla başka yapılarla çevrilmiş durumdadır (Fotoğraf 2.498). Avlu düzgün bir plan şeması sunmaz, bu sebepten dolayı dükkân boyutları da birbirinden farklıdır. Çarşı olarak kullanılan dükkânların içerisinden herhangi bir detay görülememektedir. İki Kapılı Han yakın zamanda oldukça kapsamlı bir onarım geçirmiştir. Bugün asli özelliklerini büyük oranda kaybetmiş olan hanın alt katları tonoz örtülü iken, bugün düz tavan ile örtülüdür. Dıştan kiremit kaplı kırma çatıya sahiptir. Yapıda kesme + moloz taş malzeme kullanılmıştır. Yer yer hatılların beden duvarlarına yerleştirildiği görülmektedir. Ayrıca avlu revaklarında, kapı ve pencereler ile üst kata çıkış merdivenlerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Son derece sade olan yapıda süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Fotoğraf 2.498 Hanın Giriş Kapısı

Yapıya ait bir inşa kitabesi mevcut değildir. Ayrıca, Devlet arşivlerinde yapılan araştırmalarda da yapı hakkında herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Ancak kültür envanterinde han, 19. Yüzyıla tarihlendirilmiştir[283]. Ayrıca Antalya hanları üzerine yapılmış bir çalışmada, hanın batı bölümünde bir sigorta tabelasının olduğu ve tabelada 1860 tarihinin yazdığı bilgisi yer almaktadır[284]. Aynı çalışmada; "*19. yüzyıl sonlarında Pandelli Kosti Pehlivanoğlu adlı bir Rum vatandaşı tarafından işletiliyordu"* kaynağı belli olmayan bir bilgi daha söz konusudur[285].

Günümüzde asli özelliğini kaybetmiş olan yapı ilk inşa edildiği dönemde çalışmamız sınırları içerinde yer aldığından kapsam dâhiline alınmıştır. Yapının Antalya'nın merkezinde bulunuyor olması ve hemen yanındaki Tek Kapılı Hanın varlığı da göz önüne alındığında yapının 19. Yüzyılın sonralarında inşa edilmiş olduğu düşünmekteyiz.

2.2.2.2. Muratpaşa Tek Kapılı Han

Yapı, Antalya kent merkezinde Balbey Mahallesi Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultulu, kareye yakın dikdörtgen planlı, iki katlı, avlu etrafına

[283] Altınışık, İzgiz, 2003:167.
[284] Bakkal, Teber, 2019: 637.
[285] Bakkal, Teber, 2019: 637.

sıralanmış dükkânlardan meydana gelmektedir (Fotoğraf 2.499) (Çizim 2.61-2.62). Üzerinde herhangi bir kitabesi bulunmayan eserin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

Çizim 2.61 Tek Kapılı Han Zemin Kat Planı

Çizim: Nejat Üreyen

Çizim 2.62 Tek Kapılı Han 1. Kat Planı 1/100

Çizim: Nejat Üreyen

Fotoğraf 2.499 Hanın Genel Görünüşü

Kareye yakın dikdörtgen planlı ve iki katlı bir düzene sahip olan han, avlu etrafına dizilmiş mekânlardan meydana gelmektedir. Kent merkezinde yer alan hanın etrafı bugün tamamıyla başka yapılarla çevrilmiş durumdadır. Avlu güneyden kuzeye doğru genişleyen bir şekle sahiptir. Avlunun bu şeklinden dolayı dükkân boyutları da birbirinden farklıdır. Çarşı olarak kullanılan dükkânların içerisinden herhangi bir detay görülememektedir. Tek kapılı

han, 2011 yılında yıkılıp yeniden yapılmıştır[286] (Fotoğraf 2.500). Orijinalinde üst kat, ahşap, alt kat kâgir olarak inşa edilmişken; bugün moloz taş malzeme kullanılmıştır (Fotoğraf 2.501). Üst örtü dıştan kiremit kaplamlı iken, içeri de ise alt katlar tonoz; üst katlar ahşap malzemeli düz tavan örtüsüne sahiptir. Ayrıca üst kat korkuluklarında, avlu revaklarında, dükkân kapı ve pencereleri ile merdivenlerde ahşap malzeme kullanılmıştır (Fotoğraf 2.502). Son derece sade olan yapıda süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Fotoğraf 2.500 2011 Yılına Ait Yenileme İnşaatından Görünüş[287]

[286] http://mimdap.org/2011/07/tek-kapyly-han-yenilenmesine-bakyth/ Erişim Tarihi: 21.1.2021
[287] http://mimdap.org/2011/07/tek-kapyly-han-yenilenmesine-bakyth/ Erişim Tarihi: 21.1.2021

Fotoğraf 2.501 Hanın Eski Fotoğrafı[288]

Fotoğraf 2.502 Hanın Avlusu

Yapıya ait bir inşa kitabesi mevcut değildir. Ayrıca, Devlet arşivlerinde yapılan araştırmalarda da yapı hakkında herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Ancak kültür envanterinde han, 20. Yüzyılın başına tarihlendirilmiştir[289].

Günümüzde asli özelliğini kaybetmiş olan yapı ilk inşa edildiği dönemde çalışmamız sınırları içerinde yer aldığından kapsam dâhiline alınmıştır. Bizde envanterde verilen 20. Yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olduğunu kabul ediyoruz.

[288] http://mimdap.org/2011/07/tek-kapyly-han-yenilenmesine-bakyth/ Erişim Tarihi: 21.1.2021
[289] Oğuz, Gül, v.d., 2003:168.

2.3. Günümüze Ulaşamayan Yapılar

Tanzimat ile birlikte Antalya Sancağı'nda inşa edilen yapılar şüphesiz bunlarla sınırlı değildir. Gerek yayınlardan gerekse Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerindeki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla sancak genelinde daha fazla yapı inşası söz konusudur. Bu yapılardan bir kısmı inşa edilmiş ve sonraki dönemlerde çeşitli sebeplerle yıkılarak günümüze ulaşamamıştır. Bir kısmının ise inşa edilip edilmediği tespit edilememiştir. Söz konusu tüm bu yapılar eldeki veriler doğrultusunda irdelenmeye çalışılacaktır.

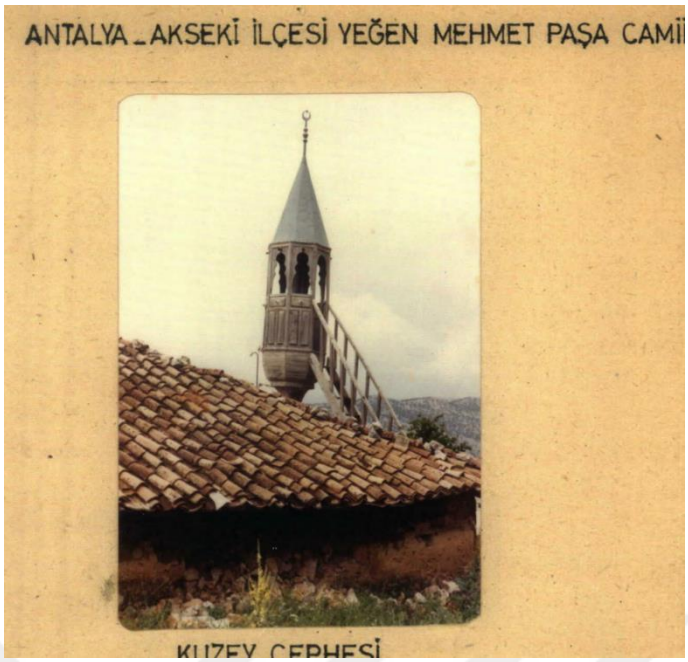
2.3.1. Camiler

2.3.1.1. Akseki Yeğen Mehmet Paşa Camisi

Akseki ilçe merkezinde yer alan yapı 1983 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurul kararı ile yıkılmıştır. Ancak söz konusu karardan önce yapının bazı yerlerinden çeşitli fotoğraflar çekilerek, yapı kayıt altına alınmıştır. Bu fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla Yeğen Mehmet Paşa Camisi, Akseki bölgesinin geleneksel yapı tekniği olan ve düğmeli duvar olarak isimlendirilen kuru yığma duvar sisteminde inşa edilmiştir (Fotoğraf 2.503). Ahşap bir minaresi bulunan yapının minberi ve kadınlar mahfili de ahşap malzemeden inşa edilmiştir (Fotoğraf 2.504-2.505-2.506). Elimizde bulunan fotoğraflardan birinde ise bir kitabenin var olduğu görülmektedir. Söz konusu bu kitabe günümüzde Akseki Merkez Camisi'nin kadınlar mahfiline çıkılan merdivenlerin sonuna yerleştirilmiştir. Kitabe şu şekildedir:

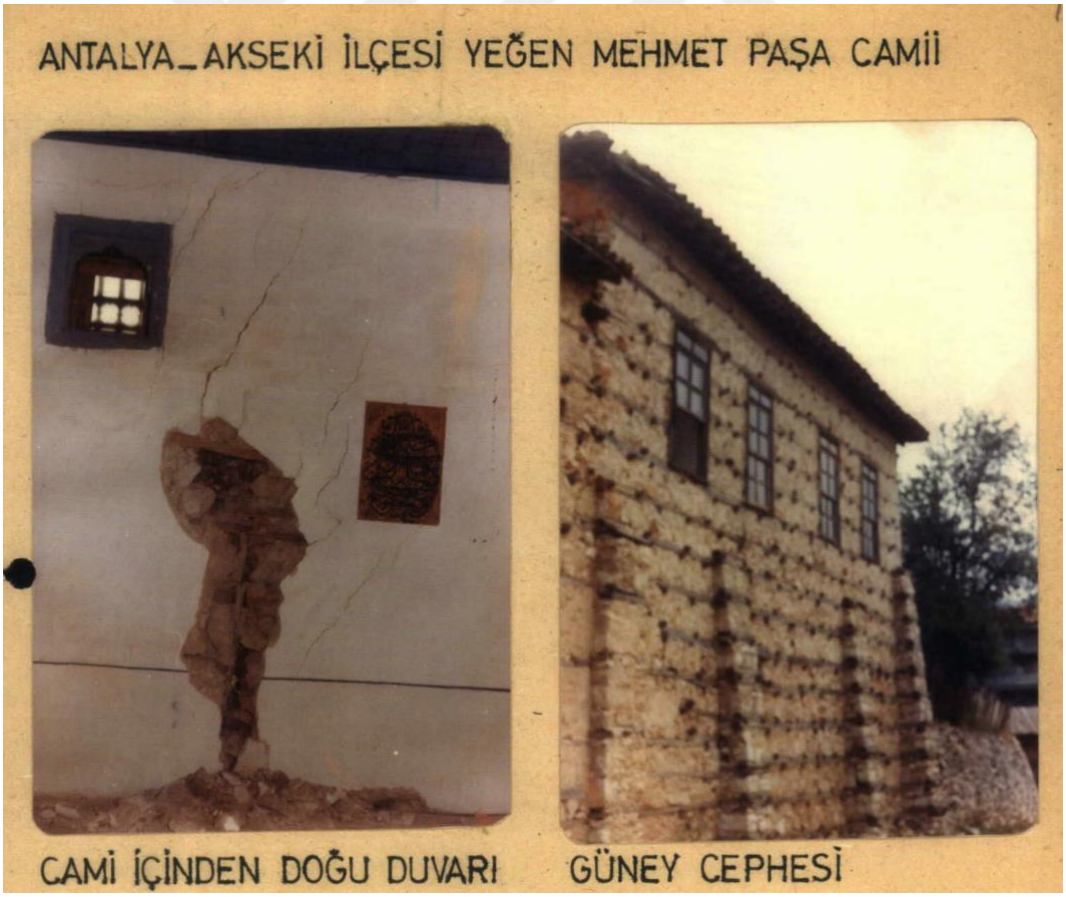
Bismi'llâh
nüzul-ı saika ile harâb olmuşken
bi Hamdi'llâh Hamd-ı Sena binâ oldı nûr anâ
lütf-i Hak'la ehl-i hayrın bâ himmeti bi kemâl
iden bu menarın temam-ı seyyidina
1294

Bu kitabeye göre; camiye H.1294/ M.1877-78 yıllarında yıldırım düştüğü ve olay sonucunda minarenin etkilenerek, onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. 1983 yılında yıkılmış olan yapının eski fotoğraflarından yola çıkarak, Akseki ilçesindeki düğmeli camilerle benzer mimari özelliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple yapı 19. Yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olmalıdır.

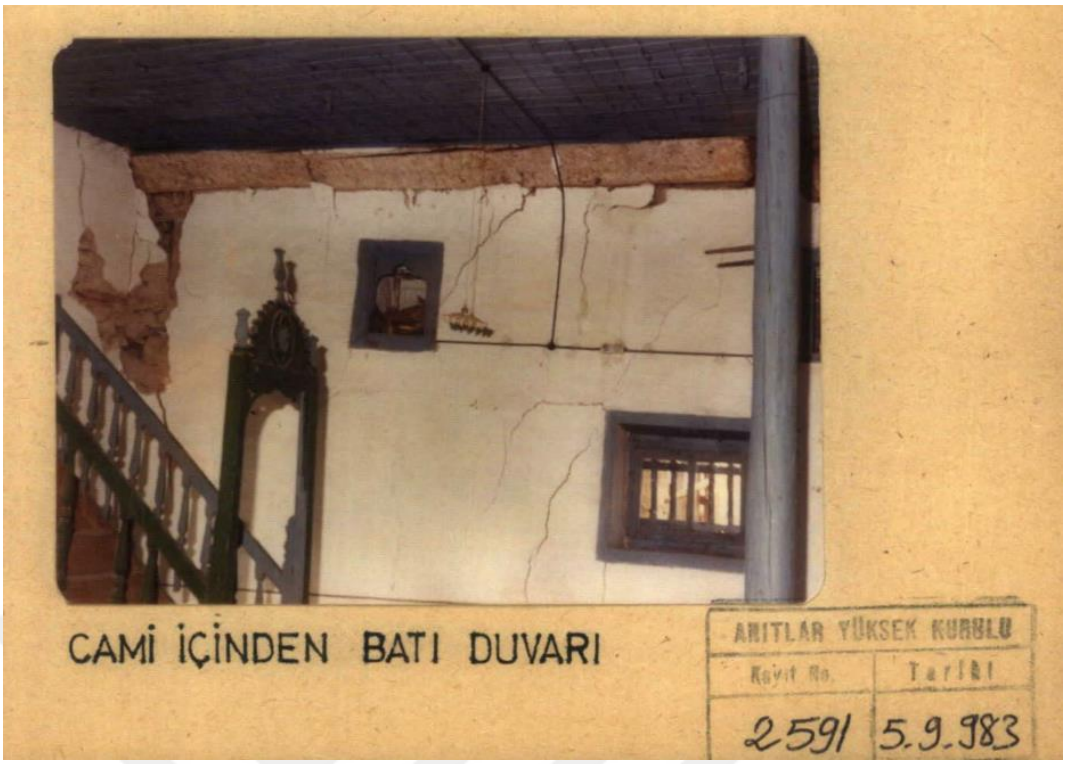
Fotoğraf 2.503 Caminin Minaresi

Kaynak: Koruma Bölge Kurulu Arşivi

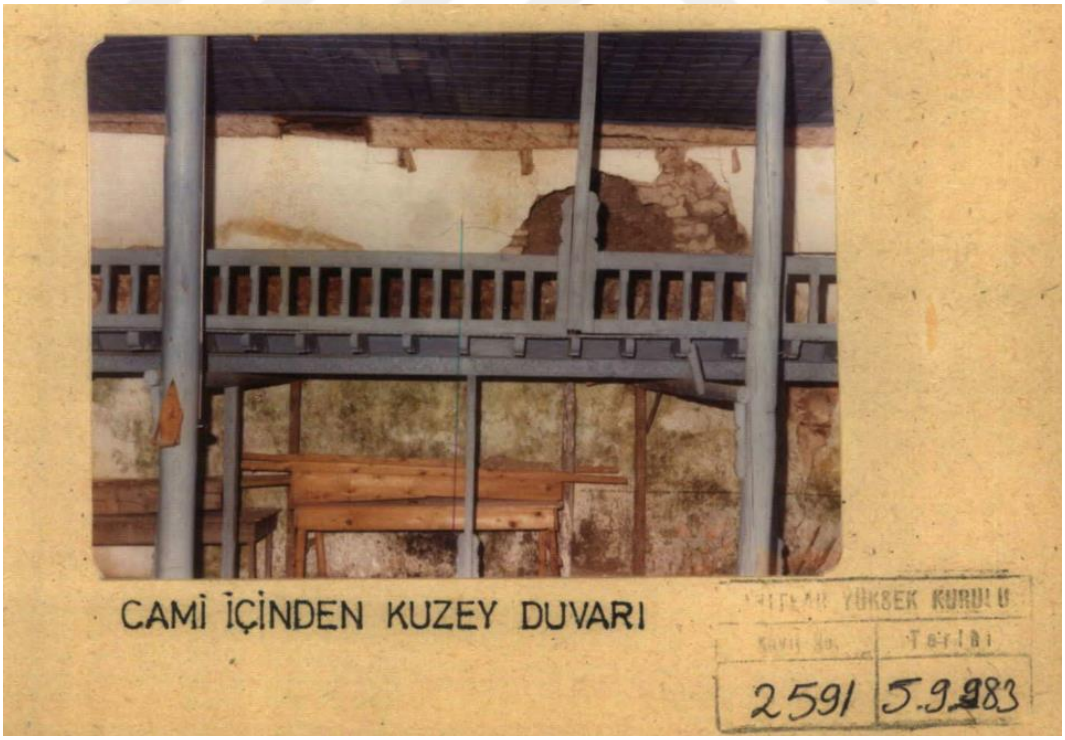
Fotoğraf 2.504 Camiden Genel Görünüş

Kaynak: Koruma Bölge Kurulu Arşivi

Fotoğraf 2.505 Camiden Görünüş

Kaynak: Koruma Bölge Kurulu Arşivi

Fotoğraf 2.506 Caminin Mahfilinden Görünüş

Kaynak: Koruma Bölge Kurulu Arşivi

2.3.1.2. Elmalı Avlan Köyü Camisi

Günümüzde Göltarla adıyla bilenen *köyde 1884 yılında bir cami inşa edildiği ve hatibinin Hacı Salih oğlu Naim Efendi* olduğu bilgisi kaynaklarda yer almaktadır[290]. Mimarisi hakkında bilgi sahibi olamadığımız yapı günümüze ulaşamamıştır.

2.3.1.3. Elmalı Çalpınar Köyü Camisi

Eski adı İlyağı olan köyün camisi hakkında; " *ahali yardımlarıyla inşa edilen camiye 1904 yılında Sipahioğlu Veli ve Kara Hasan oğlu Halil, caminin imam ve hatip maaşına karşılık olarak 2000 kuruş vakfetmişler ve Bayram oğlu Abdülkadir'i mütevelli olarak tayin etmişlerdir" [291]* bilgisi yer almaktadır. Bu bilgi çerçevesinde yapının 1904 yılından hemen önce inşa edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bunun dışında yapının mimari özellikleri hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Cami günümüze ulaşamamıştır.

2.3.1.4. Elmalı Dere Köyü Camisi

Mimarisi hakkında bilgi sahibi olamadığımız günümüze ulaşamayan bu yapı için kaynaklarda, " *1914 yılında Nasuh Çavuş Hasan bin Nasuh bin Hasan Ali isimli şahıs Süleyman oğlu Ali bin Süleyman bin Hasan Ali'yi mütevelli nasb etmiş ve 160 kuruş vakfetmiştir. Vakfettiği 160 kuruşun cami hatibi ile tamiratta kullanılmasını istemiştir"[292]*. Bu bilgi çerçevesinde eser 1914 yılından hemen önce inşa edilmiştir.

2.3.1.5. Elmalı Karaağaç Köyü Camisi

Yapılan araştırmalar sonucunda günümüzde Karaağaç isimli bir köy Elmalı sınırları içerisinde bulunamamıştır. Elmalı ilçesine yakın olan diğer ilçelerde incelenmiş ancak buralarda da bu isimli bir köye rastlanmamıştır. Elmalı ile hazırlanan yayınlarda, *Karaağaç isimli bir köyde bir mescidin olduğu ancak köye yakın bir başka cami bulunmadığından söz konusu mescidin 1883 yılında camiye dönüştürülmesini köy halkının ilgili makamlara ilettiği* bilgisi yer almaktadır[293]. Köy ahalisinin bu isteği kabul görmüş ve Halil Efendi cami hatibi olarak atanmıştır. Köyde yer alan mescidin inşa tarihini bilemesek de 1883 yılında camiye dönüştürülmüş olması günümüze ulaşamayan bu köyü ve camisini çalışmamız sınırları içinde ele almamızı sağlamıştır.

---

[290] Durgun;2018: 207.
[291] Durgun;2018: 204.
[292] Durgun;2018: 205.
[293] Durgun;2018: 208.

2.3.1.6. Elmalı Kocapınar Köyü Camisi

Eski adı Ayvasıl olan köyün camisi için yayınlarda şu şekilde bir bilgi bulunmaktadır; "*19.yüzyılın ilk yarısında Ahmet bin Mustafa'nın bina ettirdiği ve Ahmet Ağa Camisi olarak bilinen cami, Hüseyin oğlu Kocabaşoğlu Salih Ağa ile Hasan oğlu Kolağasıoğlu Ali Ağa tarafından yeniden yaptırılmış ve 1911 yılında mütevveli olarak Hasan oğlu Ahmet'i atayarak, 2000 kuruş vakfetmişlerdir". Ayrıca cami hatibine 80 kuruş yevmi verilmesini de şart koşmuşlardır"*[294]. Mimarisi hakkında bilgi sahibi olamadığımız günümüze ulaşamayan bu yapı için yukarıdaki bilgiler ışığında, 1911 yılında yeniden inşa edildiğini söyleyebiliriz. Yeniden inşa tarihi göz önüne alınarak eser çalışmamız sınırlarına dâhil edilmiştir.

2.3.1.7. Elmalı Macun Köyü Camisi

Köyün Kızılsaray mahallesinde yer alan cami hakkında; "*1906 yılında Kürüş Efendi bin Mehmet bin Ömer, caminin hitabet cihetine 3000 kuruş vakfetmiş ve her sene 360 kuruş cami hatibine verilmesini şart koşmuştur"*[295]. Bu bilgi doğrultusunda yapının 1906 yılından hemen önce inşa edildiğini söyleyebiliriz. Günümüze ulaşamayan bu yapının mimari özellikleri hakkında herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır.

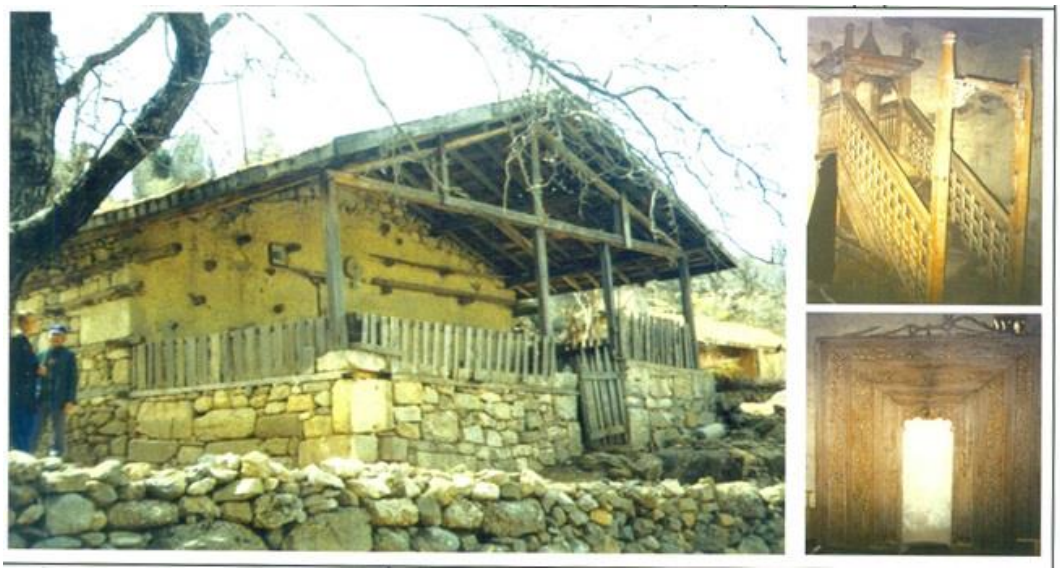
2.3.1.8. Kızılkaya Köyü Camisi

Devlet arşivlerinde yer alan tek sayfalık bir belgede, Kızılkaya'da yer alan caminin harap olmasından dolayı tamir edilen caminin 4 Kasım 1903'te yeniden ibadete açıldığı bildirilmektedir. Yapı günümüze ulaşamamıştır. Ancak tamir edildiği dönem konumuz sınırları içinde yer aldığından ele alınmıştır.

2.3.1.9. Manavgat Altınkaya Köyü Camisi

Antalya Kültür Envanterinde yer alan bilgilere göre varlığından haberdar olduğumuz yapı, yerinde incelemeye gidilmiş ancak yıkılarak yerine yeni bir caminin yapıldığı görülmüştür (Fotoğraf 2.507). Envanterde yer alan bilgiye göre, "*Kareye yakın dikdörtgen planlı yapı, taş ve ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Çamur harcı ile sıvanan duvarlarda yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır. İçten düz ahşap tavanla, dıştan kırma çatı ile örtülüdür. Mihrap ve minberi ahşaptan olup, üzerlerinde çeşitli süslemelere sahiptir"*[296].

[294] Durgun;2018: 205.
[295] Durgun;2018: 204.
[296] Kanat, Oğuz; 2004: 71.

Fotoğraf 2.507 Caminin Genel Görünüşü[297]

2.3.2. Gümrük Daireleri

2.3.2.1. Aksu Gümrük Dairesi

Antalya'nın Aksu ilçesi sınırları için de yer alan bir gümrük dairesinden 1887 tarihli bir belge vasıtasıyla haberdar oluyoruz. Belge doğrudan gümrük binası ile ilgili bilgi vermemekle birlikte şu detayları içermektedir; "*Aksu'nun sahil kısmında geçenlerde teşkil olunan rüsumat dairesinin memurları için bir daire inşa edilmesi gerekmektedir. Eni ve boyu 100 arşın olacak binasının yapılması için izin istenmektedir"*[298]. Burada önemli olan *"geçenlerde teşkil olunan" şeklinde* belirtilen ve tahminimizce aynı yıl içerisinde inşa edilmiş olan bir gümrük dairesinin varlığından haberdar olmamızdır.

2.3.2.2. Antalya Gümrük Dairesi

Antalya'da bir gümrük binasının var olduğunu 1869 tarihli bir tamir belgesinden öğrenmekteyiz. Ne zaman inşa edildiğini tam olarak bilemediğimiz yapı rıhtımda yer almaktaymış. Söz konusu belgede, *"harap olan binanın onarımı, önündeki rıhtıma taş dönemsi ve gümrük binasının arkasındaki araziye bir ambar yapılması"* istenmektedir. Tüm bu işler için belirlenen rakam 27900 kuruştur. Ancak bu rakamdan daha aşağı olması için gayret sarf edileceği de belirtilmiştir[299].

[297] Kanat, Oğuz; 2004: 71.
[298] BOA, ŞD./577/11/1.
[299] BOA, İ.DH./591/41111.

2.3.3. Hapishaneler

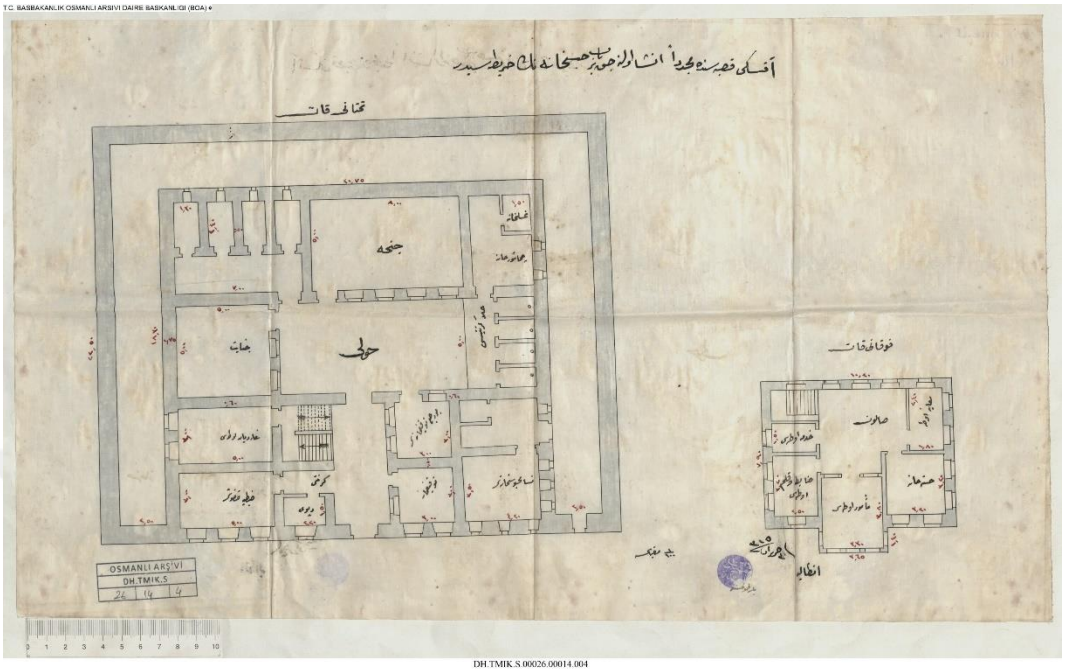
2.3.3.1. Akseki Hapishanesi

Kaynaklardan ve Devlet arşivlerinden elde edile bilgiler neticesinde Akseki merkezde bir hapishanenin var olduğunu öğrenmekteyiz. Ayrıca bir hapishanenin bulunmasının yanı sıra yeni bir hapishanenin inşa edilmesi içinde bazı girişimlerin olduğu belgelerde tespit edilmiştir. Ancak belgelerde yer verilen bu yeni hapishane inşa edilmemiştir.

Akseki'de yeni bir hapishane inşa edilmesi yönündeki ilk girişimler 1898-99 tarihlidir. Bu tarihlerde "*müceddeden bir hapishane inşa edilmesi"* başlıklı belgede yapılması planlanan hapishanenin planı ile birlikte bir keşif defteri bulunmaktadır[300](Çizim 2.63). Ayrıca belgede yeni hapishane binası için uygun bir arazinin olduğu, arazinin büyüklüğünün 136 metre kare olduğu yazılmıştır[301]. Hazırlanan plana göre iki kat olarak tasarlanan yapının kadınlar koğuşu, çamaşırhane, gardiyan odası, zaptiye koşuğu ve bir orta avluya sahip olduğu görülmektedir[302]. İnşaatın malzemeleri için, 368 kuruş; kâgir temel için, 7350 kuruş; birinci kat için 25660 kuruş; kiremitler için, 5600 kuruş; ikinci kat için, 1584 kuruş ile diğer malzemelerle birlikte toplam 70658 kuruş masraf bedeli çıkarılmıştır. Defterde aynı zamanda işçi ücretleri de verilmiştir. Buna göre; dülgerin yevmiyesi 13 kuruş, yapı ustasının yevmiyesi 10 kuruş ve amelenin yevmiyesi 7 kuruş olarak belirlenmiştir[303]. 1902 yılına gelindiğinde Akseki'de hükümet konağının içinde bir hapishane bulunduğu ve tamire ihtiyaç duyduğu bildirilmiştir[304]. Tamir isteği 1909 yılında yeniden belirtilmiş ve "*tevkifhanenin tamiri "* başlığıyla arşive kaydedilmiştir[305]. 1914 yılına gelindiğinde 1899 yılına ait yeni yapı isteği yeniden gündeme gelmiştir. İstekte dikkati çeken bir detay bulunmaktadır. Akseki'de bir hapishanenin yanı sıra jandarma dairesinin yapılması istenmiştir[306]. Hapishane için başta çizilen plan yinelenmiş ve bir de rayiç defteri oluşturularak 60719 kuruşluk masraf çıkarılmıştır[307]. 1917 yılına gelindiğinde hapishanenin inşa edilmediği anlaşılmaktadır. "*kışlada inşa olunacak hapishane"* başlıklı belge bu durumu ortaya koymaktadır[308]. Bu hapishane için bir keşif vesikası Gödeneli (bugün Menteş Bey Köyü) Abdullah Usta

[300] BOA, DH.TMIK.S./26./14.12/1.
[301] Akpınar, 2017: 35.
[302] BOA, DH.TMIK.S./26./14.12/1.
[303] BOA, DH.TMIK.S./26./14.12/1; Sülek,2019: 138.
[304] Sülek,2019: 144.
[305] BOA, DH.MKT./12./2/35.
[306]BOA, DH. MB. HPS./23/34.
[307] BOA, DH.MB. HPS./112/39/2.
[308] BOA, DH. MB.HPS./14/52/2.

tarafından hazırlanmış ve 6400 kuruş masraf çıkarılmıştır[309]. 1918 yılında bu inşaat için izin verilmiş olsa da inşaatın başlayıp bitirildiğine dair elimizde bir belge bulunmamaktadır[310].

Çizim 2.63 Akseki Hapishanesi Planı

Kaynak: BOA, DH.TMIK.S./26/14./4.

1918 yılından sonra Akseki'de yer alan ya da inşası düşünülen hapishaneler hakkında başka bir belge yer almamaktadır. Ancak Tanzimat ile birlikte Osmanlı mimarlığında yeni gelişmelerin Akseki gibi küçük kaza merkezlerine yansımasını göstermesi açısından bu belgeler oldukça önemlidir.

2.3.3.2. Alanya Hapishanesi

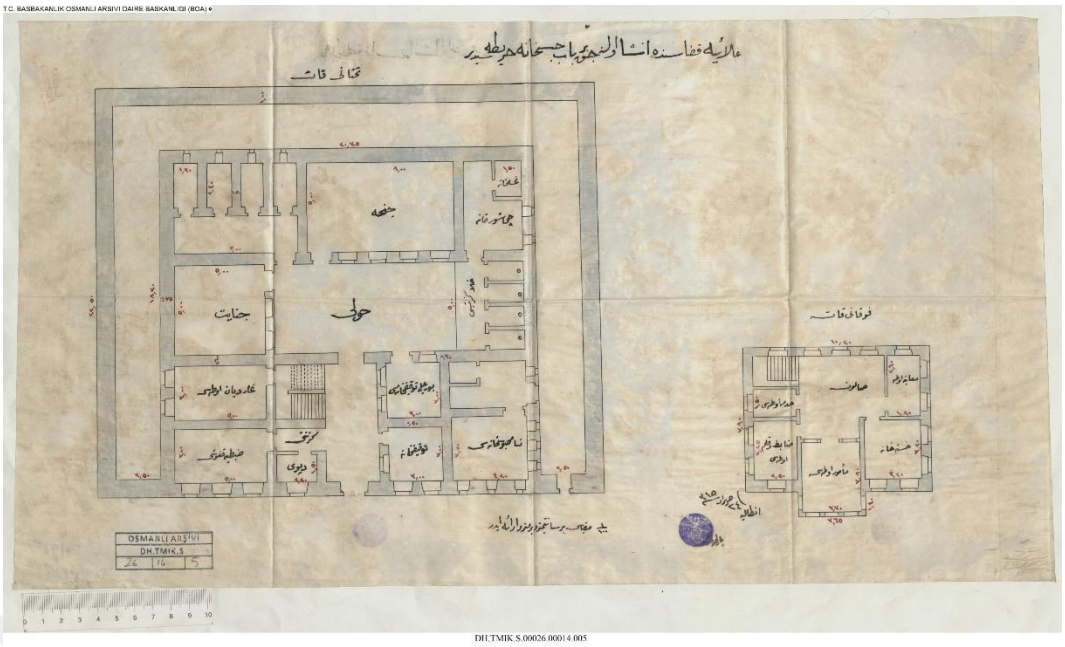
Alanya'da bir hapishanenin varlığından kaynak ve belgeler vasıtasıyla haberdar oluyoruz. İlçede hapishane olduğuna dair ilk belge 1888 tarihli olup nisa hapishanesi hakkındadır. Kadınlara ait bir hapishane binasının yapımı istenmiş ve 3500 kuruş masraf çıkarılmıştır. Ancak keşif sonucu gönderilen evraklardan; düşünülenin fenne uygun olmadığı gerekçesiyle bu istek reddedilmiştir[311]. Yeni bir hapishane inşasına dair bir diğer belge erkek hapishanesi için olup 1899 tarihlidir. Bu belgede detaylı bir keşif defteri hazırlanmış, ayrıca tasarlanan yapının bir de planı eklenmiştir. Bu plana göre iki katlı olarak düşünülen binada; bir orta avlunun yanı sıra, gardiyan odası, zaptiye odası, çamaşırhane gibi birçok birim

[309] BOA, DH. MB.HPS./14/52/3.
[310] BOA, DH. MB.HPS./14/52/4.
[311] BOA, DH.MKT./1556/32.

bulunmaktadır (Çizim 2.64). Keşif defterine göre temel inşaatı için; 490 kuruş, kâgir inşaatı için; 8575 kuruş, birinci kat için; 835 kuruş, kiremitler için; 4900 kuruş olmak üzere 81742 kuruş masraf çıkarılmıştır. Defterde ayrıca işçi ücretleri de belirtilmiştir. Buna göre dülger ve yapı ustası 12 kuruş yevmiye alacakken, amele altı kuruş alacaktır[312]. Bundan sonra 1905 yılında hapishane ile ilgili bir belge daha karşımıza çıkmaktadır. Bu belgeye göre; "*harap olan hapishanenin tamir edilmesi ya da yeni bir bina yapılması"* isteği merkeze bildirmiştir[313]. 1905 yılındaki istek 1911 yılında tekrar gündeme gelse de herhangi bir sonuç alınamamıştır[314]. 1914 yılına gelindiğinde Alanya'da var olduğunu kesin olarak öğrendiğimiz hapishanenin durumu hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Bu belgeye göre; "*hükümet konağının bodrum katında olan hapishane pis, rutubetli ve havasızdır"* bu sebeple yeni bir binaya ihtiyaç duyulmaktadır[315]. Aynı tarihe ait bir başka belgede binanın durumu detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Öncelikle bir tamirat ihtiyacından bahsedilmiş ve 1355 kuruş masraf bedeli belirtilmiştir. Tamirat süresince mahkûmların ayrı bir yere taşınması için bir bina arayışından da söz edilmiştir. Ancak belgede yer alan bilgiler bununla sınırlı olup, yazışmalar sona ermektedir[316]. Ayrıca 1914 yılında bu talebe bir karşılık verilmeyince, 1916'da istek tekrarlanmış ve "*hükümet konağının bodrum katında olan hapishane bir adam boyu yerdir, iki odadan meydana gelir birisi kadınlar için ayrılmıştır"* denilerek yeni talepte bulunulmuştur[317]. Bu talepte ayrıca hapishane için yeni bir bina arayışına girildiğinden de bahsedilmektedir[318]. 26 Eylül 1916'da söz konusu bina için merkezden cevap gelmiş ve "*hapishane için yeni bir binanın bulunamadığı, eski hapishanenin tamir edilmesi* "söylenmiştir[319]. Ağustos 1917'de yeni bir hapishane isteği yeniden dile getirilmiştir[320]. 1918 yılında Alanya'da yeni bir binanın olmadığı ve eski binanın da onarımının gerçekleşmediğini biliyoruz. Yüzbaşı Mustafa'nın hazırlamış olduğu rapor sonucu eski hapishanenin tamire ihtiyacı olduğu bildirilmiştir[321]. Bu istek için Belediye Kalfası Andon bir keşif bedeli çıkarmış ve miktarı 1125 kuruş olarak belirlemiştir. Son olarak 23 Haziran 1919'da 3882 kuruşluk bir tamir isteği bildirilmiş ve 6 Ekim 1919'da cevap olumlu olarak gelmiştir[322]. Ancak söz konusu bu tamiratın gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemektedir.

---

[312] BOA, DH.TMIK.S./26/14/5.
[313] Gönüllü, 2006:58.
[314] Gönüllü, 2006:57.
[315] Sülek,2019: 168.
[316] BOA, DH.MB.HPS./46/17.
[317] Gönüllü, 2006:58.
[318] Gönüllü, 2006:58.
[319] Gönüllü, 2006:58.
[320] Gönüllü, 2006:59; Sülek,2019: 171.
[321] Gönüllü, 2006:59.
[322] Gönüllü, 2006:60.

Çizim 2.64 Alanya Hapishanesi Planı

Kaynak: BOA, DH.TMIK.S./26/14./5.

Yoğun belge trafiği sonucunda Alanya'da bir hapishanenin olduğu ancak içinde bulunduğu kötü durum nedeniyle yenisinin istendiğini öğrenmekteyiz. Fakat Devletin içinde bulunduğu durum nedeniyle bu inşaat proje olarak kalmıştır.

2.3.3.3. Antalya Hapishanesi

Antalya merkezde günümüze ulaşamamış olan iki adet hapishanenin var olduğunu Devlet Arşivlerindeki belgeler ile kaynaklardan öğrenmekteyiz. Bu bilgiler çerçevesinde Antalya'da bir hapishane bulunduğuna dair en erken tarihli belge 1847 tarihlidir. Bu belgeye göre hapishanenin tamire ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. Hükümet konağının yanı sıra hapishanenin de tamirinin istendiği bu belgede hapishanenin içinde bulunduğu kötü durum üzerinde durulmuştur.8277 kuruşluk tamir masrafı da belgede belirtilenler arasındadır[323]. Daha sonra gelen belge ise 1873 tarihini taşımaktadır. Bu belgede yeni ve sağlam bir bina isteği belirtilmiştir. Ayrıca belgede; "*eski hapishanenin bitişiğinde bulunan iki kalenin ara yerinde dört bölümlü, kâgirden bir yapı olacağı, masraflarından da şehrin ileri gelenleri tarafından karşılanacağı"* bilgisi verilmiştir[324]. 1875 yılına gelindiğinde hapishaneye bir odanın yapılması gerektiği ve 11057 kuruş masrafı olduğu söylenmektedir[325]. 1886'da ise devlete borçlu olarak hüküm giymiş mahkûmlar için ayrı bir koğuş yapılması istenmiştir. Bu

[323] Sülek,2019: 60.
[324] Sülek,2019: 51.
[325] Sülek,2019: 52.

ekleme için masraf bedeli 1479 kuruş olarak belirlenmiştir[326]. 1873 yılında istenen yeni hapishane yapımı 1887'de yeniden gündeme gelmiş ve eski hapishanenin yanında olması belirtilmiştir[327]. 1887 yılına ait belge trafiği oldukça yoğundur. 40-50bin kuruş masraf bedeli yeni inşa için ilk etapta belirtilmiş olsa da yıl içinde gidip gelen belgelerden bu miktarın değiştiğini görmekteyiz. Son masraf bedeli 64000 kuruştur[328]. 1887 yılına ait belgelerde dikkat çeken bir diğer detay ise; "*öncesinde yanmış olan hükümet konağının yeniden inşasıyla, hapishanenin inşası"* konusudur. Yangından daha önce bahsedilmezken ilk ve tek bu belgede bu durum dile getirilmiştir[329]. 1887 tarihli başka bir belgede ise, 490 kuruş masrafla eski hapishanenin bazı mahallerinin tamirinin yapılaması gerektiği üzerinde durulmuştur[330]. 1888 yılında yeni hapishanenin fenne aykırı olduğu belirtilmiş ve istek reddedilmiştir[331]. Yeni inşa için izin ancak 1896 yılında verilmiştir. Ancak başta 64000 kuruş olan masraf bu kez 165.486 kuruş gibi oldukça büyük bir rakam olarak belirtilmiştir[332]. Miktarın bu kadar fazla olmasından dolayı olacak ki 1901 yılına gelinceye dek bir daha bu konunun bahsi açılmamıştır. 1901 yılında ise malzemenin toplandığını belirten bir belge bulunmaktadır[333]. 1903 yılında ise yeni hapishanenin inşasının tamamlandığının anlaşıldığı belgeler bulunmaktadır[334]. Bu tarihten sonra belge trafiği devam etmiştir. Bu kez belgeler yeni hapishanenin tamirine dair bilgileri içermektedir.

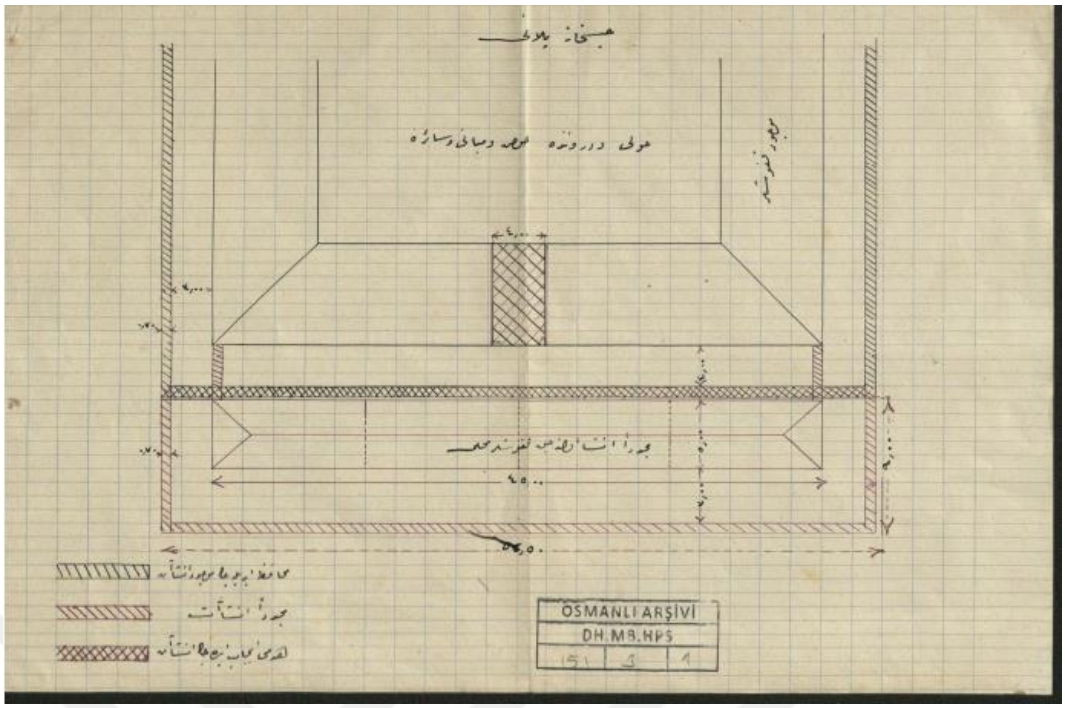
Tamir belgelerinden ilki 1907 tarihlidir. Bu belgeye göre yeni hapishanede su sıkıntısı vardır ve onun giderilmesi istenmektedir. Bu istek 5500 kuruş masraf ile giderilmiştir[335]. Ancak işler bununla bitmemiş bazı koğuşların tamire ihtiyacı olduğu söylenmiştir. Bu iş için de 1791 kuruş masraf bedeli çıkarılmıştır. Ayrıca bir gasil hane isteği de belgeler içerisinde yer almaktadır[336]. Gasil hane masrafı ise 618 kuruş olarak belirtilmiştir. 1908 yılına gelindiğinde hapishanenin genişletilmesi isteği gündeme gelmiştir. 300 mahkûmluk hapishanede 600 mahkûmun olduğu ve bu genişletme için masrafın 62800 kuruşun gerektiği bildirilmiştir[337]. Bu istek 1914 yılına kadar ertelenmiş ve bu tarihte yeniden gündeme gelmiştir. 12 Temmuz 1914 tarihli bir belge genişletme yapılacak alanın planını ve masraf defterini içermektedir (Çizim 2.65). 29279+3755 kuruşluk bir masraf çıkarılmıştır. Ancak

[326] Sülek,2019: 52.
[327] Sülek,2019: 53.
[328] Sülek,2019: 55.
[329] BOA, DH.MKT./1437/113.
[330] Sülek,2019: 61.
[331] Sülek; 2019:55.
[332] Sülek; 2019:57.
[333] Sülek,2019: 58.
[334] Sülek,2019: 58.
[335] Sülek,2019: 62.
[336] Sülek,2019: 62.
[337] Sülek,2019: 63.

tamirat onaylanmamıştır[338].22 Eylül 1914 tarihli bir belgeden öğrendiğimize göre hapishanede yapılan bir denetim sonrasında rapor tutulmuş, tutulan raporda koğuşların ve mahkûmların içinde bulundukları kötü vaziyet detaylı bir şekilde anlatılmıştır[339]. Rapor sonucunda mahkûmlara özel bir hastane yapılması ve yine mahkûmlar için bir ibadethane yapılması isteği belirtilmiştir[340]. 20 Ekim 1914 tarihli belge ile tamirat isteği devam etmektedir. Bu belge isteğin cevabı niteliğinde olup, tamiratın detayını ve rayiç defterini istemektedir[341]. 9 Kasım 1914'te ekim ayında istenilen evraklar hazırlanıp gönderilmiştir[342]. 24 Kasım 1914 tarihli belge ise tamir ihtiyacını detaylandırmakta ve hapishanenin hamamları ile bazı su işlerinin halledilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun için de toplam 32927 kuruş masraf bedeli çıkarılmıştır[343]. 12 Aralık 1914 tarihli belge ise hapishanenin hükümet konağı ile birlikte onarımının yardım yoluyla yapılması hususuna değinmektedir[344]. Hapishane ile ilgili son belge 19 Aralık 1914 tarihli olup hapishanenin iane yoluyla biran önce tamir edilmesi gerektiğini anlatmaktadır[345].

1914 yılından sonra hapishanenin tamir ihtiyacı ile ilgili kaynaklarda çeşitli bilgiler yer almaktadır[346]. Bu tamir ihtiyaçları doğal afetler sonucunda meydana gelmiştir ancak tamiratların gerçekleşip gerçekleşmediği tam olarak bilinmemektedir. Elimizdeki tüm bu veriler günümüze ulaşamayan Antalya hapishanesi için çok önemli bilgiler sunmaktadır.

[338] Sülek, 2019: 67.
[339] BOA, DH.MB.HPS./91.16.1., BOA; DH.MB.HPS./91.16.2.1.
[340] Akpınar, 2017:35.
[341] BOA, DH.MB.HPS./91.16.2.2.
[342] BOA, DH.MB.HPS./91.16.4.1.
[343] BOA, DH.MB.HPS./91.16.4.2.
[344] BOA, DH.MB.HPS./91.16.7.
[345] BOA, DH.MB.HPS./91.16.2.6.
[346] Sülek, 2019: 70-72

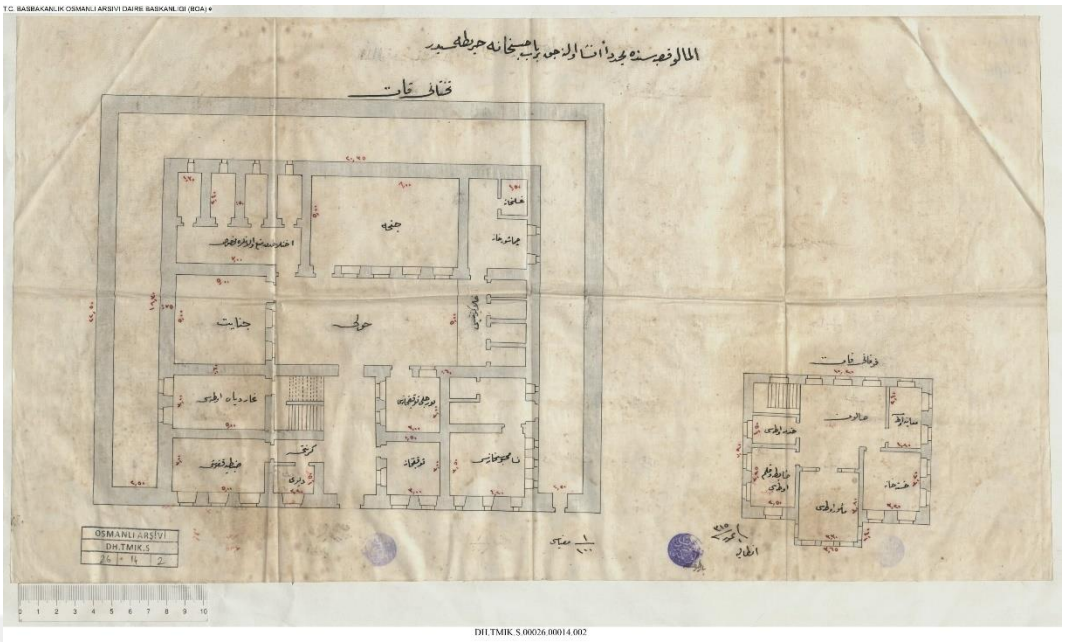
Çizim 2.65 Antalya Hapishanesine Yapılacak Ek Planı

Kaynak: BOA; DH.MB.HPS./ 153/3/1

2.3.3.4. Elmalı Hapishanesi

Elmalı'da bir hapishane inşa edilmesi yönünde ilk girişimler 1888 yılında kadın hapishanesi inşası için gerçekleşmiştir. Fakat bu girişim kısa sürmüş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır[347]. Erkek hapishanesi için ilk belge ise, 1899 tarihlidir. Devlet Arşivlerinde yer alan belgede, detaylı bir keşif defteri hazırlanmış, ayrıca tasarlanan yapının bir de planı eklenmiştir. Bu plana göre iki katlı olarak düşünülen binada; bir orta avlunun yanı sıra, gardiyan odası, zaptiye odası, çamaşırhane gibi birçok birim bulunmaktadır (Çizim 2.66)[348]. Buna göre temel inşaatı için; 367 kuruş, kâgir inşaatı için; 6860 kuruş, birinci kat için; 800 kuruş, kiremitler için; 7000 kuruş olmak üzere 67000,48 kuruş masraf çıkarılmıştır. Defterde ayrıca işçi ücretleri de belirtilmiştir. Buna göre dülger, 12 kuruş; yapı ustası 11 kuruş yevmiye alacakken, amele yedi kuruş alacaktır[349]. Ancak gönderilen plan ve keşif bedeli fenne uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. 1899'da istek geri çevrilince 1912 yılında hükümet konağı ve hapishane binalarının yapımı gündeme taşınmıştır. İnşaat için kullanılacak paranın ise bir kısmının devlet, bir kısmının iane yoluyla karşılanacağı belirtilmiştir. Ancak hükümet konağının yapılması onaylanmış, hapishanenin ise hükümet konağının içinde kalması yönünde cevap verilmiştir[350].

[347] Sülek,2019: 186.
[348] BOA, DH.TMIK.S./26/14./1.
[349] BOA, DH.TMIK.S./26/14/5.
[350] Sülek,2019:183.

Çizim 2.66 Elmalı Hapishanesi Planı

Kaynak: BOA, DH.TMIK.S./26/14./2.

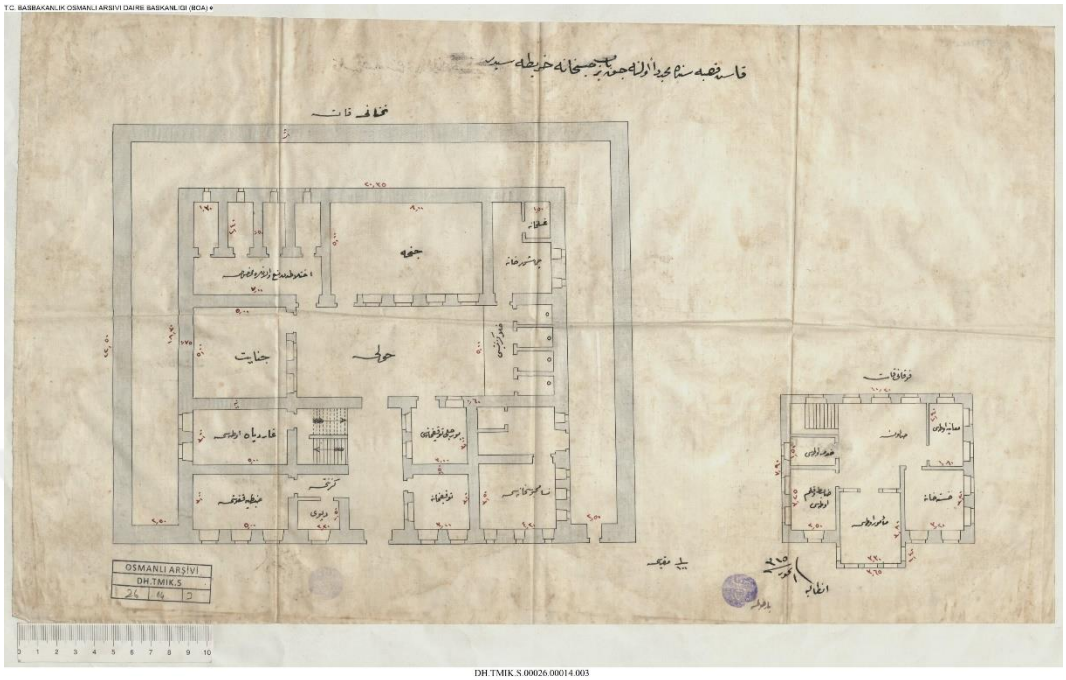
Elmalı hapishanesi ile ilgili belgeler bununla sınırlı olup, hükümet konağının içinde üç koğuşluk bir hapishanenin olduğunu[351] ancak yeni bir bina yapılmadığını belgelerden öğrenmekteyiz.

2.3.3.5. Kaş Hapishanesi

Kaş'da bir hapishane inşa edilmesi yönünde ilk girişimler 1888 yılında kadın hapishanesi inşası için gerçekleşmiştir. Hükümet konağının alt katında bulunan ahırın nisa hapishanesine dönüştürülmesi talep edilmiştir. Fakat bu girişim kısa sürmüş ve mali sebeplerden ötürü başarısızlıkla sonuçlanmıştır[352]. Erkek hapishanesi için ilk belge ise, 1899 tarihlidir. Devlet Arşivlerinde yer alan belgede, detaylı bir keşif defteri hazırlanmış, ayrıca tasarlanan yapının bir de planı eklenmiştir. Bu plana göre iki katlı olarak düşünülen binada; bir orta avlunun yanı sıra, gardiyan odası, zaptiye odası, çamaşırhane gibi birçok birim bulunmaktadır (Çizim 2.67)[353]. Buna göre temel inşaatı için; 367 kuruş, kâgir inşaatı için; 6860 kuruş, olmak üzere 67000 kuruş masraf çıkarılmıştır. Defterde ayrıca işçi ücretleri de belirtilmiştir. Buna göre dülger, 12 kuruş; yapı ustası 11 kuruş yevmiye alacakken, amele yedi

[351] Sülek,2019:185.
[352] Sülek,2019: 198.
[353] BOA, DH.TMIK.S./26/14./1.

kuruş alacaktır[354]. 1899'da istek geri çevrilince 1904 yılında *"hükümet konağının altındaki yirmi kişilik yerin harap olduğu"* yeni bir istekle bildirilmiştir[355].

Çizim 2.67 Kaş Hapishanesi Planı
Kaynak: BOA, DH.TMIK.S./26/14/3.

Kaş hapishanesi ile ilgili belgeler bununla sınırlı olup, hükümet konağının içinde bir hapishanenin olduğunu ancak yeni bir bina yapılmadığını belgelerden öğrenmekteyiz.

2.3.4. Hastaneler

2.3.4.1. Alanya Hastanesi ve Eczanesi

Alanya'da inşa edilip edilmediğini kesin olarak bilmediğimiz hastane ve eczane binalarının, arşivdeki belgelere bir istek olarak yansıdığını görmekteyiz. Buna göre en erken tarihli belge, 1898 tarihi olup: *"Alanya kasabasında hastane ve eczane tesisi için Mısır'a sevk edilen odundan vergi alınması"* konusunu içermektedir[356]. Söz konusu yazışmalar 1906 yılına kadar devam etmişse de inşaatın akıbeti hakkında bir bilgi içermemektedir. 1906 yılına ait son belgede ise inşa edilecek yapı için vergi alınmasının uygun olmayacağı bildirilmiştir[357]. 1906 yılında henüz inşaatın başlamadığını görmekteyiz. Konu ile ilgili başka herhangi bir belge bulunmadığından süreç hakkında fazla fikir sahibi olamamaktayız.

---

354 BOA, DH.TMIK.S./26/14/5.
355 Sülek,2019:195.
356 BOA, DH.MKT./2093/47.
357 BOA, DH.MKT./1066/43.

2.3.4.2. Antalya Gureba Hastanesi

Antalya kent merkezinde bir hastane binasının bulunduğunu, daha sonra yıkıldığını kaynaklar ve devlet arşivlerinde yer alan belgeler vasıtasıyla öğrenmekteyiz.

Antalya'ya bir hastane yapılması ile ilgili ilk belgelere 1897-98 yıllarında rastlıyoruz. Bu ihtiyaç için *" 25-30 yataklı, 54.315 kuruş masraf"* belirlenmiştir[358]. Ancak gerekli olan bu masraf için başlangıçta birtakım sorunlar çıksa da sonrasında odun, kömür ve keresteden alınacak vergilerle bu sıkıntılarda giderilerek 1900 yılında tüm izinler de alınarak inşaat başlanmıştır. Yapılacak bina; "*tek katlı, kornişli,27 pencereli olacak ve köşelere kesme taş malzeme yerleştirilecekti. Ayrıca inşaattan Belediye Sermimarı Vasil Efendi ve Müteahhit Hacı Damyonos Efendi sorumlu olacaklardı. Bu önemli bina kentin en havadar ve denize hâkim noktasına inşa edilecekti"*[359] (Fotoğraf 2.508)[360].

Fotoğraf 2.508 Hastanenin Genel Görünüşü

Kaynak: Nadir Eserler Kütüphanesi

Hastanenin iç düzeni için eşyalar Paris ve çeşitli Avrupa kentlerinden getirtilmiştir ve bu işlem vergiden muaf tutulmuştur. Hastane 2 Kasım 1901'de hizmete açılmıştır[361]. 1901

[358] Akpınar, 2019:222.
[359] Akpınar,2019: 222-223.
[360] http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-80---0001.jpg Erişim Tarihi: 20.9.2021.
[361] Akpınar,2019: 223.

yılından itibaren hizmet vermeye başlayan bina 1 Ekim 1915 tarihinde bombalanarak hasara uğramıştır[362]. Devlet arşivlerinden bu olayın istihbarat çalışmalarını izleyebiliyoruz. Saldırının olduğu aynı gün, bunu yapanın kim olduğu sorgulanmaya başlamıştır. Buna göre İspanya Sefaretinden Fransızlara ait gemilerin bu bombalama işini yaptıkları bilgisi öğrenilmiştir[363]. Ancak aynı yılın kasım ayının sonralarına doğru İtalyanların bu işi yaptıkları bilgisi teyit edilmiş ve olayın fotoğraflarının merkeze gönderilmesi buyrulmuştur[364] (Fotoğraf 2.509-2.510-2.511). Söz konusu fotoğraflardan hastanede meydana gelen tahribat görülebilmektedir.

DH.EUM.3.Şb.00013.00085.021

Fotoğraf 2.509 Hastanenin Bombalama Sonucundaki Hali

Kaynak: BOA, DH.EUM/3.

[362] BOA, DH. EUM./3.ŞB./13.85/19.
[363] BOA, DH. EUM./3.ŞB./13.85/6.
[364] BOA, DH. EUM./3.ŞB./13.85/7.

DH.EUM.3.Şb.00013.00085.022

Fotoğraf 2.510 Hastanenin Bombalama Sonucundaki Hali

Kaynak: BOA, DH.EUM/3.

DH.EUM.3.Şb.00013.00085.023

Fotoğraf 2.511 Şehit Olan Hastane Personeli

Kaynak: BOA, DH. EUM/3.

1915 yılında yaşanan saldırı sonucunda yapı 1916 yılında tamir edilerek yeniden hizmete açılsa da sadece iki yıl dayanabilmiştir. 1918 yılında geçirdiği bir yangın sonucu

yeniden kullanılamaz hale gelmiş ve aynı yıl 80000 kuruş masraf bedeliyle tamir edilmiştir[365]. 20 Aralık 1923 yılında ise Memleket Hastanesi" adını almıştır[366].

2.3.5. Hükümet Konakları

2.3.5.1. Akseki Hükümet Konağı

Akseki merkezde bir hükümet konağının varlığından Devlet arşivlerinde yer alan belgeler sayesinde haberdar oluyoruz. Söz konusu belgelerden en erken tarihlisi 1902 yılına ait olup; "*Akseki kazası hükümet konağının tamiratı için gerekli olan 8465 kuruşun tedariki"* başlığını taşımaktadır[367]. Daha sonra belgeler ise biraz daha geç bir zamanı 1914 yılını kapsamaktadır. Buna göre "*Akseki hükümet konağının müceddeden inşasına kadar altı aylık 228 kuruş kira bedeli gerektiği"* şeklindedir[368]. Belgelerden anlaşılacağı üzere 20. Yüzyılın hemen başında kaza merkezinde bir hükümet konağı bulunmaktaymış ancak bilinmeyen bir sebeple yapı tahrip olunca başka bir bina kiralanmış ve işler buradan yürütülmüştür. Hükümet konağı nereydi, taşınılan bina ne idi bu sorular hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Ayrıca Akseki'ye bağlı İbradı'da bir binanın kiralanıp hükümet dairesi olarak kullanıldığına dair belgelerde mevcuttur. Bu kiralama için 1912 yılında sekiz aylık bedel olarak 240 kuruş belirlenmiştir[369].

2.3.5.2. Alanya Hükümet Konağı

Alanya'da bir hükümet konağı inşa edildiğine dair ilk belgeler 1888 yılına aittir. Buna göre 14 Ocak 1888 tarihli bir belgede: *"Alanya kazasında yapılan hükümet konağı için halktan zorla yardım alınmasının doğru olmadığı"* bilgisi yer almaktadır[370]. Aynı yılın nisan ayına ait başka bir belgede ise: *"yeni baştan inşa edilecek olan Alanya hükümet konağının keşif ve rayiç defterlerinin gönderilmesi"* istenmektedir[371]. Daha sonraki belgeler ise biraz daha geç tarihlidir.1911 yılında varolan hükümet konağının avlusuna çeşitli hukuki birimler için iki oda yapılması istenmiştir. Yapılacak olan bu iki oda için masrafında 3000 küsur civarında olacağı belirtilmiştir[372]. Odaların inşa edilip edilmediğini bilmiyoruz ancak hükümet konağının yenilenmesi konusu yeniden gündeme gelmiştir. Buna göre: *"Harap olan ve güven vermeyen hükümet konağının kiralanacak yeni bir binaya taşınması"* hususu 1912'de

[365] Akpınar,2019: 229.
[366] Akpınar,2019: 230.
[367] BOA, DH.MKT./2594/13.
[368] BOA, DH.MB.HPS.29/34/3.
[369] BOA, DH.MB.HPS.27/34.
[370] BOA, DH.MKT./1477/16.
[371] BOA, DH.MKT./1500/32.
[372] BOA, ML. EEM./821/12/1.

gündeme gelmiştir[373]. 1913 yılına ait belgeden kiralanacak binanın otel olduğunu öğreniyoruz[374]. Son belge ise 1919 tarihli olup fazla gelen kira bedelinin azaltılması konusu gündeme getirilmiştir[375].

2.3.5.3. Antalya Hükümet Konağı

Antalya Sancağı merkezinde bir hükümet konağının olduğu ancak 2008 yıkıldığını kaynaklardan öğreniyoruz[376]. Yapı yıkılmadan önce fotoğrafları çekilmiş ve rölövesi çıkarılmıştır. Buna istinaden yapının öncelikli olarak ayrıntılı tanımı yapılacak sonrasında ise arşiv belgelerinden hareketle tarihi süreci ele alınacaktır.

Antalya Hükümet Konağı, doğu-batı doğrultulu, dikdörtgen planlıdır. Üzeri iki yöne eğimli çatı ile kapatılmıştır. Çatıda ayrıca sekizgen bir cihannüma dikkati çekmektedir (Fotoğraf 2.512-2.513). Üç katlı binanın giriş cephesi güneyde yer almaktadır. Bu cephede, zemin katta; 15 adet yuvarlak kemerli pencere görülmektedir. Ayrıca yapıya girişi sağlayan dikdörtgen kesitli büyükçe bir kapı bulunmaktadır. Cephenin birinci katında 18 adet pencere yer almaktadır. Bu pencereler zemin kattaki pencerelere göre daha büyük olup, yine yuvarlak kemerli bir forma sahiptirler. İkinci katta ise, 18 adet pencere yer almaktadır. Söz konusu pencereler birinci kattaki pencerelerle benzer özelliklere sahip olmakla birlikte cephenin ortasına yerleştirilmiş olan iki tanesi dikdörtgen forma sahiptir. Güney cephenin ikinci katında dikkati çeken bir diğer husus ise doğu ve batı cephelerde yer alan cumbalara ait pencerelerin bu cephede de görülüyor olmasıdır (Çizim 2.69). Yapının batı cephesinde; zemin katta iki adet yuvarlak kemerli pencere yer almaktadır. Birinci katta, altı adet pencere görülürken; ikinci katta yedi adet pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerden cephenin ortasına yerleştirilmiş olanlar diğerlerine göre daha büyüktür. Ayrıca ikinci katta cumba üzerinde yer alan pencereler dikdörtgen formludur (Fotoğraf 2.514). Kuzey cephe; güney cepheyle benzer özelliklere sahip olup, zemin katta dokuz; birinci ve ikinci katta ise 17 adet pencere yer almaktadır. Bu cephenin zemin katında yapıya girişi sağlayan dikdörtgen formlu küçük bir kapı bulunmaktadır (Çizim 2.70).

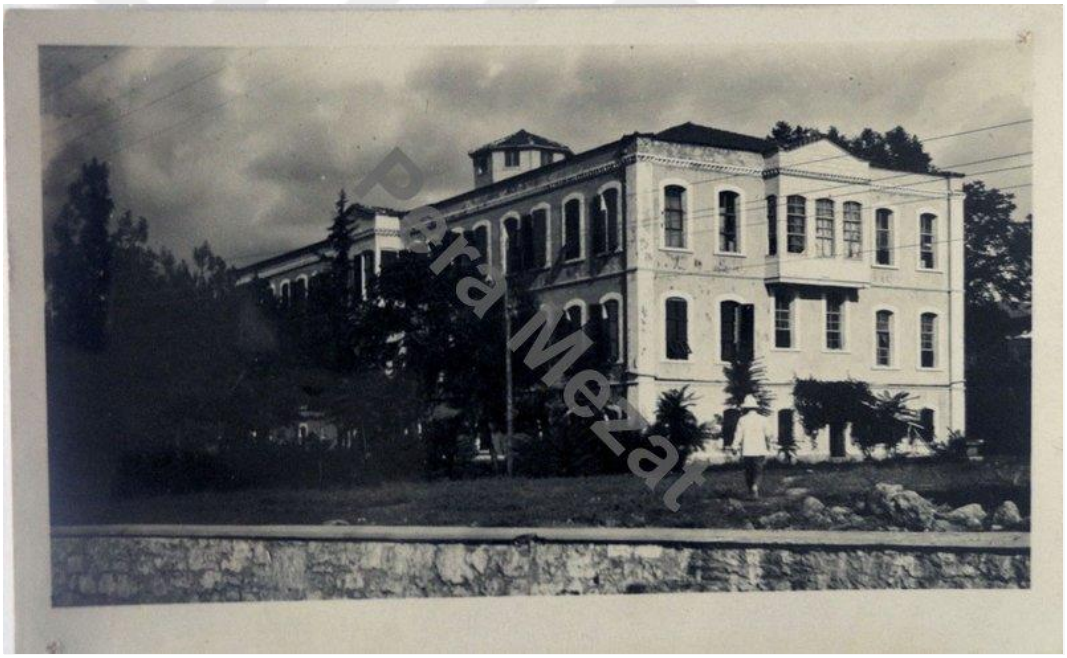
---

[373] BOA, DH.MB.HPS./18/21.
[374] BOA, DH.MB.HPS./28/27.
[375] BOA, DH.MB.HPS.31/63.
[376] https://antalyakorfez.com/haber/29116-yikilip-yok-edildiler Erişim Tarihi: 21.9.2021.

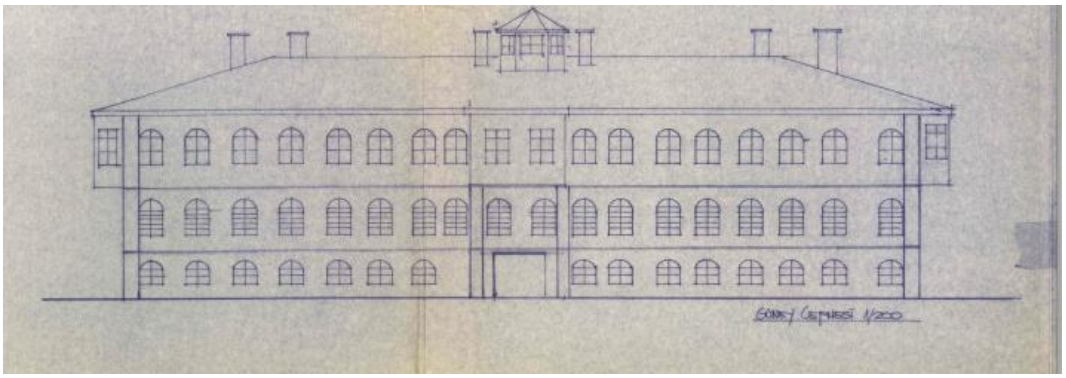
Fotoğraf 2.512 Hükümet Konağı

Kaynak: Koruma Kurulu Arşivi

Fotoğraf 2.513 Hükümet Konağı[377]

[377] https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fwww.peramezat.com Erişim Tarihi: 21.9.2021.

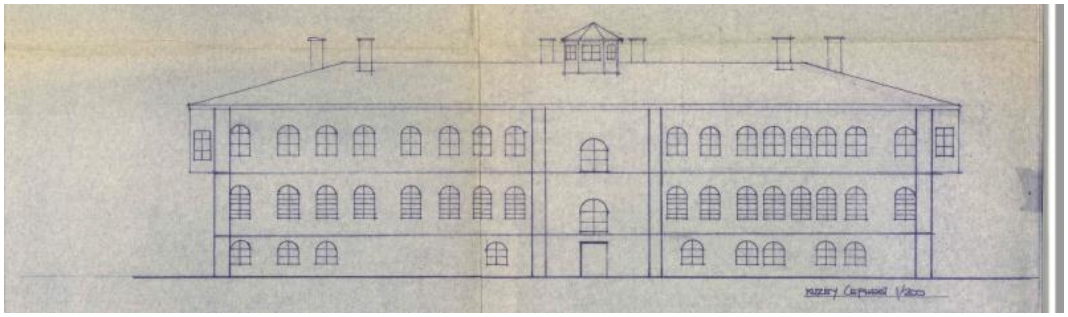
Çizim 2.68 Yapının Güney Cephesi

Kaynak: Koruma Kurulu Arşivi

Fotoğraf 2.514 Yapının Batı Cephesi

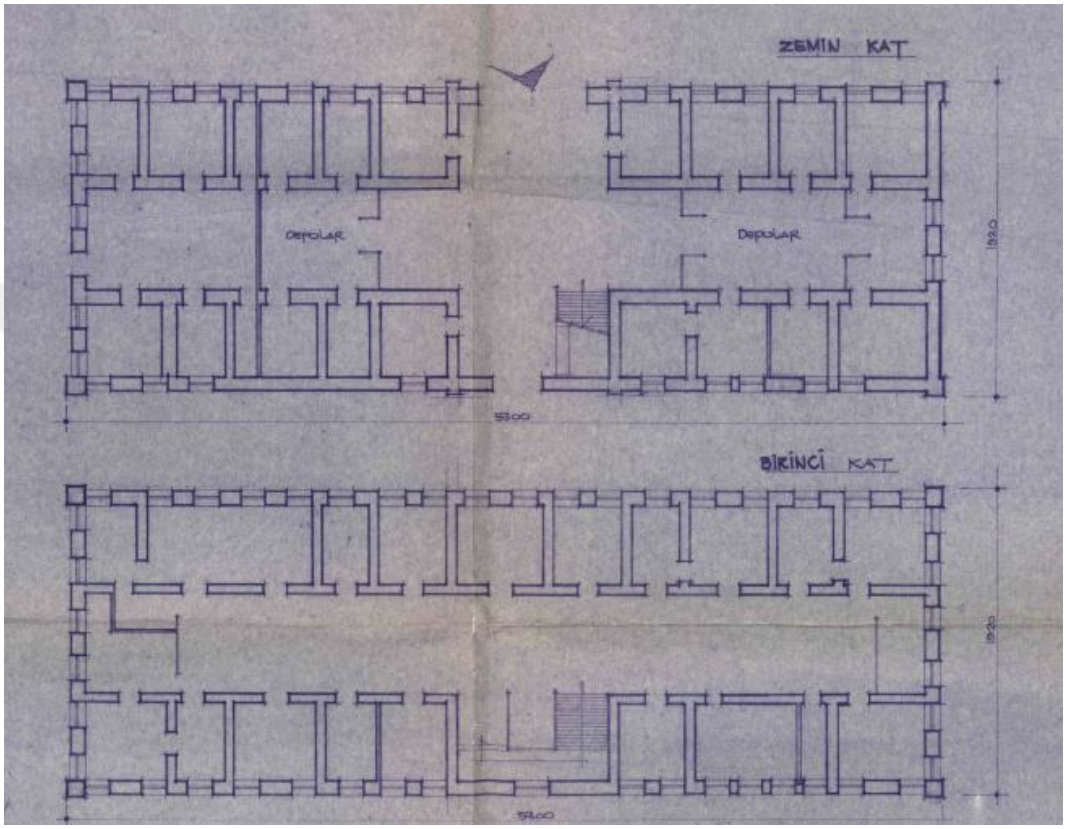
Kaynak: Koruma Kurulu Arşivi

Çizim 2.69 Yapının Kuzey Cephesi

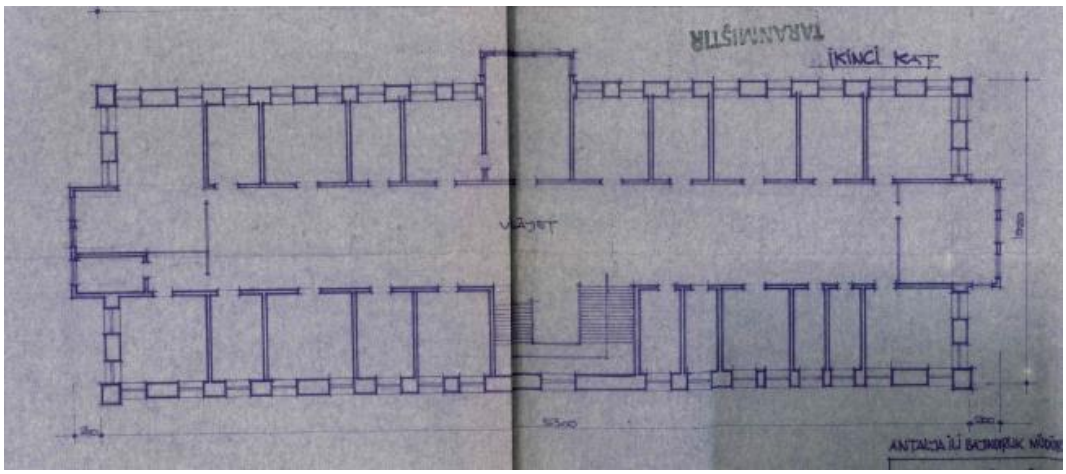
Kaynak: Koruma Kurulu Arşivi

Yapıya güney cephede yer alan kapıdan giriş yapılmaktadır. Katlarda, doğu-batı doğrultulu bir koridor etrafına sıralanmış çeşitli odalar bulunmaktadır (Çizim 2.71-2.72). Fotoğraflardan görüldüğü üzere yapının üzeri sıvalı ve boyalıdır. İç kısımda ise taban döşemelerinde, kapı ve pencere açıklıklarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Son derece sade olan eserde herhangi bir süsleme detayı bulunmamaktadır. Yapı günümüze ulaşamamıştır.

Çizim 2.70 Yapının Kat Planları

Kaynak: Koruma Kurulu Arşivi

Çizim 2.71 Yapının Kat Planları

Kaynak: Koruma Kurulu Arşivi

Hükümet konağının ne zaman inşa edilmiş olduğu hakkında elimizde herhangi bir veri mevcut değildir. Ancak Devlet arşivlerinde binanın tamiri ile ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır. Tamir belgelerinden en erken tarihlisi 1864-65 yıllarına aittir. Buna göre harap olan hükümet konağının bir an önce tamir edilmesi istenilmiştir. Ayrıca söz konusu belgeye 100 öğrenci kapasiteli bir de rüştiye yapılmasının arzu edildiği eklenmiştir. Mektep için kentin ileri gelenleri para yardımında bulunacaktır[378]. 1885 yılında konağa gerekli evrakların saklanması için bir mahzen inşa edilmesi dile getirilmişse de belgenin devamı sürülememektedir[379]. Sonra gelen belge 1887 tarihli olup*, "yanmış olan hükümet konağının memurları bir hastaneyi kullanacaklar bu sebeple, hastanenin 2500 kuruş masrafla tamir edilmesi gerektiği"* bilgisini vermektedir[380]. 1900 tarihli yeni bir belge hükümet konağının bodrum katında yapılacak olan dolaba ait keşif defterini içermektedir.2492 kuruşa mal olacak olan bu dolap; *"Dört metre genişliğindeki buçuk metre yüksekliğinde, kapaklı, bölmeli ve ahşap"* olacaktır[381]. Ayın yıla ait başka bir belge ise hükümet konağında yapılacak olan tamirat için gerekli paranın tahsisatın sağlanması gerektiğini bildirmektedir. Söz konusu tamirat için 11985 kuruş masraf gerekmektedir[382]. Ancak bu masraf bedeli isteği karşılıksız kalmış olmalı ki 13 sene sonra nafia mühendisi konak hakkında yeniden bir arz dilekçesi düzenlemiş ve hükümet konağının halini detaylı bir şekilde anlatmıştır. Bu anlatıma göre: "tuğladan *yapılan binaya dışarıdan sıva yapılmazsa kış rüzgârları yıkıcı ve yıpratıcı olacağından, tuğlalar arasındaki harçlar gevşeyip yumuşayacaktır. Haliyle bölgesel yıkılmalar başlayacak ve işler aksayacaktır. Ayrıca konağın kiremitleri ve keresteleri çürümüştür. Bozulmalar günden güne artmaktadır. Binanın boyanması lazımdır. Bunlar yapılmazsa tahribat artacaktır"*[383]. Belgede üzerinde durulan en önemli nokta ise gerekli olan paranın bir an önce gönderilmesi, aksi takdirde masraflar için gerekli olan 11985 kuruşun yetmeyeceğidir. 1911 tarihli bir başka belge ise konağın boya badana işleri ile ilgilidir. Buna göre, *"alt ve üst dâhili kısımlar kısmen yağlı boyalı ve adi boyalı"* olacaktır[384]. Bu belge aynı zamanda bir keşif defteridir. Hükümet konağı içinde yer alan her birim detaylı olarak verilmiştir[385]. Tüm binanın boyanması için gerekli olan miktar, 2009 kuruş olarak belirlenmiştir. Belgenin devamında gereken meblağın hemen gönderilmesi için şu ifadeler kullanılmıştır: "Mevsim *yağmurları başladığından konağın her tarafı akmaktadır. Ayrıca*

[378] BOA, İ.MVL./532/23879.
[379] BOA, ŞD./306/46/1.
[380] BOA, DH. MKT./1429/62.
[381] BOA, ML.EEM./1013/7/1.
[382] BOA, İ.DH. 1383/17.
[383] BOA, ŞD. /2706/40.
[384] BOA, ML.EEM/1034/7/1.
[385] BOA, ML.EEM/1034/7/2.

yabancı devletlerin deniz güçleri de konağı görecek konumdadırlar. Bu sebeple boya badana işlemi acilen yapılmalıdır. Çünkü konak yabancılara çirkin görünecek ve bu da Osmanlı'ya yakışmayacaktır"[386]. 1913 tarihli aynı fon numarasına kayıtlı bir başka belgeden, boya badana işlemi için Rodos ve İstanköy'den iane gönderildiğini öğreniyoruz. 1913-14 yıllarına ait bambaşka bir belgeden Rodos'tan gelen paranın ulaştığı ve konağın tamir edilip süsleneceği bilgisi yer almaktadır[387]. Ancak 1914-15 yıllarına geldiğimizde paranın hala kullanılmadığını ve yapının onarılmadığını görüyoruz. Söz konusu belgede; "*Konağın düşman saldırısına açık olmasından dolayı Şarampol adı verilen mevkideki boş yerlere memurların sevk edildiği"* yazmaktadır[388]. Antalya hükümet konağı ile ilgili son belge ise 1916 tarihli olup tamiratın henüz gerçekleşmediğini göstermektedir[389].

Antalya Hükümet konağının ne zaman inşa edildiğini bilmemekle birlikte en erken tarihli onarım belgesinin 1864 olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Yapı bu tarihte bir onarıma ihtiyaç duyuyorsa 1864 yılından önce inşa edilmiş olmalıdır. Eser, Antalya'ya ait eski fotoğraflarda rahatlıkla görülebilmektedir. 2008 yılında yapılan çevre düzenlemesi sırasında yıkılmıştır.

2.3.5.4. Elmalı Hükümet Konağı

Elmalı ilçesi 8 Kasım 1886'da büyük bir deprem geçirmiştir. Bu deprem sonunda birçok bina yıkılmıştır. Ancak bu binalar arasında en çok zarar gören yapının hükümet konağı olduğunu kaynaklardan öğreniyoruz[390]. Arşivde yer alan belgelerde söz konusu hükümet konağının 1886-87 yıllarında 12000 kuruş masrafla tamir edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Yapılacak tamiratın masrafları iane olarak karşılanması da belgede belirtilmiştir[391]. 1911 tarihli bir belgede; Elmalı'da bir hükümet konağı ve onun önüne de bir hapishane inşası için gerekli müracaatın ve fizibilite çalışmalarının yapıldığı ancak inşaatın uygun bir zamana ertelendiği anlatılmaktadır[392]. Bu belgenin yanı sıra 10 Ocak 1919 yılına başka bir belgede, "mevsim *şartları ve yapının eski olmasından dolayı hükümet konağı yıkılmaya yüz tutmuştur. Bu sebeple tamirinin gerçekleştirilmesi"* istenmektedir[393]. Aynı yılın mart ayında istenen tamirat için bir keşif belgesi düzenlenmiştir. Hazırlanan bu belgede binada yer alan bozulmalar belirtilmiş, tamirat için gerekli olan malzemeler listelenmiş ve ustalara ödenecek

[386] BOA, ML.EEM/1034/7/6.
[387] BOA, DH.HPS./19/35/2.
[388] BOA, DH.MB.HPS./91/16/5.
[389] BOA, DH.MB.HPS./19/35.
[390] Durgun, 2018:186.
[391] BOA, DH.MKT./1426/60.
[392] BOA, DH.MB.HPS./22/32/3.
[393] BOA, ML.EEM./1319/9/1.

ücret yazılmıştır. Buna göre; hükümet konağının çatısı akmakta, çoğu odada rutubet dolayısıyla yıkılmalar olmuştur. Tadilat için, 200 tahta, 100 yük taş, üç kıyye çivi gereklidir. Ustalara da 800 kuruş ödenecektir[394]. Söz konusu belgenin devamında ise tamirat için gerekli olan masrafın 3000 kuruş olduğu söylenmiştir[395]. 1919 yılının Ekim ayına ait bir başka belgeden [396]tamiratın başladığını anlıyoruz. Ancak başta istenen 3000 kuruş yeterli gelmemiştir. Bu sebeple 10790 kuruş daha talep edilmektedir[397]. 29 Kasım 1919'da istenen ek ücretin reddedildiği bilgisi iletilmiştir. Bu meblağ ile yapılacak olan tamiratın planı ve diğer evrakların gönderilmesi istenmiştir[398]. Son istenen paranın sonradan gelip gelmediği ve tamiratın gerçekleşip gerçekleşmediği belli değildir.

2.3.5.5. Finike Hükümet Konağı

Devlet arşivlerinde yer alan belgeden Finike merkeze bir hükümet konağının inşa edildiğini öğrenmekteyiz[399]. Belgeye göre, "İnşa *edilen hükümet konağının sahile ve iskeleye yarım saat mesafede olduğu ve İskele mevki olarak isimlendirilen mahallin hangi isimle anılacağı"* sorulmuştur. 1909 yılında gelen cevaba göre padişaha hürmeten *"Reşadiye"* ismiyle adlandırılması emredilmiştir. Hükümet konağına dair yazışmalar bununla bitmemiş 1916 yılında "Önceden *inşa edilen binanın hükümet konağı olarak kiralandığı ve altı aylık kira bedelinin 540 kuruş olarak belirlendiği*" ilgili kurumlara bildirilmiştir[400]. 1918 yılında yeniden gündeme gelen bina için bu kez, "Finike'de *inşa edilen binanın ne vakit hükümet konağı olarak kiralandığı"* sorulmuştur[401]. Aynı yıla ait bir başka belgeden cevabı öğreniyoruz. Gelen cevapta; "*Düşman saldırısı sonucunda binanın tahrip olduğu bu sebeple önceden inşa edilen otelin 90 kuruş kira bedeliyle kiralanıp, hükümet konağının buraya taşındığı"* söylenmiştir[402].

2.3.5.6. Kaş Hükümet Konağı

22 Şubat 1916 tarihli bir belgeden*, "Kaş kazasının merkezinde yer alan hükümet konağının tamiratı için 5000 kuruş gerekmektedir"*[403]. Bu belgeden başka elimizde başka bir

[394] BOA, ML.EEM./1319/9/2.
[395] BOA, ML.EEM./1319/9/3.
[396] BOA, ML.EEM./1319/9/11.
[397] BOA, ML.EEM./1319/9/11.
[398] BOA, ML.EEM./1319/9/13.
[399] BOA, DH.MUİ./3./3./2./1.
[400] BOA, DH. MB. HPS./31/62/1.
[401] BOA, DH. MB.HPS./31/43/1.
[402] BOA, DH. MB.HPS./31/43/2.
[403] BOA, DH.MB.HPS./19/30/1.

belge bulunmamaktadır. Ancak Kaş'ta bir hükümet konağının olduğunu öğrenmemiz açısından oldukça önemlidir.

2.3.5.7. Korkuteli Hükümet Konağı

Devlet Arşivlerinde yer alan belgelerden öğrendiğimiz kadarıyla Korkuteli'nde bir adet hükümet konağı bulunmaktaymış. Çeşitli sebeplerle yapının tamir ihtiyacı gündeme gelmiştir. Bu iş için 1882 yılına ait çeşitli yazışmalar yapılmıştır. Başta tamir için 3500 kuruş gibi bir miktar istenmiş fakat "*Kadı Kazzade Ali Efendi, Celilzade Osman Hafız ve Yorgancızade Hasan Efendi, Alkavunzade Hacı Halil Ağa, Ustabaşı Kiryako"* adlı kişilerin yaptığı keşif sonucunda yeni miktar 2282 kuruş olarak belirlenmiştir[404]. Söz konusu bu tamiratın gerçekleşip gerçekleşmediğini bilmiyoruz. Ancak Korkuteli'nde bir hükümet konağının olduğunu göstermesi oldukça önemlidir.

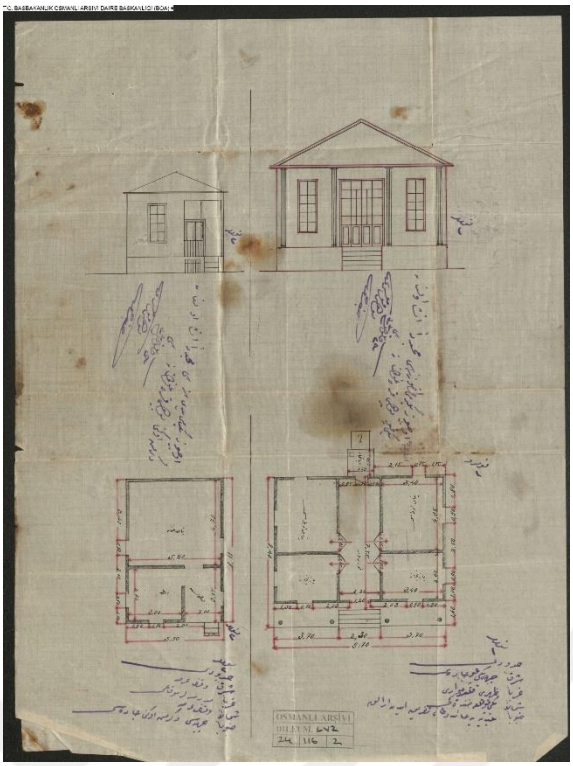
2.3.6. Karakolhaneler

2.3.6.1. Antalya Değirmenönü Karakolhanesi

Antalya merkezde üç farklı mahallede inşa edilmiş olan üç karakolhane binasından devlet arşivlerindeki belgeler sayesinde haberdar oluyoruz. Karakolhane binalarından ilki Değirmenönü mahallesinde yer almaktadır. 1913-1914 tarihli belge, Antalya'nın Değirmenönü mahallesinde bir adet karakol binasının inşa edilmiş olduğunu göstermektedir. Belgede, karakol binasının planı ile cephe çizimi verilmiştir. Ayrıca binanın içerisinde yer alan mekânlar belirtilmiştir.

Değirmenönü mahallesinde inşa olunan karakolhane[405], kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Arşiv belgelerinde yer alan cephe çizimine göre birkaç basamak ile binaya giriş sağlanmaktadır. İki kanatlı giriş kapısının yanına dikdörtgen formlu bir pencere yerleştirilmiştir. Giriş açılığından sonra dikdörtgen planlı sofaya (salon) ulaşılmaktadır. Dış sofalı bir plana sahip olan iç mekânda salondan başka iki adet mekân bulunmaktadır. Bu mekanlar plan üzerinde "oda" ve "yatak odası" olarak isimlendirilmişlerdir. Yatak odası diğer bahsi geçen odaya göre oldukça büyük olup, iki adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Oda olarak isimlendirilen bölümün kullanım amacı bilinmemektedir. Dikdörtgen bir plana sahip oda iki pencere ile aydınlatılmaktadır (Çizim 2.73).

[404] BOA, ŞD./1707/11.
[405] BOA, DH. EUM.LVZ./24/116/2.

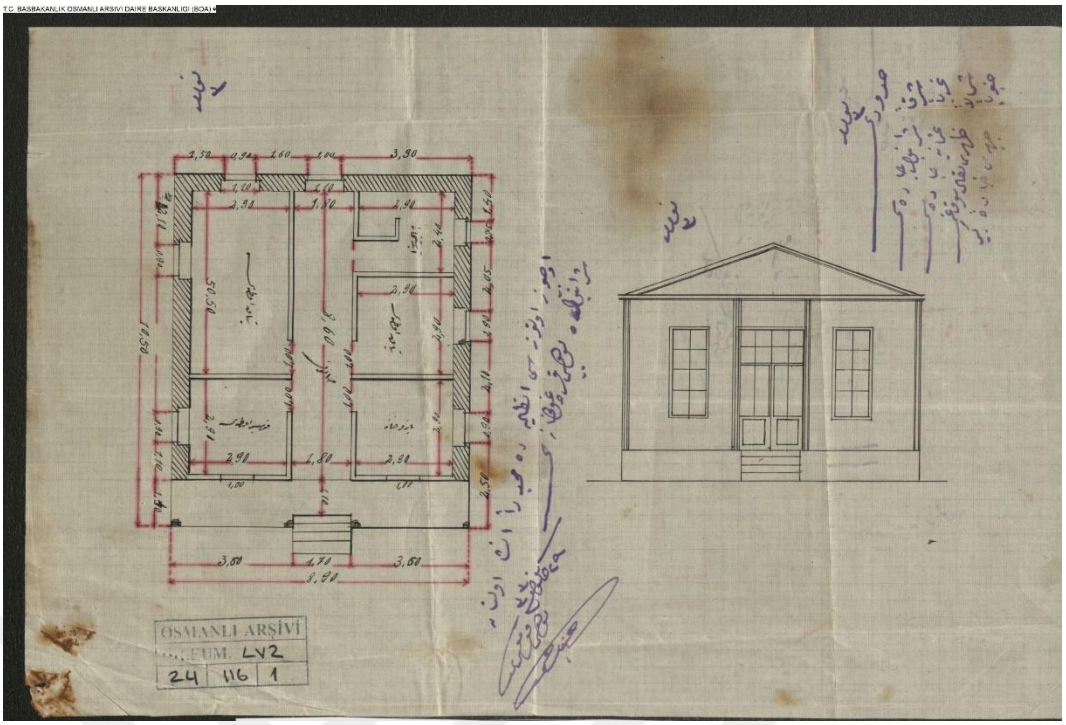

Çizim 2.72 Değirmenönü ve Yenikapı Mahallelerinde İnşa Edilen Karakolhaneler

2.3.6.2. Antalya Şarampol Karakolhanesi

Antalya merkezde üç farklı mahallede inşa edilmiş olan üç karakolhane binasından bir diğeri Şarampol mahallesinde inşa edilmiş olan karakolhanedir.[406] 1913-1914 tarihli belgeye göre, kuzey-güney doğrultulu kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Çizim 2.74) (Fotoğraf 2.515)[407]. Giriş cephesi güneyde olup, iç sofalı bir plan arz etmektedir. Arşiv belgelerinde yer alan cephe çizimine göre birkaç basamak ile sundurmalı giriş açıklığına ulaşılmaktadır. İki kanatlı giriş kapısının iki yanına dikdörtgen formlu pencereler yerleştirilmiştir. Giriş açılığından sonra dikdörtgen planlı sofaya (salon) ulaşılmaktadır. Salonun iki yanına çeşitli mekânlar yerleştirilmiş olup bir adet pencere bu kısmı aydınlatmaktadır. Bu odalardan girişe en yakın olan mekân, doğu cephede yer alan "yazıhane" bölümüdür. Yazıhanenin hemen karşısında ise "komiser odası" görülmektedir. Yazıhane ve komiser odası aynı ölçülere sahip olup birer pencere ile aydınlatılmaktadırlar. Yazıhanenin yanında ise bir "yatak odası" yer almaktadır. Yazıhane ile aynı ölçülere sahip oda tek bir pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu yatak odasının hemen karşısında daha büyük bir "yatak odası" daha yer almaktadır. Dikdörtgen planlı bu oda, iki adet pencere il aydınlatılmaktadır. Salonun doğu kolunun en sonunda ise "abdesthane" yer almaktadır. Tek bir pencereye sahip bu mekân yazıhane ve birinci yatak odası ile aynı ölçülere sahiptir.

[406] BOA, DH. EUM.LVZ./24/116/1.
[407] Karakolhanelerin fotoğraflarını benimle paylaşan Doç Dr. Yücel Yiğit'e teşekkür ederim.

Çizim 2.73 Şarampol Mahallesinde İnşa Edilen Karakolhane

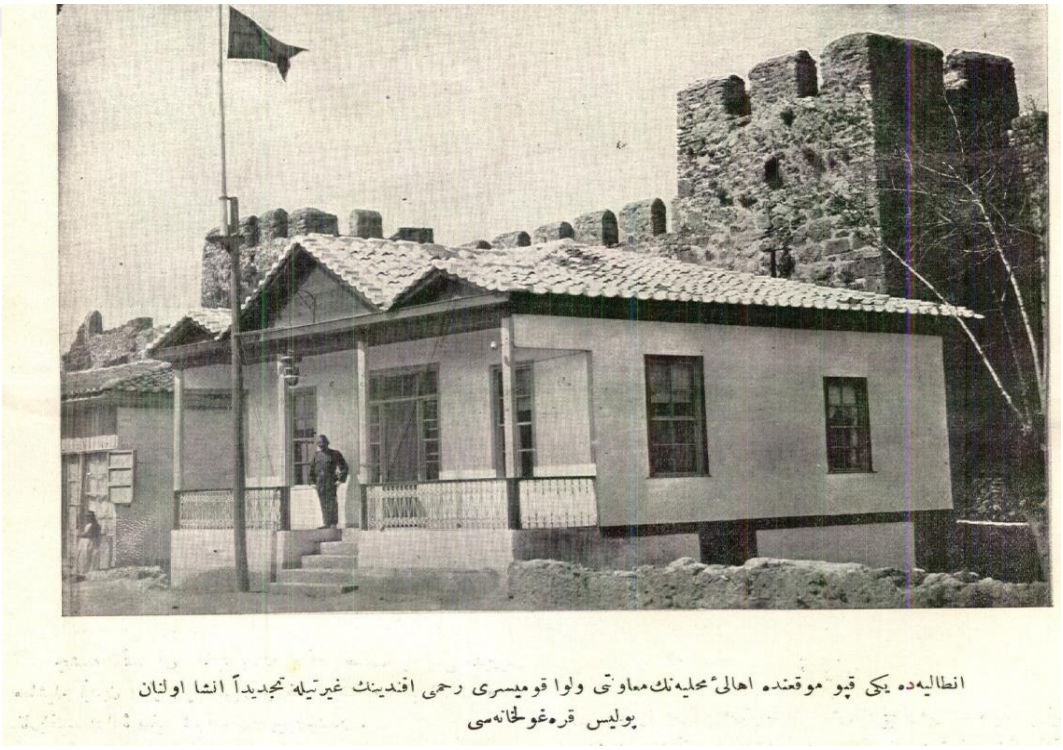
انطالیه‌ده عثمانیه محله‌سنده اهالیٔ محلیه‌نك معاونتی ولوا قومیسری حسین رحمی افندینك سعی وغیرتیله
تجدیداً انشا اولنان پولیس قره‌غولخانه‌سی

Fotoğraf 2.515 Şarampol Mahallesi Karakolhanesi

2.3.6.3. Antalya Yenikapı Karakolhanesi

Antalya merkezde inşa edilmiş olan üç karakolhane binasından sonuncusu Yenikapı'da inşa edilmiş olan karakolhanedir. 1913-1914 tarihli belgeye göre, Yenikapı

karakolhane binası [408], kuzey-güney doğrultulu kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Çizim 2.73) (Fotoğraf 2.516). Giriş cephesi güneyde olup, birkaç basamak ile sundurmalı giriş açıklığına ulaşılmaktadır. İki kanatlı giriş kapısının iki yanına dikdörtgen formlu pencereler yerleştirilmiştir. Giriş açılığından sonra dikdörtgen planlı sofaya (salon) ulaşılmaktadır. İç sofalı plan gösteren iç mekânda salonun iki yanına çeşitli birimler yerleştirilmiştir. Ayrıca salon olarak isimlendirilen sofanın en uç noktasında "abdesthane" yer almaktadır. Salonun doğu kolunda yer alan ilk mekân "yazıhane"dir. İki adet pencere ile aydınlatılan bu birim dikdörtgen planlıdır. Hemen karşısında aynı özelliklere sahip olan ikinci bir" yazıhane" daha yer almaktadır. Yazıhanelerin yanlarında ise birer dikdörtgen planlı iki "yatak odası" görülmektedir. Yazıhanelere oranla daha büyük olan yatak odaları ikişer pencereye sahiptir.

Fotoğraf 2.516 Yenikapı Mahallesi Karakolhanesi

2.3.6.4. Demre Karakolhanesi

Demre'de 17400 kuruş masrafla bir karakolhanenin ve beş altı kişiden oluşan bir müfrezenin ikamet etmesi için bir mekânın inşa edildiği 1894 tarihli bir belgede yer almaktadır[409].

[408] BOA, DH. EUM.LVZ./24/116/3.
[409] BOA, İ.AS./9./26/1.

2.3.7. Karantinahaneler

2.3.7.1. Alanya Karantinahanesi

Alanya'da bir karantinahane bulunduğunu H.1294 tarihli bir belgeden öğrenmekteyiz. Söz konusu belgede harap durumda olan bina ile iskelenin de tamiri istenmiş ve masraf keşif bedeli olarak 3030 kuruş bedel gösterilmiştir[410]. Bu tamiratın gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemektedir. Ancak H.1324/M.1906 yılında 5000 kuruş masraflı bir tamir daha gündeme gelmiştir[411].

2.3.7.2. Antalya Karantinahanesi

9 Eylül 1847 tarihli bir belgeden Antalya'da bir karantinahane bulunduğu ve harap durumda olduğunu öğreniyoruz[412]. Bu tamirat için gerekli olan bedel ise 14750 kuruş olarak belirlenmiştir. Bu tamiratın gerçekleşip gerçekleşmediğini bilmiyoruz ancak gerçekleşmemiş olma ihtimali yüksek görünmektedir. Çünkü 1895 tarihli bir başka belgeden yapının harap olduğunu ve tamiratın gerekli olduğunu öğreniyoruz[413]. Bu tamir işi için masraf ise 34969 kuruş olarak belirlenmiştir. Yine bu tamiratın gerçekleşip gerçekleşmediğini bilmiyoruz.

2.3.8. Kiliseler

2.3.8.1. Alanya Kilise

Alanya'da hangi kilise olduğu anlaşılamayan bir Rum kilisesinin 1892 yılında tamir edilmesi isteği belgelere yanmıştır. Belge bu bilgi ile sınırlı olup, fazlaca bir detay vermemektedir[414].

2.3.8.2. Antalya Kilise ve Hastane

Devlet arşivlerinden elde edilen belgelerden öğrendiğimiz kadarıyla 1865 yılında Antalya merkezde bir kilise ve gayrimüslimler için bir hastane inşa edilmesi hususu görüşülmüştür[415]. Belgede kilise üzerinde fazlaca durulmuştur. *"Rum tebaanın mabetleri olmadığından 23 metre boyunda, 14 metre genişliğinde ve 9 metre yüksekliğinde olacak şekilde kale dışında bir kilise ve bir hastane inşa edilmesi"* şeklinde belgede belirtilmiştir. Belgede geçen kilisenin adı ya da tam olarak nereye yapıldığı, hatta yapılıp yapılmadığı belli değildir.

---

410 BOA, İ.ŞD./35/1727/1.
411 BOA, ŞD./2755/6.
412 BOA, C.SH./26/1266/1.
413 BOA, İ.SH./2./26/1.
414 BOA, BEO./78/5777.
415 BOA, C.ADL./95/5727.

2.3.8.3. Antalya Aya Anderya Kilisesi

Antalya merkezde bugün Güzeloba Mahallesi olarak bilinen yerde (belgede Çirkinoba olarak ifade edilmektedir) gayrimüslim halk tarafından eski kiliselerinin yerine 20 zira uzunluğunda, 15 zira genişliğinde ve beş zira boyunda yeni bir kilise inşası talep etmişlerdir. Belgeye göre bu istekleri geri çevrilmemiştir[416]. Burada önemli olan husus belgenin tarihidir. 1874 tarihli belge, hem bahsi geçen yerde daha önceden de bir kilisenin bulunduğunu göstermekte hem de Osmanlı'nın Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile birlikte gayrimüslim inşalarına daha müsammalı yaklaştığını düşündürmektedir.

2.3.8.4. Antalya Meryem Ana Kilisesi

Antalya merkezde bugün Uncalı Mahallesi olarak bilinen yerde gayrimüslim halk tarafından eski kiliselerinin yerine 20 zira uzunluğunda, 15 zira genişliğinde ve beş zira boyunda yeni bir kilise inşası talep etmişlerdir. Belgeye göre bu istekleri geri çevrilmemiştir[417]. Burada önemli olan husus belgenin tarihidir. 1874 tarihli belge, hem bahsi geçen yerde daha önceden de bir kilisenin bulunduğunu göstermekte hem de Osmanlı'nın Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile birlikte gayrimüslim inşalarına daha müsammalı yaklaştığını düşündürmektedir.

2.3.8.5. Demre Rum Kilisesi

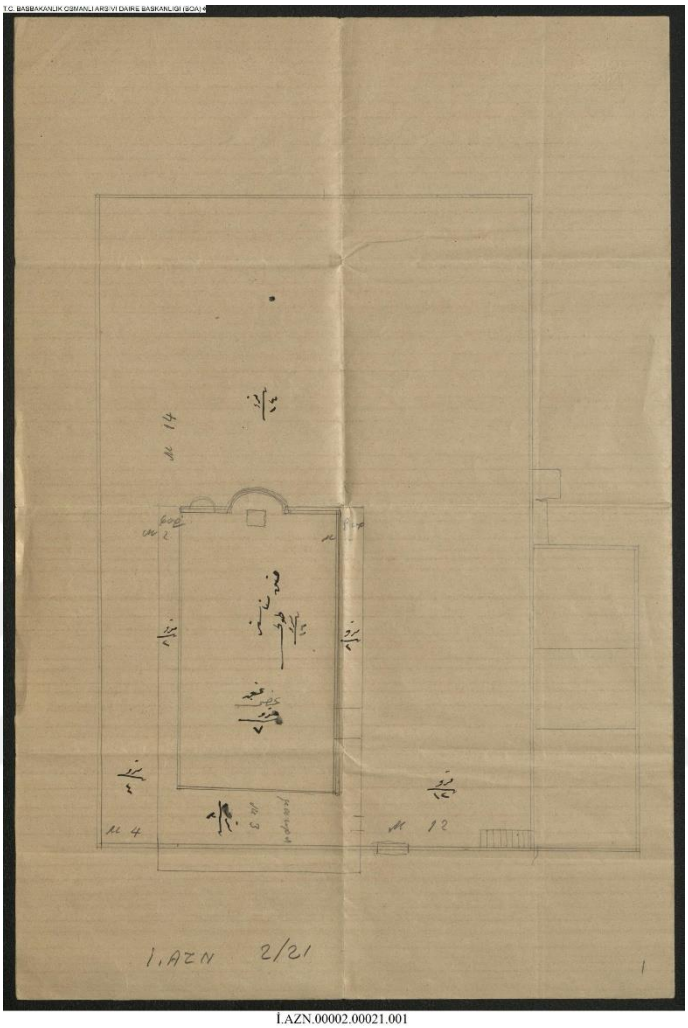
Devlet arşivlerinde yer alan 17 Ağustos 1879 tarihli bir belgede; *" Demre'de yer alan bir Rum kilisesinin halk tarafından tamir ettirildiği ancak yasalara aykırı olduğu gerekçesiyle şikâyet edildiği"* belirtilmektedir. Yapılan incelemelerde tamiratın yasaya aykırı bir durumu olmadığı anlaşılmıştır[418]. Teke Mutasarrıfı bölge Rumlarının kötü bir harekete maruz kalmamasını istemiştir. Burada dikkati çeken iki husus vardır birincisi, 1879 yılında Demre'de bugün olmayan bir Rum kilisesinin bulunduğu; ikincisi ise, mutasarrıfın gayrimüslim halkın haklarını gözetiyor olmasıdır.

2.3.8.6. Finike Aya İstiradi Kilisesi

Devlet Arşivlerinde yer alan bir belgeden Finike'de Rum ahaliye ait bir kilisenin olduğunu öğrenmekteyiz. 5 Eylül 1892 tarihli belgede; *"800 nüfuslu Rum mahallesinde bulunan kilisenin halka dar gelmesi sebebiyle yapının sağ ve soldan ikişer metre, batıdan ise üç metre genişletilmesi gerektiği ve söz konusu tamiratın kilisenin bütçesinden karşılanacağı"*

[416] BOA, C.ADL./65/3930/1.
[417] BOA, C.ADL./65/3930/2.
[418] BOA, Y.PRK.AZN./1./15.

bilgisi verilmektedir[419]. Kilisenin planı ve genişletilecek kısımda ekte sunulmuştur (Çizim 2.74). Aya İstiradi kilisenin ne zaman inşa edildiğini bilmiyoruz ancak 19. Yüzyılda bir onarım geçirmiş olması ve bunu belgeler üzerinden takip edebilmemiz oldukça önemlidir.

Çizim 2.74 Aya İstiradi Kilisesi Planı

Kaynak: BOA, İ.AZN./2./21/1.

2.3.9. Köprüler

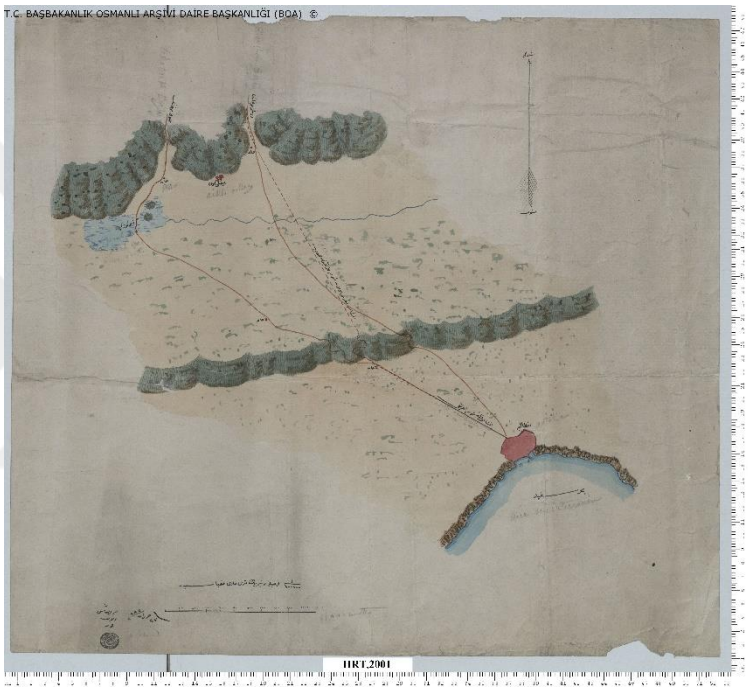
2.3.9.1. Alanya Köprüsü

Arşivde yer alan 16 Ocak 1912 tarihli bir belgeden, Manavgat- Alanya arasındaki nehrin üzerinde bulunan yıkık köprünün, ahalinin yardımlarıyla yeniden inşa edildiğini öğrenmekteyiz[420]. Belgede hangi köprü olduğu belirtilmemiştir. Ancak 1912 yılında yeniden yapılmış olması sebebiyle konumuz sınırlarına dâhil edilmiştir.

[419] BOA, İ.AZN./2./21/1.
[420] BOA, DH.MKT.2575/135.

2.3.9.2. Antalya Köprüsü-1

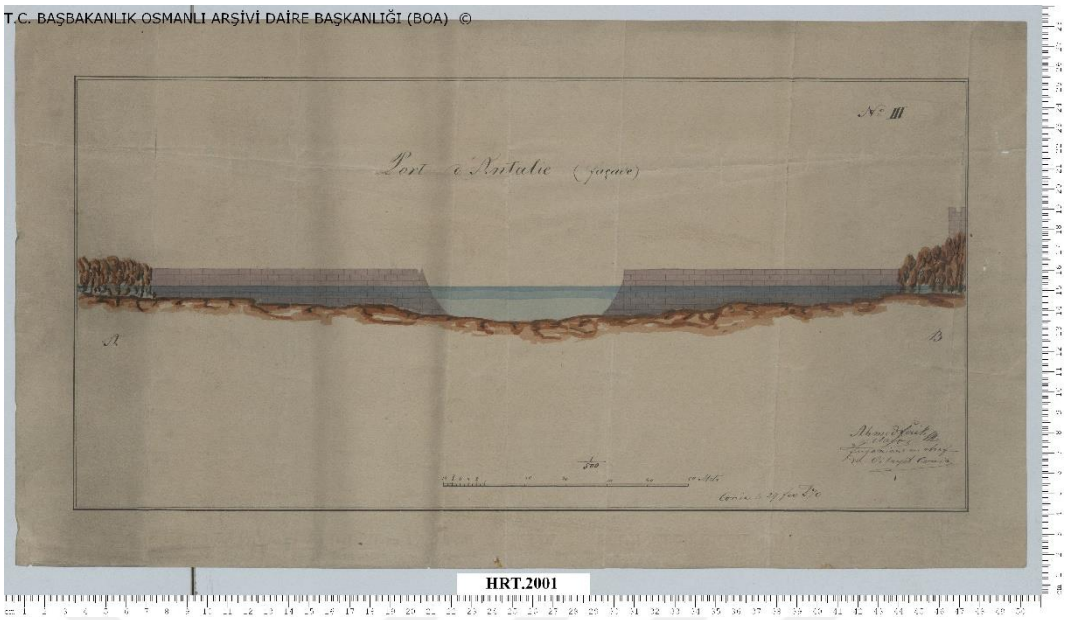
Devlet Arşivlerinde Antalya'da çeşitli yolların yapıldığına dair belgeler bulunmaktadır. Bu belgelerden 1869 tarihli bir belgeden yeni yolların yapıldığını ve bunların üzerinde bir de köprü inşa edildiğini öğrenmekteyiz. Hatta inşa edilen yolların ve köprünün çizimleri de belgeye eklenmiştir (Çizim 2.75-2.76)[421]. Ancak belgede verilen köprü çizimdeki bazı detaylar dikkati çekmektedir. Özellikle "Port Attalia" yazısı köprünün limanda inşa edileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca belgede mendirek ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamasına rağmen, verilen çizim detaylı incelendikçe köprünün limanda yer alan mendireğe bağlanacağı ancak tasarımın tamamlanmadığı açıkça görülmektedir. Ayrıca belgenin alt kısmında Konya vilayeti mühendisi Ahmet Faik'in tasarımı çizdiği yazmaktadır.

Çizim 2.75 Antalya'da İnşa Edilen Yolların Haritası

Kaynak: BOA, HRT/2001

[421] BOA, HRT/2001.

Çizim 2.76 Antalya'da İnşa Edilen Köprü

Kaynak: BOA, HRT/2001

2.3.10. Liman Daireleri

2.3.10.1. Alanya Liman Dairesi

1898 tarihli bir belgeden Alanya'da 7500 kuruş masraf bedeliyle bir liman dairesinin inşa edilmesinin gerekli olduğunu öğrenmekteyiz[422]. Aynı belgede masraflar için gerekli olan paranın liman gelirlerinden sağlanması istenmektedir. Belgede yer alan bilgiler bununla sınırlı olup, yapının inşa edilip edilmediği kesin değildir.

2.3.10.2. Antalya Liman Dairesi

"*Antalya liman dairesinin mücedden inşası"* başlıklı belgeden 1902 yılında liman dairesinin 5100 kuruş 24 para masrafla rıhtım üzerine yeniden inşa edildiğini öğrenmekteyiz[423].

2.3.11. Okullar

Osmanlı eğitim sisteminin bir parçası okulların 1839'dan sonra Antalya'da oldukça fazla sayıda inşa edildiği bilinmektedir. Özellikle 1856 Islahat Fermanın ilanıyla birlikte gayrimüslim halkın imar faaliyetleri de büyük hız kazanmıştır. Bu bölümde inşa edilmiş ya da inşa edilmesi düşünülmüş okullar ele alınacaktır.

Elmalı üzerine yapılmış yayınlarda 1885-86 yıllarında Elmalı'da İptidai mekteplerinin açıldığı bilgisi yer almaktadır[424]. 1885 yılında Antalya merkezde bir, Kaş merkezde bir ve

[422] BOA, İ.BH.2/1315.Ş./03.
[423] BOA, İ.BH./5/13.

Elmalı merkezde bir olmak üzere üç adet iptidai mektebi il sınırları içerisinde bulunmaktaymış.

Gayrimüslim vatandaşlara ait okulların Elmalı sınırları içerisinde yer aldığı yine kaynaklarda geçmektedir[425]. 1886 yılında Ermeni iptidai mektebi, 1890 yılında Rum iptidai mektebi açılmıştır. Ayrıca Elmalı'ya ait köylerin birinde Ermeni mektebinin olduğunu yine kaynaklardan öğrenmekteyiz[426]. Elmalı dışında İbradı'da da rüştiyenin bulunduğuna dair elimizde veriler mevcuttur. Buna göre İbradı'da 1898 yılında okul açıktır ve 107 öğrenci ve iki öğretmen bulunmaktadır[427]. Yukarıda sıraladığımız okullardan başka sancak genelinde daha detaylı olarak bilgi sahibi olduğumuz yapılarda mevcuttur.

2.3.11.1. Akseki Okul

Akseki merkezde çeşitli okulların inşa edilmiş olduğunu belgeler aracılığıyla öğreniyoruz. Belgelerin aynı tarihli fakat farklı gömlek numaralarına sahip olması birkaç okulun inşa edilmiş olduğunu düşündürmektedir. Konu ile ilgili ilk belge 20 Haziran 1895 tarihlidir. "*Ahali tarafından inşa olunan iptidai mektebinde görevli öğretmenlerin maaşlarının ödenebilmesi için beş adet dükkânın inşa edilmesi"* bilgisini içermektedir[428]. Daha sonra ki belge yine 1895 tarihli olup bu kez 28 Temmuza aittir. Belgeye göre, " *çıkan büyük bir yangın sonucu rüştiye mektebi ve iptidai mektebi harap olmuştur. Bu sebeple inşaat mevsimi geçmeden onarılmaları* istenmektedir[429]. Ağustos ayına gelindiğinde yukarıda bahsedilen tamirat için hala yazışmalar devam etmekte ve gerekli olan keşif name istenmektedir[430]. Ancak tamiratın gerçekleşip gerçekleşmediği ya da onarımın büyüklüğü hakkında bilgi sahibi değiliz. Burada dikkati çeken husus Akseki'de bir iptidai bir de rüştiye mektebinin olduğudur. İptidai mektebinden kastedilen haziranda inşa edilmiş olan mektep de olabilir bir başka iptidai mektebi de söz konusu olabilir. 29 Temmuz 1895 tarihli bir başka belge ise, " *Kaza müftüsü Fekahetlü Mehmet Tahir Efendi'nin gayretiyle üç köyde toplam 12000 kuruş masraf ile iptidai mekteplerinin inşa edilmiş"* olması bilgisini içermektedir[431]. Tüm bu belgeler ışığında Akseki genelinde beş adet mektebin inşa edilmiş olduğunu düşünmekteyiz.

---

[424] Durgun, 2018: 168.
[425] Durgun, 2018: 165.
[426] Durgun, 2018: 175.
[427] Ünal,2015: 171.
[428] BOA, MF.MKT./274/45/1.
[429] BOA, MF.MKT.282/14/1/1.
[430] BOA, MF.MKT.282/14/1/1.
[431] BOA, MF.MKT./282/16/1.

2.3.11.2. Alanya Okul

Devlet arşivlerinde yer alan 1898 tarihli bir belgeden, Alanya'da iki adet mektebin inşa edilmiş olduğunu öğrenmekteyiz[432]. Belge, *"Alanya'da iki adet iptidainin inşa edildiği ve isimlendirilmesi"* başlığını taşımaktadır. Yazışmalar uzunca bir süre sürmuş ve merkezden okulların padişahın adıyla isimlendirilmesi konusunda cevap gelmiştir.

2.3.11.3. Alanya Rüşdiye Mektebi

Antalya hakkında hazırlanmış bir kaynakta Alanya Rüşdiyesi'nin 1870 yılında açıldığı bilgisi yer almaktadır[433]. Alanya Rüşdiyesi ile ilgili bir diğer kaynak okuldaki talebe sayısı, öğretmen sayısını yıllara göre vermiştir. Buna göre mektep, 1898 yılında 94 öğrenci ve dört öğretmen ile hizmet vermektedir[434]. Devlet arşivlerinde yer alan 1912 tarihli bir belge ise kullanılmayacak durumda olan mektebin tamiri ile ilgili detaylı bilgiler içermektedir. Yevmiyeler ve kullanılacak olan malzeme listesini içeren belgede şu detaylar yer almaktadır; *"Duvarlar kireçle sıvanacaktır bunun için 700 kıyye kireç 875 kuruş; 200 kum yük 150 kuruş ile toplam 1025 kuruş masraf"* belirlenmiştir. Ayrıca; *horasan 50 kuruş, taş 50 kuruş, saman 200 kuruş, amele yevmiyesi 1400 kuruş, usta yevmiyesi 900 kuruş olmak üzere 3340 kuruş masraf"* olarak devam etmektedir. Üst örtüde kullanılacak kiremitler için *"1500 kiremitin nakliyesi 240 kuruş",* istenmiştir. Taban, tavan ve pencereler için*, "katran 3750 kuruş, cam 360 kuruş, mıh 350 kuruş, demir 90 kuruş, tahta, 450 kuruş, dilme 132,5 kuruş"* gereklidir. Son olarak "*dülger usta yevmiyesi 1800 kuruş"* olarak verilmiş ve *"toplam masraf 13.065.20 kuruş"* olarak çıkarılmıştır. Oldukça kapsamlı bir tamire ihtiyaç duyulan yapı hakkında başka herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

2.3.11.4. Antalya Aya Leonidi Kilisesi ve Okulu

Antalya merkezde çıkan bir yangın sonucunda Rum vatandaşların kız ve erkek çocuklarına mahsus okulun zarar görmesinden dolayı var olan Aya Leonidi kilisesinin bahçesine tekrardan inşa edilmesi hususu 1900 tarihli bir belgede gündeme gelmiştir[435]. Yeni yapılacak olan bina hakkında belgede şu şekilde bahsedilmektedir: " *20 metre uzunluğunda, 14 metre genişliğinde ve 10 metre yüksekliğinde kâgir olarak inşa edilecektir. 700 Osmanlı lirasına mal olacak binanın masrafları kilise sandığı ve ahali tarafından karşılanacaktır".* 1901 yılında yapılmak istenen inşaat için gerekli sebepler sıralanmıştır. Buna göre 3244

[432] BOA, MF.MKT./384/33.
[433] Durgun,2018: 168.
[434] ÜNAL, 2015: 170.
[435] BOA, ŞD. 1744/11/1.

kişinin yaşadığı bu yere bir mektebin yapılması zorunludur şeklinde açıklanmıştır[436]. Aynı belgenin devamında inşaat mevsimi geçmeden inşaatın yapılması belirtilmiş ve gerekçeler haklı bulunmuş olacak ki inşaatın başlamasında bir sakınca olmadığı belirtilmiştir.

Bugün adı geçen Aya Leonidi kilisesi hakkında elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır. Belgelerde burada sona ermektedir bu sebeple söz konusu okulun inşa edilip edilmediğini bilmiyoruz[437].

2.3.11.5. Antalya İdadisi

Antalya merkezde bir idadinin olduğunu Osmanlı arşivine yansımış olan tamir belgelerinden öğreniyoruz[438]. 25 Haziran 1902 tarihli bir belgeden, *" 17493 kuruş tamir bedelinin gelecek yılın bütçesinden karşılanması"* konusunun görüşüldüğünü öğreniyoruz. Ancak tamiratın durumu ve gerçekleşip gerçekleşmediği hakkında bilgi sahibi değiliz.

2.3.11.6. Antalya İptidai Mektebi

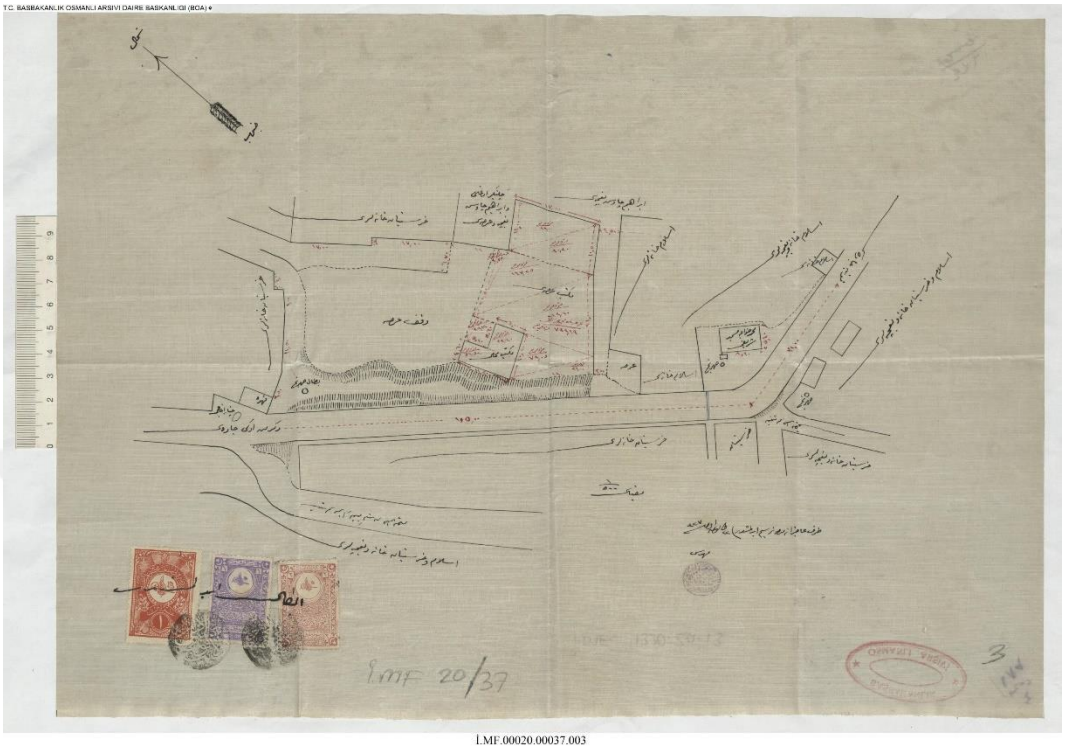
Antalya merkezde bir iptidai mektebinin inşa edilmiş olduğunu 1914 tarihli bir belgeden öğrenmekteyiz. Söz konusu belgeye göre, " *beş altı İslam mahallesinin ortasında bulunan ve zaten hâlihazırda mektep olarak kullanılan Namık Bey'in hanesi müştemilatı ile birlikte istimlak edilmiştir. 25000 kuruş arsa bedeli ödenmiştir. Bu bedel Antalya için normal olup, kâgir olarak inşa edilen mektebin temeli bir arşın yükselmiştir"* bilgisi yer almaktadır[439]. Belge özet belge niteliğinde olup bu bilgilerle sona ermektedir.

2.3.11.7. Antalya Meydan Mahallesi Rum Mektebi

30 Nisan 1912 tarihli bir belgeden Antalya'nın merkezinde meydan mahallesinde bir Rum mektebinin inşa edildiğini öğreniyoruz[440]. Belgede okulun yerinin gösterildiği bir kroki ile cephe ve plan çizimleri de bulunmaktadır (Çizim 2.77-2.78). Nisan ayında başlayan yazışmalar ekim ayında devam etmiştir. Bu kez inşaata ruhsat istenmiş ve yapı hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Buna göre okul, *"10 metre uzunluğunda, 25 metre genişliğinde ve beş metre yüksekliğinde, kâgir olarak"* inşa edilecektir. Mahallede 6780 vatandaşın yaşadığı, arsanın Kosti Kahya'dan alındığı ve inşaat masraflarının 500 Osmanlı altını olduğu verilen bilgiler arasındadır.500 altının bir kısmı halktan bir kısmı ise kilise sandığından

[436] BOA, ŞD. 1744/11/3.
[437] Özellikle Tanzimat'tan sonra kız erkek tüm çocuklara ilkokul zorunluğunun getirilmesi ve 1869 yılında Müslüm ve gayrimüslüm tüm kızların eğitim durumlarının yeniden gözden geçirilmesi okul yapım sürecini hızlandırmıştır. Bu sebeple yangında bahsi geçen okul 1869 yılından sonra yapılmış olmalıdır. Saraç, 2020: 306-307.
[438] BOA, İ.MF.8./18./1.
[439] BOA, DH.UMVM./104/21/7.
[440] BOA, İ.MF./20/37.

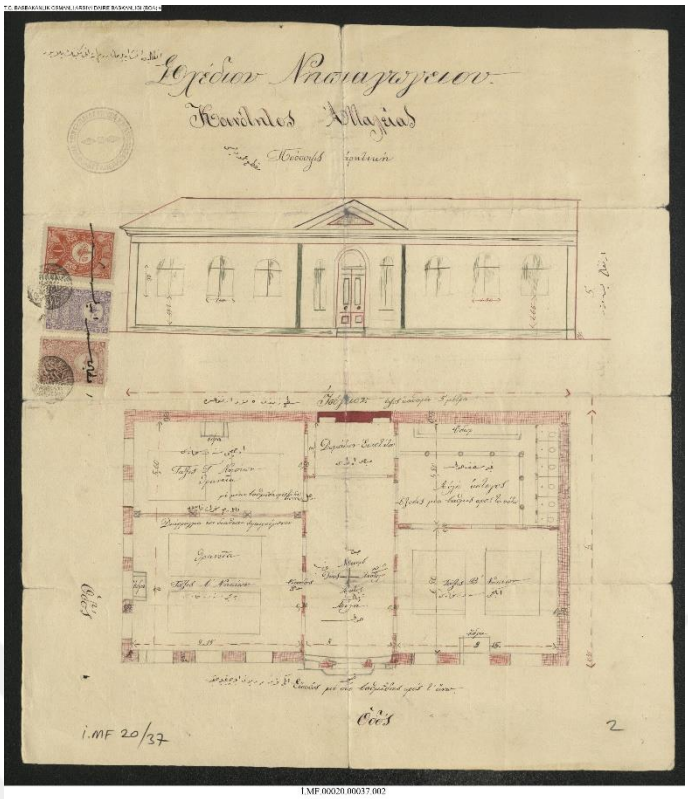
karşılanacaktır[441]. Ekim ayının sonunda ruhsatın verildiği bilgisi cevap olarak merkezden gönderilmiştir[442]. Ancak inşaatın gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemektedir.

Çizim 2.77 Mektebin yerini Gösteren Kroki

Kaynak: BOA, İ.MF./20/37/3

[441] BOA, İ.MF./20/37/4.
[442] BOA, İ.MF./20/37/5.

Çizim 2.78 Mektebin Cephe ve Plan Çizimleri

Kaynak: BOA, İ.MF./20/37/2

2.3.11.8. Antalya Rüştiye Mektebi

1865 tarihli bir belgede tamamlanmak üzere olan Rüştiye mektebine yakın zamanda öğretmen ataması yapılması gerektiği hususu dile getirilmektedir[443]. Belge Antalya'da yer alan rüştiye mektebinin yapılış tarihini göstermesi açısından önemlidir. Başka bir kaynaktan ise okulun 1870 yılında açıldığını öğreniyoruz[444].

2.3.11.9. Elmalı İptidai Mektebi

Devlet Arşivlerinde yer alan belgelerden 1887 yılında Elmalı'da bir iptidai mektebinin yapıldığını öğreniyoruz[445]. Okul Hatipzade Süleyman Efendi tarafından kendi arsası üzerine inşa edilmiştir. Yapı, Timurcular sokakta iki katlı olarak inşa edilmiştir. Ayrıca alt katında bir de dükkân yer almaktadır[446]. Aslında kazada bir iptidai bulunmaktadır ancak harap olmasından dolayı Süleyman Efendi yeni bir bina yaptırmıştır. Bu hayrı sonucunda da devlet nişanı ile ödüllendirilmiştir[447].

---

[443] BOA, İ.MVL./550/24704/1.
[444] Durgun,2018: 170.
[445] BOA, MF. İBT/22/87.
[446] BOA, MF. İBT/21/13.
[447] BOA, MF.MKT./1437/66.

2.3.11.10. Elmalı Kız Mektebi

Devlet Arşivlerinde yer alan belgeler arasında Elmalı'da bir kız mektebinin açılmış olduğu bilgisi yer almaktadır. Belgeye göre*, 1 Haziran 1320 tarihinde inşa edilen yapının açılışında padişah için dua okunmuştur*[448]. Okul hakkında başka herhangi bir bilgi bulunmaktadır.

2.3.11.11. Elmalı Rüştiyesi

Elmalı'da 1871 yılında açılan rüştiye mektebi[449] hakkında 1874-1875 tarihli bir belgede, *"daha önceden bulunan mektebin açıldığı günden bakım yapılmadığı bu sebeple yıkılmaya yüz tuttuğu; içinde bulunan öğrencilere de tatil verildiği"* bildirilmiştir. Bu sebeple biran önce tamir ve teftişinin yapılması ve devamında da öğrencilerin geri çağrılmasının arzu edildiği belirtilmektedir[450]. Belgede rüştiye hakkında detaylı bir bilgi bulunmamakla birlikte yapının 1903 yılında hala ayakta olduğunu öğrenci ve öğretmen sayılarını veren bir kaynaktan öğrenmekteyiz. Bu tarihte okulda, iki öğretmen ile 59 öğrenci bulunmaktaymış[451].

2.3.11.12. Manavgat Okul

Manavgat'ın Sarılar köyüne bağlı üç ayrı mahallede inşa edilmiş olan dört mektebin açılması ve buralarda görevlendirilecek memurlar hakkında istenen bilgiler vasıtasıyla Sarılar'da bulunan okullar hakkında bilgi sahibi olmaktayız[452]. 13 Kasım 1899 tarihli belgede okulların açıldığı ve memurlara kaç kuruş maaş verileceği sorulmuştur. *" Sarılar karyesine bağlı üç karyede"* şeklinde bahsedilen yapılar hakkında daha fazla bilgi sahibi değiliz. Ancak 19.yüzyılın sonunda Manavgat'ta aynı anda dört okulun açılmış olması dikkate değerdir.

2.3.11.13. Manavgat Okul

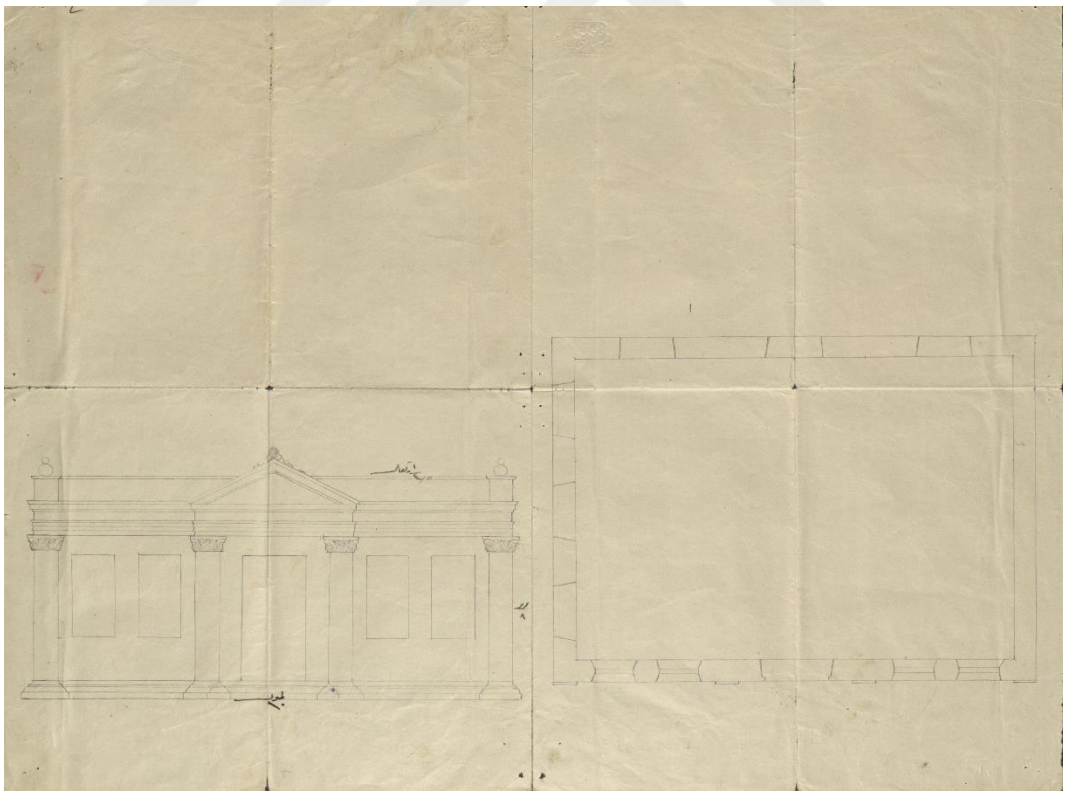
1897 tarihli belge, "*Alaiye Kazasının Düşenbe Nahiyesinin Pazarcı Karyesindeki mektebin inşasına katkıda bulunanlar"* başlığını taşımaktadır. Osmanlı yer adları sözlüğüne göre Düşenbe bugünkü Manavgat'ı karşılamaktadır[453]. Ayrıca Manavgat'ın köylerine baktığımızda Aşağı Pazarcı ve Yukarı Pazarı şeklinde iki adet köyün olduğu görülmektedir[454]. Buna göre Manavgat'ta 1897 yılında bir okul inşa edilmiş ve inşaata katkı sağlayan

[448] BOA, MF.MKT/792/49.
[449] Durgun, 2018: 170.
[450] BOA, MF.MKT./29/46.
[451] Ünal, 2015: 171.
[452] BOA, MF.MKT./ 477-46-1.
[453] Sezen,2017: 233.
[454] https://www.nufusune.com/manavgat-mahalleleri-koyleri-antalya Erişim Tarihi: 10.9.2021.

Berberoğlu Ali Ağa, Ahmet Efendi, Ahmet Hamdi Efendi isimli kişilere birer mecidiye nişanının verilmesi emredilmiştir[455].

2.3.11.14. Kalkan Okul

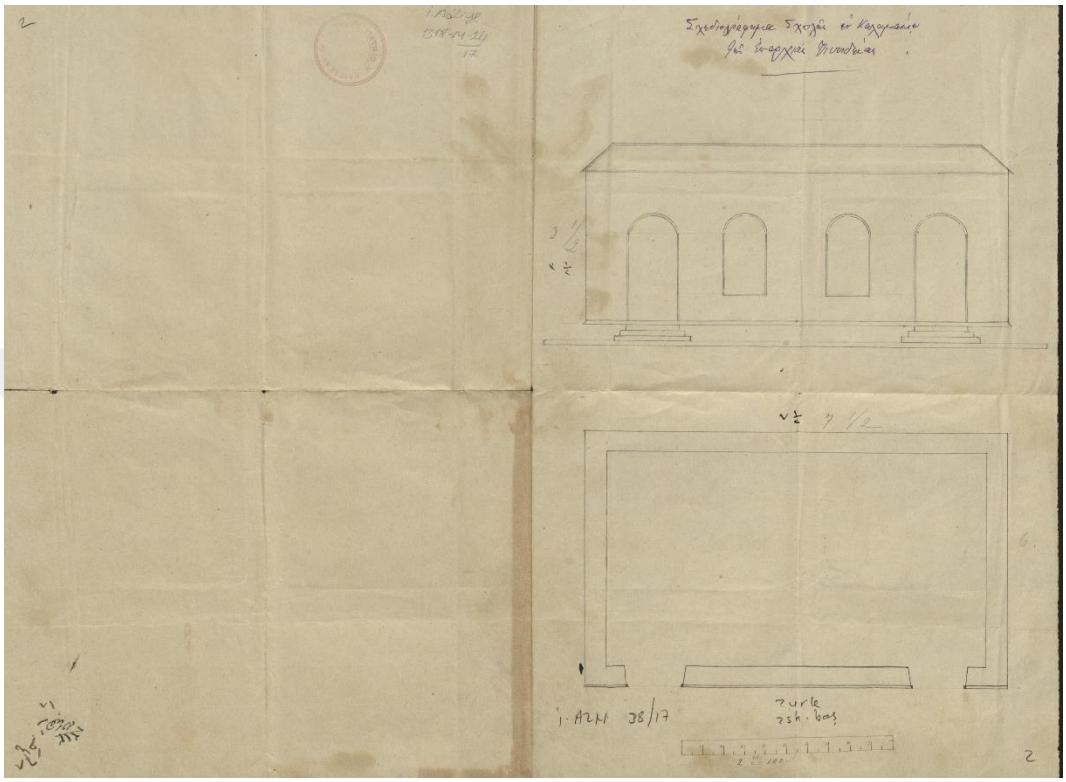
Devlet arşivlerinde yer alan belgelerden elde edilen bilgiler sonucunda Kaş'a bağlı Kalkan beldesinde Rum vatandaşlara ait bir mektep inşasından söz edilmektedir. 1900 tarihli belgede okul hakkında şu bilgiler yer almaktadır: *"10 metre yüksekliğinde, sekiz metre genişliğinde ve 4.5 metre boyunda bir okulun inşa edilmesinde bir sakınca yoktur. Kentte 603 vatandaş yaşamaktadır. Yapı bir kilisenin avlusuna inşa edilecek ve 10000 kuruşa mal olacaktır. Gerekli olan miktarın yarısı kilise sandığından, diğer yarısı ise ahali tarafından karşılanacaktır"*[456]. Kalkan'da yaşayan tüm Rum çocukları için inşa edilmesi planlanan mektep için farklı bir fon koduna sahip belgede üç ayrı plan şeması çizilmiştir[457]. Bu tasarımlardan ilki; tek katlı, dikdörtgen planlıdır. Üçgen alınlıklı, sütunlu bir giriş açıklığı planlanmıştır. Söz konusu bu giriş açıklığı eski Yunan tapınaklarının girişini andırmaktadır. Cephenin tam ortasına dikdörtgen formlu bir kapı yerleştirilmiştir (Çizim 2.79)[458].

Çizim 2.79 Okul İçin Tasarlanan İlk Plan

[455] BOA, MF.MKT./356/3.
[456] BOA, DH.MKT.2362/40/1.
[457] BOA, İ.AZN./38/17.
[458] BOA, İ.AZN./38/17/ 3.

İkinci tasarım ise, ilk tasarıma göre daha sade düşünülmüştür. Buna göre yine tek katlı olacak olan mektep, dikdörtgen planlıdır. İki giriş açıklığına sahip olacak okulun pencereleri ise yuvarlak kemerli düşünülmüştür (Çizim 2.80)[459].

Çizim 2.80 Okul İçin Tasarlanan İkinci Plan

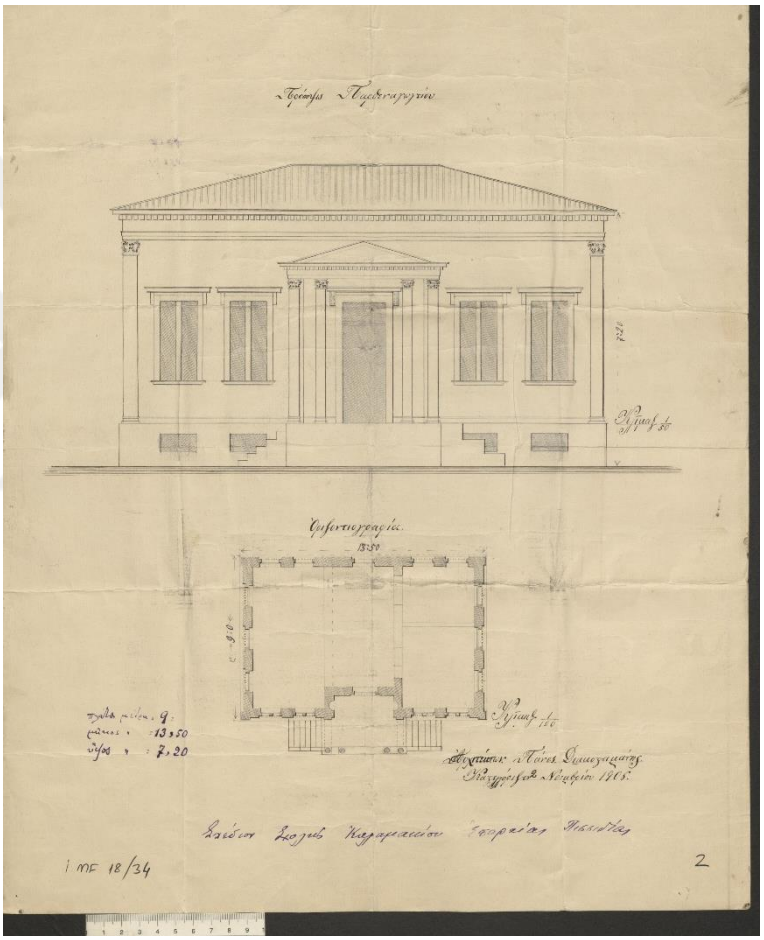
Son tasarım ise diğerlerinden oldukça farlıdır. Bu kez iki kat halinde tasarlanan yapı yine dikdörtgen planlıdır. Alt katta üçgen alınlıklı, dikdörtgen formlu sade bir kapı ile iki yanına yerleştirilmiş pencerelerden meydana gelmektedir. İkinci kat ise birinci kat ise benzer özelliklere sahip olup, buraya bir de balkon yapılması planlanmıştır[460].

Bahsi geçen bu planlardan hangisi uygulandı ya da uygulandı mı tam olarak bilmemekteyiz. Ancak başkentten yapı inşasına dair olumsuz bir cevap gelmemiştir. Yukarıda bahsedilen tüm belgelerden tam 10 yıl sonra yine kilise bahçesine bu kez Kalkan'da yaşayan Rum kızları için bir mektep inşası gündeme gelmiştir[461]. Kız mektebinin plan ve cephe çizimleri de belgeye eklenerek şu şekilde anlatılmıştır*: "13.50 metre uzunluğunda, dokuz metre genişliğinde ve 7.20 metre yüksekliğinde olacaktır. Yine bir kilise avlusuna inşa*

[459] BOA, İ.AZN./38/17/ 2.
[460] BOA, İ.AZN./38/17/ 1.
[461] BOA, İ.MF./18/34/2.

edilecek mektep kız öğrenciler için olacaktır. Kâgir yapının inşası 18000 kuruşa mal olacaktır ve bu bedel Tüccar Estavi Kondülüs Efendi tarafından karşılanacaktır[462].

Belgeye eklenen çizimlere göre, tek katlı ve dikdörtgen planlı olacak olan yapı bir de bodrum kata sahip olacaktır. İki sıra sütun ile çerçevelenmiş, üçgen alınlıklı sundurmalı bir giriş açıklığı tasarlanmıştır. Giriş açıklığının iki yanına ise dikdörtgen formlu ikişer adet pencere yerleştirilmiştir. Sundurmada bulunan sütunların benzerleri cephenin köşeleri için de düşünülmüştür. İç mekân iç sofalı olarak tasarlanmıştır. Sofanın iki yanına dikdörtgen planlı birer sınıf yerleştirilmiştir (Çizim 2.81).

Çizim 2.81 Rum Kızları İçin Yapılacak Mektep Planı

1911 yılında inşaata ruhsat verildiği de belgelere yansımıştır[463]. Yazışmalar 1911 yılının ekim ayı boyunca sürse de yapının inşa edilip edilmediği net değildir. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer husus her iki yapının da kilise avlusuna inşa edilmek istenmesidir. Belgelerde her ne kadar kilise adı belirtilmemiş olsa da bugün Kalkan merkezde yer alan ve cami olarak kullanımı devam eden Meryem Ana kilisesi bahsi geçen kilise

[462] BOA, İ.MF./18/34/3.
[463] BOA, İ.MF./18/34/4.

olmalıdır. Çünkü hem yeri sebebiyle, inşa edildiği tarih sebebiyle bu kriterlere uygun görünmektedir.

2.3.12. Telgrafhaneler

1839'dan sonra Antalya Sancağı'nda inşa edilen yapı tiplerinden bir diğeri de telgrafhanelerdir. Sancak genelinde hemen her kaza ve nahiye merkezine telgraf hattı getirilmesi ve buna bağlı olarak bir telgrafhane inşa edilmesi söz konusu olmuştur. Bu girişimlerden bazıları sonuçlanmıştır. Ancak ne yazık ki hiçbir telgrafhane binası günümüze ulaşamamıştır. Gerek kaynaklardan gerekse Devlet Arşivlerinden bu binaların izleri sürülmüş ve katalog kısmında ele alınmıştır.

İnşa edilenler dışında, arşivden ve kaynaklardan takip edebildiğimiz ancak inşa edilip edilmediğini kesin olarak bilmediğimiz bazı telgrafhanelerde mevcuttur. Bu durumda olan binalardan ilki; **Finike'**dir. Finike'de 1900'lü yıllarda başlayan telgrafhane isteği 15 yıl boyunca aralıksız sürmüştür. Ancak tam anlamıyla bir netice alamayan Finike halkının bir telgrafhaneye sahip olup olmadıkları açık değildir[464]. Finike ile aynı durumda olan bir diğer merkez ise **Korkuteli**'dir. 1909 yılında başlayan yazışmalar 1920 yılına kadar sürmüş, 1920 yılında ise hattın zarar gördüğü bilgisi arşiv kaynakları içinde yer almıştır[465]. Bu sebeple Korkuteli'nde bir telgrafhanenin inşa edilip edilmediği kesin değildir. Finike ve Korkuteli dışında Antalya'yı işgal eden İtalyanların 'da Antalya'da bir telsiz telgraf istasyonu ve postane kurdukları kaynaklarda yer almaktadır. Ancak diğer binalarda olduğu gibi bu yapılarda günümüze ulaşamamıştır[466].

2.3.12.1. Akseki Telgrafhanesi

Günümüze ulaşamayan telgrafhane binası hakkında Devlet arşivlerinde çeşitli bilgiler yer almaktadır[467]. Bu bilgilere göre, halk 1890 yılında bir telgrafhane istediklerini başkente bildirmişlerdir. Hatta ianeyi de toplamaya başlamış olmalarına rağmen çeşitli sebeplerden dolayı bu istekleri kabul görmemiştir. 1892 yılında binanın direklerini hazırlayıp, topladıkları parayı da mutasarrıflığa teslim etmişlerdir. Ancak yine bir sonuç alamamışlardır. 1894 yılında halk isteklerini yeniden dile getirmiştir. Dört yıl gecikmeli olarak istekleri kabul görmüş ve topladıkları 33048 kuruş ianeye ile inşaat 1895 yılında başlamıştır. İnşa süreci iki yıl sürmüş ve yapı 1897 yılında hizmete açılmıştır"[468].

---

[464] Çakılcı;2018: 270.
[465]Çakılcı; 2018: 271.
[466] Çakılcı; 2018:
[467] Akseki Telgrafhanesi için bakınız; Çakılcı, 2018: 267-268.
[468] Çakılcı, 2018: 267-268.

2.3.12.2. Alanya Telgrafhanesi

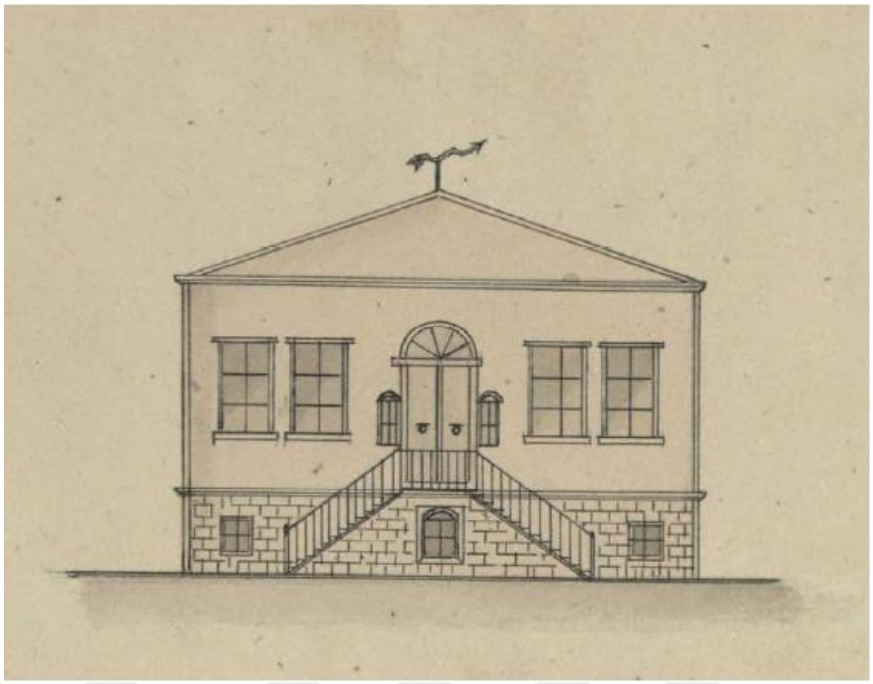
Günümüze ulaşamamış olan Alanya Telgrafhanesi hakkında Devlet Arşivlerinden detaylı bilgilere ulaşabilmekteyiz. H.1306 tarihli bir belgeye göre "*Telgrafhane binası harap olduğundan aylık 50 kuruş kira bedeliyle bir oda tutulmuş ve işler bu odadan yürütülmüştür".* Ayrıca yine aynı belgede "*telgrafhanenin onarımı için 9000 kuruş masraf bedeli"* bildirilmiştir[469]. H.1306/M. 1889 yılının ilk aylarında başlayan yazışmalar mart ayına kadar sürmüştür. 1889 yılının şubat ayında aynı istek iki kez başkente iletilmiş ve bu kez inşa masrafları 7772 kuruş olarak belirtilmiştir[470]. Son olarak 7 Mart 1889 tarihinde padişahın kira bedelinin ödenmesi ve 7772 kuruşluk inşa masraflarının ödenmesi konusundaki olurunu belirten cevap gelmiştir.

2.3.12.3. Antalya Telgrafhanesi

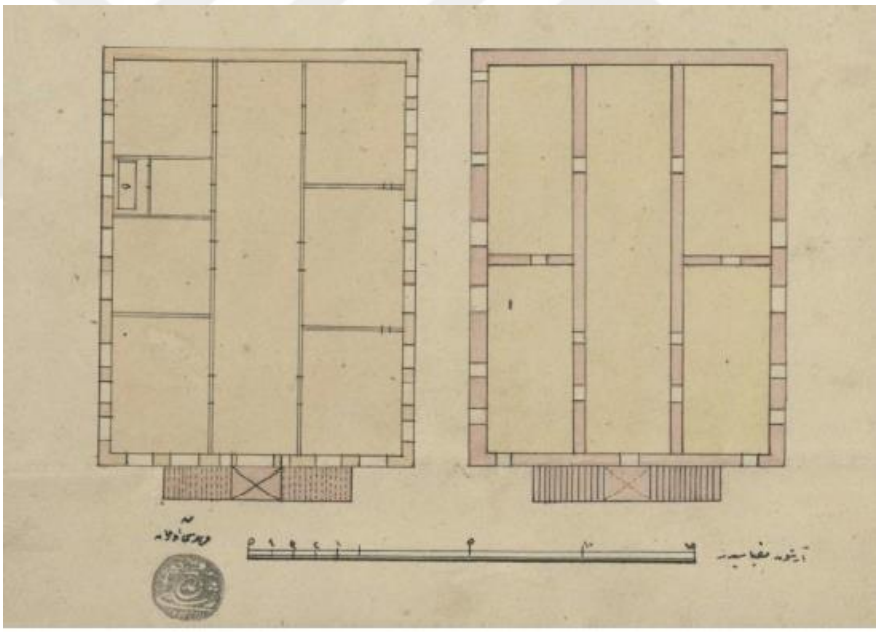
Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde elde edilen bilgiler doğrultusunda Antalya merkezde bir telgrafhanenin varlığından haberdar olmaktayız[471]. Bugün tamamıyla yıkık olan yapı hakkında arşiv kayıtlarına göre: "*dikdörtgen planlı iki katlı olan yapının alt katı taş, üst kat ise ahşap üzerine bağdadi sıvadır. Kuzey cephe yapıya girişin sağlandığı cephe olup, iki taraflı merdivenlerle çıkılmaktaydı. Alt katta bir koridor etrafına sıralanmış dört oda bulunurken, üst katta yine bir koridor etrafında farklı büyüklüklerde yedi oda yer almaktaymış. Alt kat odaları, depolama alanı olarak kullanılırken, üst kat odaları; müdür odası, telgraf makinasının bulunduğu oda ile diğer görevlilerin odaları olarak düzenlenmiş. Ahşap malzemede Finike ağacı kullanımı tercih edilmiştir. Tüm inşa masrafı 23770 kuruşa mal olmuştur"*[472] (Çizim 2.82-2.83). Telgrafhaneye ait plan ve cephe çiziminden bazı detaylar görülebilmektedir. Buna göre, yuvarlak kemerli bir kapı açıklığına sahip olan yapının giriş cephesinde üst katta, dikdörtgen formlu dört adet pencere yer almaktadır. Alt katta ise üç adet pencere bulunmaktadır. Kırma çatı ile örtülü olan binanın fotoğraflarından pencere sayısında bir artışın olduğu görülmektedir. Telgrafhane binası Liva meclis kararıyla Rüştü Efendi isimli bir şahsın çizmiş olduğu plana istinaden hayırseverlerin yardımlarıyla inşa edilmiştir[473].

---

[469] Çinal, Kaçmaz, 2016:140.
[470] Çinal, Kaçmaz, 2016:152,154.
[471] Telgrafhane hakkında detaylı bilgi için bakınız: Çakılcı,2008: 260-281.
[472] Çakılcı, 2018: 264-265.
[473] Çakılcı, 2018: 264.

Çizim 2.82 Telgrafhanenin Arşiv Çizimi[474]

Çizim 2.83 Telgrafhanenin Arşiv Çizimi[475]

Eser, 1868-69 yılları arasında inşa edilmiş, 1940 yılında meydan düzenleme çalışmaları kapsamında yıkılmıştır[476].

[474] Çakılcı, 2018: 279.
[475] Çakılcı, 2018: 279.
[476] Çakılcı, 2018: 265.

2.3.12.4. Elmalı Telgrafhanesi

Elmalı ilçesinde de bir telgrafhanenin inşa edilmiş olduğunu arşiv belgelerinden öğrenmekteyiz. Antalya merkeze telgrafhanenin inşa edilmesinden kısa bir süre sonra 1883 yılında Elmalı'ya da bir telgrafhane açılması için girişimler başlamıştır[477]. Bu amaçla başkente, 14165 frank masraf bedeli bildirilmiştir. Telgraf direklerinin kesim işini halkın üstleneceği de söylenmiştir. Ayrıca memur maaşları gibi bazı masraflarında aylık 2630 kuruş olacağı da söylenenler arasındadır"[478]. Telgrafhane binasının planı ya da görünüşü hakkında elimizde herhangi bir bilgi yoktur. Ancak 1885-86 yıllarında Elmalı'da bir telgraf memurunun olduğu bilinmektedir[479].

2.3.12.5. Manavgat Telgrafhanesi

Günümüze ulaşamayan diğer bir telgrafhane binası ise Manavgat ilçesi sınırlarında yer almaktaymış. Devlet arşivlerinde yapının inşa süreciyle çeşitli bilgiler yer almaktadır[480]. Buna göre; "*1873 yılında açılan telgrafhane binası çeşitli sebeplerle harap olmuş, 1893 yılında Manavgat'ın o dönem önemli hayırseverlerinden Tugayzade İbrahim Bey tarafından 14000 kuruş masrafla yeniden yapılmıştır"*[481].

2.3.12.6. Kaş Telgrafhanesi

Diğer telgrafhane binalarına göre elimizde daha az bilgisi bulunan Kaş Telgrafhane binası için[482] arşiv kayıtları çok geç bir tarih olan 1907 yılını vermektedir. *"1903 yılında kaza merkezine bir telgrafhanenin açılması isteği başkente bildirilmişse de bu istek geri çevrilmiştir. Hatta bu istek dile getirilirken hükümet konağı içerisinde yer alan iki odanın telgraf işleri için kullanıldığı bilgisi de verilmiştir. Ayrıca halkın direkleri hazırlamaya razı olduğu da verilen bilgiler arasındadır. Dört yıl gecikmeli olarak 1907 yılında inşaat için gerekli tel ve malzemeler gönderilmiştir"*[483].

2.3.13. Diğer Yapılar

Antalya Sancağı genelinde Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süre içinde fazlaca yapı inşa edilmiştir. Bu yapılardan bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Bu bölümde günümüze ulaşamayan ancak belgelerden ve kaynaklardan varlıklarını tespit

---

[477] Elmalı Telgrafhanesi için bakınız; Durgun, 2014: 67-85.
[478] Durgun,2014: 72.
[479] Durgun,2014: 73.
[480] Manavgat Telgrafhanesi için bakınız; Çakılcı, 2018: 266.
[481] Çakılcı, 2018: 266-267.
[482] Bakınız; Çakılcı, 2018:269-270.
[483] Çakılcı, 2018:269.

edebildiğimiz tek yapılar ele alınmaktadır. Yukarıda tek bir başlık altında ele alabildiğimiz ve sayıca birden çok olan yapı tiplerini inceledik. Bu bölümde ise tek bir başlık altında toplayamayacağımız yapı tipleri incelenecektir.

2.3.13.1. Akseki Jandarma Dairesi

Akseki'de bir Jandarma binasının inşa edilmesi hususu Devlet Arşivlerindeki belgelere yansımıştır. Buna göre 1914 tarihli bir belgede "*Akseki'de İnşa olunacak hapishane ve jandarma dairesi"* bahsi geçmektedir[484]. 60719 kuruş binaların inşası için gerekli olan miktardır. Ancak düzenlenen keşif evrakı sonucu Jandarma binasının uygun olmadığı söylenerek sadece hapishanenin inşasına izin verilmiştir. Ancak 1919 yılında inşa yeniden hapishane ile gündeme gelmiş ve Jandarma binası için 43670 kuruş masraf belirlenmiştir[485]. Belgeler burada sona ermektedir. Binanın inşa edilip edilmediği ise belli değildir.

2.3.13.2. Finike İskelesi

Finike'de bir iskelenin inşa edildiğini 1902 tarihli belgeden öğreniyoruz[486]. Belgeye göre, "*100 metre uzunluğundaki iskele için gerekli olan paranın birazının bütçeden birazının ise ianeden olması istenmiştir. Ancak yapılan incelemeler sonucunda buradan yapılacak ithalat ve ihracaatın Elmalı ve Finike'ye çok büyük katkısının olacağı bu sebeple 46996 kuruşluk masrafın tamamının belediye tarafından karşılanması gerektiği"* belirtilmiştir. Yazışmalar 1904 yılına kadar devam etmektedir[487]. Bu tarihten sonra gelişen olaylar hakkında ise bilgi sahibi değiliz.

2.3.13.3. Kaş İdari Bina

Devlet arşivlerinde Antalya Sancağı'nda inşa edilen yapılan hakkında dikkati çeken bir belge yer almaktadır. 1865-1866 tarihli belgeye göre, Kaş kazasında yaşanan bir idari bina eksiliğinden bahsedilmektedir[488]. Müdür, zaptiye gibi devlet memurlarının kullanabileceği bir yerin eksikliği söz konusudur. Ancak binanın tam işlevi ya da mimarisi hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

---

[484] BOA, DH.MB.HPS./23/34.
[485] BOA, DH.MB.HPS./23/34.
[486] BOA, İ.DH.1424/2/1.
[487] BOA, İ.DH.1424/2/4.
[488] BOA, MVL. 720/63/1.

2.3.13.4. Kaş Sütleğen Köyü Medresesi

Devlet Arşivlerinde yer alan 5 Ağustos 1903 tarihli bir belgeden Kaş'ın Sütleğen köyünde bir medresenin inşa edildiğini öğreniyoruz. Medresenin isimlendirilmesi hakkında merkeze yazı yazılmış ve cevap olarak *"Hamidiye*" isminin verilmesinin uygun olduğu bildirilmiştir[489].

[489] BOA, İ.LM./6/27/1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, katalogda ayrıntılı tanımı yapılan eserler göz önünde bulundurularak Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar geçen sürede Antalya Sancağı'ndaki imar faaliyetleri ele alınacaktır. Günümüze ulaşan yapılar, mimari özellikleri, yapı elemanları, örtü sistemleri, malzeme ve süsleme özellikleri açısından önce kendi içerisinde daha sonra da dönemin diğer örnekleri ile karşılaştırılarak değerlendirilecek ve Tanzimat sonrası Osmanlı Mimarlığı içindeki yerleri belirlenmeye çalışılacaktır. Günümüze ulaşamayan yapılar ise arşiv belgelerinden elde edilen bulgular doğrultusunda ele alınarak, ayakta kalan benzer örnekleriyle karşılaştırması yapılacaktır. İncelenen örnekler alfabetik sıra esas alınarak değerlendirilecektir. Değerlendirme bölümünün son kısmında ayrıca Antalya Sancağı'nda söz konusu tarihler içerisinde yapılan onarım faaliyetlerine de değinilecektir.

Antalya genelinde 1839-1923 yılları arasında geçen 84 yıllık sürede 23 farklı yapı türünde toplam 135 adet yapı inşa edilmiştir. İnşa edilen bu yapıların dağılımları şu şekildedir: 40 cami, 33 okul, 13 kilise, 7 hükümet konağı, 8 telgrafhane, 5 hapishane, 4 karakolhane, 3 gümrük dairesi, 3 han, 3 hastane, 2 karantinahane, 2 liman dairesi, 2 köprü ile birlikte birer adet de deniz feneri, depo, fabrika, medrese, saat kulesi, telsiz telgraf istasyonu, idari bina, hamam, iskele ve jandarma dairesidir (Tablo-1). Söz konusu 135 yapıdan 31 cami,1 deniz feneri, 1 depo, 1 fabrika, 3 han, 1 hamam, 1 gümrük binası, 1 telsiz telgraf istasyonu, 7 kilise, 4 okul ve 1 adet saat kulesi olmak üzere 52 yapı günümüze ulaşabilmiştir (Tablo-2). Geriye kalan yapılardan, 29 okul, 9 cami, 8 telgrafhane, 7 hükümet konağı, 5 hapishane, 4 karakolhane, 6 kilise, 2 gümrük dairesi, 3 hastane, 2 liman dairesi, 2 karantinahane, 2 köprü, 1 medrese, 1 Jandarma Dairesi, 1 iskele ve 1 idari bina olmak üzere 83 yapı ise günümüze ulaşamamıştır (Tablo-2). Ancak bu yapılardan 5 hapishane, 2 hastane, 1 kilise, 1 liman dairesi, 2 okul, 3 telgrafhane, 1 jandarma dairesi ve 1 idari bina olmak üzere 16 yapının kesin olarak inşa edildiği net değildir. Bu yapılarla ilgili arşiv belgeleri bulunmakla beraber, yazışmalar sonucunda yapıların inşa edildiklerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca bahsi geçen iki adet köprünün de hangi köprüler olduğu belli olmadığından günümüze ulaşıp ulaşmadıkları bilinmemektedir. Günümüze ulaşamayan yapılar arasında yer alan medrese, jandarma dairesi, iskele, idari bina ve liman dairesi inşalarına dair devlet arşivlerinde belgeler yer almaktadır. Bu belgelerde yapıların planlarına ya da mimarilerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Belgeler yapıların inşa edildikleri tarihleri ve masrafları gibi bilgileri içermektedir. Ancak Tanzimat Fermanı'nın ilanından

sonra Antalya'da yapı inşalarının yoğunluğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Ayrıca Devlet arşivlerinde yapılan aramalarda yapı inşalarının yanı sıra çeşitli yolların yapılmış olduğuna dair belgelere de ulaşılmıştır. Yapılan yol çalışmaları sancak içerisindeki imar hareketlerinin yoğun olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Tablo 3.1 Yapı Listesi

KATALOG

Cami	Deniz Feneri	Depo	Fabrika	Gümrük Binası	Hamam	Han	Hapishane	Hastane	Hükümet Konağı	İdari Bina	İskele
40	1	1	1	3	1	3	5	3	7	1	1

Jandarma D.	Karakolhane	Karantinahane	Kilise	Köprü	Liman D.	Medrese	Okul	Saat Kulesi	Telgrafhane	Telsiz Telgraf İstasyonu
1	4	2	13	2	2	1	33	1	8	1

23 Farklı yapı türünde toplam 135 adet yapı tespit edilmiştir.

Tablo 3.2 Günümüze Ulaşan ve Ulaşamayan Yapılar

GÜNÜMÜZE ULAŞAN YAPILAR

Cami	Deniz Feneri	Depo	Fabrika	Gümrük Binası	Hamam	Han	Kilise	Okul	Saat Kulesi	Telsiz Telgraf İstasyonu
31	1	1	1	1	1	3	7	4	1	1

11 Farklı yapı türünde toplam 52 adet yapı günümüze ulaşmıştır.

GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN YAPILAR

Cami	Gümrük Binası	Hapishane	Hastane	Hükümet Konağı	İdari Bina	İskele	Jandarma D.	Karakolhane	Karantinahane	Kilise	Köprü	Liman D.	Medrese	Okul	Telgrafhane
9	2	5	3	7	1	1	1	4	2	6	2	2	1	29	8

16 Farklı yapı türünde toplam 83 adet yapı günümüze ulaşamamıştır.

3.1. Camiler

3.1.1. Plan Özellikleri

Antalya Sancağı'nda 1839-1923 yılları arasında 40 adet cami inşa edilmiştir. Bu camilerden 31 tanesi günümüze ulaşmışken, 9 tanesi günümüze ulaşamamıştır. Günümüze

ulaşamayan yapılardan ikisinin fotoğrafları çeşitli kaynaklardan elde edilmiştir. Bu sayede söz konusu camilerin plan tipleri hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Geriye kalan 7 yapı için ise inşa edildiklerinden başka bir bilgi ne yazık ki mevcut değildir. Camilerde üç farklı plan şemasının uygulandığı görülmüştür.

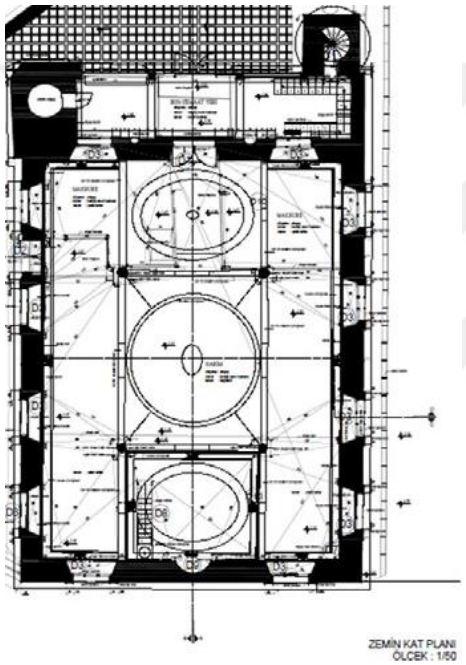
3.1.1.1. Derinlemesine Planlı Camiler

Plan özellikleri bilinen 33 camiden; Akseki: Ulu Cami, Yeğen Mehmet Paşa Camisi, Belenalan Köyü Camisi, Çimi Köyü Camisi, Çimi Köyü Orta Cami, Emiraşıklar Köyü Camisi, Güçlüköy Camisi, Minareli Köyü Camisi, Sarıhacılar Köyü Camisi, Süleymaniye Köyü Camisi; Elmalı: Toklular Camisi, Bayralar Köyü Camisi, Geçmen Köyü Camisi, Gümüşyaka Köyü Camisi; Finike: İskele Camisi ile Bağyaka Camisi; Gündoğmuş: Kalecik Köyü Camisi; İbradı: Sururi Vezir Paşa Camisi ile Ala Cami; Korkuteli Yeşilyayla Köyü Kerpiç Cami; Serik ilçesi Akbaş Köyü Camisi ile Antalya'nın merkez ilçesi olan Muratpaşa'da yer alan Şarampol ve Edipzade camileri "derinlemesine planlı" camiler grubuna girmektedir. Ayrıca Manavgat Altınkaya Köyünde bulunan ancak günümüze ulaşamamış olan caminin de fotoğraflarından "derinlemesine planlı" olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak planı bilinen 33 camiden 24'ü derinlemesine plan şemasına sahiptir. Derinlemesine planlı camilerden Akseki Merkez Camisi ile İbradı Sururi Vezir Paşa Camileri üst örtüleri ahşap taşıyıcılar tarafından taşınmakta ve mihraba dik üç sahından oluşarak diğer örneklerden ayrılmaktadır.

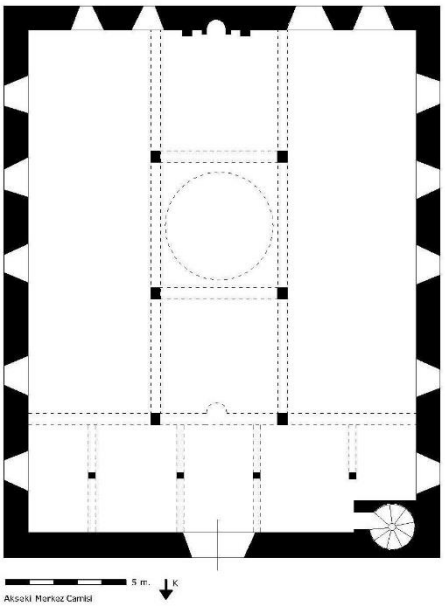
Tanzimat'tan sonra Antalya Sancağı'nda inşa edilmiş olan camilerin büyük kısmında derinlemesine planın uygulandığı görülmektedir. Derinlemesine planlı camiler her dönemde ve bölgede inşa edilmişlerdir. Ankara Alâaddin Camisi (M. 1178)[490], Kırşehir Lale Camisi (13.yüzyılın ilk yarısı)[491], Kayseri Hacı Veled Camisi (M. 1349)[492], Trabzon İç Kale (Şirin Hatun) Camisi (M. 1470)[493], Kemaliye Taşdibi Camisi (M. 1635)[494], Mucur Emine Hatun Camisi (1679-1680)[495], Kayseri Müftü Camisi (M. 1716)[496], Niğde Sarı Abdurrahman Paşa (Rahmaniye) Camisi (M. 1747)[497], Yozgat Cevahir (Cevheri) Ali Efendi Camisi (M.1788)[498], Kayseri Bozatlıpaşa Narlı Mescidi (18. yüzyıl)[499], Kayseri Çandır Camisi (18. yüzyıl)[500],

[490] Öney, 1971: 17–20.
[491] Tay, 2019: 77-89.
[492] Özkeçeci, 1997: 84–85.
[493] Boran, 2001: 129-133.
[494] Pektaş, 2006: 39–43.
[495] Tay, 2017: 693-702.
[496] Özkeçeci,1997: 152-153.
[497] Çal,200: 94–103.
[498] Acun,2005: 57-70.
[499] Özbek, Arslan, 2008: 157–159.

Niğde Kemali Ümmi Camisi (18. yy. son çeyreği)[501], Yozgat Başçavuş Camisi (M.1800-1801)[502], Yozgat Musa Ağa Camisi (M.1800-1801)[503], Kemaliye Yeşilyamaç Köyü Camisi (M. 1808–1839)[504], Yozgat Nakipzâde (Hoşyar Kadın) Camisi (M.1844)[505], Kırşehir Alaaddin Camisi (M.1894-95)[506], Muğla-Yatağan Siyami Bey Camisi (M.19. yy. başları)[507], Mucur Lengerlioğlu Camisi (19.yüzyıl başı)[508] ve Muğla-Yatağan Çaybükü (Gevenes) Köyü Camisi (19. yy. sonu 20. yy. başı)[509] derinlemesine planlı camilere örnek olarak sıralanabilir. Görüldüğü üzere derinlemesine planlı camiler her dönemde ve her yerde uygulanmaktadır. Bu sebeple Tanzimat dönemi mimarisinin derinlemesine planlı camiler üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

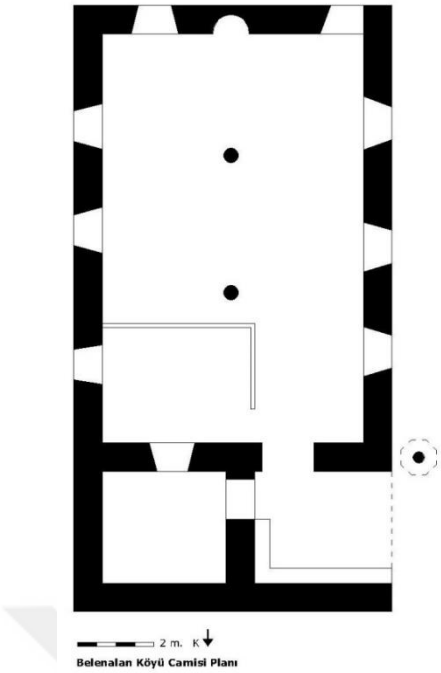

Çizim 2.21 İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi

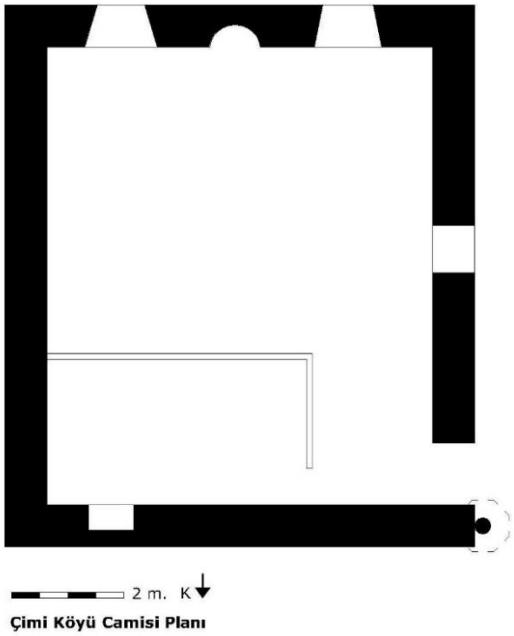

Çizim 2.6 Akseki Merkez Camisi

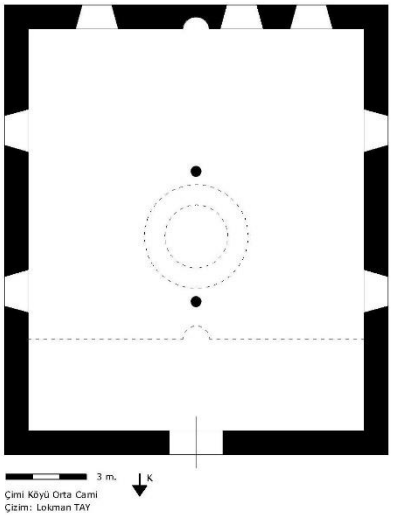
[500] Özkeçeci,1997: 46-47.
[501] Çal, 2000: 87–93.
[502] Acun, 2005: 71-94.
[503] Acun, 2005: 95-104.
[504] Pektaş, 2006: 91–95.
[505] Acun, 200: 123-130.
[506] Tay, 2019: 21-37.
[507] Kunduracı, 2007: 25-28.
[508] Tay,2017: 715-718.
[509] Kunduracı, 2007: 36-39.

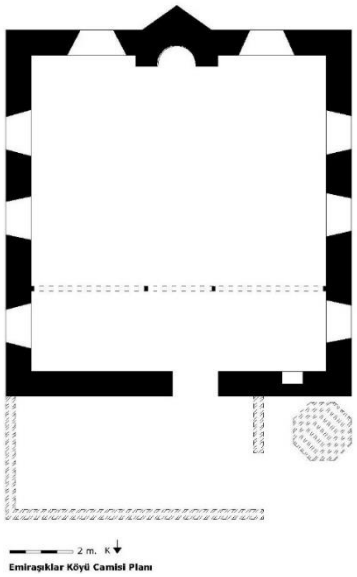
Çizim 2.1 Akseki Belenalan Köyü Camisi

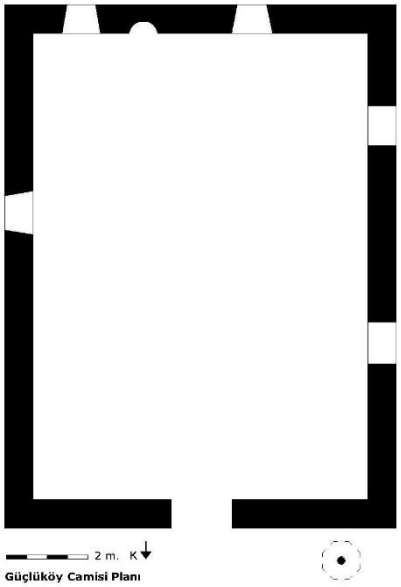
Çizim 2.2 Akseki Çimi Köyü Camisi

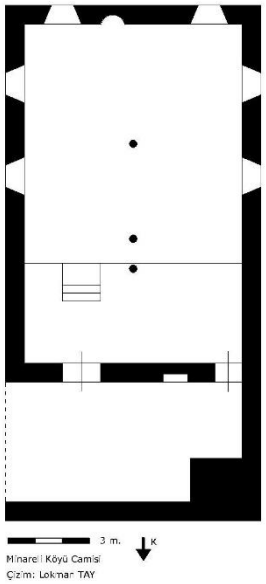
Çizim 2.3 Akseki Çimi Köyü Orta Cami

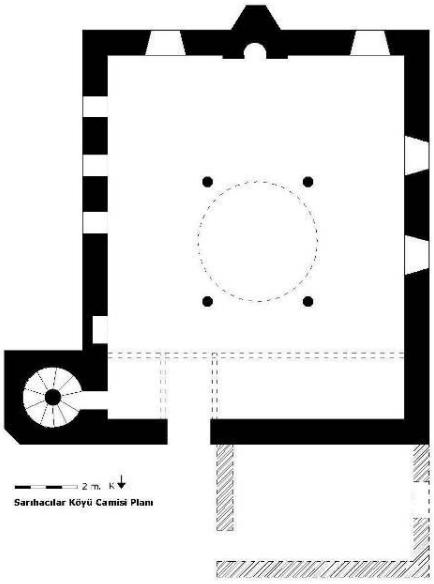
Çizim 2.4 Akseki Emiraşıklar Köyü Camisi

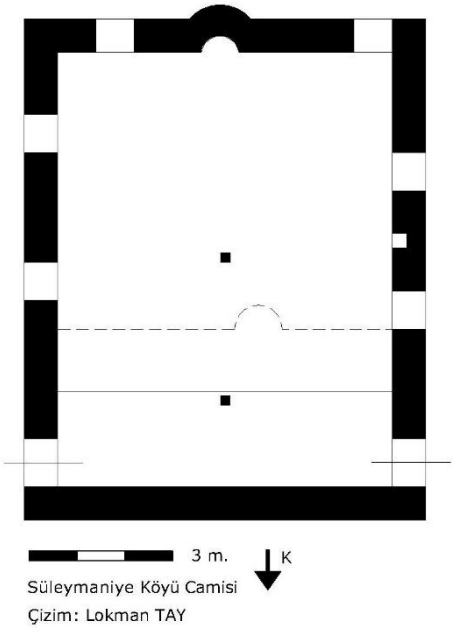
Çizim 2.5 Akseki Güçlüköy Camisi

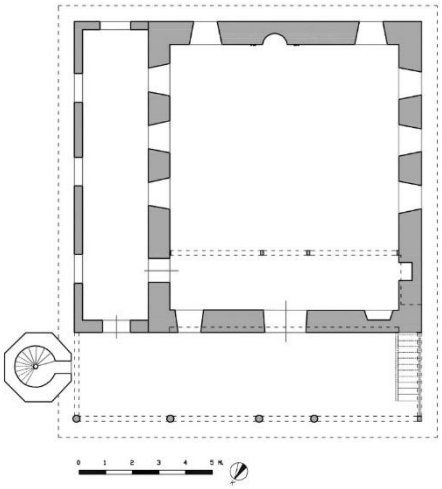
Çizim 2.7 Akseki Minareli Köyü Camisi

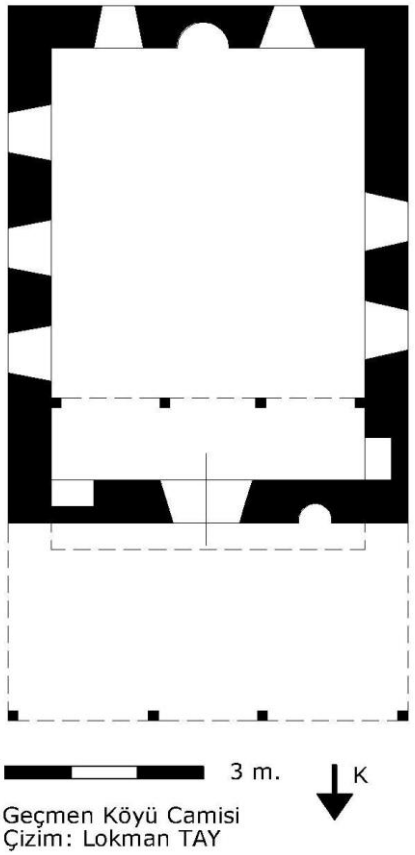
Çizim 2.8 Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi

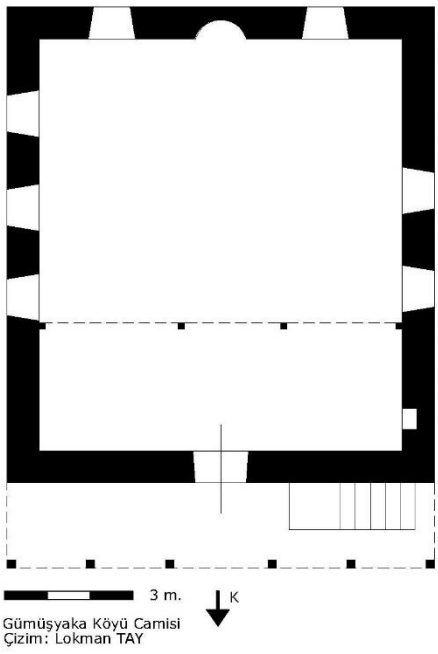
Çizim 2.9 Akseki Süleymaniye Köyü Camisi

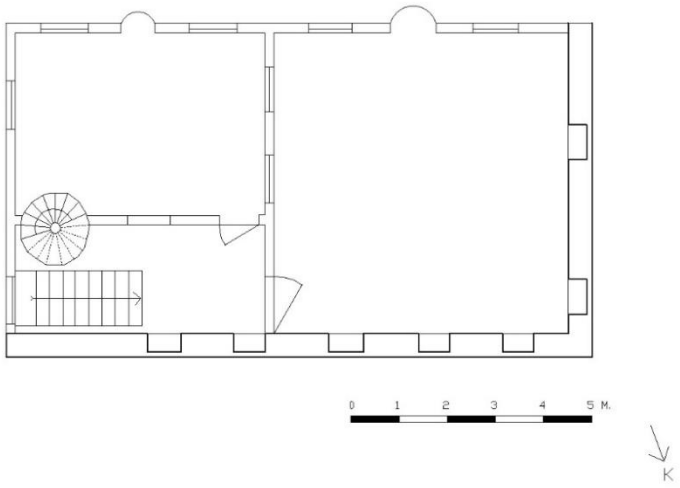
Çizim 2.12 Elmalı Bayralar Köyü Camisi

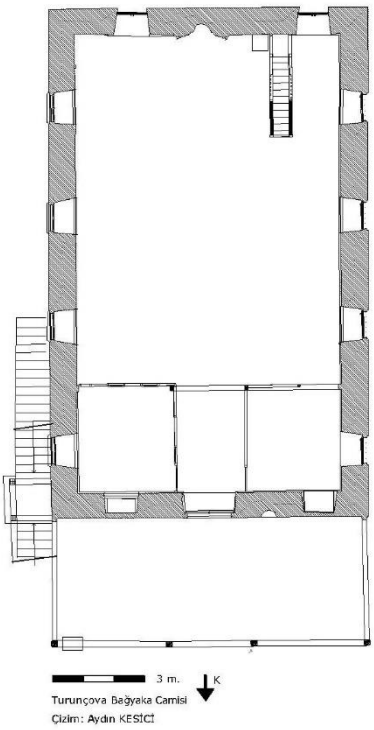
Çizim 2.13 Elmalı Geçmen Köyü Camisi

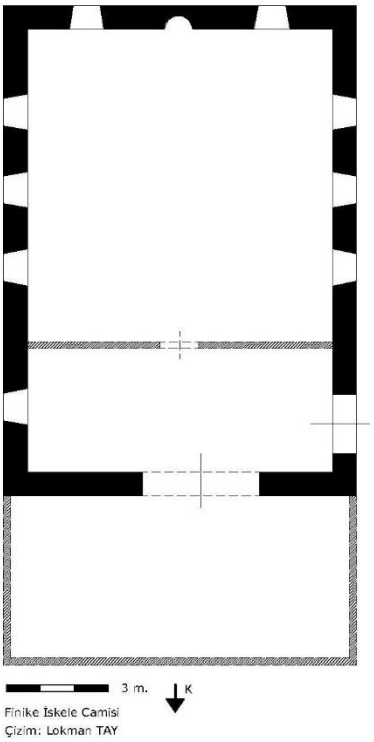
Çizim 2.14 Elmalı Gümüşyaka Köyü Camisi

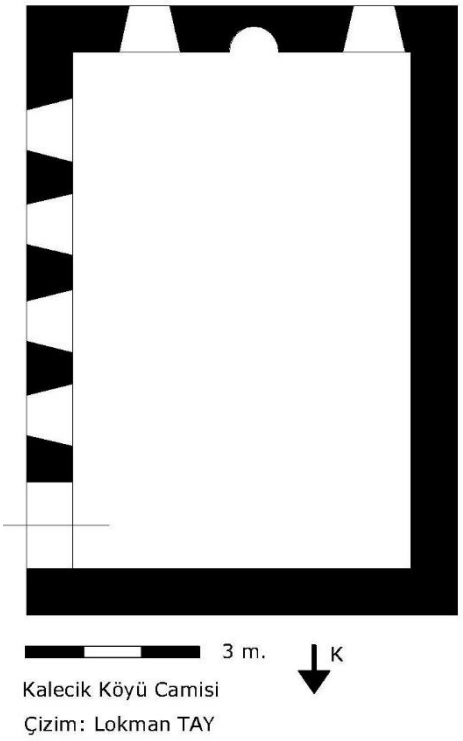
Çizim 2.15 Elmalı Toklular Mescidi

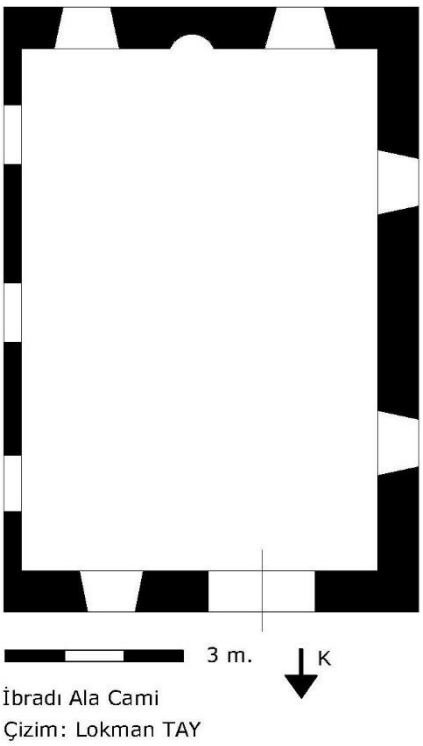
Çizim 2.17 Finike Bağyaka Camisi

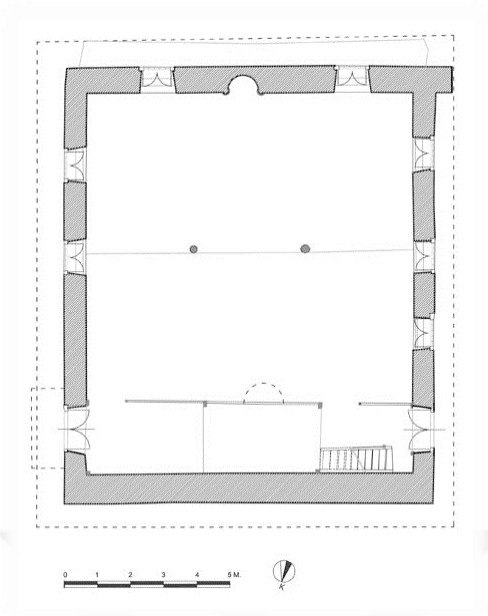
Çizim 2.18 Finike İskele Camisi

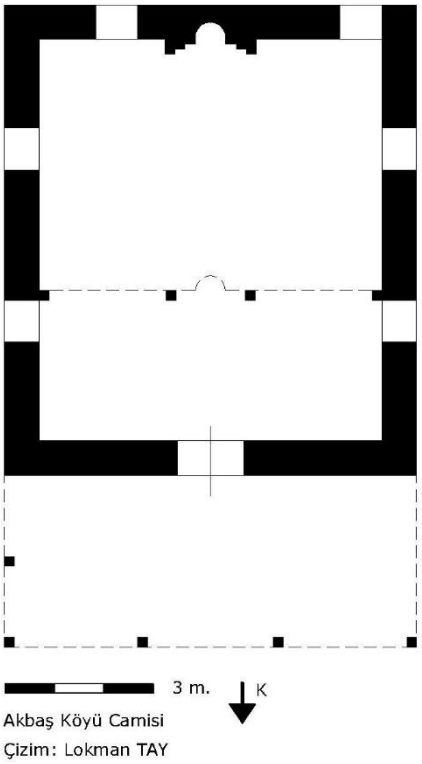
Çizim 2.19 Gündoğmuş Kalecik Köyü Camisi

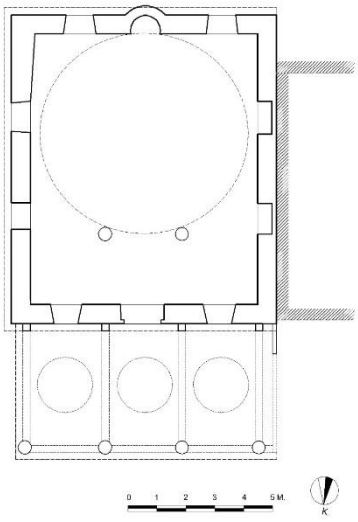
Çizim 2.20 İbradı Ala Camisi

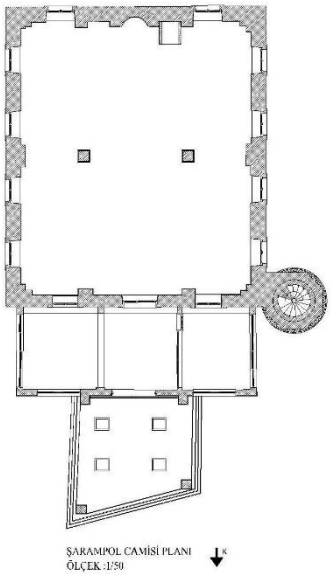
Çizim 2.23 Korkuteli Yeşilyayla Kerpiç Camisi

Çizim 2.26 Serik Akbaş Köyü Camisi

Çizim 2.57 Muratpaşa Edipzade Camisi

Çizim 2.58 Muratpaşa Şarampol Camisi

3.1.1.2. Kare Planlı Camiler

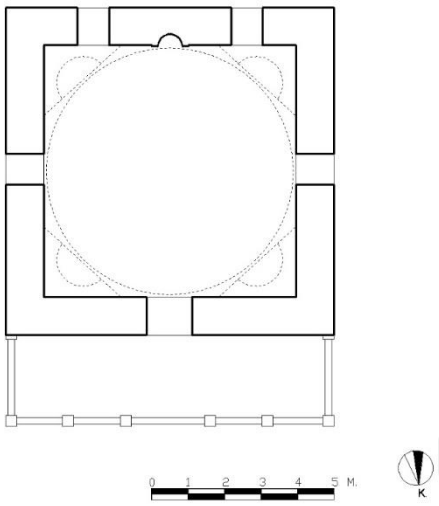
Plan özellikleri bilinen diğer camilerden Antalya'nın merkez ilçeleri olan Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi, Döşemealtı Camili Köyü Camisi ve Kepez Kızıllı Camisi; Serik ilçesi, Aşağıoba Köyü Camisi, Aşağıoba Köyü Macar Camisi, Kürüş Köyü Camisi, Alacami

Köyü Camisi ve Tekkeköy Camisi "kare planlı, tek kubbeli" yapılar grubunda değerlendirilebilir.

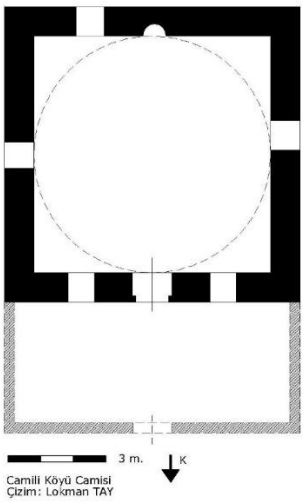
Tek kubbeli camiler Erken Osmanlı döneminden itibaren sıklıkla kullanılmıştır. İznik Hacı Özbek Camisi (M.1333-1334)[510], Bursa Alaaddin Camisi (M.1335-1336)[511], İznik Hacı Hamza Camisi (M.1345)[512], Kütahya Kurşunlu Cami (M.1377) [513], Mudurnu Yıldırım Camisi (M.1382)[514], Gebze Orhan Camisi (14. yüzyıl)[515] ve Behramkale Hüdavendigar Camisi (14. yüzyıl ikinci yarısı)[516] İznik Mahmut Çelebi Camisi (M.1442-1443)[517], Tire Rum Mehmet Paşa Camisi (M.1472)[518], Edirne Sitti Hatun Camisi (M.1482)[519], İstanbul Firuz Ağa Camisi (M.1492)[520], Kırşehir Kalender Baba Camisi (14.yüzyıl sonu- 15.yüzyıl başı)[521], Tire Kazanoğlu Camisi (15. yy.)[522], Anamur (Mamuriye) İç Kale Camisi (M. 1565)[523], Manisa Lala Paşa Camisi (M.1569-1570)[524], Kastamonu Sinan Bey Camisi (M.1571-1572)[525], Sivas İç Kale Camisi (M. 1580)[526], Niğde Dışarı (Çelebi Hüsamettin) Cami (16. yy.)[527], Alanya İç Kale (Süleymaniye) Camisi (16. yy)[528], Bor İç Kale (Şeyh İlyas) Camisi (16. yy.)[529], Tire Lütfü Paşa Camisi (16. yy)[530], Birgi Derviş Ağa Camisi (M.1663-1664)[531], Antalya-Kaş Nasreddin (Yusuf Ağa) Camisi (M.1776)[532], Birgi Karaoğlu Camisi (M.1782)[533], Antalya-Aksu Müsellim Camisi (M.1796)[534] ve Antalya Hasköy Mescidi (18. yy. sonu 19. yy başı)[535] kare planlı ve tek kubbeli camilere örnek olarak sıralayabileceğimiz yapılardır. Örneklerden de anlaşılacağı üzere kare planlı tek kubbeli plan şeması Anadolu'nun her yerinde ve her

[510] Kuban, 2007: 124-130.
[511] Aslanapa,1977:176.
[512] Aslanapa, 1977: 176.
[513] Aslanapa, 1977: 193.
[514] Aslanapa, 1977: 191.
[515] Aslanapa, 1977: 195.
[516] Özbek,2002: 52-56.
[517] Aslanapa,1986: 66.
[518] Aslanapa, 1986:101.
[519] Aslanapa, 1986: 98-99.
[520] Aslanapa,1986:146-149.
[521] Tay, 2019: 49-58.
[522] Aslanoğlu,1978: 54-56.
[523] Boran, 2001: 162-166.
[524] Acun,1999: 190-198.
[525] Bilici, 1991: 67-71.
[526] Boran, 2001: 169-174.
[527] Özkarcı, 2001: 87-90.
[528] Boran, 2001:141-148.
[529] Boran, 2001:151-156.
[530] Aslanoğlu, 1978: 62-65.
[531] Ünal vd, 2001: 82-90.
[532] Kılıç, 2015: 89-95.
[533] Ünal vd.,2001: 91-98.
[534] Kılıç,2015: 96-107.
[535] Kılıç, 2015: 108-112.

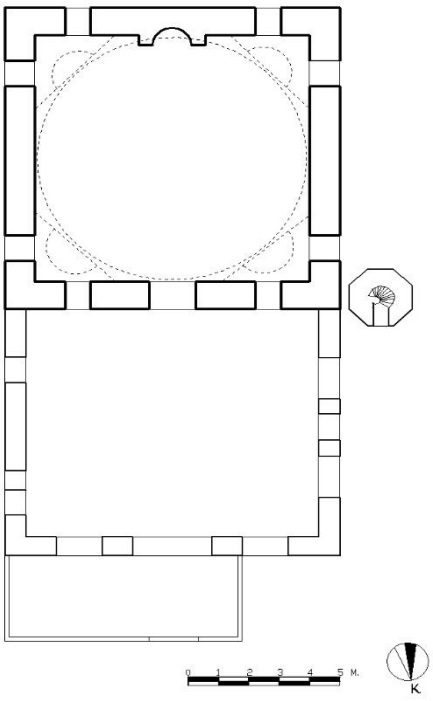
dönemde görülebilen bir plan tipidir. Tanzimat'ın bir getirisi olarak yorumlamak mümkün değildir.

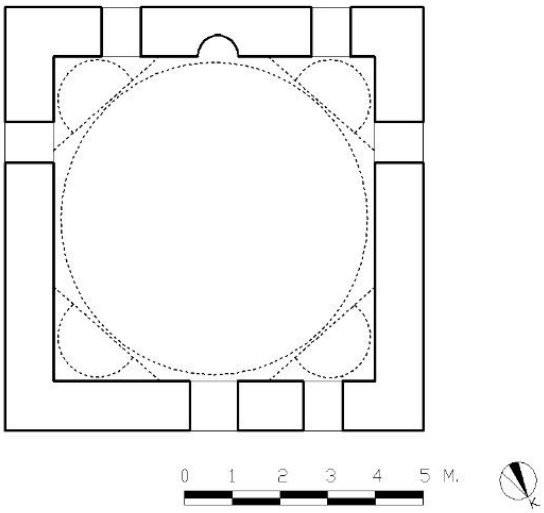
Çizim 2.10 Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi

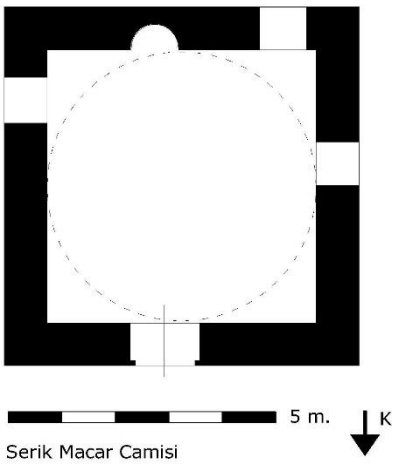
Çizim 2.11 Döşemealtı Camili Köyü Camisi

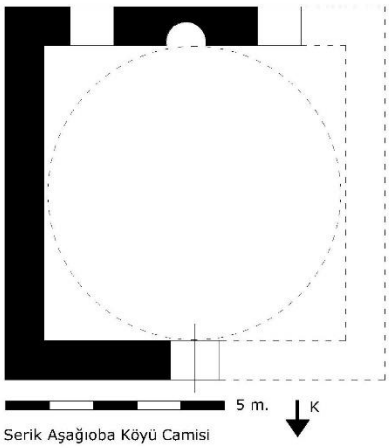
Çizim 2.22 Kepez Kızıllı Camisi

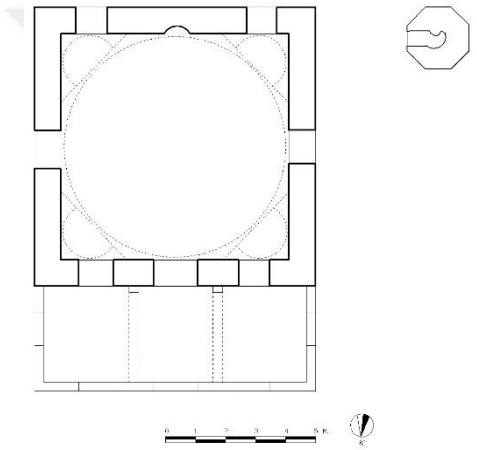
Çizim 2.26 Serik Alacami Köyü Camisi

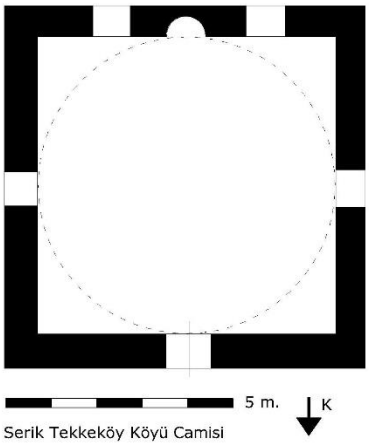
Çizim 2.30 Serik Aşağıoba Macar Camisi

Çizim 2.28 Serik Aşağıoba Yıkık Camisi

Çizim 2.29 Serik Kürüş Köyü Camisi

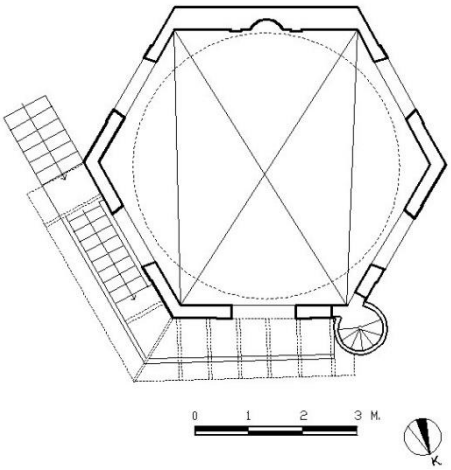
Çizim 2.31 Serik Tekkeköy Camisi

3.1.1.3. Altıgen Planlı Köşk Mescit Tarzında Olanlar

Antalya kent merkezinde bulunan İskele Camisi inşa edilen camiler arasında farklı bir plan tipine sahiptir. Ayaklar üzerinde yükselen, altıgen bir plana sahip olan yapının benzer örneklerine şehir içi hanlarının köşk mescitleri örnek gösterilebilir. Bursa Koza Han (1490-1491)[536] ve Kıbrıs Büyük Han (1572)[537] köşk mescitleri en yakın örnekler olarak gösterilebilir[538].

Köşk mescit geleneği Türk Mimarisinde şehiriçi hanlarında karşımıza çıkarken, Antalya'da bir yapıya dâhil olmadan tek başına inşa edilmiş olması oldukça değerlidir. Yapının planlanmasında bu şemanın tercih edilmiş olması caminin limanda inşa edilmiş olmasıyla alakalı olmalıdır. Gerek inşa edildiği yer gerekse plan şeması ile ünik bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

[536] Güler,2020: 23-25.
[537] Eyice, 1992: 514-515.
[538] Köşk Mescitler ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: Önge, 1969.

Çizim 2.25 Muratpaşa İskele Camisi

3.1.2. Yapı Elemanları

3.1.2.1. Taşıyıcı Elemanlar

Antalya'da inşa edilen camiler genel olarak küçük ölçeklidir. Bu sebeple taşıyıcı eleman olarak genellikle duvarlar kullanılmıştır. Duvarların yanı sıra sütunlar ve ahşap direklerin kullanıldığı da görülmektedir. Akseki'de yer alan Belenalan Köyü Camisi, Çimi Köyü Orta Cami, Minareli Köyü Camisi, Sarıhacılar Köyü Camisi ve Süleymaniye Köyü Camisi'nde ahşap direkler kullanılmıştır. Akseki Merkez Camisi ile İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi'nde ise sütunlar kullanılmıştır. Büyük ölçekli bu yapıların orta sahnında bağdadi kubbeler yer almaktadır. Bu kubbeler dörder sütun tarafından taşınmaktadır. Muratpaşa İskele Camisi ayaklar üzerinde yükselen altıgen bir plan arz etmektedir. Muratpaşa Şarampol Camisi ise asli özelliğini tamamen kaybettiğinden değerlendirmeye alınmamıştır.

Bu dönemde inşa edilmiş olan camilerden, Akseki Merkez Camisi ile Akseki Sarıhacılar, Minareli, Süleymaniye, Belenalan ve Emiraşıklar köyleri camileri ile Çimi Köyü Orta Cami ve İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi'ndeki ahşap kadınlar mahfilleri ahşap direkler tarafından taşınmaktadır. Mahfillerin ahşap direkler tarafından taşınması Akseki ve İbradı dışında Elmalı ilçesinin köyleri olan Bayralar, Gümüşyaka ve Geçmen köylerindeki camilerde ve Korkuteli Yeşilyayla Köyü Camisi, Serik Akbaş Köyü Camisi ve Finike Bağyaka Camisi'nde de görülmektedir.

3.1.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları

Antalya Sancağı'nda inşa edilmiş olan camiler, oldukça sade düzenlenmiş kapı ve pencere açıklıklarına sahiptir. Kapılar, lentolu veya yuvarlak ve basık kemerli açıklıklardır. Ancak Akseki Merkez Cami, İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi ve Şarampol Camisi'nin giriş kapıları, daha büyük ve geniş olup yuvarlak kemerlidirler. Sururi Vezir Paşa ve Akseki

Merkez camilerinin kapılarının üzerlerine inşa kitabeleri yerleştirilmiştir. Pencereler genellikle dikdörtgen formlu ve lentoludur. Ancak Akseki Merkez ile İbradı Sururi Vezir Paşa camilerinde dönem özelliği olarak büyük boyutlu sivri kemerli pencereler açılmıştır. Muratpaşa Şarampol ve İskele camileri ile Serik Alacami Köyü Camisi'nde yuvarlak kemerli pencereler kullanılmıştır. Döşemealtı Camili Köyü Camisi'nde pencereler sivri kemerli alınlıklara sahiptir. Muratpaşa Edipzade Camisi'nde ise yuvarlak kemerli alınlıklar görülmektedir.

3.1.2.3. Örtü Düzeni

Camilerde örtü sistemi olarak; kubbe, düz ahşap tavan ve kırma çatı kullanılmıştır. Serik ilçesine bağlı; Tekkeköy Sulu Tekke Cami, Alacami Köyü Cami, Macar Cami, Aşağıoba Yıkık Cami ve Kürüş Köyü Camisi'nde kubbe kullanılmıştır. Bu yapılardan Kürüş Camisi ve Alacami'de geçiş elemanları tromp iken diğer üç camide geçiş elemanı olarak pandantif tercih edilmiştir. Akbaş Köyü Camisi'nde ise düz ahşap tavan kullanılmıştır.

Döşemealtı Camili Köyü Camisi, Kepez Kızıllı Camisi ve Aksu Yeşilkaraman Camisi'nde de üst örtüde kubbe kullanılmıştır. Camili Köyü'nde geçiş elemanı olarak pandantif kullanılırken, Kızıllı ve Yeşilkaraman camilerinde geçiş elemanı olarak tromp tercih edilmiştir. Muratpaşa Edipzade Camisi'nin üzeri de kubbe ile örtülüdür. Ancak üst örtü yakın zamanda yenilenerek, orijinalliğini kaybetmiştir.

Akseki Merkez Camisi'nde orta sahında üç adet kubbe yer almaktadır. Ortada yer alan kubbe dört sütun tarafından taşınmakta ve pandantiflerle geçiş sağlanmaktadır. Kuzey ve güneyde ise ikisi serbest ikisi duvara gömülü dört sütun ile taşınan ve yine pandantiflerle geçişin sağlandığı oval kubbeler yer almaktadır. Yan sahınlar ise düz ahşap tavan ile örtülüdür. İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi'nde de Akseki Merkez Camisi'ne benzer bir uygulama görülmektedir. Orta sahın üç kubbe ile kapatılmıştır. Ortada yer alan kubbe dört sütun tarafından taşınmakta ve pandantiflerle geçiş sağlanmaktadır. Kuzey ve güneyde ise ikisi serbest ikisi duvara gömülü dört sütun ile taşınan ve yine pandantiflerle geçişin sağlandığı oval kubbeler yer almaktadır. Yan sahınlar ise düz ahşap tavan ile örtülüdür. İbradı Ala Cami ise dıştan dört yöne eğimli kırma çatı ile kapatılmıştır. Ancak iç kısım saç ile kapatıldığı için üst örtünün durumu hakkında bilgi sahibi olamamaktayız.

Antalya merkezde yer alan Şarampol Cami asli özelliğini kaybettiği için üst örtüsü değerlendirmeye alınmamıştır. İskele Camisi ise dıştan altıgen külah ile içten kubbe ile örtülüdür.

Akseki'ye bağlı, Belenalan, Emiraşıklar, Güçlüköy, Minareli ve Çimi köylerinde yer alan camilerde düz ahşap tavan kullanılmıştır. Ancak, Çimi Köyü Camisi'nde tavanın merkezine tavan göbeği yerleştirilmiştir. Yine aynı köyde yer Orta Camide ortada temsili bir bağdadi kubbe görülmektedir. Süleymaniye Köyü Camisinde ise hem içeride hem dışarıda iki yöne eğimli çatı kullanılmıştır. Sarıhacılar Köyü Camisinde ise, düz ahşap tavan ile birlikte ortada bağdadi bir kubbe görülmektedir.

Elmalı'da yer alan camilerde ise; Toklular, Gümüşyaka ve Geçmen Camilerinde düz ahşap tavan kullanılmıştır. Bayralar Köyü camisinde ise ahşap tavan ile birlikte merkezde bağdadi bir kubbe yapının üzerini örtmektedir. Korkuteli ilçesinde yer alan Yeşilyayla Kerpiç Caminde ise; Bayralar Köyü Camisindekine benzer bir uygulama ile karşılaşmaktayız. Ahşap tavana ortada bağdadi bir kubbe yerleştirilmiştir.

Finike'de yer alan İskele Camisi düz ahşap tavan ile örtülüdür. Bağyaka Camisi'nde ise ortada bağdadi bir kubbe yer almaktadır. Kubbenin dışında kalan yerler ise düz ahşap tavan ile örtülmüştür.

3.1.2.4. Son Cemaat Yerleri

Ele aldığımız camiler içerisinde, sekiz yapıda son cemaat yeri görülmektedir. Son cemaat yerine sahip olan camiler; Akseki Minareli Köyü Camisi, Serik Akbaş Köyü Camisi, Elmalı Bayralar, Geçmen ve Gümüşyaka köyleri camileri, Finike Bağyaka Camisi, İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi ile Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi'dir. Akbaş, Bağyaka, Geçmen ve Gümüşyaka köyleri camilerinde üç tarafı açık, kemerli bir uygulama söz konusudur. Yeşilkaraman Camisi'nde ise üç tarafı açık, sundurmalı bir son cemaat yeri yer almaktadır. Minareli Köyü Camisi'nde ise bir taraftan açık, sundurmalı bir son cemaat yeri görülmektedir. İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi'nde yer alan son cemaat yeri kemerli ve üç taraftan açıkken, bugün camlarla kapalı bir mekân haline dönüştürülmüştür.

Serik ilçesinde yer alan Alacami ve Kürüş Köyü camileri ile Muratpaşa Edipzade Camisi, Döşemealtı Camili Köyü Camisi ve Kepez Kızıllı Camisi'nin kuzey cephelerine yapıyı genişletmek amacıyla muhdes bölümler eklenmiştir. Muratpaşa İskele Camisi'nde ise son cemaat yeri uygulamasına benzer ahşap kafesli bir giriş mekânı bulunmaktadır. Günümüze ulaşamamış olan Manavgat Altınkaya Köyü Camisi'nde ise sundurmalı bir son cemaat yerinin olduğu eski Fotoğraf 2.larından anlaşılmaktadır.

3.1.2.5. Minareler

Antalya Sancağı'nda incelenen Camilerden 21 tanesi minareye sahiptir. Akseki Belenalan, Güçlüköy, Çimi köyleri Camileri ile yine Akseki'de bulunan ancak günümüze

ulaşamamış olan Yeğen Mehmet Paşa Camisi'nde ahşap minareler yer almaktadır. Bu minareler köşk minare tarzında inşa edilmişlerdir. Bir baba direği üzerinde sekizgen formlu bir şerefe yerleştirilmiştir. Şerefe kısmına ahşap merdivenlerle ulaşılmaktadır. Bu minareler Akseki yöresine özgü yapı elemanlarıdır. Bu tarzda inşa edilmiş minarelere Anadolu dışında Balkanlarda rastlanmaktadır. Bulgaristan Çelebi Köyü Cami[539] ve İsperih Hıdır Köyü mescidi[540] minareleri örnek gösterilebilir. Akseki Süleymaniye Köyü Camisi de ahşap minareye sahiptir. Ancak yapılan arazi çalışması sırasında orijinal ahşap minarenin sökülüp bir köşeye atıldığı yerine tek şerefeli yeni bir ahşap minare yerleştirildiği görülmüştür. Muratpaşa İskele Camisi'nin minaresi de ahşap malzemeden inşa edilmiştir. Bu yapıda gördüğümüz minarenin benzer örneklerine İstanbul'da rastlamaktayız. Topkapı Sarayı Hacı Beşir Ağa Camisi (1730-1746)[541], İstanbul Alâeddin Mescidi ve Tekkesi[542] minareleri örnek gösterilebilir.

Elmalı Toklular Camisi minaresi de ahşaptan olup, yakın zamanda üzeri saç ile kaplanmıştır. Ahşap minare geleneği Anadolu'nun çeşitli kentlerinde karşımıza çıkmaktadır. Boyabat Çördük Köyü mescidi[543], Divriği Süleyman Ağa Camisi[544], Divriği Ahmet Paşa Camisi[545], Kemaliye Mütfüoğlu Camisi[546], Tokat Hoca Ahmet Camisi[547] ahşap minare geleneğine sahip yapılara örnek verilebilir.

Akseki Merkez Camisi'nde ise tek şerefeli taş minare yer almaktadır. Üzerinde yer alan kitabesine göre H.1314/ 1896-87 yılında inşa edilmiştir. İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi'nde de tek şerefeli taş minare yer almaktadır. Ancak bu minare orijinal değildir. Orijinal minarenin kitabesi günümüze ulaşmış olup H.1318/1900-1901 tarihlidir. Diğer minareler ise yakın zamanda yapılara eklenmiş olup orijinal değillerdir.

[539] İbrahimgil, Keleş, 2016:141-142.
[540] İbrahimgil, Keleş, 2016: 720.
[541] Tay, 2014: 138-148.
[542] Tanman, 1993: 176.
[543] Çal, 2014: 238.
[544] Denktaş, 2010: 32-36.
[545] Denktaş, 2010: 58-60.
[546] Pektaş, 2006:116-117.
[547] Gündoğdu, 2006:116.

Fotoğraf 3.1 Akseki Belenalan Köyü Camisi

Fotoğraf 3.2 Akseki Çimi Köyü Camisi

Fotoğraf 3.3 Akseki Güçlüköy Camisi

Fotoğraf 3.4 Elmalı Toklular Mescidi

Fotoğraf 3.5 Akseki Merkez Camisi

Fotoğraf 3.6 Akseki Minareli Köyü Camisi

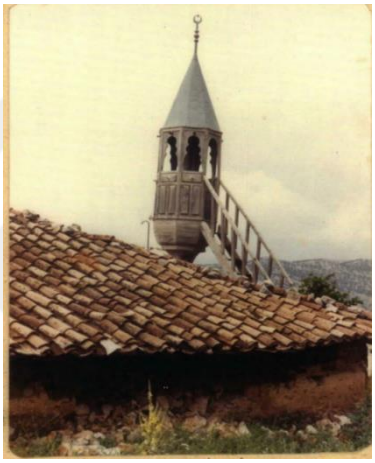
Fotoğraf 3.7 Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi

Fotoğraf 3.8 Akseki Süleymaniye Köyü Camisi

Fotoğraf 3.9 Muratpaşa İskele Camisi

Fotoğraf 3.10 Akseki Yeğen Mehmet Paşa Camisi

3.1.2.6. Mihraplar

Camilerin mihrapları büyük oranda orijinalliğini yitirmiştir. Akseki Belenalan Köyü, Çimi Köyü, Güçlüköy camilerinin mihrapları yarım daire planlı ve ahşap çerçevelidir. Akseki Çimi Köyü Orta Cami, Minareli Köyü ve Süleymaniye Köyü camilerinin mihrapları da yarım daire planlı olup ahşap çerçeveleri yakın zamanda yenilenmiştir. Akseki Merkez Camisi'nin mihrabı dilimli kemerli olup, yakın zamanda üzeri yağlı boya ile boyanmıştır. Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi'nin mihrabı yarım daire formlu olup, ahşap kaplamaya sahiptir. Ajur ve boyama tekniği ile süslenmiş olan mihrap oldukça dikkat çekicidir. Aksu Yeşilkaraman Köyü, Elmalı Geçmen Köyü, Elmalı Gümüşyaka Köyü camileri ile Korkuteli Yeşilyayla Kerpiç Cami ve Finike Bağyaka Camisi'nin mihrapları yarım daire planlı olup, mihrap nişine perde motifleri işlenmiştir. Elmalı Toklular Cami iki bölümlüdür. Bu sebeple yapıda iki adet mihrap bulunmaktadır. Bu mihraplar dışa taşkın ve yarım daire formludur. Gündoğmuş Kalecik Köyü Cami ve İbradı Ala Cami'nin mihrapları son derece sade olup yarım daire planlıdır. Muratpaşa İskele Camisi'nde üçgen alınlıklı bir mihrap görülmektedir. Serik

ilçesinde yer alan Akbaş Köyü Camisi yarım daire planlı ve ahşap kaplamalıdır. Ahşap süslemenin ağırlıkta olduğu mihrap oldukça önemlidir. Aşağıoba Köyü'nde yer alan iki camiden Aşağıoba Yıkık Cami olarak isimlendirdiğimiz yapının mihrabı yıkılmıştır. Macar Cami'nin mihrabı ise basit bir düzenlemeye sahip olup, mihrap nişine kandil motifi işlenmiştir. Tekkeköy Sulu Tekke Camisi'nin mihrabında mukarnas dizisi yer alırken, Kürüş Köyü Camisi'nin mihrabı dilimli kemere sahiptir. Günümüze ulaşamayan Manavgat Altınkaya Köyü Camisi'nin mihrabı ise fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla zengin ahşap süslemelere sahipmiş. Geriye kalan mihraplar ise orijinalliğini yitirmiş olup sanat tarihi değeri taşımamaktadır.

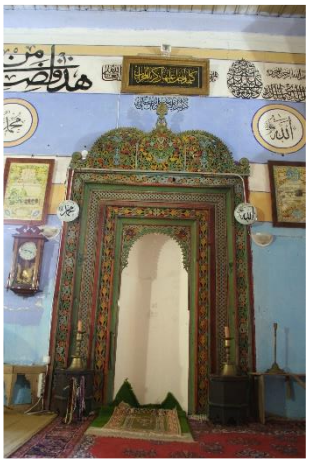
Fotoğraf 3.11 Akseki Belenalan Köyü Camisi

Fotoğraf 3.12 Akseki Çimi Köyü Camisi

Fotoğraf 3.13 Akseki Güçlüköy Camisi

Fotoğraf 3.14 Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi

Fotoğraf 3.15 Elmalı Bayralar Köyü Camisi

Fotoğraf 3.16 Serik Akbaş Köyü Camisi

Fotoğraf 3.17 Serik Aşağıoba Yıkık Camisi

Fotoğraf 3.18 Akseki Merkez Camisi

Fotoğraf 3.19 Elmalı Geçmen Köyü Camisi

Fotoğraf 3.20 Elmalı Gümüşyaka Köyü Camisi

Fotoğraf 3.21 Finike Bağyaka Camisi

Fotoğraf 3.22 Korkuteli Yeşilyayla Kerpiç Camisi

Fotoğraf 3.23 Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi

Fotoğraf 3.24 Serik Aşağıoba Macar Camisi

Fotoğraf 3.25 Elmalı Toklular Mescidi

Fotoğraf 3.26 Gündoğmuş Kalecik Köyü Camisi

Fotoğraf 3.27 İbradı Ala Camisi

Fotoğraf 3.28 Muratpaşa İskele Camisi

Fotoğraf 3.29 Serik Tekkeköy Camisi

Fotoğraf 3.30 Serik Kürüş Köyü Camisi

3.1.2.7. Minberler ve Vaaz Kürsüleri

Camilerde bulunan minber ve vaaz kürsülerinin büyük bir çoğunluğu yakın tarihlerdeki onarımlarda yenilenmiştir. Akseki Belenalan Köyü Camisi'nin minberi ahşap malzemeden olup orijinalliğini korumaktadır. Akseki Merkez Camisi'nin minberi taş malzemeden olup, yakın zamanda üzeri boyanmıştır. Ancak köşk kısmının üzerinde bulunan sakal-ı şerif muhafazası dikkat çekmektedir. Akseki Güçlüköy Camisi'nde yer alan minber ise zamana yenik düşmüş harap haldedir. Akseki Sarıhacılar Camisi minberi ve vaaz kürsüsü orijinaldir ancak üzerleri yağlı boya ile boyanmıştır. Elmalı ilçesinde bulunan Bayralar, Geçmen ve Gümüşyaka köyleri camilerinin minberleri de ahşap malzemedendir. Gümüşyaka Köyü Camisi'nin orijinal ahşap vaaz kürsüsü de bulunmaktadır. İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi de ahşap bir minbere sahiptir. Serik Akbaş Köyü'nde bulunan caminin de minberi ve vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Ahşap malzemeden olan elemanların üzerleri boyanmıştır. Günümüze ulaşamayan Manavgat Altınkaya Köyü Camisi ile Yeğen Mehmet Paşa Camisi de elde olan fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla ahşap minberlere sahiplermiş.

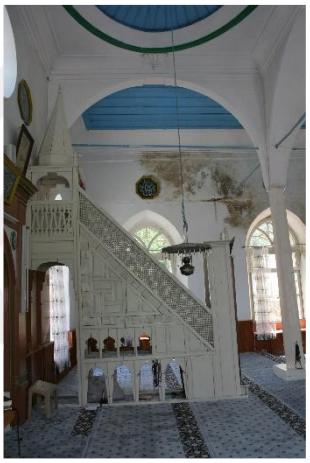
Fotoğraf 3.31 Belenalan Köyü Camisi

Fotoğraf 3.32 Akseki Merkez Camisi

Fotoğraf 3.33 Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi

Fotoğraf 3.34 İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi

Fotoğraf 3.35 Elmalı Gümüşyaka Köyü Camisi

Fotoğraf 3.36 Serik Akbaş Köyü Camisi

3.1.2.8. Mahfiller

İncelenen camiler içerisinde Akseki Merkez Cami ile Emiraşıklar ve Sarıhacılar köylerinin camilerinin harimlerinin kuzey cephelerinde mahfil bulunmaktadır. Elmalı Bayralar, Geçmen ve Gümüşyaka köylerinde bulunan camilerde dışarıdan girişin sağlandığı

mahfiller yer almaktadır. Aynı uygulamanın Finike Bağyaka Camisi'nde de olduğu görülmektedir. İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi'nin kuzey cephesinde son cemaat yerinden girişin sağlandığı bir mahfil bulunmaktadır. Serik Akbaş Köyü Camisi'nin kuzey cephesinde de bir mahfil yer almaktadır. Günümüze ulaşamamış olan Akseki Yeğen Mehmet Paşa Camisi'nin de kuzey cephede bir mahfile sahip olduğu fotoğraflardan anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 3.37 Akseki Merkez Camisi

Fotoğraf 3.38 Akseki Emiraşıklar Köyü Camisi

Fotoğraf 3.39 Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi

Fotoğraf 3.40 Elmalı Geçmen Köyü Camisi

Fotoğraf 3.41 Elmalı Gümüşyaka Köyü Camisi

Fotoğraf 3.42 Finike Bağyaka Camisi

Fotoğraf 3.43 Serik Akbaş Köyü Camisi

3.1.3. Kitabeler

Antalya Sancağı'nda incelenen camilerin çok azında kitabe mevcuttur. Akseki Merkez Camisi'nde dört farklı kitabe görülmektedir. İlk kitabe giriş kapısı üzerinde olup onarım kitabesidir. Diğer kitabe minareye ait olup, minarenin inşa kitabesi olduğu görülmektedir. Diğer iki kitabe ise harim kısmında yer almaktadır. Bunlardan birisi mahfilin alt kısmında duvara yazılmıştır. Ancak üzerinde oluşan bozulmalar sebebiyle okunamamaktadır. Diğer kitabe ise mahfile çıkan merdivenlerin sonunda yer alıp, bugün mevcut olmayan Yeğen Mehmet Paşa Camisi'nin inşa kitabesidir. Muhtemelen yapı yıkılınca kitabe Merkez Camisi'ne taşınmıştır. Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi'nde onarım kitabesi yer almaktadır. İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi'nin giriş kapısı üzerinde onarım kitabesi mevcuttur. Finike Bağyaka Camisi'nin harim duvarında kalemişi tekniğinde inşa kitabesi yer almaktadır. Muratpaşa İskele Camisi'nin beden duvarı üzerine de inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Asli özelliğini büyük oranda yitirmiş olan Edipzade Camisi'nin de giriş kapısı üzerinde inşa kitabesi yer almaktadır.

3.1.4. Malzeme ve Teknik

İncelenen yapıların inşasında genellikle düzgün kesme taş, moloz taş, ahşap ve kerpiç malzeme kullanılmıştır.

3.1.4.1. Düzgün Kesme Taş

Antalya'da ele alınan camilerde düzgün kesme taş malzeme çok az yapıda kullanılmıştır. Muratpaşa İskele Camisi düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Ayrıca Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi'nin pencereleri kesme taş ile çerçeve içine alınmıştır.

3.1.4.2. Moloz Taş

İncelenen camilerde en çok kullanılan malzeme moloz taş olmuştur. 16 adet camide moloz taşın inşa malzemesi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Akseki ilçesinin köyleri olan Belenalan, Çimi, Emiraşıklar ve Güçlüköy camileri ile günümüze ulaşamamış olan Akseki Yeğen Mehmet Paşa Camisi ve Manavgat Altınkaya Köyü Camisi "düğmeli duvar" olarak bilinen moloz taş ve ahşabın bir arada kullanıldığı bir teknikle inşa edilmişlerdir. Düğmeli duvar; aslında kuru yığma duvar tekniği olup moloz taşların arasına 50-60 cm. aralıklarla atılan hatılları dikine kesen ve uçları cepheden dışarı taşan daha küçük hatılların atıldığı ve yöre insanı tarafından düğmeli duvar olarak adlandırılan bir tekniktir[548]. Ayrıca yine Akseki'nin köyü olan Sarıhacılar'da bulunan camide moloz taş ve hatıl kullanılarak inşa

[548] Kavas, 2015: 365-389.

edilmiştir. Söz konusu caminin kuzey cephesinde düğmeli duvar görülmektedir. İbradı Ala Cami'nin güney, kuzey ve batı cepheleri de düğmeli duvar tekniğindedir. Yapının doğu cephesi sıvalı ve boyalı olduğu için malzemesi anlaşılamamaktadır. Akseki Süleymaniye Köyü Camisi yakın zamanda onarım geçirmiş ve bugün üzeri sıvalı ve boyalıdır. Ancak yapıya ait eski fotoğraflardan moloz taş malzemeden inşa edildiği görülmektedir. Döşemealtı Camili Köyü Camisi, Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi, Kepez Kızıllı Camisi, Serik Aşağıoba Yıkık Cami ve Macar Cami de moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Ayrıca Elmalı Gümüşyaka Köyü Camisi subasmanında moloz taş malzeme kullanılmıştır. Serik Alacami Köyü Camisi sıvalı ve boyalıdır. Ancak yer yer dökülen sıvalardan moloz taş malzeme görülebilmektedir.

3.1.4.3. Kerpiç

Elmalı ilçesine bağlı Geçmen, Gümüşyaka ve Bayralar köylerinde bulunan camilerin inşa malzemesi kerpiçtir. Bayralar Köyü'nde kerpiçin yanında ahşap hatılların varlığı görülebilmektedir. Elmalı merkezde yer alan Toklular Camisi'nde ahşap karkas arasına kerpiç doldurularak hımış duvar tekniği uygulanmıştır. Korkuteli Yeşilyayla Köyü'nde bulunan yapı da adından anlaşılacağı üzere kerpiç malzemeden inşa edilmiştir.

3.1.4.4. Ahşap

Moloz taş malzemeden sonra camilerde en fazla kullanılan malzeme ahşap olmuştur. Ahşap hem inşa malzemesi olarak hem de yapı elemanlarında kullanılmıştır. Akseki, İbradı ve Manavgat çevresinin genel inşa tekniği olan düğmeli duvar olarak isimlendirilen yığma duvar tekniğinde moloz taş malzemenin yanında ahşabın da kullanıldığı görülmektedir. Bu şekilde inşa edilen yapılar; Akseki Belenalan, Çimi, Emiraşıklar köyleri camileri, Sarıhacılar Köyü Camisi'nin kuzey cephesi, İbradı Ala Cami, günümüze ulaşamamış olan Manavgat Altınkaya Köyü Camisi ve Akseki Yeğen Mehmet Paşa Camisi sayılabilir.

Kuru yığma duvar dışında yapılarda ahşap hatılların kullanıldığı görülmektedir. Akseki Süleymaniye Köyü Camisi, Elmalı Bayralar Köyü Camisi ahşap hatılın kullanıldığı yapılardır. Elmalı Toklular Camisi'nde ahşap karkas arasına kerpiç doldurularak hımış duvar tekniği uygulanmıştır.

İnşa malzemesi olması yanında yapı elemanlarında da sıklıkla karşımıza çıkan ahşap malzemenin; kapı ve pencere açıklıkları, mahfiller, mihraplar, minberler, tavanlar, minareler ve vaaz kürsülerinde kullanılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Akseki Merkez Camisi, İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi ile Akseki Sarıhacılar, Minareli, Süleymaniye, Belenalan ve Emiraşıklar köyü camilerinde ve Çimi Köyü Orta

Camisi'nde ahşap kadınlar mahfili bulunmaktadır. Bu mahfiller ahşap direklerle taşınmaktadır. Akseki ve İbradı dışında Elmalı ilçesine bağlı Bayralar, Gümüşyaka, Geçmen köyü camilerinde ayrıca Korkuteli Yeşilyayla Köyü Camisi, Serik Akbaş Köyü Camisi ve Finike Bağyaka Camisi'nde ahşap kadınlar mahfili görülmektedir. Bu mahfiller de ahşap direkler tarafından taşınmaktadır.

Akseki Belenalan, Emiraşıklar, Güçlüköy, Minareli ve Çimi köylerinde yer alan camilerde düz ahşap tavan kullanılmıştır. Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi'nde ise düz ahşap tavan ile birlikte ortada bağdadi bir kubbe görülmektedir. Akseki Merkez Cami ve İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi'nde orta sahında kubbeler bulunurken, yan sahınlar düz ahşap tavan ile örtülüdür.

Elmalı'da yer alan camilerde ise; Toklular, Gümüşyaka ve Geçmen camilerinde düz ahşap tavan kullanılmıştır. Bayralar Köyü Camisi'nde ise ahşap tavan ile birlikte merkezde bağdadi bir kubbe yapının üzerini örtmektedir. Korkuteli ilçesinde yer alan Yeşilyayla Kerpiç Cami'de ise Bayralar Köyü Camisi'ndekine benzer bir uygulama ile karşılaşmaktayız. Ahşap tavana ortada bağdadi bir kubbe yerleştirilmiştir. Finike'de yer alan İskele Camisi düz ahşap tavan ile örtülüdür. Bağyaka Camisi'nde ise ortada bağdadi bir kubbe yer almaktadır. Kubbenin dışında kalan yerler ise düz ahşap tavan ile örtülmüştür.

Serik Akbaş Köyü Camisi, Elmalı Bayralar Köyü, Geçmen Köyü ve Gümüşyaka Köyü camilerinde, Finike Bağyaka Camisi, Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi'nin son cemaat yerlerinde yer alan kemerler ve kemerleri taşıyan direklerde ahşap malzeme kullanılmıştır. Ayrıca sıralanan bu camilerin son cemaat yerlerinin üst örtüleri de ahşap malzemeden inşa edilmiştir. Günümüze ulaşamamış olan Manavgat Altınkaya Köyü Camisi'nde ise ahşap sundurmalı bir son cemaat yerinin olduğu kalan fotoğraflardan anlaşılmaktadır.

Akseki Belenalan, Güçlüköy, Çimi köyleri camileri ile yine Akseki'de bulunan ancak günümüze ulaşamamış olan Yeğen Mehmet Paşa Camisi'nde ahşap minareler yer almaktadır. Bu minareler köşk minare tarzında inşa edilmişlerdir. Bir baba direği üzerine sekizgen formlu bir şerefe yerleştirilmiştir. Şerefe kısmına ahşap merdivenlerle ulaşılmaktadır.

Akseki Belenalan Köyü, Çimi Köyü, Güçlüköy camilerinin mihrapları ahşap çerçevelidir. Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi ve Serik Akbaş Köyü Camisi mihrabı, ahşap kaplamaya sahiptir. Günümüze ulaşamamış olan Manavgat Altınkaya Köyü Camisi'nin de ahşap çerçeveli bir mihraba sahip olduğu eski fotoğraflarından anlaşılmaktadır.

Akseki Belenalan, Güçlüköy ve Sarıhacılar köyleri camileri ile Elmalı Bayralar, Geçmen ve Gümüşyaka köyleri camilerinin minberleri ahşap malzemedendir. Serik Akbaş Köyü'nde bulunan caminin de ahşap minberi bulunmaktadır. Günümüze ulaşamayan

Manavgat Altınkaya Köyü Camisi ile Yeğen Mehmet Paşa Camisi de elde olan fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla ahşap minberlere sahiplermiş. Ayrıca Serik Akbaş, Akseki Sarıhacılar ve Elmalı Gümüşyaka köylerinin camilerinde ahşap vaaz kürsüleri de bulunmaktadır.

Akseki Belenalan, Güçlüköy, Sarıhacılar köylerinin camilerinde kapı ve pencere açıklıkları da ahşaptan yapılmıştır. Bu yapılar dışında, Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi, Elmalı Bayralar Köyü Camisi, Elmalı Geçmen ve Gümüşyaka Köyü camileri, Gündoğmuş Kalecik Köyü Camisi'nin kapı ve pencere açıkları da ahşap malzemeden yapılmıştır. Elmalı Bağyaka Köyü Camisi de ahşaptan yapılmış bir kapıya sahiptir. Yine Elmalı'da yer alan Toklular Camisi'nin kapı ve pencere açıklıkları ile birlikte harim kısmında yer alan dolaplarda ahşap malzeme kullanılmıştır. Günümüze ulaşamamış olan Akseki Yeğen Mehmet Paşa Camisi'nin eski fotoğraflarından yapının ahşap pencerelere sahip olduğu görülmektedir. Diğer yapıların kapı ve pencere açıklıkları yakın tarihlerde yenilendiği için değerlendirmeye alınmamıştır.

3.1.5. Süsleme

3.1.5.1. Malzeme ve Tekniğine Göre

Tanzimat'tan sonra Antalya Sancağı'nda inşa edilmiş olan camiler çoğunlukla halk tarafından yaptırılmış küçük ölçekli yapılardır. Bu sebeple süsleme bakımından son derece sadedirler. İncelenen camilerden 14 adedinde süsleme görülmektedir. Süslemeler ahşap malzeme ve kalemişi tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. Süsleme programı olarak ise çoğunlukla bitkisel ve geometrik bezemenin görüldüğü söylenebilir. Bitkisel ve geometrik bezemenin yanı sıra az sayıda nesneli bezeme, mimari bezeme ile yazı da görülmektedir.

3.1.5.1.1. Ahşap

Süslemeye sahip 14 camiden yedi adedinde ahşap süsleme görülmektedir. Akseki Belenalan Köyü Camisi minberi delikişi (ajur) tekniğinde yapılmış süslemeye sahiptir. Akseki Çimi Köyü Camisi mihrabının ahşap çerçevesi oyma tekniğinde yapılmış zikzak ve rozet bezemelerine sahiptir. Ayrıca tavanda çakma tekniğinde çıtalarla oluşturulmuş bir tavan göbeği bulunmaktadır. Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi zengin ahşap süslemeye sahiptir. Yapının mihrabı ahşap kaplamalı bir çerçeveye sahiptir. Çerçevede delikişi tekniğinde yapılmış süslemelere yer verilmiştir. Ayrıca motiflerin üzeri sarı ve yeşil renkli boya ile boyanmıştır. Yine mihrap tepeliğinde de delikişi tekniğinde yapılmış bitkisel bezemeler yer almaktadır. Minberde de ahşap panolarla oluşturulmuş basit bir süsleme görülmektedir. Caminin tavan göbeğinde ajur tekniğinde yapılmış bir daire yer almaktadır. Üst örtüyü taşıyan ahşap direklerin çevresine de yıldız motifleri ablike edilmiştir.

Elmalı Bayralar Köyü Camisi harime giriş kapısı oyma tekniğinde yapılmış süslemelere sahiptir. Bayralar Köyü Camisi'nin sahip olduğu süslemenin bir benzeri de Finike Bağyaka Camisi kapısında yer almaktadır. Serik Akbaş Köyü Camisi'de ise mihrap ve minberde süslemeler görülmektedir. Mihrap üzerinde oyma tekniğinde yapılmış ayrıca üzerleri boyanmış süslemeler yer alırken, minberde oyma ve delikişi tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Günümüze ulaşamamış olan Altınkaya Köyü Camisi'nin de minber ve mihrabında ahşap süsleme görülmekteymiş.

3.1.5.1.2. Kalemişi

Süsleme görülen 14 camiden dokuz adedi kalemişi süslemeye sahiptir. Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi'nde duvarlarda, kubbe ve kubbe eteğinde süslemeler yer alır. Döşemealtı Camili Köyü Camisi kubbe ve kubbe eteğinde, Elmalı Bayralar Köyü bağdadi kubbesinde kalemişleri görülmektedir. Elmalı Geçmen ve Gümüşyaka köylerinde yer alan camiler ile Finike Bağyaka Camisi'nin duvarlarında ve Korkuteli Yeşilyayla Kerpiç Cami'de kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Serik Aşağıoba Köyü'nde yer alan iki caminin de duvarlarında kalemişleri yer almaktadır.

3.1.5.2. Türüne Göre

Camilerde ahşap ve kalemişi olarak karşımıza çıkan süslemelerde çeşitli bezemeler görülmektedir. Çoğunlukla bitkisel ve geometrik bezemenin görüldüğü yapılarda nesneli ve mimari bezemenin yanı sıra yazının kullanıldığı da tespit edilmiştir.

3.1.5.2.1. Bitkisel Süsleme

Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi'nin ahşap mihrap kaplamasında kıvrık dallar ve çiçekler yer alırken mihrap tepeliğinde bir palmet ile son bulan kıvrık dallı başka bir komposizyon yer almaktadır. Caminin üst örtüyü taşıyan direklerin çevrelerine sekiz kollu yıldızlar yerleştirilmiş ve içlerine yaprak motifleri işlenmiştir. Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi'nde kubbeye geçiş elemanlarında çelenk motifleri yer almaktadır. Döşemealtı Camili Köyü Camisi'nin kubbesine kıvrık dallar ile birlikte, çiçek motifleri işlenmiştir. Elmalı Bayralar Köyü Camisi'nin bağdadi kubbesinin merkezinde ve eteğinde bitkisel motifler bulunurken, karnında da servi ağaçları işlenmiştir.

Elmalı'nın Geçmen Köyü'nde yer alan cami son cemaat yerinden itibaren yoğun süslemelere sahiptir. Son cemaat yerinde vazodan çıkan çiçekler pencere aralarına yerleştirilmiştir. Harime giriş kapısının alınlığında ise kıvrık dallar görülmektedir. Harim bölümünde ise servi ağaçları, çelenk motifleri ile kıvrık dalların beden duvarlarını kapladığı

görülmektedir. Yine Elmalı'ya bağlı Gümüşyaka Köyü Camisi'nde son cemaat yerinde servi ağaçları ve vazodan çıkan çiçekler yer alırken, harim bölümünde Geçmen Camisi'ne benzer bezemenin yer aldığı görülmektedir. Çelenk ve vazodan çıkan çiçekler başlıca bitkisel bezeme motifleri olarak kullanılmıştır.

Finike Bağyaka Köyü Camisi'nin harim kısmı yoğun bir şekilde kalemişi süslemeyle bezelidir. Pencere üst hizasından başlayan süsleme programı panolar içerisine yerleştirilmiştir. Çok renkli ve çok sayıda çiçek bu panolara sıklıkla yerleştirilmiştir. Panolar dışında kubbe eteğinde servi ağaçlarının yanı sıra kubbe eteği boyunca dolaşan kıvrık dallardan bahsedilebilir. Serik Macar Camisi'nin batı duvarında oldukça stilize servi ağaçları yer almaktadır. Korkuteli Yeşilyayla Kerpiç Camisi'nin beden duvarlarında, kubbe eteğinde kıvrık dallar ve çiçek betimlemeleri bulunmaktadır.

Fotoğraf 3.44 Elmalı Gümüşyaka Köyü Camisi

Fotoğraf 3.45 Elmalı Geçmen Köyü Camisi

Fotoğraf 3.46 Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi

Fotoğraf 3.47 Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi

3.1.5.2.2. Geometrik Süsleme

Akseki Çimi Köyü Camisi'nin mihrap çerçevesinde rozet ve zikzak motifleri görülmektedir. Ayrıca tavan göbeğinde ışınsal bir komposizyon uygulanmıştır. Sarıhacılar Köyü Camisi'nin mihrabında geometrik geçmeler görülmektedir. Caminin bağdadi kubbesinde de ahşap çıtalarla oluşturulmuş baklava dilimi motifleri ile delikişi tekniğinde yapılmış altı kollu yıldızlar ve daire motifleri yer almaktadır. Ayrıca üst örtüyü taşıyan direklerin çevrelerine sekiz kollu yıldızlar yerleştirilmiştir. Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi

kubbesinde daire içine alınmış mühr-ü süleymanlar yer almaktadır. Mühr-ü Süleymanların merkezine bitkisel bezeme ile çerçevelenmiş sekiz kollu yıldızlar yerleştirilmiştir.

Finike Bağyaka Camisi'nde mahfili taşıyan kemerlerin ayaklarına çarkıfelek motifleri işlenmiştir. Korkuteli Yeşilyayla Kerpiç Camisi'nin bağdadi kubbesinin göbeğinde 16 kollu yıldız motifi görülmektedir.

Fotoğraf 3.48 Akseki Çimi Köyü Camisi

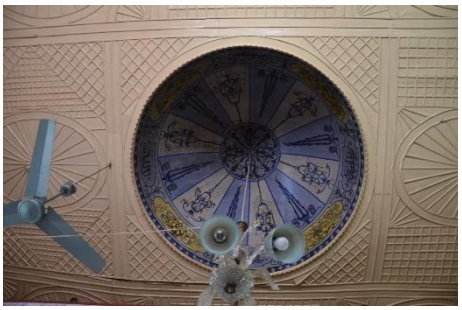
Fotoğraf 3.49 Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi

3.1.5.2.3. Nesneli Süsleme

Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi'nin pencere üstlerinde ve mihrap tepeliğinde vazodan çıkan çiçekler yerleştirilmiştir. Mihrap nişi içerisinde ise perde ve kandil motifleri dikkati çekmektedir. Döşemealtı Camili Köyü Camisi'nin kubbesinde vazodan çıkan çiçekler görülmektedir. Elmalı Bayralar Köyü Camisi'nin bağdadi kubbesinin karnında şamdan ve kandil motifleri yer almaktadır.

Elmalı'nın Geçmen Köyü'nde yer alan caminin harim bölümünde basit bir cami betimlemesi yer almaktadır. Mihrapta ise perde ve kandil motiflerinin olduğu görülebilmektedir. Gümüşyaka Köyü Camisi'nin mihrap nişi içerisine perde motifi işlenmiştir. Finike Bağyaka Camisi mihrabında perde ve kandil motifi yer alırken, pencere üstlerindeki panolara saat motifleri yerleştirilmiştir. Kubbe eteğinde ise şamdanlar servi ağaçlarıyla dönüşümlü olarak sıralanmıştır. Serik'te bulunan Macar Camisi'nde kalemişleri yer alsa da oldukça tahrip olmuş durumdadırlar. Kalan izlerden, mihrapta ve kubbe eteğinde kandil motiflerinin yer aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca batı duvarda balta motifi görülmektedir. Korkuteli Yeşilyayla Kerpiç Camisi'nde çeşitli kalemişi bezemeler mevcuttur. Mihrapta perde motifi ile ortasından sarkan bir kandil motifi dikkati çekmektedir. Ayrıca Finike Bağyaka Camisinin duvarlarında saat motifleri dönem modası olarak karşımıza çıkmaktadır[549].

[549] Saat motifi için bakınız; Tay, 2017: 693-702; Uz Taşkesen, 2011.

Fotoğraf 3.50 Elmalı Bayralar Köyü Camisi

Fotoğraf 3.51 Finike Bağyaka Köyü Cami

Fotoğraf 3.52 Finike Bağyaka Camisi

Fotoğraf 3.53 Serik Aşağıoba Macar Cami

Fotoğraf 3.54 Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi

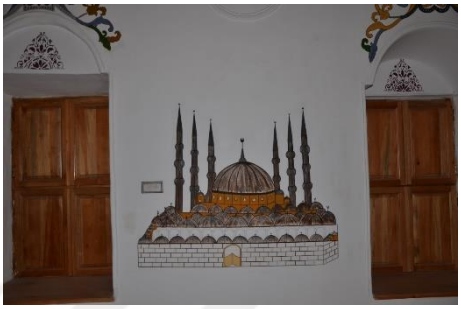

Fotoğraf 3.55 Elmalı Gümüşyaka Köyü

3.1.5.2.4. Mimari Süsleme

Aksu Yeşilkaraman Köyü Camisi'nin kubbe eteğinde dört adet pencere motifi yer almaktadır. Korkuteli Yeşilyayla Kerpiç Camisi'nde çeşitli kalemişi bezemeler görülmektedir. Yapının hariminde doğu ve batı duvarlara Süleymaniye ve Sultanahmet camilerinin tasvirleri yapılmıştır. Kubbe eteğinde ise pencere çizimleri yer almaktadır. Cami tasvirleri duvar resimlerinde çok işlenen konulardan biridir. Camiler içerisinde ise İstanbul'un simgesi olarak düşünülen Sultanahmet Camisi sıklıkla tercih edilmiştir. Afyon Sandıklı Ulu Cami

(M.1379)[550] Tokat Madımağın Celal'in Evi[551], Karaman Hacı Sami Tartan Evi[552], Mucur Emine Hatun ve Hüseyin Ağa camileri[553] Sultanahmet Camisi tasvirlerinin bulunduğu yapılara örnek olarak sıralanabilir. Süleymaniye Camisi, Sultanahmet Camisine oranla daha az resmedilmiş olmasına karşın Anadolu'nun çeşitli kentlerinde bu caminin tasvirleri ile karşılaşmak mümkündür. Kütahya Tavşanlı Kurşunlu Camisi[554] örnek olarak gösterilebilir.

Fotoğraf 3.56-3.57 Korkuteli Yeşilyayla Kerpiç Camisi

3.1.5.2.5. Yazı

Akseki Sarıhacılar Köyü Camisi'nin kubbe karnında "Allah, Muhammet ve dört halifenin isimleri, Hasan, Hüseyin ve Bilal-i Habeşi" yazıları yer almaktadır. Elmalı'nın Geçmen Köyü'nde yer alan caminin harim bölümünde pencere üstlerine çelenkler içerisine "Allah, Muhammet ve Dört Halifenin isimleri" ile dikdörtgen panolar içine de çeşitli ayet ve dualar yazılmıştır. Gümüşyaka Köyü Camisi'nin harim bölümünde yer alan pencerelerin üzerine "Allah, Muhammet ve Dört Halifenin isimleri" çelenklerin içerisinde yerleştirilmiştir. Ayrıca aynalı tarzda yazılmış başka hat örnekleri de yer almaktadır.

Bağyaka Camisi'nin harim duvarlarındaki panolara aynalı hat ile çeşitli yazılar yazılmıştır. Serik'te bulunan Macar Camisi'nin pandantiflerinde ve duvarlarında çeşitli hatlar bulunmaktadır. Duvarlarda "maşallah" yazısı okunabilirken, pandantiflere "vav" harfi işlenmiştir.

3.2. Deniz Feneri

Tanzimat'tan sonra Antalya Sancağı'nda önemli bir kent olan Alanya'da bir adet deniz feneri inşa edilmiştir[555].

[550] Ecesoy, 2011: 150-153.
[551] Ecesoy, 2011: 171-176.
[552] Ecesoy, 2011: 198-205.
[553] Tali, 2013: 504-528; Tay, 2017: 691-729.
[554] Ecesoy, 2011: 201-205.
[555] Deniz Fenerleri için bakınız; Ay,2000; Yerlikaya,2011; Susmuş, 2004.

3.2.1. Plan Özellikleri

Doğu- batı doğrultulu dikdörtgen planlı iki bölümden meydana gelen yapının fener binası iki katlıdır. Anadolu'nun çeşitli liman şehirlerinde inşa edilmiş olan tarihi fenerlerin plan tipolojileri arasında lojman binası olan, karalar üzerinde bulunan fenerler grubuna dahil edilebilir. Gelibolu Mehmetçik Feneri (1856)[556] , Bozcaada Polente Feneri[557] ve Bodrum Feneri[558] örnek gösterilebilir.

3.2.2. Yapı Elemanları

3.2.2.1. Taşıyıcı Elemanlar

Dikdörtgen planlı fenerin örtü sistemi duvarlar tarafından taşımaktadır. Yapıda başka herhangi bir taşıyıcı öğe bulunmamaktadır.

3.2.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları

Asli özelliklerini büyük oranda kaybeden yapının kapı ve pencere açıklıkları da yenilenmiştir. Fener binası ve lojmanda yer alan kapı ve pencereler tümü dikdörtgen biçimlidir.

3.2.2.3. Örtü Düzeni

İki ana binadan oluşan deniz fenerinin hem lojman binası hem de fener binası içten düz ahşap tavan ile; dışarıdan ise dört yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür. Ayrıca, iki katlı olan fener binasının bodrum katındaki mekanların üzeri beşik tonoz ile örtülüdür.

3.2.3. Malzeme ve Teknik

Yakın zamanda onarım geçiren yapı, bugün tamamıyla sıvalı ve boyalıdır. Bu sebeple inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Ancak kapı ve pencere açıklıklarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Ayrıca mutfak olarak kullanılan kısımda tuğla malzemeden bir ocak yer almaktadır. Örtüde içeride ahşap malzeme kullanılmışken, dışarıdan alaturka kiremit ile kaplanmıştır.

3.3. Depolar

Tanzimat'tan sonra Antalya Sancağı'nda önemli bir liman şehri olan Finike'de bir adet depo binası inşa edilmiştir.

---

[556] Ay, 2000: 29-31.
[557] Yerlikaya,2011: 108-109.
[558] Yerlikaya, 2011: 113-114.

3.3.1. Plan Özellikleri

Enlemesine dikdörtgen bir kütleden oluşan depo binası dört ayrı bölümden meydana gelmektedir. Her birim dikdörtgen planlı ve tek katlıdır.

3.3.2. Yapı Elemanları

3.3.2.1. Taşıyıcı Elemanlar

Dikdörtgen planlı depoların örtü sistemi duvarlar tarafından taşımaktadır. Yapıda başka herhangi bir taşıyıcı öğe bulunmamaktadır.

3.3.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları

Giriş cephesi olan doğu cephede her birime girişi sağlayan yuvarlak kemerli kapılar bulunmaktadır. Kapıların aralarına ise yuvarlak kemerli pencereler yerleştirilmiştir. Deponun batı cephesinde ise dikdörtgen pencereler yer almaktadır.

3.3.2.3. Örtü Düzeni

Yapı içten ve dıştan iki yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür.

3.3.3. Malzeme ve Teknik

Tamamen kâgir olan depo binası moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir. Kapı ve pencere açıklıkları ile taban döşemesinde ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Örtüde içeride ahşap malzeme kullanılmışken, dışarıdan kiremit ile kaplanmıştır.

3.4. Fabrikalar

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıla gelinceye kadar kendi kendine yetecek kadar imalat sanayisi bulunmaktadır. Ancak söz konusu bu üretim devlet kontrolündedir ve belirli sınırlar çerçevesinde yapılabilmektedir[559]. Ancak 18. Yüzyılda Avrupa'da yaşanan Sanayi İnkılabının olumsuz etkileri artmış ve kendisini yenileyemeyen Osmanlı sanayisi gerilemenin ötesinde bir çöküş yaşamıştır[560]. Ülkenin hem ekonomik hem de yaşamsal faaliyetler açısından ayakta kalabilmesi için sanayileşme hareketlerine başlanması gerekmektedir. Devlet bu konuda bir takım kararlar almış ve çalışmalara başlamıştır[561]. Yapılan bu ilk girişimler daha çok askeri alana yönelik olmuştur[562]. 1827 yılı ile birlikte sanayi alanında başlayan yeni fabrikalar kurma faaliyetleri 1850 yılına kadar hız kesmeden devam etmiştir. Ancak 1850 yılında fabrika kurma

[559] Özkaya,2021: 31.
[560] Seyitdanlıoğlu, 2009: 58.
[561] Özkaya,2021: 32.
[562] Seyitdanlıoğlu, 2009: 58.

çalışmalarına ara verilmiştir. Bu aranın en büyük sebebi, 1850'den önce kurulmuş olan fabrikaların birçoğunun 1855 yılından sonra ithal ürünlere yenik düşerek kapanmış olmasıdır[563]. İthal mallara yenik düşen devlet, Tanzimat'ın ilanıyla birlikte yeniden bir takım girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu girişimler araştırmacılar tarafından iki döneme ayrılmaktadır. *"1840-60 yılları arasındaki yaklaşık 20 yıllık devletçi politikaların ağır bastığı birinci dönem ve 1860-76 yılları arasındaki özel sektör oluşturma çabalarının uygulamaya konduğu ikinci dönem".*[564] Özellikle ikinci dönemde, özel sektör girişimlerinin arttığı görülmektedir[565].

İşte bu ikinci dönem olarak nitelendirilen dönemde Antalya Sancağı'nda da birtakım girişimler olmuştur. Söz konusu bu teşebbüslerden olan bir adet un fabrikası çalışmamız sınırları içerisinde ele alınmıştır. Finike'de yer alan un fabrikası dışında sancak genelinde başka fabrikaların olduğu da bilinmektedir. Bu fabrikalar; buz fabrikası, gaz fabrikası ve un fabrikasıdır[566]. Söz konusu bu yapılardan buz fabrikası ve un fabrikası bugün mevcut değildir. Gaz fabrikası ise büyük oranda yıkılmış ancak bir kısmı işlevlendirilerek orijinalliğini kaybetmiştir. Bu sanayi tesislerinin ne zaman inşa edildiğine dair elimizde kesin bilgiler yoktur. Yapılar hakkında verilen tarihlerin ise kaynağı belli değildir. Bu sebeple konumuz çerçevesinde ele alınmamışlardır.

3.4.1. Plan Özellikleri

Kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı yapı iki katlı olup, üst katı günümüze ulaşamamıştır. Üç bölümden oluşan fabrikanın güneyindeki bölüm sonradan eklenmiştir.

3.4.2. Yapı Elemanları

3.4.2.1. Taşıyıcı Elemanlar

Dikdörtgen planlı fabrika binasında taşıyıcı olarak sadece duvarlar kullanılmıştır. Yapıda başka herhangi bir taşıyıcı öğe bulunmamaktadır.

3.4.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları

Yapının giriş cephesi doğudadır. Burada basık kemerli bir giriş açıklığı bulunmaktadır. Doğu ve batı cephelerde basık kemerli pencereler görülürken, kuzey cephede üst örtü hizasında yuvarlak formlu bir pencere bulunmaktadır.

---

[563] Özkaya,2021: 32.
[564] Seyitdanlıoğlu, 2009: 59.
[565] Osmanlı'da fabrikaların kurulması hakkında detaylı bilgi için bakınız; Boyacıoğlu, 2013; Kurt,v.d., 2016; Müller-Wiener,1992.
[566] Söz konusu fabrikalar için bakınız; Barbaros Akay,2020; Dinç, Bakırcılar:2012.

3.4.2.3. Örtü Düzeni

Yapının üst örtüsü günümüze ulaşamamıştır. Ancak kalan izlerden yapının kırma çatılı olduğu düşünülmektedir.

3.4.3. Malzeme ve Teknik

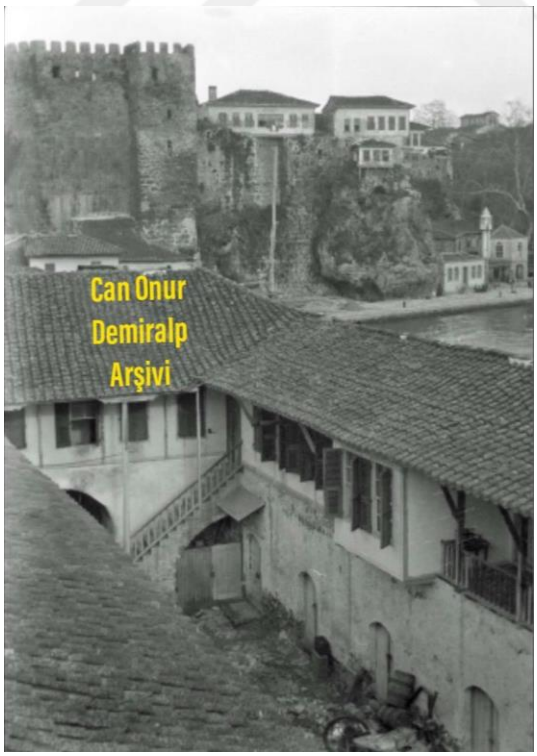
Tamamıyla kâgir olan depo binasında inşa malzemesi moloz taştır. Bunun yanı sıra pencere lento ve söveleri, giriş kapısı ve duvar köşelerinde düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır.

3.4.4. Süsleme

Giriş cephesinde yer alan üç sıra profilli silme yapının yegâne süslemesidir.

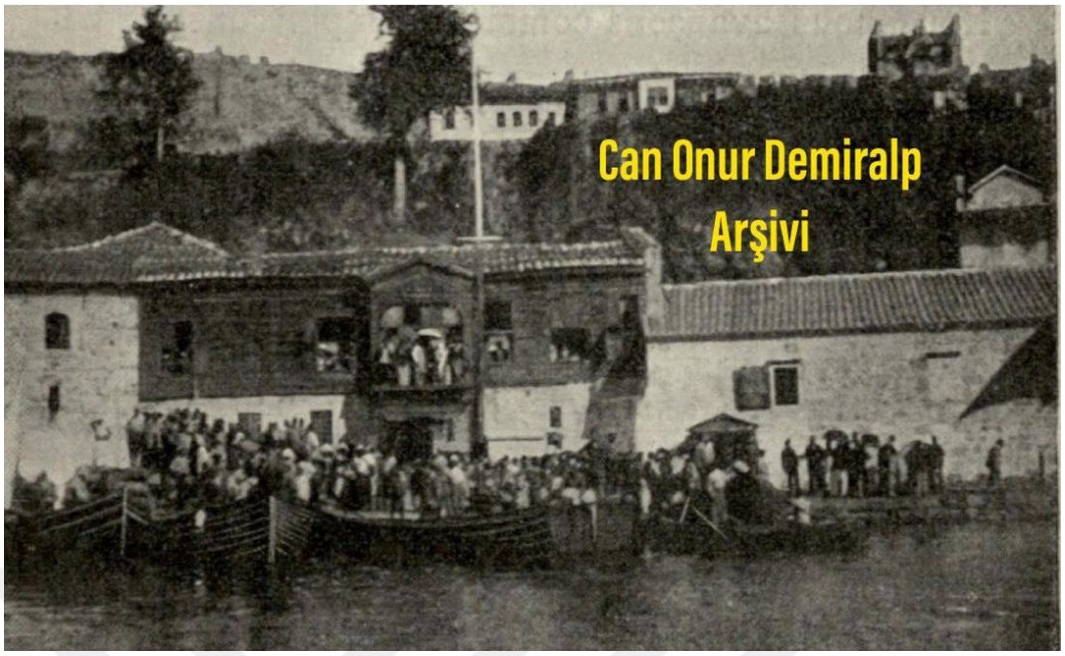
3.5. Gümrük Binaları

Antalya'da üç adet gümrük binasının olduğu bilinmektedir. Bu binalardan birincisi Antalya merkezde, ikincisi Aksu'da, üçüncüsü Finike'dedir. Finike'de olan bina ayaktadır. Diğer iki binadan arşiv belgeleri sayesinde haberdar oluyoruz. Ayrıca yakın zamanda Antalya merkezde yer alan gümrük binasının internet ortamında fotoğrafları bulunmuştur (Fotoğraf 3.58-3.59)[567]. Başka bir yayında ise gümrük dairesinin olduğu mevki harita üzerinde işaretlenmiştir (Fotoğraf-3.60- 3.61)[568].

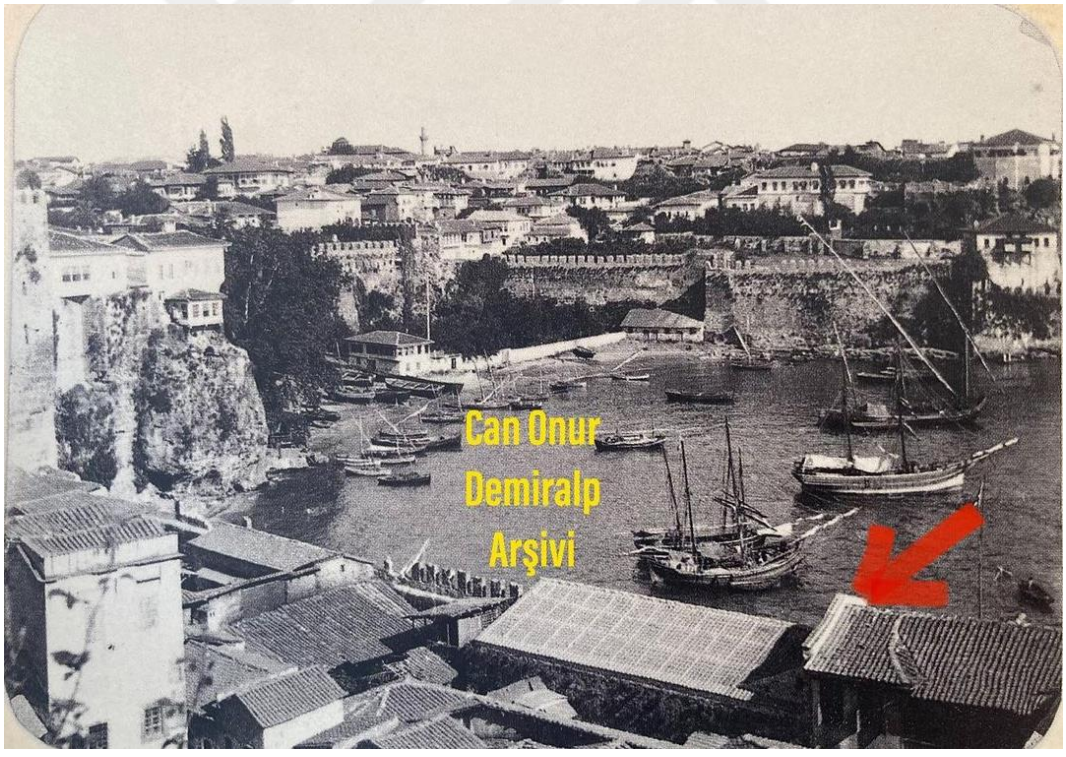

Fotoğraf 3.58 Gümrük Binasının Görünüşü

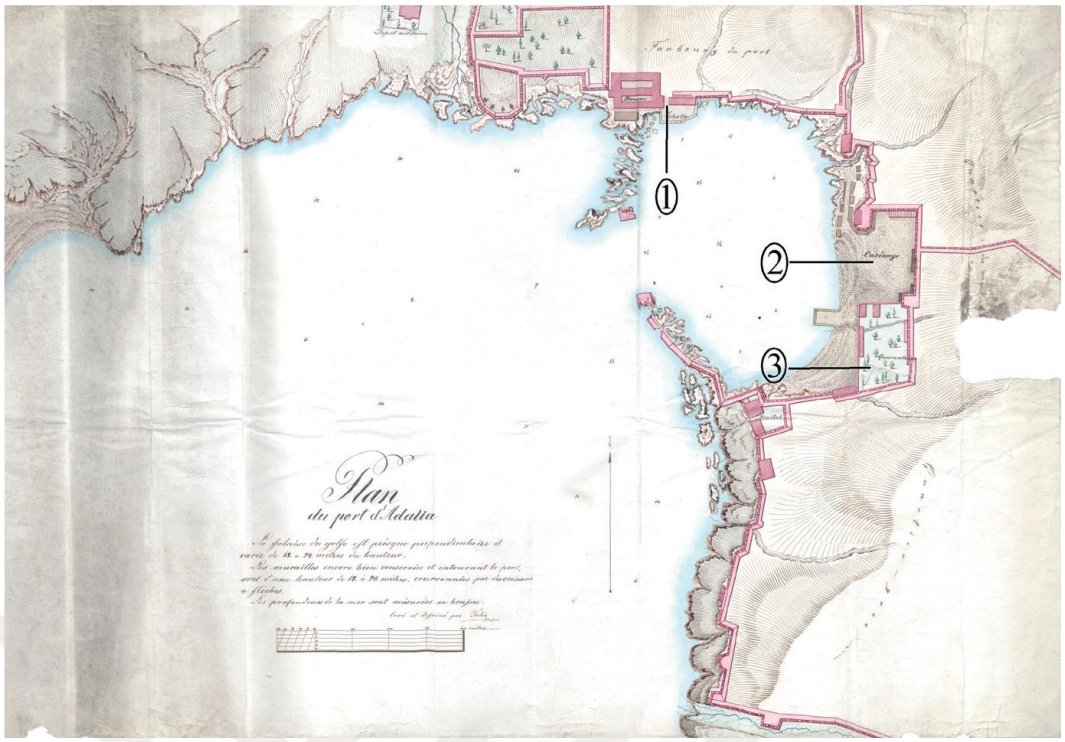
[567] Yanıbaşımızdaki_tarih_antalya instagram sayfası Paylaşım Tarihi: 17Aralık 2021, Erişim Tarihi: 22.2.2022.
[568] Dayar, 2020: 66; Haritada bir numara ile gösterilen Gümrük iskelesidir.

Fotoğraf 3.59 Gümrük Binasının Görünüşü

Fotoğraf 3.60 Gümrük Binasının Görünüşü

Fotoğraf 3.61 Gümrük Binasının Yerini Gösterir Harita

3.5.1. Plan Özellikleri

Günümüze ulaşabilmiş olan Finike Gümrük Binası, doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planlı ve iki katlıdır[569].

3.5.2. Yapı Elemanları

3.5.2.1. Taşıyıcı Elemanlar

Gümrük Binasında taşıyıcı olarak sadece duvarlar kullanılmıştır. Ayrıca birinci katta yer alan balkonun sundurması ahşap direklerle taşınmaktadır.

3.5.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları

Yapının giriş cephesi güneydedir. Alt katta dikdörtgen formlu iki adet kapı ile basık kemerli bir adet kapı yer almaktadır. Ayrıca bu katta üç adet de dikdörtgen pencere görülmektedir. Üst katta dört adet dikdörtgen kapı ve yedi adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır.

3.5.2.3. Örtü Düzeni

Yapı içten düz ahşap tavanla, dıştan ise iki yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür.

---

569 Tanzimat'tan sonra inşa edilen bazı gümrük binaları için bakınız; Kaya, 2010.

3.5.3. Malzeme ve Teknik

Gümrük binası moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Yakın zamanda onarım geçiren binanın üst katı sıvalı ve boyalıdır. Alt katta bir sıra ahşap hatıl görülmektedir. Bunun yanı sıra kapı ve pencere açıklıklarında, üst kata çıkış merdivenlerinde ve üst örtüde ahşap malzeme kullanılmış olsa da orijinal değildir. Ayrıca pencerelerde demir parmaklılara sahiptir.

3.6. Hamamlar

Çalışmamız sınırları içerisinde Antalya'da Tanzimat'tan sonra bir hamamın inşa edildiği tespit edilmiştir. Gâvur Hamamı olarak bilinen bu yapı Antalya merkezde yer almaktadır.

3.6.1. Plan Özellikleri

Yapı hamam plan tipleri içerisinde "dört eyvanlı köşe halvet hücreli tip" olarak bilinen gruba girmektedir. Söz konusu plan tipi hamamlarda en çok kullanılan planların başında gelmektedir. Anadolu'da benzer örneklerini erken tarihlerden itibaren gördüğümüz bu plan tipine; Tokat Pervane Hamamı erkekler bölümü (13.yüzyıl)[570], Kayseri Hunat Hamamı erkekler bölümü (1238)[571], Kayseri Selahaddin Hamamı (14.yüzyılın ortası)[572], Tokat Ali Paşa Hamamı (16.yüzyıl)[573], Tire Eski Yeni Hamam (16.yüzyıl),[574] Kayseri Setenönü Hamamı (17.yüzyıl başı)[575], Kayseri Pınarbaşı Yeni Hamam (18.yüzyıl sonu)[576], Tokat Erbaa Hacı Ahmet Hamamı erkekler bölümü (20.yüzyıl başı)[577] örnek gösterilebilir.

3.6.2. Yapı Elemanları

3.6.2.1. Taşıyıcı Elemanlar

Hamamda taşıyıcı eleman olarak sadece duvarlar kullanılmıştır. Ayrıca, iki kat halinde düzenlenmiş olan soğukluk bölümü ile aydınlık feneri ahşap direkler tarafından taşınmaktadır.

3.6.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları

Antalya'da bulunan ve çalışmamız sınırları içerisinde yer alan Gâvur Hamamı'nın giriş cephesi güneybatıdadır. Burada yuvarlak kemerli kapı ve pencere açıklıkları ile bir adet

[570] Eravşar, 2004: 9-16.
[571] Denktaş, 2000: 161-168.
[572] Denktaş, 2000: 171-178.
[573] Eravşar, 2004: 87-93.
[574] Çakmak, 2002: 66-70.
[575] Denktaş, 2000: 187-193.
[576] Denktaş, 2000: 230-233.
[577] Eravşar, 2004:111-115.

oval pencere görülmektedir. Güneydoğu cephede de dikdörtgen bir pencerenin yanı sıra oval bir pencerede bu cephede yer almaktadır. Hamamın külhan bölümüne ise yuvarlak kemerli bir kapıdan giriş sağlanmaktadır. Yapının içerisindeki mekânlar arasındaki geçiş ise yuvarlak kemerli kapılar vasıtasıyla sağlanmaktadır.

3.6.2.3. Örtü Düzeni

Gâvur Hamamı'nın bölümlerinin üzeri farklı tipte örtü sistemlerine sahiptir. Soğukluk bölümünün üzeri iki yöne eğimli kırma çatı ile örtülü olup, ayrıca üzerinde sekizgen bir aydınlık feneri yer almaktadır. Ilıklık ve sıcaklık bölümleri ile halvet hücrelerinin üzeri kubbeyle kapatılmış olup kubbelere geçiş elemanları tromptur. Her kubbenin üzerine çok sayıda ışık gözü açılmıştır. Külhan bölümünün üzeri ise tonoz ile örtülüdür.

3.6.3. Malzeme ve Teknik

Yapıda birden çok malzeme bir arada kullanılmıştır. Hamamda moloz taş ve tuğlanın nöbetleşe kullanıldığı almaşık duvar örgüsü uygulanmıştır. Bunun yanı sıra kapı pencere lento ve sövelerinde kesme taş malzeme tercih edilmiştir. İki kat halinde düzenlenmiş olan soğukluk bölümünün ikinci katı ahşap malzemeden yapılmıştır. Kubbelerde yer alan ışık gözleri ise cam malzeme ile kapatılmıştır.

3.6.4. Süsleme

Antalya Gâvur Hamamı sade sayılabilecek kadar az süslemeye sahip bir yapıdır. Hamamın soğukluk bölümünde kalemişi süslemeler yer almaktadır. Ancak bu süslemeler harap olduğu için komposizyon hakkında bir veri sağlanamamaktadır. Sıcaklık bölümünde yer alan kurnalardan birisinde perde motifi görülür. Bu bölümdeki diğer kurnalar ise orijinal değildir. Son olarak yapıda süsleme unsuru olarak yapının giriş cephesinde yer alan üçgen alınlığın alt kısımda yer alan tek sıra profilli silme söylenebilir.

3.7. Hanlar

Çalışmamız sınırları içerisinde üç adet han ele alınmıştır. Bu hanlardan ikisi Antalya merkez Muratpaşa ilçesinde yer alan Tek Kapılı Han ile İki Kapılı Han'dır. Diğer yapı ise Finike'de bulunan Şekerci Hanı'dır.

3.7.1. Plan Özellikleri

Çalışmamız dâhilinde ele aldığımız hanlar şehir içi hanı olarak planlanmış ve kullanılmışlardır. Tek Kapılı Han ile İki Kapılı Han yakında zamanda yıkılıp, asli plana sadık

kalınarak yeniden inşa edilmişlerdir. Şekerci Hanı ise yakın zamanda yenilenmiştir. Şehir içi hanları Erken Osmanlı döneminde ortaya çıkmış[578] ve imparatorluğun her bölgesinde her dönemde inşa edilmişlerdir. İncelediğimiz yapılardan İki Kapılı Han ile Tek Kapılı Han iki katlı ve açık avluludur. Şekerci Hanı ise bugün kapalı avlulu ve iki katlı bir plan göstermektedir. Ancak yapılan incelemelerde ikinci katın sonradan eklenerek, üzerinin kapatıldığını düşünmekteyiz. Gerek üst katı taşıyan beton direkler, gerekse çatıda kullanılmış olan demir profiller günümüz malzemeleridir. İki katlı ve açık avlulu hanlara örnek olarak, Bursa Emir Hanı (1340)[579], İzmir Girit Hanı (18.yüzyıl)[580], İzmir Yeni Han (18.yüzyıl)[581], İzmir Arap Hanı (19.yüzyılın ikinci yarısı)[582] gösterilebilir.

3.7.2. Yapı Elemanları

3.7.2.1. Taşıyıcı Elemanlar

İncelenen üç handan Tek Kapılı Han ile İki Kapılı Han asli özelliklerini tamamen kaybetmiştir. Finike Şekerci Hanı'nda ise taşıyıcı eleman olarak duvarlar kullanılmıştır. Hanın üst katı beton direkler tarafından taşınmaktadır.

3.7.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları

Tek Kapılı Han ile İki Kapılı Han asli özelliklerini tamamen kaybettiği için orijinal kapı ve pencereleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Finike Şekerci Hanı ise iki büyük giriş kapısının yanı sıra çok sayıda pencereye sahiptir. Alt sıra ve üst sıra pencerelerine sahip yapıda tüm açıklıklar aynı özelliği göstermektedir. Dönem özelliği olarak son derece büyük yapılmış olan kapı ve pencereler basık kemerli olup, kilit taşları belirgin olacak şekilde dışarı taşırılmıştır.

3.7.2.3. Örtü Düzeni

Finike Şekerci Hanı bugün kapalı avlulu bir plana sahiptir. İçten düz ahşap tavanla örtülü olan han, dıştan dört yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür.

3.7.3. Malzeme ve Teknik

Antalya merkezde bulunan Tek Kapılı Han ile İki Kapılı Han asli özelliklerini tamamen kaybettiği için asli malzemeleri bilinmemektedir. Finike Şekerci Hanı ise bugün

[578] Şehir içi hanlarının ortaya çıkışı ve planları hakkında detaylı bilgi için bakınız; Özbek, 2020: 247-284; Ersoy,1994: 75-97.
[579] Tanman, 1995: 133-134.
[580] Ersoy, 1991: 47-50.
[581] Ersoy, 1991: 35-37.
[582] Ersoy, 1991: 50-51.

tamamıyla sıvalı ve boyalıdır. Ancak iç kısımda dökülen sıvalardan yapının moloz taş malzemeden inşa edildiği görülmektedir. Sadece güney cephede sonradan kapatılmış olan kapıda hımış duvar uygulaması dikkat çekmektedir.

3.8. Hapishaneler

Antalya'da beş adet hapishane incelenmiştir. Antalya merkez hapishanesi ile birlikte Akseki, Alanya, Elmalı ve Kaş kazalarında hapishanelerin varlığına dair belgelere ulaşılmıştır. Ancak bu yapıların hiçbiri günümüze ulaşamamıştır.

3.8.1. Plan Özellikleri

Günümüze ulaşamamış olan Antalya hapishanelerinin planlarına Devlet arşivlerinde yer alan belgeler sayesinde ulaşılabilmiştir. Bu durum hapishanelerin plan tiplerinin değerlendirmesini mümkün kılmaktadır. Osmanlı döneminde hapishane inşalarının Tanzimat'ın getirdiği bir takım reform hareketleri içerisinde ceza hukukunun da değişimiyle başladığını söyleyebiliriz[583].

Antalya'da günümüze ulaşamamış olan beş adet hapishanenin planı, merkezi bir avlu etrafına sıralanmış mekânlardan oluşmaktadır. Bu plan tipinin Osmanlı coğrafyasında geniş yer bulduğu söylenebilir. Merkezi avlulu hapishanelere örnek olarak; Konya Hapishanesi (1890)[584], Gümülcine Hapishanesi (1882)[585], Ankara Hapishanesi (1897)[586], Drama Hapishanesi (1904)[587], Kavala Hapishanesi (1908)[588] ve İskeçe Hapishanesi (1910)[589] gösterilebilir.

İncelenen yapılar günümüze ulaşamadığı için yapı elemanları, malzeme ve tekniği ile süslemeleri hakkında değerlendirme yapılamamaktadır.

3.9. Hastaneler

Osmanlı Devleti'nde sağlık hizmetlerinin yeniden düzenlenerek modern bir hale getirilmesi Tanzimat Dönemi ile başlamıştır. Bu döneme kadar geleneksel yapılarda sürdürülen faaliyetler, III. Selim dönemiyle birlikte askeri alanda başlamıştır.[590] Sivil halka yönelik sağlık faaliyetleri ise Tanzimat'tan sonra başlamış ve *Gureba Hastaneleri* olarak

[583] Osmanlı'da Hapis ve Hapishaneler hakkında detaylı bilgi için bakınız: Eren, 2014; Naskali, Oytun, 2005; Yıldız, 2012; Kuru, 2004; Aydın, 2019a:403-412; Aydın, 2019b: 11-36; Aydın, 2020: 10-28; Şenyurt, 2003: 76-80; Şenyurt, 2010: 60-65.
[584] Kolay,2021:13.
[585] Kolay, 2021: 138.
[586] Kolay, 2021: 149.
[587] Kolay, 2021: 156.
[588] Kolay, 2021:156.
[589] Kolay,2021: 188.
[590] Yazıcı Metin, 2021:153.

adlandırılmışlardır[591]. Bu kapsamda Antalya'da da bir gureba hastanesi inşa edilmiştir. Günümüze ulaşamayan yapı hakkında devlet arşivlerinden elde edilen belgeler ve şehre ait eski fotoğraflar sayesinde bilgi sahibi olmaktayız. Buna göre tek katlı, dikdörtgen bir plana sahip yapının köşelerinde ve pencere lentolarında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Arazi eğiminden dolayı yapının bir cephesi fevkani olarak düzenlenmiştir. Üzeri dört yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür.

Gurebâ Hastaneleri, genellikle tek veya iki katlı kâgir yapılardır. Günümüze gelebilen bazı örneklerde farklı plân ve cephe tasarımlarının kullanıldığı görülmektedir[592].Gurebâ hastanesi olarak isimlendirilen bu modern sağlık kurumları, Sultan Abdülmecid döneminden itibaren Abdülaziz döneminde devam etmiş ve Sultan II. Abdülhamit döneminde yapımları hız kazanmıştır[593]. Elimizdeki belgeler doğrultusunda da Antalya Gureba Hastanesi'nin genel plan şemasına uygun olarak iki katlı ve dikdörtgen planlı olarak inşa edildiği görülmektedir.

Antalya Gureba Hastanesi dışında Alanya'da da bir hastane yapılmasına yönelik arşiv kayıtları bulunmakla birlikte belgeler yapının mimarisi hakkında bilgi vermemektedir. Ayrıca yine Antalya merkezde gayrimüslim halkın kale dışında kendi arazileri üzerine de bir kilise ile birlikte bir hastane yapılması talebi olmuştur. Ancak bu hastanenin de inşa edilip edilmediği bilinmemektedir.

3.10. Hükümet Konakları

Devletin yönetim binalarından birisi olan hükümet konaklarının yapımı Tanzimat'tan sonra hız kazanmıştır. Devlet bu dönemde topraklarının en ücra köşelerine bile hükümet konakları inşa ettirmiş ve böylece devleti görünür kılmak istemiştir[594]. Bu amaçla Antalya sınırları içerisinde de yedi adet hükümet konağı inşa edilmiştir. Akseki, Elmalı, Alanya, Kaş, Finike ve Korkuteli ilçelerinde hükümet konakları bulunmaktaymış. Ancak bu yapılardan hiçbirisi günümüze ulaşamamıştır. Antalya merkezde de bir hükümet konağının olduğunu gerek belgelerden gerekse şehre ait eski fotoğraflardan öğreniyoruz. Yapı uzun yıllar kullanılmış olmasına karşın bugün ayakta değildir. Ancak yapı yıkılmadan önce rölöveleri alınmıştır. Bu rölöveler sayesinde yapının planı hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz.

Tanzimat'tan sonra inşa edilen hükümet konakları, yatay dikdörtgen bir şemada kurgulanmıştır. Bir orta koridor ya da orta avlu çevresine sıralanmış mekânlardan meydana

[591] Detaylı bilgi için bakınız; Yazıcı Metin,2021; Yazıcı Metin, 2020a, 2020b; Yazıcı Metin,2019b; Ceylan Erol, 2015; Sarı, İzgöer, vd, 2014.
[592] Yazıcı Metin, 2021:154.
[593] Yazıcı Metin, 2020a: 949.
[594] Yazıcı Metin, 2019a: 31.

gelmektedir[595]. Antalya hükümet konağının da elde kalan planlarından yola çıkarak bahsedilen bu genel şemaya uyduğu görülmektedir.

3.11. Karakolhaneler

Kentin güvenliğini sağlamakla yükümlü kolluk kuvvetleri, 19. yüzyıl öncesine kadar özellikle İstanbul'da bağlı bulundukları ocaklara ait bina ve kışlalarda ikamet etmekteydiler. Karakolhane adıyla bağımsız binaların yapılmasına ise 1831 yılından itibaren başkentte başlanmıştır. Ancak İstanbul dışında karakolhane yapımına ne zaman başlanıldığı kesin olarak bilinmemektedir[596]. Bu bağlamda Antalya'da da dört adet karakol binası inşa edilmiştir. Söz konusu yapılardan birisi Demre'de yer alırken, diğer üçü kent merkezinde farklı mahallelerde inşa edilmiştir. Dört karakolhane de günümüze ulaşamamıştır. Demre'de yer alan karakolhanenin mimari özellikleri ya da planı hakkında elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak Antalya merkezde inşa edilmiş olan karakol binalarının planları devlet arşivlerindeki belgelerde yer almaktadır. Belgelerden anladığımız kadarıyla, Şarampol ve Yenikapı mahallerinde yer alan binalar, iç sofalı bir plana sahiptir. Değirmenönü mahallesinde yer alan yapıda ise dış sofalı plan şeması görülmektedir. Arşivde yer alan cephe çizimlerine göre binalar yerden birkaç basamak ile yükseltilmiştir. Ön kısımlarında sundurmalı bir alan mevcuttur. Ayrıca giriş cephelerinde dikdörtgen pencereler görülmektedir. Bunlar dışında yapılar hakkında elimizde başka herhangi bir veri mevcut değildir.

3.12. Karantinahaneler

İnsanoğlu tarihin her döneminde hastalıkla mücadele etmiştir. Özellikle bulaştırıcı özelliği yüksek olan hastalıklarda, hasta kişinin ya da hayvanın çevresinden ayrılarak hastalığı yayması önlenmeye çalışılmıştır. Antalya da tarihi içinde çeşitli hastalıklarla mücadele etmiştir[597]. Bu sebeple kente iki adet karantina binası yapılmıştır. Alanya ve Antalya'da yer alan bu yapılar günümüze ulaşamamıştır. Ancak yapıların varlığından devlet arşivlerindeki belgeler vasıtasıyla haberdar oluyoruz. Yapıların mimarileri ya da plan özellikleri hakkında bilgi vermeyen belgelerden sadece tamire ihtiyaç duyduklarını öğrenebilmekteyiz. Bu sebeple benzer örneklerle karşılaştırmaları yapılamamıştır[598].

---

[595] Yazıcı Metin, 2019a: 101.
[596] Aydın, 2015: 73.
[597] Antalya'daki salgın hastalıklar için bakınız; Gönüllü, 2008: 445-486.
[598] Osmanlı coğrafyasında inşa edilmiş başka karantinahaneler için bakınız; Yılan, 2020; Üstün Demirkaya, Yavru, 2021: 702-720; Yaşayanlar, 2020: 401-412.

3.13. Kiliseler

Tanzimat'tan sonra Antalya Sancağı'nda yedi adet kilisenin inşa edilmiş olduğu arazi çalışması sonucunda tespit edilmiştir. Bu yedi kilise dışında üç kilisenin daha varlığını arşiv belgelerinden öğrenmekteyiz. Antalya merkezde yer alan kiliselerden birisinin, bir hastane ile birlikte inşa edilmesi gündeme getirilmiş, inşa olunacak yapının ölçüleri verilmiştir. Bu bilgiler dışında, adı, yeri ya da mimarisi gibi bilgiler paylaşılmamıştır. Yapının inşa edilip edilmediği de belli değildir. Diğer iki kiliseden ise yine arşiv belgeleri sayesinde haberdar olmaktayız. Bugün Güzeloba ve Uncalı olarak bilinen mahallelerde eski kiliselerin üzerine yeni kiliselerin yapılması hususunda Rum halkı tarafından istekte bulunulmuştur. Her ne kadar istekleri olumlu karşılanmış olsa da yine de yapıların inşa edilip edilmediği belli değildir.

Günümüze ulaşabilmiş yedi kilisenin bölgelere göre dağılımı şu şekildedir, Alanya'da üç adet, Kaş ve ona bağlı Kalkan'da birer olmak üzere iki adet, Antalya merkezde de iki adettir. Kaş ve Kalkan'da yer alan kiliseler bugün cami olarak kullanılmaktadır. Alanya'da yer alan kiliselerden birisi yakın zamanda onarım görmüş ve sağlam durumdadır. Diğer ikisi ise harap vaziyettedir. Antalya merkezde yer alanlar ise sağlam durumda olup biri müze olarak kullanılmaktadır. Yenikapı Rum Kilisesi olarak bilinen diğer yapı ise kilise olarak hizmet vermeye devam etmektedir.

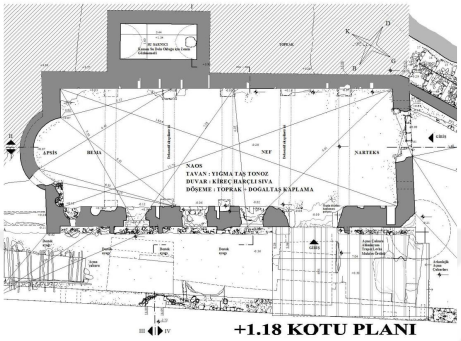
3.13.1. Plan Özellikleri

3.13.1.1. Dikdörtgen Planlı Tek Nefli

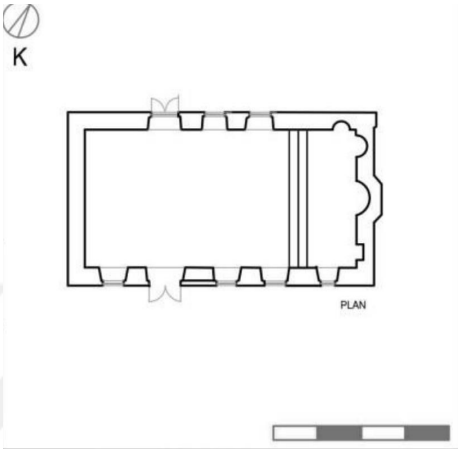
Antalya'da çalışmamız sınırları içerisinde incelenen kiliselerden günümüze ulaşmış olanların planları hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Planını bildiğimiz Alanya Hıdırellez, Alanya Mikhail Alanya Hagios Constantinos, Antalya Muratpaşa Agios Georgios, Antalya Muratpaşa Yeni Kapı Rum Kilisesi ile Kaş Yeni Cami ve Kalkan Meryem Ana Kilisesi dikdörtgen planlı ve tek neflidir. Dikdörtgen planlı ve tek nefli kiliselere Anadolu'nun her yerinde rastlamak mümkündür. Aydın Didim Akbük Anonim Kilise (1870)[599], Kayseri Bünyan Gergeme Karamanlı Kilisesi (1889)[600], Datça Hızırşah Kilisesi (1890)[601], Fethiye Kayaköy Aşağı Kilise (19.yüzyıl)[602], Fethiye Kayaköy Yukarı Kilise (19.yüzyıl), Mersin Maruni Kilisesi (19.yüzyıl)[603], Mersin Aziz Mihael ve Gabriel Ortodoks Kilisesi (1878)[604] ve

[599] Ekin,2019: 235.
[600] Ekin, 2019: 190.
[601] Mimiroğlu, 2019: 149-165.
[602] İlter, 1991: 473-482.
[603] Aydın, 2011: 62-65.
[604] Aydın, 2011:89-95.

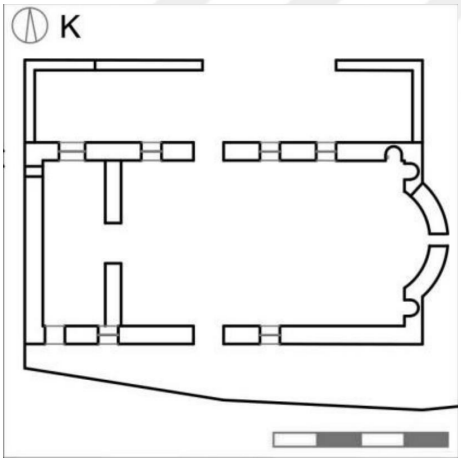
Mersin Silifke Taşucu Kilisesi (19. Yüzyılın İkinci Yarısı)[605] örnek gösterilebilir. Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus ise tek nefli bazilikaların Anadolu'da örneklerinin çok olmasının yanı sıra Antalya'ya oldukça yakın konumda bulunan Isparta ve Burdur'da aynı dönemde inşa edilmiş olan kiliselerin üç nefli ve daha büyük ölçülerde inşa edilmiş olduklarıdır[606]. Bu sebeple o bölgeden bir karşılaştırma örneği bulunmamaktadır.

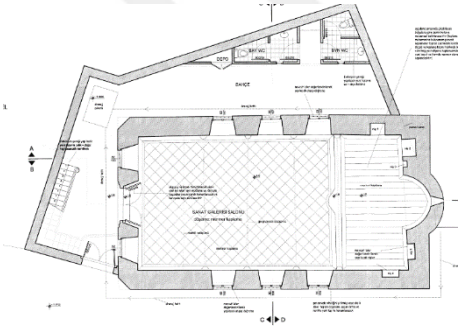
Çizim 2.38 Alanya Hagios Konstantionos Kilisesi

Çizim 2.39 Alanya Hıdırellez Kilisesi

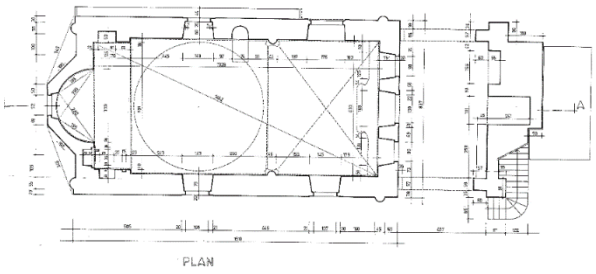

Çizim 2.40 Alanya Mikhail Archangelos

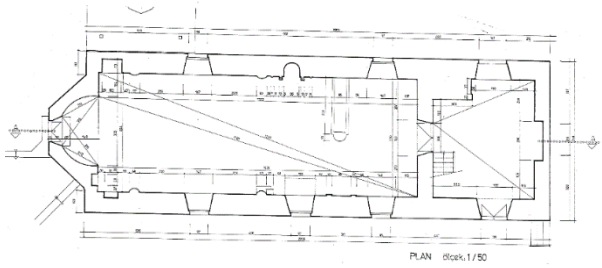

Çizim 2.44 Muratpaşa Yenikapı Rum Kilisesi

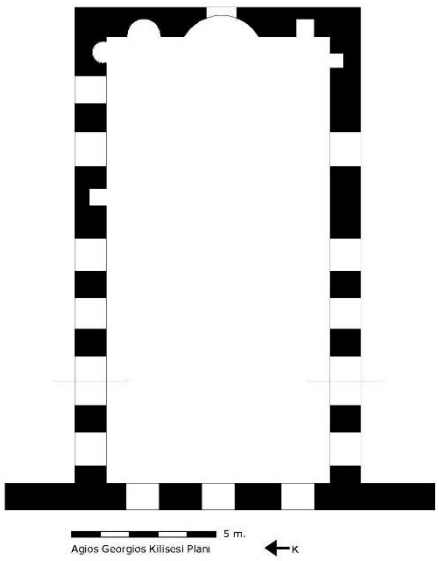
[605] Aydın, 2011: 117-126.
[606] Isparta ve Burdur Kiliseleri için bakınız: Aydın, 2017.

Çizim 2.42 Kaş Yeni Cami

Çizim 2.41 Kalkan Meryem Ana Kilisesi

Çizim 2.43 Muratpaşa Agios Georgios Kilisesi

3.13.2. Yapı Elemanları

3.13.2.1. Taşıyıcı Elemanlar

Çalışmamız sınırları içerisinde ele aldığımız ve günümüze ulaşabilmiş Alanya Hıdırellez, Alanya Mikhail Alanya Hagios Constantinos, Antalya Muratpaşa Agios Georgios, Antalya Muratpaşa Yeni Kapı Rum kiliseleri ile Kaş Yeni Cami ve Kalkan Meryem Ana Kilisesi'nde taşıyıcı eleman olarak duvarlar kullanılmıştır.

3.13.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları

Alanya Mikhail ve Alanya Hagios Constantinos kiliseleri bugün büyük oranda yıkılmış durumdadır. Bu sebeple kapı ve pencerelerinin özellikleri değerlendirilememektedir. Alanya Hıdırellez Kilisesi ise yakın zamanda onarım görmüş ve kapı ve pencereleri yenilenmiş olup, sağlam durumdadır. Hıdırellez Kilisesi yuvarlak kemer formlu kapı ve pencere açıklıklarına sahiptir. Antalya Muratpaşa Agios Georgios Kilisesi'nde de yuvarlak kemer formlu kapı ve pencereler bulunmaktadır. Antalya Muratpaşa Yeni Kapı Rum Kilisesi'nde alt sırada yer alan pencereler dikdörtgen formludur. Kilisenin galeri bölümünü

aydınlatan tek penceresi yuvarlak kemerli bir form gösterir. Yapının naosa girişi sağlayan kapısı yuvarlak kemerli iken galeriye girişi sağlayan kapı ise dikdörtgendir. Kaş Yeni Cami olarak bilinen kilisede ise, alt sıra pencerelerinde dikdörtgen bir formun tercih edildiği görülmektedir. Söz konusu pencerelerin üst kısımlarına üçgen alınlıklar yerleştirilmiştir. Yapının naos bölümünü örten kubbe eteğinde ve narteksin üzerini örten tonozlarda sivri kemer formlu pencereler yer almaktadır. Dışarı taşkın şekilde inşa edilmiş olan apsiste de dikdörtgen formlu, üçgen alınlıklı bir pencere açılmıştır. Ayrıca apsisisin üzerinde bir de yuvarlak pencere görülmektedir. Kaş Yeni Cami'nin kapılarında ise yuvarlak kemer formu kullanılmıştır. Son olarak Kalkan Meryem Ana Kilisesi'nde alt sıra pencereleri dikdörtgen formlu, üçgen alınlıklıdır. Yapının naos bölümünü örten kubbe eteğinde ve narteksin üzerini örten tonozlarda sivri kemer formlu pencereler yer almaktadır. Ayrıca nartekse dört adet pencere açılmaktadır. Cephenin üst bölümüne yerleştirilmiş olan pencerelerden üç tanesi dikdörtgen formlu iken dördüncü pencere yuvarlaktır. Yapıya giriş bugün apsise açılmış olan kapıdan sağlanmaktadır. Dikdörtgen biçimli bu kapının üzerinde yuvarlak bir pencere görülmektedir. Yapıya girişin sağlandığı ve bugün kullanılmayan asıl kapı yuvarlak kemerli bir forma sahiptir.

3.13.2.3. Örtü Düzeni

Ele alınan kiliselerden Alanya'da yer alan Hagios Constantinos Kilisesi bugün büyük oranda yıkılmıştır. Ancak kalan izlerden üzerinin tonoz örtülü olduğu söylenebilir. Mikhail Kilisesi de Hagios Constantinos Kilisesi gibi harap durumdadır. Üst örtüsü tamamıyla yok olmuştur. Ancak Constantinos Kilisesi ile yakınlığı, plan özellikleri ve yakın tarihlerde inşa edilmiş olmaları göz önüne alınırsa bu yapının üzerinin de tonoz örtülü olduğunu söyleyebiliriz. Yine Alanya'da yer alan Hıdırellez Kilisesi'nde ise üst örtüsünün dıştan dört yöne eğimli çatı ile iç kısımda ise ahşap beşik tonoz ile örtülü olduğu görülmektedir. Antalya merkezde yer alan Agios Georgios ve Yeni Kapı Rum kiliseleri dıştan iki yöne eğimli kırma çatı ile içten ise beşik tonoz ile örtülüdür. Kalkan Meryem Ana Kilisesi'nde ise farklı örtü türleri kullanılmıştır. Yapının naos bölümünün üzeri sekizgen kasnağın taşıdığı bir kubbe ve kaburgalı çapraz tonozla örtülüdür. Apsis bölümü yarım kubbe ile kapatılmıştır. Bugün kullanıma kapalı olan ve girilemeyen narteks bölümü ise dıştan üç adet sivri tonoz ile örtülüdür. Kaş Yeni Cami'de de Meryem Ana Kilisesi'ne benzer bir örtü sistemi kullanılmıştır. Naos bölümünün üzeri sekizgen kasnağın taşıdığı bir kubbe ve çapraz tonozlarla örtülüyken apsis bölümü yarım kubbe ile kapatılmıştır. Narteks kısmı ise dıştan iki adet sivri tonoz ile örtülüdür.

3.13.2.4. Apsisler

Alanya'da yer alan Mikhail, Hagios Constantinos ve Hıdırellez kiliselerinin apsisleri içten ve dıştan yarım daire planlıdır. Antalya merkezde yer alan Agios Georgios ve Yeni Kapı Rum kiliselerinin apsisleri içten yarım daire planlıdır. Ancak her iki yapı da dışarıdan başka binalarla çevrili olduklarından apsislerin dış formları bilinememektedir. Kaş ve Kalkan'da yer alan kiliselerin apsisleri dıştan çokgen formlu iken içten yarım daire planlıdır. Ayrıca Kalan Meryem Ana Kilisesi'nin apsisi bugün yapıya girişin sağlandığı bir kapıya dönüştürülmüştür.

3.13.2.5. Ambonlar

Kilise mimarisinin önemli elemanlarından olan ambon, incelediğimiz kiliselerden iki tanesinde görülmektedir. Kalkan Meryem Ana Kilisesi'nin ambonu naosun kuzey duvarına yerleştirilmiştir. Ancak bugün burası pencere olarak kullanılmaktadır. Muratpaşa Agios Georgios Kilisesi'nde ambon yine kuzey duvar üzerinde yarım yuvarlak balkon şeklinde taşırılarak yapılmıştır. Ambona çıkış pencerenin denizlik sövesi hizasından yukarıya doğru açılan kapıdan sağlanmaktadır.

3.13.2.6. Bemalar

İncelediğimiz kiliseler arasında sadece ibadete açık olan Yenikapı Rum Kilisesi'nde bema bulunmaktadır. Hıdırellez Kilisesi'nde ise bemanın varlığına dair bazı izler görülebilmektedir.

3.13.2.7. Galeriler (Mahfiller)

Alanya'da yer alan Mikhail ve Hagios Constantinos kiliselerinin galeri bölümü günümüze ulaşamamıştır. Geriye kalan beş kilisenin hepsinde galeri naosun batısına yerleştirilmiştir. Dikdörtgen planlı bu bölümlere girişler yapıların dışında yer alan merdivenler vasıtasıyla sağlanmaktadır. Sade bir kurguya sahip galerilerin orta bölümleri bir balkon gibi dışarı taşırılmıştır.

3.13.3. Malzeme ve Teknik

3.13.3.1. Taş

Alanya Mikhail, Hagios Constantinos ve Hıdırellez kiliseleri ile Muratpaşa Yeni Kapı Rum Kilisesi'nde inşa malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır. Muratpaşa Agios Georgios Kilisesi'nde ise kesme taş malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Kalkan Meryem Ana Kilisesi ile Kaş Yeni Cami'nin üzerleri bugün tamamıyla sıvalı ve boyalıdır. Ancak eski fotoğraflardan yapıların kesme taş malzemeden inşa edildiğini söyleyebiliriz.

3.13.3.2. Ahşap

Ahşap malzeme kiliselerde kapı ve pencere açıklıklarının yanı sıra, Alanya Hıdırellez kilisesinin üst örtüsünde ve galeri bölümünde kullanılmıştır. Ayrıca Yeni Kapı Rum Kilisesi'nin beden duvarlarında da moloz taş ile birlikte üç sıra ahşap hatılın yer aldığı görülmektedir.

3.13.3.3. Mermer

Mermer malzeme sadece Muratpaşa Agos Georgios Kilisesi'nin kapılarında kullanılmıştır.

3.13.3.4. Alçı

İncelenen yapılarda alçı malzeme, inşa malzemesi olarak değil genellikle süsleme malzemesi olarak kullanılmıştır. Kaş Yeni Cami'nin pencere üstlerinde alçı malzemeden çiçek kabartmaları görülmektedir. Ayrıca Kalkan Meryem Ana Kilisesi'nin pencerelerinde de alçı şebekeler yer almaktadır.

3.13.4. Kitabe

Kitabe Alanya Hıdırellez, Muratpaşa Agios Georgios, Muratpaşa Yeni Kapı Rum kiliseleri ile Kaş Yeni Cami'de görülmektedir. Alanya Hıdırellez Kilisesi'nin orijinal metni bugün Alanya Müzesi'nde sergilenmektedir. Karamanlıca olan kitabe güney giriş kapısının üzerinde ve altı satırdır. Muratpaşa Agios Georgios Kilisesi'nin her iki giriş kapısı üzerinde de Karamanlıca kitabeler yer almaktadır. Yeni Kapı Rum Kilisesi'nde ise naosa giriş kapısının üzerinde ve naosa bakan yüzüne kitabe yazılmıştır. Kitabe hem Rumca hem de Karamanlıca olarak işlenmiştir. Kitabe iki dilli olması bakımında önemlidir. Kaş Yeni Cami'de ise güney duvar üzerinde altı satırlık Rumca bir kitabe yer almaktadır.

3.13.5. Süsleme

Genel olarak sade bir görünüşe sahip olan kiliselerde, Alanya'da yer ala Mikhail ve Hagios Constantinos kiliselerinde herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamaktadır. Yeni Kapı Rum Kilisesi'nin içerisinde ise çeşitli ikonalar ve aziz tasvirleri bulunmasına karşın bu süslemeler orijinal değildir. Aynı şekilde Agios Georgios Kilisesi'nde de kalemişi süslemeler vardır ancak bu süslemeler de orijinal değildir. Kaş Yeni Cami'de ise çeşitli kalemişi süslemeler muhtemelen yapı camiye dönüştürüldükten sonra eklenmişse de bugün üzerleri yeniden kapatılmıştır. Ancak yapının kubbe eteğinde üzerleri sıvalı madalyonlar dikkati çekmektedir. Bu madalyonlar yapının kilise olarak kullanıldığı dönemde çeşitli tasvirlere

sahip olmalıdırlar. Meryem Ana Kilisesi'nin kuzey duvarında bir ikonalık yer almaktadır. Sütuncelerle sınırlandırılmış ve üçgen alınlıklı olan bu bölümün üzerinde bugün herhangi bir bezeme ya da tasvir bulunmamaktadır.

3.13.5.1. Malzeme ve Tekniğine Göre

3.13.5.1.1. Ahşap

Ahşap süsleme Alanya Hıdırellez Kilisesinin galeri bölümünün alt kısmında görülmektedir. Buraya çıtakari bir tavan yapılmıştır. Tavanın ortasında da sekiz kollu bir yıldız motifi yer almaktadır.

3.13.5.1.2. Alçı

Alçı süsleme Kaş Yeni Cami'nin naos bölümünü aydınlatan pencere üstlerinde görülmektedir.

3.13.5.1.3. Mermer

Mermer malzeme üzerine süsleme Muratpaşa Agios Georgios Kilisesi'nin naosa giriş kapıları üzerinde yer almaktadır.

3.13.5.2. Türüne Göre

3.13.5.2.1. Bitkisel Süsleme

Bitkisel süsleme iki yapıda karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi Kaş Yeni Cami'de pencere üstlerine yapılmış olan çiçek kabartmalarıdır. Diğer bitkisel süsleme ise Muratpaşa Agios Georgios Kilisesi'nin güney giriş kapısında Aziz Georgios tasvirlerinin iki yanında cennet imgesi şeklinde yorumlanabilecek akant yaprakları ve çeşitli stilize bitkiler şeklinde görülmektedir.

3.13.5.2.2. Figürlü Süsleme

Muratpaşa Agios Georgios Kilisesi'nin naosa giriş kapıları üzerinde önemli süsleme öğeleri yer almaktadır. Yapıya adını veren Aziz Agios Georgios'un at üzerinde ejderhayı öldürmesi sahnesi her iki kapıda da işlenmiştir[607]. Aziz Georgios betimlemesinin iki yanında melek figürleri yer almaktadır. Azizin üst kısmına insan suratlı bir güneş yerleştirilmiştir.

[607] Aziz Georgios Tasvirleri için bakınız: Maraşlı, 2014; Karaca, 2006; Karaca, 2008.

Fotoğraf 3.62 -3.63 Muratpaşa Agios Georgios Kilisesi

3.13.5.2.3. Geometrik Süsleme

Alanya Hıdırellez Kilisesi'nde geometrik bezeme görülmektedir. Galerinin alt kısmında yer alan çıtakari tavanın ortasında sekiz kollu bir yıldız motifi yer almaktadır.

3.14. Okullar

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte hız kazanan okul inşalarının yansımasını Antalya genelinde de görmekteyiz. Çalışmamız sırasında Antalya Sancağı'nda çeşitli kademelerde 30 adet okulun inşa edilmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu okullardan 26 tanesi günümüze ulaşamamıştır. Ayrıca iki adet okulun belgelerde adı geçmekte ve plan çizimleri bulunmaktadır. Ancak bu yapıların inşa edilip edilmediği bilinmemektedir. Bugün Antalya Lisesi olarak bilinen binalar çalışmamızın tarihi sınırları içerisinde inşa edildiği için katalog kısmına alınmıştır. Binalar konak olarak iç sofalı plan tipinde inşa edilmişler[608] ve daha sonra okula dönüştürülmüşlerdir. Bu sebeple okul plan tipolojilerinden herhangi birine dâhil edilmemişlerdir.

3.14.1. Plan Özellikleri

Antalya Sancağı'nda inşa edilen okullardan dört tanesinin plan değerlendirmesi yapılabilmektedir. Ayrıca inşa edilip edilmediğini bilmediğimiz ancak arşiv belgelerinden elde edilen planları olan iki adet okul binasının da planını değerlendirebilmek mümkündür. Okulların plan özellikleri değerlendirilirken sınıf sayıları tespit edilemediğinden ana kütle göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapılmıştır.

3.14.1.1. Dikdörtgen Planlı

İncelenen okul binalardan Muratpaşa ilçe sınırları içerisinde bulunan Dumlupınar Ortaokulu ile Korkuteli Karataş Köyü Okulu dikdörtgen planlıdır. Dumlupınar Ortaokulu bodrum kat üzerine iki kat olacak şekilde inşa edilmiştir. Bugün yapının içerisine bir de asma

[608] Türk Evi plan tipleri için bakınız; Eldem,1954.

kat eklenmiştir. Karataş Köyü Okulu ise tek katlıdır. Söz konusu iki okul dışında inşa edilip edilmediğini bilmediğimiz ancak planlarına sahip olduğumuz Antalya Meydan Mahallesi Rum Mektebi ve Kalkan'da bulunan okullar dikdörtgen planlı olarak tasarlanmıştır. Dikdörtgen planlı okulların benzerlerine Anadolu'nun başka kentlerinde de rastlamak mümkündür. Kastamonu Mekteb-i İdadisi (1887)[609], İzmir Mithat Paşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (1868-1869)[610], Eski Kalamış Rum İlkokulu (1880)[611], Akşehir Gazi Mustafa Kemal İlkokulu (19.Yüzyıl)[612] ve Bartın Mektebi İdadisi (1874)[613] dikdörtgen planlı okullara örnek gösterilebilir.

3.14.1.2. H Planlı

Çalışmamızda H planlı okullar grubuna dâhil edilebilecek tek örnek Korkuteli Fatih İlkokulu (İlçe Halk Kütüphanesi)'dur. Bodrum ve zemin katlara sahip binanın doğu ve batı kolları yapıdan dışarı taşırılmıştır. Anadolu'da H planlı okul binaları her dönemde sıklıkla tercih edilmiştir. İzmir Atatürk Lisesi (1886)[614], İzmir Namık Kemal Lisesi (1909)[615], Kayseri Gazipaşa İlkokulu (1918)[616], Konya İsmet Paşa İlkokulu (1926)[617] ve Konya Gazi Mustafa Kemal İlkokulu (1926)[618] H planlı yapılara örnek gösterilebilir.

3.14.1.3. U Planlı

U planlı yapılar grubunda çalışmamız sınırları içerisinde tek bir yapı bulunmaktadır. Bugün Antalya Hükümet Konağı olarak kullanılan Gazi Mustafa Kemal Okulu U planlı yapılar grubundadır. Yapı hükümet konağına çevrilirken çeşitli eklemeler yapılmıştır. Ancak elimizde okul olarak kullanıldığı döneme ait planlar bulunmasından dolayı asli özellikleri üzerinden değerlendirilmiştir. Gazi Mustafa Kemal İlkokulu doğu ve batı kollarından dışarı taşırılmış bir U planı göstermektedir. Bodrum kat üzerine zemin ve birinci kat olarak inşa edilmiştir. Diğer plan tiplerine oranla U plan şeması daha az kullanılmıştır. Edirne İttihat ve Terakki Mektebi (1910)[619], Adana Amerikan İnas İdadisi (1885)[620], Amasya Kılıçaslan

[609] Göktaş Kaya, Özkurt, 2018: 42-44.
[610] Kaptan, 2019: 28-41.
[611] Erkan, 2021: 32-37.
[612] Öner, 2016: 44-50.
[613] Turhan Sarıköse, 2020: 3126-3143.
[614] Kaptan,2019: 41-51.
[615] Kaptan, 2019: 18-28.
[616] Özbek, 2011: 178-184.
[617] Öner, 2016: 92-97.
[618] Parlak, 2018: 143-153.
[619] Toprak, 2019: 70-74.
[620] Toptaş,2020: 233-241.

Mektebi (1914)[621] ve Konya Karatay Karma Ortaokulu (1931)[622] U plan şemasına sahip okullara örnek gösterilebilir.

3.14.2. Yapı Elemanları

3.14.2.1. Taşıyıcı Elemanlar

Antalya'da incelenen dört okul binasında taşıyıcı olarak duvarlar kullanılmıştır. Ayrıca Korkuteli Fatih ilkokulu'nun giriş cephesinde yer alan sundurma dört ahşap ayak tarafından taşınmaktadır. Aynı uygulamanın Gazi Mustafa Kemal Okulu ve Dumlupınar Ortaokulu'nda olduğu görülse de bu sundurmalar yeni dönem eklentileridir.

İnşa edilip edilmediğini bilemediğimiz Kalkan'daki okul ile Meydankavağı Rum Mektebi'nin elimizdeki cephe çizimlerinden görüldüğü üzere söz konusu yapıların giriş cephelerine sütunlar düşünülmüştür.

3.14.2.2. Kapı ve Pencere Açıklıkları

Çalışmamız sınırları içerisinde ele aldığımız ve değerlendirilmesi yapılan dört okuldan; Korkuteli Karataş Köyü Okulu bugün yıkık durumdadır. Ancak kalan izlerden kapı ve pencere açıklıklarının dikdörtgen formlu olduğu anlaşılmaktadır. Korkuteli Fatih İlkokulu çok sayıda pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu pencereler dışarıdan basık kemerli bir forma sahipken, içeride dikdörtgen biçimlidir. Yapıya girişi sağlayan kapı iki yanda sütunlarla sınırlandırılmış, basık kemerli bir kurguya sahiptir. Avluya girişi sağlayan kapının üçgen alınlıklı bir düzenlemesi bulunmaktadır. Kapı açıklığı iki yanda sütunlar ile sınırlandırılmıştır. Üst kısmı ise basık kemerlidir. Muratpaşa Dumlupınar Ortaokulu'nda alt kat pencereleri dikdörtgen formlu; üst kat pencereleri ise yuvarlak kemerlidir. Yapının çevresi yüksek duvarlarla çevrilidir. Bugün avluya girişi sağlayan asıl kapı kapalıdır. Söz konusu kapı üçgen alınlıklı, yuvarlak kemerli bir form göstermektedir. Binaya girişi ise doğu ve batı cephelere yerleştirilmiş kapılar sağlamaktadır. Kapılar yuvarlak kemer formlu ve üçgen alınlıklıdır. Gazi Mustafa Kemal okulunda ise alt kat pencereleri dönem özelliği olarak büyük ebatlı ve sivri kemerlidir. Üst kat pencereleri ise dikdörtgen biçimlidir. Yapıya girişin sağlandığı güney cephede basit basık kemer formlu bir kapı yer almaktadır.

İnşa edilip edilmediğini bilemediğimiz Kalkan'daki okul ile Meydankavağı Rum Mektebi'nin elimizdeki cephe çizimlerinden görüldüğü üzere; Meydankavağı Rum Mektebi'nde yuvarlak kemerli pencereler düşünülmüştür. Kalkan'da yapılması düşünülen

[621] Kolay, 2016:495-496.
[622] Öner,2016:116-121.

okul için iki plan şeması bulunmaktadır. Bu şemalardan ilkinde yuvarlak kemerli pencereler, ikincisinde ise dikdörtgen formlu pencereler düşünülmüştür.

3.14.2.3. Örtü Düzeni

Değerlendirmeye alınan dört okul binasından Fatih İlkokulu ve Gazi Mustafa Kemal Okulu içten düz ahşap tavanla dıştan dört yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür. Dumlupınar Ortaokulun da ise içte düz ahşap tavan dışta iki yöne eğimli kırma çatı kullanılmıştır. Korkuteli Karataş Köyü Okulu'nun bugün üst örtüsü yıkılmıştır. Kalan izlerden ve plan şemasından anlaşıldığı kadarıyla içten düz ahşap tavan, dıştan kırma çatı ile örtülü olmalıdır.

3.14.3. Malzeme ve Teknik

Muratpaşa Gazi Mustafa Kemal Okulu, Dumlupınar Ortaokulu ve Korkuteli Fatih İlkokulu tamamıyla sıvalı ve boyalıdır. Bu sebeple inşa malzemesi anlaşılamamaktadır.

3.14.3.1. Taş

Korkuteli Karataş Köyü Okulu moloz taş malzemeden inşa edilmiştir.

3.14.3.2. Ahşap

Ahşap malzeme, Muratpaşa Gazi Mustafa Kemal Okulu, Dumlupınar Ortaokulu ve Korkuteli Fatih İlkokulu'nun kapı ve pencere açıklıklıkları ile üst örtülerinde kullanılmıştır. Ayrıca Korkuteli Fatih İlkokulu'nda giriş cephesinde yer alan sundurmayı taşıyan direklerde kullanılmıştır. Karataş Köyü Okulu'nun beden duvarlarında da iki sıra ahşap hatıl görülmektedir.

3.14.4. Kitabe

İncelenen dört okuldan iki tanesinde kitabe bulunmaktadır. Korkuteli Fatih İlkokulu'nun avluya girişi sağlayan kapısının üzerinde üç satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır. Bugün valilik binası olarak kullanılan Gazi Mustafa Kemal Okulu'nun doğu cephesinde tek satırlık inşa kitabesi görülmektedir.

3.14.5. Süsleme

Okul binaları son derece sade yapılardır. İncelediğimiz örneklerden sadece Korkuteli Fatih İlkokulu'nun avluya giriş kapısı üzerinde gülbezek motifi yer almaktadır. Bunun haricinde Dumlupınar Ortaokulu'nun kat aralarını dolaşan silme süsleme unsuru sayılabilir.

3.15. Saat Kulesi

Antalya Sancağı'nda çalışmamız sırasında ele aldığımız bir adet saat kulesi incelenmiştir. Saat kulesi yapma geleneği Avrupa'da erken dönemlerde başlamış Osmanlı topraklarına gelmesi ise daha geç gerçekleşmiş ve yapımları II. Abdülhamit döneminde büyük hız kazanmıştır[623].

3.15.1. Plan Özellikleri

Antalya Saat Kulesi beşgen bir burcun üzerine kare planlı olarak inşa edilmiştir. Bir yapının üzerine inşa edilen saat kulesi örneklerine Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde rastlamak mümkündür. Ankara Saat Kulesi (1884)[624], Erzurum Saat Kulesi (1887)[625], Gümüşhacıköy Saat Kulesi (1900)[626], Mersin Saat Kulesi (1898)[627] ve Şanlıurfa Saat Kulesi[628] örnek gösterilebilir.

3.15.2. Yapı Elemanları

3.15.2.1. Taşıyıcı Elemanlar

Yapı Antalya Kalesi'ne ait beşgen bir burcun üzerine inşa edilmiştir. Taşıyıcı eleman olarak duvarlar kullanılmıştır.

3.15.2.2. Kapı ve Pencereler

Kare planlı kule iki adet sivri kemerli pencereye sahiptir.

3.15.3. Malzeme ve Teknik

Saat kulesinin üzerinde yükseldiği burç moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Kule kısmında ise kesme taş malzeme kullanılmıştır. Ayrıca kuleye çıkışı sağlayan merdivenler ve kulenin içinde yer alan çan demir malzemeden yapılmıştır.

3.15.4. Süsleme

Yapıda süsleme unsuru olarak kulenin gövde kısmında yer alan silmeler ve çanın üzerinde yer alan İsa ve Meryem tasvirleri sayılabilir. Bunlar dışında başka herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

---

[623] Acun, 2011:261.
[624] Acun, 2011: 16.
[625] Acun,2011: 34.
[626] Acun,2011: 37.
[627] Acun,2011: 69.
[628] Acun,2011: 84.

3.16. Telsiz Telgraf İstasyonu ve Telgrafhaneler

Çalışmamız sınırları içerisinde Antalya Sancağı'nda inşa edilmiş bir adet telsiz telgraf istasyonu ile altı adet telgrafhane binası yer almaktadır. Ancak bu altı telgrafhaneden hiçbirisi günümüze ulaşamamıştır. Patara'da yer alan telsiz telgraf istasyonu ise yıkık vaziyettedir. Bahsi geçen bu yapılar dışında Finike ve Korkuteli'nde de telgrafhane binası için girişimler olmuştur. Ancak buralara binaların inşa edilip edilmediği bilinmemektedir. Telgrafhaneler ve telsiz telgraf istasyonu her ne kadar ayrı yapılar gibi düşünülse de aynı amaca hizmet ettiklerinden aynı başlık altında değerlendirileceklerdir.

3.16.1. Plan Özellikleri

Haberleşme amacıyla sancak genelinde Antalya, Akseki, Alanya, Elmalı, Kaş ve Manavgat'ta telgrafhaneler ile Patara'da telsiz ve telgraf istasyonu inşa edilmiştir. Telgrafhane binalarından hiçbirisi günümüze ulaşamamıştır. Sadece Antalya Telgrafhanesinin arşiv çizimlerinden plan özellikleri hakkında bilgi sahibi olmaktayız Ayrıca Patara Telsiz Telgraf İstasyonunun kalan kısımları plan özellikleri hakkında fikir vermektedir. Buna göre Patara Telsiz Telgraf İstasyonu dikdörtgen bir plan göstermektedir. Antalya Telgrafhanesi ise iki katlı, dikdörtgen planlıdır. Anadolu'da aynı tarihlerde çeşitli telgrafhaneler inşa edilmiş olmalıdır. Ancak Antalya Telgrafhanesi'nin benzer örneklerine Balkanlardan, Vidin Telgrafhanesi[629], Üsküp Posta ve Telgraf İdaresi[630] ve Prizren Telgrafhanesi[631] gösterilebilir.

3.16.2. Yapı Elemanları

3.16.2.1. Taşıyıcı Elemanlar

Değerlendirmeye alınan Patara Telsiz ve Telgraf İstasyonu ile Antalya Telgrafhanesi'nde taşıyıcı olarak duvarlar kullanılmaktadır.

3.16.2.2. Kapı ve Pencereler

Patara Telsiz ve Telgraf İstasyonu bugün yıkık durumdadır. Bu sebeple kapı ve pencere açıklıkları hakkında bilgi sahibi olamamaktayız. Antalya Telgrafhanesi'nin arşivde yer alan cephe çizimine göre yapı, bodrum katta üç adet pencereye sahiptir. Bu pencerelerden ortada yer alanı yuvarlak kemerli, diğer ikisi ise dikdörtgen formludur. Zemin katta ise dikdörtgen formlu dört pencere görülmektedir. Pencerelerin ortasına ise yuvarlak kemerli bir giriş kapısı yerleştirilmiştir.

---

[629] Çakılcı, 2019: 222.
[630] Ahbab, 2014:93.
[631] Tokmak, 2012: 101.

3.16.2.3. Örtü Düzeni

Değerlendirmesi yapılan binalardan Patara Telsiz ve Telgraf İstasyonu'na ait eski fotoğraflardan anlaşıldığı üzere yapının üzeri dört yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür. Antalya Telgrafhanesi'nin üst örtüsünün ise iki yöne eğimli kırma çatı olduğunu arşivde yer alan cephe çiziminden öğrenmekteyiz.

3.16.3. Malzeme ve Teknik

Patara Telsiz Telgraf İstasyonu moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Antalya Telgrafhanesi'nin yapı malzemesi için arşivde şu bilgiler yer almaktadır: "*alt katı taş, üst katı ise ahşap üzerine bağdadi sıvadır. Ahşap malzemede Finike ağacı kullanımı tercih edilmiştir."* Bu bilgiden yola çıkarak yapının taş üzerine ahşap malzemeden inşa edildiği anlaşılmaktadır.

3.17. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Antalya Sancağı'nda Onarım Faaliyetleri

Çalışma, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Antalya Sancağı'nda İmar Hareketleri (1839-1923)" başlığını taşımaktadır bu sebeple yukarıda bahsettiğimiz yapı inşaları dışında sancak genelinde yapılan onarım çalışmalarını da ele almak gerekecektir.

Yapı üzerinde herhangi bir onarımın gerçekleşip gerçekleşmediğinin izini sürebileceğimiz çeşitli kaynaklar bulunmaktadır. Bunların başında onarım kitabeleri gelmektedir. Kitabelerden başka, vilayet salnameleri, şer'iye sicilleri, vakfiyeler ve arşiv kayıtları onarımlar hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Çalışmamız esnasında Devlet arşivlerinde yer alan belgeler sancak genelinde gerçekleşen imar faaliyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından sıklıkla kullanılmıştır. Bu bağlamda öncelikli olarak arşiv içerisinde kapsamlı bir tarama gerçekleştirilmiştir. Bu taramalar sonucunda inşa edilen yapılar hakkında elde edilen belgeler yapı anlatımları sırasında kullanılmıştır. Sonraki aşamada ise onarım faaliyetlerinin arşive yansıması irdelenmiştir. Bu tarama için, "tamir, onarım, yenileme, yeniden yapım, müceddeden, meremmet, termim, ihya, tahkim ve tathir" kelimeleri kullanılmıştır[632]. Özellikle "tamir" kelimesinin diğerlerine göre daha fazla tercih edilmiş olduğu görülmüştür. Devlet arşivlerinde 1839-1923 tarihleri arasında; "Antalya" ve "Tamir" sözcükleri kullanılarak yapılan aramada; 121 adet dosya ve 1143 sayfa belgeye ulaşılmıştır. "Alanya" ve "Tamir" sözcükleri kullanılarak yapılan aramada; 33 adet dosya ve 789 sayfa belgeye, "Akseki" ve "Tamir" sözcükleri kullanılarak yapılan aramada; 13 adet dosya ve 71 sayfa belgeye, "Elmalı" ve "Tamir" sözcükleri kullanılarak yapılan aramada; 24 adet dosya ve

[632] Aydın, 2013: 27-37.

103 sayfa belgeye, " Kaş" ve "Tamir" sözcükleri kullanılarak yapılan aramada; 9 adet dosya ve 172 sayfa belgeye ulaşılmıştır. Ayrıca; "İbradı" ve "Tamir" aramasında; 3 adet dosya ve 12 sayfa belgeye ulaşılmıştır. Son olarak "Serik ve Finike" kelimeleri de ayrı ayrı taranarak 144 sayfa belge tespit edilmiştir. Toplamda sancak genelinde "Tamir" kelimesi ile ilişkili 207 dosya içerisinde 2444 sayfa belgenin olduğu görülmüştür. Taramamız bununla kalmamış "onarım, yenileme, yeniden yapım, müceddeden, meremmet, termim, ihya, tahkim ve tathir" sözcükleri de Antalya merkez ve ilçeleri bazında ayrı ayrı taranmıştır. Bunun sonucu olarak ise 540 sayfa belgeye ulaşılmıştır. Sonuç olarak sancak genelinde 1839-1923 tarihleri arasında 2984 sayfa belgenin onarım işleri ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Şüphesiz bu sayılar yeni belgelerin taranıp, sisteme yüklenmesiyle daha da artacaktır.

Onarım ile ilgili belgelerin yapılar üzerinde dağılımına baktığımız zaman en fazla belgenin Antalya Kalesi'ne ait olduğu görülmüştür. Kale dışında onarımın gerçekleştiği diğer yapılar; cami, okul, medrese, tekke, köprü, karantinahane, imaret, kilise, rıhtım, liman, redif binası ve kışla binalarıdır. Onarım ile ilgili belgelerin kullanımında yapının inşa edildiği ve onarım geçirdiği tarihler göz önüne alınmıştır. Eğer yapı çalışmamızın sınırlarını oluşturan 1839-1923 yılları arasında inşa edilmiş ve aynı tarihler içerisinde onarım geçirmişse yapı anlatımları sırasında bu belgeler kullanılmıştır. Aynı zamanda söz konusu tarihler arasında bir yeniden inşa söz konusu ise bu yapılarda yine anlatımlar sırasında ele alınmıştır. Ancak yapı 1839 yılından önce inşa edilmiş ise bu tarihlerde geçirdiği onarımlar ele alınmamıştır. Takdir edilmelidir ki 2900 sayfa onarım belgesinin okunup, detaylı olarak burada anlatılması konunun sınırlarını fazlasıyla aşacaktır. Bu sebeple Antalya'nın yapılarının geçirmiş olduğu onarım faaliyetleri başka çalışmalara kaynaklık ederek bu alandaki eksiklikler tamamlanmaya çalışılmalıdır.

Bununla birlikte yaptığımız arşiv çalışmasında Antalya'da bu dönemde yaşanmış olan yangınlar veya çeşitli sebeplerden ötürü gerçekleştirilmiş olan onarımlar ve yeni mahallelerin kurulması söz konusudur. Yangınlar sonucunda Antalya'da çeşitli yenileme ve onarım faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca nüfus artışı sebebiyle yeni mahallelerin kurulması gündeme gelmiştir. Kent içerisinde gerçekleşen bu olayları imar faaliyetleri içerisinde değerlendirmek yerinde olacaktır.

1839-1923 yılları arasında Antalya sınırları içerisinde birkaç kez büyük yangın gerçekleşmiştir. Gerçekleşen büyük yangınlardan ilki 1895 yılında Antalya merkezdedir. Harik-i Kebir olarak bilinen bu yangında 417 ev, dört manastır ve bir cami harap olmuştur. Yangının çıkış sebebi, yayılışı ve sonrasında yaşananlar arşiv belgelerine yansımıştır. 23 Ağustos 1895 yılında Rum ahaliden Hacı Güllü Efendi'nin evinde başlayan yangın, üç koldan

yayılmış ve büyük bir yıkıma yol açmıştır[633]. Yangın sonrası durum başkente bildirilmiş ve gerekli işlemlerin yapılması için dokuz kişilik bir komisyon kurulmuştur[634]. Hızla süren yazışmalarda kış gelmeden yangınzedeler için ev yapılması dile getirilmiştir[635]. Yapılan hasar tespit çalışmaları 22 Ocak 1896 tarihinde vilayet merkezine, oradan da Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Hasar tespit çalışmaları sonundaki raporda; açıkta kalıp barınmaya muhtaç 1236 kişinin olduğu ve bu kadar nüfusu barındıracak 250 ev ile 10200 liraya ihtiyaç duyulduğu yazılmıştır. Antalya'da gerekli olan bu paranın 5200 lirası yardım ve mahalli iâne ile karşılanacaktır. Ancak merkezden gelecek 5000 liraya daha ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir[636]. Rapora cevaben, gerekli olan 5000 liranın gönderileceği, inşa edilecek binaların kerestelerinin vergiden muaf tutulacağı, belediye mühendislerinin yanan yerlerin haritasını çıkararak, sokakları düzenleyeceği bildirilmiştir[637]. Ayrıca yapılan keşif çalışmalarında çok dikkat çekici bazı durumlar tespit edilmiştir. Buna göre 55 adet ev kaleye bitişiktir ve istimlak edilerek kaleye bırakılması için bir hayli paraya ihtiyaç vardır. Bu sebeple alınan kararla birlikte; inşa edilecek evler kaleye bitişik yaptırılmayacaktır ve inşa süreçleri denetim altında tutulacaktır. Ayrıca inşa edilecek evler kaleden ve birbirlerinden 40 adım mesafede olacaktır. Ancak söz konusu 40 adımlık mesafe 55 hanenin kesinlikle istimlak edilmesini gerektirecek bu ise dört- beş bin liraya mâl olacaktır. Çıkan meblağda evlerin istimlak edilmesi olasılığını düşürmekte ve inşaatın başlamasını ertelemektedir[638]. Bu arada yaşanan yoğun yazışma trafiğinin sonunda 1898 yılında; kaleye bitişik olan 55 hane dışında evlerin çoğu inşa edilmiştir. 1899 yılına gelindiğinde 55 hanenin evleri hala inşa edilmemiş ve araya Rum patrikliği girmek zorunda kalmıştır. Sonuç olarak yangının üzerinden dört yıl geçtikten sonra ahalinin inşaatı için izin çıkmış ve yapılacak olan inşaatlar için: "*inşaatın kale duvarlarına tecavüz etmeden veya farklı bir şekilde kaleye zarar vermeden ebniye kanununun belediye mühendislerince tatbikiyle yapılabileceği"* kural olarak belirtilmiştir[639].

Yangın sırasında harap olan yapılar arasında Aya Leonidi Kilisesi ve üç adet okul da bulunmaktadır. Bu sebeple halk kilise arsası üzerine bir okul yaptırmak için de çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Devlet arşivlerine yansıyan belgelere göre, Rum vatandaşların kız ve erkek çocuklarına mahsus okulun zarar görmesinden dolayı var olan Aya Leonidi Kilisesi'nin bahçesine tekrardan inşa edilmesi 1900 tarihinde başkente bildirilmiştir [640]. Yeni

[633] Dinç, 2018: 249.
[634] Dinç. 2018: 250.
[635] Dinç, 2018: 251.
[636] Dinç, 2018: 251.
[637] Dinç, 2018: 252.
[638] Dinç,2018: 252.
[639] Dinç, 2018: 255.
[640] BOA, ŞD. 1744/11/1.

yapılacak olan bina hakkında belgede şu şekilde bilgiler yer almaktadır; "*20 metre uzunluğunda, 14 metre genişliğinde ve 10 metre yüksekliğinde kâgir olarak inşa edilecektir. 700 Osmanlı lirasına mal olacak binanın masrafları kilise sandığı ve ahali tarafından karşılanacaktır".* 1901 yılında yapılmak istenen inşaat için gerekli sebepler sıralanmıştır. Buna göre 3244 kişinin yaşadığı bu yere bir mektebin yapılması zorunludur şeklinde açıklanmıştır[641]. Aynı belgenin devamında inşaat mevsimi geçmeden inşaatın yapılması belirtilmiş ve gerekçeler haklı bulunmuş olacak ki inşaatın başlamasında bir sakınca olmadığı belirtilmiş ve okulun inşasına başlanmıştır. Antalya kale içinde çıkan bu yangının yaraları sarılmaya çalışılırken Akseki ve İbradı'da yangınlar meydana gelmiştir. Bu yangınlar da arşiv belgelerine yansımıştır.

Akseki'de H.1302/M.1886 yılında gerçekleşen yangın Devlet arşivlerine şu şekilde:*"Akseki'ye bağlı Kiriş Karyesinde çıkan yangında 50 hane, bir dershane, bir mescit harap olmuştur. Yangın zedelerin uygun mahallelerde iskânının sağlandığı"* yansımıştır. Belge burada sona ermekle birlikte 50 hanede yaşayan yangınzedelerin barınabilmesi için yeni evlerin, mescit ve dershanenin yeniden inşa edildiği düşünülebilmektedir[642].

İbradı'da ise H.1307/ M.1889 yılında oldukça büyük bir yangın gerçekleşmiştir. Belge *"Yangından sonra yeniden inşa edilen İbradı Kasabasının Mamüretülhamid ismiyle kaymakamlık olarak teşkili ve masraflarının karşılanması gerektiği"* yönünde bilgi içermektedir. Buna göre İbradı'nın yangın sonrası statüsü yükseltilmiştir. Ayrıca İbradı'da yer alan Sururi Vezir Paşa Camisi'nin de 1894 yılında yeniden yapıldığını bilmekteyiz. Bu yeniden yapıma bahsi geçen yangın sebep olmuş olmalıdır[643].

Yangınlardan başka özellikle nüfus artışına bağlı olarak yeni mahallelerin kurulması da gündeme gelmiştir. Antalya merkezde gayrimüslimler yoğun olarak yaşadıkları kale içine artık sığamamaları sebebiyle yeni bir mahalle kurulmasını istemişlerdir. Bu istekleri uzun yıllar boyunca sürmüş ve detaylı bir şekilde Devlet arşivlerindeki belgelere yansımıştır. İstekle ilgili ilk belge 1840 tarihlidir. Kale dışında bulunan Bandili vakfına ait bahçe üzerinde kendilerine yetecek miktarda ev inşa edebilmeleri ve burada bir mahalle kurabilmeleri için izin talep etmeleri ile yazışmalar başlamaktadır. Ayrıca söz konusu bahçe üzerinde yıkık halde bulunan Kilisecik adlı harabe kilisenin yenilenmesini ve Kaleiçi'ndeki mahallelerine gidip gelebilmelerine kolaylık olması için kaleye yeni bir kapı açılmasını da talep etmişlerdir[644]. Rumlar bu isteklerini gerekli olan yetkililere bildirmişlerdir[645]. Bunun üzerine

[641] BOA, ŞD. 1744/11/3.
[642] BOA, DH. MKT.1385/105/1.
[643] BOA, DH. MKT. 1680/61.
[644] BOA, İ.HR. 2/51.
[645] BOA, C.BLD.15/745.

Mühendishaneden çeşitli görevliler gelerek gerekli ölçümleri ve fiyat belirlemelerini yapmış hatta kapı açılma bedeli için 19836 kuruş masraf çıkarmışlardır. Akabinde mevzu Teke Feriki Hasan Hakka Paşa tarafınca Meclis-i Ahkam-ı Adliyeye taşınmış ve görüş istenmiştir[646].

Burada dikkat edilmesi gereken husus, kilisenin onarımıyla ilgili yazım dilidir. Rumlar kiliseyi "onarım" şeklinde aktarırken, Osmanlı bu durumu "inşa etmek" olarak aktarmaktadır. Burada tarihin 1840 olduğu göz önüne alırsa henüz Osmanlı'nın gayrimüslim inşalarına izin vermediği sadece tamir yapılmasına müsaade ettiği düşünülebilir. Belgenin ilerleyen sayfalarında kapı ile ilgili bazı detaylar da yer almaktadır. Buna göre, Rumların kapı açılmasını istedikleri yer sadece kendilerine has olup Müslümanların kullanması mümkün olmayan bir yerdedir ve bu durumun dedikoduya sebep olacağı düşünülmüştür. Bunun önüne geçebilmek için eğer kapı açılacaksa her iki milletin de kullanabileceği bir yer olması gerektiği belirtilmektedir[647]. Bunun üzerine yeniden görüşmeler ve değerlendirmeler yapılarak mühendishaneden Emin Efendi görevlendirilmiştir. Emin Efendi gerekli incelemeleri yapmış ve rapor hazırlamıştır. Rapor incelendikten sonra kapının açılacağı yer kararlaştırılmıştır[648].

İlk yazışmanın üzerinden ne kadar zaman geçtiğini belirleyememekle birlikte belgenin devamında Rumların tamir etmek istedikleri kilise hakkında da bazı detaylar ortaya çıkmaktadır. Buna göre, Kilisecik ismindeki yer eski bir kilise değildir ve bir çeşit ziyaretgâha benzemektedir. Altı arşın altında bir temeli olmadığı için de herhangi bir tamir gerçekleşmeyecektir[649]. Belgenin son sayfası ise karar niteliğindedir. Buna göre, Müslüman ahali inşa olunacak kapının yerine rıza göstermemişlerdir. Bu nedenle bir dedikodu ve rahatsızlık yaratmamak için kapı devletin isteği yerde açılacaktır. Kilise konusu da rafa kaldırılmıştır. Çünkü kilise olduğu iddia edilen yerde temel bile bulunamamıştır. Eğer ahali, kapının açılacağı yeni yeri kabul etmezse, mahallenin dahi ihdasından devlet vazgeçecektir[650].

1848 yılına gelindiğinde Rumlar isteklerini yineleyip, bazı eklemelerde bulundular. Buna göre, hendek üzerine bir de köprü yapılmasını talep ettiler. Yapılan çalışmalar sonucunda kapının nerede açılacağı belirlendi ve kapı ile ilgili çalışmalar Müslüman ve gayrimüslim halk tarafından onaylanmasına rağmen askeri açından uygun olmadığı için çalışmalar başlamamıştır[651].

Gayrimüslim halkın kale dışında yeni bir mahalle kurma talebi 1862 yılında yeniden gündeme gelmiştir. Bu kez, Rum mezarlığı üzerine bir kilise ve hastane yapmayı teklif

[646] BOA, İ.MVL. 22/345/2.
[647] Dinç, 2020:101.
[648] BOA, İ.MVL.22/354/5.
[649] BOA, İ.MVL.22/354/8.
[650] BOA, İ.MVL.22/354/9.
[651] Dinç, 2020: 101.

etmişlerdir. İstekleri bu kez daha detaylı bir şekilde ele alınmış ancak bir takım belirsizlikler dolayısıyla keşif yapılmasının gerekli olduğu kanaatine varılmıştır. Yapılan keşif sonucu bir harita hazırlanmış ve gerekli görüşler alındıktan sonra inşaat için bir sakınca olmadığı 1865 tarihli bir ferman ile belirtilmiştir[652]. Çıkan bu ferman yeni bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Yeni tartışma konusu, kilise yapılacak olan alan ile ilgiliydi. Söz konusu alan, Torunoğlu Mescidi vakfına bağlı Çöllüoğlu bahçesi ile karışık alandaydı. Üstelik mahalle ahalisi bölgenin namazgâh olarak kullandıkları bir yer olduğunu, Müslüman mezarlığına da yaklaşık 19-20 m mesafede bulunduğunu iddia ederek kilise ve hastane inşasına karşı çıktılar. İtirazın incelemeleri yapıldıktan sonra Rum ahaliden kilise ve hastane inşası için bir başka yer bulmaları istendi[653]. Ancak yer bulundu mu, kilise ve hastane inşa edildi mi burası bilinmemektedir.

Yapılan isteklerin çoğu karşılıksız kalmış, devlet de sözünü gayrimüslim halka geçirememiştir. 1880'li yılların başında Rumlar kale dışında 300'e yakın ev inşa etmişlerdir[654]. Artık gayri resmi olarak bir mahalle kurulmuştur. 2 Aralık 1884 yılında kurulan bu mahalle devlet tarafından da kabul edilerek, padişah fermanıyla *"Rağbetiye Mahallesi"* adını almıştır[655].

Yangın onarımları ve yeni mahallelerin kurulmasından başka sancak genelinde çeşitli yolların bakım ve onarımları da yapılmıştır. Bu onarımlara dair bilgiler devlet arşivlerindeki belgelerde yer almaktadır. Yapılan onarımın kapsamı belgelerde geçmemekle birlikte toplam masrafın ne kadar olduğu belirtilmiştir. Buna göre, Antalya-Konyaaltı arasındaki yolların bakımı ve onarımı için, 1917 yılında 19453 kuruş harcanmıştır. Yine aynı tarihte Antalya-Manavgat yolu üzerinde yer alan köprülerin bakımı yapılmış ve 6000 kuruş harcanmıştır[656]. En fazla masraf Antalya-Burdur yolu için yapılmıştır. Bu güzergâh için 1917 yılında 186437 kuruş para harcanmıştır[657].

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra ortaya çıkan yeni yapı türlerinin sancak genelinde inşa edildiği görülmekle birlikte diğer yapı türlerinin inşasının da yoğun olarak devam ettiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte yeni mahallelerin kurulumu ve mevcut yapıların onarımı da yoğun bir şekilde devam etmiştir. İnşa faaliyetlerinin yanı sıra onarımların oldukça yoğun olması sancak genelindeki imar işlerinin hareketliliğini gözler önüne sermektedir.

---

652 Dinç, 2020: 103.
653 BOA, C.ADL.95/5727.
654 Dinç, 2020: 103.
655 Dinç, 2020: 104.
656 BOA, DH. İ.UM.EK. 30/28/4/1.
657 BOA, DH. İ.UM. EK. 30/28/4/2.

SONUÇ

Bu çalışmada Tanzimat'ın ilanından Cumhuriyet'e kadar geçen sürede Antalya Sancağı'ndaki imar faaliyetleri ele alınmıştır. 1839 yılında Gülhane Parkı'nda okunan ve Gülhane-i Hattı Hümayun olarak bilinen Tanzimat Fermanı Osmanlı Devleti için yönetim ve idari yapının batılılaşma doğrultusunda şekillendiği dönüm noktalarından birisidir. Bu dönemde devlet içerisinde siyasi ve askeri birçok dönüşüm yaşandığı gibi mimaride de birtakım yenilikler görülmektedir. Yaşanan bu değişimin mimariye yansıması yeni yapı tiplerinin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur.

1840 tarihinde Osmanlı sınırları içerisinde gerçekleştirilen yeni idari düzenlemeye göre Konya Vilayeti'ne bağlı Antalya Sancağı kurulmuştur. 1867 yılında yayınlanan Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi ile sancağın sınırları yeniden düzenlenmiştir. Bugün Antalya şehri, merkez ve merkeze bağlı ilçeler ile Akseki, Alanya, Demre, Elmalı, Finike, Gazipaşa, Gündoğmuş, İbradı, Kaş, Kemer, Korkuteli, Kumluca, Manavgat ve Serik ilçelerinden meydana gelmektedir. Burada belirtilmesi gereken iki husus vardır. Birincisi, Alanya 1868 yılında sancak statüsünü kaybetmiş ve Antalya Sancağı'na bağlı bir kaza haline dönüştürülmüştür. Bu sebeple çalışma içerisinde 1868 tarihinden sonraki dönemi yer almıştır. Bir diğer husus Gazipaşa, Cumhuriyet'e kadar hiçbir dönemde Antalya'ya bağlanmadığı için çalışma sınırları içerisine alınmamıştır.

Antalya Sancağı'nda 1839-1923 yılları arasında geçen 84 yıllık sürede toplam 135 adet yapı inşa edilmiştir. İnşa edilen bu yapıların dağılımları şu şekildedir: 40 cami, 33 okul, 13 kilise, 7 hükümet konağı, 8 telgrafhane, 5 hapishane, 4 karakolhane, 3 gümrük dairesi, 3 han, 3 hastane, 2 karantinahane, 2 liman dairesi, 2 köprü ile birlikte birer adet de deniz feneri, depo, fabrika, medrese, saat kulesi, telsiz telgraf istasyonu, idari bina, hamam, iskele ve jandarma dairesidir. Buradan yola çıkarak yapı türlerini ve sayılarını karşılaştırdığımızda geleneksel yapılarla birlikte Tanzimat mimarlığının getirdiği yeni yapı türlerinin dönemin mimari geleneklerine ve sosyal yapıdaki değişime uygun olarak bir arada uygulandığı görülmüştür. 84 yıllık sürede inşa edilmiş olan 135 yapıdan 31 cami, 1 deniz feneri, 1 depo, 1 fabrika, 3 han, 1 hamam, 1 gümrük binası, 1 telsiz telgraf istasyonu, 7 kilise, 4 okul ve 1 adet saat kulesi olmak üzere 52 yapı günümüze ulaşabilmiştir. Geriye kalan yapılardan, 29 okul, 9 cami, 8 telgrafhane, 7 hükümet konağı, 5 hapishane, 4 karakolhane, 6 kilise, 2 gümrük dairesi, 3 hastane, 2 liman dairesi, 2 karantinahane, 2 köprü, 1 medrese, 1 Jandarma Dairesi, 1 iskele ve 1 idari bina olmak üzere 83 yapı ise günümüze ulaşamamıştır. Ancak bu yapılardan 5 hapishane, 2 hastane, 1 kilise, 1 liman dairesi, 2 okul, 3 telgrafhane, 1 jandarma dairesi ve 1

idari bina olmak üzere 16 yapının kesin olarak inşa edildiği net değildir. Bu yapılarla ilgili arşiv belgeleri bulunmakla beraber, yazışmalar sonucunda yapıların inşa edildiklerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca bahsi geçen iki adet köprünün de hangi köprüler olduğu belli olmadığından günümüze ulaşıp ulaşmadıkları bilinmemektedir. Günümüze ulaşamayan yapılar arasında yer alan medrese, jandarma dairesi, iskele, idari bina ve liman dairesi inşalarına dair devlet arşivlerinde belgeler yer almaktadır. Bu belgelerde yapıların inşa edildikleri tarihler ve masraflar gibi bilgiler içermesine karşılık yapıların mimarilerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Antalya'da yapı inşalarının yoğunluğunu göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca inşa edilen yapıların ilçelere göre dağılımına baktığımızda da bazı tespitler yapmak mümkündür. Buna göre, Akseki'de 19, Alanya'da 15, Aksu'da 2, Demre'de 2, Döşemealtı'nda 1, Elmalı'da 21, Finike'de 10, Gündoğmuş'da 1, İbradı'da 3, Kepez'de 1, Kaş'da, 10, Korkuteli'nde 5, Manavgat'ta 7, merkez ilçe Muratpaşa'da 31 ve Serik'te 6 adet yapı inşası gerçekleşmiştir. Bu durum özellikle bazı ilçelerde yeni yapı türlerinin daha yoğun olarak inşa edildiği göstermektedir. Yeni yapı türlerinin inşa edildiği ilçelerin konumlarına baktığımızda bu durumun nedeni netlik kazanmaktadır. Bu ilçelerden ilki Akseki'dir. Akseki'de 19 yapının inşa edildiğini görmekteyiz. Bu yapılar arasında okul, hapishane, hükümet konağı, telgrafhane ve jandarma dairesi bulunmaktadır. Akseki konum itibariyle vilayet merkezi olan Konya'ya oldukça yakındır. Vilayet merkezi ile sancak merkezi arasında bir geçiş noktası olması sebebiyle inşa faaliyetleri de yoğundur. Ayrıca Akseki'nin tarihi boyunca geçirmiş olduğu yangınlar ilçenin yeniden yapılanmasına sebep olmuştur. Bu durum da Akseki'deki inşa faaliyetlerinin yoğunluğunu açıklamaktadır. Yapı faaliyetinin yoğun olduğu bir diğer ilçe Alanya'dır. Alanya'nın konumundan ziyade Tanzimat'ın ilan edildiği yıllarda müstakil bir sancak olması yapı faaliyetinin yoğun olduğunu düşündürmektedir. Yapı inşalarının çeşitli ve yoğun olduğu diğer iki ilçe ise Elmalı ve Finike'dir. Elmalı, Antalya'nın en önemli ve en büyük kazasıdır. Bu durumda yapı inşasının yoğun olması da oldukça normal görünmektedir. İlçenin temel geçim kaynaklarından birisi tarımdır. Burada üretilen tarım ürünlerinin pazarlanması için bir limana ihtiyaç duymaktadır. Finike konum itibariyle bir liman kentidir ve Elmalı'ya da oldukça yakındır. Bu sebeple Elmalı'nın tarım ürünlerinin dışarı açılmasında bir kapı görevi görmektedir. Finike'nin bu görevi ilçede yer alan ticaret yapılarının çoğunluğunu açıklamaktadır. Yapı inşalarının yoğun olduğu son ilçe Kaş'tır. İlçe, özellikle gayrimüslim nüfus bakımından oldukça kalabalıktır. Bu sebeple de gayrimüslim yapı faaliyetleri yoğundur. Bu durum nüfusun kalabalık olmasından dolayı ihtiyaca bağlanabildiği gibi Osmanlı'nın Tanzimat Fermanı ve sonrasında değişen siyasi durumunun bir göstergesi

olarak da yorumlanabilir. Kalan diğer ilçelerdeki yapı inşalarının ihtiyaca yönelik geleneksel yapılardan meydana geldiği görülmektedir.

İnşa edilen yapıların sayı dağılımına baktığımızda camilerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu durum Tanzimat'tan bağımsız olarak ihtiyaçlar doğrultusunda geleneksel uygulamaların devam ettiğini göstermektedir. Camilerden sonra sayıca fazla olan yapılar arasında okullar gelmektedir. Osmanlı eğitim sisteminin modernleşme çabaları sancağa da yansımıştır. Son olarak kilise inşalarının da sancak genelinde fazlaca olduğunu söyleyebiliriz. 1839 öncesi sınırlı şekilde ve yok denecek kadar az sayıda olan gayrimüslim yapılarının inşası, özellikle 1856 Islahat Fermanı sonrası gayrimüslimlere tanınan haklarla birlikte devlet sınırları içerisinde büyük hız kazanmış ve bu hızlı artış Antalya'ya kadar ulaşmıştır. Söz konusu bu artış devletin yaşadığı değişim ve dönüşümü gözler önüne sermektedir.

Tanzimat'tan sonra Antalya'da inşa edilen yapıların malzeme ve tekniğine baktığımızda, yöresel malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Yapıların banileri belli değildir. Belli olan banilerin kimliklerine baktığımızda ise kentin ileri gelenlerinden birkaç isimle karşılaşmaktayız. Bu durum da inşaların halk tarafından geleneksel yöntemlerle gerçekleştirildiğini göstermektedir.

İnşa edilen yapıların süsleme programına baktığımızda genellikle sade yapılarla karşılaşmaktayız. Özellikle kamu yapılarında herhangi bir süsleme unsuru görülmemektedir. Süslemenin daha çok camilerde olduğunu söyleyebiliriz. Akseki, Belenalan, Çimi ve Sarıhacılar köyleri camilerinde, Serik Akbaş Köyü Camisi'nde, Elmalı Bayralar Köyü Camisi ve Finike Bağyaka Camisi'nde ahşap süslemeler görülmektedir. Serik Macar Camisi, Aşağıoba Yıkık Cami, Elmalı Geçmen, Gümüşyaka, Bayralar köyleri camilerinde, Finike Bağyaka Camisi ile Döşemealtı Camili Köyü Camisi'nde kalemişi süslemeler yer almaktadır. Söz konusu bu süslemeler genellikle klasik dönem unsurlarını içermekle birlikte; özellikle kalemişi süslemelerde dönem modasına uygun olarak, vazodan çıkan çiçekler, saat, kandil, perde gibi motiflere yer verildiği görülmektedir. Bu süslemelerin yanı sıra Dumlupınar Ortaokulu giriş kapısında, Korkuteli Fatih ilkokulu giriş kapılarında ve Muratpaşa İskele Camisi mihrabında üçgen alınlık kullanımı görülmektedir. Üçgen alınlık kullanımının Tanzimat'tan sonraki dönemlerde ağırlık kazandığı bilinmektedir. Gerek üçgen alınlık kullanımı gerekse kalemişi süslemelerde yer alan motifler göz önüne alındığında süslemede Tanzimat'ın getirdiği birtakım yeniliklerin az da olsa uygulandığını söylemek mümkündür.

Antalya'da inşa edilen yapılarda dikkati çeken bir diğer husus ahşap malzemeden inşa edilmiş olan minarelerdir. Akseki'de kendine özgü tarzda yapılmış ahşap minareler bulunmaktadır. Her ne kadar ahşap minare kullanımı eskiden beri var olsa da Akseki özelinde

inşa edilen minareler ayrı bir yere sahiptir ve bölgesel bir özellik göstermektedir. Yine Muratpaşa İskele Camisi'nde kullanılan ahşap minare beden duvarı üzerinden yükselen köşk minare tarzında inşa edilmiştir. Bu tarz bir minare Antalya için ünik bir örnektir.

Ele alınan yapılarda dikkati çeken bir başka husus kapı ve pencere açıklıklarıdır. Tanzimat'tan sonra inşa edilen yapıların kapı ve pencere açıklıklarının büyük ölçekli olduğu bilinmektedir. Antalya'da inşa edilen yapılarda ise bu durum oldukça az sayıda yapıda görülmekte ve sadece pencere ölçeğinde kalmaktadır. Akseki Merkez Cami, İbradı Sururi Vezir Paşa Camisi, Muratpaşa Şarampol Camisi ve Muratpaşa İskele Camisi'nde yer alan pencerelerin döneme uygun olduğu, geriye kalan diğer yapılarda ise klasik uygulamanın devam ettiği görülmektedir.

Tüm bu veriler ışığında diğer sancaklardaki yapılarla Antalya genelindeki yapılar karşılaştırıldığında; yapıların mimari bakımdan daha özensiz ve basit sayılabilecek tekniklerde yapıldığı görülmektedir. Hemen yakında bulunan Isparta ya da Afyon'da dönem içinde inşa edilen yapıların anıtsal niteliği Antalya'da görülmez. Bunun nedeni olarak kentin ana ulaşım ağlarının dışında kalmış olması deniz ulaşımının aktif olarak kullanılmamasıyla açıklanabilir. Aynı dönem içinde kentlerde görülen idari değişime bağlı olarak yönetim mekânlarının kurulması ve bunlarla ilişkili mekân organizasyonlarının kent ölçeğinde de sağlandığı anlaşılmaktadır. Antalya ve ilçelerindeki yapıların sayısı diğer sancak merkezlerindeki yapıların sayısı ile nüfusa oranla hemen hemen aynı olduğu görülür. Bununla birlikte sancak içinde nitelikli sayılabilecek özel binaların olmayışı yerleşmenin devlet merkezine olan uzaklığı ile ilgilidir. Örneğin Afyonkarahisar'da İttihat ve Terakki Cemiyeti binası bulunurken aynı türdeki bir binaya Antalya'da rastlanılmaz. Kamusal anlamda Tanzimat'ın getirdiği en önemli yeniliklerden birisi kent içinde sağlık ile ilgili kuruluşların oluşmasıdır. Antalya merkezde ve Alanya'da bu yönde yapıların olması devletin verdiği önemi göstermektedir. İdari yapıdaki değişimin mekânsal yansımasını en iyi temsil eden hükümet konakları, Antalya merkez sancağında ve ilçelerin çoğunda inşa edilmiştir. Tanzimat ile toplumsal yapıdaki en büyük yenilik zaman kavramının yerleştirilmeye çalışılmasıdır. Saat kulelerinin kentlerin merkezinde inşa edilmesiyle kentlilerde zamanı kullanma bilincinin oluşturulmaya başlandığı görülür. Abdülhamit döneminde her büyük kente birer saat kulesi yapılmıştır. Antalya Saat kulesi, kale kapısı yakınında, dış surlara ait bir burcun üzerine inşa edilmiştir. Bu şekilde burçların üzerine inşa edilen aynı döneme ait Zile, Ankara, Erzurum saat kuleleri de bulunmaktadır. Tanzimat'la birlikte gelen en büyük değişim hukuk ve adli düzende olmuştur. Bazı kentlerde bu dönemde adliye binaları inşa edilmesine karşılık bazı kentlerde adli binaların olmadığı halen önceki döneminin mimari kullanımının devam ettiği

görülür. Antalya'da mahkeme binası bulunmaz. Diğer yandan bu dönemde adli yapıdaki yenilenmenin hapishane binalarının sayıca artırılmasıyla sağlandığı anlaşılmaktadır. Antalya sancağında bu şekilde hapishane planlaması, sancak merkezi ve ilçelerinde yapılmış ancak uygulanmadığı arşivden tespit edilmiştir. Devlet, Tanzimat'la birlikte en önemli yatırımı alt yapıya ayırmıştır. Kentler arasındaki yol bağlantıları bu dönemde iyileştirilip şose haline getirilmiştir. Antalya'yı Burdur'a bağlayan yol üzerinde birtakım çalışmaların yapıldığı ve yol üzerindeki eski köprülerin onarıldığı anlaşılmaktadır.

Tanzimat'ın Osmanlı devletinin dış politikasının kentlere kattığı bir diğer yenilik ise yeni konsoloslukların İstanbul dışında da açılmasıdır. Bu çerçevede Antalya'da da bazı konsolosluklar açılmıştır. Açılan konsolosluklara ait binaların arşivde herhangi bir kaydı bulunmaz. Ancak eski fotoğraflardan sadece Macaristan konsolosluğunun fotoğrafı tespit edilmiştir. Bu fotoğraftan yapının özel bir bina olmadığı, bir konak şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.

Bunların yanında çalışma sınırlarını oluşturan tarihler içerisinde inşa faaliyetleri ile birlikte çeşitli onarımlarda yapılmıştır. Bu onarımlar Tanzimat öncesi inşa edilen yapıları kapsadığı gibi Tanzimat'tan sonra inşa edilen yapıları da içermektedir. Özellikle arşiv kayıtlarından söz konusu onarımların takibi yapılabilmekte ve sancakta yaşanan imar faaliyetlerinin onarım kısmının ne kadar yoğun olduğunu göstermektedir. Onarım ve inşaların yanı sıra yol ve köprü yapımlarının da yoğun olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamız sırasında dikkati çeken bir diğer husus kentte nüfus artışına bağlı olarak yeni mahallelerin kurulmuş olmasıdır. Kentin bu dönem nüfusunun artmasında Girit ve Mora yarımadasından gelen göçlerin etkisi olmuştur. Ayrıca kentin ılıman bir iklime sahip olması onu bir cazibe merkezi haline getirmiş ve kentin büyümesini sağlamıştır.

Sonuç olarak, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı Osmanlı devletinde birçok değişimi beraberinde getirmiştir. Meydana gelen bu değişimler devletin her kademesinde ve her bölgesinde farklı şekillerde görülmüştür. Dönem şartları göz önünde bulundurulduğunda söz konusu değişimler ilk etapta başkent ölçeğinde kalmış ve her sancağa aynı anda ulaşmamıştır. Dolayısıyla etkisi de aynı olmamıştır. Konya Vilayetine bağlı Antalya Sancağı'nda da Tanzimat'ın etkisi sınırlı kalmıştır. Bunun temel sebeplerinden ilki başkente olan uzaklığıdır. İkinci sebebi ise, kentin coğrafi konumu ve sahip olduğu yeryüzü şekilleridir. Dağların kıyıya paralel uzanması iç kesimlerle ulaşımını zorlu hale getirmektedir. 21. Yüzyıl gibi teknolojinin zirvesini yaşadığımız bu dönemde bile hâlâ ulaşım ile ilgili sıkıntıların çözülememiş olması çalışmanın tarihsel sınırlarını kapsayan dönemde daha büyük sıkıntıların yaşanmış olmasını mümkün kılmaktadır. Ulaşımın bu denli problemli olması

başkentte yaşanan olayların sancağa geç iletilmesine sebep olmuş ve sancağın Tanzimat'ın getirilerini geriden takip etmesine yol açmıştır. Kentin gelişiminde yaşanan geri kalmışlık mimariye de yansımış ve ihtiyaca yönelik yapı inşaları devam etmiştir. İnşa edilen bu yapılarda da geç dönem mimarlığının özellikleri okunamamaktadır. İnşa edilen az sayıdaki yeni yapı türleri de yine ihtiyaçlar doğrultusunda geleneksel malzeme ve teknikler kullanılarak inşa edilmişlerdir. Bu çalışma ile Tanzimat sonrası Osmanlı mimarlığındaki değişim ve dönüşümün Antalya Sancağı'ndaki yansımaları irdelenmiş ve bugüne kadar Antalya'da geç dönem inşalarına dair var olan bir açık kapatılmaya çalışılmıştır. Ancak yapılacak yeni çalışmalar ve ortaya çıkacak yeni arşiv kayıtları ile bu süreç daha iyi anlaşılacaktır.

Bu çalışma ile Tanzimat mimarlığının taşraya yansıması bir sancak üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu alanda yapılacak başka çalışmalar ile Tanzimat ile Cumhuriyet arasında geçen sürede yaşanan yenileşme faaliyetlerinin boyutu daha iyi anlaşılacak ve Osmanlı mimarlığının eksik taşlarından birisi daha tamamlanacaktır.

KAYNAKÇA

Acun, H. (1999). *Manisa'da Türk Devri Yapıları,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Acun, H. (2005). *Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarisi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Acun, H. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Açıkalın, Ö. (2019). *Alanya Kiliselerinin Mimari Analizleri ve Günümüzdeki Korunmuşluk Durumlarının İrdelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.

Afyoncu, E. (1999). "XVI. Yüzyılda Hassa Mimarları", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı,* İzmir, 207-216.

Afyoncu, F. (2001). *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı,* Kültür Bakanları Yayınları, Ankara.

Agras, N. (2010). *II. Mahmud Dönemi Islahat Hareketleri ve II. Mahmud'un Eğitim- Öğretim Faaliyetleri.* Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Ahbab, Y. (2014). "İletişimde Yeni Dönem: Üsküp'te Telgraf", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları,* 13, (25-26): 83-97.

Akpınar, O. C. (2019). "Antalya Gureba Hastanesi (1901-1923)" B. Koçakoğlu,v.d (ed), *Antalya Kitabı-II Antalya'da Türk-İslam Medeniyetinin İzleri,* Palet Yayınları, 221-233.

Akpınar, Ö. (2017). *Meşrutiyetten Cumhuriyete Konya Hapishaneleri (1876-1922).* Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Aksun, Z. N. (2017). *II. Abdülhamid Han,* Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Akşin, S. (2017). "1839'da Osmanlı Ülkesinde İdeolojik Ortam ve Osmanlı Devleti'nin Uluslararası Konumu", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul,133-145.

Aktepe, M. (1989). "Ahmed III", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2, 34-38.

Aktepe, M. (1993). "Damat İbrahim Paşa Nevşehirli", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 8, 441-443.

Aktüre, S. (1978). *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi,* ODTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, Ankara.

Akyürek, G. (2011). *Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek: Tanzimat Döneminde Mimarlık, Bilgi ve İktidar,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Altınova Şahin, A. (2018). *Osmanlı Devleti'nde Rüştiye Mektepleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Andıç, F, Andıç, S. (2006). *Batıya Açılan Pencere Lale Devri,* Eren Yayıncılık, İstanbul.

Aslanapa, O. (1986). *Osmanlı Devri Mimarisi,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul,

Aslanapa, O. (1977). *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.yüzyıl),* Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Aslanoğlu, İ. (1978). *Tire'de Camiler ve Üç Mescit,* Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Avcı, Y. (2010). *Bir Osmanlı Anadolu Kentinde Tanzimat Reformları ve Kentsel Dönüşüm: Denizli (1839-1914),* Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Avcı, Y. (2017). *Osmanlı Hükümet Konakları: Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Ay, R. (2000). *İstanbul Boğazındaki Deniz Fenerleri ve Tahlisiye Yapılarının Koruma ve Değerlendirilmesi,* Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aydın, A. (2011). *19.Yüzyıl Mersin Kiliseleri,* Pitura Yayınları, İstanbul.

Aydın, A. (2017). *Osmanlı Dönemi Isparta ve Burdur Kiliseleri,* Gece Kitaplığı, Ankara.

Aydın, R. (2015). "Belgelerden Hareketle Bir Restitüsyon Denemesi: Kayseri Karakolhaneleri", *Mediterranean Journal of Humanities,* (2): 71-92.

Aydın, R. (2019a). "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Sivas Hapishanesi ve Mimarisi", H. Yekbaş, Ahmet Yüksel (ed.), *Her Yönüyle Sivas Kongresinin 100. Yılında Sivas Uluslararası Sempozyumu,* (3): 403-412.

Aydın, R. (2019b). "Mimar Kemaleddin Beyin Hapishane Projeleri", A. Budak, M. Yılmaz (ed.), *Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm,* Litera-Türk Akademi, Konya, 11-36.

Aydın, R. (2020). "Alman Mimar Carl Friedrich Jasmund'un Yedikule'deki Hapishane Projesi", *Türk- İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi,* 15(29):10-28.

Aygün, N. (2010). "Osmanlı Devleti'nde İdari Taksimat Alanındaki Düzenlemelerin Taşradaki Yansımaları: Vakfıkebir, Şarlı ve Tonya Örneği (1840-1918)", *Karadeniz Araştırmaları Merkezi,* (7): 35-77.

Ayvalık, E. (2018). *Osmanlı Devleti'nde Darbeler (II. Osman, III. Selim, Abdülaziz Örneği.)* Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.

Bakkal, A., Teber, Ö. F. (2019). "Antalya'da Osmanlı Hanları", *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, Aralık, 632-649.

Barbaros Akay, E. (2020). *Antalya'da Sanayileşme Süreci ve Mekânsal Etkileri: Antalya Dokuma Fabrikası Yerleşkesi Örneği.* Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Batur, Y. (2019). *Antalya İli Camilerinde Ahşap Süsleme*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Belge, M., Aral, F. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları,* İstanbul.

Beydilli, K. (2003). "Mahmud II", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 27,352-357.

Beydilli, K. (2006). "Mustafa III", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 31, 280-283.

Beydilli, K. (2006). "Mustafa IV", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 31,283-285.

Beydilli, K. (2009). "Selim III", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 36, 420-425.

Bilici, K. (1991). *Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. yy. Sonuna Kadar),* Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Boran, A. (2001). *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescidleri,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Bostan, İ. vd., (2021). *Türkiye'nin Tarihi Deniz Fenerleri,* Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü, İstanbul.

Boyacıoğlu, D. (2013). *Osmanlı Fabrika Yapılarının Kentsel ve Mimari Analizi,* Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Can, S. (2002). *Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri ile Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Can, S. (2010). *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları ile Son Dönem Osmanlı Mimarlığı,* Yeni Zamanlar Dağıtım, İstanbul.

Ceylan Erol, E. (2015). *Şanlıurfa'da Geç Osmanlı Dönemi Kamu Yapıları (Mektepler ve Hastaneler),* Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Cuinet, V. (1892). *La Turquie D'Asie, Géographie Administrative: Statistique, Descriptive Et Raisonnée De Chaque Province De L'Asie Mineure,* Paris.

Çadırcı, M. (2011). *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri,* İmge Kitabevi, Ankara.

Çadırcı, M. (2013). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Çadırcı, M. (2017). "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 199-207.

Çakılcı, D. (2018). "Teke Sancağının Telgraf Şebekesinin Tesisi ve Antalya Telgrafhanesi", B. Koçakoğlu, vd., (ed.), *Antalya Kitabı-I Selçukludan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya,* Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Antalya, 260-281.

Çakılcı, D. (2019). *Rumeli Telgraf Hatları (1854-1876),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Çakmak, C. (2002). *Tire Hamamları*, Kültür Bakanlığı Sanat Yayınları, Ankara.

Çakmakoğlu Kuru, A. (2004). *Sinop Hapishanesi,* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Çal, H. (2000). *Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Camiler ve Mescitler,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Çal, H. (2014). *Boyovası/Boyabat Kazasında Türk Mimarisi,* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Çaycı, A. (2004). "Korkuteli (İstanoz) Tarihi ve Korkuteli Alaaddin Camii Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* (16): 107-128.

Çelik, Z. (2002). *Antalya Çevresindeki Geç Dönem Osmanlı Yapıları (1600-1923),* Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Çinal, H., Kaçmaz, Y.Y. (2016). *Osmanlı Devrinde Alanya: Belgeler ve Fotoğraflarla,* Alanya Belediye Yayınları, Alanya.

Danieloğlu, D.E. (2010). *1850 Yılında Yapılan Bir Pamphylia Seyahati,* AKMED Yayınları, Antalya.

Davıs, E.J. (2006). *Anadolu: 19.Yüzyılda Karya, Frigya, Likya ve Pisida Antik Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Dayar, E. (2020). *"Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemlerinde Antalya Kaleiçi ve Çevresi",* ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, (2): 59-84.

Denktaş, M. (2000). *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar),* Kıvılcım Yayınları, Kayseri.

Denktaş, M. (2010). *Divriği'de Osmanlı Cami ve Çeşmeleri,* Sivas.

Deringil, S. (2007). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909),* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Dinç, G. Bakırcılar, A.N. (2012). *Geçmişten Günümüze Antalya Ticaret ve Sanayi Odası,* Antalya.

Dinç, G. (2018). "1895 Büyük Antalya Yangını (Harik-i Kebir) ve Sonuçları", B. Koçakoğlu, vd., (ed.), *Antalya Kitabı-I Selçukludan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya,* Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Antalya, 243-260.

Dinç, G. (2020). "XIX. Yüzyıl Antalya'sında Yeni Bir Mahallenin Doğuşu: Rağbetiye Mahallesi", B. Koçakoğlu, D. Çakılcı (ed.), *Antalya Kitabı-III Antalya'da Doğa ve Medeniyet,* Palet Yayınları, Antalya, 99-105.

Dörtlük, K., Boyraz, R. (2008). *Gezginlerin Gözüyle Antalya,* AKMED Yayınları, Antalya.

Durgun, H. (2014). "Teke Sancağının Batısında Telgraf Hattı Tesisinin Gelişimi: Elmalı Örneği", *Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* Güz, 67-85.

Durgun, H. (2014). *XIX. yüzyılda Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazasının Sosyo Ekonomik Yapısı (1839 – 1914),* Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Durgun, H. (2018). *Elmalı Kazası (1839-1914),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Duymaz, A. Ş. (2014). "Antalya Merkez Şarampol/ Osmaniye Camii", *History Studies,* 9, (3): 21-44.

Ecesoy, Y. (2011). *Osmanlı Dönemi Anadolu Duvar Resimlerinde İstanbul Tasvirleri,* Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Ekin, C. (2019). *Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe) Kitabeli Kiliseler,* Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Eldem, E. (1999). "18.yüzyıl ve Değişim" *Cogito Osmanlılar Özel Sayısı,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (19):189-199.

Eldem, S. H. (1954). *Türk Evi Plan Tipleri,* Pulhan Matbaası, İstanbul.

Eravşar, O. (2004). *Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar),* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Eren, M. (2014). *Kapatılmanın Patolojisi: Osmanlı'dan Günümüze Hapishanenin Tarihi,* Kalkedon Yayınları, İstanbul.

Erkan, P. (2001). *Tanzimat'tan Günümüze İstanbul/ Kadıköy ve Üsküdar'daki Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları,* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ersoy, B. (1994). "Osmanlı Şehir-içi Hanları: Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri", *Sanat Tarihi Dergisi*, 7, (7): 75-97.

Ersoy, B. (1991). *İzmir Hanları,* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Erten, S. F. (1922). *Antalya Livâsı Tarihi*, Antalya.

Eryılmaz, H. İ. (2019). *Türkiye'deki II. Abdülhamid Camileri,* Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Eyice, S. (1992). "Büyük Han", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 6: 514-515.

Eyice, S. (2002). "Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı", *Türkler Ansiklopedisi,* Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, XV: 284-309.

Faroqhı, S. (2011). *Türkiye Tarihi: 1603- 1839: Geç Osmanlı İmparatorluğu,* Kitap Yayınevi, İstanbul.

Fındley, C. V. (2016). *Türkiye Tarihi (1839-2010),* (Editör, Reşat Kasaba), Kitap Yayınevi, İstanbul, 37-70.

Göktaş Kaya, L., Özkurt, M. (2018). "19-20. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Eğitim Yapıları: Kastamonu Merkez Mekteb-i İdadi, Mekteb-i Sanayi, Rum Mektebi", *Akademik Sosyal Araştırma Dergisi*, (73): 37-56.

Gönüllü, A. R. (2006). "20.yüzyılın Başında Alanya Hapishanesi (1906-1919)", *Zindanlar ve Mahkûmlar*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun), Babil Yayınları, İstanbul, 57-65.

Gönüllü, A. R. (2008). "Antalya'da Salgın Hastalıklar (1894-1922)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24, (71): 445-486.

Gönüllü, A. R. *Meşrutiyet'ten Günümüze Alanya (1908-1938)*, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2008.

Gönüllü, A. R. (2017). "Alanya Rüşdiye Mektebi 1861-1913", *Erdem*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, (73): 65-88.

Gönüllü, A. R. (2019). "Antalya Gureba Hastanesi (1901-1918)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi,* (21): 93-107.

Güçlü, M. (2003). "Antalya Saat Kulesinin İnşası", *TAÇ*, (1), Ekim-Aralık: 38-41.

Güçlü, M. (2017). "Antalya Lisesi'nin Kuruluşu ve Tarihsel Gelişim (1898-1950)", *TAÇ*, (9), Sonbahar: 24-31.

Güçlü, M. (2007). "Selçuklulardan Cumhuriyet'e Kumluca (Antalya) Bölgesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (22): 219-250.

Güçlü, M. (2018). "Serik'te (Antalya) Değirmenci Bir Köy Alacami Köyü Hakkında Düşünceler", *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi Journal of Atatürk and*

The History of Türkish Repuclic I/2, Kış: 83-96.

Güçlü, M. (2000). *1864-1950 Yılları Arasında Serik (İdari, Sosyal, Ekonomik)*, Serik Belediyesi Kültür Yayınları, Antalya.

Güçlü, M. (1997). *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya Sanayi ve Ticaret Odası*, Antalya.

Güler, S. (2020). "Bursa Hanlarında Mescidler", *İSTEM*, (35), Yaz: 17-39.

Günay, R. (2008). *Elmalı ve Yöresel Mimarlığı*, Elmalı Belediyesi Yayınları, İstanbul.

Gündoğdu, H. (2006). *Tarihi Yaşatan İl Tokat,* Ankara.

Gürsoy Naskali, E., Oytunaltun, H. (2005). *Hapishane Kitabı*, Kitapevi, İstanbul.

Güvenç, Ş. (1997). *Antalya Kaleiçi'nde Yenikapı Gâvur Hamamı Restorasyon Projesi*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Hamadeh, S. (2010). *Şehr-i Sefa: 18. Yüzyılda İstanbul*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Hülagü, M., Alan, G. (2011). *Devr- i Hamid: Sultan II. Abdülhamid*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.

İbrahimgil M.Z, Keleş, H. (2016). *Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Vakıf Eserleri Envanteri,* İstanbul.

İlter, F. (1991). "Doğaya Bırakılmış Bir Akdeniz Yerleşkesi: Kaya Köy (Levisi) ve Kiliseleri", *Belleten,* 5, (213): 473-482.

İnalcık, H. (2015). *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar III,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

İnalcık, H. (2016). *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

İnalcık, H. (2017). "Tanzimat Nedir?" *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı imparatorluğu*, ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu", İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 29-56.

İnalcık, H. (2017). "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı imparatorluğu*, ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu", İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,169-196.

İnalcık, H., Seyitdanlıoğlu, M. (2017). *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kaptan, S. (2019). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir Eğitim Yapıları (İl Merkezi)*, Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Karaca, Z. (2006). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Kasaba, R. (2016). *Türkiye Tarihi: 1839-2010,* Kitap Yayınevi, İstanbul.

Kavas, K. R. (2016). *Akdeniz Dağlık Yerleşimindeki Kırsal Mimari Gelenekte Çevre Estetiği: Ürünlü (Akseki- İbradı Havzası)*, AKMED Yayınları, İstanbul.

Kaya Kılıç, S. (1995). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de İl Yönetimi*, Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kaya, Ş. (2010). "Bazı Liman Kentlerindeki Örnekler Işığında Tanzimat Dönemi ve Sonrasında İnşa Edilen Gümrük Binalarının Mimari Özellikleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, (4): 73-92.

Kaymak, G. (2009). *Antalya Cuma'nın Camii,* AKMED Yayınları, Antalya.

Kayserilioğlu, E. (1993). *Osmanlı'da Batılılaşma Çabaları,* Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Keleş, E. (2019). *Anadolu'da Tanzimat ve Teftiş (1850-1853),* Gece Akademi, İstanbul.

Kenan, S. (2010). *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, İSAM Yayınları, İstanbul.

Kılıç, M. (2003). *Kabakçı Mustafa İsyanı,* Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kılıç, S. (2015). *Antalya'da Tek Kubbeli Cami ve Mescitler (Osmanlı Dönemi)*, Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Antalya.

Kılıç, S. (2018). "Elmalı'daki Ahşap Tavanlı Cami ve Mescitler (Osmanlı Dönemi)", *MHJ İnsani Bilimler Dergisi,* VIII, (II): 407-425.

Kılıç, S. (2019). "Korkuteli- Yeşilyayla Eski Kerpiç Cami", *CEDRUS*, VII: 695-703.

Kılıçbay, M. A. (1985). "Osmanlı Batılılaşması", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* İletişim Yayınları, 1: 147-152.

Kırlı, C. (2009). *Sultan ve Kamuoyu: Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Jurnalleri (1840-1844)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Koçakoğlu, B., Karslı, B., v.d., (2018). *Antalya Kitabı-I,* Palet Yayınları, Konya.

Koçakoğlu, B., Karslı, B., v.d., (2019). *Antalya Kitabı-II,* Palet Yayınları, Konya.

Kolay, E. (2016). "Amasya'da Geç Dönem Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu

Yapıları Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Akademik Sosyal Araştırma Dergisi*, (29): 482-502.

Kolay, E. (2021). *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Hapishane Mimarisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

Komisyon, (2003). *Antalya Kültür Envanteri*, Antalya Valiliği, Antalya.

Konyalı, İ. H. (2011). *Alanya: Tarihi Turistik Kılavuz*, Yayınlayan, Alanyalı M. Ali Kemaloğlu, Alanya Ticaret ve Sanayi Odası, Konya.

Konyalı, İ. H., Yıldız, A. (2010). *Manavgat Tarihi*, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, Antalya.

Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*, Yapı Endüstrisi Yayınları, İstanbul.

Kundarıcı, O. (2007). *Muğla-Yatağan Çevresindeki Türk Devri Mimarisi ve El Sanatları*, Muğla Valiliği Yayınları, Muğla.

Kurt, M., vd., (2016). "19.Yüzyılda Osmanlı Sanayileşmesi Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları: Bir Envanter Çalışması", *OTAM*, (40), Güz: 245-278.

Kurtaran, U. (2004). *Bir Zamanlar Osmanlı Sultan I. Mahmud ve Dönemi (1730-1754),* Atıf Yayınları, Ankara.

Kuru, L. (2012). "Alaiye (Alanya) Hapishanesi'nin İnşa Çalışmaları ve Genel Durumu (1888-1920)", (ed. F. N. Koçak), *Alanya XII. Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Konaklı Belediyesi Yayınları, Konya, 136-146.

Küçük, C. (1988). "Abdülaziz", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul,1, 179-185.

Küçük, C. (1988). "Abdülhamid II", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul,1, 216-224.

Küçük, C. (1988). "Abdülmecid", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1, 259-263.

Küçük, C. (2003). "Mehmet V", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 28, 418-422.

Küçük, C. (2003). "Mehmet VI", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 28, 422-430.

Küçük, C. (2006). "Murad V", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 31,183-185.

Lanckoronski, K. G. (2005). *Pamphylia ve Pisidia Kentleri,* AKMED Yayınları, I, İstanbul.

Lanckoronski, K. G. (2015). *Pamphylia ve Pisidia Kentleri,* AKMED Yayınları, II, İstanbul.

Maraşlı, S. (2014). *Ortaçağ Anadolu'sunda Süvari Konulu Tasvirler (11-14. Yüzyıllar),* Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Mimiroğlu, İ. M. (2019). "Datça Hızırşah Kilisesi", *İSTEM,* (33): 149-165.

Müller, W. (1992). "15-19. Yüzyıllar Arasında İstanbul'da İmalathane ve Fabrikalar", (ed. E.İhsanoğlu), *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar, Yeni Görüşler* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 52-118.

Ortaylı,İ. (1985). "Batılılaşma Sorunu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* İletişim Yayınları, 1, 134-138.

Ortaylı, İ. (2017). *Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Ortaylı, İ. (2018). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840- 1880),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Öner, G. Ö. (2016). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Konya'da Eğitim Yapıları (1839-1939),* Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öney, G. (1971). *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Önge, Y. (1969). "Anadolu Türk Mimarisinde Köşk Mescit Geleneği", *ÖNASYA,* Ankara, 5, (52): 8-10.

Özbek, Y. (2002). *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-145*3), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Özbek Y., Arslan C. (2008). *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri,* Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, I, Kayseri.

Özbek, Y. (2011). *Kayseri'de Tarihi Okul Yapıları,* Lâçin Yayınları, Kayseri.

Özbek, Y. (2021). "Osmanlı Şehir-İçi Hanları ve Bedestenleri", (ed. Y. Özbek, A. Budak), *Fetih Öncesi Osmanlı Sanatı ve Mimarisi,* Litera- Türk Akademi, Konya, 247-285.

Özcan, A. (1991). "Asakir-i Mansure-i Muhammediyye" *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, 3, 457-458.

Özcan, A. (2001). "Karlofça Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 24, 504-507.

Özcan, A. (2003). "Mahmud I", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 27, 348-352.

Özdemir, R (1992). "Osmanlı Döneminde Antalya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* 7, (1): 133-166.

Özer, C. (1996). "Serik Çevresinde Beş Cami", *Sanatsal Mozaik,* (6): 26-31.

Özkan, S. H. (2011). " XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Alaiye Sancağının İdari Yapısı ve Nüfus Durumu", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi,* (29): 275-291.

Özkan, S. H. (2011). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gündoğmuş,* Alanya Sanayi ve Ticaret Odası Kültür Yayınları, Alanya.

Özkarcı, M. (2001). *Niğde'de Türk Mimarisi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Özkaya, S. (2021). *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde Kurulan Devlet Fabrikaları,* Yüksek Lisans Tezi. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.

Özkaya, Y., Akyıldız, A. (2006). "Muhassıl", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 31, 18-20.

Özkeçeçi, İ. (1997). *Tarihi Kayseri Cami ve Mescidleri,* Kayseri.

Öztunç, H. B. (2020). *Manastır: Tanzimat Döneminde Bir Rumeli Şehri Sosyo- Ekonomik Yapı (1839-1876),* Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Parlak, Ö. (2018). *Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Yapı Tipolojileri ve Konya'daki Eğitim Yapılarının Analizi*, Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Pektaş, K. (2006). *Kemaliye (Eğin)'de Türk Mimarisi*, TŞOF Trafik Matbaacılık, Ankara.

Rado, Ş. (2006). *Paris'te Bir Osmanlı Sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Recke, M. (2007). *In loco Murtana, Ubi Olim Perge Fita Fuit: Pamphylia'daki Arkeolojik Araştırmaların Başlangıcı ve Gustav Hirschfeld'in 1874 Yılı Küçük Asya Araştırma Gezisi*, AKMED Yayınları, Antalya.

Redford, S., Leiser, G. (2008). *Antalya İç kale Surlarındaki Selçuklu Fetihnamesi*, AKMED Yayınları, Antalya.

Sabev, O. (2006). *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746),* Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Salgar, M. F. (2011). *Üçüncü Selim, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Saraç, H. (2020). "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Kızların Eğitimi ve Aksaray Rum İnas Mektebi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39, (67): 305-327.

Sarı, N., İzgöer, A. Z. vd, (2014). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri Işığında II. Abdülhamit Devri'nde Kurulan ve Geliştirilen Hastaneler*, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul.

Sarıcaoğlu, F. (2007). "Osman III", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 33, 456-459.

Sarıhan, S. (2003). *I Numaralı Şer'iyye Siciline Göre XIX. Yüzyılın Başında Antalya'nın Sosyo-Ekonomik Profili*, Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Satır, B. (2006). *Kabakçı Mustafa İsyanı ve Yenileşme Hareketlerine Etkileri,* Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Seyitdanlıoğlu, M. (2009). "Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876), Tarih Araştırmaları Dergisi, 28, (46): 53-69.

Sezen, T. (2017). Osmanlı Yer Adları Sözlüğü, Devlet Arşivleri Yayınları, Ankara.

Shaw, J. S. (2008). *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, Kapı Yayınları, İstanbul.

Somel, S. A. (2015). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi 1839-1908: İslamlaşma, Otokrosi ve Disiplin*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Sönmez, S. (2019). *Alanya Kaleiçi Kiliselerinin Koruma Sorunları ve Yeniden Kullanımına Yönelik Öneriler*, Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Suarez, A.R. (2020). "Two Church Bells from Antalya: Traces of the Religious Soundscape of the Late Ottoman Period", *Adalya,* (Ayrı Basım), (23): 517-532.

Susmuş, C. İ. M. (2004). *Türkiye'de Fener Hizmetlerinin Geçmişi ve Geleceği,* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, İstanbul.

Sülek, Y. (2019). *19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başlarında Teke Sancağında Hapishaneler,* Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Antalya.

Şahin, A. Y. (2009). *Sultan II. Mahmud Dönemi,* Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şahin, Ö. (2013). *Sultan I. Abdülmecid ve Batılılaşma Sürecine Katkıları,* Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Şahin, S. (2009). *Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut (1703-1754),* Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şen, A. (2003). *Osmanlı'da Dönüm Noktası III. Selim Hayatı ve Islahatları,* Fecr Yayınları, İstanbul.

Şenyurt, O. (2003). "20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Anadolu ve İstanbul'da Bazı Hapishane İnşaatları", *ARREDAMENTO Mimarlık,* (9): 76-80.

Şenyurt, O. (2010). "Proje ve Belgeleriyle 20. Yüzyılın Başında İzmit Hapishanesi'nin Tasarımı", *Mimarlık Dergisi,* 352: 60-65.

Şenyurt, O. (2011). *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm,* Doğu Kitabevi, İstanbul.

Tali, Ş. (2013). "Kırşehir/Mucur'daki Hüseyin Ağa Camii ile Emine Hanım Cami'nin Kalemişleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı,* 6 (25): 504-528.

Tanman, B. (1995). "Emir Hanı", *İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 11, 133-134.

Tatar Binici, C. (2019). *Fersin (Güçlüköy) Monografisi,* Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Tay, L. (2017). "Akseki Sarıhacılar Köyü Camii", *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* I, (I): 127-146.

Tay, L. (2017). "Akseki'nin Düğmeli Camileri", *MJH İnsani Bilimler Dergisi,* VII, (I): 309-323.

Tay, L. (2017). "Kırşehir/Mucur Camileri*", SDÜ Art-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 10, (20): 691-729.

Tay, L. (2019). *Kırşehir Camileri,* Litaratürk Akademi, Konya.

Timur, T. (1985). "Osmanlı ve Batılılaşma", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* İletişim Yayınları, 1, 139-146.

Tokmak, E. (2021). *Prizren'deki 19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Kamu Yapılarının İncelenmesi Ve Prizren Eski Posta Ve Telgraf Binası İçin Koruma Önerisi,* Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Toprak, N. (2019). *Edirne'de Geç Dönem Osmanlı Eğitim Yapıları,* Yüksek Lisans

Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edirne.

Toptaş, R. (2020). *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) İdâdi Yapıları (Türkiye Örnekleriyle),* Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Turan, M. (1998). "II. Viyana Muhasarası: Osmanlı Devleti'nde Siyasi, İdari ve Askeri Çözülme" *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi),* (9) Ankara, 389-429.

Turan, Ş. (1963). "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarlığı", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* 1(1): 159-200.

Turhan Sarıköse, S. (2020). "Bartın Rüştiye Mektebi", *İnsan ve Toplum Bilimleri*

Araştırma Dergisi, 9 (5), 2020: 3126-3147.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük: Erişim Tarihi, 30.12.2019.

Uğuz, S. (2019). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Tarsus (1876-1926),* Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.

Unat, F. R. (1999). *1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Uysal, M. (2010). "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Bucak'ta İdari ve Sosyal Yapı, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3): 103-119.

Uz Taşkesen, A.N. (2011). "Amasya II. Beyazıt Camisi Şadırvanı Duvar Resimlerinin Restorasyonu ve İkonografik Çözümlemesi", *Vakıflar Dergisi,* (35): 177-189.

Ünal, R. H. vd. (2001). *Birgi (Tarihi, Tarihî Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları),* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ünal, U. (2015). *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüştiyeleri (1897-1907),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ünal, U. (2001). *III. Selim Dönemi Islahat Çalışmaları (Nizam-ı Cedid)* Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Üstün Demirkaya, F. Yavru, M. (2021). "Osmanlı Dönemi Trabzon'unda Salgınlar ve Karantina Binaları", *MEGARON,* 16, (4): 702-720.

Wolska, J. W. (2014). *Jacek Malczewski'nin Anadolu'ya Yolculuğu,* AKMED Yayınları, Antalya.

Yarar, S. (2019). "İbradı Süruri Vezir Paşa Camiinin Yeniden İnşası, Geçirdiği Değişimler ve Günümüzdeki Durumu", *CEDRUS,* (VII): 705-721.

Yaşayanlar, İ. (2020). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz Sınırında Emraz-ı Sâriye ile Mücadele: Batum ve Hopa Karantinahaneleri", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi,* (28): 401-412.

Yazıcı Metin, N. (2007). *Osmanlılarda Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı,* Doktora Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yazıcı Metin, N. (2019a). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi,* Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Yazıcı Metin, N. (2019b). "Osmanlı'da Gureba Hastaneleri: Canik / Samsun Gureba Hastanesi'nin İnşa Süreci ve Kitabesi", *TÜBA-KED, (19):* 47-54.

Yazıcı Metin, N. (2020a). "Osmanlı'nın Son Döneminde Bir Kasaba Hastanesi: İnşa Süreci ve Mimarisiyle Dedeağaç Gurebā Hastanesi", *Sanat Tarihi Dergisi*,29 (2), Ekim: 945-961.

Yazıcı Metin, N. (2020b). "Salgının Mimarisi: Osmanlı'da Frengi Ve Gurebâ Hastaneleri (Kastamonu Vilayeti Örneği)", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* 22 (2): 252-270.

Yazıcı Metin, N. (2021). "Günümüze Ulaşmayan Bir Osmanlı Sağlık Yapısı: Isparta / Hamidabad Gurebā Hastanesi", *ERDEM,* (81) Aralık: 149-174.

Yerasimos, S. (2017). "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine". *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı imparatorluğu,* Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu (ed.), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 505-524.

Yerlikaya, O. (2011*). İzmir Körfezi'ndeki Tarihi Deniz Fenerlerinin Mimari Analizi ve Koruma Önerileri,* Yüksek Lisans Tezi. Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Gebze.

Yeşil, F. (2002). *III. Selim Döneminde Bir Osmanlı Bürokratı: Ebubekir Ratıp Efendi* Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yılan, B. (2020). *Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklarla Mücadele ve Karantina Teşkilatının Yaygınlaşması: İzmir Klazomen Tahaffuzhanesi Örneği.* Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.

Yıldız, A. (2008). *Dünden Bugüne Gazipaşa Tarihi,* Antalya.

Yıldız, G. (2012). *Mapusane: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908),* Kitapevi, İstanbul.

Yıldız, T. M. (2018). *1839-1917 Arası Istanos (Korkuteli)'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Durumu.* Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Yılmaz, L. (2002). *Antalya: Bir Ortaçağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusunun Gelişimi (16.yüzyılın Sonuna Kadar),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Yirşen, Ş. (2021). "The Construction Process of a School: The Antalya Kaleiçi Orthodox Christian Girls' School (Dumlupınar Secondary School) in Ottoman Archival Documents". *Adalya, (24):395-415.*

Arşiv Belgeleri

BOA, 30-18-1-1 / Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 16-77-8.

BOA, BEO./78/5777.

BOA, C.ADL./65/3930/1.

BOA, C.ADL./65/3930/2.

BOA, C.ADL./95/5727.

BOA, C.ADL.95/5727.

BOA, C.BLD.15/745.

BOA, C.SH./26/1266/1.

BOA, DH. EUM./3.ŞB./13.85/19.

BOA, DH. EUM./3.ŞB./13.85/6.

BOA, DH. EUM./3.ŞB./13.85/7.

BOA, DH. EUM.LVZ./24/116/1.

BOA, DH. EUM.LVZ./24/116/2.

BOA, DH. EUM.LVZ./24/116/3.
BOA, DH. İ.UM. EK. 30/28/4/1.
BOA, DH. İ.UM. EK. 30/28/4/2.
BOA, DH. MB. HPS./23/34.
BOA, DH. MB. HPS./31/62/1.
BOA, DH. MB.HPS./14/52/2.
BOA, DH. MB.HPS./14/52/3.
BOA, DH. MB.HPS./14/52/4.
BOA, DH. MB.HPS./31/43/1.
BOA, DH. MB.HPS./31/43/2.
BOA, DH. MKT. 1680/61.
BOA, DH. MKT./1429/62.
BOA, DH. MKT.1385/105/1.
BOA, DH. UMVM. 32-29.
BOA, DH.HPS./19/35/2.
BOA, DH.MB. HPS./112/39/2.
BOA, DH.MB.HPS./18/21.
BOA, DH.MB.HPS./19/30/1.
BOA, DH.MB.HPS./19/35.
BOA, DH.MB.HPS./22/32/3.
BOA, DH.MB.HPS./23/34.
BOA, DH.MB.HPS./23/34.
BOA, DH.MB.HPS./28/27.
BOA, DH.MB.HPS./46/17.
BOA, DH.MB.HPS./91.16.1.
BOA, DH.MB.HPS./91.16.2.1.
BOA, DH.MB.HPS./91.16.2.2.
BOA, DH.MB.HPS./91.16.2.6.
BOA, DH.MB.HPS./91.16.4.1.
BOA, DH.MB.HPS./91.16.4.2.
BOA, DH.MB.HPS./91.16.7.
BOA, DH.MB.HPS./91/16/5.
BOA, DH.MB.HPS.27/34.
BOA, DH.MB.HPS.29/34/3.

BOA, DH.MB.HPS.31/63.
BOA, DH.MKT./1066/43.
BOA, DH.MKT./12./2/35.
BOA, DH.MKT./1426/60.
BOA, DH.MKT./1437/113.
BOA, DH.MKT./1477/16.
BOA, DH.MKT./1500/32.
BOA, DH.MKT./1556/32.
BOA, DH.MKT./2093/47.
BOA, DH.MKT./2594/13.
BOA, DH.MKT.2362/40/1.
BOA, DH.MKT.2575/135.
BOA, DH.MKT/1792-36.
BOA, DH.MUİ./3./3./2./1.
BOA, DH.MUİ/ 21-35
BOA, DH.TMIK.S./26./14.12/1.
BOA, DH.TMIK.S./26./14.12/1.
BOA, DH.TMIK.S./26./14.12/1.
BOA, DH.TMIK.S./26/14./1.
BOA, DH.TMIK.S./26/14./1.
BOA, DH.TMIK.S./26/14/5.
BOA, DH.TMIK.S./26/14/5.
BOA, DH.TMIK.S./26/14/5.
BOA, DH.UMVM./104/21/7.
BOA, HH.İ/99-82
BOA, HRT.0604
BOA, HRT/2001.
BOA, İ.AS./9./26/1.
BOA, İ.AZN./2./21/1.
BOA, İ.AZN./38/17.
BOA, İ.AZN./38/17/ 1.
BOA, İ.AZN./38/17/ 2.
BOA, İ.AZN./38/17/ 3.
BOA, İ.AZN/ 40-33.

BOA, İ.AZN/ 40-33.
BOA, İ.AZN/ 40-33.
BOA, İ.BH./5/13.
BOA, İ.BH.2/1315.Ş./03.
BOA, İ.DH. 1383/17.
BOA, İ.DH./ 1483-1
BOA, İ.DH./ 1483-2
BOA, İ.DH./ 1483-3
BOA, İ.DH./ 1483-4; İ.MBH./ 3.52.1.
BOA, İ.DH./591/41111.
BOA, İ.DH.1424/2/1.
BOA, İ.DH.1424/2/4.
BOA, İ.HR. 2/51.
BOA, İ.HUS./41-32.
BOA, İ.LM./6/27/1.
BOA, İ.MF. 8-18
BOA, İ.MF. 8-18.
BOA, İ.MF./18/34/2.
BOA, İ.MF./18/34/3.
BOA, İ.MF./18/34/4.
BOA, İ.MF./20/37.
BOA, İ.MF./20/37/4.
BOA, İ.MF./20/37/5.
BOA, İ.MF.8./18./1.
BOA, İ.MMS/116-4982.
BOA, İ.MVL. 22/345/2.
BOA, İ.MVL./532/23879.
BOA, İ.MVL./550/24704/1.
BOA, İ.MVL.22/354/5.
BOA, İ.MVL.22/354/8.
BOA, İ.MVL.22/354/9.
BOA, İ.OM. / 13-37
BOA, İ.SH./2./26/1.
BOA, İ.ŞD./ 91-5429.

BOA, İ.ŞD./35/1727/1.
BOA, MF. İBT/21/13.
BOA, MF. İBT/22/87.
BOA, MF. MKT. 131-107.
BOA, MF. MKT/288-7
BOA, MF.MKT. 122-73
BOA, MF.MKT. 182-116.
BOA, MF.MKT. 417-32.
BOA, MF.MKT./ 477-46-1.
BOA, MF.MKT./1437/66.
BOA, MF.MKT./274/45/1.
BOA, MF.MKT./282/16/1.
BOA, MF.MKT./29/46.
BOA, MF.MKT./356/3.
BOA, MF.MKT./384/33.
BOA, MF.MKT.20-97
BOA, MF.MKT.282/14/1/1.
BOA, MF.MKT.282/14/1/1.
BOA, MF.MKT.536-19
BOA, MF.MKT/792/49.
BOA, ML. EEM./821/12/1.
BOA, ML.EEM./1013/7/1.
BOA, ML.EEM./1319/9/1.
BOA, ML.EEM./1319/9/11.
BOA, ML.EEM./1319/9/11.
BOA, ML.EEM./1319/9/13.
BOA, ML.EEM./1319/9/2.
BOA, ML.EEM./1319/9/3.
BOA, ML.EEM/1034/7/1.
BOA, ML.EEM/1034/7/2.
BOA, ML.EEM/1034/7/6.
BOA, ML.EEM/216-3
BOA, MV/58-63
BOA, MVL. 720/63/1.

BOA, MVL./645-27.

BOA, ŞD. /2706/40.

BOA, ŞD. 1744/11/1.

BOA, ŞD. 1744/11/1.

BOA, ŞD. 1744/11/3.

BOA, ŞD. 1744/11/3.

BOA, ŞD./ 1766-26.

BOA, ŞD./ 2599.31.2-1

BOA, ŞD./ 2599.31.2-1

BOA, ŞD./ 2599.31.3-1.

BOA, ŞD./ 2599.31.3-1.

BOA, ŞD./ 2599.31.4-1

BOA, ŞD./ 2599.31.4-1

BOA, ŞD./ 2599.31.9-1.

BOA, ŞD./ 2599.31.9-1.

BOA, ŞD./1707/11.

BOA, ŞD./2755/6.

BOA, ŞD./306/46/1.

BOA, ŞD./577/11/1.

BOA, ŞD/2559-24.

BOA, TS.MA.e. 1373-45.

BOA, Y.PRK,PT/23-150.

BOA, Y.PRK. PT/ 24-13.

BOA, Y.PRK.AZN./1./15.

BOA, Y.PRk.PT/ 24-1, 24-2, 24-3, 24-4, 24-5,24-6,24-7,24-8,24-9.

İnternet Kaynakları

http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-80---0001.jpg Erişim Tarihi: 20.9.2021.

http://www.antalya.gov.tr/antalya--hukumet-konagi# Erişim Tarihi: 30.7.2021.

http://www.antalya.gov.tr/antalya--hukumet-konagi# Erişim Tarihi: 30.7.2021.

http://yasaryalcinio.meb.k12.tr/icerikler/okulumuzun-tarihcesi_883101.html Erişim Tarihi: 26.05.2020.

https://antalyakorfez.com/haber/29116-yikilip-yok-edildiler Erişim Tarihi: 21.9.2021.

https://dumlupinaro.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/07/19/708573/resimler/2018_12/27123221_P_20160909_104333.jpg?CHK=38976811860f9c4ed102df7674117fc2 Erişim Tarihi: 23.3.2021

https://dumlupinaro.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/07/19/708573/resimler/2018_03/12185624_20180227_140515.jpg?CHK=71f7dd9df14079a6a82535de3cf05fdf Erişim Tarihi: 28.4.2021.

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-1/al-i-imran-suresi-3/ayet-37/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim tarihi: 26.12.2020.

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/al-i-imran-suresi-3/ayet-37/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 27.05.2020

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/al-i-imran-suresi-3/ayet-37/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 30.4.2021.

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/al-i-imran-suresi-3/ayet-39/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 13.4.2021.

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-149/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 21.05.2020.

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-255/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 27.05.2020

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-149/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 13.4.2021.

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-149/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 12.09.2020.

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/zumer-suresi-39/ayet-73/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 Erişim Tarihi: 23.5.2021.

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C3%82l-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/330/37-ayet-tefsiri Erişim tarihi: 05.09.2020.

https://www.alanya.bel.tr/Haber/9461/ALANYA-BELEDIYESI--BIR-KULTUR-MIRASINI-DAHA-CANLANDIRIYOR Erişim Tarihi: 22.1.2021.

https://www.alanya.bel.tr/Haber/9461/ALANYA-BELEDIYESI--BIR-KULTUR-MIRASINI-DAHA-CANLANDIRIYOR Erişim Tarihi: 22.1.2021.

https://www.alanya.bel.tr/S/521/Hagious-Constantinous-ve-Mikail-Archangelos-Kiliseleri Erişim Tarihi: 25.1.2021.

https://www.arkeolojikhaber.com/haber-pataradaki-osmanlinin-ilk-telsiz-telgraf-istasyonu-muze-olacak-24728/ Erişim Tarihi: 5.4.2021.

https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~311599~90081063:Ghonieh-Vilayeti Erişim tarihi: 17.04.2022

https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fwww.peramezat.com Erişim Tarihi: 21.9.2021.

https://www.google.com/maps/dir/G%C3%BCm%C3%BC%C5%9Fyaka,+07700+Elmal%C4%B1%2FAntalya/Ge%C3%A7men,+Elmal%C4%B1%2FAntalya Erişim Tarihi: 30.4.2021.

https://www.haritatr.com/kizilli-koyu-haritasi-m132c Erişim tarihi: 10.08.2020.

https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/osmanlinin-ilk-telsiz-telgraf-istasyonu-halka-tanitilacak Erişim Tarihi: 7.4.2021.

https://www.nufusune.com/manavgat-mahalleleri-koyleri-antalya Erişim Tarihi: 10.9.2021.

https://www.sinangenim.com/tr/projects.asp?ID=4&Y=9999 Erişim Tarihi: 21.2.2021

https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/anadolunun-ilk-telsiz-telgraf-istasyonu-restore-edilecek-524319.html Erişim Tarihi: 7.4.2021.

https://www.yenialanya.com/haber/5532096/antalyanin-gozbebegi-saat-kulesi-ziyarete-acilacak Erişim Tarihi: 29.4.2021.

http://www.eskiturkiye.net/2540/antalya Erişim tarihi: 26.12.2020.

https://www.instagram.com/p/CM9I9LcD8EP/ Paylaşım Tarihi: 28.03.2021.

http://mimdap.org/2011/07/tek-kapyly-han-yenilenmesine-bakyth/ Erişim Tarihi: 21.1.2021

http://mimdap.org/2011/07/tek-kapyly-han-yenilenmesine-bakyth/ Erişim Tarihi: 21.1.2021

http://mimdap.org/2011/07/tek-kapyly-han-yenilenmesine-bakyth/ Erişim Tarihi: 21.1.2021

http://mimdap.org/2013/04/asyrlyk-edhitim-kurumu-antalya-lisesi/ Erişim Tarihi: 11.1.2021.

https://acikkuran.com/4/103 Erişim Tarihi: 11.06.2022.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük: Erişim tarihi, 30.12.2019.

Yanıbaşımızdaki_tarih_antalya instagram sayfası Paylaşım Tarihi: 17Aralık 2021, Erişim Tarihi: 22.2.2022.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Esra TAY
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Talas Lisesi, Kayseri
Lisans Diploması	Erciyes Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü,2008.
Yüksek Lisans Diploması	Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Tez Konusu	Ankara Milli Kütüphanede Yer Alan 5179 No'lu Falname Nüshası
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Öğretim Görevlisi-Akdeniz Üniversitesi Serik Gülsün Süleyman Süral Meslek Yüksek Okulu Mimari Restorasyon Programı 2016-